Proprietatea Bibliotecii
Universității Iași
X-71
4041401 Periodice

1923 oct-dec

1923 ANUL XV. OCTOMBRE, NOEMBRE. No. 10 ŞI 11

Viaţa Romînească

REVISTĂ LITERARĂ ŞI ŞTIINŢIFICĂ

SUMAR:

IAŞI

Redacţia şi Administraţia: Strada Alecsandri No. 3

1923

VIAŢA ROMINEASCA apare lunar cu cel puţin 160 pagini.—Abonamentul în ţară un an 200 lei.—jumătate an 100 lei. Numărul 20 lei.—Pentru străinătate: un an 350 lei; jumătate de an 175 lei. Numărul 30 lei. Pentru detalii a se vedea pagina următoare.

Reproducerea oprită.

VIAȚA ROMÎNEASCA

REVISTĂ LUNARĂ

Iași, Strada Alecsandri No. 10—12.

ANUL XIV

CONDIȚIILE DE ABONARE

Abonamentele sînt: semestriale și anuale.

Cele semestriale se socotesc dela No. 1 până la No. 6 inclusiv, sau dela No. 7 până la 12 inclusiv.

Cele anuale dela No. 1 până la No. 12 inclusiv.

Abonamentele se pot face în orice lună a anului, trimițînd suma *prin mandat poștal*.

Reînoirea se face cu o lună înainte de expirare, pentruca expedierea Revistei să nu sufere întrerupere.

Prețul abonamentului pe anul 1923 este:

IN ȚARĂ:

Pentru Autorități, Instituțiuni, Societăți și Intreprinderi comerciale, financiare și industriale, pe an . 300 lei

Pentru particulari:

Pe un an . . . . 200 lei
Pe jumătate an . . . . 100 „
Un număr . . . . 20 „

IN STRĂINĂTATE:

Pe un an . . . . 350 lei
Pe jumătate an . . . . 175 „
Un număr . . . . 30 „

Abonaților li se acordă o reducere de 10 la sută din prețul volumelor editate.

Pentru siguranța primirii regulate a Revistei D-nii abonați sînt rugați a trimite odată cu abonamentul și 24 lei anual costul recomandării pentru țară și 65 lei pentru străinătate.

Colecții complecte pe anii 1920, 1921 și 1922 se găsesc în depozit la Administrația Revistei cu preț de:

100 lei colecția pe 1920
120 „ „ „ 1921
160 „ „ „ 1922

inclusiv spesele de porto.

Administrația.

BIBLIOTECA UNIVERSITĂȚII IAȘI

Viața Romînească

Viaţa Romînească

Revistă literară şi ştiinţifică

VOLUMUL LVI

ANUL XV

IAŞI

INSTITUTUL DE ARTE GRAFICE ŞI EDITURĂ
„VIAŢA ROMÎNEASCĂ."
1923

BCU IASI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

Intrat înainte
de anul 1933
Biblioteca Universităţii Iaşi
5 JUL. 1934

Cauzele şi perspectivele revoluţiei ruse

I

Descompunerea vechiului regim

Un ilustru istoric a spus despre Marea Revoluţie franceză: „Nu revoluţia, la drept vorbind, a distrus guvernul, ci re„voluţia a triumfat pentrucă guvernul era distrus mai înainte.. „Şefii nu mai ştiau să comande, supuşii să asculte, administra„ţia se mistuise, armata dispăruse“... *

Acelaşi lucru s'ar putea spune despre orice revoluţie,—şi despre revoluţia rusă mai mult decît despre oricare alta.

Chiar un contemporan, unul dintre „actorii principali“ ai revoluţiei din Februar, (şi oamenii cu greu îşi pot păstra o judecată obiectivă asupra evenimentelor în al căror vîrtej sînt prinşi), un om atît de puţin atras de spiritul revoluţionar, ca ultimul preşedinte al Dumii ţariste, este silit să-şi încheie astfel memoriul, consacrat acestei revoluţii:

„Nu e cu putinţă şi nu e drept să atribuim toată vina iz„bucnirii revoluţiei şi prăbuşirii statului nostru acţiunii unui sin„gur om sau chiar unui grup de oameni. Greşelile consecutive „în guvernarea ţării, într'un şir întreg de decenii,—iată cauza naş„terii revoluţiei ruseşti. Clasele dominante nu şi-au dat, sau n'au „voit să-şi dea seama că poporul rus a eşit din scutece şi are „nevoe de altă haină şi de alt regim“...**

---

* *A. Sorel*,—„L'Europe et la Révolution française“, v. II, p. 3.

** *M. V. Rodzianco*,—„Duma Imperială şi revoluţia din Februar 1917“ în „Arhiva revoluţiei ruse“ (în ruseşte), v. VI, p. 78.

Din nenorocire ultima filă a acestui memoriu, apărut într'o publicaţie *contrarevoluţionară* şi datorit unui *monarhist*, este suprimată de cenzura noastră. Nu-mi pot închipui ce a putut scrie fostul „Stallmeister“ (înalt titlu onorific) al Curţii defunctului Nicolae II, atît de subversiv pentru ordinea noastră de stat, încît să justifice foarfecele cenzorului Româniel Mari...

Pentru toți cercetătorii vieții publice din Rusia, dela războiul din Crimeia încoace, izbucnirea revoluției apare demult cu acel „caracter ineluctabil al fatalității istorice", despre care ministrul Republicei Franceze și-a dat seama numai după un an de războiu.

Așa, de pildă, d. P. Miliucov, care, cum vom vedea, a fost menit să joace rolul de geniu rău al revoluției din Februar 1917, într'o serie de conferințe ținute în America în anii 1903-1904, —adică *înainte* chiar de prima revoluție rusă,— publicate în urmă în volum în englezește și în traducere franceză („La Crise Russe", Paris, Librairie Universelle, 1907), relevează necompatibilitatea organizației de stat a Imperiului Țarilor cu problemele pe care istoria le pune astăzi tuturor națiunilor.

Statul rus și-a păstrat caracterul „tataro-bizantin", cum se exprimă el, cu toate că a fost prins de aproape două veacuri în angrenajul vieții politice și economice apusene.

De aici a rezultat o dezagregare a întregului organism social și economic al țării. Ca pildă, învățatul rus citează constatările unui mare proprietar *conservator* relativ la situația financiară:

„Contribuția țăranilor la budgetul Imperiului scade—nu le-„galmente, ci prin forța împrejurărilor. Țăranii plătesc astăzi „nu ceiace ar datori după lege, ci ceiace pot, fiindcă este cu „neputință a percepe dela ei totalitatea dărilor legiuite. Ceiace e „mai rău, e că fiind insolvabili, țăranii nu mai caută să economi-„sească cituși de puțin, pentrucă economiile lor ar fi numaidecit „luate pentru plata dărilor. Această situație dezesperantă le ră-„pește orice dorință de a face vre-o economie sau de a-și îmbu-„nătăți viața, chiar dacă s'ar prezenta ocazia... Dacă din întîm-„plare au un surplus oarecare, ei preferă, cu drept cuvînt, să-l „cheltuiască decît să-l dea perceptorului"...

În aparență—„rămășițele neplătite trec numai ceva peste „15 la sută din totalul dărilor ...dar din sumele percepute sta-„tul e silit să cheltuiască aproape o jumătate pentru hrana po-„pulației flămînde,—astfel că pierderea reală a budgetului se urcă „la 44 la sută din impuneri. Orice mărire a impozitelor e evi-„dent inutilă. E mai simplu ca banii să fie lăsați în mîna po-„porului"...*

Foametea țărănimii a ajuns un *regim normal*:

„Neavînd nici numerar, nici credit accesibil, țăranul e *in-„variabil* silit să vîndă (pentru plata dărilor) din recolta lui „*chiar ceiace-i este necesar*. Astfel, el vinde grînele sale toamna, „cînd ele sînt eftine, pentru a le răscumpăra ca sămînță (și chiar „pentru hrană!) primăvara, cînd sînt scumpe... O recoltă bună „nu-i poate fi de ajutor, fiindcă atunci prețul e și mai scăzut, și „neputînd aștepta, el o vinde pentru o sumă derizorie!... Iar re-„coltele proaste îl ruinează cu desăvîrșire și aduc foametea"... **

* *P. Milioukov*,—„La Crise Russe", p. 327.
** *Ibid.*, p. 234.

Pentru a face față sarcinilor fiscale, țăranii au fost siliți, în mare parte, să-și înstrăineze și vitele: statisticile oficiale ne arată că în această țară agricolă se găseau peste treizeci milioane de țărani fără nici un cap de vită, mare sau mică! Pentru a-și zgiria mizerabilele ogoare, trebuiau adesea să se asocieze cîte trei sau patru familii...

În aceste condițiuni, productivitatea a scăzut mai prejos de orice închipuire: din aceleași statistici rezultă că toată producția mijlocie a Rusiei n'ar fi ajuns, împărțită pe cap de locuitor, să asigure populației hrana normală a pușcăriașilor din Apus!...

Numai mulțumită acestui ingenios sistem fiscal, Rusia țaristă putea să joace rolul de „grînar al Europei", silind pe țăran să-și rupă, literalmente, și pînea dela gura copiilor, spre a o vinde pentru plata dărilor și a face astfel cu putință exportul.

Guvernele Țarilor nu găseau decît un singur răspuns la toate dificultățile—*strășnicia*: cenzură, stare de asediu, „comandamente militare", curți marțiale, etc.

D. Miliucov ne arată că, înainte chiar de prima revoluție, aproape toată Rusia europeană trăia continuu subt regimul stării de asediu sau al „apărării întărite", iar diferitele condamnări pentru crime și delicte politice numai în zece ani, dela 1894 pînă la 1903 inclusiv, s'au urcat dela 476 la 3978 anual, și pedepsele așa numite „administrative" (pînă la deportarea în Siberia!) dela 919 la 5590 într'un an! *

Dar ce sînt aceste cifre în comparație cu orgia represivă care a urmat revoluției din 1905, cînd numai executările capitale loveau peste 3000 de victime anual!...

Unde poate duce un regim care, pentru conservarea lui, are nevoe de asemenea hecatombe omenești?

Încă în 1881, îndată după asasinarea Țarului Alexandru II, comitetul executiv al partidului revoluționar „Narodnaia Volia" a pus această întrebare noului Țar într'o celebră scrisoare, care, privită prin prizma împrejurărilor de astăzi, capătă o mare însemnătate istorică:

„Desigur,—spun autorii scrisorii,—guvernul poate aresta și „spînzura mulți indivizi. El poate chiar distruge actualele or-„ganizații revoluționare,—dar aceasta nu va schimba nimic în „starea de lucruri. Împrejurările, nemulțumirea generală a po-„porului, aspirațiile Rusiei spre o nouă viață creiază mereu re-„voluționari. Și nu se poate extermina întreg poporul. Repre-„saliile nu pot împrăștia nemulțumirea lui, ci numai o agra-„vează...

„Fatal dar, numai o explozie groaznică, lupte sîngeroase, o „zguduire înspăimîntătoare, care pot răsturna din temelie toată „Rusia, vor putea sfîrși acest proces de distrugere a vechii „ordini"...**

* *Ibid.*, p. 379 - 380.
** Reprodus după *J. W. Bienstock*,—„Histoire du mouvement révolutionnaire en Russie", v. I, p. 272 - 273.

Numai după douăzeci şi patru de ani, această profeţie era cît pe ce să se realizeze. In comparaţie cu forţele eruptive deslănţuite în Rusia la 1905, în urma războiului nenorocit cu Japonia, chiar Marea Revoluţie franceză poate părea un accident anodin: paralizarea desăvîrşită a întregului aparat al statului, cînd săptămîni de zile nici un tren nu se mişca, nici o scrisoare, nici o telegramă nu se putea expedia, nici un biurou nu funcţiona, nici un ban nu se încasa de fisc; răscoalele cetăţilor principale, defecţiunile vaselor de războiu, dezerţiuni în masă, lupte de baricade în Moscova şi în multe alte oraşe mari, „jacquerii" în tot cuprinsul Rusiei europene dela Ural până la Vistula şi dela Baltica până la Marea Neagră; zeci şi sute de victime ale furiei populare şi mai multe mii ale represiunii implacabile...

Totuşi ţarismul a fost salvat — cu ajutor din afară, mulţumită miliardelor venite din Franţa şi demonstaţiilor suggestive la graniţa germană...

Dar triumful reacţiunii a fost plătit cu preţul unei şi mai desăvîrşite destrămări a organizaţiei de stat.

Cei ce puteau nutri în această privinţă vre-o iluzie, au fost prea curînd dezamăgiţi: numai în treizeci şi şase de ani, aproape zi cu zi, dela data scrisorii comitetului revoluţionar cătră Ţarul Alexandru III, Rusia ţaristă, ca un cazan hodorogit supus unei presiuni excesive de un mecanic temerar, a fost sfărmată în bucăţi.

Desigur, treizeci şi şase de ani înseamnă relativ puţin în viaţa unui popor, dar în condiţii normale, acest termen ajunge să explice pentruce scrisoarea profetică a comitetului revoluţionar n'a găsit răsunet, fiind dat daltonismul istoric al tuturor cîrmuitorilor, care cred că un regim se poate „consolida" cu ajutorul „comandamentelor militare", al „curţilor marţiale" şi al altor măsuri de excepţiune, — chiar dacă nu-i insufleţeşte numai decît lozinca: „après nous le déluge"..

Dar cum s'ar putea justifica, sau chiar numai explica, în această stare de lucruri, credinţa că Rusia ţaristă ar mai fi putut rezista presiunii unui războiu mondial, şi a juca chiar rolul de „rulou compresor?"

In *Iulie 1915*, spre a dovedi că Imperiul Ţarilor nu poate duce la bun sfîrşit războiul, scriam, între altele, în paginile acestei reviste:

„Sînt dintre cei care nici o clipă nu s'au îndoit că Rusia „va fi biruită. Această convingere nu izvorăşte din vre-o cre„dinţă mistică oarecare, ci e întemeiată pe cunoştinţa exactă a „situaţiei reale...

„La începutul războiului, un cunoscut economist rus eva„lua întreg venitul naţional anual, — adică tot ce poate produce „munca în toate ramurile de activitate economică într'un an în „Rusia, — la treizeci miliarde de franci. Din acest produs al mun„cii naţionale, budgetul statului îşi însuşeşte, în timpurile nor„male, aproape zece miliarde. Cheltuelile zilnice de războiu ale „Rusiei se ridică la cincizeci până la şasezeci milioane, — ceiace „reprezintă vre-o optsprezece până la douăzeci miliarde pe an.

BIBLIOTECA

„Cu alte cuvinte, dacă Rusia ar trebui să ducă războiul cu pro„priile ei mijloace, întreg venitul naţional, — chiar dacă am pre„supune, ceiace este vădit cu neputinţă, că în vreme de războiu „producţia naţională n'a scăzut, — abia ar ajunge pentru budge„tul ordinar al statului şi pentru cheltuelile de războiu. Pentru „consumaţia populaţiei de una sută şaptezeci de milioane n'ar „mai rămînea nimic, — nici măcar o bucată de pîne, nici un fir „de aţă. Iar dacă ne dăm seamă că producţia a trebuit să „scadă, în cazul cel mai bun, cu vre-o douăzeci la sută (vom „vedea îndată că am fost prea optimist!), — fie numai din cauza „milioanelor de forţă muncitoare sustrase activităţii economice, „ — chiar dacă întreaga populaţie a Rusiei n'ar mai consuma ni„mic, toată munca naţională fiind consacrată nevoilor statului „şi necesităţilor războiului, încă n'ar ajunge vre-o şase miliarde „pe an, pentru aceste trebuinţe. In realitate, întrucît abstenţiu„nea totală a populaţiei nu e cu putinţă, Rusia are nevoe, cît „timp va dura războiul, de cel puţin cincisprezece miliarde pe „an, care să-i vie *din afară*"...*

Am arătat apoi că acest ajutor nu are de unde veni, fiindcă Rusia are nevoe nu de *monedă*, ci de *material* — adică de diferite produse, pe care ea nu le putea avea, — chiar de nu ar fi fost blocată de fapt dela începutul războiului, pentru că mijloacele ei de transport şi întregul ei aparat administrativ nu sînt în măsură să rezolve problema de transport şi aprovizionare.

In asemenea condiţii, războiul a trebuit fatal să grăbească procesul de dezagregare şi să ducă la acea automatică distrugere a aparatului guvernamental, care, după A. Sorel, a avut de *efect* necesar revoluţia franceză: caşi monarhia franceză atunci, Imperiul rus a fost distrus, nu pentrucă a izbucnit revoluţia, ci *revoluţia a izbucnit pentrucă Imperiul a fost de mai înainte şi dela sine distrus.*

Pentru a dovedi acest adevăr, avem acum un material însemnat care nu se datoreşte revoluţionarilor, ci oamenilor moderaţi, şi chiar conservatori, — mulţi din ei sînt adversari din principiu ai oricărei revoluţii, şi cu toţii duşmani de moarte ai bolşevicilor, unii chiar monarhişti nepocăiţi, ilustraţi în războaele „contra-revoluţionare". Cei mai mulţi dintre ei sînt refugiaţi astăzi la Berlin, unde publică „Arhiva revoluţiei ruse", cu scopul expres de a duce lupta împotriva bolşevismului.**

---

* *Viaţa Romînească*, No. 7—9 din 1915, p. 16 - 21, *passim.*

** Din nenorocire, din şapte volume publicate până acum, am la îndămînă numai cinci: volumul II a fost oprit de cenzură, nu ştiu din ce înalte consideraţii, iar al şaptelea a apărut de cînd nici o carte rusă, din aceleaşi consideraţii, nu mai este lăsată să intre în ţară. Chiar în cele cinci volume, care s'au putut strecura, multe pasagii şi file întregi sînt suprimate. Se vede că e în interesul public ca ţara să rămînă în ignoranţă desăvîrşită asupra evenimentelor din Rusia, chiar dacă ele sînt raportate de reacţionari şi contrarevoluţionari...

Cu deosebire preţioasă e mărturia profesorului P. N. Miliucov, cel mai „războinic" dintre oamenii de stat ai Rusiei şi luptător neimpăcat impotriva bolşevicilor.

După ce descrie regimul ţarist după 1905, el urmează:

„Pentru cei mai deştepţi din servitorii vechiului regim era „clar, că faţă de această incordare a sentimentului public, faţă „de această stare de echilibru nestabil, cu greu menţinut prin „politica de represiune, Rusia nu va mai putea rezista unei se„rioase ciocniri externe sau zguduiri interne. Experienţa din „1905 s'ar părea că ar fi trebuit să servească de lecţie. Atunci „s'au lichidat cu greu consecinţele războiului pierdut şi o„cirmuirea a fost salvată de urmarea lui iminentă,—revoluţia „internă. Contele Witte a fost chemat special pentru implinirea „acestei misiuni... Ajutorul Europei i-a dat putinţa să o indepli„nească strălucit... Carul statului, cîrpit cu chiu cu vai, scirţîia— „până la cel dintăiu hop, până la cea dintăiu zdruncinătură...

„Putea fi prevenită această zdruncinătură? Partizanii ve„chiului regim socoteau, că poate şi trebue să fie prevenită—cu „ajutorul Germaniei, [Aici vorbeşte omul de partid!]. Dar viaţa „a minat politica Rusiei în altă direcţie, în direcţia Puterilor „Antantei, şi tînăra reprezentanţă rusă [Duma] a jucat aici ro„lul cunoscut [vom vedea care a fost acest rol]. De altfel, faţă „de împărţirea Europei în două lagăre, Rusia nu putea să nu „fie prinsă în conflictele internaţionale. Ea putea numai să e„vite să dea naştere conflictelor *din vina ei*, însă pentru aceasta „politica ei balcanică n'a fost destul de înţeleaptă şi prevăză„toare...

„Şi iată a venit acest războiu: a venit în forma unui uriaş „conflict mondial...

„Multe fenomene, socotite de obiceiu specific revoluţio„nare, *au precedat* de fapt revoluţia şi au fost create de îm„prejurările din timpul războiului"...*

Aparatul economic al statului s'a dovedit mai prejos de sarcina ce i-a impus războiul:

„Funcţionarea normală a capitalurilor a încetat... Faţă de „imensele cheltueli extraordinare ale statului pentru războiu, „budgetul a rămas atît de mult în urmă, că nimeni nu mai ţi„nea cituşi de puţin seamă de el... Creditul şi maşina de tipar „pentru bancnote au distrus orice noţiune de economie... Unul „după altul, straturile sociale mai largi au trebuit să fie întreţi„nute de stat. Satele nu mai plăteau impozite, dar primeau a„locaţiuni [pentru familiile mobilizaţilor]. Muncitorii din oraşe „nu mai lucrau, dar primeau salarii, care se ridicau vertiginos. „Fabricanţii erau compensaţi pentru aceste salarii prin preţul „furniturilor, care creştea tot atît de vertiginos. Această enormă „armată din dosul frontului, întreţinută pe seama statului, de-

* *P. N. Miliucov*, „Istoria Revoluţiei ruse" (în ruseşte), partea I, p. 20-21.

„prindea lumea să petreacă în trîndăvie şi să tragă foloase ex„traordinare din calamitatea naţională, din dezorganizarea co„merţului şi a trasporturilor"...*

Această complectă paralizie, dezagregarea aparatului de stat ca rezultat al războiului şi *înainte de revoluţie*, sînt confirmate într'un act oficial,—raportul „comisiunii extraordinare", întocmit de guvernul prinţului Lvov, imediat după revoluţia din Februar 1917, anume pentru stabilirea răspunderilor:

„Spre sfîrşitul anului 1916,—scrie autorul raportului,— „toate membrele corpului statului au fost lovite de o boală, care „nici nu mai putea trece dela sine, nici nu mai putea fi vinde„cată cu mijloacele obişnuite, ci cerea o operaţie complicată şi „primejdioasă... Impulsul principal pentru dezvoltarea boalei l-a „dat războiul; acesta sdruncina organismul statului de trei ani, „vădindu-i toată senilitatea şi lipsindu-l de ultimele forţe crea„toare. Mobilizarea din toamna anului 1916 a prins al trei„sprezecelea milion de cultivatori ai pămîntului, de meseriaşi „şi de toate celelalte feluri de tehnicieni şi specialişti; ca re„zultat imediat a urmat paralizia principalelor artere care hră„nesc ţara; pentru lupta cu criza de aprovizionare şi de trans„port se cereau oameni excepţionali şi capacităţi excepţionale, „dar ocîrmuirea, lipsită de voinţă, a căzut în inacţiune"...**

Nu e de mirare că această situaţie a inspirat şi cunoscutului amic personal al Ţarului Nicolae II, admiralul Nilov, exclamaţia pesimistă, înregistrată de acelaşi raport: „Va veni re„voluţia, vom fi spînzuraţi cu toţii, iar pe ce felinar, n'are nici „o importanţă"...***

Dacă d. P. Miliucov nu trage din aceste constatări concluziile necesare asupra politicii lui proprii,—această învinuire nu se poate aduce altor oameni de stat ai Rusiei din acelaşi lagăr (din care unii sînt, cum vom vedea, coreligionarii politici ai d-lui P. Miliucov, şi colaboratorii lui cei mai apropiaţi).

O menţiune specială merită în această privinţă fostul preşedinte al Dumei Imperiale, *M. V. Rodzianco*, atît din cauza situaţiei sale, care îi dădea putinţa să aibă cele mai sigure informaţii, cît şi din cauza încrederii pe care trebue s'o inspire aprecierile unui om, care în tot timpul războiului, înainte caşi după revoluţie, a păstrat o atitudine „antantistă" şi mai hotărîtă şi mai limpede decît chiar d. Miliucov.

In ce condiţiuni *materiale* a trebuit să fie dus războiul faţă de dezagregarea aparatului de stat, semnalată mai sus, se înţelege dela sine.

Insuşi d. Miliucov e silit să releveze cuvintele generalului Cornilov:

„Au fost nu cazuri izolate, ci *fenomene generale: foame-*

* *Ibid.*, p. 23.

** In „Arhiva Revoluţiei ruse", v. IV: *A. Bloc*,—„Ultimele zile ale vechiului regim", p. 5-6.

*** *Ibid.*, p. 7.

„*tea de pe front* şi *enorma scădere a productivităţii* uzinelor, „care lucrau pentru apărare:—cu şasezeci la sută pentru arme „şi muniţiuni, cu optzeci la sută pentru aviaţie, numai în timpul dela Octombre 1916 până la Ianuar 1917,—*adică până la* „*revoluţie*"...*

Dacă această enormă scădere se constată numai pentru cele *trei luni* amintite, la cît se urcă ea faţă de starea dinainte de războiu?

Armata a trebuit să lupte dela început cu lipsa de arme şi muniţii, de hrană şi îmbrăcăminte.

M. V. Rodzianco ne raportează un strigăt de alarmă al Marelui Duce Nicolae Nicolaevici din chiar primele luni ale războiului:

„La începutul războiului,—scrie el în memoriul citat,—a„proximativ *în Noembre 1914*, am fost chemat la cartierul ge„neral de către supremul comandant Marele Duce Nicolae Ni„colaevici, care mi-a declarat literalmente următoarele: *sînt în* „*tr'o situaţie dezesperată,—armata n'are ciubote; săriţi în* „*ajutor!*..**

Mult mai mare interes prezintă reflexul pe care această stare de lucruri l-a avut asupra psihologiei populare şi asupra moralului trupelor şi a capacităţii lor de luptă:

„Eu nu vreau,—spune acest patriot neclintit,—să defaimez „glorioasa noastră armată, cu atît mai puţin şi mai glorioasa „noastră ofiţerime, care cu sîngele ei şi-a cîştigat o nemuritoare „şi în veci nevestejită glorie mondială, însă simţul dreptăţii ne „sileşte să arătăm, că *simptomele descompunerii armatei* au „fost vădite şi simţite chiar *din al doilea an al războiului*. „Aşa, de pildă, *în perioada 1915—1916* au căzut în captivitate „la inamic aproape *două milioane* de soldaţi; iar numărul *de*„*zertorilor de pe front* se urca în acelaşi epocă aproape la *un* „*milion şi jumătate*. Vra să zică, lipseau aproape *patru mili*„*oane* de combatanţi, şi cifrele acestea ne indică elocvent gra„dul cert de demoralizare a armatei...

„Procentul la sută al prizonierilor din numărul total de „soldaţi se exprimă *prin cifra de douăzeci la sută*, pe cînd re„lativ la ofiţeri, acelaşi raport se exprimă numai prin *trei la* „*sută*. Iar dezertori, n'au fost de loc dintre ofiţeri.

„Lipsa *soldaţilor sănătoşi* în timpul bătăliilor, sau a celor „*răniţi la deget*, a fost foarte însemnată. Ca exemplu voiu a„duce un fapt, care e departe de a fi unic: într'unul din regi„mentele care au luat parte la lupta de lîngă Ghelcev, la *26* „*August 1914* [în primele zile ale războiului!] după bătălie au „răspuns la apel numai 1500 oameni din 3500, însă după trei „zile, la bucătării s'au prezentat încă 1500 de oameni *perfect să*„*nătoşi*...

„Afirm, că aceste cazuri, care *nu sînt izolate*, sînt aduse

* *P. Miliucov*,—„Istoria revoluţiei ruse", partea II, p. 137.
** „Arhiva revoluţiei ruse", v. VI, p. 19.

„de mine, ca fiind exact controlate, şi pot fi dovedite docu„mental.

„Complectările trimise din batalioanele de rezervă ajun„geau la front *cu pierdere de douăzeci şi cinci la sută* în mij„lociu, şi, din nenorocire, au fost chiar multe cazuri cînd eşe„loanele, care se transportau pe cale ferată, trebuiau să fie o„prite în drum, *din cauza dispariţiei totale a întregului con*„*tingent al eşelonului*, afară de comandantul lui, de subloco„tenenţi şi de alţi ofiţeri"...*

Sosind la Petrograd, *înainte de revoluţie*,—unul din comandanţii de frunte, generalul Crimov, a declarat autorului memoriului, în calitate de preşedinte al Dumei Imperiale:

„Nu mai putem merge aşa mai departe... Intre soldaţi creşte „nemulţumirea caşi neîncrederea în ofiţeri în general şi în şefi „în special şi, astfel, armata se descompune treptat, şi disciplina „este ameninţată cu o prăbuşire desăvîrşită... Armata în cursul „iernii poate să părăsească pur şi simplu tranşeele şi cîmpul de „luptă. Aceasta este starea sufletească,—şi care tot creşte,—în „regimente".

M. V. Rodzianco însoţeşte această declaraţie cu următoarea observaţie:

„Din cele spuse e clar, că *terenul pentru descompunerea* „*definitivă a armatei exista cu mult înainte de revoluţie*, cînd „despre ea încă nu se vorbea tare şi cînd nimeni în sferele gu„vernante nici nu se gîndea că revoluţia e atît de aproape şi „că va veni năprasnic în viitorul cel mai apropiat"...**

Pentru dispoziţiile ofiţerimii, e semnificativ un document găsit în arhivele „ohranei" de către „comisiunea extraordinară" a guvernului provizoriu,—o scrisoare pe care un ofiţer rănit a trimis-o din spitalul din Moscova ministrului Protopopov (reprezentantul extremei drepte în ultimul guvern ţarist) şi în care el protesta împotriva agitaţiei partidului războiului (specificîndu-se că o copie a fost destinată şi d-lui Miliucov, care era în capul acestui partid).

„Autorul scrisorii spune,—cetim în raportul comisiunii,— „pe de oparte, că *Miliucovii şi Maclacovii trebue trimişi în* „*tranşee, ca să vadă ce este războiul*, iar pe de alta îşi ex„primă convingerea că războiul nu mai poate fi continuat şi că „pacea trebue încheiată... *Dacă pacea nu va fi încheiată* (se „citează textual scrisoarea) *în cel mai scurt timp, putem afirma* „*cu siguranţă, că se vor produce tulburări... nu din puzilani*„*mitate şi laşitate, dar pentrucă nu mai vedem nici un folos* „*dela continuarea acestei lupte*"...***

Fostul preşedinte al ultimei Dume ţariste se crede dar în drept să închee aceste constatări cu o afirmaţie senzaţională:

* *Ibid.*, p. 41.
** *Ibid.*, p. 45.
*** *Ibid.*, v. IV, p. 22.

„Afirm că, fiind date toate aceste cauze, chiar de nu ar „fi fost revoluţia, *războiul tot ar fi fost pierdut şi ar fi fost „încheiată, după toată probabilitatea, pacea separată,* poate „nu la Brest-Litovsc, ci în altă parte, dar *probabil şi mai ru-„şinoasă!"*...*

Fără armată, desigur, nimeni nu poate duce războiul,—şi Rusia ţaristă nu mai avea armată. Un comandant de corp a avut curajul să răspundă categoric reprezentantului guvernului, care îl întreba asupra cauzelor retragerii corpului său de armată, cu toată superioritatea lui numerică faţă de inamic, că armata „după retragerea din Prusia (adică încă din iarna 1914—„1915!) *nu mai e capabilă de luptă de manevră"*.**

Şi cum putea să-şi păstreze capacitatea de luptă această armată într'o ţară, în care, aproape îndată după izbucnirea războiului, tot aparatul economic şi administrativ a fost paralizat; în care producţia pentru apărare numai în trei luni a putut scădea cu şasezeci la sută şi chiar cu optzeci la sută; în care „nimeni nu muncea", şi „straturile largi ale societăţii trăiau numai din credit şi din tiparul bancnotelor?" E oare de mirare că in asemenea condiţii, fără aprovizionare, fără arme şi muniţii, armata s'a demoralizat, încît chiar din prima fază a războiului soldaţii dezertau cu milioanele sau se predau de bună voe inamicului?

D. V. Nabocov, care a fost mîna dreaptă a războinicului şef al „cadeţilor", citează scrisoarea generalului Ignatiev, şef de stat major al unui corp de gardă imperială:

„*Trebue să ne dăm limpede seama, că războiul este sfîr-„şit, că noi nu mai putem duce războiul şi nu-l vom duce, „fiindcă armata se ridică ca o stihie împotriva războiului...* „Oamenii înţelepţi trebue să inventeze *un mijloc de a lichida „războiul fără durere, căci altfel va veni catastrofa"*...***

De ce altă justificare ar mai avea nevoe concluzia d-lui Rodzianco?

Aceasta de altfel a fost, putem spune, convingerea unanimă în Rusia, fără deosebire de clasă socială şi de partid, cu mult înainte de revoluţia din Februarie.

Am arătat în articolul consacrat memoriilor d-lui Paléologue,**** cum dela începutul războiului, doi foşti prim-miniştri ai Ţarului, mai mulţi înalţi demnitari ai curţii imperiale, generali, industriaşi şi mari proprietari, nu se sfiau să afirme în faţa ambasadorului francez, că Rusia nu poate birui şi că stăruinţa în politica războinică va duce fatal la catastrofă;—contele Witte a avut chiar îndrăzneala să declare că mîntuire nu poate fi fără „o lichidare cît mai grabnică a acestei stupide aventuri".

* „Arhiva revoluţiei ruse", v. VI, p. 45.
** Citat de *V. B. Stanchevici*,—„Amintiri" (în ruseşte), p. 209.
*** „Arhiva revoluţiei ruse", v. I, p. 75.
**** „Viaţa Romînească", 1923, No. 7.

Acum voiu cita numai cîteva declaraţii de acelaşi natură din volumul III al „Memoriilor", pe care nu l-am utilizat în articolul amintit.

La 17 Octombre 1916, d. Paléologue, după un prinz de gală la Ambasada franceză, a avut un scurt schimb de cuvinte cu generalul Wrangell, care în urmă, cum se ştie, a comandat ultima „armată albă" împotriva bolşevicilor:

„Mă apropiu,—scrie d-sa,—de baronul Wrangell, care stă „de vorbă cu ataşatul meu militar, locotenentul-colonel Laver-„gne, şi cu ataşatul meu naval, căpitanul de fregată Galland „[caracterul convorbitorilor face şi mai picantă declaraţia ce „urmează l]. Generalul, aghiotant al Marelui Duce Mihail, fra-„tele Impăratului, ne împărtăşeşte impresiile sale aduse din „Galiţia:

„— Frontul rus, spune el, este de acum înainte blocat „dela un capăt la celălalt. Să nu mai contaţi pe nicio ofensivă „din partea noastră. De altfel *sîntem neputincioşi faţă de „Germani; noi nu-i vom birui niciodată"*.*

Probabil acelaş general (desemnat de astă dată nu ştiu pentru ce numai prin o iniţială „le général W..."), spune peste vr'o două săptămîni d-lui Paléologue:

„Dacă Dumnezeu nu ne va cruţa de revoluţie, nu poporul o va deslănţui, ci armata"...**

La o recepţie din palatul imperial, chiar în sala tronului, „Directorul de ceremonii" al Curţii, d. Evreinov,—„patriot înfocat, naţionalist impetuos",—găseşte totuşi prilejul să strecoare la urechea ambasadorului francez, „cu o voce vibrantă":

„Ce ziceţi, domnule Ambasador, n'am avut eu dreptate să „vă repet, *de atîtea luni*, că marea noastră Rusie, sfînta noas-„tră Rusie a fost dusă spre prăpastie?... Nu simţiţi că ne găsim „cu totul aproape de catastrofă"...

Dl. Paléologue după aceasta îşi schimbă impresiile cu colegul său italian, marchizul Carlotti: „In toată suita, pompoasă şi înzorzonată, care acompaniază pe Ţar, nu este o singură figură, care să nu-şi exprime anxietatea"... ***

Aşi putea să înmulţesc citaţiile de cuvinte analoage, dar Ministrul francez le rezumă într'o singură frază: „*nimeni* nu mai crede în victorie". ****

Dar... demult nu mai crede în armata rusă însuşi d. Paléologue, care îşi rezumă astfel mesagiul pe care l-a transmis guvernului său, cu prilejul vizitei la Petrograd a d-lor Doumergue şi general Castelnau.

„Cînd Doumergue şi generalul Castelnau au venit să-şi ia

* *M. Paléologue*,—„La Russie des Tsares pendant la grande guerre", v. III, p. 54.
** *Ibid.*, p. 75.
*** *Ibid.*, p. 164 şi 65.
**** *Ibid.*, p. 130.

„rămas bun dela mine, eu le-am încredințat următoarea însăr-„cinare:

„— Binevoiți a spune din partea mea d-lui Președinte „al Republicei și d-lui Președinte al Consiliului, că mă lăsați „foarte îngrijorat. O criză revoluționară se pregătește în Rusia; „revoluția era cît pe ce să izbucnească acum cinci săptămîni, *ea este „numai amînată*. Din zi în zi poporul rus *se dezinteresează de „războiu* și spiritul anarhic se răspîndește în toate clasele, *chiar „în armată*... În caz de răscoală, nu se mai poate conta pe ar-„mată... Concluzia mea este că timpul nu mai lucrează pentru „noi, cel puțin în Rusia, și că trebue să prevedem de pe acuma „defecția (défaillance) aliatei noastre și să tragem toate conse-„cințele.

„— Eu nu sînt mai puțin pesimist ca d-ta, îmi răspunde „Doumergue; nu numai că voiu raporta cuvintele d-tale d-lui „Președinte al Republicii și d-lui Briand, dar le voiu confirma din parte-mi"...*

Față de această *situație obiectivă*, este explicabilă prizma, prin care vedeau unii bărbați de stat ai Rusiei, cărora ministrul francez nu le contestă patriotismul, rolul jucat de mult hulitul fost prim-ministru al Rusiei, Baronul Stürmer.

La data de 24 Noembre 1916, d. Paléologue raportează de pildă conversația pe care a avut-o, după retragerea din guvern a baronului Stürmer, cu un demnitar rus, d. Besak, pentru care de mai multe ori și-a exprimat toată considerația:

„— Acum, să-mi spuneți serios,—îl întrebă ambasadorul,— „ce credeți despre demiterea lui Stürmer?

„El se gîndește un minut; apoi, foarte grav, pronunță:

„— D. Stürmer este un *mare cetățean* (cursivul aparține „autorului), care s'a încercat să-și oprească țara de pe povîr-„nișul funest, pe care a fost pornită nebunește și la al cărui „capăt ea nu mai poate găsi decît înfrîngerea, rușinea, ruina și „revoluția.

„— Cu adevărat, sînteți așa de pesimist?

„— Sîntem pierduți, Domnule Ambasador!"...**

Ambasadorul nu mai găsește nicio replică...

Dacă Ministrul Franței nu poate contesta realitatea, el este pornit să vadă pricina tuturor relelor în propaganda revoluționară din armată.

Mult se plîng de această propagandă și d-nii Rodzianco, Miliucov, Nabocov,—cași aproape toate personalitățile politice,—și generalii, ale căror declarații le-am înregistrat, și alții despre care vom mai vorbi.

Desigur, propaganda revoluționară a fost intensă.

Dar întrebarea este *cum* și *pentruce* s'au putut naște agitațiile revoluționare în armată, în timpul unui războiu care trebuia să hotărească soarta statului? N'au izvorît aceste agitații din însăși *situația obiectivă?* N'au fost ele un simplu reflex al psihologiei maselor populare adînci, tocmai subt presiunea acestei situații obiective? Cu alte cuvinte: a fost agitația revoluționară *cauza* sau numai *consecința* dezastrului?

* *Ibid.*, p. 198.
** *Ibid.*, p. 99–100.

La aceste întrebări am putea găsi răspunsul chiar la d. P. Miliucov, cel mai îndărătnic sprijinitor al politicei războinice.

Dacă nu ar fi existat propaganda revoluționară, s'ar fi schimbat ceva în starea de lucruri *dinainte de războiu*, descrisă de acest savant profesor atît în prelegerile din 1903, cît și în prefața „Istoriei revoluției ruse"? „Carul hodorogit al statului, abia cîrpit, cum spune d sa, după revoluția din 1905, și care scîrțîia, pănăla cel dintăiu hop",—ar fi devenit, fără această propagandă, mai apt să reziste acestui „hop", înfățișat în forma celui mai groaznic cataclism mondial?

Organismul economic al Rusiei, care înainte de războiu producea valori numai în sumă de treizeci miliarde și care nu putea satisface cerinților schimbului internațional decît pe seama hranei populației, ar fi căpătat el, chiar fără propaganda revoluționară, vigoarea și elasticitatea necesară pentru a-și putea dubla productivitatea, spre a întreține o uriașă armată de treisprezece milioane de mobilizați și a satisface cerinților nesfîrșite ale unui războiu modern,—tocmai în momentul cînd aceste treisprezece milioane au fost răpite ogoarelor și atelierelor? Aparatul guvernamental și administrativ, care și în timp de pace rezolva toate problemele prin noi curți marțiale și prin noi spînzurători, oare, față de paralizia industriei, a comerțului și a transporturilor, numai din cauza propagandei revoluționare întreținea o lume de paraziți și speculanți, cu ajutorul creditului și al tipăririi de bancnote?

Oare propaganda revoluționară a lipsit armata de hrană și îmbrăcăminte, de arme și muniții? Oare ea a lăsat orașele fără foc, fără lumină și fără pîne, iar satele fără vite de muncă și fără unelte?

Dar... pentruce atunci însuși austerul șef al „cadeților" a contribuit atîta la această propagandă, aruncînd la 1 Noembre 1916, în Duma Imperială, întrebarea „Prostie sau trădare?"

D-sa însuși ne spune cu modestie, că opinia publică a considerat unanim ca început al revoluției rusești ziua aceasta de 1 Noembre 1916"...*

L-ar putea scuza iluzia, că această „propagandă" s'ar putea mărgini la cenaclul parlamentar fără a-și găsi răsunetul pe front și în țară?

Nu! Situația reală a fost aceasta: Rusia țaristă *nu putea* duce războiul și *nu îndrăznea* să închee pacea.

Aici e toată taina „propagandei revoluționare".

* *P. Miliucov*, —„Istoria revoluției ruse", partea I. p. 34.

Dar dacă Rusia ţaristă nu era în stare să ducă un războiu, pentru ce l-a voit sau pentruce l-a acceptat?

Pentru că ea... nu mai putea trăi şi fără războiu!

Propaganda revoluţionară nu s'a început numai dela războiu încoace. La drept vorbind, ea n'a încetat niciodată după înăbuşirea revoluţiei din 1905, dar în ajunul războiului a ajuns la aşa acuitate, încît chiar vizita Preşedintelui Republicii franceze a avut loc într'o atmosferă foarte încărcată.

Iată ce găsim de pildă, în această privinţă, în Memoriul d-lui M. V. Rodzianco:

„In 1914, în ajunul războiului, Petrogradul a fost cuprins „de excese revoluţionare. Aceste excese revoluţionare ivite în „mijlocul populaţiei muncitoreşti a Petrogradului, au necesitat a„desea intervenţia forţei armate; se produceau demonstraţiuni, „meetinguri, se răsturnau vagoanele de tramvai, se dădeau jos „stîlpii de telegraf şi de telefon, se ridicau baricade... Sămînţa „bolşevismului era împrăştiată cu profuziune în terenul aprins al „urei de clasă...

„Toate aceste aveau loc şi în timpul vizitei în Rusia a „reprezentantului unei Puteri amice,—a Preşedintelui Republicei „Franceze Poincaré.

„Tulburările în capitală au fost atît de puternice atunci, „încît Preşedintele nu putea ieşi în oraş decît într'o trăsură în„cunjurată de o însemnată escortă militară.

„Asemenea tulburări se produceau şi în provincii. Se ducea „o energică agitaţie printre ţărani pe temeiul raporturilor a„grare. Moşierii îşi aduc bine aminte de condiţiile în care au „fost puşi din cauza deselor tulburări ale muncitorilor agricoli „şi a neîncetatelor lor greve în toiul muncii cîmpului"...*

Vorba d-lui Miliucov: „carul hodorogit scîrţîia" din toate încheeturile... „Cadetul" Miliucov ar putea în multe privinţi lămuri aici pe „octobristul" Rodzianco...

Ţarismul nu putea fi salvat decît dacă ar fi putut trece la activul său un războiu naţional glorios, cîştigat... prin armele *altora*...

Magii şi prestidigitatorii regimului nădăjduiau că victoria Apusului va veni la momentul oportun, pentru a putea fi trecută şi la creditul ţarismului.

Dl. Miliucov se înşeală sau... vrea să înşele, cînd atribue guvernului ţarist intenţiunea de a lua parte la conflictul mondial alături de Germani.

Dl. Rodzianco şi aici e mai franc sau... mai naiv, şi memoriul său ne ridică un colţ al vălului deasupra „responsabilităţilor războiului":

„In sesiunea de primăvară a anului 1914 a trecut în Duma „Imperială proectul unui mare program militar, care, realizat,— „în doi ani, adică până în 1917, ar fi făcut armata noastră şi nu„meric şi prin armament, simţitor *mai puternică decît cea germană*.

„Din momentul întăririi acestei legi de către Suveran, pen„tru noi, membrii Dumei, a ajuns clar, *că în timpul cel mai „scurt e inevitabil un conflict armat cu Germania*, care nu pu„tea aştepta până la această sporire a puterii noastre militare"...*

Rusia ţaristă avea nevoe de un războiu *naţional*,—şi nu-l putea avea decît pentru strîmtori şi Constantinopol—deci *împotriva Germaniei*—precum nu putea nădăjdui o victorie *grabnică* decît alături de coaliţia anglo-franceză,—şi *prin forţa acesteia*. „Servitorii cei mai deştepţi ai regimului" (cum recunoaşte şi d. Miliucov), ştiind că Rusia nu poate rezista unei ciocniri externe serioase", îşi dădeau seama că prelungirea războiului, vădind putregiunea „Colosului", ar duce fatal la prăbuşirea lui. Victoria Apusului aliat *trebuia* să vină *înainte* de acest moment critic.

Tot destinul Imperiului a fost pus dar pe această singură carte,—a victoriei grabnice a aliaţilor apuseni... *Va banque!*...

Cartea a fost bătută,—victoria Apusului nu a venit la timp.

Miniştrii, generalii, politicianii, curtenii,—toată lumea mărturisea că în aceste condiţii războiul este iremediabil pierdut, ofta după „marele cetăţean" Stürmer, dar nimeni nu îndrăznea să pronunţe cuvîntul „pace", fiindcă cu toţii îşi dădeau seamă că odată cu o pace separată încheiată în aceste condiţii, s'ar fi pecetluit şi mormîntul regimului ţarist.

Dacă, astfel, armata se descompunea în fiecare zi tot mai mult, dacă oraşele flămînde clocoteau şi satele erau bîntuite de jacquerie ţărănească, „agitaţia revoluţionară, nu se mărginea însă la armată şi la mulţimea de jos, — „se agitau" şi saloanele aurite: în palatul prinţului Iusupov este asasinat Rasputin. Generalii conspirau în cap cu colaboratorul lui Cornilov—generalul Crîmov; complotau membrii Dumei Imperiale, ** până şi Marii Duci îşi permiteau luxul gesturilor revoluţionare!

In această privinţa, între însemnările d-lui Paléologue se găsesc cîteva pasagii delicioase, la a căror reproducere n'am tăria să renunţ.

Subt data de 5 Ianuarie 1917, în adevăr, cetim:

„Astă seară un mare industriaş, Bogdanov, a oferit la el „acasă un prînz, la care au asistat un membru al familiei im„periale, prinţul Gabriel Constantinovici, mai mulţi ofiţeri, dintre „care şi contele Kapnist, *aghiotantul ministerului de războiu* „(sic!), un membru al Consiliului Imperial, Ozerov, şi mulţi „reprezentanţi ai marii finanţe, între care şi Putilov...

„Adresîndu-se prinţului Gabriel, Ozerov şi Putilov au de„clarat că, după părerea lor, singurul mijloc de a salva dinas„tia şi regimul monarhic ar fi să se aduce toţi membrii fa„miliei imperiale, şefii de partide din Consiliul Imperial şi

* „Arhiva revoluţiei ruse", v. IV, p. 15—16.

* *Ibid.*, p. 15.

** *Cf. P. Miliucov*, „Istoria revoluţiei ruse", partea I, p. 36, şi raportul *A. Bloc*, în „Arhiva revoluţiei ruse", IV, p. 14—16.

„din Dumă, cît și reprezentanții nobilimii și ai armatei, pentru a declara solemn pe Impărat inferior (affaibli) misiunii sale și incapabil de a mai guverna, și a proclama urcarea pe tron a Țareviciului, subt regența unui mare Duce.

„Departe de a protesta, prințul Gabriel s'a mărginit să formuleze cîteva obiecțiuni de ordin practic, și a promis că va raporta propunerea făcută unchilor și verilor săi.

„Serata s'a terminat cu un toast—*pentru țarul inteligent, conștient de datoriile lui și demn de poporul său!...*

„In cursul serei aflu, că în sînul familiei Romanovilor toată lumea e foarte emoționată, foarte agitată.

„Mai mulți Mari Duci,—printre care mi se citează cei trei fii ai Marei Ducese Maria Pavlovna, Ciril, Boris și Andrei,—nu vorbesc de altceva decît de salvarea țarismului prin schimbarea de domnie. Cu concursul a patru regimente de gardă, a căror lealitate dealtfel ar fi deja clătinată, ei ar fi gata să pornească noaptea la Tsarscoe Selo, să pună mîna pe Suverani, să *dovedească* împăratului necesitatea de a abdica; să închidă pe împărăteasă într'o mănăstire și apoi să proclame ca împărat pe Țareviciul Alexei, subt regența Marelui Duce Nicolae Nicolaevici"...*

Dar alt partid,—„compus din partizani ai împărătesei, s'ar fi pregătit de asemeni să depună pe Nicolae II și să proclame ca împărat pe Țareviciul Alexei, însă subt regența împărătesei"...**

Din palatele princiare, conspirația ducală se coboară ceva mai jos:

„Ieri seara (8 Ianuarie 1917), prințul Gabriel Constantinovici a oferit un supeu la amanta lui, o fostă actriță.

„Printre comeseni: Marele Duce Boris, marele Duce Igor Constantinovici, Putilov, Colonelul Șegubatov, mai mulți ofițeri și un pluton de hetaire strălucitoare.

„Toată sara nu s'a vorbit decît despre conjurația, despre regimentele de gardă pe care s'ar putea conta, despre împrejurările cele mai prielnice pentru atentat, etc. Toate acestea în fața servitorilor, în compania curtezanelor (*des filles!*) în cîntecul țiganilor, în aburi de „Moët et Chandon", *brut impérial*, care curgea în valuri.

„Pentru sfîrșit, au băut pentru salvarea Sfintei Rusii"...***

Și mai jos chiar: pănăla cafe-concerte și restaurante, cu „dame vesele", urmate în stoluri de „gărzi călări" („chevaliers-gardes"),—între teatru, balet, supeu, țigani, tango, șampanie"...****

* *M. Paléologue*,—„La Russie des Tsars", v. III, p. 137—138.
** *Ibid.*, p. 152
*** *Ibid.*, p. 154—155.
**** *Ibid.*

In tragedia acestui sfîrșit de regim, cînd armata însîngerată „se ridica ca o stihie", cînd exasperarea mulțimilor din orașe și sate atingea paroxismul, amenințînd cu sfîșierea familiei imperiale,* cînd în jurul Țarului „nu se mai vedea o figură care să nu exprime anxietatea",—această „conjurație ducală", în asociație cu actrițe, curtezane, lăutari, și „gărzi-călări", „între tango și șampanie", ne dă poate măsura cea mai vădită a gradului de descompunere la care ajunsese Impărăția Romanovilor...

Țarismul „putrezea de viu"... **

Dar, bine înțeles, revoluția n'a venit nici dela Marii Duci, nici din conspirațiile generalilor sau ale Membrilor Dumei, și nici chiar dela șefii partidelor socialiste, cum e silit să recunoască și d. P. Miliucov.***

Autorul adevărat al revoluției ruse a fost *stihia populară*,—masa anonimă de soldați, muncitori și țărani, fără șefi, fără program, fără conjurații meșteșugite, fără „propagandă".

Țarismul a murit, prin secătuirea tuturor forțelor lui vitale,—dar națiunea rusă se simția plină de viață, ea nu putea muri fără o supremă încordare a tuturor puterilor ei.

Țarismul, ne mai putînd duce nici războiul, nici încheia pacea, s'a eliminat singur de pe arena istoriei. „Opoziția liberală", intelectualii, generalii și curtenii se boceau sau se jucau „de-a conjurația", căutînd mijlocul de a continua războiul fără armată, fără mijloace de transport, fără industrie și comerț,—în paralizia totală a aparatului economic. Atunci *stihia* a făcut o

* *M. Paléologue*, loc. cit., v. IV, p. 127.
** Intre pasagiile citate în text, rîndurile Memoriilor d-lui Paléologue, strecurate discret asupra vizitei A. S. R. Prințul Carol și a d-lui I. I. C. Brătianu în infernul Petrogradului, tocmai în ziua de 20 Ianuarie 1917, numai cu *șase săptămîni* înainte de actul final al tragediei țarismului, aduc o notă senină într'un tablou atît de lugubru. Le reproducem:

„Prințul Moștenitor al Romîniei, Carol și Președintele Consiliului, Brătianu, au sosit la Petrograd.

„Ministrul Afacerilor străine s'a grăbit să primească pe Brătianu. Convorbirea lor a fost foarte cordială. Din primele cuvinte, Brătianu a declarat lui Pocrovski hotărîrea sa de a întemeia pe baze trainice alianța între Rusia și Romînia.

„—Această alianță, a spus el, nu trebue să fie limitată la războiul actual; eu doresc din tot sufletul (ardemment) ca ea să se prelungească în viitor.

„Prințul Carol și Brătianu sînt invitați la masă mîine la Țarscoe-Selo".

„Mi se asigură că în timpul șederii sale la Petrograd, Brătianu a sondat pe Impărat asupra eventualei sale adeziuni la căsătoria Marei Ducese Olga cu prințul Carol, moștenitorul tronului. Răspunsul Țarului a fost destul de încurajator: «Nu voiu face obiecție acestei căsătorii dacă fiică-mea și prințul Carol își convin unul altuia»". (v. III, p. 168 și 191).

D. Paléologue nu face nici un comentariu.

Nu-i vom face nici noi.

*** *Op. cit.*, partea I. p. 36.

erupţie năprasnică pe această arenă şi, în afară de orice cadre şi programe, a săvîrşit revoluţia *împotriva tuturora.*

Mărturiile şi documentele autentice pe care le vom vedea în alt capitol, nu lasă nici o îndoială asupra caracterului de vijelie elementară al acestui formidabil eveniment al istoriei mondiale.

II

Opoziţia liberală şi masele populare

Deslănţuirea stihiei a fost stimulată şi de atitudinea *opoziţiei liberale* din Rusia.

Opoziţia liberală, al cărei purtător de cuvînt cel mai autorizat a fost şeful „cadeţilor", d. P. Miliucov,—a scontat de decenii prăbuşirea iminentă a ţarismului.

Dacă sprijinitorii ţarismului nu mai vedeau scăpare decît într'un războiu naţional, nădăjduind o victorie grabnică a Apusului, opoziţia liberală a avut în această politică „un rol deosebit", cum se exprimă d. Miliucov.

Toată intelectualitatea Rusiei îşi dădea însă seamă de imposibilitatea absolută pentru oamenii vechiului regim de a trece carul statului peste „hopul" unui războiu mondial.

Un fruntaş al „cadeţilor", d. V. Nabocov ne spune că „încă în 1914, în şedinţa comitetului central al partidului constituţional democrat („cadet"), *imediat după începutul războiului*, Rodicev (un alt fruntaş al acestui partid), a exclamat: *Doar nu puteţi crede că războiul poate fi cîştigat cu aceste dobitoace!*"...*

Totuşi, sau tocmai pentru aceasta, opoziţia liberală ducea cea mai intensă agitaţie războinică. Nimeni nu desfăşura în Dumă un program mai grandios de expansiuni şi de cuceriri, ca d. P. Miliucov, care nu se mulţumia cu Constantinopolul şi Tracia, cu Asia Minoră până la Alexandretta, cu Galiţia şi Bucovina „până la Carpaţi", dar cerea şi anexiunea Prusiei Orientale până la Vistula!... Şi d. P. Miliucov *ştia* că guvernul Ţarului *nu poate* cîştiga războiul!

Acelaşi d. P. Miliucov, analizînd în Dumă politica guvernului Stürmer, se întreba: „Prostie sau trădare?"

Dar în împrejurările arătate, ce întrebare ar trebui să-şi pună astăzi un istoric nepărtinitor faţă de „machiavelismul" opoziţiei liberale?

Fostul preşedinte al Dumei ne dezvăleşte cu candoare resorturile intime ale acestei „tactici".

În momentul în care era clar că victoria Apusului nu va veni la timp pentru a salva vechiul regim, d. M. V. Rodzianco, după o şedinţă a „comitetului apărării naţionale" din care făcea parte, adresează primului ministru al Ţarului la *19 Decembre 1915*, (adică *cu nouă luni* înainte de intrarea Romîniei în războiu şi cu patrusprezece luni înainte de revoluţie), o scrisoare extrem de importantă pentru lămurirea culiselor politicei ruseşti, din care cităm următoarele pasagii:

„Desigur, d. Preşedinte al Comitetului Apărării v'a comunicat detaliile asupra stării de lucruri în uzinele care lucrează „pentru apărare, şi care în aceste împrejurări *vor trebui să înceteze lucrul*, precum şi consideraţiile asupra *foametei* care „ameninţă populaţia din Petrograd şi Moscova, şi asupra *tulburărilor*, care pot fi provocate de aceasta. Pentru mine, ca şi „pentru toţi membrii comitetului, s'a vădit prăpastia spre care „merge cu paşi siguri patria, mulţumită apatiei desăvîrşite a „guvernului, care nu ia nici o măsură hotărîtoare spre a înlătura groaznicele evenimente, ce se pregătesc... Se apropie sfîrşitul fatal al războiului, iar în dosul armatei noastre glorioase „şi care sufere atît de mult, creşte dezorganizarea generală a „tuturor manifestărilor vieţii naţionale şi a îndestulării celor „mai însemnate nevoi ale ţării. Noi, membrii Dumei Imperiale, „*avînd numai un glas consultativ, nu putem lua asupră-ne răspunderea pentru inevitabila catastrofă*, ceiace eu vă declar „categoric... Dacă d-voastră nu vă simţiţi destule puteri pentru a duce această grea sarcină, atunci să aveţi curajul de a „vă mărturisi slăbiciunea şi de a *ceda locul forţelor mai tinere.* „A venit momentul hotărîtor, se apropie evenimente grozave, „pline de urmări dezastroase pentru demnitatea şi onoarea Rusiei. Nu trăgănaţi,—vă rog fierbinte,—Patria este în primejdie"...*

* „Arhiva revoluţiei ruse", v. I, p. 55.

Concluzia e clară: totul va fi salvat, dacă Duma prezidată de d. Rodzianco nu va avea numai un glas consultativ, dacă ea îşi va putea lua toată răspunderea, cînd sfetnicii ţarului îşi vor fi cedat locul „forţelor mai tinere".

Cine ar trebui chemat în fruntea acestor „forţe tinere", preşedintele Dumei Imperiale, discret, nu precizează.

Evident, d. P. Miliucov nu se putea mulţumi cu o simplă schimbare de decoraţii, cum spune un *alter ego* al şefului cadet, d. V. Nabocov (care, cum se ştie, şi-a jertfit viaţa, pentru a-l acoperi de glonţele revolverului, descărcat la Berlin de un monarhist intransigent),—„Miliucov lupta pentru un minister, care ar fi avut *încrederea societăţii*, el ţintea *la izolarea şi dezarmarea ţarului*, pentru a face cu putinţă *participarea activă şi responsabilă a forţelor creatoare la opera de stat...* În cursul iernii s'a lămurit pentru el necesitatea răsturnării lui Nicolae II (pentrucă ajunsese clar, că în orice caz şi în orice condiţii, ţarul nu mai poate fi un factor pozitiv în guvernarea ţării şi în conducerea războiului)"...**

Cine ar putea forma, după părerea d-lui Miliucov, un minister care să se bucure de încrederea societăţii şi să asigure

* „Arhiva revoluţiei ruse", v. VI, p. 36.
** „Arhiva revoluţiei ruse", v. I, p. 55.

participarea activă şi responsabilă forţelor creatoare la opera de stat,—de asemeni nu avea nevoe de precizare.

Agitaţiile opoziţiei liberale nu se mărgineau la cercurile parlamentare din Petrograd. La 25 Octombre 1916, Uniunea Consiliilor provinciale („zemstvelor guberniale"), reprezentată prin preşedinţii acestor consilii adunaţi în Moscova, votează o rezoluţie vehementă, pe care preşedintele Uniunii, prinţul Lvov, o comunică îndată Preşedintelui Dumei Imperiale, d. Rodzianco.

Pasajul final al scrisorii prinţului Lvov suna:

„Preşedinţii zemstvelor guberniale au ajuns la o convin„gere unanimă că guvernul actual,—suspectat făţiş că s'ar afla „subt puterea unor influenţe tenebroase şi duşmane Rusiei,— „nu mai poate cîrmui ţara şi o duce pe calea pierzării şi a ru„şinii. Sînt împuternicit să aduc prin d-voastră la cunoştinţa „membrilor Dumei Imperiale, că în lupta decizivă a Dumei Im„periale pentru crearea unui guvern capabil de a uni toate for„ţele vii ale naţiunii şi a duce patria noastră spre victorie, Ru„sia zemstvelor va sta unită cu reprezentanţa naţională"..*

Prinţul Lvov, în calitatea lui de preşedinte al „Uniunii zemstvelor" din întreaga Rusie, are bineînţeles, şi mai puţină nevoe de a preciza numele celui în drept de a năzui la formarea unui guvern capabil să unească toate forţele vii ale naţiei, spre satisfacerea „Rusiei zemstvelor"...

Aceşti trei reprezentanţi ai opoziţiei liberale, cu toată mica divergenţă asupra persoanei celui chemat să salveze Rusia, vădesc acelaşi mentalitate caracteristică întregii „democraţii burgheze" din Rusia, în ajunul revoluţiei.

Dacă intrînd în războiu, ţarismul îşi pusese toată nădejdea într'o victorie grabnică a Apusului, opoziţia liberală, în urma întîrzierii victoriei, specula asupra falimentului ţarismului şi îşi întemeia speranţele pe interesul aliaţilor de a menţine armatele Rusiei pe cîmpul de războiu „până la victoria desăvîrşită".

Din toată atitudinea opoziţiei liberale—ca şi din destăinuirile amintite mai sus ale d-lor Rodzianco şi Miliucov asupra „rolului deosebit" al democraţiei „burgheze" în determinarea conflictului, rezultă lămurit că ea sconta dela început „lipsa de inteligenţă" a politicei ţariste în Balcani, pentrucă Rusia „să fie tîrîtă într'un războiu",—fiind sigură că guvernul ţarului nu-l va putea duce la un bun sfîrşit („doar aceste dobitoace nu pot cîştiga războiul"),—şi prin urmare va fi silit să capituleze în faţa opoziţiei.

Astfel se explică atît agitaţia războinică a opoziţiei liberale în timpul conflictului austro-sîrb, cît şi campania ei împotriva vechiului regim, care se accentua tot mai mult, în măsură ce se învedera că Rusia nu poate continua războiul.

* Citat de Rodzianco, în „Arhiva revoluţiei ruse", v. VI, p. 48. Cf. *M. Paléologue*, op. cit., v. III, p. 126—127.

BIBLIOTECA UNIVERSITĂŢII IAŞI

Spre a-şi asigura simpatia şi sprijinul Aliaţilor pentru acţiunea de răsturnare a vechiului regim, opoziţia liberală pe de o parte denunţa cu vehemenţă germanofilismul anturajului imediat al ţarului („Prostie sau trădare!"), planurile de pace separată ale Ţarinei, ale lui Rasputin, ale lui Stürmer,—iar pe de altă parte răspîndea legenda, că poporul rus întreg moare de dorul de a lupta pentru „victoria desăvîrşită" a Antantei, că acest popor nu se ridică împotriva ţarismului decît pentru a se opune acestor planuri de pace separată, şi nu cere decît un guvern cu d-nii Rodzianco, Miliucov sau prinţul Lvov în frunte, pentru a se jertfi pânăla unul pe altarul antantismului.

Imi dau samă de răspunderea pe care mi-o asum, dînd această explicaţie entuziasmului războinic al opoziţiei liberale şi campaniei sale împotriva vechiului regim. Dar atitudinea aceleiaşi opoziţii,—din momentul în care ea nu mai putea apela la sprijinul Antantei pentru planurile ei politice—nu lasă nici o îndoială în această privinţă.

Un publicist francez—care a dat dovadă nu numai de cunoştinţa împrejurărilor din Rusia, dar şi de mult spirit de observaţie ca şi de judecată obiectivă,—a putut să scrie aceste rînduri amărîte la adresa „antantismului" acestor cercuri:

„Să ne aducem aminte de intervenţia istorică în Dumă a „d-lui Miliucov, care denunţa de pe tribună *„planurile urzite „pentru a ajunge la infamia ne mai auzită, care ar fi pacea sepa„rată!"* De îndată ce însă a izbucnit revoluţia, toate elementele re„acţionare *sau numai burgheze* s'au întors cu spaimă (angoisse) „spre Germania. Aşteptarea încordată (anxieuse) a sprijinului „german se afişează pe faţă în toate cercurile, în toate saloa„nele,—noi putem afirma acest lucru. Acelaşi Miliucov, care ma„nifesta odinioară, de pe tribuna Dumei, împotriva infamiei „păcii separate, intră în 1918 în conciliabule îndoelnice („louches") „cu Germania, *în numele partidului său.* Putem afirma că în „momentul de faţă (aceste rînduri au fost scrise *înainte* de „sfîrşitul războiului mondial) nu există un reacţionar sau *un „burghez* în Moscova sau Petrograd, care să nu fie gata de a „da încă o jumătate din ce mai rămîne Rusiei numai pentru ca „Germanii să restabilească ordinea. Germania imperialistă a iun„cherilor şi a soldăţimii prusiene e singura nădejde a acestor „oameni, care nu au decît o ură adîncă şi rău ascunsă împo„triva aliaţilor, care prin politica lor războinică au tîrît Rusia „la catastrofă. Ar fi fost aşa de uşor, oftează ei, de a salva „vechiul regim, încheind pacea în 1915, şi chiar în 1917"..*

Da, şi d. Miliucov, antantistul între antantişti, care înfiera cu acelaşi energie „germanofilismul" lui Stürmer, caşi „defetismul" revoluţionarilor,—a apărut ca cel mai înfocat „germanofil" şi „defetist", el însuşi şi „în numele partidului său", cînd „antantismul" şi „juscobutismul" nu mai puteau servi aspiraţiile lor politice.

* *E. Antonelli*,—„La Russie Bolchéviste", p. 159.

Pentru a înlătura orice îndoială din partea cetitorului, putem invoca o mărturie mai presus de orice discuţie.

Generalul A. Lucomski, ultimul şef de stat major al armatei ruse dinainte de triumful bolşevicilor, descrie astfel convorbirea avută cu d. Miliucov, la începutul lui *Iulie 1918*, în Kiev, ocupat pe atunci de Germani:

„Conversaţia noastră a avut un caracter foarte aprins.

„P. N. Miliucov căuta să dovedească, că Germanii *vor „ieşi victorioşi din războiul mondial*; că ei sînt *unica forţă, „pe care se poate răzima Rusia*;... că Franţa şi Anglia se află „în aşa situaţie, încît nu putem aştepta vr'un ajutor de la ele...

„După părerea lui P. N. Miliucov, întrucît noi nu putem „ajunge singuri la capăt cu bolşevicii, sîntem datori să ne a„dresăm pentru ajutor Germaniei—victorioasă în războiul mon„dial,—Germaniei, *vecinei noastre căreia trebue să i folosească „restabilirea ordinei în Rusia*. Germanii, a adăugat Miliucov, sînt „oameni practici şi vor înţelege, că şi *pentru folosul lor* trebue „să ajute Rusia"...*

Socot că e de prisos să mai vorbim despre „orientaţia" altor *dii minores* ai opoziţiei în acest moment, cînd un fost general din suita imperială Scoropadski, primeşte coroana Ucrainei independente din mînile comandantului german, iar generalul Crasnov,—fost colaborator al lui Cornilov împotriva lui Kerenski şi fost apărător al lui Kerenski împotriva lui Lenin, „pentru a asigura victoria desăvîrşită",—în calitate de Ataman al Oştirii Donului, trimite împăratului Wilhelm II o ambasadă specială spre a-i cere garanţia independenţei Teritoriului Donului?...**

Dacă în urmă, după prăbuşirea definitivă a Germaniei, toate aceste cercuri,—şi d. Miliucov, caşi d. Crasnov, ca şi chiar d. Scoropadski—şi-au schimbat încă odată orientaţia,—acest cameleonism poate numai desvăli şi mai bine motivele adevărate ale politicei lor iniţiale şi caracterul real al campaniei lor împotriva vechiului regim.

Pentru moment, această politică părea încoronată de succes,—opoziţia liberală cîştigase simpatia şi chiar sprijinul direct al guvernelor aliate.

In adevăr, memoriile ambasadorului francez din Petrograd ne vorbesc despre o intervenţie personală a Regelui Angliei şi despre o stăruinţă a ambasadorului englez pe lîngă Ţar în folosul opoziţiei liberale (Ţarul i-a răspuns prin formularea „doctrinei pure a autocratismului": „Imi spuneţi, d-le ambasador, că eu trebue să merit încrederea poporului meu? N'ar

* *Gen. A. Lucomski*,—„Din amintiri", în „Arhiva revoluţiei ruse", v. V. p. 187.

** „Arhiva revoluţiei ruse", v. V., p. 198 urm., 206 urm. şi 213 urm.

trebui mai curînd ca poporul meu să merite încrederea mea?.. *Adieu, monsieur l'ambassadeur!...*)*

De altfel, memoriile d-lui Paléologue respiră, putem spune, la fiecare pagină o simpatie sinceră şi adîncă pentru corifeii „democraţiei burgheze".—Ele îşi însuşesc chiar aproape toate aprecierile lor asupra oamenilor şi a lucrurilor din Rusia.

Dar numai simpatia Antantei şi chiar intervenţiile ei diplomatice nu puteau încă să transmită cîrma statului în mînile opoziţiei liberale; — era nevoe şi de o forţă materială în însăşi Rusia.

„Miliucov, ca şi mulţi alţii,—ne spune d. Nabocov,—îşi „închipuia o acţiune cam la fel cu revoluţiile noastre de pa„lat din veacul al XVIII-lea".**

De aci comploturile şefilor opoziţiei din Duma Imperială cu generalii „liberali", în cap cu generalul Crimov,—de aci şi convenţa lor cu conjuraţia Marilor Duci.

Dar generalii liberali nu se puteau rezima ei înşişi, în numele „războiului până la desăvîrşita victorie", pe acea armată care, cum ne spune generalul Ignatiev, în vremea aceia „se ridica ca o stihie împotriva războiului", iar Marii Duci nu aveau în dosul lor pe nimeni,—în afară de cîteva „dame vesele" cu „gărzii lor călări" şi de lăutarii „cabaretelor" de noapte.

Pe lîngă aceasta, simpatia Marilor Duci pentru opoziţia liberală era, prin firea lucrurilor, mai mult decît îndoelnică.

D. Paléologue consemnează, în această privinţă, declaraţia unui fruntaş „cadet" din Dumă, d. Maclacov, care în urmă a fost numit de guvernul provizor ambasador al Rusiei la Paris:

„Marii Duci sînt incapabili să se înţeleagă asupra unui „program de acţiune. Nimeni dintre ei nu îndrăzneşte să ia cea „mai mică iniţiativă, şi fiecare pretinde să lucreze numai pen„tru dînsul. Ei ar voi ca Duma să arunce scînteia în magazia „de pulbere... In sfîrşit, ei aşteaptă dela noi, ceiace noi aştep„tăm dela ei"...***

Cu asemenea „forţe", evident, nicio revoluţie, fie chiar numai de curte, nu se poate face.

Fatal, opoziţia liberală trebuia să caute sprijin şi în masele populare.

Dar poziţia ocupată de ea în chestia războiului, îi crea o situaţie dezesperată: opoziţia liberală reclama doar puterea pentru a împiedica pacea separată şi a duce războiul pânăla „victoria desăvîrşită!"

Stalmeisterul Ţarului, Preşedintele Dumei Imperiale, M. V. Rodzianco—spre a se scuza, probabil, în faţa coreliginarilor

* *M. Paléologue*,—„La Russie des Tsares", v. III, p. 154 şi 161.

** „Arhiva revoluţiei ruse", v. I, p. 55.

*** Loc. cit., v. III, p. 166.—In această epocă fruntaşii opoziţiei discută deschis cu reprezentanţii Antantei şansele răsturnării ţarismului,—cf. ibid. v. III, p. 188.

săi politici din dreapta,—își motivează astfel adeziunea la metodele „revoluționare“ ale „cadeților“:

„Văzînd situația și dîndu-mi perfect sama, că în caz de „dizolvare a Dumei imperiale [la care în ultimul moment în„cerca să recurgă guvernul Țarului], toată țara va fi dată pe „mîna lui Protopopov, Rasputin & Co., că protestare nu ar mai „putea veni de nicăieri, că *totul merge sigur spre pacea se„parată și rușinea Rusiei*, am fost silit să caut sprijin într'o „organizație de caracter obștesc, care după firea lucrurilor nu „ar putea fi suprimată sau silită la tăcere, etc.“.*

După legenda, creată de opoziția liberală și crezută multă vreme în Occident, armata și toată națiunea rusă erau animate de un năprasnic extaz războinic, pe care numai guvernele Țarului îl paralizau.

Insă după cum vom mai vedea, nu numai un colaborator atît de intim al șefului „cadeților“, ca d. Nabocov, dar și mulți fruntași ai opoziției liberale și din cei mai cu greutate, ca d-nii Gucicov, profesorul Nolde, Conovalov, și chiar Rodzianco (pe care în candoarea lui „rafaelică“, evident, nu-l jenează inconsequențele) generalii „liberali“, ca d-nii Ignatiev, Verhovki și chiar generalul atît de puțin „liberal“ ca viitorul Ataman al Oștirii Donului, d. Crasnov, etc., adică tocmai acei fruntași politici și generali, care au jucat un rol atît de mare în acest moment critic al istoriei rusești,—*cu toții își dădeau seama că această „ideologie oficială“ nu are nici un temeiu.*

Dar însuși d. Miliucov, antantistul și războinicul *à outrance* al acestei epoci?

Defunctul Nabocov, cel care și-a plătit cum am spus, cu viața, admirația pentru d. Miliucov, în care el vedea pe „unul din cei mai mari oameni ai Rusiei“, „cea mai mare forță intelectuală“, pe „unicul om care ar fi putut duce politica internațională, pe bărbatul de stat cunoscut de toată Europa și a cărui neparticipare la guvern ar fi fost o adevărată catastrofă“,**—acest amic, devotat până la orbire și până la abnegația de sine, încearcă să scuzeze pe eroul său ca o victimă sinceră „a„celui *qui-pro-quo* tragic, care s'a resfrînt asupra cursului întreg „al revoluției și a dus la pieirea Rusiei“,—un *qui-pro-quo*, care „ascundea o adîncă contrazicere internă, care rezulta din aceia „că, de fapt, revoluția se producea ca o răscoală militară (adică „împotriva războiului)... pe cînd *după ideologia oficială* revo„luția trebuia să crească forța noastră militară, pentrucă armata „nu ar mai fi luptat pentru urîtul regim aristocratic, ci pentru „Rusia liberată... Mulți *oameni naivi* gîndeau și chiar scriau în „gazete că Germania ar fi fost foarte tulburată de avîntul pa„triotic al revoluției rusești... *Nu știu dacă cineva în adevăr cre„dea acestui absurd*, dar, repet, el n'a fost dezvoltat numai în pa„ginile gazetelor, dar cu persistență *susținut oficial*“...

* „Arhiva revoluției ruse“, v. VI, p. 54.
** „Arhiva revoluției ruse“, v. I, p. 22 și 59.

Și dintre acești „oameni naivi“, care credeau în acest *absurd*, ar fi fost și genialul și prea iscusitul diplomat, om de stat și profesor,—d. Miliucov, care „nu înțelegea, *nu vroea*, (sic) să înțeleagă și nu se împăca cu faptul, că războiul *a rămas străin de sufletul poporului rus*, că acesta îl duce *fără voe*, numai de *subt bîtă*, neînțelegînd nici însemnătatea lui, nici scopurile lui, că poporul rus *este obosit de războiu* și că în acel entuziasm, cu care el mergea întru întîmpinarea revoluției, s'a manifestat numai *speranța lui că revoluția va pune capăt războiului*“....

Și de toate acestea nu-și putea da seama „unicul“ d. Miliucov, fiindcă dînsul, „ar fi pus mai multă nădejde decît se cuvenea pe instinctul politic al poporului rus și pe priceperea lui sănătoasă a propriilor interese“...*

Din nenorocire, această extraordinară apologie e în contrazicere cu mărturisirile proprii ale d-lui Miliucov făcute după catastrofă, care dovedesc că și d-sa își dădea bine seama că agitația războinică a opoziției liberale, cași patriotismul grupărilor socialiste moderate, nu găseau nici un răsunet, pentrucă—zice d-sa: „în mijlocul maselor muncitorești ca și în mijlocul armatei aveau un succes incomparabil mai mare partizanii lui Lenin“.** (Vom vedea, că în realitate nu masele muncitorești și armata ascultau de lozincele lui Lenin, ci Lenin, ținînd sama de psichologia populară—ignorată îndărătnic de opoziția liberală,—a lansat tocmai acele lozinci, care puteau găsi natural un răsunet în armată și în muncitorime).

Și cu greu ar putea să fie altfel. Continuarea războiului nu putea atîrna numai de măsura entuziasmului popular. D. Miliucov însuși ne arată că mult înainte de revoluție, tot aparatul de stat al Rusiei a fost complect dezorganizat și că armata a pierdut capacitatea de luptă. Dar *faptul material* al revoluției nu era, evident, de natură să reconstruiască imediat edificiul politic și să redea armatei puterea ei combativă!

Doar și d. Rodzianco afirmă că el și Duma Imperială „înțelegeau din capul locului că a schimba atît ordinea de stat, cît și ordinea socială, a produce această grozavă sguduire și a duce în același timp cu bine războiul—*ar fi o acțiune mai presus de puterile și energia oricărui popor*“ și că deci, „*pentru toți a fost clar* că revoluția în timpul războiului *va duce inevitabil mai întâiu la descompunerea desăvîrșită a armatei, iar în urmă și a statului*“,—cu atît mai mult, că „încă cu mult înainte de revoluție armata purta în sine germenii descompunerii“ și, pentru acest cuvînt, nici el, Rodzianco, nici Duma Imperială „n'au voit o revoluție populară“, „dar mersul evenimentelor istorice a fost mai puternic decît voința noastră și, Duma Imperială a fost tîrîtă în revoluție și, fără voe, a aderat la revoluția venită de jos“.***

* *Ibid.*, p. 54, 57 și 61, *passim.*
** P. *Miliucov*,—„Istoria revoluției ruse“, partea I, p. 38.
*** „*Arhiva r. r.*“, v. VI, p. 68, 51 și 77, *passim.*

Dar dacă entuziasmul războinic al opoziţiei liberale şi „ideologia ei oficială" izvorau numai din calcul politic, şi din falşificarea voită a adevărului, „clar pentru toţi", şi chiar pentru d. Rodzianco,—*atunci pe ce* se întemeia în realitate acţiunea ei şi speranţele ei de reuşită?

In realitate — opoziţia liberală *nu avea nici o alegere*,—calea urmată i-a fost *impusă* de echivocul sinistru al situaţiei sale.

Ea nu se putea lipsi de sprijinul puterilor aliate. Dar acestea aveau, în primul rînd, interesul să ţină Rusia în războiu, să menţină armata ei pe front, oricît de lipsită de valoare combativă,—fie numai pentru a mai îngreuia concentrarea tuturor forţelor germane pe frontul occidental. Cu fiecare zi cîştigată,—oricît ar costa aceasta pe nenorocitul aliat din răsărit,—creşteau şansele victoriei, asigurîndu-se tot mai mult superioritatea numerică şi tecnică a aliaţilor.

In ziua în care opoziţia liberală ar fi renunţat la războiu, Aliaţii din Apus nu mai aveau nici un motiv să o prefere vechiului regim. Şi atunci ea rămînea în aer, fără nici o forţă reală în dosul ei.

La urma urmelor, şi opoziţia liberală punea destinul Rusiei pe o singură carte; ea îşi făcea, în fond, acelaşi calcul ca şi ţarismul la intrarea Rusiei în războiu, şi-l făcea, repet, *dela început:* dacă ea a fost sigură, că victoria Apusului va veni prea tîrziu pentru putregaiul ţarist, ea nădăjduia că această victorie va putea veni la timp, cel puţin, pentru a sancţiona venirea la cîrma statului a „democraţiei burgheze" şi a fi trecută la activul acesteia.

Pentru aceasta s'ar părea că ar fi fost de ajuns ca victoria Apusului să nu se lase aşteptată prea mult, după ce s'ar fi găsit cîţiva generali şi două trei companii din garnizoana Petrogradului, care—faţă de descompunerea vechiului regim şi nemulţumirea generală,—să întroneze „după maniera companiilor de gardă imperială în veacul al XVIII-lea", un guvern din sînul Dumei imperiale, cu Rodzianco, Gucicov, Miliucov sau prinţul Lvov,—guvern aclamat de „popor", recunoscut şi sprijinit de Marii Aliaţi, primit la masa verde a conferinţei de pace, pentru a hotărî soarta Europei....

„Apoteoză şi foc bengal!"...

Insă... şi această speranţă a fost înşelată.

Fruntaşii opoziţiei liberale nu au fost mai fericiţi în „micile" lor calcule, ca „servitorii cei mai inteligenţi" ai vechiului regim: victoria Apusului nu a venit la timp pentru ei, cum nu venise la timp pentru ţarism...

Din acest punct de vedere, ziua de intrare a Rusiei în războiul mondial, primită cu atîta entuziasm, deşi din motive atît de deosebite, de ambele lagăre, s'a dovedit o adevărată *„journée des dupes"* pentru oamenii de stat ai Rusiei, de toate nuanţele (afară de... Lenin, bine înţeles!)...

In faţa tuturor acestor calcule înşelate, şi nădejdi ruinate, slujitorii vechiului regim, cum spune d. Antonelli, au fost atît de furioşi împotriva Aliaţilor, pentrucă pacea n'a fost încheiată la 1915, iar adversarii lor din opoziţia liberală, pentrucă ea n'a fost încheiată la 1917.

Iar cînd, după greşul politicii lor războinice, trecînd şi unii şi alţii la „germanofilism" şi „defetism", Stürmer la 1916, iar neînduratul lui acuzator din Duma, „unicul" Miliucov, la 1918 încercau să închee pacea separată—roata istoriei trecuse demult peste ei...

Toate socotelile lor au fost falşificate nu numai de întîrzierea victoriei dar şi de un „factor necunoscut", şi nesocotit,—*mulţimea anonimă*, care în faţa realităţilor ineluctabile, a dat dovadă de un „instinct politic", mai just şi mai acut, decît al corifeilor opoziţiei liberale.

Intre documentele publicate de „comisiunea extraordinară de anchetă" a guvernului provizoriu, se găsesc cîteva rapoarte „extra-secrete, ale şefului Ohranei, generalul Globacev, scrise în cursul lunei Ianuarie 1917 (cel dintîiu cu data de 5 Ianuarie—adică aproape cu două luni înainte de izbucnirea revoluţiei), care dovedesc că şi servitorii vechiului regim, aveau aprecieri mai juste asupra situaţiei şi a acţiunii opoziţiei liberale, decît conducătorii ei.

Aceste documente,—confirmate de altfel până în detalii şi de mărturiile cuprinse în lucrările d-lor Rodzianco, Miliucov, Nabocov, Stanchevici, etc.—citate de noi, vin atît de bine în sprijinul analizei noastre, încît ni se valerta abuzul citaţiilor de mai jos.

„Dispoziţia de spirite în capitală, spune raportul din 5 „Ianuarie,—are un caracter excepţional de îngrijitor. In societate „circulă svonurile cele mai teribile... Toţi aşteaptă evenimente „excepţionale... Deopotrivă de serios şi cu îngrijorare sînt aşteptate diferite izbucniri revoluţionare, caşi o revoluţie de „palat a cărei prevestire ar fi, după convingerea generală, actul „împotriva vestitului stareţ (Rasputin)"...

....„E prea probabil că se vor începe tulburările studenţeşti, la care vor adera şi muncitorii şi că toate acestea vor „duce şi la atentate teroriste"...

„Burghezia liberală crede, că în legătură cu aceste evenimente groaznice şi inevitabile, Autoritatea Supremă va fi silită „să facă concesiuni şi să treacă plenitudinea atribuţiilor sale „în mînile *Cadeţilor*, care conduc blocul progresist din Duma,—„şi atunci totul s'ar orîndui în sfînta Rusie"...

„Politicianii care au umplut Duma, incapabili de orice muncă „constructivă, contribue cu discursurile lor la descompunerea „armatei... Propaganda lor [NB: a corifeilor opoziţiei liberale!] „a căzut pe terenul oboselii de războiu; în adevăr e cu putinţă că dizolvarea Dumei (proiectată de guvernul Ţarului) să „servească de semnal pentru frămîntarea revoluţionară — şi „drept urmare guvernul să fie silit a lupta nu cu grupul

„minuscul al membrilor Dumei, izolat de majoritatea populației, „ci cu toată Rusia.—In rezumat putem spune, că dizolvarea „Dumei Imperiale, așteptată de masele populare în Februarie, va „provoca nu negreșit dar foarte probabil o grevă generală, „care ar uni curentele politice cele mai variate și care,—începută subt steagul luptei, acum populare, pentru Dumă,—s'ar „sfîrși neaparat prin cererea păcii, a amnistiei generale, a tuturor libertăților, etc.".

„In armată, după veștile repetate și care se tot întăresc, „teroarea este desfășurată împotriva șefilor impopulari atît soldați cît și ofițeri.. De aceia, zvonurile că după asasinarea lui „Rasputin—această primă privighetoare a teroarei—se vor începe alte acte teroriste, merită cea mai adîncă atenție.... In „momentul de față nu se găsește la Petrograd o singură familie „de așa numiți intelectuali, în care nu s'ar fi șoptit că în curînd, și „sigur va fi lichidat cutare sau cutare reprezentant al ocirmuirei. Acesta este un indiciu sigur, că starea sufletească a locuitorului, care suferă de scumpete, cere hecatombe sîngeroase de „cadavre de miniștri, de generali.... In familiile persoanelor „cituși de puțin colorate de politică se aruncă pe față și slobod „cuvinte cu caracter primejdios, prin care se atinge până și „Persoana Sacră a Impăratului".

„In legătură cu acestea... crește aventurismul diferiților „*Iuan Șicai* de ai noștri naționali, ca d-nii Gucicov, Conovalov, „prințul Lvov, care năzuesc să utilize evenimentele ce pot isbucni, pentru scopurile lor personale, și care exploatează fără „scrupul nemulțumirile grupărilor muncitorești influente"...

„Concluzia din cele expuse: dacă masele muncitorești au „ajuns să creadă în necesitatea și posibilitatea de realizare „a grevei generale și a revoluției ce i-ar urma, aceasta indică „setea societății de a găsi o ieșire dintr'o situație politică nenormală, care din zi în zi devine tot mai anormală și mai încordată". (Ultimele trei pasagii sînt extrase din raportul Ohranei, datat 19 Ianuarie 1917, două săptămîni înaintea sosirii la Petrograd a. A. S. R. Prințul Carol și a d-lui I. I. C. Brătianu).

„Cercurile diriguitoare ale opoziției liberale, (care caută să „profite de această situație pentru... *a împărți pielea ursului din „pădure*, spune textual raportul Ohranei din 26 Ianuarie) se „împart în două grupuri principale:

„Primul din aceste grupuri este alcătuit din *iscusiții* diriguitori ai blocului progresist al Dumei, în cap cu Președintele „Dumei, Stallmaisterul Rodzianco, care a trecut la opoziție și „năzuește cu îndărătnicie la postul de *Premier*. Aceștia... pentru a-și „asigura măcar *un surogat de directivă populară*, au intrat în „raporturi cu un grup muncitoresc, care a rupt cu Internaționala „socialistă"...

„In capul celui dealdoilea grup, stau nu mai puțin însetații „de putere A. I. Gucicov, prințul Lvov, S. N. Tretiacov, Conovalov, M. M. Fedorov și cîțiva alții.. Toată speranța acestui

BIBLIOTECA UNIVERSITATII

„grup este pusă *într'o revoluție de palat*, sprijinită numai pe „*unul sau două detașamente militare*".

„Gucicov speră, că armata ar trece de partea unei lovituri „de stat, urmată cel mult de un act terorist—la fel cu cele săvîrșite de companiile de gardă imperială în veacul al XVIII-lea „sau de un student cu bomba,—nu de partea unei mișcări revoluționare elementare și energice, ci a unei lovituri analoage „cu conjurația Decembriștilor. A existat un plan de a pune mîna „pe trenul imperial, între cartierul general și Țarscoe-Selo, și a „impune Țarului abdicarea; în același timp, cu ajutorul detașamentelor militare amintite, de a aresta guvernul, și apoi de a „anunța schimbarea și compunerea noului guvern".

„Ce va fi, și cum toate aceste se vor întîmpla,—închee „raportul șefului Ohranei,—acum e încă greu de judecat, în orice „caz opoziția liberală nu greșește într'un singur lucru: evenimente, de însemnătate extraordinară și bogate în consecinți „incalculabile pentru viața de stat a Rusiei, bat la ușă"...

Dar... „O deosebită atenție merită consfătuirea,—convocată „de Gucicov,... care își ascunde scopurile adevărate,—a diferitelor grupări sociale",—în vederea chestiunilor de aprovizionare, fiindcă „această chestiune de aprovizionare, pe zi ce merge „devine mai acută, și exasperează... până și cercurile conservatoare ale funcționărimii... In zadar sînt toate apelurile la răbdare... Dacă populația nu face încă răscoale de foamete, acestea pot fi așteptate în viitorul cel mai apropiat; ura maselor crește mereu, și nu se se vede limita acestei creșteri... Dar „nu putem să ne îndoim, că asemenea erupțiuni elementare ale „maselor flămînde vor apare, ca prima și ultima etapă în calea „spre începutul unor excese implacabile și absurde ale celei mai „teribile din toate revoluțiile,—ale revoluției anarhice". *)

In fața unei armate, „care se ridică ca o stihie împotriva războiului" și în fața unui popor, „gonit cu bîta la un război, de care el se simte străin, a cărui însemnătate și scop el nu le poate înțelege",—fanfarele războinice ale opoziției liberale nu dovedeau „instinctului politic" al acestui popor, decît că locul cadavrului țarist nu-l poate lua un guvern al democrației burgheze". Precum, în fața clocotului de ură a maselor flămînde și exasperate de toate neorînduelile vieții de stat, zvîrcolirile semizeilor „blocului progresist"—în căutarea unei „companii de gardă imperială din veacul al XVIII-lea", care, cu ajutorul Marilor Duci, să combine o mică „revoluție de palat", pomadată și pieptănată, (fie și cu acompaniamentul „unei bombe de student"),—învederau pentru acest „instinct", că „revoluția" opoziției liberale e o simplă jucărie cu „surogatul de directivă populară".

Problemele războiului și ale *adevăratei* revoluții, care întredeschidea deja abisurile stihiei populare și clătina temeliile edificiului de stat, ridicau între opoziția liberală și masele popu-

*) *„Arhiva r. r."*, v. IV, p. 13-22, *passim*.

iare un zid, care împiedica orice înţelegere şi chiar orice contact serios între ele.

Mulţimea se răzvrătea, ca şi opoziţia liberală, împotriva ţarismului. Ecoul acestei răzvrătiri pătrundea până şi în saloanele din Petrograd şi în cabinetele diplomaţilor străini, ca cel relativ la dispoziţiile Moscovei credincioase de altădată, înregistrat în Memoriile d-lui Paléologue.

„Peste tot acelaşi strigăt de indignare. Dacă Ţarul s'ar fi „arătat astăzi în Piaţa Roşie (din Moscova), el ar fi fost huiduit. „Ţarina ar fi fost sfîşiată. Marea Ducesă Elisabeta, atît de bună, „atît de caritabilă, atît de pură, nu mai îndrăzneşte să iasă din „mănăstirea ei. Muncitorii o învinuesc că înfometează poporul... „Prin toate clasele trece un suflu de revoluţie" *

Dar mulţimea se ridică împotriva Ţarului nu pentru că el nu mai poate duce la victorie, ci pentrucă ea *reclamă pacea* **

Şi mulţimea cere renovarea întregii vieţi de stat,—dar nu pentru a încredinţa carul statului „cadeţilor"—ci pentru a da o soluţie radicală problemei agrare, şi a pune la ordinea zilei toată problema socială. ***

„Pace, pîne, pămînt,—libertate şi dreptate socială!"—gem milioane de glasuri, pe front, în fabrici şi ateliere, în întunecimea satelor pierdute în nesfîrşirea cîmpiilor şi pădurilor Sfintei Rusii.

Şi ce răspuns le dau pontifii opoziţiei liberale?!...

Nimic nu poate ilustra mai bine înstrăinarea opoziţiei liberale de sufletul poporului rus, decît atitudinea ei faţă de războiu.

Pentru opoziţia liberală de continuarea războiului,—cel puţin în declaraţiile ei cele mai solemne,—era legată onoarea Rusiei, ea vorbea cu emfază despre interesul naţional de a cuceri strîmtorile şi de a asigura expansiunea teritorială şi economică, despre duşmanul natural al naţiunii ruse,—„germanismul..."

Dar poporul?

Unui din cei mai războinici oameni politici ruşi, din generaţia mai tînără, un adversar al bolşevicilor, care a dus o luptă disperată în momentele cele mai critice „pentru salvarea frontului", îşi rezumă astfel convingerea, la care a ajuns din contactul imediat cu masele populare:

„În psihica poporului, *războiul n'a existat,*—el apărea ca o „violentare monstruoasă a sufletului său. Se poate spune, că nu- „mai un singur soldat la o sută de mii putea să formuleze cau- „zele războiului. Unul la zeci de mii hrănea vr'un sentiment de— „duşmănie către inamic... N'a fost nici ură, nici priceperea cau- „zelor, nici intuiţia vre-unui scop, nici conştiinţa vre-unei obide, „nici sentimentul vre-unei primejdii. Toată revoluţia n'a fost de- „cît răzvrătirea sufletului naţional împotriva acestei violentări „monstruoase, care transforma milioane de fiinţe omeneşti într'o „unealtă oarbă a calculelor politice neînţelese...

* „La Russie des Tsars", v. III, p. 127. Cf. şi p. 171.
** În afară de citaţiile de mai înainte, Cf. *Ibid*, p. 61.
*** Cf. *Ibid* p. 114.

„Şi nu numai poporul de rînd *nu accepta războiul.* Nici în „sufletul unui intelectual mijlociu, războiul *n'a existat.* A fost o „groază în faţa lui, a fost tristeţa, a fost deprinderea, a fost în „sfîrşit o deprimare grozavă din cauza neştiinţii cum şi unde „s'ar putea găsi vr'o ieşire...

„Adăogaţi la aceasta că, de fapt, continuarea războiului în- „trecea puterile Rusiei"... *

Dar nu numai poporul de rînd şi „intelectualul mijlociu" nu puteau înţelege scopurile răsboiului. Iată d. V. N. Lvov, un fruntaş al blocului progresist din Duma, ajuns ministru, „Ober-procuror al Sinodului", în primul guvern provizoriu. La începutul războiului el ca şi toată lumea patriotică din Rusia, trîmbiţa slava acestui războiu şi menirea lui civilizatoare.

Cu atît mai interesantă este scena dintr'o şedinţă a Consiliului de miniştri, descrisă de d. Nabacov, care în calitate de secretar general al guvernului provizoriu, lua parte obligator la toate şedinţele consiliului:

„Cînd Miliucov, în două şedinţe consecutive, a pus guver- „nul provizoriu în cunoştinţa tratatelor noastre *secrete*, nimic nu „putea fi mai sincer, mai spontan, şi mai... naiv, ca indignarea „lui Lvov. El caracteriza aceste acte, ca nişte tratate de *bandiţi* şi „*escroci* şi, se pare, cerea imediata renunţare la ele. Mai cu sea- „mă el se răzvrătea împotriva Italiei şi a anexiunilor stipulate „de ea.. Comunicările lui respirau o disperare aproape comică"...**

Cum să nu fie... *comic*: bietul om credea că Rusia Ţarului, cu Goremikin, Sazonov, Stürmer şi Protopopov, s'a hotărît de bună seamă să ducă războiul alături de Democraţiile Apusene, numai pentru a aşeza pe pămînt pacea şi buna voe obştească— şi de odată tratatele secrete îi dezvălue nişte „bandiţi" şi „excroci", care croesc în carnea vie a continentelor!... Şi încă Miliucov îi afirmă că onoarea lui—*a lui V. N. Lvov*!—îl obligă, ca urmaş al lui Goremikin, Sazonov, Stürmer şi Protopopov, să execute cu sfinţenie aceste acte de banditism şi escrocherie!

In realitate, entuziasmul războinic şi antantist atît al oamenilor vechiului regim, cît şi al reprezentanţilor diferitelor curente ale opoziţiei liberale, izvora, cum am văzut, din micile lor calcule şi combinaţii. Şi din momentul în care aceste calcule şi combinaţii dădeau greş, cu toţii, rînd pe rînd, treceau la „defetism" şi „germanofilism",—fără excepţia d-lui Miliucov.

Iar în ce priveşte pe „intelectualul mijlociu", în măsura în care el era colorat de radicalism revoluţionar, pentru el de la început, *singura justificare a războiului consta tocmai în politica „defetistă"*, care trebuia să aducă sau să grăbească prăbuşirea regimului ţarist şi să deslănţue revoluţia *politică* şi *socială*.

Dar poporul rus, în masele lui adînci, nu făcea calcule şi combinaţii politice. Frămîntîndu-şi tot timpul veşnicile-i visuri despre „pămînt", despre „voe", despre „dreptate", poporul rus *vroia*

* *V. B. Stanchevici.* —„Amintiri", p. 103–104.
** „*Arhiva r. r.*", v. I, p. 45.

pacea; el, pur şi simplu, „nu a acceptat" războiul niciodată; pentru el războiul pur şi simplu „nici nu a existat"; el a putut timp de trei ani, să fie „gonit cu bîta" la acest măcel străin şi neînţeles,—dar simţind adîncă obidă pentru această „monstruoasă violentare a sufletului său". Pus însă şi în faţa *unei imposibilităţi materiale* de a mai continua războiul,—în faţa unui regim descompus, care nici războiu nu ducea nici pace nu încheia, în faţa foametei şi a neorânduelii obşteşti extreme, în faţa unei opoziţii parlamentare neputincioase, dar turbulente, care,—prin agitaţiile ei sterile, prin apeluri nesăbuite la „un student cu bomba", la Marii Duci, „la generalii liberali", la „companiile de gardă din veacul al XVIII-lea",—provoca ultima dislocare a mecanismului hodorogit al Statului şi totuşi nu înceta să sune din trîmbiţa mare a „războiului pânăla ultima picătură de sînge", —acest popor îndelung răbdător,—care „nu avea ură" pentru inamic, „nu simţia nici o obidă", „nu vedea nici o primejdie" din partea lui, —a găsit o altă întrebuinţare pentru săbiile şi baionetele care i-au fost puse la dispoziţie cu atîta profuziune...

Acesta este, putem spune, *faptul cardinal* al revoluţiei ruse. Şi dacă nu ţinem seama de el, nu putem înţelege nimic în caracterul şi în mersul ei.

Un observator francez, ale cărui mărturii le-am mai invocat, face cu multă obiectivitate aceleaşi aprecieri asupra psichologiei diferitelor clase ale societăţii ruse, dar bine înţeles, în obişnuita terminologie a patriotismului francez:

„Trebue să înlăturăm legenda unei revoluţii ruse patriotice, „—scrie d. Antonelli. *Masele ruseşti*, care au săvîrşit revoluţia, „*au fost tot timpul, de la început, defetiste*"... *

„Să nu uităm, în adevăr, că Rusia vroia demult pacea, cu „orice preţ, în orice condiţii materiale sau morale; şi că do„rinţa aceasta se manifesta în toate clasele populaţiei, în toate „mediile politice...

„Clasele dirigente ale vechiului regim voiau pacea din toate „puterile lor,—pacea subt forma cea mai dezonorantă!...

„De la izbucnirea revoluţiei, toate elementele burgheze, s'au „întors cu nădejde spre Germania...

„Pe de altă parte, şi poporul de ţărani, de soldaţi, vroia „pacea din toate puterile lui, fără nici o condiţie, cu orice preţ. „Toate partidele, toate organizaţiile constată în toate ocaziile *a„ceastă aspiraţie unanimă a poporului rus*. Istoria revoluţiei „ruse... *este istoria păcii*... pe care toată lumea o vroia, dar pe „care nimeni nu îndrăznea să o dea"... **

Iar în ce priveşte „intelectualii", d. Antonelli acuză categoric de „defetism" întreg radicalismul revoluţionar din Rusia: unii sînt defetişti *declaraţi*,—bolşevicii; alţii—defetişti *clandestini*, aproape toţi ceilalţi revoluţionari şi socialişti de diferite nuanţe

* *E. Antonelli*,—„La Russie Bolchéviste", p. 31,—în notă.
** *Ibid.*, p. 158—159.

(social-revoluţionari, menşevicii, internaţionaliştii, etc.) cu excepţii neglijabile („Plehanoviştii"). *

In aceste condiţii, cum se putea rezista „aspiraţiei unanime a poporului rus", din consideraţii de „înaltă politică", de care era inspirată opoziţia liberală?

Aşa a fost săpată acea prăpastie dintre „şefii", „conducătorii", „fruntaşii politici", care formau opoziţia liberală şi vorbeau în numele „opiniei publice", pe deoparte, şi mulţimea fără cuvînt şi nume,—întregul popor al tuturor Rusiilor, pe de altă parte,—prăpastia prin care a răzbit din adîncimi abismale erupţia vulcanică, care a înecat subt lava-i aprinsă un imperiu milenar, săvîrşind o revoluţie, cum lumea încă n'a văzut, o revoluţie fără şefi, fără organizaţii, fără plan şi programe de acţiune, o revoluţie *împotriva tuturora*: împotriva Ţarului, împotriva guvernului său, împotriva Marilor Duci, împotriva Dumei şi a opoziţiei parlamentare—împotriva „opiniei publice", şi, cum vom vedea, *împotriva chiar a democraţiei revoluţionare!...*

Simpla naraţie, pe baza documentelor oficiale, a mersului revoluţiei, zi cu zi, ne poate lămuri şi mai bine caracterul elementar al acestei mişcări populare.

In numărul viitor.

C. Stere

* *Ibid.*, p. 63.

Natură moartă

Din darurile toamnei pîrguite,
Ţi-am adunat într'un paner, iubite,
Un maldăr cald de fructe, 'n care vara
Şi-a îngropat mireazma ei postumă.

Un pumn de prune vinete, cu brumă
Ca ceaţa viorie care, sara,
Coboară peste dealuri şi podgorii;
Pufoase piersici, rumene ca zorii,
Ce-au strîns a dimineţilor lumină;
Şi verzi gutui, cu scamă de rugină...

In cantalup, ca într'un blond tezaur,
S'au îmbinat apusuri lungi de aur,—
Şi-amiezi fierbinţi, în merele de ceară.

In poama neagră umbrele 'şi adună
Nopţi reci, brumate cu argint de lună.
In nuci, veninul soarelui de vară
Şi-a strîns parfumul umed şi amar,
Iar struguri transparenţi, cu boabe grele,—
Ciorchine galbene de chilimbar,—
Au adunat poleiul fin de stele...

Şi toate te aşteaptă în zădar
Să sfîşii, crud şi lacom, carnea lor
Cu dinţii tăi mărunţi de carnivor.

Otilia Cazimir

Consideraţii confortabile

Criză morală

A ajuns chiar o consideraţie de toate zilele: epoca noastră e o epocă de criză. Cuvîntul este repetat, aplicat, trampolinizat, chiar acolo unde nu este nevoe de el. Se vorbeşte mai ales despre o criză morală care ar bîntui în Europa şi ar ameninţa să se statornicească definitiv pe ruinile războiului, ca o molimă endemică şi nevindecabilă. Se scriu şi se vor mai scrie încă zeci de volume despre criza morală a timpului nostru, edituri întregi se vor specializa în manuale criziologice, statistici se vor înfiinţa ca să adune datele, şi sociologi fanatici vor tot preciza motivele şi vor mai analiza încă multă vreme situaţia morală a Europei în lungi şi nu prea digerabile opere...

Chiar numai atît dacă ar fi—şi criza actuală s'ar dovedi creatoare. Dar nu e numai atît.

Mai întâiu, este criza morală numaidecit un rău moral? O criză e un fenomen, care se produce spontan şi natural, care trăeşte, evoluează şi se organizează. O criză nu e altceva decît înmulţirea contradicţiilor într'un organism, care nu devine prin asta mai bolnav, ci mai viu. In cursul unei evoluţii oarecare, răul e stagnarea, nu contradicţia. „Devii fecund numai atît cît eşti bogat în contrarii" spune Nietzsche. Şi Goethe: „Uniformitatea ne lasă indiferenţi; numai contradicţia e aceia care ne face productivi".

Orice criză e creatoare. Criza socială există ca element component, productiv, al societăţii, nu ca o boală, ca un corp străin, răufăcător. Criza nu e un stadiu al unei boale sociale oarecare. Criza vine deabia după ruperea unui echilibru social, ca o perioadă de reculegere şi reformă. Tocmai în lumina acestei crize apar dărămăturile vechi şi temeliile nouă. O revoluţie nu apare vie şi rodnică decît în criza care, inevitabil, îi urmează.

BIBLIOTECA UNIVERSITĂŢII

Ca rău în organismul societăţii nu există decît neputinţa. Dovada e că la popoarele unde această neputinţă a existat mereu, (din cauze diverse: bătrîneţe, sînge corcit, lipsă de voinţă colectivă) la aceste popoare criza morală europeană de astăzi nu găseşte niciun ecou. Ce-i pasă Balcanicului trîndav de criza morală a Europei? O criză nu este observată şi caracterizată ca atare decît acolo unde este termenul de comparaţie al unei non-crize. E indiferent dacă această non-criză este regretată, preţuită, sau dimpotrivă, făcută vinovată de criza prezentă. Istoria nu cunoaşte această vină.

Criza poate fi o dezorganizare, e în orice caz o dovadă de dinamism vital. Neputinţa e o stare latentă. Cea dintâiu este un element productiv în cursul unei evoluţii creatoare; cea de a doua este o simplă repetare. Criza e o luptă a contrariilor, o desfăşurare de piedici şi o învingere a acestora, neputinţa este absenţa oricărei contradicţii, apathia perfectă, poate fericirea nirvanei, în niciun caz justificarea vieţii. Criza morală care neliniştește astăzi apusul Europei e poate germenul Europei de mîni, şi *trebue* să fie. Bîlbîiala tulbure a lui Rabindranath Tagore (idolul asiat al artei europene buimăcite de astăzi) nu e decît broderia migăloasă pe care mătasa broaştei o aşterne pe mlaştinele cu apă moartă. E sigur, iarăşi, că nu se poate vorbi despre o criză a egiptologiei bunăoară. Dar nu despre egiptologie este vorba.

Criza de astăzi există. După o mare zguduire ca aceia a războiului, paralel cu criza economică, urmează negreşit şi una morală. Ca un corolar al celei dintâiu, ca un ecou în domeniul moral. Experienţa istoriei a dovedit până acum că, în astfel de împrejurări, criza morală apare, invariabil, subt forma de sterilitate intelectuală în ţările învingătoare şi zvîrcoliri sociale în ţările învinse. Exemplul Germaniei şi al Franţei înainte şi după 1870. Exemplu care se repetă şi acum: Anchilozare patriotică, consolidare militaristă şi îngîmfat şovinism în Franţa de astăzi;—anarhie organizată, dizolvarea puterii centrale a statului în mărunte frămîntări separatiste, invazia particularismului speculant în organizarea publică, aşa cum este în şovăelnica Germanie învinsă.

Tot astfel este de prevăzut un nou romantism în literatura germană de mîne, după cum e de prevăzut o stagnare sterilă a literaturii franceze. Lucrul este deja vizibil. Deoparte Marcel Proust, rafinatul autor al „Căutării timpului pierdut" şi de altă parte Arnold Ulitz, sălbaticul primitiv şi svîrcolit din „Ararat", romanul în care doi oameni, presupuşi singuri rămaşi în stare de luciditate umană, în urma măcelului războiului şi a revoluţiei, într'o provincie pustiită din Rusia, „încep lumea dela capăt". Barbusse rămîne, în această evoluţie, izolat. „Clarté", scris încă în vîltoarea războiului e un strigăt cu ecouri deja sfărîmate, şi care, acum, nu răsună în Franţa ci tocmai în Germania.

Din punctul de vedere istoric de mai sus privită, s'ar părea

că criza de astăzi n'ar aduce nimic surprinzător. Doar dimensiunile i-ar fi mai mari.

Totuşi în conţinutul crizei de astăzi s'au lămurit fapte, schimbări, rezultate, a căror durată tinde să devie neobişnuit de lungă. Tranziţia îndelungată apare deja ca o stabilizare. Nu e numai o chestie de dimensiune. Forţe nouă au ieşit la lumină, posibilităţi nemăsurate au apărut, imposibilităţi de ieri s'au realizat. In haosul de azi fiecare doctrină se aplică. orice utopie îşi are colţul ei unde se realizează, iar tradiţia continuă şi ea să şchioapete alături.

Ceiace dă un caracter tragic şi neliniştitor crizei de astăzi e că ea este în bună parte şi o criză intelectuală. Situaţia intelectualilor şi atitudinea lor în faţa timpurilor actuale, locul lor în frămîntările epocei prezente, e tocmai unul din faptele pe care criza modernă le-a scos mai vehement în evidenţă.

Intelectualii cei dintăiu recunosc această criză, ei o înţeleg şi tot ei astăzi o trăesc mai intens şi o sufăr mai greu. Evoluţia pe care societatea o îndeplineşte astăzi în chip necesar şi inexorabil li este potrivnică şi duşmană. Pentru ei criza prezentă devine o chestie vitală.

Ar fi vorba despre proletarizarea crescîndă a intelectualilor...

Flagrantă a devenit totodată—şi trebue mai întâiu amintită—întrebarea ce sînt şi cine sînt aceşti intelectuali.

Pentrucă nu e uşor de răspuns, de exemplu, dacă este intelectual un misit bacalaureat, un reporter „care scrie", un licenţiat în drept sau un poet elegiac! Deasemeni e foarte puţin sigur că e intelectual orice individ care îşi suflă nasul cu batista şi ştie să mănînce cu furculiţa. Este intelectual mareşalul Foch? Este intelectual un maistru de desen, un medic militar sau un ofiţer cu şcoală de războiu? Karl Radek se îndoia odată, într'un articol, de intelectualitatea acelora care ştiu să explice partea doua din Faust şi spumegă în acelaşi timp de minie cînd aud de democratizarea culturii şi de internaţionalizarea Europei... Problema e destul de gravă. O clasificare a intelectualilor după gradul de utilitate socială sau, tocmai contrar, după gradul de inutilitate, e tot atît de nesigură. In primul caz intelectualitatea ar fi o meserie, în cel de al doilea un lux... Cuvîntul de intelectualitate apare astăzi insuficient. S'a ajuns să i se dea un înţeles pur formal, fără nicio întemeere adîncă. Tragicul este că la baza intelectualismului de astăzi nu stă nicio mare idee morală. Totuşi intelectualul de astăzi există. Şi poate tocmai proletarizarea lui îl evidenţiază astăzi ca intelectual...

Inăbuşită în timpul războiului subt călcîiul militar şi pumnul „apărărilor naţionale", intelectualitatea europeană se găseşte astăzi într'o situaţie mai precară ca oricînd. Reacţiunea produsă după războiu a fost spontan îndreptată împotriva spiritului. După patru ani de neproductivitate ostenitoare, Europa s'a trezit flămîndă şi secătuită. Patru ani lumea se hrănise cu vorbe. După războiu, Europei nu-i mai trebuiau vorbe, ci pîine. Şi—după vechea vorbă latină—şi distracţie. Pîine şi clowni.

Răzbunările sociale începeau. In Rusia se dărîma vechiul regim, în Germania împăratul era alungat, noua constituţie proclamată. Erau vremurile cînd Henri Barbusse visa o asociaţie internaţională a intelectualilor şi cînd „Clarté" era privit ca o evanghelie a viitorului. Se vorbea despre dezarmarea generală, se credea încă în Liga Naţiunilor şi se inaugurau timpurile nouă. Iar în acelaşi timp, edituri americane cumpărau cu sute de mii de dolari Memoriile împăratului Wilhelm, şi Hindenburg şi Ludendorff se justificau în volume groase, explicînd cum ar fi putut invinge. Acelaşi lucru în Franţa, unde Clémenceau trişa cu punctele prezidentului Wilson. Pe ruinile războiului de tankuri se încingea războiul economic, în locul generalilor de ieri, în Germania, se ridica Stinnes şi se întemeiau uriaşele Conzernuri, în diversele lor combinaţii „verticale" sau „orizontale".

Şi ce devenise în acelaşi timp intelectualul Europei? De subt stăpînirea împăraţilor, generalilor şi curţilor marţiale de ieri, trecuse numai subt noua stăpînire a misiţilor, antreprenorilor şi burselor de astăzi. Iar în Rusia, aruncat ca o vită de rezervă în lagăre speciale, murea de foame la dispoziţia noului stat. Strigătele lui Barbusse, îndemnurile lui Rolland şi toată elocvenţa sentimentală de acum cîţiva ani se dovedeşte astăzi—deja!—ca o apariţie istorică, privită fie ca un anachronism ridicul, fie ca o nevroză ca altele multe. O „criză" de internaţionalism a cîtorva lunatici.

In starea ei de astăzi, Europa este posedată din nou de furia naţională. Marile preschimbări sociale din ultimii ani n'au adus cu ele nici cea mai mică prefacere morală. Comunism naţionalist în Rusia, republică monarhistă în Germania, şovinism exasperat în Franţa, fascism în Italia—internaţionalismul pare astăzi mai himeric ca oricînd. A devenit chiar mai mult ca oricînd o imposibilitate. Este oare o imposibilitate organică? Intrebarea e penibilă.

Europa morală de astăzi se află în regres. Progresul a căpătat astăzi mai mult ca altădată înţelesul de progres tehnic. Exclusiv. Realizarea unui record, brevetarea unui nou aeroplan sau o ingenioasă formă de automobil e ultima expresie a progresului. Nu e exclus ca şi pe timpul primelor Montgolfiere şi a celui dintâiu hidroscaf, ideia progresului să fi fost la fel enunţată. Ceiace însă epoca actuală aduce nou e comercializarea acestui progres.

Progresul a devenit o afacere. Progres însamnă o nouă societate pe acţiuni, ca şi teoriile lui Einstein sau electrizarea căilor ferate. Perfecţionarea tălpilor de cauciuc şi telefonia fără fir stîrneşte azi mai multă vîlvă ca odinioară Reforma lui Luther. Şi e un progres faptul că cursul bursei din New-York va ajunge la Londra cu o jumătate de ceas mai devreme decît ajungea până acum. In acelaşi timp, sufletul Europei „vibrează". Zilnic. Se sbiară în toate ziarele consolidări patriotice şi se cheltuesc anual miliarde pentru întreţinerea armatei. Moralul Europei de astăzi pare

redus într'adevăr numai la ideia urii naţionale. Chiar ura de clasă, justificată de ideia de dreptate şi alimentată de reale dureri, se întunecă astăzi.

Dezintelectualizarea Europei e demoralizarea ei. Desfrînatul progres tehnic ucide şi cele din urmă resturi morale. Intelectualitatea, nesusţinută de nici-un suport moral, se dizolvă în practicism sterp, biurocratism servil sau mizerie materială. „In situaţia lor de astăzi, Europenii au ajuns acum ca nişte copii, care, cu o tehnică genială şi prematură au creiat lucruri pe care nu le mai pot stăpîni. Sîntem stăpîniţi de lucruri. Progresul nostru moral n'a mers paralel cu progresul nostru tehnic. Producătorul a rămas inferior propriului său produs". (Theodor Lessing, „Europa und Asien").

Şi acum—se pot trage din criza morală de astăzi oarecare concluzii ? Prin firea ei, o criză nu este susceptibilă de niciun fel de concluzie. Relativizarea tuturor valorilor (care ar fi esenţa oricărei crize) nu poate da prilej la niciun fel de încheere. Pe dealtă parte, renumita necesitate istorică (în grija căreia se lasă de obiceiu concluziile şi aprecierile calitative) ne-ar scuti de luarea unei atitudini. Criza morală de astăzi s'ar rezolvi în jocul penibil al cîtorva constatări triste. Şi al cîtorva idei dureroase. Caz în care rezultatul ar fi foarte apropiat de zero. Niciodată, poate, ideile n'au avut mai puţină eficacitate socială decît acum. Că epoca actuală ar fi tocmai rezultatul ideilor de ieri realizate, e un subiect susceptibil de multă îndoială.

In marile prefaceri sociale, activitatea ideii individuale e mai mult ocazională. Şi masa e aceia care determină ocazia. De aceia, într'o vreme de democratizare desfrînată cum e a noastră, în care înseamnă mai mult masa decît individul, ajungi cu greu să deosebeşti în mişcările acestei mase urma exactă a unei idei. Ideile pot aprinde incendiul, dar drumul pe care acesta îl ia şi dimensiunile sînt hotărîte de alte vînturi. Şi nu există încă o matematică socială care să stabilească de unde încep şi unde duc aceste alte vînturi.

Intr'o vreme ca a noastră, cu atîtea necesităţi economice nerezolvite, e dela sine înţeles că interesul intelectual slăbeşte. Dacă acest interes va continua să slăbească, dacă poate, chiar, va continua să slăbească mereu, până la dispariţie—este o întrebare la care epoca de azi nu poate răspunde. E una din acele întrebări la care deobiceiu actualitatea nu poate răspunde. Actualitatea nu oferă decît faptele deja îndeplinite, îndeplineşte ocult faptele, dar nu se ocupă cu presupuneri.

Tocmai prea multe presupuneri denotă, poate, criza. Şi o fac creatoare. Niciodată, într'adevăr, nu se gîndeşte aşa de mult pentru mai tîrziu decît în astfel de timpuri. Deaceia sînt şi timpurile în care te înţelegi mai cu aproximaţie. Dar e şi mai comod. Viitorul e deopotrivă atrăgător şi pentru cei fanatici şi pentru cei îngăduitori. Mai tîrziu. Schimbările de azi se vor valorifica deabia mai tîrziu, arta actuală va fi înţeleasă peste un secol, până şi tradiţia care nu mai convine astăzi e presupusă că va fi iarăşi aplicabilă în viitor. Formula împacă pe toţi. Un romantism al „mai-tîrziului", cu care se îmbată deopotrivă şi cel învins şi cel învingător, şi oamenii de ieri şi oamenii de mîni...

Mai rămîn oamenii de astăzi—dacă există...

Există—dar pe aceştia nu i-a preocupat niciodată criza morală...

Al. A. Philippide

Oblomov

PARTEA I

I

In strada Horochovaia, într'o casă mare, al cărei locuitori ar fi ajuns să umple o capitală de district, stătea într'o dimineaţă în pat, în apartamentul lui, Ilia Iliici Oblomov.

Era om de vre-o treizeci şi doi-treizeci şi trei de ani, de statură mijlocie, de o înfăţişare plăcută, cu ochi cenuşii închişi, dar fără nici o expresie hotărîtă, fără nici o idee concentrată în trăsături. Gândurile-i rătăceau libere pe faţă, fi fluturau în ochi, se opreau pe buzele întredeschise, se ascundeau în increţiturile frunţii, apoi dispăreau cu totul; şi atunci toată faţa se lumina de o căldură potolită de lene şi de lipsă de grijă. De pe faţă lenea trecea în tot trupul, chiar în cutele halatului.

Din cînd în cînd, privirea i se întuneca de ceva ca o oboseală sau plictis; dar nici oboseala, nici urîtul nu puteau să-i alunge nici o clipă de pe faţă moliciunea delicată şi caracteristică nu numai feţei, ci întregului suflet; iar sufletul lumina aşa de deschis şi de senin, în ochi, în zîmbet, în orice mişcare a capului, a mînii... Un observator superficial şi nepăsător, un om rece, aruncînd o privire spre Oblomov, ar fi zis numaidecît: „ce fire blajină trebue să fie, ce om simplu!" Un om mai pătrunzător, mai înţelegător, după ce l-ar fi privit mult, ar fi plecat cu o nedumerire plăcută, zîmbind.

Culoarea feţei lui Ilia Iliicinu era nici brună, nici cu totul palidă, ci nehotărîtă, sau părea aşa poate, fiindcă Oblomov devenise buget parcă înainte de vreme, din lipsa, fie de mişcare, fie de aer, ba poate şi de una şi de alta. Luat în totul, trupul lui, judecînd după culoarea mată, prea albă a gîtului, a mînilor grăsulii, a umerilor lui molatici părea prea delicat pentru un bărbat.

Mişcările lui,—chiar cînd Ilia Iliici părea îngrijorat,—erau stăpînite de aceeaşi moliciune delicată şi de un fel de lene, care nu era lipsită de graţie. Cînd din suflet îi răsărea pe faţă un nour de grijă—privirea i se întuneca, pe frunte se arătau mici cute, începea un joc de îndoeli, de tristeţă, de spaimă; dar neliniştea aceasta i se întipărea rareori subt forma unei idei desluşite, şi mai rar încă trecea în hotărîre. Toată îngrijorarea se sfîrşea într'un oftat şi cădea în apatie sau somnolenţă.

Cît de bine se potrivea costumul de casă cu trăsăturile potolite şi trupul molatic al lui Oblomov! Era într'un halat de stofă persiană, adevărat halat oriental, fără cea mai mică aluzie la Europa, fără ciucuri, fără catifea, fără talie, foarte încăpător, încît Oblomov se putea înfăşura cu el de două ori. Mînecile, după invariabila modă orientală, mergeau dela degete spre umăr tot mai largi şi mai largi. Halatul acesta, cu toate că-şi pierduse culoarea proaspătă de odinioară, şi pealocuri îşi înlocuise lustrul firesc cu unul cîştigat prin serviciu, tot mai păstra încă strălucirea colorii orientale şi soliditatea stofei. Halatul avea apoi în ochii lui Oblomov un noian întreg de merite nepreţuite: e moale, unduios; trupul nici nu-l simte; ca un rob ascultător, se supune celei mai uşoare mişcări a trupului.

Acasă, Oblomov umbla întotdeauna fără cravată şi fără vestă, fiindcă îi plăcea să fie liber şi comod. Pantofii îi avea lungi şi largi; cînd îşi cobora picioarele din pat, nemerea în ei deodată, fără să se uite.

A sta culcat, pentru Ilia Iliici nu era nici necesitate, ca pentru un bolnav, sau ca pentru un om care vrea să doarmă; nici întîmplare, ca pentru unul obosit, nici plăcere, ca la cei leneşi: era o stare normală. Cînd era acasă—şi Ilia Iliici era aproape mereu acasă — stătea întotdeauna culcat şi totdeauna în aceiaşi odae de dormit, unde l-am găsit noi, şi care îi servea şi ca odae de dormit şi ca biurou şi salon. Avea încă trei odăi, dar dădea prin ele doar dimineţile, şi încă nu în fiecare zi, ci numai cînd servitorul îi mătura biuroul,—ceiace nu se întîmpla în fiecare zi. În odăile acelea, mobila era acoperită cu învelişuri de pînză şi storurile lăsate.

Odaia în care stătea culcat Ilia Iliici, părea la întâia vedere mobilată minunat: un biurou de mahon, două divanuri acoperite cu stofă de mătasă, nişte paravane frumoase, cu păsări şi fructe brodate, neexistente în natură, bronzuri, porţelanuri şi o mulţime de bagatele frumoase. Dar ochiul încercat al unui om de gust, ar fi cetit dintr'o singură privire fugară peste tot ce era acolo, numai dorinţa de a păstra de rău-de bine, şi numai de scăpare, *decorul* convenienţelor neînlăturate. Oblomov era preocupat desigur numai de atîta, cînd îşi mobila biuroul. Un gust ales nu s'ar fi mulţumit cu scaune disgraţioase de mahon, cu nişte etajere şubrede. Spătarul unui divan se lăsase în jos, lemnul încleiat, pealocuri, se dezlipise.

Acelaşi caracter îl aveau şi tablourile, şi vasele, şi bibelourile.

Insuşi stăpînul de altfel, privea mobilierul biuroului său aşa de rece şi de distrat, parcă ar fi întrebat cu ochii: „cine le-a adus şi le-a îngrămădit toate astea?" Din indiferenţa cu care Oblomov îşi privea proprietatea, şi din indiferenţa poate şi mai mare a servitorului său Zachar, aspectul biuroului, dacă te uitai mai cu băgare de seamă, te izbea prin părăsire şi neglijare.

Pe păreţi, pe lîngă tablouri, se ţinea în formă de dantelă păinjenişul încărcat de praf; oglinzile, în loc să reflecteze obiectele, puteau servi mai degrabă drept table, ca să însemni pe praful de pe ele niscaiva note. Covoarele aveau pete. Pe divan—un prosop uitat. Pe masă rareori nu stătea dimineaţa,—împreună cu solniţa şi vre-un oscior lăsat dela masa din ajun,—fărîmituri de pine.

Dacă n'ar fi fost o farfurie pe masă, dacă n'ar fi fost pipa abia stinsă şi sprijinită de pat, sau însuşi stăpînul care stătea culcat, ai fi putut crede că aci nu trăeşte nimeni,—atît de prăfuit era totul, spălăcit, şi în general lipsit de urmele unei vieţuiri omeneşti. Pe etajere, ce e drept, se aflau cîteva cărţi deschise, era o gazetă; pe biurou stătea şi o călimară cu condee; dar paginile unde erau deschise cărţile, se acoperiseră cu praf şi se îngălbeniseră; se cunoştea că sînt părăsite demult; numărul gazetei era din anul trecut, iar din călimară, dacă muiai condeiul, zbura bîzîind doar vre-o muscă speriată.

Ilia Iliici se trezi, împotriva obiceiului, foarte de vreme, pe la opt ciasuri.—E foarte îngrijat de ceva. Pe faţă i se arată rînd pe rînd, cînd teamă, cînd neliniştе şi necaz. Se cunoştea că-l copleşeşte o luptă sufletească, iar mintea încă nu-i venea în ajutor.

Se întîmplase că în ajun Oblomov primise dela ţară, dela vechilul său, o scrisoare cu un conţinut foarte neplăcut.

Se ştie despre ce neplăceri poate să scrie un vechil: recoltă rea, rămăşiţi neplătite, scăderea venitului şi altele la fel. Deşi vechilul scrisese boerului şi anul trecut şi anţerţ scrisori de astea, dar scrisoarea asta din urmă pricinui un efect tot aşa de neplăcut, ca orice surpriză neplăcută.

Inadevăr, trebue să se gîndească la oarecare măsuri de luat... De altfel trebue să dăm dreptate îngrijorării lui Ilia Iliici: după cea dintăiu scrisoare neplăcută a vechilului, primită cu cîţiva ani mai înainte, Ilia Iliici a şi început să-şi facă un plan pentru felurite schimbări şi îmbunătăţiri în administrarea moşiei.

După planul acesta, se presupuneau fel de fel de măsuri nouă: economice, poliţieneşti şi altele. Dar planul era departe de a fi fost chibzuit în întregime, iar scrisorile neplăcute ale vechilului se repetau, îl împingeau spre activitate, prin urmare îi stricau liniştea. Oblomov simţea nevoia de a întreprinde ceva hotărît, înainte de a isprăvi planul.

Cum se trezi, Ilia Iliici se gîndi îndată să se scoale, să se spele, şi după ciaiu să chibzuiască bine, să ia în mai aproape luare de seamă una şi alta, să le însemne, şi, în general, să se ocupe de afacerea asta cum se cuvine.

Vre-o jumătate de ceas stătu tot culcat, chinuindu-se cu gîndul acesta, dar îşi făcu socoteală apoi, că are cînd le face pe toate şi după ciaiu, iar ciaiul se poate bea în pat, după obiceiu, mai ales că nimic nu împiedică să te gîndeşti şi culcat.

BIBLIOTECA UNIVERSITARĂ

Aşa şi făcu. După ciaiu se ridicase chiar din aşternut şi era cît pe-aci să se scoale; uitîndu-se la pantofi, apucase chiar să întinză spre ei un picior, dar îl retrase îndată.

Bătură nouă ciasuri şi jumătate, Ilia Iliici se dezmorţi.

— La naiba, până cînd?—îşi zise deodată necăjit;—destul, e timpul! Cînd te-i lăsa aşa...

— Zachar!—strigă Ilia Iliici.

In odaia despărţită de biuroul lui Ilia Iliici numai printr'un mic coridor, se auzi întăiu ceva ca mîrîitul unui cîine de lanţ, apoi un zdupăit de picioare, care săriră de undeva. Era Zachar care sărise de pe cuptor, unde-şi petrecea timpul dormitînd după obiceiul lui.

In odaie intră un om în vrîstă, într'un surtuc sur cu o gaură mare subsuoară, de unde atîrna un petec din cămaşă, în vestă tot sură cu nasturi de alamă, cu ţeasta capului goală ca genunchiul şi cu nişte favoriţi enormi,—de puteai face trei bărbi din fiecare,—laţi, deşi, blonzi, puţin încărunţiţi.

Zachar nu căuta să-şi schimbe, nu numai chipul dat de Dumnezeu, dar nici chiar costumul cu care umblase la ţară. Imbrăcămintea i se făcea după modelul adus dela ţară. Surtucul şi vesta sură îi plăceau şi pentru faptul, că în această jumătate de uniformă vedea o slabă amintire a livrelei, pe care o purtase odinioară, mergînd cu răposaţii boeri la biserică sau pela vizite; şi livreaua în amintirile lui Zachar înfăţişa acuma singura strălucire a familiei Oblomov.

Nimic altceva nu mai amintea bătrînului despre larga şi tihnita viaţă boerească dela ţară. Boerii cei bătrîni au murit, portretele familiei au rămas acasă, şi poate stau aruncate undeva prin cerdac; tradiţiile despre vechea viaţă şi despre greutatea familiei se sting mereu, sau mai trăesc numai în amintirea puţinilor bătrîni rămaşi la ţară. Ţinea Zachar mult la surtucul lui sur; numai în el şi poate în cîteva rămăşiţi păstrate în trăsăturile feţei şi manierele boerului,—care amintea pe părinţi,—şi în capriciile, împotriva cărora bombănea şi se supăra, dar le respecta în adîncul sufletului, ca o manifestare a voinţei boereşti, a dreptului boeresc,—mai vedea Zachar slabe aluzii la vechea mărеţie.

Fără aceste capricii, Zachar simţea că parcă n'are boer; fără ele nimic nu-i amintea tinereţea, satul pe care îl părăsise de mult, şi tradiţiile despre această casă veche,—singura cronică ţinută de slugile vechi, de dădace, de doici, şi păstrate din neam în neam.

Familia Oblomov a fost odinioară bogată şi vestită în partea locului, dar mai apoi Dumnezeu ştie de ce, a tot sărăcit, a tot scăzut şi în sfîrşit s'a pierdut pe nesimţite printre familiile boereşti mai nouă. Numai slugile încărunţite în casă păstrau şi transmiteau unul

altuia o amintire credincioasă despre trecutul la care ţineau cu sfinţenie.

Iată dece ţinea Zachar aşa de mult la surtucul cel sur. Şi la favoriţii săi ţinea, poate, fiindcă în copilărie văzuse multe slugi vechi cu această veche podoabă aristocratică.

Ilia Ilici, cufundat în gînduri, nu băgă de seamă pe Zachar mult timp. Zachar, care stătea tăcut înaintea lui, însfîrşit tuşi.

— Ce vrei?—întrebă Ilia Ilici.

— Doar m'aţi chemat.

— Te-am chemat? Dar la ce te-am chemat—am uitat,—răspunse Ilia Ilici, întinzîndu-se. Du-te deocamdată, că-mi aduc eu aminte...

Zachar plecă, iar Ilia Ilici urmă să stea culcat şi să se gîndească la afurisita de scrisoare.

Trecu vr'un sfert de cias.

— Ei, destul!—zise Ilia Ilici:—trebue să mă scol la urma urmelor... De altfel ia să mai citesc eu odată scrisoarea starostelui mai cu atenţie; apoi mă scol. Zachar!

Aceiaşi săritură din nou şi o bonbăneală mai tare. Zachar intră, iar Oblomov se lăsă din nou pe gînduri. Zachar stătu vr'o două minute posomorit, privindu-şi stăpînul cam dintr'o parte; apoi se îndreptă spre uşă.

— Incotro?—întrebă Oblomov deodată.

— Dacă nu vorbiţi, ce să mai stau degeaba?—hîrîi Zachar, în lipsă de voce, pe care, după spusa lui, ar fi pierdut-o la o vînătoare cu cînii, cînd fusese odată cu boerul cel bătrîn, şi i-a suflat vîntul drept în gît.

Stătea pe jumătate întors în mijlocul odăii şi se uita la stăpîn tot dintr'o parte.

— Dar ce, ţi-au înlemnit picioarele, de nu mai poţi sta? Vezi că sînt îngrijat—mai aşteaptă! Nu te dor coastele cît stai culcat? Caută scrisoarea pe care am primit-o eri dela staroste. Unde ai pus-o?

— Ce scrisoare? N'am văzut nici o scrisoare,—zise Zachar.

— Tu ai luat-o dela factor: o scrisoare murdară grozav!

— De unde să ştiu eu unde aţi pus-o?—zise Zachar, bîjbîind prin hîrtii şi alte lucruri depe masă.

— Niciodată nu ştii nimic. Vezi colo, în coşuleţ. Sau a căzut poate după divan? Iaca, spătarul nici pănă azi nu s'a reparat. Mare treabă era să chemi meşterul să-l dreagă! Doar tu l-ai rupt! Niciodată nu te gîndeşti!

— Nu l-am rupt eu,—răspunse Zachar:—singur s'a rupt; n'are să ţie cît lumea: trebue să se strice odată.

Ilia Ilici nu găsi de cuviinţă nici să-i mai dovedească contrarul.

— Ei, ai găsit-o? se mărgini el să întrebe.

— Iaca nişte scrisori.

— Nu-s acelea.

— Atîtea-s,—zise Zachar.

— Bine, du-te,—zise Ilia Ilici nerăbdător;—am să mă scol şi o găsesc singur.

Zachar plecă, dar abia apucă să puie mîna pe marginea cuptorului, ca să sară, cînd iar se auzi un strigăt grăbit:

— Zachar, Zachar!

— Of, Doamne, Doamne!—bombăni Zachar, plecînd din nou în biurou.—Ce viaţă chinuită! De m'ar strînge odată moartea!

— Ei, ce?—zise, cu o mînă pe uşa biuroului şi uitîndu-se la Oblomov,—în semn de nemulţumire,—cu totul într'o parte: încît îşi vedea boerul numai cu coada ochiului, iar boerul îl vedea numai o parte a nemăsuratei favorite, din care parcă iată-iată au să ţîşnească două-trei păreri.

— O batistă, mai iute! Te puteai pricepe şi singur. Nu vezi!—zise Ilia Ilici dojenitor.

Zachar n'arătă nici o nemulţumire deosebită sau mirare, la porunca şi dojana boerului, găsindu-le cu totul fireşti, şi una şi alta.

— Unde să fie?—bombăni Zachar cutreerînd odaia şi pipăind fiecare scaun, deşi se vedea bine că pe scaune nu se afla nimic.

— Mereu o pierdeţi!—observă el, deschizînd uşa salonului, ca să vadă dacă nu-i acolo.

— Incotro? Caută pe-aici. N'am fost pe acolo de trei zile. Mai iute,—zise Ilia Ilici.

— Unde-i batista? Nu-i batista!—zise Zachar, desfăcînd braţele şi uitîndu-se în toate părţile.—Ei, iat-o!—strigă deodată răguşit: subt dumneavoastră! Iată un colţ. Staţi pe batistă şi întrebaţi de batistă!

Şi fără să mai aştepte răspuns, voi să iasă. Oblomov se simţi cam stingherit de greşeala sa, dar ca să învinuiască pe Zachar, găsi îndată alt prilej.

— Cum îngrijeşti tu de curăţenie: pretutindeni un praf, o murdărie,—Dumnezeule! Uite, uite prin colţuri! Nimic nu faci!

— Dacă nu mai fac nici eu nimic...—începu Zachar cu obidă: într'una... nu-mi cruţ viaţa! Şi praful îl şterg şi mătur mai în toate zilele...

Arătă spre mijlocul odăii şi masa unde cinase Oblomov.

— Iaca, poftim: totul măturat, totul... ca de nuntă. Ce mai vreţi?

— Dar asta ce-i? — întrebă Ilia Ilici, arătînd păreţii şi tavanul—Dar asta? Dar asta?

Arătă şi prosopul aruncat încă din ajun, şi o farfurie uitată pe masă, împreună cu o bucată de pîne.

— Astea le-aşi putea ridica,—zise Zachar mai blînd, luînd depe masă farfuria.

— Numai asta? Dar praful depe păreţi, dar paianjenii?...—urmă Oblomov, arătînd păreţii.

— Astea—în săptămîna Paştelor: atunci şterg şi icoanele, mătur paianjenii...

— Dar cărţile, dar tablourile!...

— Cărţile şi tablourile—în ajunul Crăciunului: atunci, punem noi la cale cu Anisia toate dulapurile. Acuma cînd să faci curăţenie? Dumneavoastră sînteţi veşnic acasă.

— Mă duc cîte odată la teatru, în vizite: s'ar putea...

— Noaptea ce curăţenie!...

Oblomov îl privi cu dojană, făcu din cap şi oftă; iar Zachar se uită cu sînge rece spre fereastră şi oftă şi el. Boerul parcă s'ar fi gîndit: „e-he! băiete, eşti mai Oblomov decît mine!" Iar Zachar mai că se gîndea şi el: „minţi, eşti bun numai de vorbe mari şi goale; atîta rău cît îţi pasă ţie de praf şi de paianjeni"...

— Nu înţelegi? — zise Ilia Ilici: — din pricina prafului se fac molii. Ba uneori văd şi cîte o ploşniţă pe păreţi!

— La mine sînt şi purici!—rosti Zachar cu sînge rece.

— E bine aşa? O infecţie!—observă Oblomov.

Un zîmbet cuprinse toată faţa lui Zachar, răspîndindu-se până la sprîncene şi favorite, care din pricina asta se desfăcură în amîndouă părţile, şi pe toată faţa, până la frunte, i se întinse o pată roşie.

— Ce-s vinovat eu, dacă sînt ploşniţi pe lumea asta?—zise Zachar cu o mirare naivă. Parcă eu le-am născocit?

— Le-a născocit murdăria,—îl întrerupse Oblomov.—Ce tot minţi?

— Nici murdăria n'am născocit-o eu.

— La tine, uite, acolo, umblă şoarecii noaptea—îi aud.

— Nici şoarecii nu i-am născocit eu. Dihăniile astea—de-i şoarece, de-i pisică, de-i ploşniţă, se găsesc pretutindeni.

— Cum de la alţii nu sînt nici molii, nici ploşniţi?

Pe faţa lui Zachar se zugrăvi neîncredere sau, mai bine zis, siguranţă că aşa ceva nu s'a pomenit.

— Eu am de toate,—zise el încăpăţînat;—n'ai să te ţii de ploşniţă, n'ai să te bagi după ea în crăpătură...

Şi mai că-şi zicea în gîndu-i: „d'apoi fără ploşniţă ce somn?"...

— Mătură, scoate murdăriile de prin colţuri, şi n'are să fie nimic,—îl învăţa Oblomov.

— Azi curăţi, mîine iar se adună,—zise Zachar.

— Nu se adună, — îl întrerupse boerul: nu trebue să se adune.

— Se adună, ştiu eu,—repetă sluga.

— Se adună—mătură din nou.

— Cum adică? Să mătur toate colţurile în fiecare zi?—întrebă Zachar.—D'apoi ce viaţă-i asta? Mai bine să-mi ia Dumnezeu sufletul.

— Dece la alţii e curat?—întîmpină Oblomov.—Uite la cel din faţă, la acordor: drept dragul să priveşti; şi-i numai o fată.

— Dar de unde să se ia la neamţ gunoiul?—întîmpină îndată Zachar. D'apoi ia uitaţi-vă cum trăesc. Toată familia o săptămînă întreagă roade la un os. Surtucul depe umerii tatălui trece la fecioru-său, dela fecioru-său—iar la tată. La femee şi la fete, rochiţele scurtişoare: într'una se leagănă, parcă-s nişte gişte... De unde să se ia gunoiul? La ei nu-i ca la noi: să se adune prin dulapuri, cu anii, grămezi de haine învechite, sau să se umple un colţ întreg cu coji de pîine din iarnă. La ei nici o cojiţă nu se pierde degeaba: îndată pezmeciori şi—cu bere...

Zachar chiar scuipă printre dinţi, numai gîndindu-se la o viaţă atît de calicoasă.

— Nu mai lungi vorba,—întîmpină Ilia Ilici:—mai bine mătură.

— Uneori aşi mai mătura, dar dumneavoastră singuri nu mă lăsaţi.

— Ai început. Mă rog, tot eu te împiedic!

— Se 'nţelege că dumneavoastră; cum să mături, cînd staţi veşnic acasă? Plecaţi pe o zi întreagă—şi scutur.

— Asta-ţi lipsea. Să plec! Pleacă mai bine de aici.

— Zău!—stărui Zachar.—Iaca măcar azi dacă aţi pleca, noi cu Anisia am scutura. Şi nici nu ştiu dacă putem singuri: trebue plătit nişte femei, ca să spele totul...

— Le-am isprăvit pe toate. Femei! Pleacă!—zise Ilia Ilici.

Nu mai era bucuros că a provocat pe Zachar la asemenea conversaţie. Uita mereu că era destul numai să atingă acest lucru delicat—că nu mai scăpai de bucluc.

Oblomov, şi ar fi dorit să fie curăţenie, şi ar fi vrut ca toate astea să se facă cumva aşa, pe nesimţite, dela sine; iar Zachar de îndată ce i se cerea să şteargă praful sau să spele duşamelele, începea totdeauna procese întregi. Indată începea să-ţi arăte nevoia unui balamuc întreg în toată casa, ştiind bine că numai gîndul la aşa ceva stîrnea groază în boer.

Zachar plecă, iar Oblomov căzu pe gînduri. In curînd mai bătu încă o jumătate de ceas.

— La naiba!—zise Ilia Ilici aproape cu groază: încurînd ciasul e unsprezece, şi eu nu m'am sculat, nici nu m'am spălat. Zachar, Zachar!

— Of, Doamne, Doamne! Ce-i?—se auzi din antret. Urmă apoi săritura cunoscută.

— Gata de spălat?

— Gata demult!—răspunse Zachar:—dece nu vă sculaţi?

— Dece nu spui că-i gata? De cînd m'aşi fi sculat! Du-te, viu îndată după tine. Trebue să lucrez, am de scris.

Zachar plecă, dar peste un minut se întoarse cu un caet, scris aproape în întregime şi slinos, împreună cu nişte peteci de hîrtie.

— Iaca, dacă scrieţi, apoi poftiţi să vedeţi şi socotelile: trebue plătit.

— Ce socoteli? Ce plăţi?—întrebă Ilia Ilici supărat.

— Dela casap, dela zarzavagiu, dela spălătoreasă, dela brutar: toţi cer plata.

— Altă grijă n'am !—bombăni Ilia Iliici.—Şi ce nu-mi dai socotelile pe rind ? Toate deodată !

— Doar dumneavoastră m'aţi tot gonit, mereu: „mîne şi mîne"...

— Ei, şi acuma nu se poate pe mîne ?

— Nu ! Stărue grozav : nu mai dau pe datorie. Azi e zi întâiu.

— Ah !—zise Ilia Iliici plictisit :—încă o grijă ! Ei ce stai ? Pune-le pe masă. Mă scol îndată, mă spăl şi le văd,—zise Ilia Iliici.—Gata de spălat ?

— Gata !—zise Zachar.

— Ei acuma...

Incepu să se ridice gemînd.

— Am uitat să vă spun,—zise Zachar :—adineaori, pe cînd dormeaţi încă, administratorul a trimis pe portar : ci-că trebue numaidecît să ne mutăm... le trebue apartamentul.

— Şi ce-i cu asta ? Dacă le trebue, plecăm, se înţelege. Ce mă tot sicii ? A treia oară mi-o spui.

— Mă sicie şi ei pe mine.

— Spune-le că plecăm.

— Spun că de vr'o lună, zice, făgăduiţi, şi tot nu plecaţi ; o să dăm, zice, de ştire poliţiei.

— Las' să dea de ştire!—zise Oblomov hotărît. Plecăm şi singuri cînd s'o mai încălzi, peste vre-o trei săptămîni.

— Ce trei săptămîni ! Administratorul zice că peste două săptămîni vin lucrătorii ca să dărîme tot. „Plecaţi, zice, mîne sau poimîne !"...

— E-he ! Prea v'aţi iuţit ! Mă rog ! Poftiţi îndată ? Nici să nu îndrăzneşti să-mi aminteşti despre casă. Ţi-am spus odată. Acuma iar ? Bagă de seamă !

— D'apoi ce să fac ?—îngînă Zachar.

— Ce să fac ! Iată cu ce vorbe mă poartă !—răspunse Ilia Iliici.—Mă mai întreabă. Mie ce-mi pasă ? Tu să nu mă plictiseşti. Fă cum ştii, numai să nu ne mutăm. Ai putea să-ţi dai atîta osteneală pentru stăpînul tău !

— D'apoi ce pot face eu, coconaşule Ilia Iliici ?—începu Zachar cu o răguşeală mai blîndă.—Casa doar nu-i a mea : cum să nu te muţi dintr'o casă străină, cînd te goneşte ? Dacă ar fi casa mea, cu mare plăcere...

— Nu s'ar putea cumva cu binişorul ?... „Stăm demult, plătim regulat"...

— I-am spus.

— Ei, şi ce zice ?

— Ce să zică ? O ţine una : „mutaţi-vă, trebue să facem reparaţii". Din locuinţa doctorului şi din asta vrea să facă una mai mare, până la nunta lui fecioru-său.

— Doamne păzeşte !—zise Oblomov cu necaz :—se găsesc dobitoci care se însoară !

Şi se întoarse pe spate.

— Eu zic, să scrieţi stăpînului, cuconaşule,—zise Zachar :— poate ne-or lăsa în pace ; or porunci să se dărîme mai întâiu apartamentul de colo.

Zachar arătă cu mîna undeva, la dreapta.

— Bine, după ce mă scol, scriu... Du-te că eu mă mai gîndesc. Nu eşti bun la nimic,—adăugă Ilia Iliici.—Tot eu trebue să-mi bat capul şi cu fleacurile astea.

Zachar plecă, iar Oblomov începu să se gîndească.

Dar era în încurcătură : la ce să se gîndească, la scrisoarea vechilului, la mutare ? Sau să controleze socotelile ? Se pierdea subt năvala grijilor vieţii şi continua să stea culcat, întorcîndu-se depe o parte pe alta. Din cînd în cînd numai, se auzeau exclamări întrerupte. „O, Dumnezeule ! Nu te lasă în pace viaţa, pretutindeni dă de tine".

Nu se ştie cît ar mai fi stat în starea asta, dacă în antret n'ar fi răsunat clopotul.

— Iaca, a şi venit cineva !—zise Oblomov, înfăşurîndu-se în halat :— şi eu încă nici nu m'am sculat—curată ruşine ! Cine să fie aşa de dimineaţă ?

Şi, culcat cum era, se uita curios spre uşă.

II

Intră un tînăr de vre-o douăzeci şi cinci de ani, strălucitor de sănătate, cu obrajii, cu buzele şi ochii rîzători.

Imbrăcat şi pieptănat fără cel mai mic cusur, te orbea prin frăgezimea feţei, lenjeriei, mănuşelor şi fracului. Deacurmezişul vestei atîrna un lănţuşor elegant cu o mulţime de brelocuri mărunţele. Scoase o batistă de o fineţă neobişnuită, mirosi parfumul ei oriental, apoi o purtă nepăsător pe faţă, pe pălăria-i cu lustru şi-şi scutură ghetele de lac.

— A, bine ai venit, Volcov !—zise Ilia Iliici.

— Buna dimineaţa, Oblomov,—zice elegantul domn, apropiindu-se.

— Nu te apropia, nu te apropia : vii dela frig !—zise Oblomov.

— O, ce răsfăţat şi sibarit !—zise Volcov, căutînd unde să-şi pue pălăria ; şi văzînd praful, n'o puse nicăeri ; îşi desfăcu pulpanele fracului, ca să se aşeze, dar după ce se uită cu băgare de seamă la fotoliu, rămase în picioare.

— Incă nu te-ai sculat ! Dar ce şlafroc e ăsta pe dumneata ? De astea demult nu se mai poartă,—ruşină el pe Oblomov.

— Nu-i şlafroc, e halat,—zise Oblomov, înfăşurîndu-se cu drag în poalele largi ale halatului.

— Eşti bine ?—întrebă Volcov.

— Ce bine !—zise Oblomov căscînd ;—rău de tot. M'au dat gata congestiile. Dar dumneata cum o duci ?

— Eu ? Bine : sănătos şi vesel. Minunat!—adăugă tînărul cu mulţumire.

— Dincotro aşa de dimineaţă ?—întrebă Oblomov.

— Dela croitor. Ia priveşte: e bun fracul ?—zise tînărul, învîrtindu-se pe dinaintea lui Oblomov.

— Admirabil! Făcut cu mult gust,—zise Ilia Ilici;—dar de ce e aşa de larg la spate ?

— E reit-frac : pentru călărit.

— A-ha ! Călăreşti ?

— Cum nu ? Inadins pentru azi l-am şi comandat. E doar întâiu Maiu: plec cu Goriunov la Ecaterinhof. A-a ! Nu ştii ? Pe Goriunov Mişa l-au înaintat; de aia am şi hotărît să ne arătăm,—adăugă el încîntat.

— Aşa-a ?—zise Oblomov.

— Calul lui e roib,—urmă Volcov:—la ei la regimentul lor sînt roibi, al meu e negru. Dumneata cum mergi : pe jos, sau cu trăsura ?

— D'apoi.. nici intr'un fel,—zise Oblomov.

— Să nu fii de întâiu Maiu la Ecaterinhof! Ce vorbeşti, Ilia Ilici ?—zise Volcov foarte mirat.—Dar toată lumea e acolo!

— Cum toată lumea ? Nu, nu toată lumea!—observă Oblomov alene.

— Dragă Ilia Ilici, vino! Sofia Nicolaevna cu Lidia au să fie singure intr'o trăsură ; în faţă este scăunaş : iaca, cu noi...

— Nu stau eu pe băncuţă. Şi ce să caut acolo ?

— Sau, dacă vrei, Mişa îţi dă alt cal.

— Doamne fereşte ! Ce i-a mai venit.. îngînă Oblomov. Îi dai zor cu Goriunovii..

— Ah !... Să-ţi spun ?—zise Volcov, înroşindu-se.

— Spune !

— Nu spui nimănui ? Pe cuvîntul dumitale ?—urmă Volcov, aşezîndu-se lingă el pe divan.

— Dacă vrei...

— Sînt... amorezat de Lidia,—şopti tînărul.

— Bravo ! Demult ? E nostimă, mi se pare.

— De trei săptămîni!—rosti Volcov oftînd din adînc. Iar Mişa e înamorat de Daşenca.

— Care Daşenca ?

— De unde vii, Oblomov ? Nu ştie pe Daşenca ! Tot oraşul şi-a eşit din minţi—aşa dansează. Mă duc cu el la balet; are să arunce un buchet. Trebue să-l introduc; e timid... abia începe... A-a, d'apoi trebue să plec după camelii...

— Incotro o mai iai ? Caută-ţi de treabă. Vino mai bine la masă : om mai sta de vorbă. Două nenorociri au dat peste mine...

— Nu pot! Dejunez la prinţul Tiumenev : au să fie toţi Goriunovii şi... ea,—ea, Lidenca,—adăugă el în şoaptă.—Dece ai părăsit pe prinţ ? Ce familie veselă! Pe ce picior totul ! Dar

vila ! Inoată în flori ! Au adăugat o galerie *gothique !* Vara au să fie dansuri, tablouri vii. Ai să vii ?

— Nu, cred că nu viu :

— Ah, ce familie ! Iarna asta, Miercurile, mai puţin de cincizeci de persoane—nu se pomenea... Ba uneori se adunau şi până la o sută !

— Doamne păzeşte ! Trebue să fie o plictiseală infernală !

— Cum se poate ? Plictiseală ! Cu cît îs mai mulţi—cu atît mai vesel. Venea şi Lidia, dar n'o observasem. Şi deodată..

„Zadarnic caut să o uit
Şi patima prin judecată s'o înving"...—

începu el să cînte şi, uitînd totul, se înfundă într'un fotoliu. Dar sări îndată şi începu să-şi şteargă praful depe haine.

— Ce praf e la dumneata aici, pretutindeni!

— Tot Zachar,—se plînse Oblomov.

— Dar trebue să plec,—zise Volcov.—După camelii pentru buchetul lui Mişa. Au revoir.

— Vino deseară la cină, după balet: îmi poveşteşti ce-a mai fost pe-acolo,—îl poftea Oblomov.

— Nu pot, am dat cuvînt familiei Mussinschii : e ziua lor azi. Hai şi dumneata. Vrei să te prezint ?

— Nu, ce să caut ?

— La Mussinschii ? Dar bine, acolo vine jumătate din oraş. Cum—ce să cauţi ?... E o casă unde se vorbeşte despre toate...

— Tocmai aici e plictiseala, că se vorbeşte despre toate,—zise Oblomov.

— Atunci vizitează familia Mezdrov,—îl întrerupse Volcov:—acolo numai despre una se vorbeşte,—despre arte; atîta auzi: şcoala Veneţiană, Beethoven şi Bach, Leonardo da Vinci...

— Veşnic una şi una—ce plictiseală! Nişte pedanţi, probabil,— adăugă Oblomov căscînd.

— Pe dumneata nimic nu te mulţumeşte. Puţine familii sînt ? Toate au zile : la Savini se dejunează Joile, la Maclaşin Vinerile, la Veaznicovi Duminicile, la Tiumenev—Miercurile. Mi-s ocupate toate zilele !—închee Volcov cu ochii radioşi.

— Şi nu ţi-i lene să te trambalezi în toate zilele ?

— Lene ! Dece lene ? O plăcere!—rosti Volcov, fără grijă.—Dimineaţa citeşti : trebue să fii în curent cu toate, să ştii noutăţile. Slava Domnului, la slujba mea n'am nevoe să fiu la biurou. Numai de două ori pe săptămînă mai stau, mai dejunez la general, apoi pleci cu vizitele pe unde n'ai fost demult ; încolo... Vre-o actriţă nouă, cînd la teatrul rus, cînd la cel francez.. Iaca vine opera. Mă abonez ! Şi acum sînt înamorat... Incepe vara; lui Mişa i-au făgăduit un congediu ; plecăm la ei, la ţară, pe vre-o lună,—pentru variaţie. Acolo vînătoarea... Au nişte vecini admirabili. Baluri *champêtres...* Plimbări cu Lidia prin zăvoaie, plimbări cu barca, culegem flori... Ah ! Şi tînărul

sări de bucurie. Dar e timpul... La revedere, — rosti Volcov umblînd zadarnic să se vază în oglinda prăfuită a lui Oblomov.

— Ce te grăbeşti, — îl reţinea Oblomov; — vroiam să vorbesc cu dumneata despre nişte afaceri.

— Pardon, n'am cînd, — se grăbea Volcov: — altădată. Nu vrei să mănînci stridii cu mine? Îmi povesteşti atunci. Mergem? Face cinste Mişa.

— Nu, ospătaţi singuri, — zise Oblomov.

— Atunci la revedere.

Plecă, dar se întoarse.

— Ai băgat de seamă, — zise, arătînd o mănuşă, care părea turnată pe mînă.

— Ce e? — întrebă Oblomov nedumerit.

— Laceis noi! Vezi cum prinde de strîns? Nu te chinueşti cu nasturele o jumătate de ceas. Ai tras de şnur — şi gata. Acuma, dela Paris. Vrei să-ţi aduc o păreche de încercare?

— Bine, adu, — zise Oblomov.

— Dar ia uite la asta; aşa că-i nostim? — urmă Volcov, căutînd un breloc din grămada pe care o avea: — e o carte de vizită cu unghiul întors!

— Nu văd, ce-i scris.

— Pr — prince; M — Michel!... — zise Volcov. — Dar familia Tiumenev n'a încăput. Mi-a dăruit-o de Paşti, în loc de ou. Ei, la revedere, au revoir. Trebue să merg în zece locuri. — Dumnezeule, cît e de vesel pe lume!

Şi dispăru.

„În zece locuri într'o zi — nenorocitul"! — se gîndi Oblomov. „Şi asta se chiamă viaţă". Oblomov strînse din umeri. — „Dar bine, unde mai e omul? Pe ce se iroseşte şi se cheltueşte el astfel? Se înţelege, nu-i rău să arunci o privire în teatru, nu-i rău nici să te înamorezi de vre-o Lidie... e nostimă! Să culegi flori la ţară împreună... Să te plimbi cu barca — bine. Dar în zece locuri într'o singură zi — nenorocitul!" — închee Oblomov, întorcîndu-se pe spate şi bucurîndu-se că n'are astfel de dorinţi, să se chinuiască cu fleacuri; ci stă, iaca aşa, păstrîndu-şi liniştea şi demnitatea de om.

Clopoţelul turbură gîndurile lui din nou.

Intră un alt musafir.

Era un domn în frac verde-închis, cu nasturi timbraţi, ras neted, cu favorite închise, care îi încadra faţa deopotrivă, cu o întipărire conştientă şi liniştită de oboseală în privire, cu faţa tot aşa de obosită, cu zîmbet îngîndurat.

— Buna ziua, Sudbinschii, — îl întîmpină Oblomov vesel. Deabia, deabia te arăţi pela un vechiu coleg de slujbă. Nu te apropia, nu te apropia. Vii de-afară!

— Bună ziua, Ilia Ilici. Demult mă gîndeam să te mai văd, — zise musafirul, — dar ştii cît e de îndrăcită slujba noastră; uite, duc un geamantan întreg la raport; şi dacă mă caută cineva, am poruncit curierului să alerge aici. Nu poţi dispune de tine un minut.

— Tot în slujbă? Dece aşa de tîrziu? — întrebă Oblomov; — se întîmplă că dela zece în sus...

— Aşa-i, se întîmpla... Acuma e altfel: la douăsprezece plec cu trăsura.

Asupra ultimului cuvînt apăsă puţin.

— A-a! Ghicesc! — zise Oblomov. — Şef de secţie! De mult?

Sudbinschii dădu din cap semnificativ.

— Din Săptămîna Patimilor, — zise Sudbinschii. — Dar cîtă treabă — o groază! Dela opt până la douăsprezece ciasuri acasă; dela douăsprezece până la cinci la cancelarie. Mă ocup şi seara. Am rămas cu totul de lume!

— Hm! Şef de secţie — nici mai mult, nici mai puţin! — zise Oblomov. Felicitări! Bravo! Şi doar am slujit împreună în cancelarie. Cred că la anul — consilier de Stat!

— Unde! Fă-ţi cruce! Abia anul ăsta trebue să primesc *coroana*; credeam că m'or prezenta pentru *distincţie*, iar acuma am primit o nouă funcţie: nu se poate doi ani de-a rîndul...

— Vino la masă, bem pentru înaintare! — zise Oblomov.

— Nu, azi stau la masă la subdirector. Pentru Joi trebue pregătit raportul — muncă infernală! Pe arătările din provincii nu se poate conta. Trebue să cercetezi listele singur. Foma Fomici e aşa de neîncrezător: toate vrea să le vază singur. Iaca, azi după prînz ne şi punem amîndoi pe lucru.

— Ce zici? Şi după masă? — întreabă Oblomov cu neîncredere.

— Dar ce-ţi închipuiai? Încă e bine, dacă scapi mai de vreme, dacă apuc să fac o plimbare până la Ecaterinhof. Tocmai venisem să te întreb: nu vrei să ne plimbăm? Aşi trece pela tine...

— Nu prea sînt bine, nu pot, — zise Oblomov, încreţindu-se. Şi treabă — o mulţime. Nu pot!

— Păcat! — zise Sudbinschii; — e o zi frumoasă. Cel puţin azi nădăjduiam să respir puţin.

— Încolo, ce mai nou? — întreabă Oblomov.

— De toate: în petiţii s'a suprimat „slugă plecată"; se scrie: „primiţi asigurarea"; formularele în cîte două exemplare s'a dat ordin să nu se mai prezinte. La noi s'au mai adăugat două biurouri şi doi cinovnici pentru însărcinări deosebite. Comisia noastră s'a închis... Multe!

— Dar foştii noştri colegi, ce mai fac?

— Deocamdată nimic. Svinin a pierdut un dosar!

— Ce spui? Şi directorul ce zice? — întrebă Oblomov cu voce tremurătoare.

O amintire din trecut îl făcu să se îngrozească.

— A poruncit să i se oprească gratificaţia, până s'o găsi.

Afacere importantă: „despre încasări". Directorul crede,—adăugă el aproape în șoaptă,—că l-a pierdut... inadins.

— Cu neputință!—zise Oblomov.

— Nu, nu! Degeaba—întări Sudbinschii cu ton grav, și protector;—Svinin e un cap vînturatec. Uneori nici dracu să nu-i dea de capăt, ce totaluri scoate; încurcă toate informațiile. Cît m'am chinuit eu cu el. Dar așa ceva... nu! N'o face, nu! S'a rătăcit undeva; mai tîrziu se găsește el...

— Care va să zică, așa: muncă și muncă!—începu Oblomov:—lucrezi!

— Grozav, grozav! Dar se înțelege, cu un om ca Foma Fomici e o plăcere să slujești: fără gratificații nu te lasă. Și care nu face nimic, tot nu-l uită! Cum ți-a eșit terminul pentru grad, pentru cruce,—găsește bani...

— Tu cît primești?

— D'apoi cît: o mie două sute leafă, afară de șeapte sute cinci zeci pentru alimente; șease sute locuința, nouă sute ajutoare; diurne cinci sute; încolo, o mie gratificații.

— Al dracului!—zise Oblomov, sărind din așternut:—ai voce așa de frumoasă! Ca un cîntăreț italian!

— Asta ce-i? Iaca Peresfietov mai primește și adaosuri, iar treabă mai puțin decît mine; și nici nu se pricepe. Se înțelege, n'are reputația mea. Pe mine mă apreciază foarte mult,—adaugă el cu modestie, lăsînd ochii în jos;—mai dăunăzi ministrul s'a exprimat despre mine, că sînt o podoabă a ministerului!

— Bravo!—zise Oblomov.—Atîta numai, că să muncești dela opt până la douăsprezece; dela douăsprezece până la cinci, ba și acasă—oho!

Oblomov făcu din cap.

— Dacă n'ași sluji, ce-ași face?—întreabă Sudbinschii.

— Puține sînt de făcut? Ai ceti, ai scrie...—zise Oblomov.

— Nici nu fac altceva și azi, decît să cetesc și să scriu.

— Nu-i vorba despre asta; ai publica...

— Nu toți au să fie scriitori. Iaca chiar tu: doar nu scrii,—răspunse Sudbinschii.

— In schimb am moșia pe cap,—zise Oblomov oftînd.—Mă gîndesc la un plan nou; introduc diferite ameliorări. Mă muncesc, mă chinuesc... Tu faci treaba altora, nu a ta.

— Ce să fac? Trebue să muncești, dacă iai bani. La vară mă odihnesc; Foma Fomici a făgăduit că are să-mi caute înadins vre-o misiune... Atunci primesc spesele de deplasare pe cinci cai, diurne cîte cinci ruble, apoi gratificația...

— Așa mai zic și eu!—rosti Oblomov cu invidie; apoi oftă și căzu pe gînduri.

— Imi trebue bani: la toamnă mă însor,—adaugă Sudbinschii.

— Ce zici? Adevărat? Cu cine?—întrebă Oblomov cu compătimire.

— Fără glumă. Cu Murașina. Ți-aduci aminte, erau vecini

cu mine astă vară. Tu beai ceaiu la mine, și mi se pare că ai văzut-o.

— Nu, nu-mi aduc aminte! E nostimă?—întrebă Oblomov.

— Da, drăguță. Mergem, dacă vrei, stăm la ei la masă...

Oblomov se codi.

— Da... Bine, numai că...

— Săptămîna viitoare,—zise Sudbinschii.

— Da, da, săptămîna viitoare,—se bucură Oblomov:—încă nu mi-i gata costumul. O partidă bună?

— Da, tatăl consilier de stat; dă zece mii ca zestre; locuință—a statului. Ne dă o jumătate întreagă—douăsprezece odăi; mobilierul statului; încălzitul, luminatul—deasemenea: se poate trăi.....

— Da, se poate! Cum nu? Bravo, Sudbinschii!—adaugă Oblomov nu fără invidie.

— La nuntă, Ilia Ilici, ai să-mi fii cavaler de onoare, poate...

— Cum nu! Numai decît!—zise Oblomov.—Ei, dar Cuznețov, Vasiliev, Machov?

— Cuznețov e însurat demult, Machov a intrat în locul meu, iar pe Vasiliev l-au transferat în Polonia. Lui Ivan Petrovici i-au dat pe Sfîntul Vladimir; Oleghin e excelență.

— Asta-i detreabă!—zise Oblomov.

— Bun, bun; merită.

— Foarte cum se cade, caracter plăcut, egal.

— Așa de serviabil,—adaugă Sudbinschii; și nu-i de cei care umblă, știi, să se gudure, să facă vr'o pacoste, să puie piedici, să iasă înainte... face totul, cît poate.

— Un om admirabil! Se întîmplă c'ai încurcat ceva în hîrtii, n'ai fost atent, n'ai pus în darea de seamă părerea cuvenită sau legea—nu-i nimic: dă ordin, numai, s'o prefacă un altul. Om admirabil,—închee Oblomov.

— Numai Semen Semenici al nostru e incorigibil,—zise Sudbinschii,—meșter numai să arunce praf în ochi. Ce face mai dăunăzi: venise de prin gubernii o propunere, să se facă pe lîngă clădirile din departamentul nostru cotețe pentru cîni,—pentru paza bunurilor statului. Arhitectul nostru, om de ispravă, om cu știință și om cinstit, face o socoteală foarte modestă. Ei bine, deodată i se păru prea mare și—hai să strîngă informații, cît poate să coste o cotineață de cîni? A găsit nu știu unde cu treizeci de copeici mai puțin—îndată raport!

Clopoțelul se mai auzi odată.

— La revedere,—zise cinovnicul:—m'am luat cu vorba, și acolo poate e nevoe de ceva...

— Mai stăi,—îl oprea Oblomov.—Apropo, m'ași mai sfătui cu tine: au dat două nenorociri peste mine...

— Nu, nu; mai bine mai dau pela tine zilele astea,—zise cinovnicul, și plecă.

„Te-ai înglodat, iubite prietine, te-ai înglodat până în

git",—se gîndea Oblomov, petrecindu-l cu privirea. „Şi orb, şi surd, şi mut pentru tot restul lumii... Dar... cu timpul are să se ridice, are să înhaţe la cinuri... La noi şi astea se chiamă—o carieră! Şi cît de puţin se cere omului! Inteligenţă, voinţă, simţire—la ce? Lux. Şi are să trăiască o viaţă întreagă, şi multe, multe lucruri nici n'are să le bănuiască!... Şi doar munceşte dela douăsprezece până la cinci la cancelarie, dela opt la douăsprezece acasă. Nenorocitul!"

Incercă un sentiment de paşnică bucurie, cînd se gîndi că numai el poate să stea culcat la el acasă, pe divan, dela nouă până la trei, dela opt până la nouă, şi se mîndrea că n'are nevoe să meargă cu raportul, să scrie hîrtii, că are nestînjenită toată libertatea sentimentului, imaginaţiei.

Oblomov filozofa şi nu băgă de seamă că lîngă aşternutul lui stătea un domn foarte slab, negricios, cu favorite, mustăţi şi barbişon, care îi acoperiau toată faţa. Era îmbrăcat inadins aşa de neglijent.

— Bună ziua, Ilia Ilici.

— Bună ziua, Penchin; nu te apropia, nu te apropia, vii de-afară!—zise Oblomov.

— Ce om ciudat!—zise străinul.—Acelaşi leneş incorigibil şi fără griji!

— Incorigibil...—îngînă Oblomov.—Iaca, acuş ai să vezi scrisoarea starostelui. Imi bat capul, şi-mi bat... Şi dumneata: incorigibil! Dincotro?

— Dela librărie: mă dusei să văd dacă n'au eşit revistele. Ai cetit articolul meu?

— Nu.

— Am să ţi-l trimet. Să-l citeşti.

— Despre ce?—întrebă Oblomov, abia stăpînindu-şi un căscat.

— Despre comerţ, despre emanciparea femeilor, despre frumoasele zile de April pe care le-am avut, şi despre o compoziţie nouă în contra incendiilor. Cum de nu le ceteşti? E doar viaţa noastră de toate zilele. Dar mă războesc mai ales pentru direcţia realistă în literatură.

— Ai mult de lucru?—întrebă Oblomov.

— Da, destul. Două articole pe săptămînă la gazetă; apoi fac analiza beletriştilor; am scris şi o nuvelă...

— Despre ce?

— Despre un gorodniciu,—un primar care dă palme mahalagiilor.

— Da, e de bună seamă o direcţie realistă,—zise Oblomov.

— Aşa-i?—întări literatul cu bucurie.—Iată ce idei apăr, şi ştiu că e o ideie nouă şi îndrăzneaţă. Un călător a fost martor al acestor bătăi şi la întîlnirea cu gubernatorul i s'a plîns. Acesta a poruncit cinovnicului, plecat într'o cercetare, să se informeze în treacăt, şi în general să se adune informaţii despre persoana şi purtarea năcialnicului. Cinovnicul chiamă oamenii,

subt pretext că-i întreabă despre negoţ şi—hai să întrebe şi despre afacerea asta. Şi ce crezi? Se închină cu toţii, rîd şi ridică pe naciainic în slava cerului. Cinovnicul începu să cerceteze pe delături, şi i se spuse că tîrgoveţii sînt grozav de hoţi, vînd putregaiuri, înşeală la cîntar, înşală chiar statul,—toţi sînt nişte imorali. Incît bătăile sînt o pedeapsă dreaptă.

— Care va să zică, în nuvelă bătăile gorodniciului apar ca un fatum al vechilor tragici?—zise Oblomov.

— Tocmai,—zise Penchin.—Dumneata ai mult tact, Ilia Ilici; dumneata ar trebui să scrii! Din parte-mi am arătat şi samovolnicia gorodniciului, şi disoluţia moravurilor la poporul de jos, şi reaua organizaţie în acţiunea cinovnicilor inferiori şi nevoia unor măsuri severe, dar legale... Nu-i aşa? O idee destul de... nouă?

— Da, mai ales pentru mine,—zise Oblomov,—cetesc aşa de puţin...

— Adevărat, nu văd cărţi la dumneata!—zise Penchin;—te implor să ceteşti o bucată: se prepară un poem—se poate zice—admirabil: „Iubirea unui mituit pentru o femee pierdută". Nu pot să-ţi spun cine-i autorul. E încă secret.

— Şi ce-i acolo?

— Se dă pe faţă mecanismul întregului curent obştesc al *nostru*; şi totul—în nişte culori foarte poetice. Se ating toate resorturile, se trec în revistă toate treptele scării sociale! Ca la judecată. Sînt chemaţi de autor şi marele senior, slab, dar vicios, şi un roiu întreg de mituiţi, care-l înşeală; şi toate felurile de femei căzute sînt analizate... franţuzoaice, nemţoaice, ciuhonce, tot, tot... cu o exactitate izbitoare, palpitantă... Am ascultat nişte crimpee—e un autor mare! Auzi cînd pe Dante, cînd pe Shakespeare...

— Până acolo au ajuns!—zise Oblomov, sculîndu-se mirat.

Penchin tăcu deodată, văzînd că a ajuns înadevăr prea departe.

— Să ceteşti... ai să vezi şi singur,—adăugă el de astădată cu mai puţin entuziasm.

— Nu, Penchin, nu cetesc.

— Dece? Face zgomot, se vorbeşte...

— Lasă-i să vorbească! Unii nici n'au altă treabă, decît să vorbească. E o chemare aşa...

— Dar ceteşte-o măcar din curiozitate.

— La ce?—zise Oblomov.—Scriu aşa numai ca să se distreze...

— Cum să se distreze? Cît adevăr! Să vezi cît adevăr!... Rîzi, nu altceva. Portrete vii! Pe care cum îl ia: de-i negustor, de-i cinovnic, de-i ofiţer, de-i gardist—parcă-i viu!

— De ce se zbat atîta: de petrecere! Mă rog, ori pe cine l-am lua în primire, ese ca viu! Iar viaţă—nimic; nici înţelegere, nici simpatie. Nu-i ceiace se chiamă la noi umanitate. Numai ambiţie. Zugrăvesc ce? Hoţi, femei pierdute: parcă i-ar

prinde în stradă şi i-ar duce la temniţă. In povestirile lor se aud nu lacrimi ascunse, ci numai risul văzut de toţi, grosolan, răutate...

— D'apoi ce-ţi mai trebuie? Foarte bine,—dumneata singur o spui: viaţa care fierbe—goana veninoasă a viciului, a risului dispreţuitor pe seama omului căzut... Doar aici e totul!

— Nu-i totul!—zise Oblomov, înflăcărîndu-se deodată:—Zugrăveşte-mi pe hoţ, femeia căzută, pe prostul înşelat, dar nu uita nici omul! Altfel unde-i omenia? Vrei să scrii numai cu capul!—spumega aproape Oblomov.—Dumneata crezi că pentru gîndire nu e nevoe şi de inimă? Nu, gîndirea se fecundează prin iubire. Intinde omului căzut mîna, ca să-l ridici, sau plîngi amarnic lîngă el, dacă piere, dar nu-ţi bate joc. Iubeşte-l. Nu uita în el pe tine însuţi! Şi poartă-te cu el ca cu tine! Atunci cetesc şi mă închin în faţa dumitale...—zise Oblomov, culcîndu-se din nou liniştit pe divan.—Zugrăvesc hoţul, femeia pierdută—urmă el—dar pe om îl uită, sau nu ştiu să-l zugrăvească. Ce fel de artă e asta? Ce fel de culori poetice ai găsit dumneata? Dă pe faţă depravarea, murdăria, dar te rog, fără pretenţii de poezie.

— Atunci vreţi să vă zugrăvim natura: trandafirii, privighitoarea... sau o dimineaţă geroasă, pe cînd împrejurul nostru totul fierbe, se mişcă? Noi cerem fiziologia, şi numai fiziologia societăţii; nu de cîntece ne arde nouă azi...

— Omul, omul daţi-mi-l,—zicea Oblomov;—iubiţi omul...

— Să iubesc pe cămătar, pe bigot, pe cinovnicul hoţ sau timpit—auziţi! Ce-i asta? Se cunoaşte că nu te ocupi cu literatura!...—se înfierbîntă Penchin.— Nu, trebue să-i osîndim, să-i aruncăm din mijlocul cetăţenilor, din societate...

— Să-i aruncăm din mijlocul cetăţenilor!—vorbi deodată Oblomov însufleţit, sculîndu-se dinaintea lui Penchin.—Inseamnă să uiţi că în acest vas netrebnic a dăinuit un element superior; că e un om stricat, dar la urma urmelor un om, caşi dumneata. Să-l arunci! Dar cum ai să-l arunci dumneata din mijlocul omenirii, din sînul naturii, din milostivirea lui Dumnezeu?—ţipă aproape Oblomov, cu ochii înflăcăraţi.

— Oho! Unde ai ajuns!— zise la rîndu-i Penchin cu multă mirare.

Oblomov observă că a ajuns prea departe, tăcu deodată un minut, căscă şi se lungi liniştit pe divan.

Amîndoi se cufundară în tăcere.

— Atunci ce ceteşti dumneata?

— Eu?... D'apoi mai mult călătorii.

Iar tăcere.

— Atunci ceteşti poemul, cînd o eşi? Eu ţi l-aşi aduce...—întrebă Penchin.

Oblomov făcu din cap un semn negativ.

— Dar dacă-ţi trimet nuvela mea?

Oblomov făcu semn că primeşte.

BIBLIOTECA UNIVERSITĂŢII IAŞI

— Dar e timpul să plec la tipografie!—zise Penchin.—Ştii dece am venit pela dumneata? Vroiam să-ţi propun să mergem la Ecaterinhof; am caleaşcă. Trebue să scriu mîne un articol despre petrecerea de acolo; am observa împreună. Ce n'aşi băga de seamă eu, mi-ai comunica dumneata; ar fi mai vesel. Mergem!...

— Nu, nu-s bine,—zise Oblomov încreţindu-se şi învelindu-se cu plapoma;—mă tem de umezeală; încă nu s'a uscat. Iaca, dacă ai veni la masă, am vorbi... Am dat peste două nenorociri...

— Nu, pe ziua de azi redacţia noastră e în întregime la Saint-Georges; de acolo plecăm la plimbare. Iar la noapte—la scris, şi desdedimineaţă trimetem la tipografie. La revedere.

—La revedere, Penchin.

„Să scrii noaptea,—se gîndi Oblomov,—dar cînd să mai dormi?... Te pomeneşti că o fi primind vre-o cinci mii pe an. E ceva. E o bucată de pîne! Numai că... să scrii mereu, să-ţi iroseşti sufletul pe mărunţişuri, să-ţi schimbi convingerile, să faci comerţ din inteligenţă şi din imaginaţie, să-ţi forţezi natura, să fierbi, să arzi, să nu ştii odihna şi veşnic să te agiţi... Şi mereu să scrii, să scrii, ca o roată, ca o maşină: scrie mîne, poimîne... A venit o sărbătoare, a venit vara—scrie mereu! Cînd să te mai opreşti, cînd să te mai odihneşti? Nenorocitul!"

Intoarse capul spre masă, unde totul era neted, unde cerneala se uscase, şi se bucură că stă culcat fără grijă, ca un nou-născut, că nu se cheltueşte pe fleacuri, nu se pierde nimic...

„Da' scrisoarea vechilului, da' locuinţa?"—şi-aduse el aminte deodată, şi căzu pe gînduri.

Dar iată că sună cineva din nou.

— Oare ce fel de *raut* am eu pe ziua de azi?—zise Oblomov, şi aşteptă să vază cine are să intre.

Intră un om cu figura nehotărîtă, de o vrîstă nehotărîtă,—o vrîstă, cînd e greu să ghiceşti anii; nici frumos, nici urît, nici înalt, nici scund, nici blond, nici brun. Natura nu-i dăduse nici o trăsătură deosebită, nici rea, nici bună. Mulţi îl ziceau Ivan Ivanovici, alţii Ivan Vasilievici, alţii Ivan Mihailovici.

Pronumele îi era iarăşi în tot felul: unii ziceau că-i Ivanov, alţii îl numeau Vasiliev, alţii Andreev; alţii credeau că-i Alexeev. Unul străin, care-l vedea pentru întîia dată, i se spunea numele, acela îl uita îndată şi-l uita şi faţa; a spus ceva,—nu observa. Prezenţa lui nu adăuga nimic în societate, după cum nu scotea nimic nici absenţa. Spirit, originalitate sau alte deosebiri în toată inteligenţa lui nimic.

Poate ar fi fost în stare să povestească, cel puţin, ce-a văzut şi auzit, să intereseze pe cineva măcar cu atîta; dar nu fusese nicăeri: cum s'a născut, în Petersburg, acolo a rămas. Prin urmare a văzut şi a auzit ceiace ştiau toţi.

E simpatic asemenea om? Iubeşte? Urăşte, sufere? Parcă ar trebui să şi iubească, să şi sufere, căci nimeni nu-i scutit

de lucrurile astea. Dar nu ştiu cum se făcea, că omul acesta îl iubea pe toţi. Sînt oameni în care,—oricîtă osteneală ţi-ai da,—n'ai să deştepţi,—oricît ţi-ai bate capul,—sentiment, nici de duşmănie, nici de răzbunare, sau ceva la fel. Orice le-ai face, sînt tot amabili. De altfel trebue să le dăm dreptate: iubirea lor, dacă ai împărţi-o în grade, n'are să ajungă la fierbere niciodată. Deşi despre asemenea oameni se zice că iubesc pe toată lumea şi că sînt buni, de fapt însă nu iubesc pe nimeni, şi sînt buni numai fiindcă nu-s răi.

Dacă în prezenţa unui asemenea om cineva dă un ban unui cerşetor,—aruncă şi el un ban; dacă îl înjură sau îl goneşte,—îl va înjura şi el şi va rîde dimpreună cu ceilalţi. Bogat nu-l poţi numi, fiindcă nu-i bogat, ci mai degrabă sărac; dar nici cu totul sărac n'ai să-l numeşti,—între altele, fiindcă sînt mulţi şi mai săraci decît dînsul.

Are un venit de undeva, de vre-o trei sute de ruble. Afară de asta slujeşte undeva într'o funcţie nu grozavă şi primeşte o leafă la fel: lipsă nu duce şi bani nu împrumută dela nimeni, iar să împrumute dela el, i-ar veni cuiva în cap şi mai puţin.

La slujbă n'are vre-o ocupaţie hotărîtă, fiindcă nici colegii, nici şefii n'au putut observa ce face mai bine sau mai rău, ca să poată hotărî la ce anume ar fi bun. Dacă i se dă să facă ceva, face aşa, că şeful nu ştie niciodată ce să zică despre treaba făcută; se uită, se uită, ceteşte, ceteşte, şi are să zică numai: „Las că am să văd eu mai tîrziu... D'apoi parcă-i aproape aşa cum trebuia".

Niciodată nu se observă pe faţa lui vre-o urmă de grijă, vre-o urmă de visare,—ce ar putea să arăte că ar sta de vorbă cu el insuşi — niciodată n'ai să-l vezi aruncînd o privire cercetătoare asupra vre-unui obiect, pe care ar vrea să-l înţeleagă.

Il întîlneşte în stradă vre-o cunoştinţă,—il întreabă: încotro? — Iaca mă duc la slujbă, sau la o magazie, sau să fac o vizită. — Hai mai bine cu mine, — va zice cunoştinţa, — la poştă, sau hai să trecem pela croitor, sau să ne plimbăm; şi el merge: va merge şi la croitor, şi la poştă, şi la plimbare, într'o parte cu totul opusă celei unde mergea.

Mare lucru să fi observat cineva apariţia lui în lume, afară de mumă-sa; foarte puţini îl bagă în seamă în timpul vieţii, şi cu siguranţă nimeni n'are să bage de seamă nici cînd va dispărea depe lume; nimeni n'are să întrebe, n'are să-l regrete, nici n'are să se bucure că a murit. N'are nici duşmani, nici prietini, dar cunoştinţi — o mulţime. Poate numai convoiul mortuar va atrage atenţia trecătorului, care va onora, pentru întâia dată, în chip cuvenit această personalitate nehotărîtă, printr'un salut adînc; poate vre-un curios va eşi chiar înaintea procesiei, ca să afle numele răposatului, pe care îndată îl va şi uita.

Chiar Zachar care, în conversaţiile mai libere la întîlnirile de lingă poartă, sau din prăvălioară, făcea fel de fel de caracteristici pe seama tuturor musafirilor cîţi vizitau pe boerul lui, era totdeauna în încurcătură, cînd rîndul ajungea la acest... să-i zicem Alexeev. Se gîndea mult, căuta multă vreme să prinză vr'o trăsătură mai deosebită din înfăţişarea, din purtările sau din caracterul acestei persoane; însfîrşit, în nedumerire, se exprima aşa: „la ăsta — nici faţă, nici dos, naiba-l mai ştie!"

— A, — îl întîmpină Oblomov — dumneata eşti, Alexeev? Bună ziua. Dincotro? Nu te apropia, nu te apropia, nu-ţi dau mîna: vii dela frig!

— Ce frig, de unde? Nu mă gîndeam să trec azi pela dumneata, dar mă întîlnii cu Ovcinin, care m'a luat în trăsură până la el. Am venit să te iau, Ilia Ilici.

— Unde?

— D'apoi la Ovcinin. Acolo e Matfei Andreici Alianov, Cazimir Albertovici Pchailo, Vasilii Sevastianovici Colimeaghin...

— Şi mă rog, ce s'au adunat acolo şi ce vor dela mine?

— Te pofteşte Ovcinin la masă.

— Hm! La masă...— repetă Oblomov monoton.

— Apoi plecăm cu toţii la Ecaterinhof: zică să găseşti dumneata o trăsură.

— Dar ce să căutăm acolo?

— Cum ce? Azi e petrecere. Nu ştii? Azi e întâiu Maiu.

— Şezi. Ne mai gîndim...— zise Oblomov.

— Dar scoală! E timpul să te îmbraci.

— Mai stăi puţin; e încă devreme.

— Ce devreme? Au spus să venim la douăsprezece; stăm la masă ceva mai de vreme, pela două, şi apoi — la plimbare. Plecăm mai iute! Să spun să-ţi aducă hainele?

— Cum să mă îmbrac? Incă nu m'am spalat!

— Atunci spală-te.

Alexeev începu să se plimbe prin odae încolo şi încoace; apoi se opri dinaintea unui tablou, pe care îl mai văzuse de vre-o mie de ori, se uită în treacăt pe fereastră, luă un obiect depe etajeră, îl privi din toate părţile şi-l puse la loc; apoi începu din nou să umble şuerînd, şi toate astea — ca să nu împiedice pe Oblomov de a se scula şi spăla. Trecură astfel vre-o zece minute.

— Ei, — întrebă deodată Alexeev.

— Ce?

— Nu te scoli?

— Dar parcă trebue să mă scol?

— D'apoi. Ne aşteaptă. Ai zis că mergi...

— Unde să merg? N'am zis că merg...

— Iaca, vezi, Ilia Ilici, doar acuma ai zis că mergem la masă la Ovcinin, apoi la Ecaterinhof.

— Să merg eu pe umezeală? Ce să caut acolo? Nu vezi că se pregăteşte de ploae?.. Se întunecă... — zise Oblomov alene.

— Pe cer nici cel mai mic nouraş, şi dumneata născoceşti

ploae! E întunecos, fiindcă la dumneata ferestrele nu-s spălate cine ştie de cînd. Cîtă murdărie pe geamuri! Nu se vede cît e negru subt unghie! Un stor e lăsat aproape cu totul...

— Iaca, poftim de aminteşte numai lui Zachar, că îndată cere femei; te-alungă de-acasă pe toată ziua.

Oblomov căzu pe gînduri, iar Alexeev începu să bată toba pe masa lîngă care şedea, uitîndu-se distrat pe pereţi şi în tavan.

— Atunci ce faci? Te îmbraci, sau rămîi aşa? — întreabă el peste cîteva minute.

— Dar ce-i?

— D'apoi la Ecaterinhof...,

— M'aţi înebunit cu Ecaterinhof-ul, zău! — răspunse Oblomov necăjit. Nu mai poţi sta! E frig aici, sau vre-un miros urît, de vrei numaidecît să eşi?

— Nu, la dumneata eu totdeauna mă simt bine; eu îs mulţumit, — zise Alexeev.

— Dacă-i bine şi aici, atunci ce să cauţi aiurea? Rămîi mai bine la mine pe toată ziua, stăm la masă, apoi spre seară — cum ţi-o plăcea! Da' am şi uitat: unde pot eu să merg! Vine la masă Tarantiev: azi e Sîmbătă.

— Atunci, dacă-i aşa... eu... bine... cum zici dumneata, — răspunse Alexeev.

— Dar despre afacerile mele nu ţi-am spus? — întrebă Oblomov cu vioiciune.

— Despre ce fel de afaceri? Nu ştiu, — zise Alexeev, privindu-l cu mirare.

— De ce nu mă scol eu de atîta timp? Doar tot timpul am stat culcat, cum mă vezi, şi m'am gîndit cum să scap din bucluc.

— Ce s'a întîmplat? — întrebă Alexeev, căutînd să arate o faţă speriată.

— Două nenorociri! Nici nu ştiu ce să mă fac.

— Ce fel de nenorociri?

— Mă gonesc din casă; închipueşte-ţi — trebue să plec: dărîmă, tărăboiu... o groază, numai cînd te gîndeşti! De opt ani doar stau aici. Mi-a făcut-o proprietarul! „Plecaţi, zice, mai iute".

— Şi încă iute! Se grăbeşte, va să zică. Îi trebue! Foarte nesuferit — să te muţi; cu mutatul — o bătae de cap totdeauna, — zise Alexeev; — se pierde, se strică — grozav de plicticos! Şi era o locuinţă aşa de bună... cît plăteşti?

— Unde să găseşti alta la fel? — se căina Oblomov; — ba încă şi în grabă! Casa uscată, călduroasă; linişte: m'au furat o singură dată! Numai tavanul, mi se pare, nu-i prea solid: s'a deslipit tencuiala, dar încă nu cade!

— Ce neplăcere! — zise Alexeev, dînd din cap.

— Oare cum s'ar putea face, ca... să nu mă mut? — zise Oblomov pe gînduri.

— Ai închiriat-o cu contract? — întrebă Alexeev, privind odaia de sus până în duşamele.

— Da, dar a trecut termenul; tot timpul am plătit cu luna... nu ţin minte numai de cînd...

— Şi cum crezi să faci? — zise Alexeev după un răstimp de tăcere: te muţi, sau rămîi?

— Nu cred nici într'un fel, — zise Oblomov; nu vreau să mă gîndesc. Să născocească ceva Zachar.

— Şi unora le place aşa de mult să se mute, — zise Alexeev: — atîta plăcere au, să schimbe locuinţa...

— Las să se mute aceşti unii. Eu nu pot să sufăr schimbările. Şi încă asta ce-i, cu locuinţa! — începu Oblomov. — Dar ia uite ce scrie starostele! Îţi arăt acuşi scrisoarea... dar unde o fi? Zachar, Zachar!

— Doamne, Maică Precurată! — bombăni Zachar, sărind depe cuptor; — cînd o să mă ia Dumnezeu?

Intră şi se uită cu o privire turbure la boer.

— Dece n'ai căutat scrisoarea?

— Unde s'o găsesc? Parcă eu ştiu ce scrisoare vă trebue? Eu nu ştiu să cetesc.

— Caut-o, ori cum.

— Dumneavoastră singur aţi cetit eri nu ştiu ce scrisoare, — zise Zachar, — dar apoi n'am mai văzut-o.

— Atunci unde-i? — întîmpină Ilia Ilici cu necaz. — N'am înghiţit-o. Ţin minte foarte bine că ai luat-o dela mine şi ai pus-o pe-aici undeva. Ba iat-o, uite.

Scutură plapoma: din cutele ei sări jos o scrisoare.

— Iaca aşa daţi vina mereu pe mine!...

— Hai, hai, pleacă, pleacă!

Zachar plecă, iar Oblomov începu să cetească scrisoarea, care părea scrisă cu cvas *, pe o hîrtie rară, cu o pecete de ceară negricioasă. Literele enorme şi palide se întindeau într'o procesiune solemnă, fără să se atingă una de alta, în linii oblice, din colţul de sus spre cel de jos. Pe-alocuri convoiul era întrerupt de o pată mare de cerneală spălăcită.

„Milostive stăpîne", — începu Oblomov, — „nobleţa Voastră, părintele şi binefăcătorul nostru, Ilia Ilici!"

Aici Oblomov trecu peste cîteva urări de sănătate şi urmă depe la mijloc:

„Aduc la cunoştinţa milostivirii tale boereşti, că la moşia ta, binefăcătorul nostru, toate sînt în bună stare. De cinci săptămîni nu plouă: am supărat, se vede, pe Dumnezeu cel Sfînt, de nu mai plouă. Aşa secetă nu mai ţin minte bătrînii. Sămănăturile de primăvară numai că nu se aprind. Pe cele de toamnă pe alocuri le-a prăpădit viermele, pe-alocuri le-au dat gata gerurile timpurii: le arasem în primăvară, dar nu se ştie de rodeşte ceva. Dumnezeu cel Sfînt se va milui poate de

* Ceva analog cu braga sau borşul.

milostivirea ta boerească, căci la noi nu ne gîndim: las' să crăpăm cu toții. Și în ziua de Sfîntul Ivan au mai fugit trei mujici: Laptev, Balaciov, iar deosebit de acela a mai fugit Vasca, băiatul fierarului. Am trimis muerile după bărbați: muerile acelea nu s'au mai întors și trăesc ci-că la Celchi, iar la Celchi s'a dus cumătru-meu dela Verchlev: l'a trimes acolo administratorul, au adus ci-că un plug de peste marea, și administratorul a trimes pe cumătru la Celchi să vază plugul. Am vorbit cumătrului de fugari; s'a închinat ispravnicului, zice: „dă hîrtie, zice, și se vor lua toate măsurile să se întoarcă țăranii la vatră", și mai mult nimic n'a spus; și eu i-am căzut la picioare și l-am rugat cu lacrămi, dar el a țipat grozav: „șterge-o, șterge-o, ți s'a spus că se face totul, să vie hîrtia!" Dar hîrtie n'am dat. Și pe cine să tocmești, nu se găsește; toți au fugit la Volga, la lucru, la bărci — așa fel de norod prost e azi, binefăcătorule, părinte al nostru, Ilia Ilicil! Pînza noastră anul ăsta la bîlciu n'are să fie: clădirea de uscat și de albit am încuiat-o cu lacăt și am pus pe Siciuga să păzească zi și noapte: e un mujic treaz, mă uit zi și noapte, ca să nu fure ceva din avutul boeresc. Ceilalți beau prea tare și se cer la obroc *. Rămășițele nu se plătesc; anul acesta trimetem ceva din puținul venit ce se va găsi, dragă părinte și binefăcătorul nostru, ca cu vre-o două mii mai puțin față de anul trecut; numai de nu ne-ar sărăci cu totul seceta, că trimetem, despre care v'am și scris milostivirii voastre".

Urmează expresiile de devotament și iscălitura: „al tău staroste, prea umilitul rob Procofii Viteahușchin, cu mîna mea degetul am pus". In neștiință de carte era pusă o cruce. „A scris după vorbele acelui staroste cumnatul lui, Demca cel Strîmb".

Oblomov se uită la sfîrșitul scrisorii.

— Luna și anul lipsesc, — zise el: — scrisoarea trebue să fi stat la staroste de anul trecut; aici e și ziua lui Sf. Ivan și seceta. Cînd și-a adus aminte!

Oblomov căzu pe gînduri.

— Ce zici? — urmă el. — Cum ți se pare: „ca cu două mii mai puțin!" Cît are să-mi rămie?... Oare cît să fi primit eu anul trecut? — întrebă el, uitîndu-se la Alexeev. — Nu ți-am spus?

Alexeev aruncă ochii spre tavan și se gîndi.

— Trebue întrebat Stoltz, cînd o veni, — urmă Oblomov: — mi se pare, vre-o șeapte-opt mii... rău cînd nu scrii! Acuma mă coboară la șease. D'apoi am să mor de foame! Cu ce să trăesc?

— Dece te sperii atîta, Ilia Ilici, — zise Alexeev. Niciodată nu trebue să te lași desperării; lucrurile se dreg dela sine...

— D'apoi n'auzi ce scrie? In loc să trimită bani, să te mîngîe cumva, îmi face, ca în batjocură, numai neplăceri! Și doar în fiecare an! Nu mai sînt bun de nimic. „Ca cu vre-o două mii mai puțin!"

* „Redevance en argent".

— Da, pagubă însemnată, — zise Alexeev; — două mii — nu-i glumă. Iaca, și Alexei Loghin a primit anul ăsta, zice-se, numai douăsprezece mii, în loc de șeaptesprezece.

— Dar douăsprezece, nu șease, — îl întrerupse Oblomov. — M'a indispus starostele meu cu totul! Chiar dacă-i în adevăr așa secetă, uscăciume... Dar dece să mă amărască așa dinainte?

— Da... în adevăr, — începu Alexeev; — nu se cuvenea; dar ce delicatețe vrei dela mujic? Norodul ăsta nu înțelege.

— Ei, ce-ai face dumneata în locul meu? — întrebă Oblomov, uitîndu-se întrebător la Alexeev, în plăcuta nădejde că acesta va găsi poate ceva ca să-l mîngîe.

— Trebue să mă gîndesc, nu se poate hotărî deodată, — zise Alexeev.

— Ce zici, dacă aș scri gubernatorului? — zise Ilia Ilici, după ce se mai gîndi.

— Dar cine-i la dumneavoastră gubernator? — întrebă Alexeev.

Ilia Ilici nu răspunse și se cufundă în gînduri. Alexeev tăcu și se gîndi și el la ceva.

Oblomov, mototolind scrisoarea, își răzămă capul de mînă, iar coatele de genunchi, și stătu un răstimp, chinuit de un potop de gînduri zadarnice.

— De-ar veni mai degrabă măcar Stoltz! — zise el; — scrie că vine curînd, dar dracu îl știe pe unde rătăcește. Ăsta ar regula totul.

Căzu pe gînduri din nou. Mult timp tăcură amîndoi. In sfîrșit Oblomov se trezi cel dintâiu.

— Iată ce-i de făcut! — rosti el hotărît, și era cît pe-aci să se scoale din așternut: — și de făcut cît mai iute, fără zăbavă... Mai intâiu...

In timpul acesta în antret clopoțelul răsună disperat, încît Oblomov și Alexeev tresăriră, iar Zachar sări depe cuptor într'o clipă.

(Trad. din rusește de A. Frunză

I. Gonciarov

Faraonul Tut-ankh-Amon şi mormîntul său

„Dacă ne înfăţişăm antichitatea clasică şi o privim cu intenţia serioasă de a ne cultiva printr'însa, deabia atunci dobîndim impresia că am devenit oameni".

Goethe

Direcţia acestei reviste s'a decis a prezinta cetitorilor săi o lucrare despre imperiul Faraonilor, mai bine zis asupra recentelor săpături din „Valea Regilor" de lîngă Theba Egiptului de sus.

Rominia îşi are şi ea trecutul ei, iar copiii acestei frumoase ţări, bogate în monumente istorice, au fost iniţiaţi din prima lor vîrstă în datoria de a privi trecutul cu largile sale perspective.

Ca elevi, cetitorii romîni au învăţat în şcoală, cum şi la noi se obişnueşte, cîteceva despre piramidele şi mumiile Faraonilor, primind noţiuni şi impresii nu prea durabile despre templele şi mormintele acestora săpate în stînci. Li s'au înfăţişat figuri în relief şi statuete reprezintînd oameni care, cu mii de ani înainte, au vieţuit în ţinuturile Nilului. Sînt însă tentat să cred că întreagă această învăţătură prezintă în sine ceva rigid şi mort, ba mă tem că nu puţini la număr vor fi aceia care să nu fi simţit oarecare plictiseală faţă de exponenţii artei egiptene. Ţin să declar că nu intenţionez să ating susceptibilitatea şcolilor romîneşti' nici a profesorilor, deoarece în Germania şi în celelalte ţări ale culturii europene şi americane chestia nu se prezintă în alt chip.

Cauzele acestui fapt se datoresc cunoştinţelor restrînse din secolul trecut despre fiinţa şi manifestările vechii culturi egiptene. A doua jumătate a secolului al XIX-lea ne-a adus abia deslegarea limbii egiptene dimpreună cu explorarea amplă şi studierea fundamentală a culturii, artei şi religiei egiptene. Totul

este datorit săpăturilor care au însutit, poate chiar înmiit numărul monumentelor egiptene din muzeele publice şi colecţiile particulare. Aceste rezultate însă n'au devenit imediat bunul comun al tuturor oamenilor culţi, nici n'au fost redate în cărţi de studiu sau lexicoane, pentru ca amatorii să se poată iniţia asupra antichităţii.

Întrucît lucrurile se prezintă astfel, noile rezultate ale cercetărilor egiptologice n'au putut exercita înrîurirea durabilă asupra cercurilor mai largi decît numai în mod lent. Rominia, a cărei proprie istorie a format neîncetat puntea între trecut şi prezent, va putea deci fi în măsură să aprecieze importanţa ce urmează să se atribue lungii durate a istoriei egiptene. Totuşi nu vom trata aici prea amănunţit despre cultura egipteană din cinci sau şi mai multe mii de ani înaintea lui Christos, ci vom căuta să dăm seamă cetitorului în special de o anumită parte a trecutului vechiului Egipt.

Absorbiţi de preocupările personale şi istoviţi de problemele actualităţii, spre a ne putea apropia mentalitatea şi felul de a fi al anticilor locuitori ai văii Nilului, sîntem siliţi să ne strămutăm mentalitatea noastră cu atîtea mii de ani în urmă. Primele noţiuni primite în copilărie asupra ţării Faraonilor, despre tainica înţelepciune a preoţilor egipteni şi asupra misterului de nepătruns al sfinxului, ne vor veni acum întrucîtva în ajutor, reamintindu-ne strania impresie ce o exercita asupra noastră descrierea locaşurilor templelor şi criptelor complect închise şi cufundate în întuneric şi lugubră tăcere. Părticică cu părticică, ni se va deschide această mare taină şi stimulaţi într'una, vom continua scrutarea pentru a ne pune la urmă întrebarea obsedantă: „De unde" şi „încotro"! Vom păşi astfel în templul înţelepciunii şi vom încerca să desprindem vălul ce acoperă enigmatica imagine aflată în templul din Saïs.

Săpăturile din Egipt au procurat exploratorilor, în multe rînduri, mari şi stranii emoţiuni, prilejindu-le apoi şi succese care, asemănător unui reflector puternic, au luminat cu mare claritate un trecut atît de îndepărtat. Unul din cele mai însemnate evenimente ale arheologiei egiptene ne-o reprezintă descoperirea acum vre-o patruzeci de ani a mumiilor regilor noului imperiu. Fondat de o dinastie ce-şi avea obîrşia în Theba (Egiptul de sus), acest nou imperiu cuprindea pe domnitorii jumătăţii a doua a mileniului al II-lea înn. de Chr., printre care se perindă în dinastia IIXX-a nume ca Tutmosis şi Amenôphis, iar în dinastia IXX-a ca Ramses şi Setos.

Descoperitorii acestor morminte mi-au povestit ei înşişi ce zguduitoare şi profundă le-a fost impresia la privirea lungului şir de racle şi mumii ale atîtor faimoşi Faraoni, mai ales că mai nimeni nu se aşteptase să dea de mumiile foştilor domnitori ai Egiptului în acele cripte cu aspect atît de puţin pretenţios şi lipsite de orice împodobiri exterioare, săpate în adîncul stîncilor.

Firul trebue urmărit mai din trecut spre a putea reda felul cu totul excepţional al înmormîntării, iar pe urmă vom trece la recentele săpături din „Valea Regilor".

Regii noului imperiu construiau mormintele lor într'o vale tăcută a deşertului numită „Valea Regilor" sau în limba arabă „Bab-el Mûluk". Această vale nu aparţine şesului fertil unde în antichitate se afla pe ţărmul estic *Theba*, capitala ţării, cu templele dela Luxor şi Karnak. Un şir întreg de temple se află răspîndite peste pămîntul fertil ce se întinde în semicerc, cuprinzînd o mare parte a palatelor şi a reşedinţelor faraonilor. Unele din aceste temple au fost ridicate pentru săvîrşirea cultului mortuar datorit faraonilor, iar în defileul dealurilor, săpate în stîncile calcare dealungul marginei vestice a terenurilor fertile, se găsesc nenumărate cripte aparţinînd particularilor, apoi săli în care rudele decedatului iubit aduceau jertfe cu ocazia marilor serbări mortuare.

Locuitorii malului vestic al Thebei erau în cea mai mare parte preparatorii de mumii, sculptori, pietrari şi meseriaşi deprinşi să se ocupe cu decedaţii, aşa că nu mai simţeau nici un respect faţă de majestatea morţii. Băştinaşii acestui ţinut, deprinşi cu contactul mormintelor, ne apar azi ca lipsiţi de orice frică. Nici unul dintre ei n'ar ezita să jefuiască mormîntul unui egiptean-moslim. Aceşti indivizi, atît în antichitate cît şi în zilele noastre, nu s'au sfiit să prade criptele, raclele şi pe morţi şi să împrăştie prada lor pretutindeni, valorificînd-o în monedă sunătoare. Lipsa de scrupule a acestor pîngăritori de morminte n'a cedat nici în faţa cadavrelor foştilor regi ai ţării lor.

Dar, unde s'au odihnit aceste cadavre de regi a căror pomenire se făcea în templele închinate cultului morţilor ?

„Valea Regilor" este situată la o margine a şesului theban, la hotarul formaţiei abrupte a defileului calcar ce se întinde neîntrerupt până departe în deşerturile Saharei, deşert cu desăvîrşire infertil, lipsit de orice vegetaţie, fără urmă de palpitare omenească sau de vieţuire animală, străbătut numai de văi prin care nici un pîrîiaş nu şopoteşte, nici o verdeaţă nu întrerupe monotonia dezolantă a stîncilor şi a prundişului nisipos. Zi cu zi, un soare incandescent trimite, de pe un cer veşnic lipsit de nori, valuri-valuri de înspăimîntătoare dogoare în acest pustiu de stînci, iar ochii noştri suferă cumplit de reflexul ce-l provoacă stîncile albe, şi de lucirea nisipurilor înfierbîntate. Una din aceste văi a deşertului de stînci posedă o intrare dinspre valea Nilului care porneşte din marginea nordică a văilor deşertului theban şi se prelungeşte în forma unui mare arc spre vest şi sud. La capătul acestei văi, la distanţă cam de o oră de Nil, mergînd pe jos sau pe asin, Faraonii noului imperiu şi-au orînduit mormintele, departe de templele în care preoţii angajaţi pentru cultul morţilor îndeplineau ritualul pentru mîntuirea sufletelor lor, dar şi mai departe încă de oraşul în care trăiau supuşii lor.

Fiecare cavou regesc a fost săpat separat în piatra stîncilor.

O intrare modestă se deschidea în faţa unui gang care pătrundea în stîncă, unde abia începea seria sălilor, ce de multe ori sînt de o mărime impunătoare, şi care sfîrşeau cu „camera de aur" adăpostitoarea sarcofagului regelui. În faţa noastră se prezintă deci nişte încăperi ce se întind spre interiorul stîncii, formînd astfel un şir de cămări situate pe o singură axă. În graiul elen forma lor le-a procurat denumirea de „syringe", dela Syrinx σῦριγξ, cavalul ciobanilor. Patruzeci până la cincizeci de morminte regeşti au stat deschise chiar în antichitate, accesibile călătorilor din acea epocă. Aceste încăperi subterane sînt goale, într'însele se pot numai admira împodobirile polichrome ale pereţilor, care te impresionează adînc în lugubra tăcere ce sălăşlueşte aci, ca în fundul unei mine. În trecutul antic, aceste săli erau pline de mobile şi alte obiecte cu care era înzestrat faraonul pentru lunga-i şedere aci şi pentru călătoria sa în cealaltă lume. Această înzestrare fastuoasă a dispărut însă. Mormintele sînt lipsite de splendoarea de odinioară, la fel cum azi bunăoară templul de marmură al Parthenonului de pe Akropolis la Athena subsistă şi el, prădat fiind de toate picturile ce-l împodobeau în trecut.

Exactele cunoştinţi de care dispunem în privinţa noului imperiu ne permit a constata că într'adevăr posedăm un mare număr de morminte regeşti, dar că ne mai lipseşte o bună parte. Povîrnişurile şi baza „Văii Regilor" au fost acoperite dealungul miilor de ani cu pietriş şi nisip. Bănuiala că ar exista şi alte intrări necunoscute spre criptele regeşti excita imaginaţia savanţilor. Un bogătaş american,—Theodore M. Davis, amator al anticului Egipt, se oferi administraţiei antichităţilor egiptene să-i pună la dispoziţie mijloacele materiale pentru descoperirea de noi intrări spre mormintele faraonilor.

Cu mijloace relativ mici, nisipul fu scos afară de către lucrători indigeni. Norocul surîse donatorului căci mai în fiece iarnă se descoperi cîte un cavou regesc. Unele din aceste morminte prezentau numai începutul unei jefuiri, aşa că bogăţia obiectelor găsite evidenţiau splendoarea înmormîntărilor regeşti. Conform convenţiei încheiate de Mister Davis, toate obiectele găsite erau predate muzeului de antichităţi din Cairo, unde vizitatorii pot azi admira, expuse în mai multe săli, splendorile provenite din „Valea Regilor". Au fost găsite mobile de cea mai desăvîrşită eleganţă a formei şi de cea mai mare preţiozitate a execuţiei, precum : paturi de odihnă de cea mai delicată formă, jilţuri splendid împodobite pentru princese, dulapuri pentru păstrarea veştmintelor regeşti. În racle s'au găsit mumiile regilor şi ale rudelor lor.

Starea în care au fost găsite mormintele regeşti în urma desgropării lor, ne dă un indiciu pentruce guvernul egiptean din antichitate s'a silit să salveze cel puţin mumiile faraonilor. Abandonîndu-se înzestrarea preţioasă, care dealtminteri nici nu putea fi bine ferită în „Valea Regilor", s'a procedat la transmutarea mumiilor în mod cît mai discret, depunîndu-se spre păs-

trare într'un cavou situat pe malul vestic al Thebei, mai în apropierea terenurilor fertile unde supravegherea se putea exercita cu mai multă înlesnire. Această ascunzătoare a fost descoperită acum vre-o patruzeci de ani, iar azi mumiile Faraonilor noului imperiu se află expuse în muzeul de antichităţi din Cairo, împreună cu operele de artă ale vremurilor de atunci.

Mister Davis muri pela începutul marelui războiu. Pentru continuarea săpăturilor sale interveni un englez, amator al antichităţii egiptene, Earl of Carnarvon, care de ani de zile se ocupase în Egipt cu cumpărări de antichităţi. Se convinse însă că putea mult mai curînd şi în mod mai favorabil să-şi mărească numărul monumentelor întreprinzînd singur săpături în Egipt. Reuşi să-şi asigure colaborarea d-lui Howard Carter, un desenator englez care fusese mai mulţi ani în serviciul administraţiei antichităţilor statului egiptean. Acesta servi pe lordul Carnarvon în mod aşa de îndeminatec, încît colecţia de antichităţi egiptene a castelului Highcleve deveni cea mai bogată colecţie particulară pe acest tărîm.

Mister Carter urmă săpăturile în „Valea Regilor" după aceiaşi metodă cum procedase şi Mr. Davis. Dar succesul nu fu acelaşi, şi nici o nouă intrare la vre-un mormînt regesc nu se ivi. Cei care conduceau lucrările se încredinţară că a continua cu metoda întrebuinţată până aci ar fi însemnat o muncă inutilă, mai ales că nisipul se scotea numai pe ici pe colo în puncte mai bătătoare la ochi, cum s'ar zice cam la bunul plac. Se luă decizia de a proceda la ridicarea totală a nisipului şi a pietrişului, atît de pe povîrnişurile stîncilor cît şi de pe întreaga talpă a văii, chiar până la baza masivului de piatră. Procedînd astfel, era exclus ca vre-o intrare spre morminte să mai rămîie nedescoperită. În totul s'a lucrat şase ani în felul acesta după moartea lui Mr. Davis, fără ca vre-un succes să se fi arătat. Dar cîţi n'ar fi pierdut stimulul în acest lung interval de timp, ne mai voind să cheltuiască banii pentru un lucru zădarnic. Spiritul tenace al exploratorului britanic nu se dădu bătut, şi cu o şi mai stăruitoare voinţă, lucrările fură continuate. Energia şi răbdarea unui lord Carnarvon, după săpături continue de şase ani, se sfîrşiră şi ele cu toate că în al şaptelea an Mr. Carter începuse săpături la un loc necercetat încă, dela călcâiul văii. Lordul Carnarvon se afla pe punctul de a-l încunoştiinţa de hotărîrea sa de a abandona săpăturile aci şi a trece în Syria ale cărei ruine păreau a-i promite mai mult succes. Chiar în aceste momente primi o telegramă dela Mister Carter, care îl încunoştiinţă că săpînd mai departe, a descoperit o treaptă şi că acest indiciu îl face să creadă că aci trebue să înceapă intrarea în interiorul mormîntului. Cele de mai sus se petreceau pela începutul lunii Noembre 1922.

Lordul Carnarvon îşi zise că ar fi posibil să dea de o intrare spre un nou cavou regesc şi plecă imediat spre Egipt

pentru a se convinge personal de situaţie. Sosind la Theba, găsi desvelită întreaga scară. Deschiderea mormîntului se fixă pentru ziua de 29 Noembre 1922. În această zi lordul Carnarvon se găsi în faţa unui părete care închidea mormîntul şi, după cum dovedeau peceţile aplicate pe lut, acest mormînt rămăsese încă neatins. Hieroglifele peceţilor indicau numele regelui Tut-ankh-Amon şi nu mai încăpea îndoială că el zidise acest cavou, iar cadavrul său trebuia să se mai afle acolo! Păretele însă nu se prezenta cu totul neatins. Într'un colţ, cineva scosese cîteva pietre pentru a produce o deschizătură, suficientă ca să facă posibilă pătrunderea înăuntru a unui om de talie sveltă. Infracţiunea hoţului s'a constatat mai tîrziu şi deschizătura zidită la loc. Această operaţie s'a executat de către slujitorii regelui Ramses al IX-lea, care a domnit dela 1142-1123 înn. lui Chr., adică cu 200 de ani în urma morţii regelui Tut-ankh-Amon a cărui domnie a fost cam pe la anul 1350 înn. lui Chr. Deschizătura a fost însă aşa de mică, încît hoţul nu a avut putinţa să scoată din mormînt obiecte mai voluminoase decît trupul său, astfel că se putea spera a găsi intactă înzestrarea mormîntului, sau numai cu minime ştirbiri. Mormîntul regelui Tut-ankh-Amon se află situat în partea cea mai joasă a „Văii Regilor", la proximitatea mormîntului regelui Ramses al VI-lea spre care duce un drum mult umblat chiar din antichitate; mai ales că acest mormînt, ca unul din cele mai mari, a fost în toate timpurile mult vizitat. Drumul trece drept peste cavoul lui Tut-ankh-Amon şi numai mulţumită acestui fapt mormîntul său a putut rămîne necunoscut pestre treizeci de secole. Nimănuia nu i-a trecut prin gînd şi nici nu s'a găsit cineva ca să-şi dea osteneala de a depărta nisipul tocmai de pe acest loc pentru a căuta vre-o intrare de mormînt. Le-a fost dat energicilor exploratori englezi ca să răzbată până aci. Scara cu cele optsprezece trepte deveni astfel accesibilă, iar în ziua de 29 Noembre fu străpuns păretele care despărţea interiorul. Mai întâiu se desprinseră cu mare precaţiune peceţile pentru a le păstra la studiile ulterioare. Un gang, cam în pantă, ducea în interiorul stîncii, avînd lungimea de vre-o opt metri. Un alt părete se mai ivi apoi la fel cu cel din faţă, găsit în acelaşi stare. Slujitorii regelui Tut-ankh-Amon sigilaseră păretele cu peceţile regale, şi hoţul străbătuse şi aci printr'o mică deschizătură, care la fel fusese astupată subt Ramses al IX-lea.

Nerăbdarea exploratorilor abia mai putea fi stăpînită iar încordarea atinsese culmea; toţi voiau să străbată spre interior. Prin scoaterea unor pietre, fără ca să se aducă vătămare peceţilor, se practică o deschizătură prin care cel dintâiu vîrî capul Mister Carter. Interiorul zăcea în beznă şi chiar după introducerea unei luminări nu se putea distinge prea mult. O tăcere enervantă dură cîteva minute până ce lordul Carnarvon o întrerupse. Cu mult în urmă el povesti că, chiar în aceste clipe de emoţionantă aşteptare, se mai pregătea încă să culeagă decepţii,

fiindcă tot nu-i venea a crede că se face o atît de importantă descoperire. Lordul Carnarvon şi în urmă fiica sa Mrs. Herber se apropiară de deschizătură însă nici dînşii nu distinseră mai mult decît o lucire vagă ce provenea dela nişte obiecte de dimensiune mare. Dar atîta lucru nu putea să satisfacă pe nimenea din cei prezenţi. Se procedă deci la scoaterea altor pietre din părete, lărgindu-se astfel deschizătura. Mister Carter se vîrî prin deschizătura lărgită în interiorul sălii care era dispozată ceva mai jos decît baza gangului, şi se preumblă aci cu o lumînare. Acuma se putea distinge bine că lucirea provenea dela aplicaţiile de aur ale celor trei târgi mari aflate acolo. Se mai zăreau şi o mulţime de alte obiecte orînduite în această încăpere. Toţi îşi deteră sama că se făcuse una din cele mai grandioase descoperiri ce fusese vreodată zmulse solului egiptean: mormîntul unui rege, ce prezenta şi întreaga-i înzestrare compusă din obiectele splendide aflate într'o stare aproape neatinsă! Tut-ankh-Amon a trăit la sfîrşitul dinastiei a IIXX-a, domnie ce ne este cunoscută ca reprezentînd înflorirea profesiilor artistice ale acelor vremuri aproape imemoriale. La prima vedere a paturilor de odihnă şi a dulapurilor etc., se evidenţiază că acestea nu erau de fel mai prejos ca obiectele preţioase descoperite de Mister Davis în alte morminte din „Valea Regilor“. Hoţul nu putuse deci vătăma prea mult, deşi se putea constata că unele dulapuri fuseseră scormonite în căutarea de comori iar de pe alte mobile dispăruseră aplicaţiile de aur.

Marea descoperire se făcuse deci şi întreaga lume civilizată răsună de veştile transmise de firul din Luxor prin Cairo. Poporul egiptean se bucură de marele eveniment al descoperirii unui domnitor al său aproape necunoscut, al cărui trup urma să reapară la lumina soarelui african după trecere de mai bine de treizeci de secole. Englezii erau plini de mîndrie că unul de ai lor reuşise să obţie un atare succes neaşteptat. Arheologii şi în urmă fotograful secţiei egiptene a „Muzeului Metropolitan“ din New-York luară parte la aceste lucrări, iar interesul public în Statele Unite ale Americei se manifestă prin numeroase articole în ziare şi reviste dotate cu ilustraţii reuşite, despre noile descoperiri din Egipt. Franţa luase parte la aceste săpături, dar patria lui Champollion, cel care descifrase hieroglifele egiptene rămase credincioasă sentimentului tradiţional pentru anticul Egipt. Directorul general al administraţiei antichităţilor statului egiptean a fost neîntrerupt zeci de ani un francez. Dar şi în alte ţări, noul mormînt regesc se impuse deodată atenţiunii tuturor admiratorilor de artă şi de antichităţi. Regele Tut-ankh-Amon căruia Englezii îi deteră porecla de „little Tut“ al lor, deveni dintr'odată un personagiu popular în trei continente. Rochiile, broderiile, giuvaericalele etc., cu motive egiptene, deveniră ultima modă în marile metropole ale lumii, iar bluzele şi rochiile fură denumite după Carnarvon fericitul descoperitor, sau după

Tut-ankh-Amon. Marile cotidiane trimiseră reporteri la Luxor spre a fi ţinute în curent cu toate progresele săpăturilor.

După deschiderea mormîntului, exploratorii îşi începură fără zăbavă activitatea. Fotografia fixă starea în care obiectele fuseseră găsite. Cele trei mari brancarde aflate paralel cu păretele cel lung atraseră atenţia în primul rînd. Fiecare din ele se prezintă în formă de două animale pe a căror spinare este orînduit planul de susţinere. Primul pat de odihnă sau targă se compune din doi lei, cum se întrebuinţează de altfel pentru aşezarea mortului, cu ocazia celebrării ritualului mortuar. Capetele leilor, avînd gurile deschise cu dinţii de fildeş şi cu limbile roşii întinse afară, îţi fac impresia a ceva viu.

A doua targă este compusă din două vaci, care poartă între coarne discul aurit al soarelui şi înfăţişează animale sacrate ale zeiţei morţii din Theba. La aceste târgi s'a întrebuinţat multă aurărie, şi aplicaţiile de aur au produs în semi-obscuritate lucirea observată la prima înaintare a exploratorilor. S'au dat diferite interpretări la animalele care poartă a treia targă. Exploratorii le-au numit „tyfonice“, avînd în gînd animalele hainului zeu „Typhon“ sau „Seth“ care au omorît pe bunul „Osiris“. Diferiţi alţi corespondenţi le-au taxat drept şacali, sau drept animale fantastice din fabule. În realitate însă, aceste animale sînt ipopotami sacraţi zeiţei thebane a morţii. Cu gurile lor larg deschise, cu limbile lor roşii întinse afară şi cu dinţii ascuţiţi de fildeş îţi fac impresia de dihănii înfiorătoare ale infernului. Exploratorii şi-au închipuit aceste târgi drept paturi mari oficiale ale statului, pe care, regele şi regina stau culcaţi în timpul recepţiilor. Aceste paturi-târgi sînt destul de mari şi largi pentru zisul scop, iar indicaţia după care la regii persani acest uz s'ar mai găsi şi azi, ar putea fi plauzibil. Totuşi o întrebuinţare pentru recepţii a acestor piese cu atari forme, trebue cu totul exclusă.

Factura animalelor arată lămurit că aceste târgi au servit ritualului mortuar drept catafalc pentru mumia faraonului, fie chiar în palatul său, fie în templul din Theba, sau poate şi cu ocazia cortegiului pe malul vestic, sau eventual numai în faţa mormîntului din „Valea Regilor“. Asupra acestor detalii ne vom edifica mai desăvîrşit din cercetările exacte ce se vor face în privinţa ceremonialului de îngropăciune ale faraonului. În orice caz, mumia regească a odihnit pe această targă şi de scopul acestei piese ne dăm bine samă dacă privim atent patul din lemn sculptat avînd forma leilor şi cu suprafaţa de susţinere împletită, păstrat în muzeul de egiptologie din Hildesheim.

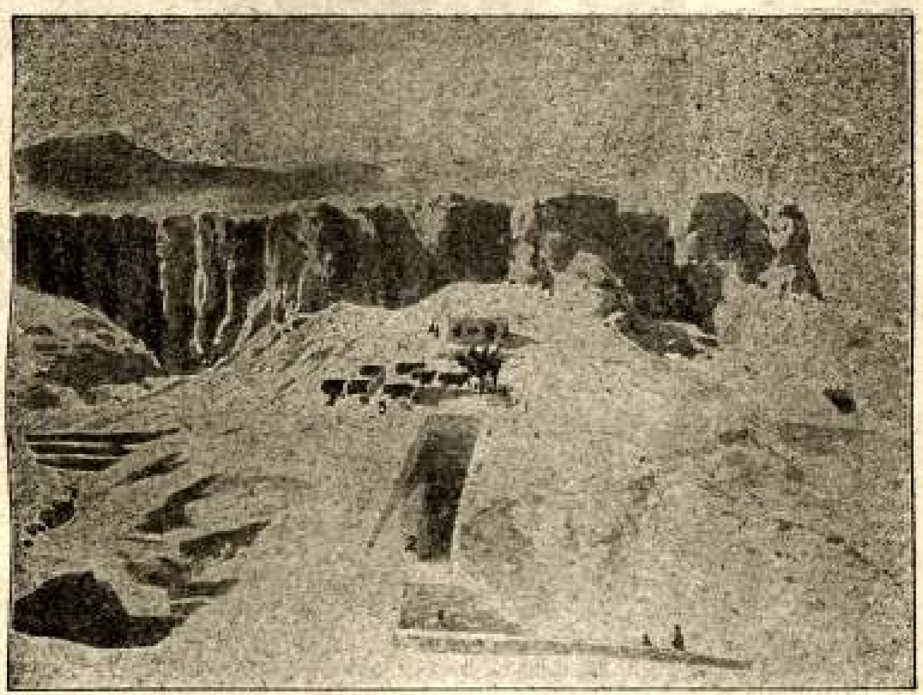
Lîngă celălalt părete, opus paturilor, s'au găsit rezemate patru care ce au fost coborîte regelui în criptă, tot aşa cum se proceda în timpul migraţiunii popoarelor, cînd se dădeau principilor caii lor în mormînt.

Aceste patru care se prezentau desfăcute în diferitele lor părți, roțile fiind rezemate de părete una lîngă cealaltă, corpul carelor așezat unul peste altul, fiindcă încăperea din stînga nu era destul de spațioasă pentru instalarea carelor complect montate. Ele posedă, după modelul egiptean, cîte două roți și un coș semi-rotund, deschis spre partea dinapoi, pe unde avea loc și urcarea, însă fără a putea ședea jos într'însul. Coșul este tapisat cu piele aurită, pe care se găsesc presate imagini și ornamente, totul împodobit cu pietre scumpe. Coșul e fixat pe un dric de lemn. Roțile sînt bine garnisite cu piele groasă, ținînd astfel obezile strîns legate. Pielea elastică s'a întrebuințat spre a produce un rulment mai lin la fel cu cauciucul echipagiilor moderne ale lumii elegante. Importanța acestei descoperiri este evidentă, mai ales că până azi nu posedam decît un singur car aflat în muzeul din Florența și descoperit numai de cîteva decenii. Carul din Florența e interesant și prin faptul că este construit din lemn de frasin și ulm, iar coșul e confecționat din scoarță de mesteacăn. Este evident că acest car a fost lucrat în Egipt, din materiile prime aduse din țări străine și prezintă una din cele mai surprinzătoare punți de unire între valea Nilului și țările europene, singurul loc unde aceste feluri de arbori pot crește. Alte două care au fost descoperite de Mister Davis în alte morminte din „Valea Regilor" și care se prezintă ca piese de o minunată lucrare, deși n'au aspectul somptuos a celor patru care ale lui Tut-ankh-Amon, la care s'a mai adăugat încă un al cincilea car scos din cripta sa. Actualmente posedăm deci opt care din vechiul Egipt, toate avînd forma carelor de curse, cum se obișnuiau în întreaga antichitate.

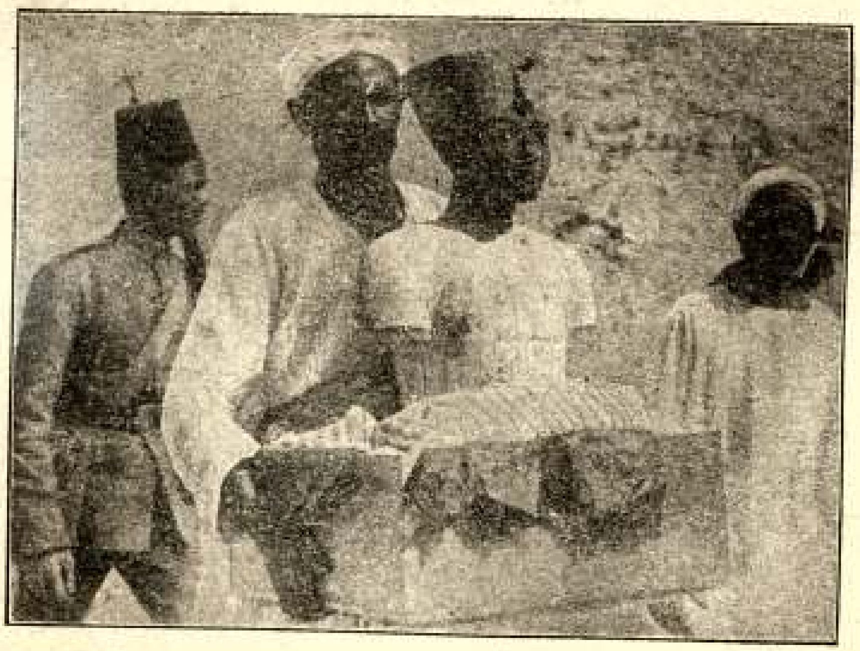
Părțile desfăcute ale carelor făceau impresia desordinei. Dar nici celelalte obiecte de acolo nu se prezentau mai favorabil, căci până și întregul spațiu de subt catafalc era umplut cu jilțuri, scrinuri, vaze și diverse lucruri depuse aci claie peste grămadă. Pe catafalc s'a găsit plasat un pat de aceiași formă elegantă și execuție îngrijită, cum mai fusese găsite altele în diferite cavouri regești descoperite de Mister Davis. Această piesă prezintă o admirabilă curbură a planului de susținere, ramele laterale sînt lucrate în splendidă sculptură ajurată și parțial tapisată cu piele presată.

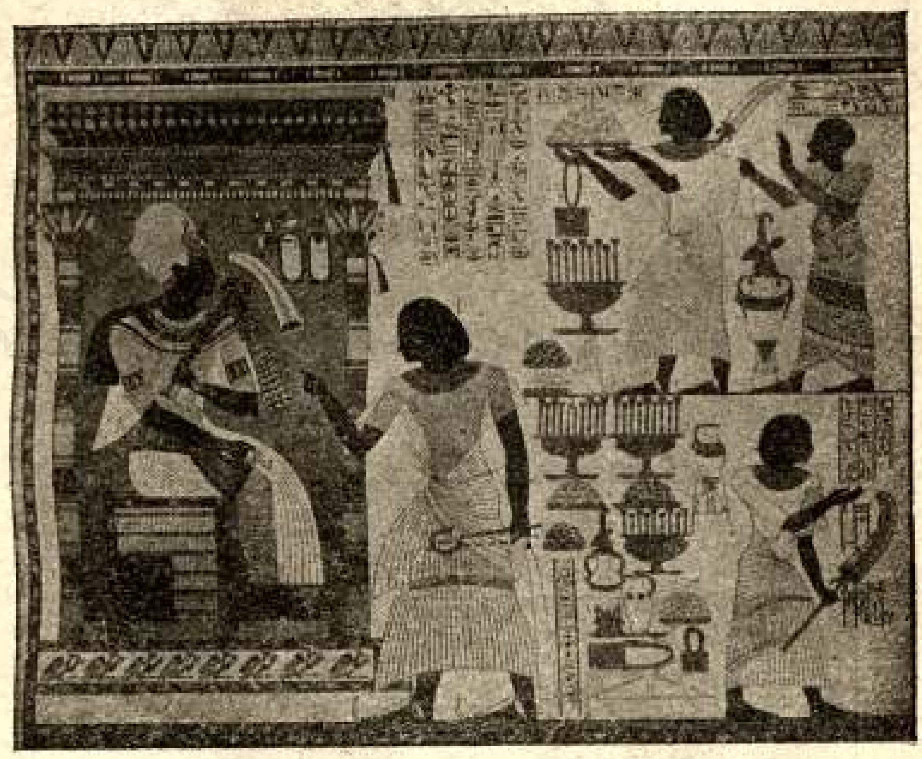
Subt catafalcul sau targa cu chipul vacilor, se aflau grămădiți saci, tot în forma de vaci, conținînd merinde despre care nu s'au făcut încă comunicări exacte. Primele descrieri vorbeau de paseri fripte, de buturi de antilopă preparate și alte mîncăruri alese găsite în dulapuri, și care bunătăți după unii cu imaginație bogată, erau „conserve egiptene în cutii". S'au găsit pîni care formau partea principală a fiecărui ospăț egiptean și pe lîngă care se serveau celelalte mîncări fine ca adaus. Totul înfățișa o masă complectă a regelui spre a fi utilizată de dînsul într'o repetare fără sfîrșit a variatelor bunătăți, și aceasta dea-

BIBLIOTECA UNIVERSITĂȚII IAȘI

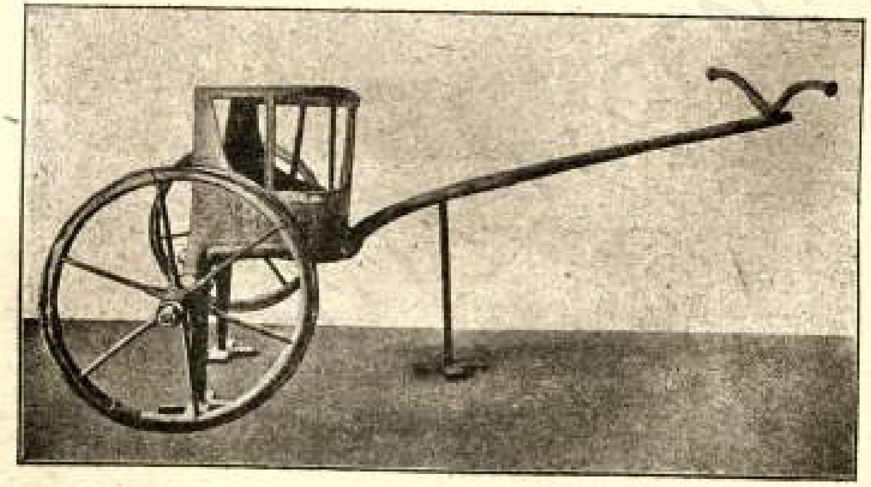

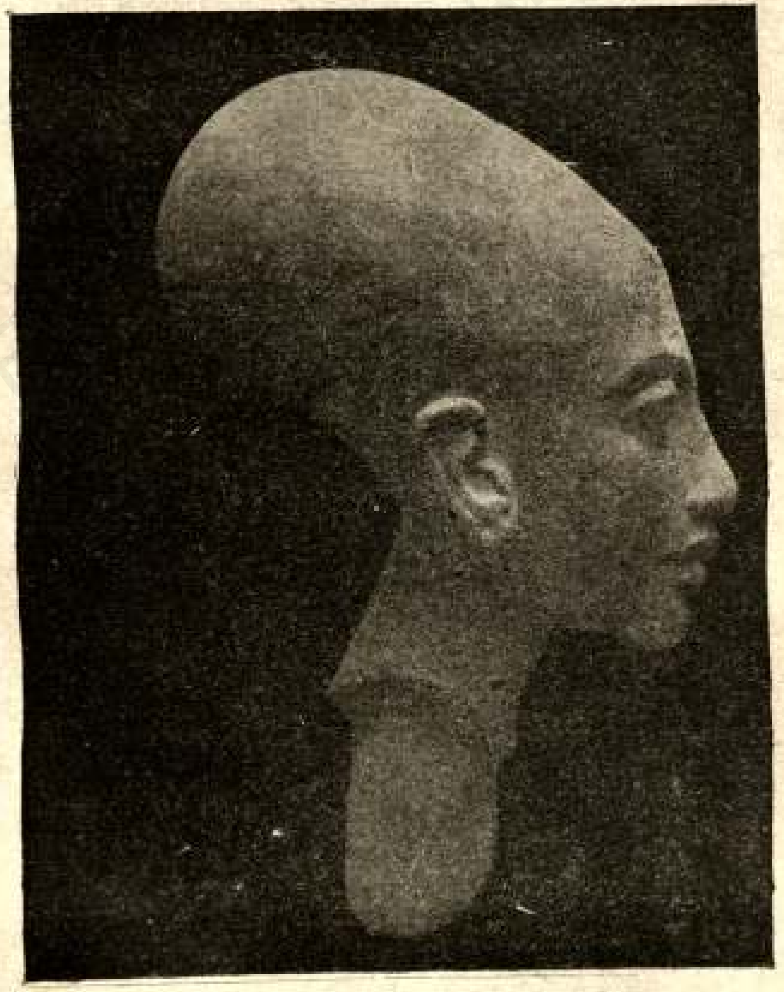

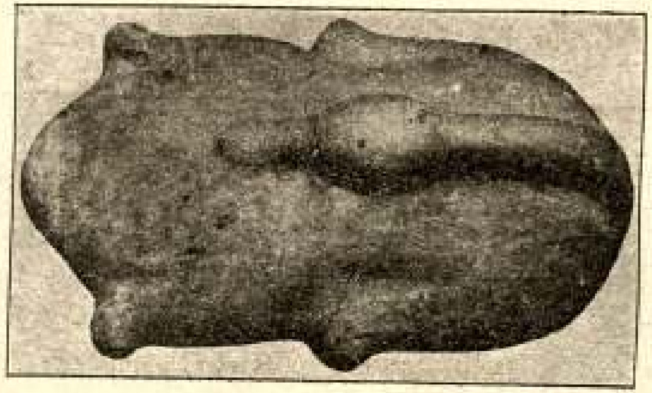

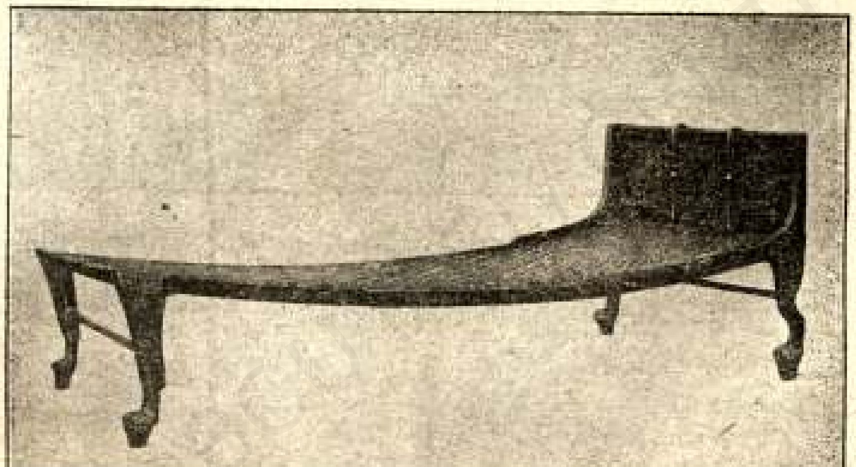

lungul întregii vieţi de pe lumea cealaltă. Această bogată înzestrare cu alimente, demnă de masa unei curţi regale, ne revelă din nou străvechea concepţie a bătrînilor egipteni că morţii iau cu sine în mormînt tot ce le poate fi acolo trebuincios spre a nu suferi lipsuri pe cealaltă lume, pentru ei nesigură. La înhu- marea persoanelor particulare se socotea însă ca prea costisitor ca să li se dea aceste mîncări în natură. Se recurgea deci la un expedient: Gîsca friptă era făcută din alabastru, vaca ni-o înfăţişa o sculptură în lemn, pînea şi garafele cu apă se dăltuiau pe piatra ce servea la jertfe. Se mai adăuga apoi o figură care înfăţişa pe un ţăran arînd ogorul, sau o vacă în miniatură mulsă de o servitoare, apoi un măcelar îndeletnicindu-se cu tăerea şi spintecarea unei vite, un pătul în care argaţii puneau grîul în saci, etc. Atari modele au fost deseori găsite în mormintele vechiului Egipt şi toate piesele sus arătate se găsesc în muzeul din Hildesheim. Escelente piese de acest fel au fost găsite acum doi ani într'un mormînt din Theba şi predate „Muzeului Metropolitan" din New-York, care apoi reproduse de reviste, au fost asemuite cu jucării de copii. Dar nici nu poate fi vorba de aşa ceva fiindcă figurile, cu aspectul lor viu, au o însemnătate religioasă. Acest fel de înzestrare a mormîntului se prezinta încă ca prea costisitor, de aceea se recurgea la ceva mai simplu, cu mijloace mai ieftine, adică se înscriau, pe păreţii sicriului sau pe cei ai criptei, cuvintele referitoare la pomana morţilor, spre ex.: pîne, apă, carne, bere, zarzavaturi, vin, dulciuri, etc. Mortul, prin repetarea acestei formule, îndemna misterioasele puteri vrăjite ca să-i procure în mod real toate zisele lucruri.

Regele Tut-ankh-Amon se va fi servit şi el de acest expedient, căci oricît de suficient l-ar fi dotat cu merinde administraţia curţii regale, e greu de admis că acestea să fi fost suficiente timp de peste treizeci şi trei de secole!

Examinîndu-se mai atent încăperile în care pătrunseseră exploratorii, se observă că îndărătul tărgii celor două vaci se constată rama unei uşi ce fusese zidită în antichitate şi care purta peceţile lui Tut-ankh-Amon. Hoţul pătrunsese prin cei doi păreţi dela intrarea criptei şi înaintase aci printr'o spărtură care însă n'a mai fost astupată la loc. Un cunoscut care a vizitat mormîntul, om voinic şi voluminos, mi-a scris că spărtura aceasta nu permite decît introducerea capului. Părerea mea e totuşi că spărtura aceasta a permis taliei svelte a unui individ abil din antichitate să se strecoare printr'însa. Prin această deschizătură se poate observa interiorul sălii a doua a mormîntului. Ea este umplută cu mobile, lăzi şi dulapuri de toate felurile, apoi jilţuri frumos lucrate, vaze de alabastru de formă foarte artistică. Se mai poate distinge o luntre cu întreg echipajul său, executat în lemn ca un fel de model. Această a doua cameră a fost lăsată neatinsă de către cercetători, fiindcă

o altă parte a mormîntului prezinta o atracţie mai mare pentru explorare. La păretele cel mic al încăperii prime, erau postate două statui regeşti din lemn aurit, executate în mod cu totul distins. Intre ambele statui se putea distinge rama dreptunghiulară a unei uşi ce fusese zidită în antichitate. Se presupunea că de partea cealaltă a păretelui s'ar afla camera mortuară cu mumia regelui. Dela început, adică după puţine zile dela pătrunderea în cavou, se emisese această părere şi se evita orice pripeală care ar fi putut aduce vre-o daunare.

In cursul lunilor Decembre şi Ianuar, fu golită în mod lent şi cu multă precauţiune prima cameră, care la începutul lui Februar deveni liberă, permiţînd astfel străpungerea păretelui.

Marele eveniment al deschiderii interiorului fu fixat pentru ziua de 16 Februar 1923. Regele Fuad al Egiptului primi invitaţia să participe la deschidere; el nu avu însă posibilitatea de a asista fiind reţinut la Cairo de luptele pentru noua Constituţie a ţării sale. La deschidere luară însă parte un număr de mari demnitari ai Administraţiei egiptene, de asemenea europeni aflaţi în serviciul guvernului egiptean, cei mai mulţi dintr'înşii reprezentau personalităţi ştiinţifice, în deosebi egiptologi din Anglia şi America, cărora le-a fost dat să privească cu exactitate întreaga procedare.

La 16 Februar pe la amiază, Mister Carter însuşi dădu primele lovituri spre a produce o spărtură. In mica încăpere se aflau vre-o douăzeci de persoane, iar temperatura acestei călduroase zile devenise şi mai insuportabilă prin radierea căldurii produse de lămpile electrice. Nimenea însă nu voia să-şi părăsească locul. După trecere de nu prea mult timp, se putu privi în interior prin spărtura ce se făcuse; se vedea însă numai un părete de lemn care părea să aparţină unui baldachin de tron. Munca era anevoioasă fiindcă pietrele fuseseră zidite cu tencuială foarte tare astfel că trebuia să se procedeze cu cea mai mare precauţiune. Pe cînd se lucra la sfărîmarea acestei intrări, s'a găsit pe o piatră un collier executat în faianţă şi aur, uitat acolo la părăsirea camerei. Intrarea era acum degajată şi se putea observa interiorul încăperii. Ea avea păreţii acoperiţi cu zugrăveli care reprezintau pe Tut-ankh-Amon în tovărăşia zeilor din lumea cealaltă. Urmau apoi texte mortuare, la fel celor cunoscute nouă din alte morminte regeşti. Camera aceasta, exceptînd o fişie strîmtă dealungul păreţilor cît şi un mic spaţiu de subt tavan, era pedeantregul ocupată de un catafalc sculptat din lemn şi aurit, împodobit încă cu plăci de faianţă albastră!

Intr'un raport amănunţit al său, lordul Carnarvon a descris însuşi cît de puternică l-a fost emoţia, că după trecere de mai bine de trei mii de ani, el fusese primul om care intrase în această încăpere în care nu mai păşise nimenea dealungul acestor vremuri. Merse spre dreapta, dealungul dulapului şi privi inscripţiunile săpate în păreţi, asemenea şi celelalte reproduceri care înfăţişau probabil conţinutul cărţilor sfinte pe care trebuia să le întrebuinţeze regele în lumea cealaltă. Pe partea estică a sălii, lordul Carnarvon dădu de o intrare formată dintr'o uşă cu două canaturi şi închisă cu un zăvor în felul celor cunoscute dela naosul „capelelor" pentru imaginile zeilor. Această uşă fu deschisă şi privirilor se prezintă o lature aurită a unui al doilea dulap împodobit cu plăci şi ornamente de alabastru. Acest dulap era şi el închis cu o uşă nedesculată încă niciodată, purtînd pe o panglică sigiliile antice intacte. Dar după acest dulap ce se va mai găsi oare? Am putea admite că într'însul s'ar găsi sicriul regelui cu mumia sa. Un desemn ce ni-a rămas păstrat din antichitate ne dă toate desluşirile. Desemnul acesta înfăţişează o schiţă de plan a mormîntului regelui Ramses al IV-lea, mormînt ce ne este bine cunoscut din „Valea Regilor", astfel că comparaţia cu măsurile indicate pe anticul desemn este lesnicioasă. In „camera de aur" a mormîntului, unde se află cadavrul în ultima încăpere, putem desluşi pe schiţa de plan, cinci până la şease patrate băgate unul într'altul, care ne indică tot atîtea dulapuri de lemn suprapuse unul deasupra celuilalt şi care adăpostesc, în interiorul celui din urmă, sicriul faraonului. Este neîndoios că întreaga dispoziţie a dulapurilor aflate peste sicriul lui Tut-ankh-Amon a fost la fel executată.

Numărul dulapurilor nu se poate fixa cu exactitate întru cît cercetările făcute până în prezent n'au ajuns atît de departe; la deschidere însă se va găsi acolo mumia lui Tut-ankh-Amon. Rezultatele obţinute până aci au provocat la exploratori şi la ceilalţi spectatori prezenţi, fioride emoţiuni cărora nimenea nu s'a putut sustrage. Unii din aceştia au comunicat reporterilor impresiile lor zguduitoare, amestecate cu stupefacţie şi profundă uimire quasi religioasă, care vor rămîne dovezi documentare despre palpitantele întîmplări din acele zile.

Cercetarea mai amănunţită a tabernacolului sau a eşafodajului de deasupra sicriului ne-a revelat o serie de detalii interesante. Efectul produs de marele dulap în ansamblul său, ornat sus cu caneluri, ciubucuri şi concavităţi şi împodobit cu incrustaţii colorate (intarsia) bogat aurite este peste măsură de măreţ, cu toate că forma catafalcului se prezintă într'o sobrietate aleasă. Intre primul şi al doilea dulap s'a găsit o vază de piatră admirabil executată, surmontată de un capac pe care se află o pisică cu limba roşie întinsă afară, tot aşa de bine lucrată şi care îţi face impresia că ar fi vie. Atari vaze au mai fost găsite de Mister Davis în alte morminte regeşti. Intr'alt colţ al camerii s'au găsit pe jos vîslele unei corăbii. Aceste vîsle, precum şi modelele de luntre descoperite în cavou, urmau să faciliteze regelui trecerea peste Nilul lumii celeilalte, pe care vechii Egipteni şi-l închipuiau la fel cu Styxul vechilor Greci.

Incordarea cercetătorilor se mări şi mai mult cînd li se înfăţişă în partea opusă uşii catafalcului, o intrare care rămăsese nezidită şi care da spre încăperea a patra a mormîntului. Aci era o cameră de mărime potrivită în care nu păşise nimenea după înmormîntare şi unde nici un jefuitor nu se atinsese vreodată de vre-un obiect. Pentru prima oară de cînd arheologii europeni exploreazā solul egiptean le-a fost dat să pătrundă în încăperile neatinse ale unui mormînt regesc şi să aibă certitudinea de a găsi aranjamentul înzestrării mortuare aidoma precum fusese lăsat de către preoţi la părăsirea mormîntului. Intreg mijlocul acestei camere era ocupat de un dulap patrat, ceva mai mic decît acel aflat în camera a treia, însă de o minunată execuţie, cu o friză formată din şerpi „Ureus", care conform tradiţiei egiptene erau trimişi de zeul soarelui pentru paza regelui.

Fiecare colţ purta o zeiţă care ţine braţele înaripate întinse. Zeiţele fereau astfel conţinutul dulapului, în felul cunoscut la Isis, care tinde să îndepărteze pericolele de la soţul său Osiris. Vizitatorii care au văzut aceste figuri relevă în mod expres gingăşia feţii lor plină de expresia distincţiunii. Dulapul se află încă închis, însă se poate admite ca cert, cu toate că peceţile n'au fost desprinse până în prezent, că conţine urnele cu nobilele viscere ale domnitorului. La prepararea cadavrului în mumie, acestea se extrăgeau totdeauna şi se înhumau aparte în vase acoperite de capul unui zeu protector sau de cel al vre-unui animal considerat ca sacrat. Aceste urne sfinţite purtau în epoca elenă denumirea de „canope".

A patra sală mai conţinea în afară de marele dulap aurit în care se păstrau urnele cu viscerile, încă vre-o treizeci de dulapuri, sipete şi scrinuri de toate formele şi mărimile, purtînd îndeobşte pe ele sigiliile antice neatinse.

Aceste piese care serveau pentru păstratul vestmintelor şi a multor alte obiecte se prezintă în parte executate într'o extraordinară splendoare. Aşa, spre pildă, este un dulap mult remarcat lucrat din lemn şi împodobit cu incrustaţii de aur şi fildeş. Ce va fi conţinînd oare acest somptuos dulap?

Un dulap al cărui capac se desprinsese din cauză că lemnul scăzuse de uscăciunea criptei, conţinea două figurine funerare (uşebti) splendid lucrate în aur şi argint pe un caer de lemn, identice celor găsite de Mister Davis în „Valea Regilor". Vechii Egipteni luau cu dînşii în mormînt astfel de figurine funerare, ţinîndu-le la îndămînă pentru executarea muncilor agricole. Aceste figurine, cărora o formulă de vrajă trebuia să le insufle viaţă, prefăcîndu-le în muncitori autentici, urmau să răspundă la apel în locul morţilor şi să mînuiască ustensilele pentru săpatul pămîntului, să umple sacii cu cereale etc., atunci cînd Osiris zeul morţii chema pe decedaţi la aceste munci. Egipteanului nobil i-a fost mereu nesimpatică ideia că în lumea cealaltă va fi chemat la muncă fizică şi de aceia el se îngrijea

ca să aibă acolo „suplinitori". Din aceste motive i s'au ataşat şi faraonului Tut-ankh-Amon asemenea figurine desigur în număr mai considerabil şi executate bineînţeles în mod artistic şi din material preţios. Dar şi în alte dulapuri aflate în camera patra s'a putut constata cîte ceva din conţinutul lor. Aşa la un dulap înalt s'au putut deschide cele două canaturi, iar înăuntru s'a găsit figura regelui repauzînd pe doi leoparzi, totul lucrat în lemn aurit. Un alt dulăpior conţinea numai un evantaliu confecţionat din pene de struţ, conservat complet, însă în stare atît de fragilă, că numai mijloace chimice şi o îngrijire atentă îl va putea menţine. Pe mînerul de fildeş foarte delicat sculptat, avînd forma unui L (care însemna viaţa) purtînd imaginea regelui executată din intarsii cu pietre multicolore, sînt aşezate penele de struţ. Egiptenii îşi procurau penele de la struţii vînaţi în deşerturile ce se întindeau de ambele maluri ale Nilului. Multiple desemnuri murale ne înfăţişează felul cum aceste paseri atît de agere la fugă erau prinse cu plase şi cu ajutorul cînilor, sau în galopul mare al cailor semeţi, înhămaţi la care uşoare.

In faţa uşii de la camera a patra, ne întîmpină un cîne mare în poziţie lungită (şacal), animalul sfinţit al zeului morţii Anubis. Animalul se afla plasat pe un prapur care a fost purtat în timpul procesiunii funebre, obiceiu cunoscut de altfel şi după diverse alte imagini găsite. Muzeul din Hildesheim posedă exemplarul unui cîne culcat, emanat dintr'o criptă particulară, ce fusese înzestrată cam în felul criptelor regeşti, dar bineînţeles în proporţii mult mai modeste. Cînele este tot aşa vopsit în negru, poartă însă numai dungi galbene, în locul aplicaţiilor de aur ale cînelui făcut pentru Tut-ankh-Amon.

*

Deschiderea mormîntului în luna Noembre, apoi străpungerea păretelui spre camera mortuară în luna Fevruar, reprezintă marile evenimente ale săpăturilor, al căror rezultat a fost aşteptat cu atîta încordare. Nu trebue însă să se creadă că odată cu pomenitele săpături şi rezultate, activitatea principală a exploratorilor se terminase. Dimpotrivă, examinarea amănunţită, precizarea fiecărei piese şi marea trudă a unei munci migăloase de abia acum începu. Pentru o serie de zile, cripta deveni ţinta unui număr de personalităţi distinse din lumea întreagă, o defilare de prinţi ai tuturor ţărilor, de savanţi şi de amatori entuziasmaţi ai Egiptului se perindau zi cu zi, cu permise nominative, prin încăperile deschise.

Pe la sfîrşitul lunii Februar, cavoul fu închis de tot, se zidi intrarea care mai fu acoperită până sus cu multe tone de nisip, aşa că mormîntul deveni din nou neaccesibil atît pentru

lordului Carnarvon întîmplată în primăvara acestui an la Cairo, produsă de înţepătura unei insecte, aminti fiecărui cunoscător al Egiptului înţepăturile insectelor veninoase de care şi el suferisera în valea Nilului. Pentru autohtonii ţării însă, nobilul englez se înfăţişa ca o victimă a răzbunării faraonului şi a forţelor oculte de durată infinită, forţe emanate din mumia nedescoperită încă a regelui.

Afară de aceste două statui s'a mai găsit numai o singură operă de plastică rotundă, dar care se prezintă ca un cap de operă al execuţiei. Faţa poartă delicatele trăsături cunoscute ale lui Tut-ankh-Amon într'o modelare fină în sculptură de lemn tare. Tot astfel şi celelalte părţi ale figurii trădează o lucrare îngrijită, avînd placagii de aur şi ochii înfipţi separat. Ca formă însă, ea ne înfăţişează o enigmă nedeslegată încă mai ales că braţele şi picioarele lipsesc iar corpul este amputat dela înălţimea şoldurilor, la fel şi braţele tăiate dela subsuori. Capul poartă o coroană asemănătoare cu partea de jos a coroanei zeului Amon, fapt pentru care s'a presupus că această figură ar reprezenta statuia zeului. De altminteri, această coroană se aseamănă şi cu coroana de regină, cunoscută nouă dela soacra lui Tut-ankh-Amon, soţia lui Eckhnaton, ceiace a făcut pe unii savanţi să prezinte această figură de lemn, drept o imagine a soţiei lui Tut-ankh-Amon. Ambele explicări sînt neverosimile şi nu ne lămuresc dece lipsesc unele părţi ale corpului. Inclin deci să admit că avem în faţa noastră numai o parte a figurii neterminate şi este probabil că unele părţi ale statuii să fi fost confecţionate din alt material. Voesc să indic că exploratorii au crezut că această figură de lemn ar fi fost destinată pentru probatul vestmintelor şi perucelor regeşti, ipoteză care i-a adus figurii denumirea de „manechin". Totuşi nici această aserţiune nu se poate baza pe mai multă verosimilitate.

Cercetarea amănunţită a mormîntului, împreună cu munca conştiincioasă depusă pentru conservarea fiecărei piese găsite, a dat în mod avantajos la iveală multe lucruri mărunte, cărora la început nici nu li se dase vre-o atenţie deosebită. Intre curiozităţile aflate acolo amintesc două mari *buchete de flori*, aşa cum azi nici-un mormînt egiptean nu ni le-a conservat încă. Forma buchetelor ne este bine cunoscută din reliefuri. Pe un atare relief aflat în muzeul din Hildesheim se vede reprezentat un astfel de aranjament de flori, compus din cîteva mănunchiuri de flori de lotus şi papyrus împreună cu alte floricele, totul ţinut laolaltă prin nervuri de palmieri.

Pentru întâia oară mormîntul lui Tut-ankh-Amon ne-a procurat asemenea buchete de flori în original. După afirmaţiile ce mi s'au făcut de către vizitatori ai mormîntului, culorile florilor au dispărut; totuşi frunzele şi florile s'au păstrat foarte bine şi aşteaptă doar catalogarea lor de către botanişti.

O surpriză arheologică ni-o înfăţişează cîteva sfeşnice gă-

site, care au fost depuse pe jos de către preoţi la părăsirea mormîntului. Aceste sfeşnice reprezintă propriu-zis lămpi de uleiu cu fitil, dar nu în forma cunoscută a opaeţilor întrebuinţate în antichitate în Egipt, ci ele poartă un fitil vertical în montură de aur şi fixat cu sîrmă de bronz. Mînerul sfeşnicului are forma semnului egiptean sinonim „vieţii", adică a crucii cu toarta elipsoidă sus. O atare formă de sfeşnic nu ne păstrase încă vechiul Egipt, şi anevoios se va găsi pe tot pămîntul o lampă de o formă pe cît de sobră, pe atît de solemnă.

Moartea surprinzătoare a lordului Carnarvon nu a stînjenit de loc activitatea explorărilor. Lucrările şi-au urmat nemodificat cursul lor în laboratoriu, luînd sfîrşit tocmai pela finele lunii Mai cînd toate obiectele găsite se *împachetară*. Cele aproape cinci sute de piese evacuate din mormînt fură împachetate în 89 de colete şi acestea aranjate astfel încît nu rămaseră la urmă de cît 34 de lăzi voluminoase pentru transportare. O cale ferată îngustă era la dispoziţie, fără locomotivă însă, cu un număr restrîns de şine. Vagonetele fură încărcate cu aceste lăzi şi, într'o dimineaţă, împinse pe „Valea Regilor". Se detaşau şinele dinapoia convoiului şi se plasau iar în faţă şi cu acest procedeu se urmă într'una. Din această cauză înaintarea se făcea încet, însă după o călătorie de două zile pe un parcurs de 9 kilometri transportul ajunse la Nil. Aci întreaga comoară, pentru a fi transportată la Cairo, fu îmbarcată pe un şlep în asistenţa întregii populaţii care aflase despre preţioasa încărcătură, cu ocazia măsurilor poliţieneşti de pază ce se organizase dealungul coastei. Unele din obiecte au fost expuse chiar pela sfîrşitul lunii Mai în muzeul din Cairo unde stîrneau cea mai vie admiraţie. Atît europenii cît şi băştinaşii ţării au vizitat în număr considerabil încăperile din etajul de sus al muzeului, care primi destinaţia de a cuprinde zestrea din mormîntul lui Tut-ankh-Amon.

Aci sfîrşesc evenimentele legate de descoperirea mormîntului. Dar toamna aceasta săpăturile şi cercetările vor fi reluate. Mister Carter, apreciind dificultăţile ce sînt de prevăzut, s'a pronunţat că încă două ierni de activitate vor fi necesare pentru rezolvarea complectă a acestei sarcine. Fie-ne permisă acuma întrebarea: ce anume învăţăminte nouă şi importante se pot trage din descoperirea mormîntului lui Tut-ankh-Amon, şi care sînt cele mai de samă rezultate obţinute din cercetările preliminare de până azi?

Aşa dar să privim mai întâiu mărimea şi *dispoziţia mormîntului*. Cunoaştem din alte morminte ale deşertului theban săpate în stînci că ele cuprind galerii lungi, de asemenea săli înalte care se succed avînd tavanul deseori susţinut de pilaştri sau coloane. Privind aceste săli subterane, nimeni nu poate uita străşnicia impresiei de aci. Cavoul lui Tut-ankh-Amon apare însă foarte modest faţă de proporţia acestor mari şi celebre cavouri

săpate în stînci. Prima cameră care a fost evacuată iarna din urmă este de 3,5 × 7,5 metri, are deci o mărime nu prea considerabilă. Celelalte trei încăperi se prezintă chiar și mai mici. Toate cele patru camere nu sînt dispozate într'o singură axă, ci dela prima încăpere menționată se trece prin două intrări diferite aflate în păretele cel lung, la încăperea a doua, iar prin ușa păretelui îngust se trece în camera mortuară. De aci intri prin altă ușă în camera a patra, acela cu amforele viscerilor. Așa dar „camera de aur“ purtînd această denumire după textele egiptene, cu mumia regelui, nu este situată la capătul întregului șir de încăperi, ci la ea se poate ajunge imediat prin sala cea dintâiu. Orînduiala aceasta ne dă impresia unei simplicități prea mari și ne face să bănuim că mormîntul lui Tut-ankh-Amon a fost cu multă grabă săpat în stîncă.

Această impresie se intensifică și mai mult cînd privim zugrăveala camerei mortuare. Toate persoanele care au contemplat mormîntul consideră această zugrăveală drept simplă și fără deosebită importanță artistică, și chiar exploratorii, care ar fi avut poate interesul să laude în mod dibaciu descoperirea lor, se exprimă la fel. Păreții sînt zugrăviți în *maniera așa zisă „rapidă“* (Schnellmalerei), așa cum meseriașii egipteni executau zilnic zugrăvelile lor. Pe spațiile date se potriveau modelele, se schițau repede liniile și pe urmă se complectau. Tot așa s'a procedat și împrejurul catafalcului regelui cu imaginile care-l reprezintă pe Tut-ankh-Amon în convorbire cu zeii.

Ușa care da în camera mortuară era, după cum își aduc aminte cetitorii, închisă prin zidire, iar aceasta semăna mai mult a lipire ordinară, astfel că lucrarea poate fi apreciată ca executată mai în urmă și fără îngrijire mare. Zidirea aceasta, făcută cu mare pripeală, prezintă un deosebit interes prin faptul că peceţile aplicate pe această porțiune, poartă numele regelui Horemheb, urmașul faraonului Tut-ankh-Amon. Astfel slujbașii lui Horemheb poartă răspunderea impietății cu care s'a procedat aci.

Ne îndreptăm acum spre diferitele piese ce înzestrează mormîntul. Actualmente nu putem aprecia pe deplin întregul conținut în totalitatea lui, nici nu putem cunoaște după alte morminte descoperite, care anume era înzestrarea unui cavou regesc al noului imperiu, fiindcă până în prezent nu s'a găsit vre-un mormînt regesc neviolat. Dar ceiace se poate afirma azi cu cea mai complectă convingere este că înzestrarea mormîntului regelui Tut-ankh-Amon se prezintă deosebit de bogat, plin de splendori și cu totul demn de un rege. Este neîndoios că o parte din piese au fost confecționate mai dinainte sau preluate din averea regală, altă parte însă va fi fost executată de abia la înmormîntare, mai ales piesele ce prezintă urmele unei grăbite facturi. Asupra acestei chestiuni decisive la înmormîntările antice, ne vom putea forma judecata atunci cînd piesele

găsite vor fi supuse unei minuțioase examinări, căci comunicările făcute până în prezent cum și fotografiile obținute, nu sînt suficiente pentru o amplă elucidare.

Rînduirea obiectelor înzestrării din mormînt ne întărește bănuiala că ceremonia depunerii mortului s'a făcut cu o foarte mare pripeală. Exploratorii, pășind pentru prima oară prin încăperile mormîntului, au avut impresia că se află într'un magazin unde intenția a fost de a se înghesui cît mai multe mobile pe un spațiu cît mai restrîns. Pe tărgi erau depuse paturi, dulapuri și jilțuri, iar carele s'au găsit demontate. Și mai pronunțată se prezintă dezordinea în camera a doua a mormîntului, în care mobilele erau vîrîte până sus la tavan. Aci de sigur, hoțul n'a schimbat nimica, însă nici dezordinea din camera întâia nu trebue să i se atribue în prea mare măsură. El a forțat sipete și dulapuri, a scotocit în conținutul lor, a detașat aplicațiile de aur de pe mobile și a deșertat dintr'un scrin giuvaericale de aur împodobite cu pietre, conținut ce se evidențiază din inscripția hieroglifică de pe această mobilă. Totuși starea generală în care au fost găsite încăperile mormîntului lui Tut-ankh-Amon, se poate atribui numai slujbașilor și preoților regelui Horemheb, cărora le-a incumbat săvîrșirea ceremoniei și a depunerii mumiei în cavou.

Unele piese ale zestrei din mormînt au o semnificație religioasă și au fost executate anume pentru îngropăciune și pentru cultul mortului. Astfel avem mai întâiu cele trei tărgi mari în formă de lei, vaci și ipopotami găsite în camera întâia, al cărei conținut poartă de altfel un caracter laic cu excepția sacilor cu merinde destinate a fi întrebuințate pe lumea cealaltă. La fel au fost destinate pentru uzul mortului carele, sipetele și mobilele din inventarul regesc.

Cele două statui negre acoperite de aurării, postate la păretele cel mic al camerii întâia, reprezintă pe păzitorii sarcofagului și după felul cum se prezintă, ele nu puteau fi executate decît anume pentru cavou. Toate celelalte obiecte dimprejurul celor două catafalcuri din a treia și a patra cameră, se prezintă la fel. Mai tîrziu toate aceste piese vor fi supuse unei examinări spre a se fixa durata confecționării lor. Despre o altă parte a zestrei cavoului, se poate afirma chiar azi cu certitudine *că n'a fost confecționată pentru ceremonia înmormîntării*. Astfel e mai întâiu „tronul“ lui Tut-ankh-Amon. Pe el se află reprodus regele împreună cu soția lui închinîndu-se la soare, care are forma discului ale cărui raze se termină în mîini și care, pe timpul domniei regelui Amenôphis al IV-lea (Ekhnaton) era simbolul reformației sale. În epoca venerării lui „Aton“ (discul solar) Tut-ankh-Amon purta numele de Tut-ankh-Aton, iar din aceste două fapte reese că tronul a fost lucrat la începutul domniei lui Tut-ankh-Amon, pe cînd acesta urma în totul căile indicate de socrul și predecesorul său Ekhnaton.

Tezaurului regesc din care au fost luate pentru mormînt obiecte prețioase, îi vor fi aparținut și alte mobile. Aceasta e cert în privința vestmintelor, sandalelor și sceptrelor găsite prin lăzi. Acestea au fost purtate de rege cu prilejul ceremoniilor. Nu se prezintă deci ca lucruri necesare unui decedat, ci conform scopului și judecînd după splendoarea lor, putem conchide că și-au avut rostul în timpul viețuirii domnitorului. Pe sceptre sînt reproduși inamicii săi învinși. Sirienii, Semiții și Negrii nubieni. Aceiași împodobire se repetă la arcul de războiu găsit prin luna April și refăcut în urmă. Acesta face parte din armura de mare lux. Din alte morminte regești descoperite, posedăm pumnale cu forme frumoase și o secure de războiu cu incrustații artistice.

Citeva piese găsite aparțin averii personale a lui Tut-ankh-Amon, iar după mărimea lor trebue să fi aparținut numai unui copil, așa bunăoară mica mănușe faimoasă confecționată din cea mai fină pînză, croită anume pentru mînă de copil. S'au mai găsit ulterior prin lăzi și alte mănuși asupra mărimii cărora rapoartele nu pomenesc nimic. Unele haine și piese de încălțăminte sînt deasemenea așa de mici, că ele au fost evident confecționate pentru un copil. Avem desigur în fața noastră lucruri ce au fost întrebuințate de rege în copilăria sa. Intendentul camerii regești a copiilor a fost un funcționar devotat datoriei sale și a păstrat cu conștiinciozitate tot ce a fost bun. Astfel mica mănușă împreună cu alte lucruri și-au găsit locul în cavou. Aceste fapte au fost și în alt mod tălmăcite și relevez aceasta, fiindcă unii din cetitori vor fi fost inițiați din ziarele englezești. S'a susținut că Tut-ankh-Amon ar fi murit la vîrsta de copil, iar alții cred că el ar fi fost pitic. Admiterea primei teorii natural că nu o putem exclude, și această teorie nu trebue încă să fie eronată, chiar dacă Tut-ankh-Amon a fost căsătorit, căci știut este că în Orient căsătoriile între copii sînt ceva obișnuit. Totuși mormîntul a conținut un mare număr de piese pe măsura unui om de talie mare și formată și care putea aparține numai unui rege domnitor. Aceste lucruri oare să fi fost ele confecționate numai spre a forma o rezervă? Toate dovezile invocate de autorul englez pentru teoria a doua nu pot avea temeinicie. Eu nu le pot accepta ca potrivite și recomand deci ca să se aștepte liniștit ceiace mumia lui Tut-ankh-Amon ne va da ca învățăminte: a murit el ca bărbat sau ca copil, sau fost-a el un pitic?

Doresc să rezum la sfîrșit ceiace posedăm *ca cunoștințe istorice* despre Tut-ankh Amon, și ce importanță se poate atribui în această privință lucrurilor găsite în recentul cavou. Prin anii 1910—1914 numele unui rege egiptean indicat mai sus ca predecesorul lui Tut-ankh-Amon devenise celebru. Acest rege se numia Amenôphis al IV-lea și a fost succesorul părintelui său Amenôphis al III-lea, care a avut o domnie strălucită și subt care imperiul egiptean ajunsese la cea mai mare dezvoltare, iar cultura atinsese cea mai înaltă înflorire. Tînărul succesor părăsi căile care conduseseră pe părintele său spre succes. El poseda prea puțin spirit pentru splendoarea imperiului și pricepere pentru extinderea puterii egiptene în Asia de Vest și Africa de Nord. Considera pe străini drept oameni ca și Egiptenii, fiindcă toți erau animați de același soare binevoitor tuturora. Toată dragostea sa era pentru cultul soarelui, așa că îndepărtîndu-se dela cultul celorlalte accesorii mitologice, după o trecere de puțini ani, fondă o nouă învățătură care se prezinta aproape ca un monoteism. Aton deveni noul zeu al învățăturii, Aton, discul soarelui ale cărui raze se terminau în mîni răspînditoare de viață pentru oameni, animale și plante. Tînărul rege se numi după el *Ekhnaton* (plăcut lui Aton) și în cinstea lui își clădi noua sa reședință „Akht-Aton (orizontul lui Aton-soare), situată lîngă Tell-el Amarna de azi.

Ruinele dela Amarna au fost dezgropate de către „Societatea germană a Orientului". Aceste ruine au furnizat dovezi palpabile despre reformele religioase ale regelui, asemenea și dovezi foarte convingătoare relativ la noul stil al artei întrebuințat de dînsul la diferite lucrări. Nu mai amplific detaliile și particularitățile caracteristice artei lui Ekhnaton, fiindcă, fără a compara exemplele din stilul egiptean propriu zis cu formele neobișnuite din vremea lui Ekhnaton, nu ar fi posibil să obținem o imagine complect lămuritoare. Aci mă mărginesc numai a menționa că o parte a capetelor executate în plastică rotundă și în relief păstrează în ele o copie fidelă a vieții, iar monumentele aparținînd noului stil sînt dominate de o schematizare pronunțată, adesea de o manieră afectată, care în urmă ia o formă puțin atractivă. Sinceritatea în reproducerea vieții se bazează pe studii obținute de sculptori în fața modelului, după care model artiștii acelei epoci au luat pare-se uneori chiar și mulagii ale feții, precum rezultă din mulagiile găsite în atelierele de sculptură descoperite de „Societatea germană a Orientului".

Capetele a două fiice ale lui Ekhnaton cu factura prelungă a părții dinapoi a capului și cu fețele lor vioae, ne dă o intuiție asupra celor două trăsături esențiale ale noii plastici. Se prea poate că una din aceste principese să fie soția lui Tut-ankh-Amon care, în epoca aceia, fiind serv credincios al noului zeu își luase denumirea de Tut-ankh-Aton. Ekhnaton n'a lăsat nici un fiu, astfel că succesiunea rămase la moartea sa ginerilor săi, după o domnie de 17 ani. Opera sa rămase neterminată, doctrina sa fu atacată, iar în țară credincioșii și adepții săi nu erau prea numeroși. Puterea templelor rămase neștirbită, în special aceia a lui Amon din Theba, a zeului dominant al noului imperiu, pe care regii anteriori îi îmbogățiseră și a cărui administrație forma un stat în stat. Tut-

ankh-Amon, la suirea sa pe tron se văzu silit a se explica cu adversarul său. El avu curajul să se angajeze într'o luptă care nu era de talia sa. Cum s'au desfăşurat evenimentele în acele timpuri atît de îndepărtate, nu putem cunoaşte. In orice caz, Tut-ankh-Amon fu forţat să se plece după scurt timp. Preoţii se bucurară de izbînda lor de a-l fi făcut să ia parte la o mare procesiune a lui Amon la Theba, dincolo pe partea vestică. Spre amintirea triumfului vechei credinţi, fu săpată în relief o serie de imagini în templul din Luxor, înfăţişînd vechiul simbol în prezenţa regelui, care de aci înainte primi numele de Tut-ankh-Amon şi aceasta spre a se demonstra întregii lumi, că el iarăşi se închină vechilor zei ai ţării. Făcut-a el acest pas din convingere sinceră, sau era acesta un act de înţelepciune politică ? Şi fosta-a el urmat de soţia sa, căreia desigur îi va fi fost foarte greu să părăsească credinţa părinţilor săi ?

Faptele pozitive ale regelui în ale administraţiei ne sînt cunoscute. E natural să nu ştim — de altfel ca la toţi faraonii — dacă însuşi domnitorul sau vre-unul din sfetnicii săi a fost adevăratul iniţiator al acestui plan. Se poate totuşi deduce că o energică disciplină îşi croise drum. Funcţionarii erau supuşi controlului, se subordonă administraţia justiţiei şi din nou ordinea începu în toate treburile. Dar şi puterea şi prestigiul forţei centrale trebue să fi fost simţite chiar şi în colonii, căci din Siria şi Nubia se aduceau tributuri, lucru ce-l vedem reprodus de un contimporan pe pereţii mormîntului faraonului Tut-ankh-Amon. In armată se pare că generalul *Haremheb* să fi fost cel mai puternic om pe care se baza Tut-ankh-Amon, deşi nu fără oare-care împotrivire din partea acestuia, după cum aparenţele lasă să se întrevadă. Se pare iarăşi că dificultăţile trebue să fi fost grave, şi că ele se măreau tot mereu. Tut-ankh-Amon muri după o domnie de cîţiva ani. Oare de moarte naturală ? Se bănueşte că el a căzut victimă unuia din adversarii săi, mai ales că şi succesorul său Eje, un alt ginere a lui Ekhnaton, dispăru după o domnie tot aşa de scurtă.

A treia fiică a lui Ekhnaton se numea Ankh-es-Aton cînd se căsătorise cu Tut-ankh-Aton. Ea îmbrăţişă din nou, cel puţin de ochii lumii, religia lui Amon împreună cu soţul său spre a se numi mai tîrziu „Ankh es-Amon“ (ea trăeşte pentru Amon). Tut-ankh-Amon murind, această tînără femee rămase văduvă. Dînsa făcu un gest care azi ne apare neobişnuit, dar care în Orient nu este izolat: îşi căută un soţ prin familiile princiare învecinate. Se adresă printr'o scrisoare, ce ne-a rămas păstrată, regelui Hithiţilor din Asia Minoră, ca acesta să-i trimeată pe unul din fiii săi ca soţ, care să devie regele Egiptului, iar prin sîngele ei să se perpetueze dinastia, ce de mii de ani domnea peste valea Nilului şi care îmbogăţea ţara.

Chestia aceasta fusese bine ticluită, totuşi ea a fost zădărnicită. După ani de zvîrcoleli, *generalul Haremheb* se sui în

sfîrşit pe tronul Faraonilor, spre a lua cu energie frînele domniei în mînă. El introduse linişte şi pace în Egipt şi reuşi să reintroneze vechea ordine, rămînînd mereu în strînsă legătură cu preoţimea marilor temple. Faţă de Tut-ankh-Amon, el pare a nu fi nutrit sentimentele cele mai amicale, căci şi-a însuşit, după cît reese din toate împrejurările, marele său mormînt din „Valea Regilor“, iar pe dînsul îl înmormîntă în cavoul cel mic cu patru camere, săpat probabil în toată graba.

Aci se termină interesul nostru faţă de întâmplările acelor vremuri din care ne-a rămas, ca o nepreţuită comoară, cavoul lui Tut-ankh-Amon, descoperit recent. De Tut-ankh-Amon se va mai vorbi încă în repeţite rînduri, mai ales cu ocazia continuării cercetărilor mormîntului său.

Cu toate că întîmplarea ne-a transmis unele piese puţin avariate, şi deşi la ceremonia înmormîntării nu toate au fost executate după cum s'ar fi cuvenit faţă cu majestatea divină a faraonului — să nu uităm însă că noua descoperire ne dă posibilitatea să cunoaştem pentru prima oară cum se prezintă o *înzestrare complectă* a unui faraon din noul imperiu.

Tradus de Joseph Spitzer, Bucureşti

Profesor Dr. Roeder
Directorul Muzeului din Hildesheim—Hanovra.

Notă.— Acest articol e inedit şi e scris anume pentru „Viaţa Romînească“.

Poezie veche

Amice, Perpessicius, ţi-aduci aminte :
Internatul;
Cu fete peste drum şi 'n el cu moaştele
Latine, greci şi slavoneşti, cu Paştele
Ieşindu-ne cu Eneida-a III-a înainte
—Şi supa admirabilă de linte...
Cu zile bune la infirmerie
Şi-acea camerieră blondă ce trăia
Cu Doctorul,—şi rufe ne pierdea,
Ah scumpe, drăgălaşele de rufe
De iorgandin, le văd parcă şi-acuş
La colţuri cu stigmatele de tuş,
Capoatele cu şnur,—lipseau doar scufe
Din dormitor să facem un ospiciu
De minori !

Dar matineele de sărbători
La care-aplaudam pe Liciu,
Sau Duminicele
Ah, cu silnicele
Duceri la biserica eretică,
In rugi să ne'ndreptăm toţi triştii
„Trei" obţinuţi la aritmetică
Şi'n prag să întîlnim seminariştii !

BIBLIOTECA UNIVERSITĂŢII IAŞI

Internatul...
...In cursul săptămînii deşteptatul
La 5, cu pedagogul la apel
Şi'n colţuri cu guiţe de purcel,
Cînd noi deoparte, făr' să ştim de ce
Sfîrşeam în zori o noapte de Musset...
—Intram în bănci, ne descuiam pupitre
Cu cărţi, gutui,—veneau să ceară juxte
La noi băeţi, sau numai ca să guste
Un pic din borcănaşul meu cu chitre ?

Porneam la Lazăr sau la Sfîntul Savă
In gînd c' un logaritm sau vre-o bucolică,
Cu ochii urmărind vre-o fată gravă
Spre şcoala protestantă sau catolică.
Erau în Cişmigiu salcîmii 'n toi
Şi lebedele parcă-abia sosise
Cu primăvara nouă... pe cînd noi
La şcoală, pe poetezile din vise,
Mergeam în uniformă cîte doi.

...In seri de Sîmbătă elevi cu consemnaţii...
Severii unchi, sau fraţii dela Poduri
Ori Artilerie,—pe poarta mare—exoduri
Şi scincet de viori prin meditaţii.

Amice, îţi mai aminteşti de ce?...
Then fugaces Postume, Postume
—Ne pedepsise pentru-un biet refren
Odată spus cu toată masa 'n cor.
Ca diavoli la ferestre de eden
Cîntau colegii-opriţi în dormitor,
Cînd noi cetind în curte *Nevermore*
Plîngeam întîia oară cu Verlaine...

—De fapt iubeam pe fata Directorului...
Rar o vedeam... Cînd înfloreau castanii
Trecea în alb!—*eheu, labuntur anni*...
Ne da Conaki replica amorului!...
Şi 'n lipsa îndrăzneţelor demersuri
Amice, nu ştiam că facem versuri...

Dinu Lance

Vrăbioiul alb

Cînd eram copil, împotriva tuturor sfaturilor sarbede din cărţi, o duceam într'o plăcută luptă naturală cu lighioanele şi gingăniile pămîntului, avînd prilej să le cunosc în amănunte mult mai atrăgătoare decît acelea descrise în cărţi.

Pe vremea cînd ţineam răbojul şerpilor ucişi de mine şi al cuiburilor de păsărele de prin copacii şi streşinele caselor şi gardurilor din satul meu, auzisem şi de vrăbii cu penele albe. Cred că am şi văzut odată, de două ori, vrăbii cu vre-o pană-două albe, dar vrăbii cu totul albe n'am pomenit.

Mai tîrziu, înclinări deosebite pentru ştiinţele naturale n'am avut şi biologia n'am învăţat-o. De aceia, niciodată nu m'am întrebat dacă sînt ciori albe sau de altă culoare şi cum s'ar explica un asemenea fenomen.

Sigur este totuşi că în oraşul nostru, într'o dimineaţă de toamnă tîrzie s'a ivit un vrăbioiu alb. De unde a răsărit acest vrăbioiu antiştiinţific, e greu de aflat. Vrabia este o pasere prea banală şi prea cunoscută. Cine se interesează în mod sincer şi serios de vrăbii, de oameni săraci, de poeziile din gazete şi de picturile-reclame? Să se fi născut dintr'un ou rău conceput ori dintr'o viţă aleasă de vrăbii albe, la care se vor fi închinat vre-odată popoare idolatre? Să se fi născut el între hotarele destul de largi ale oraşului nostru ori să fi venit de undeva de departe?

Nu ar fi de mirare ca acest vrăbioiu într'un singur exemplar să-şi fi schimbat din vre-o pricină oarecare culoarea lui sură vrăbiască. Multe animale se decolorează pînă la alb fie de bătrîneţe, fie de boală, fie chiar de plăcere (cum e cameleonul şi unele gîze şi viermi cu nume pocite latineşti şi greceşti, a căror ortografie e imposibil de reprodus din memorie). Se prea poate ca acest modest vrăbioiu să-şi fi făcut apariţia mai demult şi să nu-l fi băgat nimeni în samă. Soarta l-a pus pe

creanga unui copac dintr'o țară locuită de oameni puțin senzibili.

Nimic n'ar fi fost mai natural decît faptul ca acest singuratec vrăbioiu să-și fi trăit obscura-i viață pierdut între miliardele de vrăbii care piue fără talent și fără gust dela un capăt la celalalt al pămîntului. O întîmplare neprevăzută l-a scos din rîndul mulțimii și l-a ridicat la înălțimea unui erou. (Toți eroii sînt ridicați din mulțimea mediocră prin întîmplări neprevăzute). Astfel vrăbioiul alb a devenit erou fără să știe și fără să poată ști vre-odată.

Trăim într'un oraș mare, unul din cele mai mari orașe din țară. Viața noastră este atît de aproape de viața furnicilor și a altor gîngănii pe care Dumnezeu le-a făcut să se organizeze în societăți numai ca să se înmulțească și să mănînce mai ușor, încît ar putea trece în stoluri pe dinaintea noastră chiar ciori albe și tot nu le-am băga de samă. Vrăbioiul alb a venit din instinct, poate, într'acest furnicar de oameni miopi, găsind oarecum un mediu mai bun pentru adaptare.

Orașul are străzi foarte mari, adică lungi și foarte largi. Mergînd pe ele ai impresia că locuitorii acestui oraș sînt veniți din India și că au păstrat în memorie proporțiile străzilor frecventate de elefanți și de cămile. Strada din mijlocul orașului e chiar din cale-afară de mare. Pe la mijlocul acestei străzi este o piațetă în mijlocul căreia se ridică soclul de granit al unei statui uriașe. Statuia astăzi nu mai este. Ai crede că, fiind așezată prea sus, a fost luată de vînt ori că s'a urcat la ceruri. De fapt ea s'a coborît într'un beciu național, într'un soiu de infern. (Așa înalță și coboară soarta și pe oameni și statuile lor!).

Țăranii trec pe lîngă acest pietroiu geometric, ca Felahii pe lîngă Sfinx; iar burghezimea orașului trece suspinînd, ca Beduinii pe lîngă aerolitul dela Mecca. Odinioară se înălța chipul uriaș al unui om mediocru, din care numai ciubotele erau partea cea mai vizibilă; restul se pierdea în nouri. Și azi se mai pot ceti pe soclu inscripții ca: „Patria recunoscătoare 1824—1852" sau „O națiune care piere n'are dreptul să trăiască" și altele de felul acesta săpate cu litere atît de frumoase și înflorite, încît nimeni nu le observă, nimeni nu le cetește. Acest împărat modern văzut de sculptor la microscop, ori în visurile copilăriei, era atît de străin pentru locuitorii satelor, încît mulți îl luau drept Irod-împărat sau drept vreunul din acei verzi, roșii și mătăuzi-împărați ai basmelor populare.

Soclul statuii este astăzi în mare cinste pentru mulți din cetățenii orașului. E foarte cu putință ca poporul să fie mai recunoscător soclului decît statuii și cu atît mai mult decît celui ce a fost modelul statuii. Lîngă soclul acesta au loc mai în fiecare sară întîlniri și jurăminte de dragoste, contracte verbale între apași, consfătuiri politice și chiar consultații medicale și juridice. Nu mai rămîne îndoială că pentru poliția secretă, acest loc este un „pont" principal.

Ziua doi cerșetori ologi cîntă—unul din gură și celălalt din flașnetă—ca niște preoți păgîni la picioarele idolului lor. Este atît de monoton cîntecul lor, încît de dimineață pănă în sară se repetă ca produs de o mașinărie de ceasornic. Paserile cerului, mai ales acele localnice, cu mintea lor păsărească, cred că au a face cu un fenomen atmosferic, ca șuerul vîntului, ropotul ploii sau tunetul și nu bagă în samă omenia acestor oameni.

E greu de stabilit din ce motive anume vrăbioiul alb își făcea, pe la vremea mesei, apariția zilnică în piața statuii în societatea gureșă a vre-o douăzeci—treizeci de vrăbii obișnuite. Este mai mult decît probabil că vrăbioiul alb s'a plimbat de nenumărate ori pe lîngă cei doi cerșetori și le-a auzit cîntecul lor care nu l-a impresionat de fel. Deasemenea este iarăși probabil că numeroși oameni de diferite temperamente au trecut grăbiți în sunetul muzicii păgîne a mizeriei omenești, la un pas de vrăbioiul alb, care, inconștient de varietatea lui, se zburlea ca un ghiduș și piuia mai tare decît toți prietinii lui.

Destinul a hotărît ca să treacă pe acolo un neamț. In adevăr, în ziua de 15 Noembre 192... a trecut pe lîngă statue Fritz Mayer.

Fritz Mayer, un bărbat de vre-o cincizeci de ani, cărunt, roș la față, îmbrăcat curat și fără gust, este fără îndoială un Neamț și după nume și după adevărata lui origine. E destul să spunem că el a fost cel dintăiu om în orașul nostru care a văzut pe vrăbioiul alb și era și de așteptat ca să fie un Neamț. Acest neam de oameni are o aversiune pronunțată pentru excepțiile grosolane dela regulă. O vrabie albă pentru un Neamț este tot una cași cum ai zice: „un funcționar necinstit și abuziv"; „un militar cheferist"; „un preot profesor"; sau „un căruțaș care merge pe partea stîngă a drumului": Das geht nicht!

Poate că datorită acestei însușiri etnice, Fritz Mayer a zărit vrăbioiul cel alb. Dar poate că și din altă pricină. Nemții sînt muzicanți neîntrecuți. O muzică proastă îi irită până la exasperare și, în asemenea stare sufletească, omul ori nu vede nimic, ori vede dublu. Dar se prea poate să fi fost numai o simplă întîmplare.

Fritz Mayer este un vechiu comptabil la o bancă din orașul nostru. De vre-o douăzeci de ani scrie mereu la aceiași masă și face calcule. Atîtea cifre a calculat acest om în viața lui, încît au ajuns să-l urmărească cifrele pretutindeni, ca niște duhuri rele. Cînd merge pe stradă, fiecare călcătură îi aduce în auz numele unei cifre. Trăsurile, automobilele, tropotul cailor, sînt pentru urechea lui ca un calcul nebun de numere mari și încurcate. Noaptea, Fritz Mayer visează socoteli greșite pe care le corectează,—ceiace îl face să zîmbească prin somn. Cînd sufere însă de indigestie ori de vre-un Katzenjammer, atunci

sudori reci îi broboneazǎ fruntea și cu groază își mișcă buzele nereușind să adune *doi* cu *trei*.

Intocmai cași vrăbioiul alb în lumea păsărilor, el este un adevărat fenomen în lumea comptabililor. Fotografia lui a fost trimisă la reviste matematice și financiare și reprodusă de acolo de marile cotidiane interne și străine (în acestea din urmă fotografia nu mai avea nici un pic de asemănare cu originalul). Această celebritate a dobîndit-o Fritz Mayer, după ce a făcut o strălucită dovadă că el poate înmulți două numere de cîte șapte cifre scriind deodată produsul, fără să mai facă cele șapte înmulțiri parțiale. A fost supus unui examen în fața unei comisiuni de matematicieni, între care se strecurase intenționat și un doctor de boli nervoase. Comisiunea examinatoare a luat măsuri foarte severe de pază și examenul a avut loc într'o sală, unde nu era decît o tablă neagră, o bucată de cretă și un burete. Inainte de a primi creta și buretele din mîna unui membru al comisiunii, Fritz Mayer a fost supus unei stricte percheziții corporale, fapt care i-a produs o deosebită plăcere, căci ridea cu un rîs mîndru de academician. După aceste măsuri de precauție absolut de prisos, unul din membrii comisiunii a scris pe tablă, unul subt altul, două numere de cîte șapte cifre, pregătite în ascuns de mai înainte. Numerele erau astfel alese încît să nu prezinte nici o simetrie de formă care ar fi putut să ușureze calculul, ci dimpotrivă numere ca de pildă 7523648 de înmulțit cu 8065426. Și Fritz Mayer, fără a privi mult la ele, cu o prefăcută emoție, a scris dedesubt produsul, ca și cum un diavol i l-ar fi suflat la ureche. Comisiunea a făcut proba în vre-o jumătate de oră și cu un sentiment de groază a constatat că în adevăr *atît* trebuia să iasă. După aceia, membrii comisiei i-au dat pe rînd alte numere pe care Fritz Mayer le înmulțea imediat, avînd aerul că face o adunare și nu o înmulțire. Medicului îi vîjiiau tîmplele. Incheiară cuvenitul proces-verbal a cărui publicare i-a adus lui Fritz Mayer felicitări, înaintare, oferte de posturi mai bune, ba chiar și o propunere de căsătorie. Totuși el a rămas și mai departe la postul său, dînd încă odată dovadă de *credință germană*, cu care el se mîndrea adesea.

Mulți au dorit să găsească o explicație a acestui fenomen neobișnuit. Fritz Mayer însuși dă o explicație destul de încurcată, care poate să fie și cea adevărată. El spune că, atunci cînd scrie produsul celor două numere de cîte șapte cifre, de fapt face calcule parțiale ale căror rezultate, deși nu le scrie, îi licăresc o clipă înaintea ochilor în coloane de cifre, fiecare în una din cele șapte culori ale spectrului solar; și, cum el are o deosebită îndemînare în facerea calculelor, imaginea de o clipă a rezultatelor parțiale de cifre colorate îi dă ușor rezultatul final pe care îl scrie.

Dealtfel Fritz Mayer este renumit și prin metoda lui originală de predarea gramaticei limbii germane. In această metodă, ca mijloc principal de a face pe elevi să înțeleagă regulele de gramatică servesc degetele dela cele două mîini. Prin diferite mișcări și combinații ale degetelor între ele, Fritz Mayer construește în imagini toată gramatica, morfologia și sintaxa. Pentru a răspîndi această metodă, el a tipărit planșe colorate pe care se văd tot felul de împletituri și strîmbături de degete. După el, metoda e foarte simplă și practică. După el! Pentru noi, ceilalți, este o artă înrudită cu magia sau boscăria.

Probabil că Fritz Mayer vede toată lumea printre degetele lui, în nestatornică mișcare și în combinații de cifre colorate cu toate culorile curcubeului.

Nu e de mirare deci că vrăbioiul alb a atras mai întâiu atenția acestui om ciudat.

In ziua de 15 Noembre 192... Fritz Mayer se întorcea dela serviciu pe la ora 1, la amiază. Mergea cu pas grăbit să ajungă mai răpede la birt unde îl aștepta halba obișnuită și un prînz bogat. Inainta răpede privind prin ochelari drept înaintea lui. Pe drum își aminti de un calcul făcut în acea zi și i se păru că îl greșise. In zarea ochilor lui, cifrele se așezau în șiruri drepte ca niște soldați disciplinați, fiecare după culoarea și semnul ei distinctiv. Deodată o muzică primitivă îl făcu să tresară. Ajunsese în preajma statuii. Cum era om milos de felul lui, a scos două hîrtiuți curate de cîte doi lei și le-a întins celor doi cerșetori, care au început să declame un întreg imn de mulțumire și lui Dumnezeu și lui Fritz Mayer. Omul civilizat din apus se trezi în Fritz Mayer, care puse cerșetorilor întrebarea obișnuită și de prisos:

— De ce nu vă strînge statul în case omenești unde să vă îngrijească omenește?

La urechile cerșetorilor aceste vorbe sunau fără înțeles.

— Dumnezeu să vă miluiască!—ziseră ei uitîndu-se unul la altul sau înspre cer.

— Asta este o barbarie față de voi și față de publicul trecător! adaose Fritz Mayer cu un adînc sentiment nelămurit de neplăcere.

— Maica Precista să vă ajute!—îngăimară cerșetorii în inconștiența lor, făcînd închinăciuni exagerat de umile.

Fritz Mayer strînse din umeri și plecă mai departe. Deodată zbrr! vrăbioiul alb ca un bulgăraș de zăpadă făcu un zbor scurt și se înfipse la cîțiva pași mai încolo. Acum îl vedea foarte bine: era o vrabie albă, ein weisser Sperling! Fritz Mayer se opri din mers, își scoase tacticos ochelarii, îi șterse cu batista și după ce îi puse la loc se uită lung, lung, cași cum ar fi observat cine știe ce raritate științifică sau artistică. Curiozitatea lui stîrni și curiozitatea diferiților trecători care se opreau unul cîte unul și se uitau cu un vădit dispreț la vrăbioiul cel alb. Măcar că era alb, pentru ei vrăbioiul era tot vră-

bioiu—o păsărică fără daruri și fără *valoare*. Fritz Mayer însă simțea în inimă un fior de rară și înaltă plăcere. Acum el calcula cum ar putea să aibă în mînă această păsărică prea interesantă. Ar fi vrut să o îngrijească pănă la moarte și apoi să o impăeze și să o doneze muzeului local. In jurul lui se adunaseră acum vre-o douăzeci de oameni de ambele sexe și de toate vristele și se uitau la acest vrăbioiu alb, din spirit de imitație. Mulți din ei profitau de imprejurarea aceasta ca să discute chestiuni care nu aveau nici o legătură cu obiectul curiozității comune.

Formarea acestui grup destul de mare tocmai în apropierea statuii făcu pe un gardist să alerge ca un proectil eșit dintr'o crîșmă din vecinătate. O adunare în piața statuii pe vreme de stare de asediu este o vedenie îngrozitoare pentru un polițist, oricare i-ar fi rangul și puterea. Gardistul se opri brusc la marginea trotuarului și căuta disperat cu ochii pe instigator sau pe orator. Disperarea lui creștea cu atît mai mult cu cît vedea mai bine liniștea desăvîrșită cu care acești oameni priveau la cițiva pași înaintea lor, vorbind încet și fără gesturi. Gardistul se hotărî însfîrșit să strige:

— Nu-i voe, domnilor! Să nu mai stee nimeni aici; ordin dela prefectură. Hai, plecați! Și gardistul căuta cu ochii un om mai prost îmbrăcat ca să poată proceda energic și fără rizic. Lovi cu varga pe un licean fără uniformă, a cărui îmbrăcăminte avea în aspectul ei ceva provocător pentru ochiul poliției, așa cum haina roșie provoacă pe curcani.

Strigătele și lovitura oficială avură de efect ca lumea să se îmbulzească și mai tare. Vrăbiile, care la început nu simțeau de loc că oamenii se adunaseră din pricina lor, acum cînd vedeau mulțimea într'o fază nouă de mișcare și zgomot, începură a țupăi nervos și a-și roti capetele cu iuțeală în toate părțile. Și zbrrr... se opriră toate într'un salcîm din dosul statuii. Intre ele zburase și vrăbioiul alb.

Fritz Mayer simți o mare părere de rău, căci vrăbioiul cel alb zburase tocmai în momentul cînd el era gata să-și repete în gînd celebrele vorbe: „verweile Blick, du bist so schön!". Și el porni trist spre birt. Vrăbioiul alb luase un loc atît de însemnat în viața lui sufletească, încît cifrele îi apăreau acum în minte ca o infinitate de mișcări variate ale aceleiași păsărele rare.

Dupăce zburaseră vrăbiile, majoritatea din mulțimea adunată nu-și mai dădea seamă de cauza acestui eveniment neobișnuit, așa că simțea nevoia de a găsi un motiv de prelungire a acestei plăcute ilegalități. Iată că doi copii se luară la bătae dintr'o pricină oarecare. O parte din public simpatiza pe unul, cealaltă parte pe al doilea copil. Publicul trăia acum clipele de fericire ale neamțului care dispăruse. Gardistul însă, cu satisfacția pe care i-o procură cel mai simplu și mai clar caz de dezordine, *interveni*. Publicul se risipi ducînd în inimi același

BIBLIOTECA UNIVERSITĂȚII IAȘI

grad de părere de rău care o încercase Fritz Mayer cînd dispăruse vrăbioiul alb.

Cînd ajunse Fritz Mayer la birt, se auziră două bătăi deslușite ale orniciului dela catedrală. Ceru o călimară și un toc dela patronul birtului. Cum penița din toc era mîncată de rugină, el scoase din buzunar carnetul și scrise cu un creion chimic următorul anunț pe care îl trimise spre publicare la toate gazetele locale.

„In orașul nostru este o vrabie albă. Cine o va prinde și va aduce-o subsemnatului va primi drept recompensă o sută de lei. Fritz Mayer, comptabil, str. Cometei 5."

***

Anunțul acesta a fost un adevărat ordin de mobilizare pentru toate haimanalele orașului. Adouazi s'a început o scotocire sistematică prin toate curțile, grădinile și străzile orașului. Pietrele au jucat un rol însemnat. O statistică ar fi putut înregistra vre-o douăzeci de copii duși la secție pentru spargeri de geamuri, alți vre-o douăzeci snopiți în bătae pentrucă au fost prinși prin copaci sau pe acoperișurile caselor, vre-o cincisprezece și-au pricinuit serioase leziuni și fracturi de oase, căzînd de pe garduri, din pomi și chiar de pe acoperișuri, ba doi au sucombat de oarece căzuseră dela înălțimi prea mari. Totuși lumea nu se alarma de loc fiindcă pe deoparte fiecare vroia să ajungă fericitul cîștigător al premiului de o sută de lei, iar pe de altă parte libertatea aceasta de mișcare era poate unica libertate nestînjenită nici de poliție, nici de comandamentele militare.

Anunțul cu vrăbioiul alb avu o influență neobișnuit de păgubitoare asupra școlilor din localitate. A fost una din cele mai aspre pietre de încercare pentru pedagogia profesorilor. Mai întâiu crescu simțitor numărul elevilor absenți precum și cel al lecțiilor neînvățate și al temelor nescrise. Faptul ar fi trecut totuși neobservat ca atîtea altele dacă lucrurile s'ar fi mărginit numai la aceste abateri dela datoria școlărească; dar iată că într'o bună zi, un elev mai îndrăzneț întrebă pe profesorul de științe naturale:

— Domnule, domnule! Sînt vrăbii albe?

— Șezi jos. Am să te dau afară! zise profesorul mînios, fără să înțeleagă rostul întrebării legitime a elevului.

— Scrie în gazete, domnule!—adăogă băiatul cu sfială așezîndu-se și uitîndu-se cu frică la creionul profesorului care umbla prin catalog în căutarea unei victime.

— Dacă citiți gazete! Cine dracul a văzut vrăbii albe?— adaose profesorul căutînd să-și amintească dacă nu cumva prin

Africa, America sau la vre-unul din poli există vre-o specie de vrăbii albe.—Nu există vrăbii albe—sfîrşi el cu un ton de autoritate ştiinţifică, dar îşi puse in gînd că imediat ce va ajunge acasă are să scotocească prin ornitologii, enciclopedii şi alte cărţi ca să-şi întărească mai mult părerea exprimată faţă de elevi. Aceştia însă nu se lăsară convinşi numai cu această afirmaţie, mai ales că prinseseră mai înainte pe profesor că nu ştia precis culoarea nevăstuicei şi a bursucului; şi elevii nu tolerează profesorilor nici cea mai mică greşală, mai ales profesorilor de ştiinţe pozitive, care la rîndul lor sînt cei mai pretenţioşi faţă de dînşii. Profesorul de ştiinţe naturale dorea foarte mult să nu existe vrăbii albe ca să nu i se micşoreze autoritatea în faţa elevilor. Apucase să afirme că nu există decît vrăbii sure. Profesorul era un om foarte cinstit, căci altfel ar fi făcut ca colegul său de mineralogie care la orice mineral ale cărui proprietăţi fizice le uitase, aplica formula salvatoare: „inodor, incolor sau colorat diferit".

Elevii nu fură satisfăcuţi de răspunsul profesorului lor, deaceia ora trecu în zgomot şi neatenţie din partea lor.

La caligrafie, între alte maxime şi proverbe răsuflate, mai toţi scriseseră cu o deosebită artă propoziţia: „vrabia albă este o pasăre". Maestrul de caligrafie, cînd observă acest lucru, fu cuprins de nelinişte. Se retrase la catedră şi prefăcîndu-se că examinează notele elevilor, se muncea cu gîndul să afle dacă nu cumva elevii îl poreclesc pe dînsul „vrabie albă" şi în acest caz, ce analogie găsiseră ei între dînsul şi o vrabie, şi mai cu samă o vrabie albă.

Asemenea neînsemnate fapte petrecute între pereţii claselor avură în cele din urmă efect discuţii pasionate nesfîrşite între profesori în cancelarie. Profesorii intrau în clase cu mari întîrzieri, dînd prilej şi elevilor să discute, să se certe şi chiar să se bată pentru aceiaşi chestie: existenţa vrăbioiului alb.

Dar nu numai în şcoală, ci pretutindeni în oraş vrăbioiul alb devenise obiectul unor interminabile discuţii. Discuţiile deveneau zilnic mai atrăgătoare, fiindcă erau complicate cu consideraţii de ordin politic sau ştiinţific şi uneori artistic şi literar.

In timpul acesta, vrăbioiul alb habar n'avea de rolul însemnat pe care îl juca el în viaţa acestui oraş. Prima zi de proscriere trecuse pentru el în cea mai perfectă linişte. Mai toată ziua a şezut pe o creangă de liliac de unde, la strigătele vesele ale prietinilor lui, răspundea printr'un *vii-vii* plictisit. A douazi el fu zărit de o doamnă care aştepta la un colţ de stradă. Era sara, pela cinci ore; destul de întuneric pentru sfîrşitul lui Octombre. Apariţia vrăbioiului alb fu salutată de acea doamnă ca un semn aducător de fericire, căci ea se uită la el cu o privire plină de iubire şi simţea parcă nevoia să-l sărute şi să-l dezmerde. Nu trecură mai mult de zece minute şi dintr'o trăsură mare particulară sări un domn elegant care se apropie de doamnă şi îi sărută cu multă politeţe vîrful degetelor dela mîna

stîngă. Aveau aerul că acum fac cunoştinţă, de fapt însă era una din întîlnirile lor zilnice de amor. Vrăbioiul cel alb şedea nemişcat ca un gomiltel de hîrtie pe un vîrf de creangă. Doamna îi arătă domnului întinzînd încet umbreluţa de mătasă în direcţia liliacului dezbrăcat de frunze. Domnul fu plăcut surprins de această apariţie şi zise:

— Ştii, dragă, că Neamţul are dreptate? Al dracului Neamţ, cum de a observat el ciudăţenia asta? Am să dau ordin la toate circomscripţiile din oraş să-mi prindă paserea şi să mi-o aducă la prefectură.

Părechea îndrăgostită se urcă în trăsură, dupăce mai aruncă o privire bietului vrăbioiu. Apoi caii porniră în trap. Fritz Mayer avea deci un concurent foarte puternic: prefectul de poliţie. Curînd află şi el de acest lucru, atunci cînd pe zidurile oraşului se lipise următoarea *ordonanţă* a prefecturei de poliţie:

Cetăţenii oraşului *** sînt invitaţi a da binevoitorul concurs al dumnealor pentru prinderea unei vrăbii albe ce urmează a fi oferită cadou iubitului nostru Prefect al Poliţiei.

Director de prefectură, Indescifrabil

Ordonanţa fu cetită mai întâiu de cetăţenii care nu ştiau limba romînă şi cărora cetirea anunţurilor de pe ziduri şi explicările dela filmele de cinematograf le dau un prilej fericit de a învăţa limba statului. Cei care s'au conformat mai întâiu au fost, ca de obiceiu, Evreii. Ei ofereau premii în sumă de peste o mie de lei aceluia care ar fi prins şi adus pe vrăbioiul alb preşedintelui comunităţii izraelite. Ei comandaseră chiar la vestitul giuvaergiu Şfarţenberg o cuşculiţă de argint, pe uşuliţa căreia erau săpate foarte artistic iniţialele Prefectului de Poliţie, iar dedesupt scris mărunt: „Cetăţenii de rit mozaic, în semn de adîncă iubire şi recunoştinţă."

Işi poate cineva uşor închipui furia partidelor de opoziţie împotriva acestui nefericit vrăbioiu. Ele delegaseră un număr însemnat de vînători care să-l ucidă înainte de a ajunge în mîna guvernului. Totuşi vigilenţa poliţiei n'a putut fi înşelată. Prefectul a luat măsuri „de urgenţă" împotriva acestor „turburători ai ordinei publice". Beciurile poliţiei se umplură în scurtă vreme, fiindcă pe lîngă cei vinovaţi, erau arestaţi un număr înzecit de mare de oameni bănuiţi sau denunţaţi a fi vinovaţi. Li se dresase procese-verbale de instigaţie la rebeliune iar armele (puşti, pistoale şi chiar cuţite de bucătărie şi pentru *manicure*) confiscate pentru a fi predate parchetului. Cu acest prilej, prefectul de poliţie şi vre-o cîţiva comisari îşi schimbară armele lor ieftine cu splendide puşti englezeşti şi belgiene. Prin curtea

prefecturii o mulţime de femei, copii, oameni politici cu influenţă interveneau, stăruiau, se rugau şi chiar se boceau.

Acum, pe străzi, umblau tot felul de figuri misterioase care spionau cu grijă pe trecători. In jurul casei lui Fritz Mayer erau concentraţi vre-o douăzeci de gardişti şi vre-o treizeci de agenţi dela Siguranţă ca să poată pune mîna imediat pe cel ce ar fi adus pe vrăbioiul cel alb şi să i-l confişte în numele legii. Zelul acestor oameni era extraordinar de mare, fiindcă fiecare din ei visa premii, avansare, decorare şi permutare.

Vrăbioiul alb trăia totuşi liniştit ciugulindu-şi pe undeva vre-o mizerabilă fărămitură de pîne, dar imaginea lui, ca un demon trasvestit, ispitea sufletele creştineşti şi le ducea pe calea răului.

Intr'o zi, prefectul de poliţie se întîlni cu generalul, comandant al garnizoanei. După un schimb de salutări şi amabilităţi însoţite de zîmbiri falşe, arătîndu-şi unul altuia danturile de aur lucitor, generalul schimbă brusc tonul şi zise cu o voce groasă:

— Şi aşa, dragul meu, mă lucraşi, ai!

Prefectul făcu ochii mari. Nu înţelese.

— Ce s'a întîmplat, domnule general? Ce este?

— Ia lasă-mă in pace, mă; n'o mai fácea pă Ghiţă în porumb!... Cînd daţi dă bucluc îndată: domnule general în sus, domnule general în jos, nu ne lăsaţi domnule general, daţi-ne ajutor, domnule general (generalul nu visase să ajungă această demnitate până la războiu şi acum *domnule general* îi suna la ureche ca din trîmbiţile serafimilor).. Biine, domnule Prefect! Vom şti şi *noi* la rîndul nostru.. Şi generalul de minie pierduse de pe faţă cel puţin cele şase grade ofiţereşti precedente.

— Pe onoarea mea!... Să fiu al dracului dacă bănuesc măcar ce vreţi să spuneţi!... Serios, domnule general, pe onoarea mea!...

— Păi bine frate... Ştii foarte bine cît ţine nevastă-mea la păsărele d'aşte... Puteaţi să aveţi mai multă consideraţie faţă de dînsa... Acuşi vine zece Maiu şi iar o să apelaţi la concursul ei. Depe acum pregăteşte o piesă de teatru în care rolurile principale le vor avea Traian, Decebal, Ştefan cel Mare, Mihai Viteazul. Nu mă prea pricep eu în piese d'aşte, dar cred că e ceva splendid!

— Nu cunoaştem noi talentul doamnei gheneral? Avem atîta nevoe de educaţie naţională şi patriotică în oraşul acesta, încît concursul doamnei gheneral e mai mult decît preţios... Dar... nu ştiam, zău nu ştiam, că doamna gheneral ţine atît de mult la pasări. Voiu da imediat ordin! Şi prefectul de poliţie căută instinctiv cu degetele în aer aparatul telefonic, plecîndu-se pe urechea dreaptă.

— Păi vezi de... mormăi generalul, a cărui îngîmfare fusese pe deplin gîdilită şi apoi adaose pe un ton foarte amical:

Dacă vrei, pune-te în contact cu locotenentul Verbian dela garnizoană. E un băiat foarte bun.

— Prea bine, domnule gheneral. Trimiteţi-l la mine.

Cu aceste vorbe din urmă, ei se despărţiră zîmbindu-şi cu multă politeţă.

Adouazi, patrule de soldaţi înarmaţi până în dinţi circulau pe străzile oraşului, pentru menţinerea ordinei, care nu suferise în realitate nici o ştirbire. Concursul armatei era absolut de prisos. Ca o culme a ironiei, vrăbioiul alb în nesfîrşitul lui vagabondaj ajunsese acum pe gheretа santinelei dela comandamentul militar. N'a fost totuşi observat de nimeni. Mai întâiu soldaţii şi gradele inferioare care intrau şi eşeau din curtea comandamentului, de frică să nu uite ordinele ofiţerilor, ţineau privirile în pămînt pentru a nu pătrunde în conştiinţa lor nici o imagine nouă, nici o idee.

Santinela era ocupată să ia arma pentru onor, una din cele mai grele însărcinări ale ei. Chiar domnul general l-a auzit ţîrîind pe vrăbioiul cel alb, dar n'a întors capul să-l vadă, deoarece ar fi riscat să calce obiceiul de a nu vedea soldatul care salută. Asemenea abatere gravă dela onoarea de ofiţer n'ar fi făcut-o odată cu capul. Norocul vrăbioiului alb, care continua să ţîrîie şi mai tare, zburlindu-şi penele şi făcînd codiţa roată; el se veselea ca înaintea morţii.

* * *

Trecuse mai bine de-o lună de cînd vrăbioiul alb tulburase pacea oraşului. In fond, pacea era mai reală decît înainte, fiindcă surplusul de energie al populaţiei îşi găsea un fericit prilej de cheltuire în cercul strîmt de fier al stării de asediu. Conspiraţii, comploturi, agitaţii subversive nici nu se descopereau, nici nu se mai inventau, fiindcă nu era nici cine să le facă, nici cine să le descopere şi nici nu se mai simţea necesară inventarea lor. Totuşi, dacă pentru fericirea obştească existenţa în libertate a vrăbioiului alb era de folos, pentru fericirea individuală, prinderea lui ar fi fost de un folos mult mai mare. Prinderea lui era dorită şi de anumite categorii sociale care vedeau în vrăbioiul alb un mijloc de îmbunătăţire a poziţiei lor faţă de autorităţile atotputernice.

Intr'o dimineaţă rece dela începutul lui Decembre, Moritz Cogan şi Iţhoc Şainberg, renumiţi bogătaşi din oraşul nostru, discutau cu multă seriozitate chestia vrăbiei albe pe care comunitatea izraelită ţinea foarte mult s'o dea cadou prefectului de poliţie. Auziseră că prefectul renunţase în favoarea soţiei generalului şi acest lucru îi neliniştea foarte mult. Evreii oraşului aveau vădite simpatii pentru prefectul de poliţie şi îl preferau generalului, care deşi inofensiv, în fond îi jignea tot-

deauna cu vorba atunci cînd veneau la dînsul. Dar de loc n'ar fi dorit să se strice cu generalul. Moritz Cogan aştepta tramvaiul şi se tot uita la ceasornic nerăbdător. Deodată Iţhoc Şainberg se însenină la faţă şi zise vesel :

— Dar dacă am găsi *două* vrăbii albe ?... Una pentru prefect şi alta pentru general...

— Ai dreptate, Iţhoc. Două vrăbii albe. Să încercăm : avem să mai dăm o mie de lei! — zise Moritz Cogan caşi cum ar fi fost vorba să mai dea încă *zece bani*. Am să chem mîne la mine pe Şmerăl şi pe Con. Aştia îmi aduc şi zece vrăbii albe şi sînt în stare, pentru un cîştig mai gras, să-mi găsească şi o coţofană violetă.

Trăind totdeauna în mulţime şi prin mulţimea de oameni, nici un popor din lume nu stăpîneşte atît de bine mijloacele de a o turbura şi a o linişti după dorinţă şi interese.

Şmerăl şi Con sînt doi misiţi din oraşul nostru şi anume dintre acei care ştiu să pătrundă prin porţile infernului şi să se evaporeze fără urmă dintre zidurile celei mai grozave temniţi. Prezenţi la cîştig şi absenţi la pagubă, veşnic cu surîsul liniştit pe buze pentru a-şi ascunde furtuna din suflet. Şmerăl şi Con totdeauna au la îndămînă belşug de argumente ca să convingă pe clienţii lor că au vîndut sau au cumpărat extraordinar de avantajos. Dar nu numai în negoţ se amestecă dînşii. Mulţi Evrei nevoiaşi au fost pe deplin convinşi de ei să se însoare cu femei totdeauna frumoase, cinstite şi mai ales bogate. Şmerăl şi Con stăpînesc în puternica lor memorie toate afacerile ce se fac sau se pot face în oraşul nostru. Cînd vre-o afacere se face fără mijlocirea lor, ei nu pierd prilejul de a exprima celor în drept părerea lor de rău pentru greşalele grosolane faţă de practica obişnuită, totuşi se jură pe ce au mai scump că vorbesc dintr'o inimă bună şi curată. Nu se putea ca o asemenea afacere rentabilă, ca prinderea vrăbioiului alb, să nu ajungă şi la bogatele lor competinţe.

Moritz Cogan strînse mîna lui Iţhoc Şainberg şi se sui în tramvaiul care se oprise la un pas de dînşii. Cum ajunse acasă trimise după cei doi misiţi. Con lipsea din localitate, aşa că Moritz Cogan fu nevoit să se mulţumească deocamdată numai cu Şmerăl. Conversaţia ţinu foarte puţin timp, deoarece posibilitatea de a se amăgi unul pe altul era cu totul exclusă. Afară de aceasta, Şmerăl nu era atît de străin de chestia vrăbioiului alb, pe cît se făcea el. Se învoiră repede : o mie de lei de fiecare vrabie albă şi trebuiau două *bucăţi*. Arvună nu voi să primească Şmerăl, ci zise aruncînd lui Moritz Cogan o privire care exprima şi admiraţie şi respect în acelaşi timp :

„Unde am eu de primit măcar o sută de mii şi, zău că aştept şi un an... şi mai mult, dacă trebue!"

Moritz Cogan făcu un semn cu mîna prin care vroia să

arăte că Şmerăl exagerează, însă pe faţă-i flutura un zîmbet de mîndrie de mare financiar.

Cînd se văzu în stradă cu tîrgul făcut, atunci abia Şmerăl se gîndi serios la obligaţia grea care şi-o luase. Mai la urma urmei el putea să se lase păgubaş de această afacere, dar *o mie de lei vrabia*, era o frază care îi juca ademenitor înaintea ochilor. Apucă pe o stradă lăturalnică adîncit în cugetare ca un feldmareşal înaintea unui mare războiu. Deodată lui Şmerăl îi licări în minte o idee în adevăr foarte bună : „Dacă s'ar putea albi printr'un procedeu oarecare vrăbiile obişnuite ?" Ideia aceasta într'atîta îl înveseli încît cu greu se putu stăpîni să nu facă o săritură copilărească şi să nu pocnească din degetele dela mîna dreaptă cum făcea el pela petrecerile familiare. Odată ce ideia aceasta i se întipări în conştiinţă, acum ea îi lumina calea spre amănuntele de realizare a acestei idei. Deocamdată îşi zise liniştit : „ia să trecem puţin pela Vais droghistul" şi plecă deadreptul la Vais, droghistul.

Şmerăl avea tot interesul ca Vais să nu cunoască adevăratul lui scop, dar cum Vais nu era aşa de uşor de amăgit, el îşi făcea planul în gînd cum să aducă vorba ca acela să nu-i priceapă intenţia.

Cum intră la Vais, Şmerăl vre-o jumătate de ceas îi înşiră tot felul de fleacuri neguşioreşti, în vreme ce Vais îşi servea clienţii şi îi arunca din cînd în cînd priviri bănuitoare. „Ce-o fi căutînd oare, Şmerăl la mine ?" îşi zicea el, fiind convins că acela nu venise doară numai de dorul lui.

După ce ultimul client plăti la casă şi eşi, Şmerăl făcu şi el mişcarea de a eşi pe uşă salutînd milităreşte ca să nu-şi scoată pălăria de pe cap, deschise uşa, dar deodată o închise la loc iute şi venind grăbit spre Vais zise :

— A ! Uitasem. Ascultă, domnule Vais, aşi vrea să-mi dai o lămurire. Dumneata eşti învăţat, dumneata ştii multe. Numai dacă nu te superi.

— Să vedem despre ce e vorba — zise Vais privindu-l bănuitor, dar silindu-se să pară indiferent.

— Uite ce e — continuă Şmerăl. Eri a venit la mine Penhas. Il ştii pe Penhas, ăla care face pălării la modă ?

— Acel de pe strada Bulgară ? Il ştiu. Hei ?

— Acum e la modă pălăria cu păsărele la o parte : canari, stigleţi, piţigoi... (El se feri cu grijă să spue de *vrăbii*) Ei bine, Penhas m'a rugat pe mine să-i fac rost de păsărele de acestea, bineinţeles artificiale şi mai ales albe. N'ai putea dumneta să găseşti un mijloc de a decolora pene de pasere ?

Vais era peste măsură de chinuit de taina dela baza propunerii lui Şmerăl. Nu putea pricepe, oricît se muncea el cu gîndul. Totuşi el îşi ţinu firea, zicîndu-şi liniştit în gînd : „lasă că-l prind eu mai pe urmă". Apoi răspunse foarte binevoitor lui Şmerăl :

— Se poate. Adu-mi pene să fac experienţă şi apoi vom vedea noi ce mai e de făcut.

— Am să trec zilele acestea pela dumneata—zise Şmerăl, deşi era hotărît să se întoarcă după o oră sau două.

Şi Şmerăl eşi salutînd milităreşte ca să economisească timpul de gîndit.

Cum părăsi magazinul lui Vais, Şmerăl căută cu ochii în toate părţile să vadă ce-i trebuia lui. Iată că lîngă un chioşc de ziare, un băiat rău îmbrăcat sta şi privea la o pagină de caricaturi, expusă într'un geam al chioşcului. Şmerăl se duse drept la dînsul.

— Ascultă, bre—zise el punînd încet mîna pe umărul băiatului.

Acesta se întoarse iute, cu oareoare frică, dar cînd zări figura zîmbitoare a Evreului se linişti. In cîteva minute băiatul se învoi să-i aducă peste o oră o vrabie vie pentru care avea să primească cinci lei.

Peste o oră, băiatul se întoarse la locul convenit cu un vrăbioiu oacheş şi maşcat care se zmuncea furios, ciupind mîna care îi răpise libertatea. Şmerăl fu încîntat. Luă vrăbioiul şi porni în grabă la Vais.

Cînd intră Şmerăl, Vais aşeza marfă în rafturi cocoţat pe ultima treaptă de sus a unei scări.

Văzîndu-l întorcîndu-se atît de curînd, Vais se convinse că Şmerăl minţise. Intoarse capul şi se coborî două trepte mai jos ca să stea mai comod.

— „Ascultă, domnule Vais—începu Şmerăl. Mi-a venit o idee care, cred că o să-ţi placă şi dumitale". Şi Şmerăl povesti o lungă improvizaţie în legătură cu vrabia care o avea în mînă. Apoi adăogă: „Ce-ar fi dacă dumneata ai încerca să decolorezi vrăbii, aşa de vii?

Vais făcu ochii mari.

— Cum aşa, de vii?—întrebă el mirat.

— Adică aşa, de vii... să nu le omori. Nu pricepi?

— Să încerc—răspunse el, iar în gînd se întreba mereu: „ce dracu vrea hoţul ăsta de Şmerăl? Mare hoţ! Dar deodată se lumină la faţă şi începu să rîdă.

Şi rîse, şi rîse. Şmerăl rîse şi el cu o naivitate prefăcută, dar fu cuprins de o mare nelinişte.

— „Mare hoţ eşti tu, bre Şmerăl!—zise Vais abia stăpînindu-şi rîsul. Vrei să iai o mie de lei fără să-ţi rupi oasele urcîndu-te prin copaci. Te-am priceput. Mare hoţ mai eşti!" Şi Vais iarăşi dete drumul unui rîs puternic care îi strîmba faţa foarte comic şi îi scotea lacrimi în ochi.

Zădarnic mai încercă Şmerăl să încurce pe Vais. Vais e om deştept şi nu-l poate încurca cineva atît de lesne. Şmerăl se hotărî să-şi calce pe inimă şi zise:

— Ce mai atîta! Cît să-ţi dau ca să-mi albeşti două vrăbii vii?

— Aha! Asta e deja cu totul altceva. Lasă vrabia asta la mine şi vino mîine să vezi rezultatul, şi apoi ne vom împăca noi cu preţul.

Vais luă vrăbioiul din mîna lui Şmerăl, care de supărare mai de nu era să-l scape din mînă. Vrăbioiul ţîrîia, pîrlîndu-şi disperat aripile şi ciupi mînios de mînă pe Vais. Acesta fugi iute şi îl puse subt un clopot de sticlă, ca un adevărat chimist.

Şmerăl plecă, gîndindu-se cu tristeţe la spărtura serioasă ce era probabil că va face-o Vais în mia de lei dela Cogan. Deaceia Şmerăl, aproape fără să-şi dee samă, se trezi la uşa casei lui Moritz Cogan. După o scurtă chibzuire, intră în biuroul bancherului, luînd un aer foarte deprimat.

— Domnule Cogan, e imposibil!

Moritz Cogan nu se tulbură cîtuşi de puţin. Moritz Cogan e om deştept şi îşi cunoaşte bine oamenii.

— Cum nu se găseşte?—întrebă el într'un ton de reproş.

— Adică... poate s'ar găsi, dar cu o mie de lei, zău nu pot. Să plesnesc, dacă nu-mi cer mie mai mult!

— Ia lasă-mă în pace, bre Şmerăl!—zise Cogan nervos. O mie de lei pentru o vrabie, e puţin adică?

— Dar aţi uitat, se vede, că e vorba de o vrabie *albă*. Vrăbii de celelalte vă pot oferi cîte doriţi şi numai cu cinci lei bucata.

Şmerăl nu obţinu atît cît ceruse, totuşi Cogan îi mai adaogă încă cinci sute de lei pentru amîndouă vrăbiile şi era bun şi atîta. Cu aceşti cinci sute de lei spera să mulţumească pe Vais.

In timpul acesta, vrăbioiul cel alb continua să-şi ducă viaţa patriarhală, se desfăta în tihnă şi se bucura de multă sănătate şi voe bună. Cînd se găsea într'o societate numeroasă de vrăbii se rotea, se zburlea, ţîrîia, ţupăia, se da de-a dura prin gunoae, făcea tururi răpezite în jurul fiecărei amice. Era un vrăbioiu de viaţă.

Intr'o zi, pe cînd petrecea, foarte bine dispus, într'un grup mărişor de consîngeni, o piatră căzu în apropierea lui. Piatra nu era mare, ci numai cît un bob de fasolă. După aceasta mai urmară încă două. A treia îl atinse puţin la aripă. Abia acum simţi el primejdia şi, apăsînd cu picioarele în pămînt, zbură într'un copac din apropiere. De acolo putea să vadă cine arunca pietrele. Era un băiat de vre-o 10—12 ani cu o praştie în mînă şi care începu acum din nou să trimită pietricele care şuerau pe lîngă vrăbioiul cel alb. Dar scăpă şi de astădată, zburînd peste vre-o două case. De atunci liniştea desăvîrşită stăpînea iarăşi minunatul lui suflet vrăbiesc.

In strada Cometei, Fritz Mayer aştepta încrezător pe acel

care avea să-i aducă comoara aprinsei lui dorinți. Odată Fritz Mayer adormi ca de obiceiu cu gîndul la vrăbioiul alb. Visă cum înmulțea două numere de cîte șapte cifre fiecare. Deodată, ca porumbelul sfînt dela Botezul lui Isus, veni în zbor un vrăbioiu alb, întocmai ca cel pe care îl văzuse lîngă statue. Vrăbioiul se așeză la un colț al mesei și se uita cu dragoste spre Fritz Mayer, întinzîndu-și cioculețul lui de fildeș. Fritz Mayer lăsă calculul ca să admire păsărica. După cîteva minute vrăbioiul începu să țupăie vesel, apropiindu-se de foaia de hîrtie pe care erau scrise cele două numere de cîte șapte cifre. Aici, cum se întîmplă de obiceiu în visuri, avu loc o minune; vrăbioiul se opri deasupra numerelor și începu să înghită, ca pe niște boabe de meiu, toate cele patrusprezece cifre în ordinea în care erau scrise, iar după o scurtă pauză, întocmai ca un vierme de mătase, scoase din cioc și înșiră pe hîrtie, într'un rînd drept, un singur număr lung. Fritz Mayer ceti: era tocmai produsul celor două numere înghițite. Lacrimi de fericire îi umeziră ochii și se trezi. Visul acesta într'atîta îl tulburase pe Fritz Mayer, în cît nu mai putu adormi până dimineața. In nopțile următoare, vrăbioiul alb apăru regulat în vis lui Fritz Mayer, în cele mai fantastice situații. Comptabilul începuse o nouă fază a evoluției lui sufletești.

Șmerăl veni adouazi la Vais. Subt clopotul de sticlă ședea acum foarte trist un vrăbioiu alb. De fapt bietul vrăbioiu trăgea de moarte: îi făcuseră rău substanțele chimice în care el se îmbăiase timp de vre-o două ore. Cu greu se stăpîni Șmerăl să nu scoată vre-un strigăt de entuziasm, pecînd Vais se prefăcea că e zdrobit de oboseală, întocmai ca chimistul care făcuse să dispară cadavrul pictorului lui Dorian Grey; și se părea că i se întîmplase o mare nenorocire. Tocmeala începu, și cînd Șmerăl spuse că se duce la alt chimist, Vais primi să-i decoloreze două vrăbii cu două sute de lei fiecare.

Peste trei zile după aceasta, Șmerăl, îmbrăcat cu cele mai bune haine care le avea (erau din trei părechi deosebite) plecă la Moritz Cogan, ținînd în mîna stîngă, învelită cu multă băgare de seamă, o cușculiță proastă, în care moțăiau de somn două vrăbii albe.

Degeaba mai încercă Moritz Cogan să-i rupă din prețul făgăduit, Șmerăl era arbitrul situației și ținea în mînă cheia păcii orașului.

Adouazi dimineață, o deputație de Evrei bătrîni și bogați, între care era și un rabin, se prezentară la prefectul poliției cu două cușculițe foarte scumpe și artistic lucrate, înăuntrul cărora se primblau cu încetineala unor monarhi, cei doi vrăbioi albi și falși, eșiți din baia otrăvitoare a lui Vais. Se simțea chiar puțin miros de clor.

Prefectul mulțămi venerabililor reprezentanți ai comunității evreești, arătînd prin cuvinte foarte potrivite nemărginita sa dragoste pentru Evrei, deși toată lumea știa că prefectul poliției este un mare antisemit. Se miră însă mult cînd Evreii îi întinseră două vrăbii în loc de una. Un Evreu mai îndrăzneț îngînă:

— Una-i pintră domnule Ghiniral!

Prefectul l-ar fi luat în brațe și l-ar fi sărutat pe acest Evreu, dacă costumul și înfățișarea lui n'ar fi fost atît de caracteristice. El ceti pe a doua cușculiță: „Păzitorului vieții și avutului nostru. Evreii din ***".

— Minunat! N'aveți idee, domnilor, ce plăcută surpriză îmi faceți! zise prefectul vădit mișcat. Vă mulțumesc din toată inima și vă rămîn îndatorat!

Cu aceasta Evreii salutară, ploconindu-se cu umilință și urînd prefectului să ajungă ministru. Ei erau foarte veseli în sufletul lor că reușiseră să evite audiența la comandantul garnizoanei, de care aveau o frică instinctivă. In imaginația lor, militarii, în genere, se zugrăveau succesiv începînd cu sabia, pușca, pumnul și tocmai la sfîrșit apărea chipul de om încruntat și amenințător.

A douazi se putea ceti pe străzile orașului un anunț din partea *prefecturii de poliție* prin care se mulțămea „cetățenilor" (n'au numit pe Evrei spre a nu se compromite în fața antisemiților) pentru „darul primit" (nu spuneau ce anume). Cetind acest afiș, Fritz Mayer primi deodată o lovitură. Am putea spune chiar că a primit două lovituri în același timp: una că vrăbioiul alb, văzut întâia oară de dînsul, căzuse în mîni străine; și a doua, că acest vrăbioiu alb nu era unicul în oraș, dacă s'au putut găsi atît de repede două exemplare. Ideia de a plăti o sută de lei pentru o asemenea vrabie i se părea acum ridiculă. Nu mai avea nici un haz.

Dar culmea deziluziei i-o provocă următorul inserat în ziarele locale: „Vrăbii albe cu preț moderat puteți găsi numai la Isidor Șmerăl, strada Făinii 25".

Asociația Șmerăl—Vais făcuse în scurtă vreme ca prețul vrăbiilor albe, care se vindeau la început în taină la diferiți naivi bogați, să cadă dela o mie de lei până la treizeci și chiar la douăzeci de lei bucata. A luat și Fritz Mayer o asemenea vrabie albă și falsă pentru douăzeci și cinci de lei și zădarnic s'a muncit el cu mintea lui de neamț să afle de ce cădeau atît de curînd penele de pe biata păsărică și pentruce ea din zi în zi se ofilea ca o plantă cu rădăcinile scoase la soare. Taina aceasta o împărtășeau numai Șmerăl și Vais.

Vrăbioiul alb din natură încetase demult de a mai fi unicul de această culoare. Prin oraș, adesea, stolurile sure de vrăbii erau punctate de cîte o vrabie albă, scăpată din coliviile mușteriilor lui Șmerăl. Prin această concurență necinstită din partea unor oameni vicleni și interesați, una din creațiile reale

şi viguroase ale naturii se pierdu între contrafacerile grosolane şi plăpinde omeneşti.

Pe vremea cînd omul aprindea focul cu multă greutate şi cu mare frică, natura cu creaţiile ei unice şi neimitate era un izvor nesecat de viaţă sufletească pentru om. Forţele uriaşe ale naturii, vietăţile ca şi lucrurile neînsufleţite formau o lume unică, nepricepută de mintea omenească. Omul de atunci broda în bogata lui închipuire cicluri nesfîrşite de mituri care de care mai frumoase şi trăia jumătate din timpul hărăzit lui de destin într'o libertate, într'o putere şi într'o beatitudine pe care numai visurile unui om slab şi primitiv le pot acorda. Vrăbiile albe false anihilisară tot impulsul de viaţă sufletească pe care vrăbioiul alb din natură îi dăduse oamenilor miopi şi slăbănogiţi de calapoadele regimurilor reacţionare şi tiranice. O banalitate înăbuşitoare învălui oraşul odată cu zăpezile lui Decembre şi nimic nu mai putea să-l mai trezească din somnul lui bolnăvicios: nici părăzile cu muzici militare şi sunete stridente de trimbiţi, nici comploturile descoperite cu o secundă înainte de a-şi atinge criminala lor ţintă, nici mizeria neagră dela margini, nici crimele neprevăzute şi nepedepsite de legi dela centru. Întocmai ca un submarin uriaş, oraşul nostru continuă să ascundă undeva în adîncurile pămîntului ori sus în spaţiile cereşti o viaţă care există, palpită în trupuri omeneşti, iar vrăbioiul alb este un periscop ce apare din cînd în cînd spre a dovedi că oraşul există caşi vieţile oamenilor apăsaţi între zidurile lui.

Vrăbioiul alb trăeşte şi va mai trăi multă vreme şi va mai avea curînd prilejul de a fi el unicul şi cel natural. În orice caz, altcineva îl va mai recunoaşte şi altfel, poate, se va comporta lumea faţă de el.

I. Hotnog

Teoria Revoluţiei: G. Sorel (III) *

> Si la révolution n'existait pas, sachez-le bien, la réaction l'inventerait.—Les sottises des gouvernements font la science des revolutionnaires.
>
> *Proudhon:* Idée générale de la Révolution au XIX siècle.

Oricît de considerabile ar fi meritele lui Sorel, este evident că a avut predecesori şi, după cum am mai spus-o, el e continuatorul lui Proudhon şi al lui Marx. Într'însul se împacă cei doi adversari. Pentru a-i preciza situaţia istorică, vom urmări cîtva timp admirabilul studiu al lui Labriola asupra lui Marx.

Marx spune: „Un sistem de producţie (cu organizaţia-i socială corespondentă) se îndrumează fie spre o totală schimbare, fie spre o desăvîrşită distrugere; mersul lui, însă, e determinat de *dezvoltarea istorică a antagonismelor imanente.*" şi mai departe, adaogă: „acesta e secretul mişcărilor istorice pe care doctrinarii, economiştii sau socialiştii ** nu vreau să-l înţeleagă".

---

* G. Sorel a murit în luna Septembre 1922. Foarte puţine articole necrologice au remarcat în ziarele franceze dispariţia acestui „om de idei" interesant. Prietinul Streitman, care urmăreşte de aproape activitatea presei germane, a constatat şi acolo aceaşi lipsă. Preocupările vieţii actuale precum şi greutatea acestei vieţi lasă prea puţin loc ideilor abstracte.

** Se ştie, şi dacă nu, revin din nou, că nici una din doctrinele pur economice ale lui Marx nu mai e socotită adevărată. Chiar teoria materialismului istoric îşi aşteaptă interpretul. Labriola spune (pag. 205) că cei ce identifică materialismul istoric cu determinismul economic, fac o confuzie regretabilă, de oarece aceste două noţiuni nu pot fi împerechiate. El arată, de altă parte, că acţiunea determinismului economic asupra dezvoltării unui popor e o noţiune veche în istorie, că cea mai mare parte din istoricii francezi, în special Augustin-Thierry, Guizot şi chiar Taine, în faimoasa-i teorie „mediul determină artistul", au văzut foarte clar acest determinism economic.

In antagonismele imanente societăţii capitaliste se găseşte cauza primă a dispariţiei ei. Unde se ascunde germenele noilor formaţii economice? *In fabrică.* De aici scoate Marx teoria lui asupra proletariatului revoluţionar.

Studiind evoluţia capitalismului, Marx găseşte în sistemul fabricii forţa revoluţionară care împinge capitalismul spre dispariţia lui. Istoriceşte vorbind, Marx găseşte în primele faze ale capitalismului modern germenul dispariţiei sale, adică debu-

Apoi adaogă: „este o eroare grosolană, bazată pe o ignoranţă de neînchipuit, sistemul acelora care schimbă materialismul istoric în determinism economic" (pag. 39). Pentru Labriola, materialismul istoric ar însemna experimentalism istoric.

Sorel, de asemenea, se exprimă (pag. XXVIII din prefaţa lui Seligman) asupra acelor care confundă materialismul istoric cu determinismul economic, în fraze biciuitoare: Dacă scriitorii (cei care fac confuzia) ar fi avut o cît de mică cunoştinţă a originelor hegeliene ale ideii lui Marx, nu s'ar fi gîndit niciodată să enunţe *prostiile* pe care le-au profesat cu îndrăzneală asupra acestui subiect.

Mai jos (pag. XXXVII) indică cum trebue să fie formulat materialismul istoric: „Să nu se studieze niciodată dreptul, instituţiile politice, ideologiile filozofice, religioase sau artistice, fără ca autorul să-şi reprezinte în toată realitatea ei viaţa economică a poporului considerat, cu diviziunile istorice în clase, cu dezvoltarea procedeelor tehnice şi cu condiţiile naturale de productivitate. Această apropiere între infra-structura unei societăţi şi supra-structura ei ne conduce pe calea care ne va permite să-i pricepem istoria".

Benedetto Croce este de acelaşi părere: „Să ne îndreptăm atenţia asupra infra-structurii economice a societăţii, pentru a-i putea pricepe configuraţia şi schimbările" (Mat. ist. et économie marxiste, pag. 128).

In a III-a notă din scrisoarea lui Marx adresată lui Feuerbach, însemnăm: doctrina materialistă după care oamenii sînt produsul circumstanţelor şi a educaţiei şi care vrea, prin urmare, ca transformarea naturii omeneşti să fie efectul unei transformări a circumstanţelor şi a educaţiei, uită tocmai că oamenii sînt cauza schimbării circumstanţelor şi că educatorul trebue să fie el însuşi educat. Ea ajunge la rezultatul scindării societăţii în două părţi, din care una se ridică deasupra celeilalte. Coincidenţa între modificarea circumstanţelor şi activitatea omenească nu poate fi prinsă şi înţeleasă în mod raţional, decît ca *practică revoluţionară.*

Acest mod de a vedea al lui Marx, în genere cam ignorat, combate dinainte obiecţia care i-a fost făcută mult mai tîrziu, în 1896, de către Stammler, care spune că rapoartele sociale, economice, juridice şi politice sînt supuse aceloraşi influenţe care constitue o activitate comună. Şi obiectează cu drept cuvînt „că nu este filozofic să pretinzi că o categorie oarecare de raporturi sociale este cauza sau explicaţia altor raporturi sociale"; toate sînt produsul comun al aceloraşi cauze.

Cum, de altă parte, în a doua notă asupra lui Feuerbach, Marx zice: „a cunoaşte înseamnează a crea: omul intrînd în raport cu lumea, nu o poate cunoaşte decît ca obiect al propriei sale experienţe. In afară de această cunoştinţă nu poate să existe «lucrul în sine», acest lucru în sine necăzînd sub experienţă. Deci subiectul cunoaşte tot ceeace produce şi prin urmare, lumea nu e decît o creaţie a subiectului". Vedem cît de puţin materialist este Marx şi cît de mult şcolile socialiste i-au alterat ideile (Labriola, Cap. II, v. citat). Pentru Labriola, Marx nu poate fi înţeles decît prin notele asupra lui Feuerbach.

tul proletariatului revoluţionar.* La început „*manufactura*", pentru a răspunde la cereri din ce în ce mai mari, concentrează mase mari de lucrători. Masa uvrieră, în consecinţă, suferă apăsări vexatorii şi exploatări fără samăn. In această primă fază, lucrătorii încep mişcări inconştiente contra maşinilor, care, după ei, încarnează puterea dominatoare a capitalului. Lucrătorii văd în maşini cauza directă a şomajului şi le distrug. Numai cu timpul, practica vieţii economice îi va învăţa să nu se mai revolte împotriva instrumentului ci împotriva întrebuinţării pe care capitalismul îl dădea acestui instrument.

Concurenţa crescîndă între capitalişti şi efectele rezultante provocară în perioada a doua, contimporană cu Marx, o situaţie foarte nestabilă a lucrătorilor. De unde necesitatea pentru aceşti lucrători de a se grupa, pentru a-şi apăra interesele. Rezultatul: greve parţiale şi uneori adevărate revolte.

In faţa grupării forţelor lucrătoare, capitaliştii provocaţi de exemplul adversarilor lor, introduc condiţii uniforme de muncă. Această sistematizare de sforţări, de o parte a lucrătorilor, de altă parte a capitaliştilor, aduce ca consecinţă fatală lupta de clasă. Dominaţia capitalistă a creat în masa lucrătorilor o situaţie comună, interese comune. Această masă este o clasă faţă de capital, chiar dacă ea nu este încă conştientă. In afară de luptă şi în afară de organizaţie economică, *nu există clasă.*

Această concepţie a lui Marx: „capitalismul dela început conţine în germen lupta de clasă", e o vedere genială. El îşi dă sama perfect şi stabileşte că nu e numai un simplu conflict de interese această luptă de clasă. Ca probă, arată că există un antagonism de interese permanent între producător şi consumator, dar acest conflict nu aduce lupta de clasă. Numai fabrica este cîmpul închis în care se putea naşte. Eşit din fabrică, lucrătorul e un om liber, un cetăţean al cărui vot şi toate celelalte drepturi sînt egale cu ale patronului. Afară din fabrică, egalitate perfectă; în interiorul fabricei, condiţiile se schimbă. Prin fatalismul impus de dezvoltarea maşinismului modern, lucrătorul este supus unei discipline de fer, condiţionată de maşina însăşi, a cărei întreţinere nu sufere nici întîrziere, nici amînări. Prin forţa lucrului şi prin necesitatea inexorabilă a maşinismului, disciplina în fabrică trebue să fie perfectă. Nici o fantezie individuală nu poate să intervină, nici a patronului, nici a lucrătorilor. Fanteziile, din orice parte ar veni, periclitează existenţa fabricei, şi dacă capitalistul se ruinează, pentru lucrători luceşte perspectiva neagră a şomajului. Fatalismul din tragediile greceşti comandă acest conflict permanent, care nu este numai un conflict de interese, ci se ridică mai sus, e un conflict continuu între modul de a simţi şi de a fi al unei mulţimi de oameni, care dă acestei lupte de clasă ca-

* Lupta între capitalist şi salariat începe cu regimul capitalist însuşi.

racterul tragediilor lui Eschyle.* Cred că ese la iveală cauza pentru care Marx a văzut numai în fabrică şi în munca din fabrică laboratorul din care a eşit lupta de clasă.

Raportul de subordonare creat de fabrică are un dublu caracter: de a fi *natural* (fatal, chiar) din punct de vedere tehnic şi *social*, prin faptul că separă, prin chiar fiinţa lui, cele două clase, patronii şi lucrătorii.

De îndată ce lucrătorii devin conştienţi, noţiunea de clasă pătrunzînd în ei, nu mai pot fi animaţi decît de o singură dorinţă, suprimarea patronatului, fie că patronul e un individ, o colectivitate sau statul însuşi.

Aci îl vedem pe Sorel un continuator direct al lui Marx. Sorel şi-a dat sama că dezvoltarea ulterioară a regimului capitalist a dat naştere la diferenţieri pe care Marx nu le putea prevede. Specializarea din ce în ce mai mare a industriei a provocat gruparea lucrătorilor în federaţii, provocate de comunitatea de muncă; ca urmare, diferite sindicate specializate, sindicatul drumului de fier, al ţesătoriei, al minerilor, federaţia tipografilor, etc. Evident că această eterogenitate în comunităţile de meserii a provocat o diferenţiere între categoriile de lucrători, unii lucrători fiind favorizaţi prin însăşi meseria lor, faţă cu alţii cu muncă mai grea din punct de vedere tehnic, sau mai displăcută. In consecinţă: privilegii pentru unii lucrători şi luptă între sindicate, care complică lupta de clasă, odinioară aşa de simplă. De altă parte, din această specializare tehnică crescîndă, din emanciparea intelectuală care rezultă, lucrătorul a devenit acum o persoană conştientă, de capacitate umană superioară. Această ridicare îndreptăţi pe Sorel să aibă mai multă încredere în sindicatele astfel înălţate din punct de vedere moral, intelectual şi chiar material, decît în lucrătorul aproape inconştient dela începutul secolului al XIX. Azi e un fapt evident că spiritul revoluţionar e cu atît mai dezvoltat, cu cît clasa lucrătoare e mai luminată şi mai conştientă. Dela un lucrător cu nivelul intelectual scăzut, spiritul revoluţionar lipseşte cu desăvîrşire.

* * *

Deasupra logicei lui Marx, se grefează la Sorel entuziasmul eroic al lui Proudhon: „ideia de războiu este egală cu fenomenalitatea ei. Este una din ideile care dela apariţia ei umple perfect toată comprehensiunea; se impune în intuiţie, în sentiment, în aşa fel, încît, din cauza universalităţii ei, logica o clasează subt denominaţia de categorie. Războiul este o trini-

* Orice asociaţie de oameni pentru un scop determinat, provoacă condiţii analoage: păstor şi turmă. Orhestra are nevoe de un şef, armata de ofiţeri. Dar şeful nu e necesarmente un patron. Numai cînd sforţări colective servesc interesele unui şef, atunci şeful devine patron.

tate ca Dumnezeu; este reunirea într'o singură natură a trei termeni: forţa, antagonismul şi justiţia. Dacă dela fenomenalitate şi dela ideia de războiu trecem la obiectul lui, el nu va pierde nimic din admiraţia noastră. Scopul războiului, rolul lui în omenire, este de a da un impuls tuturor facultăţilor omeneşti, de a crea în centru şi pe deasupra celorlalte facultăţi, *dreptul*, de a-l universaliza, şi pe baza acestei universalizări de a defini şi a face să existe societatea".*

Acest mod de a vorbi despre războiu, de a-i slăvi meritele, de a-l ridica la gradul de sublim, acordîndu-i meritul că face pe om mai mare ca natura, ne explică influenţa pe care Proudhon a exercitat-o asupra autorului care predica violenţa ca mijloc de acţiune.

Preocuparea morală aşa de evidentă la Proudhon reapare tot atît de precumpănitoare la Sorel. De altminteri, această preocupare de ordin moral e caracteristică tuturor scriitorilor francezi cu tendinţa socială, chiar cînd sînt în fond aşa de amorali ca Rousseau.

Sorel cere clasei proletare (sindicaliste) o valoare morală superioară clasei burgheze, menită să dispară; face chiar ca victoria să atîrne de această valoare morală.**

Dar nimeni, spune Sorel, nu a exprimat cu mai multă putere principiile acestei morale, ca Proudhon. A simţi şi a afirma demnitatea de om, mai întâiu în tot ce ne este personal, apoi, în persoana aproapelui nostru şi aceasta fără preocupări de egoism, precum fără nici o consideraţie de divinitate sau de comunitate, acesta constitue *dreptul*. A fi pregătit în orice împrejurare pentru a lua cu energie, chiar împotriva ta însuţi, apărarea acestei demnităţi, aceasta este justiţia. (Proudhon, De la Justice, de la Révolution et de l'Eglise, T. I, pag. 216, citat în Sorel). Clemenceau spune acelaşi lucru: (Aurore, 12 Mai 1905). Fără demnitate omenească, fără independenţă,—libertatea, dreptul, viaţa, nu sînt decît o stare bestială care nu merită să fie conservată.

Din nefericire, ceiace nu se poate îngădui acestei stări de „*sublim continuu*" din morala stoiciană, din creştinismul primitiv, din morala lui Proudhon chiar, este faptul că rămîne darul numai cîtorva aleşi. Această stare nu prea face adepţi.

* Imnul războinic al lui Proudhon ne arată că ideile lui Treitschke asupra războiului care i-au fost atît de mult reproşate, nu-i aparţineau nici măcar în propriu: „am căzut acum de acord asupra acestui fapt, cum că războiul este just şi moral şi că ideia unei păci eterne este nedreaptă, imorală şi imposibilă" (T. Vie. et Oeuvres: Essai sur le Droit international).

** Mai toţi filozofii moderni sînt de acord pentru a cere moralei viitorului condiţia de *sublim*. Profesorul Durkheim spunea la Societatea de Filozofie (11 Februar 1906) că nu se va putea separa caracterul *sacru* de noţiunea de *moral* şi ceiace caracterizează *sacrul* este de a fi incomensurabil faţă de celelalte valori omeneşti. Tot el condamnă morala utilitară pentrucă nu a acordat importanţa pe care o merită problemei, datoriei şi obligaţiei.

Sorel căuta să stabilească (bazat pe Renan) că factorul care întreține încă o stare de elevație morală izvorăște din noțiunea de luptă. Renan arată că după perioada eroică a creștinismului, perioada martirilor, mănăstirea ia locul mucenicilor. In aceste lăcașuri sfinte, suflete alese, se consacră rugăciunii ridicînd valuri de implorații către puterile cerești, pentru a păzi restul omenirii de duhul cel rău.

Aceste mănăstiri sînt cîmpurile de luptă care permit moralei creștine să se mențină cu acel caracter de sublim, care fascinează atîtea inimi astăzi încă, dîndu-le strălucirea îndestulătoare pentru a provoca, chiar in societatea contemporană, cîteva palide imitații. Le Play, de asemenea, insistă, arătînd că sentimentul religios e mai profund în țările în care catolicismul este în luptă cu protestantismul sau cu sectele sale, decît în țările în care unul sau altul (catolicism sau protestantism) sînt instalate definitiv, ca religiuni de Stat (Spania). Sorel arată cum, chiar în epoca lui Proudhon, felul în care scria acest autor, socotindu-se depozitarul cuceririlor revoluției franceze, dă uneori un aspect de epopee stilului său. Adversarii lui din partidul *burghez* îl combat cu inverșunare, și modul în care catolicismul i-a persecutat opera, ne dă icoana acestei lupte.

Tocmai din această noțiune de luptă, Sorel scoate valoarea morală a teoriei sale.

Violența proletariană, exercitată ca o manifestare pură și simplă a sentimentului de luptă de clasă, apare, astfel, ca un lucru foarte frumos și foarte eroic; ea *servește* intereselor primordiale ale civilizației (?), ea poate să nu fie metoda cea mai apropriată pentru a obține avantaje materiale învederate, dar ea singură poate salva omenirea de barbarie (pag. 120 R. V.). Și mai departe: să salutăm pe revoluționari, precum Grecii au salutat pe eroii Spartani dela Termopyle care au contribuit la menținerea luminii în lumea antică.

Pentru Sorel lupta însăși are o valoare morală.*

In desăvîrșita-i dezinteresare chiar față de teoriile sale, Sorel nu susține că sindicalismul trebue să fie victorios. Dimpotrivă, pe ici, pe colo, apare chiar noțiunea că dacă burghezia s'ar deștepta, și pregătindu-se de luptă, ar dezvolta într'însa calități morale mai mari decît ale socialiștilor,—atunci, Doamne!— Sorel i-ar vedea învingători cu o senină dezinteresare de savant, care urmărește numai reușita unei experiențe.

---

* Salut à la guerre! C'est par elle que l'homme à peine sorti de la boue qui lui servit de matrice, se pose dans sa majesté et dans sa vaillance; c'est sur le corps d'un ennemi abattu qu'il a fait son premier rêve de gloire et d'immortalité

. . . .

Qu'y a-t-il surtout d'immoral? La mort est le couronnement de la vie: Comment l'homme, créature intelligente, morale et libre, pourait-il plus noblement finir (Guerre et Paix, Proudhon, Vol. I, pag. 38, Edit. Dentu, 1861).

Precizînd situația lui Sorel, constatăm că dela celebra ceartă între Proudhon și Marx, seria autorilor francezi care dăduse atîta strălucire primei jumătăți a sec. XIX (St. Simon, Comte, Considérant, Proudhon și poate chiar Blanqui), încetează. Școala socialistă franceză are oratori mari ca Jaurès, elevi de-ai lui Marx, ca Guesde, dar un teoretician care să conceapă noi sisteme, lipsește. Această lipsă este tot atît de complectă în Germania. Engels și Kautski n'au făcut decît să comenteze pe Marx. Singur Bernstein aduce un mod personal de a vedea și o concepție mai nouă. Sorel e primul după acest interegn (dela moartea lui Marx, la începutul sec. XX) care continuă pe Marx, dîndu-i o nouă direcție. Deaceia școala lui a fost desemnată în Italia subt numele de neo-marxism.

Are puncte comune cu socialistul german, în ceiace privește partea importantă pe care o dă „ideii" în mersul evenimentelor. Se diferențiază neted de Marx, în partea în care acordă o importanță considerabilă factorului moral,* cu totul neglijat de acesta. Și în acest domeniu, filiația lui cu Proudhon apare și mai evidentă.

La rîndul lui, Sorel a influențat în mod considerabil, cum era de prevăzut pentru un gînditor atît de personal, mișcarea socială contemporană. Cugetările teoreticianilor socialiști sînt interesante de cunoscut, chiar atunci cînd nu au o aplicație practică imediată. Cînd ne gîndim că din St. Simon și Fourrier (de falansterul căruia și-au bătut atîția joc) au eșit marile companii de navigație (Frații Pereire) toate societățile cooperative, mutualitățile, asistența socială, etc.,—cine știe ce operă viitoare va fi fecundată de Sorel!

---

* Sorel are un mod cu totul personal de a considera fenomenele morale. După el, există oarecare analogie între morală și artă. După cum în *artă* există o parte clară și izbitoare, parte pe care o vom numi *aparentă*, mai există alta care trăește mai cu samă din nuanță, din nedeterminat, din mister evocator. Aceasta este mai cu samă partea care constitue capod'opera. Tot astfel în morală există o parte clară și o parte întunecată. Partea clară este partea, ca să zic așa, comună omenirii, care se poate expune ușor și care se regăsește dela civilizația egipteană până azi, la diferite popoare. Partea obscură, complicată, care nu se poate expune ușor, care nu are formule gata, este partea relativă la raporturile sexuale care domină așa de mult morala individuală. Numai cînd o cunoști, și nu o poți cunoaște decît numai cînd ai stat mulți ani în mijlocul unui popor, numai atunci îți dai sama că aceasta este partea fundamentală care-i constitue profunda psihologie. Aceste chestiuni sexuale comandă raporturile familiare, și, Sorel cași Proudhon acordă o importanță capitală noțiunilor de relații familiare care, după ei, îndrumează morala unui popor.

Dedicația pe care o dau mai jos, luminează mai bine ca orice dezvoltare, elevațiunea morală a lui Sorel:

„Heureux l'homme qui a rencontré la femme dévouée, énergique et fière de son amour, qui lui rendra toujours présente sa jeunesse, qui empêchera son âme de jamais se contenter, qui saura lui rappeler sans cesse les obligations de sa tâche et qui parfois même lui révélera son génie" (Ref. sur la Violence, pag. 454, 4-ème ed.).

Nu putem întreba dacă imnul violenţei ar fi oare îndreptăţit? Cînd vedem autori ca Kidd (Science de Puissance, pag. 13) care numai revoluţionar nu este, ajungînd la concluziile următoare: Tot spiritul societăţilor moderne occidentale nu are altă bază (de cît violenţa). „Este un fapt a cărui semnificaţie a fost lăsată deoparte în trecut, anume că civilizaţia occidentală a fost într'un sens special şi particular bazată pe forţă".

„Toată ştiinţa profundă a Occidentului este ştiinţa forţei, într'una sau în alta din fazele ei" şi „Cel ce a făcut istoria Occidentului este luptătorul sălbatec, care mulţumită luptei continue a suferit selecţia războinică cea mai lungă, pe care o rasă ar putea să o sufere".

In perioada de îngrijorare care a precedat războiul mondial, Sorel a fost marele profesor de energie.—Preconizarea violenţei—ca mijloc de acţiune într'o epocă de enervare—cînd societatea îşi căuta un mod de acţiune, a avut un efect considerabil—uneori chiar în afară de aspiraţiile lui Sorel. Aşa în Franţa, elevii săi direcţi se grupează în jurul lui Maurras, Leon Daudet, grupul naţionalisto-regalist, care n'are alt mijloc de acţiune în afară de calităţile literare ale celor doi protagonişti, decît preconizarea acţiunii directe şi a violenţei. Grupare strînsă, bine disciplinată şi care avînd un credo simplist face aderenţi. In Italia mişcarea fascistă este creaţiune spirituală a lui Sorel. In Anglia: Manualul sindicalist scris de Watkins în 1911 şi aprobat de Tom Mann spune: cînd un diferend mai important se iveşte între clase, *forţa* crează dreptul pretutindeni şi în totdeauna.

Din cele expuse, reesă cum Sorel caşi Proudhon, conciliază morala cu violenţa, ba ceva mai mult, condiţionează morala violenţei. In mod consecvent aplică această violenţă, luptei de clase actuale mai exacerbată în urma războiului mondial cu cortegiul de suferinţe însoţitor.

In faza plutocratică în care am intrat, există numeroase contradicţii şi anomalii. Sîntem teoretic în plin democratism, însă societăţile anonime care constitue caracteristica acestui democratism plutocratic sînt conduse de dictatori sau conducători care constitue adevăraţi şefi de bande (Hugo Stinnes, Rockfeller) învestiţi cu puteri dictatoriale de ordin foarte aristrocratic aşa de mari şi aşa de întinse, cu repercursii mondiale formidabile cum nici Ludovic al XIV nici Napoleon nu le-au visat. Aceste organizaţii sînt aşa de puternice, încît state victorioase ca Franţa, cînd intră în conflict cu ele, sînt obligate să dea îndărăt.*

* Pentru cei ce m'ar acuza că născocesc romane, le dau ca exemplu următorul episod: La 17 Septembre 1919 „Allied Maritime Transport Executive" din Londra, hotărăşte ca cele 14 vase-cisterne care se găsesc la Hamburg să fie repartizate între Franţa, Belgia şi Italia. In ziua de 28 Septembre Consiliul suprem economic cu sediul în Bruxelles, aprobă această decizie. In 27 Septembre, decizia consiliului este aprobată de delegatul american, Polk, care declară comisiunii că vasele cisterne, chiar dacă ar face o călătorie pentru ravitaliarea Germaniei, nu vor fi reţinute în porturile americane. Vasele cisterne trebuiau să meargă în Anglia la Firth of Forth pentru a fi repartizate.

Imediat societatea americană Standard Oil intră în acţiune. Ea reclamă, spunînd că fiind deţinătoarea tuturor acţiunilor Societ. Deutsche Americanische Petroleum, este şi proprietara vaselor cisterne. De asemenea intervine pe lîngă guvernul American, care confiscă vasul cisternă „Imperator" ce se dusese la New York.

La 14 Noembre 1919, Consiliul Suprem, sezizat de această afacere, hotărăşte ca vasele să meargă la Firth of Forth.

La 7 Iunie 1920 Comisiunea reparaţiilor dă cele 8 vase-cisterne, care se găsesc la Firth of Forth, în mod provizoriu guvernului Statelor-Unite, cu condiţia ca să poarte colorile Statelor-Unite şi pavilionul interaliat.

In acest conflict cu Belgia, Franţa şi Italia, societatea Standard-Oil a eşit victorioasă. Până azi ea deţine vasele-cisterne. Prin influenţa ei a impus Statelor-Unite să revie asupra unui act semnat. Polk, delegatul Statelor-Unite, a revenit complect asupra semnăturii. Bethman-Holweg cu celebrul „Chiffon de papier" a făcut elevi şi în Statele-Unite.

In faţa acestor instituţii atît de oligarhice pe lîngă care feudalismul apare ca o democraţie, vedem masa lucrătoare salariată în conflict perpetuu cu capitalul. Spiritul egalitar şi democratic invadează din ce în ce mai mult masele populare, mai conştiente de drepturile lor reale sau închipuite (puţin importă), mai pătrunse de forţa lor pusă în evidenţă prin războiul trecut, şi rezemîndu-se pe această forţă, lucrătorii pornesc ori vor porni la atac.

Cît de premergător sau vizionar a fost Sorel în preconizarea violenţei ca mijloc de acţiune, timpurile tulburi actuale ne-o arată cu prisosinţă. Cei patru ani de războiu în care forţa era prima şi ultima ratio nu au trecut fără să lase urme indelebile. Demobilizatului de eri i-au rămas prea multe amintiri. Prea des recurge, ca în trecut la violenţă pentru a-şi impune modul de a vedea. Clasa lucrătoare avînd sau nu conştiinţă că acum este momentul, simte instinctiv oportunitatea situaţiei şi vrea să arunce ca un nou Brennus spada în balanţă. Ar fi fost de dorit că demobilizării armatelor să urmeze o demobilizare a spiritelor, o perioadă de reculegere un fel de „retraite" a catolicilor, în care timp societatea actuală să-şi pue cenuşă pe cap, şi să caute să remedieze situaţii prezente cu un spirit de concesie şi de concordie, mai potrivit demnităţii de om. In faţa acestei mase lucrătoare agitate de aspiraţii aprinse, din ce în ce mai dispusă de luptă (n'are ce pierde), găsim o pătură burgheză mai dezorientată ca totdeauna. Avînd o intuiţie vagă de pericolul care o ameninţă, în loc să se unească să facă front inamicului comun, este dizlocată de un egoism strîmt şi feroce care o va duce la distrugere.*

* Pentru a demonstra complexitatea problemei economice, vom lua ca subiect de studiu Anglia. Voiu elimina datele statistice care mi-ar îngreuia expunerea, pentru a mă mărgini numai la fapte.

Şi cum văd cataclismul care ne ameninţă—ca omul care se întreabă ce moarte preferă—să mi se dee voe să prefer ca revoluţia să vie din Apus—din Anglia, Franţa sau Germania, preferind individualismul unora, sau spiritul gregar şi de asociaţie al altora, barbariei pure şi simple a celor dela soare răsare.

Sorel, de altminteri a fost acuzat că ar fi influenţat în mod serios mişcarea revoluţionară rusească şi în special pe Lenin.

In urma războiului mondial, Anglia îşi ajunsese scopul: distrugerea flotei germane. De asemenea pusese mîna pe coloniile germane din care una în special, Africa Orientală, avea o importanţă deosebită comandînd comunicaţiile între Egipt şi Colonia Capului. Imediat după pace, denunţă convenţia financiară şi economică care o lega de aliaţii ei, urmînd principiul că Anglia înţelege să-şi amestece sîngele cu sîngele aliaţilor pe cîmpurile de războiu, dar nu înţelege să-şi amestece aurul cu monedele aliaţilor (Le Temps). Economiştii englezi dîndu-şi samă că în 1919, numai ei şi Americanii aveau vase de transport, contribuiră mult la ridicarea navlului. Transporturile deveniră şi mai scumpe prin faptul că trebuiau plătite în monedă engleză. De altă parte cum tot ei aveau un stoc de cărbuni disponibili, au pus taxe de export considerabile, scumpind nevoia Franţei şi Italiei care sufereau de lipsa de combustibil. Cu aceste taxe de export, Anglia îşi amortiza o parte din împrumuturi.

Hipnotizată de altă parte de ideia sănătoasă de altminteri a unei monede reale (echivalent aur), Anglia a făcut considerabile sacrificii pentru a menţine lira engleză la înălţimea dolarului american. Pentru acest scop, a ridicat scontul Băncii Angliei (de unde multe falimente) a pus impozite considerabile şi a rupt-o complect cu tradiţiile liberului schimb, chiar atenuat. A devenit protecţionistă cu atît mai mult cu cît experienţa războiului îi demonstrase necesitatea unor industrii neexistente încă în Anglia până în 1914: industria substanţelor chimice, a materiilor colorante, a instrumentelor de optică, a sticlei de laborator, etc.. Tarifului protecţionist englez i s'au opus tarife analoage, şi de altă parte valuta engleză devenind din ce în ce mai ridicată, nici un stat european nu mai putea cumpăra marfă engleză (afară de Spania, Elveţia, Olanda şi Norvegia—ţări cu schimbul ridicat). Această lipsă de cumpărători aduse acumularea de produse pe piaţa engleză, fabricaţia se încetini şi şomajul deveni din ce în ce mai ameninţător. Aproape două milioane de lucrători şomează în momentul actual şi Anglia cheltueşte sume însemnate pentru ajutorul acestor lucrători.

Situaţia se complică şi din cauza următoare: înainte de războiu, fiecare naţiune producea articolele pentru care era înzestrată în cursul timpului, adică: Franţa avea mătăsăriile dela Lyon, Germania avea microscoapele Zeiss şi sticla de Iena. Toată lumea cumpăra aceste articole care cu modul acesta deveneau foarte eftine. Războiul stabilind barierele peste care nu se poate trece, fiecare naţiune şi-a improvizat industrii factice care au putut merge în mod artificial cît timp a durat războiul. In momentul păcii—aceste uzine improvizate nu au vrut să înceteze lucrul, ci au continuat să producă. Dar produsele lor, inferioare produselor similare din alte ţări, nu puteau să intre pe piaţă decît graţie tarifului protecţionist exagerat sau subvenţiei dela stat. Aceste industrii factice scumpesc considerabil viaţa economică.

2) Coloniile engleze care ar putea uşura supra-producţia engleză, o complică la rîndul lor. In timpul războiului coloniile (India de exemplu) a început să-şi ţese bumbacul pe care-l producea. Această producţie colonieră (graţie mînii de lucru) mai eftine graţie chiar unei calităţi superioare (vopsite mai bine) vin să concureze nu numai

Sorel nu se apără, ba ceva mai mult, în apologia lui Lenin publicată ca un fel de corolar la ultima ediţie a cărţii sale „Reflexions sur le Violence“, el aruncă o amară anatemă societăţii actuale [Se întîlneşte cu marele chimist Le Châtelier, care vorbeşte cu un profund dispreţ de concursul pe care societatea burgheză l-a dat ştiinţei]. Totuşi în această apologie a lui Lenin, se strecoară multe rezerve cînd le cauţi: (pag. 443) se poate zice despre Lenin, că ar vrea să forţeze istoria, caşi Petru cel Mare (forţat în sens de forţare). El pretinde să introducă în patria sa,

---

pe piaţa colonială respectivă, ci chiar pe piaţa mondială, cotonadele englezeşti. In momentul actual, această producţie colonială concurează serios producţia patriei mume. Las deoparte chestia monedei de argint din India—expunerea ne-ar duce prea departe. Complexitatea ei îngreunează comerţul englez în Extremul Orient.

3) Anglia urmînd politica imperialistă de a pune mîna pe toate izvoarele petrolifere—această politică cere întreţinerea unei flote şi armate considerabile. Atenţiunea deosebită pe care o dă aviaţiei, cere mari cheltueli. Azi, cu toate protestările pacifice ale oamenilor ei politici, Anglia cheltueşte cea mai mare sumă pentru întreţinerea puterii armate. Cheltuelile Angliei pentru acest scop sînt aproape de două ori mai mari ca cheltuelile Franţei.

4) Conferinţa dela Genova a pus şi mai în evidenţă imperialismul englez. Era imposibil de crezut, chiar pentru profani, că deschiderea comerţului rusesc ar soluţiona şomajul lucrătorilor englezi. Inainte de războiu, Anglia exporta în Rusia 3 la sută din totalul exportului său. Chiar de s'ar ridica la 10 la sută, această ridicare nu soluţionează criza producţiei engleze. De altă parte, Anglia avea un tratat de comerţ cu Sovietele, tratat care de altminteri nu a dat mare rezultat. Substratul Conferinţei dela Genova era cu totul altul: conferinţa fusese convocată pentru a sancţiona cumpărarea terenurilor petrolifere dela Baku, de un consorţiu englez, indiferent dacă terenurile aparţineau Francezilor sau Belgienilor. Se utiliza revoluţia rusă ca element de expropiere pentru mai marele profit al consorţiului englez (art. 7). Atitudinea Belgiei, urmată mai apoi de a Franţei, a stricat planul.

Din cele expuse, reesă că plutocraţia urmărindu-şi planurile imperialiste concepe numai afaceri grandioase (între care comerţul cu monedele depreciate joacă şi el un mare rol)—afaceri de miliarde, care hipnotizează ochii aţintiţi ai plutocraţilor—şi îi împiedică să vadă că pămîntul se surpă subt picioarele lor.

Cînd este vorba de afaceri, plutocratismul actual nu mai vede nimic. Alexinski (Mercure de France, No. 585, pag. 848) relatează după organul bolşevist „Gondok“ raportul lui Krassin la o conferinţă a funcţionarilor de drum de fier din Petrograd:

„Văzînd că guvernul englez nu se grăbea, am început o campanie care avea de scop să excite poftele burgheziei engleze, oferindu-i tot felul de afaceri. Voiu insista în special asupra tratărilor cu casa S. Law. Era vorba de cumpărarea de automobile reparate. Tratările duraseră un an. In administraţia acestei case figurează cîţiva parlamentari distinşi ai Parlamentului Britanic, secretari particulari ai lui Lloyd George, care au devenit cu modul acesta *partizanii noştri, nu numai pentru partea comercială, dar şi pentru pertractările noastre politice.*

Cînd vom mai adăoga la această situaţie politică Egiptul, Irlanda, Palestina, Mesopotamia, Afganistanul şi India, am complecta situaţia economico-politică a Angliei.

Situaţia economică a celorlalte state europene este şi mai tragică. Nu o studiem aci, pentrucă ne-ar depărta prea mult de subiect.

socialismul, care, după toţi autorii competinţi, ar trebui să urmeze unui capitalism dezvoltat. După aceasta, el face o expunere foarte exactă a situaţiei industriale a Rusiei şi adaogă: „nu lipsesc socialişti cunoscuţi care consideră intreprinderea lui Lenin ca *himerică*".

La pagina 446, Sorel constată că Bolşevismul trebue să distrugă şi să construiască, aşa încît capitalismul să nu intervină din nou şi să se interpună între societate şi muncitori. Partea întâiu, distrugerea, s'a făcut magistral; partea constructivă rămîne de demonstrat. In expunerea revoluţiei ruseşti, vom vedea cît de admirabil cunoscător al fenomenelor economice a fost Sorel, deoarece se clarifică în momentul actual (Mai, 1922) cum capitalismul internaţional subt forma de mari companii (vechea companie a Indiilor*) se vor interpune din nou între societatea artificială creată de Lenin şi muncitorii care vor fi din nou robiţi, poate mai cumplit ca înainte. De altă parte ţăranii deveniţi proprietari de pămînt vor constitui o pătură de mici proprietari, care vor deveni din ce în ce mai conservatori, pe măsură ce se vor deştepta (exemplul ţărănimii franţuzeşti).

Şi atunci ne întrebăm „oare era necesară o experienţă" necesitînd atîtea jertfe omeneşti, pentru a justifica teoria lui Vico de o reîntoarcere la barbaria primitivă; căci iată ce spune unul din protagoniştii revoluţiei ruse: „Mi-e frică uneori, că lupta să nu fie aşa de lungă şi atît de crudă, că întreaga cultură europeană să nu fie zdrobită (Bukharin în Ransome—Six semmaines en Russie, Edit. L'Humanité, 1919).

Dr. Al. Slătineanu

---

* Vezi convenţia recentă între Leslie Urquhard, reprezentantul lui „Russo-Asiatic Consolidated" şi Krassin. Convenţia n'a fost încă ratificată de Soviet pentru motive politice, dar cu siguranţă va fi.

BIBLIOTECA UNIVERSITĂŢII IAŞI

Toamnă

Iubita mea, azi totul s'a sfîrşit;
Vezi, pleacă tot subt cerul cenuşiu,
Şi nori şi păsări călătoare au pornit
Inspăimîntate de atît pustiu.

De goana tuturor de pe pămînt
Şi zările acum s'au depărtat
Ca nişte pînze 'n care suflă vînt
De nu ştiu cîte zile ne'ncetat.

Aduce vîntu-o grea nenorocire
De undeva, din goluri fără fund,
De-aceia tot se zbate în neştire
Şi toate vietăţile se-ascund.

Eu simt că ne pîndeşte şi pe noi
Această pustiire-universală
Ce ne va'nprăştia pe amîndoi
Ca flori uscate pe-o cîmpie goală.

S'apropie al lumii greu sfîrşit;
Cu rădăcini copacii-ar vrea să fugă.
Să căutăm un colţ adăpostit
Să ne-adunăm noi singuri pentru rugă.

Să ne cuprindem capetele 'n mîni
Ca nişte urne'n care-am adunat
Din însuşi noi ca din adînci fîntîni
Cenuşa stelei ce ne-a fascinat.

S'apropie sfîrşitul lumii, greu,
Se clatină pămîntul ca un dric.
Adormi cu ochii 'nchişi pe pieptul meu,
Să nu mai vezi, să nu mai ştii nimic.

Demostene Botez

Moldova dintre Prut şi Nistru subt imperiul rus

9

Invăţămîntul

Toţi scriitorii ruşi despre Basarabia susţin că, la 1812 la anexarea ei la Rusia, nu existau nici şcoli, nici chiar ştiutori de carte acolo. Boerimea este descrisă ca inciultă, ţărănimea (celace este exact) analfabetă; de cler, de negustori şi orăşeni nu se vorbeşte nici un cuvînt. Interesul politic de a fi trecuţi Ruşii nu numai ca „eliberatori" ai Moldovenilor de subt jugul turcesc, dar şi dorinţa de a fi trecuţi şi drept „luminători" ai lor i-a împins la aceasta.

Desigur că Moldova de pe acele timpuri n'avea mulţi cărturari sau chiar simpli ştiutori de carte; nu erau timpurile acelea prielnice pentru cultură în genere şi cultură naţională în deosebi pe aceste locuri. Totuşi Moldova, care dăduse în diferite timpuri Rusiei pe Milescu, Grigorie Ţamblac, Petru Movilă, Herescu, Bantaş, Cantemir, în acele timpuri chiar, dăduse o mulţime de militari: Russet (mort la asediarea Oceacovului), Cantacuzen polcovnic (mort la Borodino), 1 pe Scarlat Sturdza, Catargi şi pe Gavril mitropolitul Kievului nu putea fi socotită ţară fără ştiinţă de carte, fără cultură, după nivelul comun de atunci şi după nivelul rusesc din acele timpuri în deosebi.

Că *boierimea* ştia carte moldovenească şi grecească, se dovedeşte din actele scrise şi semnate de ei în acele timpuri, din toate dosarele şi condicile administraţiei şi justiţiei moldoveneşti, ţinute de cărturari moldoveni până la 1830 şi mai tîrziu chiar.

Despre clericii moldoveni din acele timpuri şi despre că-

1) Culegere jubiliară, Kişinău, 1914, pag. 34.

lugări nu se poate vorbi ca despre agramaţi; ei toţi ştiau ceti, scri şi cînta moldoveneşte, altfel n'ar fi fost admişi la funcţiunile lor. Dovadă sigură despre acest lucru sînt condicile bisericeşti toate scrise moldoveneşte în Basarabia până la 1872, cu toate că este sigur, chiar după istoricii ruşi, că în Basarabia nu s'a creiat de Ruşi nici o şcoală special moldovenească. Şi dacă dela 1872 nu s'au mai scris condicile şi actele bisericeşti în moldoveneşte, apoi nu din lipsă de dorinţă a clericilor din acele timpuri, ci numai din porunca aspră a episcopului Pavel Lebedev.

Descrierile mai amănunţite a diferiţilor martori ai timpurilor ne arată, că la răpirea Basarabiei unele case de boeri moldoveni aveau guvernori franţuji pentru copii: „guvernorul Ripet la familia Cantacuzen cu mari calităţi, deosebit de obişnuiţii franţuji ai marginei". 1 Despre familiile Cantacuzen, Sturdza, Rally, Stamate, Russo, Vartolomei, Pruncu, Başotă etc., contemporanii lui Puşchin scriu ca despre familii culte şi învăţate. Despre heteriştii refugiaţi la Chişinău în acea epocă şi între care erau şi mulţi Romîni: Roznovan, Bogdan, Cuza, Ghica, Herescu, Băleanu etc., contemporanii lui Puşchin constată în scrierile lor că mulţi erau oameni deştepţi, culţi, europeneşte învăţaţi; contemporanii lui Puşchin, în descrierile lor, dovedesc că nu iubeau pe Moldoveni şi îşi băteau joc de ei, de altfel şi Moldovenii le plăteau la fel; nu degeaba Puşchin scrie:

Aici, unde toţi îşi bat joc de poet
şi îl numesc „dracu rusu" (sic în ruseşte).

Mai tîrziu scriitorii 2 ruşi comentau şi priveau rău pe Moldovenii din Basarabia (epoca 1830-50) pentrucă îşi trimeteau copiii să înveţe la Viena.

O clasă aşa de bogată, ca boerimea moldovenească din acele timpuri, nici în mod teoretic, nici după fapte stabilite istoric, nu este admisibil să nu fi avut cunoştinţă de carte şi o cultură mai mult sau mai puţin însemnată după nivelul acelor timpuri. Desigur aspectele exterioare şi formele din acest orient de subt influenţe aşa de amestecate slavo-franco-fanariote, se deosebeau mult de aspectele ruseşti, în care găsim însă mulţime de străini. Eihfeld, Vieghel, Mettercompf, Schulman, Fonton, Bennigsen, Harting şi elevi de ai lor dintre Ruşi. Aceste deosebiri dădeau loc la conflicte şi pe baza raporturilor de învingători şi învinşi, de protectori şi liberaţi; dar negarea complectă a ori cărei culturi locale este absolut nedreaptă şi neadevărată.

Dacă boerii îşi învăţau copiii carte acasă prin guvernori,

1 Ibidem, pag. 38.

2 Descrierea Budgeacului, Acherman, 1899, pag. 77 „Boerii bogaţi îşi duc copiii pentru educaţie în străinătate, cei mai puţin bogaţi întreţin profesori particulari din Greci, Nemţi şi alţi străini, care învaţă copiii diferite limbi şi alte ştiinţe, după cît ştiu ei".

preoţi şi dascăli chemaţi la curte şi prin şcoli, 1 cu atît mai mult candidaţii pentru locurile de *preoţi, dascăli, psalţi şi clerici căutau să înveţe* carte bisericească, cîntare şi scris, pentrucă *aveau nevoe de ele ca instrument de muncă.*

Demnităţile bisericeşti erau aproape ereditare în Basarabia caşi în alte părţi, mai cu samă pentrucă copiii de preoţi, dascăli, cîntăreţi aveau putinţa şi învăţau carte şi meşteşugul bisericesc dela părinţii lor şi dela anume dascăli şi în şcoli. 2

Dovada existenţii mai cu samă a sistemului de învăţămînt particular şi familiar o găsim în dosarul 21 pe anul 1817 a consistorului din Chişinău. Se dăduse ordin clericilor să-şi trimeată copiii la seminarul din Chişinău şi să se prezinte şi listele copiilor cu arătarea învăţăturii pe care o au. Clericii au răspuns, majoritatea arătînd că nu pot trimite copiii la seminar dar că acasă îi învaţă după cărţile bisericeşti. Fără învăţătură erau foarte puţini. Aşa, în lista protopopului Stavarake Costin din ţinutul Orheiului, dintre 197 copii de clerici în vîrsta de 7—15 ani sînt înscrişi ca învăţînd 163. Obiectele de studiu sînt arătate în dreptul fiecăruia în următorii termeni: învaţă buchi, învaţă la ceaslov, învaţă vecernie, învaţă psaltirie, ştie psaltirie, învaţă gramatică, învaţă glasurile şi însfîrşit unii de 14—15 ani sînt notaţi „învăţaţi".

Există dovadă că, pe lîngă învăţămîntul *familiar*, exista *învăţămîntul particular* cu plată. Protopopul Mihail Sneacevski, primind ordin de a obliga pe preoţii din ţinutul Iaşilor să facă şcoli ruseşti la sate, răspunde: „că numai 2 preoţi ştiu ruseşte, şi că locuitorii preferă învăţămîntului rusesc gratuit, învăţămîntul moldovenesc cu plată la învăţători slobozi pe limba lor naturală mai înţeleasă" 3

Sistemul de învăţămînt moldovenesc familiar şi particular a mers până în timpurile noastre.

„Al treilea preot Ceakir, mort la 1873, avea aceleaşi studii caşi predecesorii săi. Diferenţa este că şi le-a complectat prin învăţarea cîntărilor moldoveneşti şi tipiconului la psaltul bisericii Sft. Haralambie din Chişinău", ne spune preotul M. Ceakir despre tatăl său. 4

De aceia la unirea Basarabiei (1918) s'au găsit mulţime de aceşti cărturari moldoveni prin sate.

1 Lîngă biserica Sf. Mihail din Chişinău, între 1801–1819, exista o şcoală a dascalului Constantin Grecu, în care învăţase copiii boerilor (vezi, Arhiep. Gurie. Revista Soc. Ist. Arh. Bas., Chişinău, 1921, pag. 65).

Pe lîngă biserica Sf. Ilie a breslaşilor şi neguţătorilor moldoveni, era o şcoală moldovenească cu dascălul Gheorghe Popovici, (St. Ciobanu, Cultura Rom. Basar., pag. 73).

2 Vezi ibidem, pag. 64, despre şcoli: la Bumbăta, Holercani, Işnovăţ, Buda, Truşeni, Răspopeni, sigur este că şi în satele Scumpia şi Parcani erau şcoli.

3 Lucrările comis. arh. Basar., v. II, 1902, pag. 179.

4 Biografia neamului şi familiei Ceakir, Chişinău, 1899, p. 10-11.

Vom vedea mai jos cum s'au format *școlile parohiale bisericești* rusești rurale în Basarabia. Un timp au existat *asemenea școli și moldovenești*. Dovada o găsim în următoarele rînduri: „Școala era în casa preotului (colonia Găgăuza Ceadir-Lunga) care făcea și pe învățătorul. Învăța a scri, a ceti, a socoti moldovenește și rusește. Singura carte de învățătură era abecedarul. Din lipsa manualelor, toți copiii învățau după o singură carte. Pentru scris se făcea un jgheab de scînduri umplut cu nisip, lung de un stînjen. Pe acest nisip, elevii scriau cu degetul literile (anii 1830—1840). „Așa au învățat trei generații". [1]

Este neîndoios că în *mănăstirile* moldovenești din Basarabia au existat mult timp *școli* moldovenești și numai după introducerea școlilor rusești (1872, Pavel) în mănăstiri, a rămas și acolo învățămînt moldovenesc particular; învățau călugării pe frați și ascultători în mod cheleinic buchile, ceaslovul, psaltiria și psaltihia, după cum învățase dela alți înaintași.

Din rîndurile de mai jos se va vedea că Rușii au început învățămîntul lor în Basarabia prin învățămînt secundar, lucru care ar fi fost peste putință dacă nu exista un învățămînt primar primitiv, desigur particular.

În primii ani ai introducerii învățămîntului școlar rusesc în Basarabia, se învăța și limba moldovenească. Desigur că dela început a fost tendința ca aceasta să fie neglijată și redusă, ceiace încet-încet s'a și făcut: dar până la această desființare, încă mulți cărturari moldoveni s'au format și din acest învățămînt.

Învățămîntul școlar rusesc în Basarabia începe prin *școli secundare urbane*. Cauza acestui sistem este nevoia de clerici și funcționari cu știință de carte rusească simțită de administrația din Basarabia.

Prima școală a fost seminarul [2] din Chișinău (1813).

Acest seminar servea pentru pregătirea de clerici și de funcționari civili. La 1816 însă învățămîntul secundar civil se desparte de seminar, înființîndu-se „pension pentru nobili" „pentru pregătirea de funcționari pentru această margine, care să cunoască fundamental limbile rusească și moldovenească". Cursurile în această școală trebuiau să dureze opt ani și absolvenții căpătau grad civil. Erau la început 10, iar mai tîrziu 12 bursieri din fondurile Basarabiei. De fapt numărul elevilor a fost extrem de restrîns. La 1831, cînd s'a închis această școală, erau în total 27 elevi; între bursieri nu era nici un Moldovean iar între cei cu plată numai 6 Moldoveni (Alecsandri, Hermeziu, Glavca, Cliucerescu și doi Bantăș). Deabia la 1833 s'a deschis o nouă instituție pentru învățămînt secundar civil, „primul liceu (gimnaziul) din Chișinău", care există și astăzi subt denumirea din 1918, decînd este complect romanizat, de liceul „Bogdan Petriceicu-Hijdeu". Tocmai la 1871 s'a mai deschis un al doilea gimnaziu (cu 4 clase) devenit la 1884 al doilea liceu; iar la 1873 s'a deschis liceul real.

1 Ibid., pag. 13.

2 Era compus la început din două secții: inlima și lara, după terminologia de atunci; mai tîrziu s'au deschis gramatica și sintaxima și apoi poetica, retorica, logica și teologia. (2 ani) Seminarul reformat de mai multe ori a rămas până 'n zilele noastre singura școală secundară pentru studii speciale teologice. Deși rusificată complect cu deosebire dela 1867, ea n'a încetat nici un moment să aibă în forme mai aparente sau mai ascunse și manifestații naționale. Prea era legată școala aceasta de sate; elevii, în imensa majoritate, veneau de acolo pentru a se întoarce înapoi, și aici toată aparența subțire de cultură și suprastructură rusească căpătată în școală la unii, se rodea repede de sumanul aspru al mediului moldovenesc pentru a le scoate fondul identic cu mediul.

În ultimii treizeci de ani, numărul liceelor de băeți s'a mărit, ajungînd la 1912 la 7 licee clasice complecte și 4 licee reale. Ele serveau în primul rînd pentru copiii funcționarilor ruși, pentru populația orășănească și pentru copiii marilor proprietari și bogătași. Numărul Moldovenilor în aceste școli era extrem de redus.

Învățămîntul *fetelor* a început prin institute particulare. La 1838 era institutul d-rei Rizo. Guvernul era îngrijat de învățămîntul fetelor funcționarilor locali, încuraja pensioanele, dîndu-le subvențiuni. La 1841 s'a deschis pensionul francez al d-rei Thérèze Faury apoi a d-relor Cozlov și la 1851 pensionul Balin de Baliu. Viața acestor institute era precară, deacela apăreau și dispăreau. La 1894, cu ajutorul administrației, s'a deschis liceul particular al d-rei Beliugov, transformat la 1871 în liceu de fete a Zemstvei. Școala eparhială pentru fete de clerici s'a înființat la 1864. În ultimii 20 de ani, numărul liceelor de fete a crescut la 13; mai erau și patru gimnazii de fete.

Tot în ultimele decenii, ființa o școală normală de învățători, două școli de desemn și pictură, o școală medie muzicală, o școală medie de viticultură, o școală medie tehnică, trei școli inferioare de agricultură și 2 școli secundare comerciale.

Este interesant că *personalul didactic* din *aceste școli secundare* și profesionale era compus: „45,5 la sută cu învățămînt superior, *45,4 la sută cu învățămînt mediu* și 9,1 la sută cu învățămînt primar sau casnic. [1]

Învățămîntul primar s'a dezvoltat tîrziu și încet; a început prin cel *urban*.

Sferele înalte și chiar personal împăratul Alexandru I, între anii 1816—25, erau entuziasmate de sistemul învățămîntului așa numit Lancasterian (reciproc Bell Iosif-Lancaster 1771—1838). Din ordinul împăratului, la 1820 s'a dat poruncă să se trimită la Petersburg „trei tineri moldoveni, care știu cîtva și rusește" să studieze metoda pentru a deveni profesori și să facă și corectura materialului didactic *moldovenesc* care va trebui ti-

1 N. Lașcu Basarab, 1912, Chișinău, pag. 210.

pârit cu litere slave. S'au trimis I. Hincul, T. Bobeică şi L. Cuniţky. Peste 6 luni, trimişii s'au întors cu diplome. Dar pregătirea materialului didactic (600 exemplare) a durat mult, de abia la 1822 (s'a tipărit la Chişinău) şi după ce a fost „personal văzut" de împărat, s'a aprobat. Deabia la 1824 s'au deschis la Chişinău (Hincul), la Bălţi (Bobeica) şi la Izmail (Cuniţky) cele trei şcoli; iar la 1827 s'au mai deschis la Bender (A. Timoşevki) şi la Hotin (I. Radostat) mai tîrziu au fost şi la Orhei, Soroca şi Cahul.

Afară de şcoala din Chişinău, toate celelalte au mers slab şi au decăzut repede.

Dela 1828 au început să se deschidă şcolile ţinutale civile la Chişinău, Bender, Bălţi, Ackerman, Hotin şi Izmail. Aceste şcoli erau curat ruseşti; limba moldovenească nu se preda. Din această cauză intervine boerimea la 1841 spunînd: „Guvernul a deschis trei şcoli Lancasteriene adoptate şi pentru limba moldovenească. Dar de atunci până la deschiderea şcolilor ţinutale şi gimnaziului (liceu) au trecut aproape zece ani, aşa că tinerimea a fost lipsită de mijloace de a învăţa; *în şcolile ţinutale nu sînt profesori de limba moldovenească, nu sînt cărţi şi ajutoare.* Copiii nobilimii din liceu, deşi au în program limba moldovenească, nu se pot folosi din lipsa de manuale şi cărţi în limba maternă. 1 Deaceia cer să se pue profesori buni de limba moldovenească la şcolile ţinutale; să se aducă din Moldova şi Valahia manuale. Dacă nu sînt mijloace, boerimea e gata să plătească din fondurile sale cărţile, iar lefurile profesorilor să se dea din capitalurile Basarabiei". După multe corespondenţe, în Octombre 1842, s'a admis ca în şcolile ţinutale din Hotin şi Bălţi să se înveţe şi limba moldovenească. Cu timpul, în loc să se estindă, învăţămîntul limbii moldoveneşti s'a oprit cu totul, excluzîndu-se pela 1860—70 din toate şcolile din Basarabia.

Este foarte curioasă istoria *începutului* învăţămîntului *rural* din Basarabia. Autorităţile ruseşti şi cele civile se interesau de acei pe care noi îi numim Lipoveni, iar ei rascolnici, adică despărţiţi de biserica rusească, ţinîndu-se de anumite dogme, canoane şi rituri pe care cei oficiali nu le admit. Cu mult timp înainte de anexarea Basarabiei, Lipovenii din diferite părţi ale Rusiei fugeau în Moldova, unde în totdeauna s'au bucurat de libertate complectă să-şi organizeze viaţa privată, socială, religioasă şi bisericească. In Basarabia ei aveau mai multe centre: Chişinău, Bender, Acherman, Izmail, Reni, Kilia, Vîlcov, Jăbrieni, Hotin cu satele Grubno, Vetreanca, Soroca cu satul Cunicea, Orhei Teleneşti şi satele Sircova, Şoldăneşti. Biserica rusească era mereu în luptă cu Lipovenii şi alţi sectanţi. S'au cheltuit în scopul de a-i aduce la ortodoxie, multă energie şi mijloace băneşti. S'a recurs la toate sistemele şi la cele mai violente şi

1 Vezi Lucr. Comis. Arh. Basarabene, vol. II, pag. 157.

BIBLIOTECA

poliţieneşti dar şi la propagandă şi cultură. La 1835, pentru Lipovenii din eparhia Oioneţi, s'au statornicit „regule pentru învăţătura copiilor din sate". Aceste regule obligau pe clerici să înveţe pe copiii de săteni: cetitul, rugăciunile, catehizisul (Buchile, Ceaslovul, Psaltiria), gratuit, în propriile lor case. 1 Urma a începe cu copiii ortodoxi, şi a atrage apoi pe Lipoveni. La 1836 acţiunea acestor „regule" s'a întins la toate eparhiile cu Lipoveni. Şcolile purtau numele de şcoli „casnice". Episcopul Dimitrie primind aceste regule a dat ordin să se facă astfel de şcoli in Basarabia la 1837. Cum însă clericii din Basarabia nu ştiau ruseşte, P. S. Dimitrie a tradus regulele (1842) în moldoveneşte, 2 şi a poruncit: „a se da poruncă că şi clericii moldoveni nu se scutesc să facă în parohiile lor învăţămînt începător pentru copii în limba moldovenească, fiindcă şi sătenii moldoveni au nevoe de învăţători ca să înveţe carte moldovenească şi din această pricină îşi *dau copiii la învăţătură la civili slobozi*, care fără îndoială nu pot da învăţătură tineretului moldovenesc în acel spirit şi rînduială creştinească, care este prescris; căci datoria clerului nu este numai de a face slujbele, dar să şi înveţe pe parohieni legea creştinească". 3

Desigur porunca aceasta, un timp oarecare, s'a aplicat într'o măsură oarecare, contribuind la înmulţirea cărturarilor moldoveni de pe timpuri. Episcopul Dimitrie raporta la 1844 că ar fi fost 326 şcoli de acestea; iar episcopul Irinarh la 1845 raporta că erau 346 învăţători (din clerici) şi 5177 elevi. 4 Dar cifrele acestea variază din an în an. La 1846 sînt 313 şcoli, 329 învăţători (clerici), 5809 elevi (31 fete); la 1851 sînt 209 şcoli, 213 învăţători (clerici), 3161 elevi (66 fete) în acest număr de şcoli se arată 59 deschise de Irinarh. La 1855 se arată 27 şcoli, 28 învăţători (clerici), 433 elevi băeţi şi 19 fete. 5 Scăderea se explică uşor: a ţine şcoli „domestice", „gratuite", în casele lor le venea greu clericilor.

Subt episcopul Antonie şcolile bisericeşti au luat o nouă dezvoltare; la 1869 erau 183 şcoli de acestea cu 2248 elevi, iar la 1870 erau 175 şcoli cu 3537 elevi. 6 Antonie a stăruit că la 1861 s'au trimis abecedare şi cartea „Începuturile învăţămîntului creştinesc" tradusă şi tipărită în moldoveneşte.

Subt episcopul Pavel (1871) tot acest învăţămînt bisericesc şi moldovenesc se desfiinţează: *rămîn numai şcolile bisericeşti slavo-ruse,* care iau un mare avînt subt Serghie şi succesorii lui.

1 Ibid., 1902, vol. II, pag. 177.

2 Ibid., pag. 179, în ţinutul Iaşilor (acum Bălţile) nu ştiau ruseşte decît 2 preoţi.

3 Ibid., pag. 179.

4 Ibid., pag. 180.

5 Lucrările soc. istor. biseric. Basar., vol. VI, pag. 38.

6 Ibid., pag. 38.

Şcolile primare ruseşti laice încep a se înmulţi, mai cu samă cele urbane, după războiul Crimeei. La 1855 erau în întreaga Basarabie 89 şcoli de acestea cu 86 învăţători şi 2120 elevi. 1

Asupra învăţămîntului primar din Basarabia după această epocă, mai găsim următoarele date însemnate:

La 1880 erau în Basarabia 350 şcoli rurale cu 415 învăţători (289 bărbaţi, 126 femei) cu 19261 elevi (14893 băeţi, 4368 fete).

În acel timp băeţii şcolari formau 2,6 la sută din populaţia bărbătească; iar fetele şcolăriţe 0,9 la sută din populaţia femeiască aşa că la suta de locuitori din Basarabia venea: 1,7 şcolari. La suta de băeţi în vîrstă de 7—14 ani veneau 13,4 şcolari, iar la suta de fete de 7—14 ani veneau 4,1 şcolăriţe; la suta de copii de 7—14 ani veneau 8,8 şcolari. O şcoală venea la 111,5 verste patrate şi la 3099 locuitori.

Raportul guvernatorului către împărat pe anul 1886 spune că numărul şcolarilor nu trece de 0,3 la sută asupra populaţiei; el semnalează că elevii uită repede învăţătura în ruseşte.

Darea de samă a guvernatorului pe anul 1901 semnalează că şcoala rusească este de mare importanţă în guberniile ca Basarabia, unde elementul rusesc este prea neînsemnat. 2

„Recensămîntul 3 din 1897 în Basarabia a arătat *aproape totala lipsă de cunoştinţă de carte atît între bărbaţi (81,8 la sută) cît mai cu seamă între femei* dintre care ştiutoare de carte erau numai 4 la sută. Cît priveşte populaţia *urbană*, *ştiutorii de carte între barbaţi erau 42,8 la sută, iar între femei 22 3.*

După *naţionalităţi* datele asupra *ştiutorilor de carte* în Basarabia se aşează astfel pentru *barbaţi*:

1) Nemţi . . . 63,5 la sută
2) Poloni . . . 55,6 „
3) Ovrei . . . 49,6 „
4) Ruşii albi . . 42,3 „
5) Ruşii mari . . 39,9 „
6) Bulgari . . . 31,4 „
7) Turci . . . 21,1 „
8) Ucrainieni . . 15,3 „
9) Moldoveni . . 10,5 „

1 Ibid., vol. VI, pag. 27.
2 Ibid., p. 101—102—103.
3 Lucrările Zemsivei gubern. Basarabene pe 1905, pag. 101, 102 şi urm.

Pentru *femei*:

1) Nemţi . . . 62,9 la sută
2) Poloni . . . 52,9 „
3) Ovrei . . . 24,2 „
4) Ruşi mari . . 21,1 „
5) Ruşi albi . . 11,5 „
6) Bulgari . . . 6,4 „
7) Ucrainieni . . 3,1 „
8) Turci . . . 2,4 „
9) Moldoveni . . 1,7 „

„Este de băgat bine de samă că Moldovenii, *care formează mai mult de jumătate din toată populaţia (53,5)* sînt în urma tuturor naţionalităţilor.

După ţinuturi, ştiutorii de carte se distribue:

ŢINUTURILE	POPULAŢIA	ŞTIU CARTE RUSEŞTE	LA SUTĂ
Kişinău	B. 87,891	10.367	11.8
	F. 83.283	1.637	1.9
Bender	B. 83,904	13.834	16.5
	F. 79,214	2.456	3 1
Akerman	B. 119 687	28.981	24.2
	F. 117,302	9.112	7.8
Orhei	B. 102,620	13.912	13.6
	F. 98,522	2.634	2.7
Bălţi	B. 99,303	9.413	9.5
	F. 93,667	2.318	2.5
Soroca	B. 103,992	11.076	10.6
	F. 99,518	2.932	3.0
Hotin	B. 146,960	16.355	11.1
	F. 142,174	4.158	3.0
Izmail	B. 95,650	15.736	16.5
	F. 88,393	3.456	4.0
TOTAL	B. 840.007	119.674	14.2
	F. 802.073	28.792	3 5

„Raportul zemstvei guberniale basarabene pe anul 1905" asupra învățămîntului spune: „pentru ziua de 1 Ianuar 1905 erau în toate școlile primare rurale 63.140 copii (48.504 băeți 14.633 fete); copii în vîrstă de școală erau 234.838; astfel că în 10 ani nu s'a făcut niciun progres, ca și înainte puțin mai mult de un sfert din numărul total de copii în vîrstă de școală sînt înscriși la școală" (pag. 113—116).

Darea de samă din școlile bisericești primare spune: *„rezultate dorite în limba rusă s'au putut atinge puțin, din cauză că elevii intrați în școli nu știau rusește; deaceia, și elevii absolvenți după 4—5 ani aveau cunoștințe de limba rusă mai slabe, ca de alte obiecte"*.

„Cît de greu în general elementele de alt neam (inorodceschie) *se prelucrează în oameni ruși* (expresia directorului învățămîntului primar civil, pag. 46) *se vede din aceia că pe timpul vacanțelor de vară elevii adesea uită cuvintele și expresiile rusești învățate, astfel că la începutul noului an școlar, din nou trebuește început studiul cuvintelor și expresiilor învățate înainte"*. 1

1 Date foarte interesante asupra școlilor primare din Basarabia găsim în broșura editată de Ministerul rus de instrucție publică (Petrograd, 1916) subt titlul de „Recensemîntul școlilor primare din Rusia", făcut la 18 Ianuar, 1911.

Din această publicație rezultă că din școlile primare existente în Basarabia la acea epocă, erau:

din anii	13 1812—1820;	9 1821—1830;	14 1831—1840;	27 1841—1850;
„	15 1851—1860;	16 1861—1863;	36 1864—1868;	101 1869—1873;
„	69 1874—1878;	131 1879—1883;	77 1884—1888;	147 1889—1893;
„	109 1894—1898;	18 5 1899—1903;	227 1904—1908;	12 4 1909—1911

și 122 cu anul înființării necunoscut din totalul de 1522 școli.

Din acea publicație rezultă că în întreaga Rusie în școlile urbane erau la 1911 elevi, care au declarat că au *limba maternă pe cea* „romînească (sic rusește)".

In școlile laice:

Urbane	843 băeți	351 fete	=	1194
Rurale	25424 „	5101 „	=	30525
Total	26267 „	5452 „	=	31719

In școlile bisericești

Urbane	512 băeți	302 fete	=	814
Rurale	14669 „	4182 „	=	18851
Total	15181 „	4484 „	=	19665

Dacă din ultima statistică rusească asupra școlilor din Basarabia vom lua numai două cifre și anume că din o sută de copii în vîrstă de școală numai 19, 1 la sută se duceau la școală și din 100 de învățători 63, 3 la sută aveau maximum de studii școala primară și învățămîntul casnic, dacă la aceste două date mai aplicăm că învățămîntul se făcea numai în rusește în sate

Total urbani	1355 băeți	653 fete	=	2008
Total rurali	40093 „	9283 „	=	49376
Total	41448 „	9936 „	=	51234

Cum Romînii după recensămîntul din 1897 constituiau 0,89 la sută din populația Rusiei, adică calculîndu-se și creșterea vegetativă reprezentau la 1911, 1458,9, (mii) elevi de limbă romînească fiind în cifre absolute 51384, ei reprezentau 0,87 la sută din populația școlară din *Rusia, dînd 3,52 școlari la 100 de locuitori romîni din Rusia.*

In Basarabia raporturile numărului școlarilor din școlile primare la numărul de locuitori se prezintă astfel:

	Bărbați	Femei	Total	Băeți la bărbai	Fete la femei	Școlari la populație
Basarabia	1271,5	1218,7	2490,2	5,68	2,39	4,07
Chișinău	175,2	166,2	341,4	5,76	2,49	4,17
Ackerman	180,4	175,6	356,0	7,02	4,24	5,65
Bender	130,2	124,4	254,6	6,12	2,27	4,24
Bălți	137,9	131,1	269,0	5,12	1,79	3,50
Izmail	166,9	159,3	326,2	6,71	3,38	5,08
Orhei	139,1	133,8	272,9	5,41	1,76	3,62
Soroca	143,4	137,8	281,2	5,40	1,76	3,62
Hotin	198,4	190,5	388,9	4,01	1,18	2,62

La 1911 în Basarabia, cu o suprafață de 39,014,9 verste pătrate cu 3588 localități populate, cu o populație de 2490,2 (mii) locuitori: 1271,5 (mii) bărbați, 1218,7 (mii) femei erau 1522 școli cu 101375 școlari: 72,215 băeți, 29,160 fete formînd 5,68 școlari băeți la suta de bărbați, 2,39 școlari fete la suta de femei, 4,07 școlari la suta de locuitori. O școală venea la 25,6 verste pătrate la 2,4 sute la 1636 suflete. Anul școlar dura în orașe 181 de zile, la sate 157 zile; în medie 160 de zile. 49 la sută școli urbane aveau localuri proprii, 13,1 gratuite, 36,9 închiriate; 83 la sută școli rurale aveau localuri proprii, 6,4 gratuite, 9,5 închiriate.

Personalul didactic era format 64,1 la sută bărbați 35,9 erau femei
„ „ la școlile urb. 42,1 „ „ „ 57,9 „ „
„ „ „ „ rurale 69,6 „ „ „ 30,4 „ „

Din Personalul didactic aveau studii:

bărbați 0,5 la sută (superioare 0,9 (medii 35,3 (medii 63,3 primar și casn.
(medii (biser. (pedag.
(civile
femei 37,5 „ „ „ 35,0 „ 0,4 „ 27,1

In Basarabia:

La o sută de băeți în vîrstă de 7—14 ani 24,4 urmau la școală
„ fete „ „ „ 12,1 „
„ copii „ „ „ 19,1 „

compacte moldovenești, ne vom lămuri asupra efectului învățămîntului primar rusesc în satele moldovenești, și ne vom explica de ce Basarabia în privința analfabetizmului, cu toate aspectele statisticei școlare, se găsea în capul guvernămintelor agramate din Rusia, fiind întrecută doar de Tatari, Bașchiri, Tepteari.

„Rezultatele acestei siluiri asupra sufletului milioanelor de populație moldovenească sînt față. Zeci de ani există școlile bisericești (cele mai multe), dar până acum elevii și părinții le privesc cu indiferență, până acum poporul moldovenesc în privința științii de carte ocupă locul cel din urmă între celelalte naționalități din Basarabia". 1

Astfel, subt stăpînirea imperiului rus, Moldovenii n'au avut timp de o sută de ani nici-o școală anume destinată culturii lor naționale, și cincizeci de ani nici-o școală în care să se predee

---

In orașele din Basarabia:

La o sută de băeți	în vîrstă de 7–14 ani		21,6	urmau la școală
„	fete	„ „	17,9	„
„	copii	„ „	19,7	„

La sate din Basarabia:

La o sută de băeți	în vîrstă de 7–14 ani		25,4	urmau la școală
„	fete	„ „	10,9	„
„	copii	„ „	19,0	„

In Basarabia:

La o sută de băeți	în vîrstă de 8–11 ani		37,7	urmau la școală
„	fete	„ „	16,1	„
„	copii	„ „	25,4	„

In orașele din Basarabia:

La o sută de băeți	în vîrstă de 8–11 ani		33,5	urmau la școală
„	fete	„ „	26,0	„
„	copii	„ „	29,5	„

In satele din Basarabia:

La o sută de băeți	în vîrstă de 8–11 ani		33,8	urmau la școală
„	fete	„ „	14,4	„
„	copii	„ „	24,7	„

Judecînd după cataloage:

La o sută de băeți	în vîrstă de 7—14 ani	erau	înscriși		28,1
„	fete	„ „	„	„	11,6
„	copii	„ „	„	„	19,9

Din 1522 școli din Basarabia, 1037 aveau biblioteci școlare în medie cu 185 volume, 1117 școli aveau biblioteci pentru învățători cu cîte 75 cărți în medie. 255 școli aveau biblioteci populare cu 471 volume în medie.

Erau în Basarabia 520 hedere cu 537 învățători frecventate de 10208 școlari: 10085 băeți și 123 fete.

1 Raportul Zemstvei Basarabiei pe 1905, pag. 119.

limba lor măcar ca o simplă curiozitate linguistică, ca sanscrita sau egipteana de pildă. 1

Invățămîntul secundar, destinat să rusifice tineretul, servind mai cu samă lumea cea mai bogată din orășeni, din an în an înstrăina și o parte mică din tineretul moldovenesc rural și urban, care învăța în ele.

Invățămîntul primar și cel urban și cel rural, instituit și el nu atît pentru cultură cît pentru rusificare, nu putea cuprinde mai mult de 3.52 la sută de copii moldoveni, dar nici pe aceștia nu reușea să-i rusifice.

Statistica arată în Basarabia în total 15,4 la sută știutori de carte adică cît populația urbană (bărbați 22 la sută, femei 8.8 la sută).

Masa mare moldovenească rămînea în afară de învățămînt, scufundîndu-se din an în an în întuneric tot mai adînc.

Nici mișcarea revoluționară din 1905 n'a schimbat în această privință aproape nimica în aspectele exterioare și în fapt. La 30 Octombre 1905 a avut loc la Chișinău întrunirea publică, în care s'au pus bazele societății pentru răspîndirea culturii naționale avînd ca scop mai cu samă înființarea de școli naționale. Dar nici societatea aceasta, formată din elemente foarte moderate subt președenția d-lui Pavel Dicescul n'a reușit să facă nimic cu toate că președintele său, ales în Consiliul de Stat al Imperiului, a ridicat acolo glasul său pentru școala și cultura națională în Basarabia, dar a răsunat în pustiu.

Tot în pustiu a răsunat, de data aceasta în Duma imperială, glasul altui deputat din Basarabia, a Rusului Guli'kin, care a cerut școală națională pentru Moldoveni la 1911. Se discuta în Dumă proectul de lege asupra învățămîntului primar. Articolul 16 din acel proect prevedea că în localități cu populație: polonă, litvană, nemțească, tătărască, estonă, letonă, armeană, georgiană, etc., să se permită a se preda limba maternă, dacă populația își va exprima dorința fermă de a avea astfel de școli fie prin hotărîri ale obștiilor, fie prin cereri ale părinților. Guli'kin, țăran, deputat al Basarabiei, din neam vechiu de lipoveni, refugiați în această Moldovă, ca o răsplată pentru ospitalitatea și libertatea deplină religioasă și politică de care s'au bucurat aici străbunii și frații lui din partea stăpînirii moldovenești, a cerut ca între popoarele care se vor bucura de dreptul la școală în limbă maternă să fie înscriși și Moldovenii. Alți deputați ai Basarabiei: preotul Ghepețki, A. Crupenski și

---

1 Afară de partea de sud a Basarabiei și anume județele Cahul și Izmail (actuale) care în perioada între 1857 și 1878 au fost subt stăpînirea națională romînească. In acel timp și numai în acea regiune au funcționat școli romînești; astfel că la 1878 Rușii a trebuit să închidă: liceul clasic complect dela Bolgrad, gimnaziul și seminarul dela Izmail, șapte școli primare urbane, două gimnazii de fete și 124 școli primare rurale cu un număr de 3000 școlari băeți și 944 școlărițe fete.

Şoltuz au protestat. V. Purişchevici—şi el deputat al Basarabiei—a strigat: dacă se dau drepturi la şcoli în limbă maternă Moldovenilor, atunci trebuesc permise şcoli naţionale şi Iacuţilor, Ceremişilor, Bureaţilor şi Osteacilor şi altor sălbătăciuni. Cu trei voturi de majoritate formate de deputaţii aleşi de guvern în Basarabia, amendamentul lui Guli'kin a fost respins şi Moldovenii, alături de Iacuţi, Ţigani, Ceremişi şi alte popoare socotite sălbatice, 1 inferioare şi nedemne de cultură, au fost condamnaţi de a nu avea şcolile lor, prin voinţa deputaţilor: A. Crupenschi, V. Purişchevici, N. Ghepeţchi şi Şoltuz.

Dr. P. Cazacu

---

1 De altfel Ruşii aveau pentru Moldoveni epitete curente „cap de bou", „mămăligari", etc.. Moldovenii în schimb îi gratificau în mod permanent cu epitetul de „porci".

BIBLIOTECA UNIVERSITĂŢII IAŞI

Problema inconştientului

În manualele clasice de psihologie, trece drept un adevăr ineluctabil faptul că Leibniz e acela care a ridicat pentru prima oară, prin teoria sa asupra „percepţiilor mici", problema unei vieţi sufleteşti subconştiente. Lucrul se poate susţine, deşi nu fără numeroase rezerve, relative la accepţiunea, extinderea şi natura acestui fenomen sufletesc, pe care, desigur, Leibniz îl concepe puţin altfel decît psihologii contemporani. Dintre toate jocurile intelectuale, acela care constă în a găsi precursori îndepărtaţi în noaptea trecutului, e desigur dintre cele mai facile—şi de o bucată de vreme, se poate zice, dintre cele mai eftine. Să lăsăm la o parte istoria, care e ceva mai mult decît un etern plagiat. E mai prudent să afirmăm că problema vieţii inconştiente e o preocupare modernă, foarte modernă. Chiar până către sfîrşitul secolului trecut, psihologia simplistă a ideilor clare, rezultate din asociaţii quasi-chimice a unor elemente subalterne, era atotputernică. Până către 1870—1880, totul se explica în ştiinţa sufletului, prin mecanisme asociative de o minunată simetrie, conduse de cîteva legi de o simplicitate aproape beoţiană. Sufletul era prezentat ca un mozaic de componente clare, vizibile, luminate de reflectorul conştiinţei ca de un uriaş microscop. Secrete nu existau pentru psiholog. De unde veneau aceste elemente, pe ce misterioase şi obscure tendinţi se efectua împreunarea lor, puţini se întrebau. Psihologia era influenţată încă de teologia, din care se desprinsese. După recomandaţiile bisericii omul era o fiinţă eminamente superioară. Nu trebuiau stîrnite în el suteranele obscure în care mişunau tot soiul de năzuinţe degradante, de viţii impure, de tentaţii josnice.—Ce era specific omenesc, deci suveran, era conştiinţa şi lumea ideilor clare. Multă *vreme inconştientul a fost o problemă de morală.* Să se fi admis ştiinţific astfel de fenomene şi domeniul liberarbitrului se

dărîma dela sine. Iată o cauză, am putea-o numi teologică, care se opunea la studiul psihismelor inferioare. Dar mai era încă una.

Dela Descartes până la A. Comte şi dela acesta până la Taine ori Spencer, determinismul mecanist domina filozofia cu pretenţii de ştiinţă. Asociaţionismul cu combinaţiile lui evident mecanice era doctrina cea mai satisfăcătoare. Se părea antiştiinţific să se caute în realităţi sufleteşti impalpabile, insezisabile, explicaţia determinismului psihic. Totul trebuia măsurat, cîntărit, înfăţişat în înlănţuiri strict cauzale. Ori inconştientul depăşea toate aceste metode. Ce era mai simplu decît negarea lui? Cum să se explice altfel aportul creator misterios, apărut în conştiinţă în mod neaşteptat de prescripţiile asociaţioniste?

Astfel problema vieţii sufleteşti subconştiente era redusă la neputinţă în mod egal şi de psihologia spiritual-teologică, şi de cea determinist-mecanistă. Rari sînt psihologii care în contra tuturor acestor tendinţe dau totuşi o atenţie trecătoare inconştientului. Printre aceştia trebue să numim pe Maine de Biran, genialul psiholog francez aşa de uitat astăzi.

Către sfîrşitul secolului trecut, deodată schimbare bruscă de front: Se trece în cîţiva ani dela indiferenţa ori dispreţul cel mai desăvîrşit la o preocupare aproape exclusivă de a studia fenomenele sufleteşti inferioare. Ultimii romantici ai filozofiei germane—în primul rînd Schopenhauer şi E. Hartmann,—atrag atenţia, prin sistemele lor metafizice, asupra problemei. Intr'o unanimă năzuinţă, desnădăjduită de insuficienţa *explicaţiilor* psihologiei clasice, toată gîndirea se îndreaptă către lumea sufletească a inconştientului, care deodată, trebuia să devie panaceul al ştiinţei, oferind toată claritatea, pe care eforturile mai vechi nu ştiuse să le-o ofere.

Literatura—în special cea simbolistă—şi decadentă, psihologia populară şi intuitivă nu mai fac apel decît la viaţa sufletească de subt simţuri. Creaţia ştiinţifică, artistică, asociaţia de idei, memoria, însuşi raţionamentul sînt explicate în funcţie de inconştient. Filozofia devine antiraţionalistă cu Bergson şi Boutroux. Sisteme mistice şi intuitive apar peste tot. Inconştientul devine unul din acele concepte suverane care explică într'un moment dat al istoriei gîndirii totul. Caşi odinioară, monada, eul sau voinţa, subt eticheta devenită prea largă a inconştientului se introduc cu forţa aproape toate fenomenele sufleteşti. Lipsa de limitare, de delimitare, de definiţie devine evidentă. Atunci se produc cercetări ştiinţifice mai îngrijite, mai metodice, mai critice. Comentariile strălucitoare ale lui W. James, monografia devenită acum clasică a lui Pierre Janet asupra „automatismului psihologic", în ultimul timp „psihoanaliza" şi „inhibiţia" lui Freud, sînt încercări apreciabile de a determina şi explica fenomenele inconştiente.

Dar dacă preocuparea e unanimă, interpretările acestui fenomen sufletesc sînt foarte împărţite. Cum se întîmplă în multe teorii din ştiinţele morale, un fapt mai reliefat ori mai caracteristic este ridicat la rangul de explicaţie generală, valabilă pentru toate aspectele, adesea infinit de variate subt care se prezintă fenomenul studiat.

Vom încerca să evităm în prezentul studiu acest inconvenient, prezentînd lucrurile pe cît se poate de prudent şi de metodic. Inainte de toate, vom prezenta faptele, le vom descrie şi le vom clasifica după afinităţile lor naturale. Pe urmă vom expune teoriile existente asupra interpretării lor, în fine vom arăta cum înţelegem noi problema, interpretarea şi explicarea ei.

Faptele şi clasificarea lor

I

In accepţia populară, cuvîntul „inconştient" are un senz peiorativ. El e legat de starea de prostie, imbecilitate ori nebunie. Senzul patologic e cel mai frecvent întrebuinţat.

Un om inconştient e considerat ca un dement ori cel puţin ca un nevropat. Accepţia populară trebue desigur lărgită. Faptele sufleteşti inconştiente pot face parte şi dintr'o structură psihologică perfect sănătoasă. Inchipuiţi-vă un lucrător intrat recent într'o fabrică. In primele zile, el trebue să înveţe meşteşugul care va forma profesia sa. Toată atenţia, tot efortul mental îi va fi îndreptat către imitarea gesturilor pe care trebue să le înveţe. Procedeul mental întrebuinţat în aceste cîteva zile va fi esenţialmente *conştient*. El va descompune mental mişcările, va trebui să vadă din ce alte mişcări mai simple e compusă fiecare din ele, va observa cum se leagă între ele, cum se coordonează sau cum îşi fac obstacol una alteia. Dacă talentul său va fi mediocru, la fiecare efort contrariat, la fiecare greşală făcută el va avea *conştiinţa dificultăţii* şi încordarea va fi mai mare.

Inchipuiţi-vă acum acelaşi muncitor după cîţiva ani de experienţă a muncii industriale, repetînd în fiecare zi acelaşi gest, aceeaşi mişcare, reglementată după regulele monotone ale taylorismului ori măcar ale diviziunii muncii, care ajunge cîteodată să specializeze un singur uvrier numai în ascuţirea vîrfurilor de ace. Desigur, după o astfel de experienţă, mişcarea executată de lucrător va fi executată excelent. El nu va depune nici un efort de conştiinţă. Un principiu mecanic îl va face să-şi îndeplinească profesia în mod inconştient. Nu va avea nevoe nici de atenţie, nici de conştiinţă ca să îndeplinească gestul necesar.

In toate cazurile similare se va întîmpla acelaşi lucru. Orideciteori o mişcare e *repetată*, e trecută fatal în inconştient. Repetiţia prelungită şi împinsă într'o directivă uniformă şi unitară produce *obiceiuri*. Obiceiul: iată una din cele mai principale

izvoare de provocaţie a fenomenelor subconştiente Binet şi Feré au studiat aceste fenomene în mod experimental. Dacă unui individ atins de isterie, căruia i s'a anesteziat un braţ, i se imprimă o mişcare oarecare, această mişcare se continuă cităva vreme dela sine, chiar contra voinţei subiectului. Conştiinţa acestuia e aşa de slabă, încît actul nu poate fi inhibiţionat şi mişcarea se continuă dela sine, inconştient. 1

La indivizii sănătoşi, conştiinţa, care e o sinteză bine închegată a tuturor elementelor sufleteşti, împiedică formaţia acestor mecanizări psihice, împiedică geneza automatismelor de tot felul. Cînd, însă, dintr'o cauză oarecare, în general ca consecinţă a diferitelor nevroze, sinteza mentală e alterată, conştiinţa se sfarmă într'o serie de ticuri, de mici obiceiuri mecanizate, care se dezvoltă fiecare anarhic. In locul personalităţii unitare, apar personalităţile duble descrise de Binet, Ribot sau Morton Prince.

Cel care a studiat mai deaproape chestia e dr. Pierre Janet. El a arătat că în cazurile de dezagregare mentală, un automatism început se continuă chiar contra voinţii subiectului. Unuia din subiectele sale atinse de isterie, dacă i se imprimă o mişcare mînii drepte, continuă mişcarea cîtva timp fără voe. Un alt bolnav descris tot de Pierre Janet, se plimbă, se culcă, face gimnastică, după porunca doctorului, fără să ştie ce face. 2 Alterarea sau disocierea personalităţilor oferă un larg cîmp de experienţă pentru constatarea inconştientului. Chiar în stare normală, multe persoane se transpun în mentalitatea altor indivizi, le imită vocea, gesturile, ticurile. Desigur că aceste transpuneri sînt de ordin conştient. In multe cazuri de isterie însă, personalitatea subiectului se poate dubla ori multiplica. In acelaşi individ locuesc două persoane diferite: altă mentalitate, alt caracter, altă profesie, cîteodată şi altă caligrafie. Cel mai vechiu e cazul descris de Mac Nish în „Philosophy of the sleep" (1830). După acela însă cazul descris de dr. Azam al unei oarecare femei Felida X, a lăsat în umbră concluziile lui Mac Nish. Felida X, descrisă de Taine şi Ribot 3 se născuse la Bordeaux în 1843. La 13 ani căpătă o isterie. In urma acestei boli nervoase, cade adeseori într'o stare curioasă de spirit. La anumite ore, după uşoare dureri la tîmple, adoarme. Somnul durează două-trei minute. Cînd se scoală purtarea ei e cu totul alta: caracterul său, care e melancolic şi abulic de obiceiu, devine vesel şi senzibil. O altă conduită se sub-

1 *Binet et Feré*, Recherches expérimentales sur la physiologie des mouvements, Archives de physiologie, Octobre, 1887; *Gley:* Sur les mouvements musculaires inconscients en rapport avec les images, Bul. de la societé de Biologie, Juillet, 1884.

2 *P. Janet*, L'automatisme psychologique, Paris, 1903; *O. Dwelshauvers*, L'inconscient, Paris, 1916, p. 45; *Dr. A. Hesnard*, L'inconscient, Paris, 1923, p. 75 şi 127.

3 *Taine*, De l'intelligence, Paris, 1876; *Th. Ribot*, Les maladies de la personnalité, 1885; *A. Binet*, Les altérations de la personnalité, Paris, 1892; *Dwelshauvers*, L'inconscient, p. 54.

stitue celei dintăiu. Ceiace e caracteristic însă în cazul lui Felida e că cele două personalităţi nu sînt străine una de alta; senzaţiile şi ideile căpătate într'una se păstrează şi în a doua: personalităţile comunică între ele.

Din contra, Pierre Janet a descris un alt caz de dublă personalitate, subt numele de Leonie, — în care personalitatea a doua, numită Leontine, nu avea nici o cunoştinţă de personalitatea primă. Memoria nu reţinea nici-un fapt întîmplat în timpul primei personalităţi, cele două persoane se ignorau reciproc. Aceste cazuri, spre deosebire de cele descrise de Azam, s'au numit „personalităţi alternante". Acelaşi autor a descris forme de inconştient automatic şi mai evidente subt numele de *fugues*. E vorba de persoane care fără nici un motiv pleacă în lume, peregrinează în diferite locuri, exercită diverse profesii — într'o stare de total somnambulism. Abia după cîteva luni se trezesc brusc şi atunci revin acasă şi la vechile ocupaţii.

O studentă de 23 de ani, d-ra Beauchamp, descrisă de Morton Prince, atinsă de isterie cu forme de somnambulism, schimbă personalitatea din moment în moment, adesea la fiecare oră. Trei personalităţi distincte se dezvoltă în ea, fiecare cu caracterul său propriu. „Două dintre ele se ignorează mutual şi ignorează şi pe a treia, cu excepţia cîtorva informaţii pe care le-au obţinut dela alţii... Una singură din aceste personalităţi cunoaşte viaţa celorlalte două... Aceste personalităţi se succed ca într'un caleidoscop... Se întîmplă ca Miss Beauchamp să facă sau să expue planuri contra cărora se va opune o minută mai tîrziu, să se lase dusă de tendinţe care îi făceau oroare un moment mai înainte, să dărîme ceiace a construit cu grijă". 1

Psihologul Flournoy din Geneva a descris în persoana lui Hélène Smith un caz remarcabil de inconştient automat, complicat cu o puternică imaginaţie literară. Această persoană „îşi închipuia întîiu că e în relaţii cu planeta Marte, pe urmă că e o princesă indiană din veacurile trecute şi dădea ca atare descripţiuni bizare de ale epocii, descriind caracterele sanscrite". 2 Cazul lui Mary Reynolds care n'are nimic deosebit, ne dispensăm de a-l descrie.

Nu mai lungim descripţia acestor fapte devenite astăzi clasice. Din ele se poate desprinde o primă grupă de fapte inconştiente, acelea care se leagă de mecanizarea mişcărilor prin repetiţie şi cărora li s'a dat numele de *automatism psihologic*.

1 *Morton Prince*, La dissociation d'une personnalité, Paris, 1914; de acelaşi autor, The Unconscius, New-York 1914; *Dwelshauvers*, op. cit p. 60.

2 *Th. Flournoy*, Des Indes à la planète Mars, étude d'un cas de somnambulisme avec glossolalie, Archives de Psychologie, 1903; Hesnard, op. cit, p. 131. O bolnavă a lui Ch. Richet lua după comandă manierele conforme unei ţărance: „Allons à l'étable, hue la rousse!; unei actriţe: „Dis donc mon petit viens me voir quelquefois, tu sais je suis chez moi, à trois heures"; unui general: „Voyons, mon cheval mon épée"; unei fetiţe: „Ze veux Zouer à la pépé".

Să trecem mai departe.

In lupta pentru existenţă caşi în adaptarea la mediu, individul are nevoe în general de două feluri de activităţi. Unele au de scop învăţarea, *achiziţionarea de noi conduite.* In această privinţă repetiţia, imitaţia mişcărilor joacă un rol considerabil. Astfel de conduite cînd sînt repetate, devin inconştiente şi iau aspectul de automatisme. Alte acte sufleteşti însă, tind la conservarea unor vechi conduite utile. Dintre toate fenomenele sufleteşti, acela care e legat de un rol eminamente conservator e sentimentul. Atitudinile afective sînt însărcinate cu pastrarea pecît mai intact posibilă a instinctului de conservare. Conduitele utile sînt totdeauna legate de un colorit agreabil, de o tonalitate plăcută ; în schimb cele dăunătoare se însoţesc de o stare de deprimare, de durere ori de evitare (écartement). După cum a arătat-o altădată Wundt, e greu de separat un fapt psihologic oarecare—intelectual ori voliţional—de acompanimentul său afectiv. Până în cele mai elementare fenomene psihice, în senzaţii de pildă, nuanţa de agrement ori de displăcere, serveşte ca un fel de sentinelă vigilentă care ne anunţă dacă sintem sau nu pe calea bună. Constatarea pură, intelectuală, degajată de atitudini apreciative e o abstracţie. In însuşi actul percepţiei alături de constatări, de judecăţi de realitate, facem simultan şi judecăţi de valoare, de apreciere.

Fireşte însă că aceste atitudini afective prezente în orice act sufletesc nu sînt perceptibile în conştiinţă. De cele mai multe ori nu ştim precis de ce ne place ori ne displace un lucru, de ce ne e antipatică ori simpatică o persoană. De multe ori motivul e de ordin ancestral. In noi dorm nenumărate tendinţe, credinţe primitive care deviază inconştient mersul conştiinţei noastre. Atitudinile mistice, superstiţioase, frica sau panica neexplicată sînt în primul rînd. Valoarea simbolică sau magică care se acordă unor obiecte, credinţa în fiinţe supranaturale în marile forţe ale universului, sufletul, focul, Dumnezeu, sănătatea, fecunditatea, constitue acele *„imagini arhaice"* (urthümliche Bilder) descrise de elevul lui Freud, Jung şi de influenţa cărora nu scapă în anumite momente nici cei mai cultivaţi dintre oameni. Aceste imagini constitue un fel de „inconştient colectiv", comun la toţi oamenii unor societăţi sau unei civilizaţii anumite. El ni se impune oarecum exterior fiindcă e un produs al vieţii sociale, al reprezentărilor şi credinţelor colective. [1] Acelaşi element ancestral, inconştient apare subit şi în emoţiunile fundamentale: furia, frica, simpatia maternă. Acompanimentul fiziologic simultan oricărei emoţii, dacă nu anterior acesteia cum voesc W. James ori Lange, rămîne dedesuptul cîmpului conştiin-

[1] *Jung*, La structure, de l'inconscient, Archives de Psychologie 1916; Sur la psychologie du processus inconscient. Zürich 1919; Wandlungen und Symbole der Libido in Iahrbuch für Psychoanalise, 1906

ţei. Deasemeni şi expresia exterioară, mimica emoţiilor. Acolo însă unde inconştientul afectiv e mai vizibil ca oriunde e în procesul logicii afective. Se ştie că în afară de logica raţională care stabileşte constatări obiective, judecăţi de realitate, o altă logică, cea a sentimentelor aruncă asupra lumii judecăţi de apreciere, de valoare. Th. Ribot a descris în mod magistral, procesul obscur şi misterios după care sentimentul îşi constitue premisele sale proprii sau îşi trage concluziile. Procedeele după care lucrează această logică sînt diverse. In primul rînd trebue menţionat *transfertul afectiv.* Dacă o persoană ne e antipatică sîntem înclinaţi să detestăm toate persoanele care o încunjură, adesea şi obiectele de care se serveşte : transfert prin contiguitate.

Altădată antipatizăm obiectele sau persoanele care au o asemănare cît de vagă cu aceasta: transfert prin asemănare.

Deasemenea în cazurile de „raţionalizare afectivă" procesul se petrece tot inconştient. O întreagă dialectică interioară e menită să justifice şi să scuze pasiunile ori tendinţele noastre. Un avar, un alcoolic, ca şi un amorezat, vor căuta să găsească toate sofismele necesare pentru a-şi dovedi lor înşişi ca şi celorlalţi, că acţiunea pe care o întreprind nu e nici vătămătoare, nici urîtă, nici periculoasă.

Ribot a descris încă şi alte fenomene de logică afectivă inconştientă. Dintre cele mai caracteristice e acela al *conversiunilor.* Ceiace e interesant la convertiţi e că părăsesc pe neaşteptate, în mod brusc credinţa lor pentru o alta. Din ortodoxism fervent se trece deodată, fără tranziţie, de pildă la catolicism. Nici o preparaţie intermediară, nici un simptom care să înştiinţeze mai dinainte, nu intervine. Conversiunea se efectuiază printr'o lentă judecată afectivă inconştientă.

Emoţiile fără obiect : frica ori furia neaşteptată ; sentimentele fără cauză vizibilă: antipatia ori simpatia nemotivată au la bază un asociaţionism afectiv inconştient, care asimilează o situaţie sentimentală prezentă unei alte situaţii asemănătoare din trecut.

Nicăeri însă nu se poate constata mai clar existenţa inconştientului afectiv ca în fenomenele descrise de S. Freud subt numele de înăbuşire, de inhibiţie sentimentală. [1]

Evoluţia civilizaţiei ca şi traiul în societate impun instinctelor şi tendinţelor omeneşti o anumită limitare. Dorinţele noastre nu se mai pot desfăşura în libertate ; viaţa noastră sufletească e strivită veşnic de interdicte de legi, de oprobiu social, de educaţie, de frica de sancţiune şi reprimare civilă ori religioasă. La tot pasul trebue să ne refuzăm dorinţa, să procedăm

[1] Expunerea cea mai generală se găseşte în traducerea franceză : *S. Freud,* Introduction à la psychoanalyse, Paris, 1922, p. 310 şi urm. Acelaşi fenomen e numit de Darwin : „frenatiune" şi de Rivers : „Supresiune".—Vezi *W. Rivers,* Instinct and the Unconscius, Cambridge, 1920.

la inhibiția unor deziderate a căror satisfacție ne-ar aduce plăcere. Pe măsură ce complicația și diferențierea vieții sociale cresc, înăbușirea actelor directe, instinctive, devine și ea mai accentuată. Individualitățile puternice și libere ca acelea care trăiau în societățile renașterii italiene, un Benvenuto Cellini, un Borgia sau Sforza, pentru care o dorință formulată însamnă și o dorință realizată, astfel de personalități n'au ce căuta în societățile noastre reglementate de nenumărate coduri, la umbra cărora se ofilesc cele mai legitime drepturi ale animalului omenesc.

Dintre tendințele care au fost cel mai teribil reprimate, e desigur instinctul sexual. Cu creșterea religiilor moralizatoare, a creștinismului în special, acest instinct a fost veșnic limitat, canalizat, deviat numai pe anumite căi, pe scurt, veșnic jenat în expansiunea lui liberă și firească.

Dar această educație mutilatoare a sufletului omenesc nu s'a realizat fără inconveniente. Dacă dorințele au fost înăbușite aceasta nu însemnează că ele au dispărut cu totul, lăsind sufletul în candoarea lui primitivă, departe de pofte pingăritoare. Înăbușite subt spuza culturii, a bunei creșteri sau civismului, ele și-au dezvoltat rădăcinile în suteranele inconștientului, viciind toate noile achiziții sufletești. O poftă reprimată nu dispare: din contra se răzbună.

Inconștientul a devenit astfel rezervoriul, „rendez-vous"-ul tuturor dorințelor înfrînate. Din acest lăcaș, comandînd toate actele sufletești inconștiente, tendințele înăbușite dictau directivele întregii noastre activități psihice.

Iată de pildă miciie greșeli cotidiane, lapsurile de limbă, de scris ori de acțiune („acte manqué", „Fehlleistung") [1] Nu se poate spune, cum se crede de obiceiu, că aceste greșeli se produc la întimplare, după legea asociației de idei. Fiecare din ele are o determinare exactă și un senz precis. Toate aceste mici „lapsusuri" sînt în funcție de unele dorințe reprimate și prezente în inconștient. Ele subsistă acolo și deviază în senzul lor actele noastre conștiente.

Același interpretare trebue acordată și viselor. [2] Nici acestea nu se desfășoară la întîmplare, în mod anarhic. Desfășurarea lor e grupată, de obiceiu, în jurul unei dorințe centrale, înăbușită altădată și care reapare pe cîmpul psihic pe această cale. În fine în interpretarea psihozelor de tot felul nu trebue de uitat că motivul principal care le determină e reprimarea unei tendințe puternice. Această reprimare constitue un obstacol de neînvins pentru evoluția vieții sufletești. Totul se oprește, deviază pe căi laterale, transformă o structură nervoasă normală în una patologică, avînd drept unică obsesiune tendința înfrî-

1 *Freud*, op. cit., p. 35—71. Vezi în această privință și *Regis et Hesnard*, La psychoanalyse des psychoses et des nevroses, Paris, 1914; *Leo Kaplan*: Grundzüge der Psychoanalyse, 1914.
2 Ibid p. 95—249.

nată [1] Această tendință înfrînată e de cele mai multe ori actul sexual, —„libido" cum îl numește Freud,—fiindcă joacă unul din rolurile primordiale în viața noastră. Remediul indicat de psihiatrul vienez, e, după cum se știe, căutarea prin „psycho-analiză" a acestei dorințe oprimate și normalizarea ei printr'o satisfacție rațională și evolutivă.

Iată cum, după Freud, inconștientul nostru e format din acumularea dorințelor refuzate. Pentru el, toată viața subconștientă e numai afectivă. Vom vedea mai departe cînd vom analiza interpretarea care trebue dată acestui fenomen sufletesc, dacă această explicație e pe deplin satisfăcătoare. Pentru moment o înregistrăm numai ca fapt psihic. Redus la această proporție, reprimarea afectivă (refoulement), e unul din cele mai frecvente fenomene din toată viața sufletească. Cazurile de înăbușire de ambiții, de aspirații sociale, abulii, blazări premature, etc., se întîlnesc peste tot. Relevîndu-le, Freud a adus un imens serviciu psihologiei. Arătînd că arta, religia, devotamentul, nu sînt decît derivative a altor dorințe înfrînte, psihiatrul vienez a arătat un profund adevăr din domeniul inconștientului afectiv.

Ca să terminăm enumerația diferitelor cazuri subt care se prezintă acest domeniu, amintim în treacăt și memoria afectivă, evocația subită a trecutului provocată de o asociație sentimentală inconștientă. În monografia lui Ribot, sînt descrise cu amănunțime nenumărate aspecte ale acestui fenomen.

Logică afectivă, transfert emoțional, sentimente nemotivate, reprimări ori înăbușiri de dorințe, toate acestea nu sînt decît cîteva aspecte subt care se afirmă existența unui *inconștient afectiv*.

Un al treilea grup de fapte constitue celace am numi noi *inconștientul funcțional*. Prin aceasta vrem să înțelegem, că conștiința noastră rămîne străină de toate mișcările și transformările, care prezidă la funcționarea vieții noastre organice. Rămîn inconștiente în primul rînd toate aptitudinile și predispozițiile noastre ereditare. Gusturile, înclinările, reacțiile la stimulentele mediului sînt dominate de predispoziții pe care nu le cunoaștem. Avariția, generozitatea, timiditatea, violența sînt caractere care se moștenesc. Mecanismul lor ascuns, motivul pentru care apar și se repetă tipic în circumstanțe date ne rămîne absolut străin. Cîteodată inconștientul ereditar se manifestă contradictoriu printr'o lege de contrast. „Cutare ascet e fiul unui epicurian, cutare spirit religios fiul unui ateu, cutare soră de caritate fiică de prostituată". [2] Ereditatea morbidă trebue și ea menționată: alienația mentală, criminalitatea, prostituția. Și ea lucrează asupra inconștientului nostru ca o forță de necesitate inexorabilă.

1 Ibid., p. 265—480.
2 *Hesnard*, op. cit., p. 19.

Dacă trecem mai departe la alte influențe funcționale, trebue să remarcăm ca ele se exercită tot pe calea inconștientului. Așa e bunăoară cu fenomenul *creșterii* și al *dezvoltării*, cu ceiace s'a numit *inconștientul filogenetic*. [1] Fiecare vrîstă are o altă mentalitate, o altă psihologie. Există desigur o psihologie a copilăriei, a pubertății, a maturității, a bătrîneții. Trecem de-alungul vieții noastre prin diferite etape caracteristice, prin diferite „perioade climaterice" cum le-a numit Freud. In special variațiile pubertății cu apariția instinctului sexual exercită o profundă transformare in personalitatea individului. Entuziasmurile profunde, aspirațiile religioase, duioșia, nevoia de tandrețe apar la această vrîstă. Mai tîrziu maturitatea pune problemele luptei pentru existență, creația valorilor obiective și sociale.

In fine, bătrinețea aduce cu ea cuminţenia senină, experiența profundă, prudența. Dar aceste transformări in psihologia vristei rămîn departe de cîmpul conștiinții. Dacă trecem la partea fiziologică, aceleași constatări.

Funcționarea viscerilor, a secrețiilor interne, a tuturor proceselor de asimilare, nutrițiune, oxidare ori ardere rămin deasemenea necunoscute conștiinței. Cel mult dacă tonusul vital general al cenesteziei noastre dă un fel de colorit vag sentimentului vital. Cu toate acestea orice transformare survenită intr'o funcție viscerală oarecare poate schimba in mod brusc umoarea sau buna noastră dispoziție. Acompanimentul fiziologic al senzațiilor, de pildă acomodarea musculară în viziune, pata neagră, imaginile duble, etc. nu sînt percepute de conștiință.

In funcționarea psihică propriu zisă, același lucru. Mecanismul memoriei, al uitării, al asociației de idei, al raționamentului nu ne vor fi cunoscute în mod direct niciodată. Ceiace cunoaștem e rezultatul final; etapele și procesul prin care s'a ajuns la acest rezultat ne sînt interzise. Inconștientul joacă un rol fundamental aproape in toate funcțiile sufletești.

In memorie: O cantitate remarcabilă de amintiri a fost reținută fără ca subiectul să-și fi putut da samă. Din confesiile sau delirurile nevropaților se dezvălue o mulțime de suvenire nebănuite. „O tînără fată cu educație severă și religioasă a reținut mii de fapte obscene, iar imaginația i-a furnizat toate explicațiile sexuale posibile. Cutare bolnav surexcitat de febră povestește o mulțime de detalii intîmplate cu mulți ani înainte și manifestă o „hiperemnezie" care nu e posibilă, decit dacă admitem conservațiunea latentă a unor nenumărate imagini fixate în stare de neatenție". [2]

In asociațiile de idei, educația, vrista, dispoziția momentului oferă conștiinței o cantitate de legături asociative *preformate*, după un fel de obișnuință asociativă caracteristică personalității subiectului. Fiecare va asocia altfel, după temperamentul

1 Ibid, p. 26–27.
2 *Hesnard*, op. cit., p. 74.

său. Deaceia nici o lege asociativă nu e infailibilă. Inconștientul ne poate oferi cele mai bizare împreunări [1]

Insuși raționamentul nu e scutit de intervenția inconștientului. Școala dela Würzburg, in special K. Marbe a arătat că in psihologia judecății, interesul nostru inconștient alege premisele [2] Intr'o carte mai recentă E. Rignano (La psychologie du raisonement) arată că gîndirea e înainte de toate „cea mai perfectă expresie a finalismului vital". Th. Ruyssen afirmase mai demult că „judecata e o selecțiune operată de către individ printre interesele sale, grație simplicității organice și motrice pe care o opune diversității excitațiilor". [3]

In rezumat, toate operațiile psihice ca și funcțiile fiziologice nu ne apar în conștiință decit subt ultima lor formă de rezultat final. Mecanismul care le produce sau le prepară se desfășură în inconștientul nostru.

Alături de automatismul psihologic, de inconștientul afectiv și de cel funcțional, psihologii mai deosebesc încă o serie de fapte pe care le grupează subt rubrica: *inconștient dinamic*. Să vedem în ce constă această nouă formă și dacă e nevoe de a constitui o nouă rubrică.

Prin inconștient dinamic (alții îl numesc inconștient latent activ) se înțelege procesul creator efectuat fără știrea noastră în domeniul subtconștiinței. Fapte foarte disparate sint grupate subt această denumire. E vorba intâiu în primul rind de actele reprimate care reapar brusc, subt altă formă în conștiință. Dar aceste fapte țin, prin natura lor, mai ales de inconștientul afectiv. E vorba, pe urmă, de unele suvenire care își fac apariția neașteptat fără să știm în ce împrejurare le-am achiziționat. Mai sus, cînd am vorbit de inconștientul funcțional aplicat la memorie, am anunțat și astfel de cazuri. Ele se explică perfect prin inconștientul funcțional.

In fine, în inconștientul dinamic intră mai ales faptele inventive inconștiente. Ribot le-a descris mai demult în opera sa „Essai sur l'imagination creatrice". De atunci încoace face mare vîlvă cazul matematicianului Poincaré. După cum se știe, marele savant era demult în căutarea soluției unei funcții de matematică superioară. După nenumărate eforturi raționale, fu silit să constate că îi era imposibil să găsească ceva. Intr'o zi pe

1 *E. Claparède*, L'association des idées, Paris, 1904. passim.
2 Asupra influenții inconștientului în actul gîndirii: *M. Ralea*, Relațiunile dintre imagine și gîndire, Studii filozofice, 1916; *K. Marbe*, Experimentele psychol. Untersuchungen über das Urtel, 1901; *A. Binet*, Etude experimentale de l'intelligence, 1903. *E. Rignano*, Psychologie du raisonement, Paris, 1918. Cf. de același autor, Les formes superieures du Raisonement: le raisonement intentionnel. Scientia 1915–1916; *Th. Ruyssen*, Essai sur l'évolution psych. du raisonement, 1904.
3 *Th. Ribot*, La vie inconsciente et les mouvements, p. 46: „Gîndirea nu e decît o activitate care asociază, disociază și percepe raporturi. Trebue chiar să credem că această activitate este prin natura sa inconștientă".

cînd se plimba pe malul mării şi pe cînd se gîndea la ceva complect străin de preocupările sale ştiinţifice, soluţia problemei îi veni în minte pe neaşteptate, fără nici o tranziţie. S'a vorbit de atîtea ori de lucrul fecund pe care îl săvîrşeşte inconştientul noaptea şi îl oferă dimineaţa, artistului, de-a gata, subt forma de rezultat final, de inspiraţie. A. de Musset avea obiceiul să zică: „on ne travaille pas, on écoute, c'est comme un inconnu qui vous parle à l'oreille". H. Poincaré descrie acest fenomen de inspiraţie în modul următor: „Ceace te uimeşte deodată, sînt aparenţele de iluminaţie subită, semne manifeste a unui lung proces inconştient anterior... Adesea, cînd lucrezi la o chestiune grea, nu reuşeşti să faci nimic bun prima dată. După aceia, iai un repaus, oarecare şi te reaşezi la lucru. In timpul primei jumătăţi de oră nu găseşti iarăşi nimic, pe urmă, deodată ideia decisivă se prezintă în minte. Se poate spune că lucrul conştient a devenit mai fecund fiindcă a fost întrerupt şi fiindcă repauzul i-a redat forţa şi prospeţimea. Dar e mai probabil că în acest repaus, inconştientul a funcţionat şi că rezultatul acestei funcţionări s'a revelat geometrului ca în cazurile mai sus citate.[1]

Laplace caşi Goethe ajunseseră la aceleaşi constatări. Newton, Descartes au ajuns la marile lor descoperiri tot pe calea iluminării subite. Cu toată claritatea subt care se prezintă aceste cazuri şi care invită la formarea unei noi categorii de fapte inconştiente, credem să subt rubrica „inconştient latent activ" se ascunde o contopire ceva mai complicată de fapte inconştiente deja menţionate mai sus. Găsim în astfel de cazuri în primul rînd *automatisme psichologice*. In adevăr, toate confesiunile asupra cazurilor de inspiraţie sînt unanime în constatarea că aceasta nu vine decît după un lung antrenament, după *eforturi îndelungate şi repetate*. Activitatea psihică se exercită în repeţite rînduri într'o singură direcţie uniformă. Newton a spus-o: „geniul e o lungă răbdare". Preocuparea obsedantă cotidiană urmărind singura soluţie devine automată, subtconştientă print'o lungă repetiţie. Subtconştientul antrenat, lucrează chiar cînd conştientul a încetat să mai fie preocupat sau şi-a impus un repaus, după legea pe care am constatat-o mai sus şi care arată că în cazurile de desagregare a sintezei mentale, automatismele continuă activitatea lor singure şi chiar contra voinţii subiectului.

Nu trebue să ne oprim însă aici. Inspiraţia e creatoare, pe cînd automatismul repetă. Ca să avem inspiraţie mai trebue un element. Acesta e oferit de *inconştientul afectiv*. Automatismul face posibilă continuitatea de lucru dintre conştient şi inconştient. El culege datele noi găsite de raţiune, le mecanizează şi le repetă în subtconştient. Atunci intervine inconştientul afectiv, care între mai multe automatisme face posibilă o *asociaţie*. Celace e mai interesant e că asociaţia e tocmai aceia care convine soluţiei. Această potrivire exactă, această justă adaptare între două serii, nu poate fi descoperită decît de sentiment prin găsirea unei tonalităţi afective comune. H. Poincaré declară că: „demonstraţia care se elaborează inconştient e aceia care are cea mai mare *afinitate cu sentimentul nostru estetic*".

1 *Dwelshauvers*, op. cit., p. 160.

Dar acest sentiment estetic e tocmai acel sentiment de armonie, de afinitate între două fenomene pe care nu-l poate indica decît o forţă afectivă. Interesul nostru, care e şi el profund încordat la găsirea soluţiei, grăbeşte rezultatul final prezentat subt formă de inspiraţie.

O asociaţie între mai multe automatisme, selecţionată de inconştientul afectiv, iată la ce se reduce celace unii psihologi numesc inconştient dinamic ori latent activ. Deaceia noi credem că aceste fapte nu merită o categorie specială. Ele pot fi reduse la cele anterioare.

Rezumate pe scurt, acestea sînt faptele caracteristice din care e format inconştientul nostru. Sîntem departe de a le fi enumerat pe toate. Nu acesta e scopul acestui studiu. Faptele menţionate nu trebue luate decît ca exemple mai caracteristice a cîtorva categorii.

* * *

Enumerarea aceasta disparată a aspectelor subt care se prezintă inconştientul dovedeşte complexitatea acestui fenomen. Un automatism subtconştient, un caz de inconştient afectiv sau unul de inconştient funcţional nu sînt unul şi acelaşi lucru. Multiple distincţii trebuesc introduse fiindcă mecanismul lor, deşi în multe părţi comun, e totuşi deosebit în fiecare caz. Fiecare din ele corespunde la altă funcţiune psihologică sau la altă utilitate biologică.

Pentru mai multă claritate, ni s'a oferit diferite clasificări ale fenomenelor. Un psihiatru, A. Hesnard, într'o monografie recentă, distinge nu mai puţin de 20 forme de inconştient. Prima clasificare e în inconştient normal şi patologic. Intre formele normale distinge: inconştient evolutiv cu subtdiviziunile sale: inconştient ontogenic ereditar şi ancestral şi inconştient filogenic; inconştient afectiv, receptiv, motor, interpsychic etc. Printre cele patologice enumără: inconştient psychastenic, isteric, ipnotic, somnambulic, psihopatic.[1]

Un alt psiholog, Dwelshauvers, distinge: inconştient psihofiziologic, inconştient automatic sau subtconştient, inconştient

1 A. *Hesnard*, L'inconscient, Paris, 1923.

dinamic sau latent activ, inconştient de memorie, telepatic, afectiv, ereditar, social etc. [1]

Unele din aceste multiple forme—după cum am văzut mai sus pentru inconştientul dinamic,— se pot reduce la alte forme mai simple. E vorba de a găsi formele în adevăr ireductibile, de a contopi în tipurile cele mai simple toate aspectele vieţii sufleteşti inconştiente. Ţinînd samă de acest principiu, propunem următoarele două tipuri. Reducem în primul rînd distincţia normal-patologic, fiindcă, după părerea noastră, cum vom arata mai jos, toate formele de inconştient sînt mai mult ori mai puţin patologice.

a) *Inconştient funcţional.* Funcţionarea organelor noastre fiziologice caşi aceia a elementelor psihice rămîne inconştientă. Dacă conştiinţa noastră ar fi lucidă la toate transformările survenite în cenestezia noastră, atunci adaptarea ei la lumea exterioară, cunoaşterea mediului înconjurător în lupta pentru existenţă ar fi fost complect paralizată. Omul e însă un animal ale cărui elemente de cunoaştere sînt proectate în afară, către realitatea exterioară. Copilul capătă întâiu percepţia lumii externe şi pe urmă conştiinţa eului. Atentă la adaptarea obiectivă, conştiinţa funcţionării interne a rămas fatal atrofiată. Observaţia internă, autoanaliza nu apare decît în unele psihoze. Atunci fiecare modificare organică e pîndită şi interpretată. Omul normal însă nu-şi studiază în fiecare minut cenestezia. *El îşi* îndreaptă atenţia în afară, de unde poate veni pericolul. Funcţionarea internă e oarecum înlăuntrul citadelii, apărată şi ţinută la adăpost de orice surpriză, de orice variaţie. Lipsa de variaţie aduce însă cu ea mecanizarea, automatizarea. Securitatea deplină aduce amorţeala şi umbra inconştiinţei. Şi nici nu putea fi altfel. Omul n'ar fi putut lupta pe două frontari: intern şi extern. Ca să învingă în afară, îi trebuia linişte înăuntru.

Ca subdiviziuni ale acestui tip distingem: inconştient funcţional *fiziologic* (cenestezic), şi inconştient funcţional *psihic* (inconştient în senzaţii, memorie, asociaţie, inconştient-motor, în raţionament etc).

b) *Inconştient de adaptare la mediu.* Primul tip se referă la lumea psihică internă. Acest de al doilea priveşte adaptarea noastră la mediul exterior. In acest scop avem nevoe de a învăţa anumite mişcări, de a imita pe cele mai utile. Cînd aceste mişcări sînt des repetate, ele devin inconştiente subt formă de *automatisme.* Repetiţia aduce mecanizare, fiindcă înseamnă şi ea securitate. Ceiace ne trezezşte conştiinţa e surpriza, noutatea. Pe aceasta o evităm fiindcă poate fi periculoasă ca orice lucru necunoscut. Repetiţia însă nu aduce nimic nou, deci nimic dăunător.

---

1 *Dwelshauvers,* L'inconscient, Paris, 1916.

Automatismele ne ajută să ne adaptăm la mediu achiziţionînd conduite nouă. Cîte odată avem însă interesul să conservăm unele conduite vechi dar utile. Această sarcină ne-o facilitează *inconştientul afectiv.* Subt forma antipatiilor sau a simpatiilor, a emoţiilor sau a reprimărilor, el ne ajută instinctul de conservare.

Aceste două forme cu subdiviziunile lor cuprind toate manifestaţiile inconştiente. Ele ne vor permite să trecem cu mai multă claritate la explicaţia şi interpretarea mecanismului acestor fapte sufleteşti.

(Va urma)

Mihai Ralea

O călătorie prin Muntenia în anul 1797

Inaintea deschiderii Canalului de Suez, rari erau occidentalii care întrebuinţau drumul prin continent spre Indii, în locul acelui mai sigur şi uşor în jurul Africei pe mare, şi chiar cei care alegeau drumul mai scurt prin Constantinopole, Alexandria-Suez sau prin Alepo-Bagdad, rar cînd treceau prin Principatele romîne.

Intr'adevăr, călătorii străini, şi mai ales englezi vizitînd celelalte ţări în Orient sînt mult mai numeroşi decît pe la noi: Lady Montague, Spon şi Wheler, Hobhouse şi alţi mulţi ne povestesc lucruri interesante despre vecini, şi mai ales despre Ţarigrad, dar până în ţările noastre n'au ajuns. Cu toate acestea există un număr însemnat de Englezi, care în diferite veacuri ne-au lăsat amintirile lor din Principate, începînd cu John Newberie 1 şi Lithgow 2 în Sec. al XVII-lea; vestita Lady Craven, 3 despre care ne-a scris Ionescu-Gion, în sec. al XVIII-lea; Macmichael 4, Neale 5 şi Walsh 6 pe la începutul se-

1 In *Hakluytus Posthumus or Purchas his Pilgrimes*, London, 1625—26, 5 vols., folio, vol. II.

2 In *The totall Discourse of the rare Adventures and paineffull Perigrinations...*, London, 1640, 4° şi Glascow, 1906, 8; traducere olandeză, Amsterdam, 1656.

3 In *A Journey through the Crimea to Constantinopol...*, London, 1788, 4°; ibid., 1789 şi Viena, 1800, 12°; traducere franţuzească, Paris, 1789, 8°; nemţească, Leipzig, 1789, 8°.

4 In *Journey from Moscow, to Constantinopol*, London, 1819, 4°; traducere nemţească, Jena, 1819, 12°.

5 cf. Spicuitor în ogor vecin, I, p. 133.

6 In *Narrative of a Journey from Constantinopole to England*, London, 1828, 8°; trad. franţuzească, Paris, 1828, 8°; nemţească, Dresden-Leipzig, 1828 şi olandeză, Amsterdam, 1829, 8°.

BIBLIOTECA UNIVERSITĂŢII IAŞI

colului trecut, şi ceva mai tîrziu Quin 1 şi Oliphant 2 pe Dunăre, pentru a nu menţiona Consulul Wilkinson, 3 care ne-a lăsat o carte bogată în informaţii despre Muntenia în timpul lui Ioan Caradja B. B.

Printe aceşti Englezi interprinzători, este unul despre care nu s'a scris încă la noi; ne gîndim la *John Jackson*, autorul cărţii Journey from India towards England in the year 1797, by a route commonly called over land through countries not much frequented, and many of them hitherto unknown to Europeans; particularly between the rivers Euphrates and Tigris, through Curdistan, Diarbek, Armenia, and Natolia, in Asia and through Rumalia, Bulgaria, Vallachia, Transylvania etc. in Europe. Ill. by a map and other engravings. London, T. Cadell Jun. & W. Davies, 1799, 8°, XVI 277 pp. If.

In bibiloteca mea am un exemplar al traducerii nemţeşti (Weimar, 1803, 8°) din care am spicuit rîndurile următoare.

p. 176: Trecurăm Dunărea dela Rusciuk, ajungînd în oraşul Ergoil (Giurgiu)... In satul Copuchan (?) 4 sosirăm la ceasul 11. Trăsurile de poştă în Muntenia sînt uşoare, bine aşezate pe patru roate. Nici la căruţă, nici la ham nu este cea mai mică bucată de fier sau de vre-un alt metal. Caii, deşi sînt mici, fug repede; călătoream în medie mai iute decît cu poşta engleză. In ziua de 1 Septembre la 6 dimineaţă pornirăm iarăşi la drum; obţinuserăm o caretă de poştă cu trei cai şi ienicerul meu deasemenea. Până la satul Calliguran (Călugereni) unde sosirăm la 9 diminiaţă, nu văzurăm nicio cultură. 5 Stăturăm aci până la 10 jumătate, continuînd printr'o regiune frumoasă, care însă era puţin cultivată, macar că arăta foarte roditoare... La ora 12 trecurăm Argeşul, peste un pod de luntre, legate împreună c'un lanţ de ancoră. Butuci de lemn, numai pe jumătate fasonaţi, erau întinşi peste bărci. De aci înainte străbăturăm o regiune frumoasă, unde se cultiva mai puţin grîu decît porumb, sosind pe la 3 d. a. la Bucureşti, capitala Vlahiei şi reşedinţa Hospodarului.

Bucureştiul e un oraş mare şi populat, avînd 360 de biserici grece, una catolică romană, o capelă luterană şi cîteva mănăstiri.

1 In *A Steam-Voyage down the Danube*, 2 vol., London, 1835, 8°; trad. nemţească Leipzig, 1836, 8°.

2 In *The Russian Shores of the Black Sea*, London, 1853, 8°; ibid., 1854.

3 *An account of the Principalities of Wallachia and Moldavia*, London, 1820, 8°; trad. franţuzească, Paris, 1821, 1824 şi 1831, în 8°; italienească, Milano, 1821, 8°.

4 Pe harta lui Schütz şi Miller, 1789, găsesc un sat Gurban, la sud de Comana şi Dadilov, de asemenea pe harta lui Dirwaldt, 1810. In cartea lui Bauer: *Mémoires historiques et geographiques sur la Valachie*, Frankfurt et Leipsic, 1778, 8°, nu găsesc nici-o localitate al cărei nume să semene cu Copuchan.

5 Regiunea fiind fireşte prea aproape de Giurgiu, cetate turcească.

Moschele turceşti nu sînt, nefiind îngăduite în toată *Muntenia*. Trăsurile de boeri sînt în număr mare; cine n'are echipagiu, nu e mai considerat decît un servitor sau ţăran; însă cu 50 lire sterline poţi să ţii trăsură, doi cai şi vizitiu. Vizitiii şi slugile sînt toţi robi ţigani.

In clasele de sus se intrigează mult, mai ales între căsătoriţi. Nimeni nu-şi vede soţia înainte de schimbarea inelelor, care se face numai cu cîteva zile înainte de cununie. Părinţii sau tutorii mirilor hotărăsc totul, fără să consulte pe cei interesaţi. Puţin timp după cununie, cei căsătoriţi nu mai trăesc împreună, fiecare urmîndu-şi intrigile sale. Cucoanele au de obiceiu trăsurile lor deosebite, o căleaşcă făcînd parte din orice zestre. Fetele necăsătorite sînt dimpotrivă ţinute închise ca într'o mănăstire, şi nu sînt îngăduite să vorbească cu bărbaţi, oricine ar fi ei, înainte de logodnă.

Cred că nu există pe lume multe popoare, cel puţin între creştini, care vorbesc mai mult despre religie, şi de fapt o ţin mai puţin decît oamenii aceştia. In unele biserici se fac slujbe mereu, zi şi noapte, rugăciunile fiind cîntate caşi la catolici. Limba ţării e frumoasă, are ceva asămănare cu cea greacă, şi se scrie cu mai multe litere greceşti.

Muntenia are un pămînt foarte bogat, sînt însă aproape prea multe păduri. In cea mai mare parte a ţării nu sînt nici dealuri, nici pietre. Se cultivă mai ales „grîul turcesc" sau porumbul; în oraşe mari se găseşte însă pîne bună de grîu. Mîncarea e foarte eftină, cumpărasem o puicuţă grasă cu un golo-gan.[1]

Locuitorii sînt mai toţi Greci (sic), fiind de religie greacă. Nu sînt mulţi străini între ei, numai în oraşele mari cîţiva Ovrei şi Nemţi.

Pe drumuri sînt adesea cruci ridicate, unele de piatră, cele mai multe de lemn, toate sînt însă zugrăvite, pe unele Domnul Isus Hristos, pe altele Sf. Fecioară, cei doisprezece Apostoli sau cele zece porunci şi rugăciuni. Provincia e bine înzestrată cu ape. Podurile sînt făcute de lemn, însă deasupra sînt aşezaţi butuci nefasonaţi care cedează subt picioarele cailor.

La Bucureşti cumpărai cele trebuincioase precum şi mîncarea pentru drum şi pentru carantină la graniţă. La 4 Septembrie luai rămas bun dela gazda mea, Consulul General Imperial şi Regal, d. von Merkel".

Autorul călătorea foarte repede, schimbînd cai la următoarele localităţi: Bolentina, Floreşti, Găeşti, Tscherboff (?) Piteşti, Moara (?), Argeş, Salatrucu, Perişan, Cîineni, Turnul Roşu. Cai odihniţi erau totdeauna gata pentru transportarea poştei Legaţiunei Austriace dela Constantinopole, poşta fiind plătită de

1 Originalul spune: eine halbe Siuvern Sierling (1 Groschen Conventions-Geldes).

Consulul von Merkel, prin mîinile căruia trecea toată corespondenţa dela Compania Indiilor Orientale spre Viena.

La Turnul Roşu, unde călătorul sosi la 5 Septembre, trebuia făcută o carantină de zece zile. La carantină călătorii erau bine găzduiţi, fiind aprovizionaţi cu mîncare bună, cu vin şi fructe.

La Roicza se examinau paşapoartele şi dovezile carantinei. Călătorul îşi continuă drumul prin Sibiu şi Temişoara spre Budapesta.

Constantin J. Karadja

Cronica externă

In haos

Dela cronica mea precedentă, o serie de evenimente senzaţionale şi cu repercursiuni largi s'au desfăşurat pe scena politică mondială. Fapte care, luate în parte, ar fi absorbit altădată pentru multă vreme atenţia publică, au apărut şi au pierit grăbite din cercul interesului nostru, izgonite de altele mai surprinzătoare, dar tot atît de efemere. Dacă amintim aci numai pe cele mai importante se poate vedea cît de variate şi intense au fost emoţiile şi frămîntările din toate regiunile continentului nostru: conflictul italo-grec, lovitura de stat militară din Spania, retragerea Aliaţilor dela Constantinopol şi proclamarea republicei turceşti, răscoalele din Bulgaria şi Grecia, conferinţa imperială britanică, adunarea a patra a Ligii Naţiunilor. Toate aceste fapte au fost însă acoperite prin evoluţia rapidă, sgomotoasă şi plină de neprevăzut a problemei fundamentale şi, din nefericire, cu caracter de permanenţă: Problema germană cu toate aspectele ei lăturalnice. Faptele celelalte, oricît de surprinzătoare, au păstrat toate o importanţă limitată în timp şi spaţiu—afară de diferendul Corfu, care a sdruncinat cîteva clipe în chip ameninţător şubredul echilibru al continentului. Problema germană singură nu a încetat nici un moment de a interesa direct toate statele şi de a se confunda cu însăşi soarta păcii generale. Ea este şi rămîne problema politică prin excelenţă.

Nu este locul pentru o fastidioasă recapitulare a măruntelor întîmplări cotidiane răsfirate în atîtea direcţii. Datoria noastră e însă de a urmări firul evoluţiei esenţiale a problemei. Cronica precedentă se încheia asupra constatării rupturii înţelegerii franco-engleze, declarată în Iulie. Ce nu se putea aştepta atunci, în urma fulminantelor discursuri ale Lordului Curzon şi ale d-lui Baldwin? Cîtă emoţie n'au stîrnit ele la Paris

şi Berlin? Dintr'o parte se aruncau atacuri furioase; în cealaltă încolţeau speranţe naive. Ne aflam doară în faţa Marii-Britanii. Şi, în adevăr, acţiunea anunţată luă un curs repede şi ascendent. După primele discursuri, urma schimbul de note cunoscut, plin de acuzaţii reciproce, prin care se consacra în public ruptura înţelegerii cordiale. In timp ce guvernul britanic se înflăcăra, arunca furios memoriul în care ocupaţia bazinului Ruhr era declarată oficialmente ca arbitrară în faţa opiniei universale, şi publica apoi toate documentele, până atunci secrete ale discuţiilor cu Franţa,—d. Poincaré rămînea neclintit pe poziţia lui. Ne puteam aştepta la un cataclism politic, la un gest exasperat, ne aşteptam în orice caz la ceva—pentrucă era necesar ca un atît de răsunător preludiu să fie urmat de *o faptă*.

Dar nimic nu urmă. Recunoscîndu-şi neputinţa, Anglia se închidea din nou în izolarea din care eşise în chip atît de pronunţător. Telegramele şi ziarele anunţară un „armistiţiu" de cincisprezece zile în intervalul căruia miniştrii britanici plecară cu toţii în vilegiatură la băile din... Franţa. Armistiţiul acela era tocmai timpul trebuitor pentruca situaţia să se clarifice fără participarea Angliei. Şi cînd d. Baldwin, în ajunul înapoierii la Londra, vizită pe d. Poincaré la Paris, succesul acţiunii franceze din Ruhr era asigurat, iar Angliei nu-i rămînea decît să declare solemn că este... „pe deplin împăcată cu politica Franţei".

In interval, prăbuşirea finanţelor germane continua vertiginos. De astădată cauza nu mai stătea nici într'o acţiune voluntară şi calculată a guvernului, nici în prestaţiile sau plăţile făcute Aliaţilor—pentrucă acestea erau suspendate—ci stătea în lupta economică din Ruhr. Dar şi aici e nevoe de o precizare: Prăbuşirea nu se datorea numai cheltuelilor pentru rezistenţa pasivă, ci şi sancţiunilor extrem de aspre impuse de ocupanţii francezi şi belgieni. In măsura deprecierii mărcii, sarcinile statului luau proporţii neînchipuite. Cantităţi enorme de bancnote, emise pe baza unor simple bonuri de tezaur, erau absorbite de populaţia bazinului Ruhr. De o acoperire cît de mică a cheltuelilor prin încasări nu putea fi vorba—şi niciun mijloc nu exista pentru a pune capăt neîncetatei înăspriri a situaţiei. Asignatele revoluţiei franceze, rubla sovietică fuseseră demult lăsate în umbră de catastrofa mărcii germane. In nouă luni de rezistenţă, dolarul crescu dela 10.000 mărci la 300 milioane mărci.

Situaţia tezaurului public, dacă acest termen mai poate fi întrebuinţat, exprima şi mai elocvent dezastrul. De unde cheltuelile statului fuseseră pe decada anterioară ocupaţiei bazinului Ruhr de 162 miliarde mărci, sumă destul de ridicată, ele ajunseră în a doua decadă din April la 885 miliarde, în a doua decadă din Iunie la 2794 miliarde şi în August la 247.970 miliarde pe decadă. La începutul lui Septembre, cheltuelile pe

decadă au depăşit desigur 1 milion de miliarde pentru a ajunge în ultima săptămînă a rezistenţii pasive la *8 milioane de miliarde.* Şi în timp ce cheltuelile creşteau astfel la cifre astronomice, veniturile nu urmau nici pe departe progresiunea: în ziua cînd începuse ocupaţia, încasările tezaurului mai acopereau 28 la sută din cheltueli; la începutul lui Septembre abia 0.7 la sută. Intreaga viaţă financiară era deci redusă la neant. Un stat care nu încasa nimic, îşi susţinea existenţa cu hîrtii de bancă fără nici o valoare. Orice încercare de a găsi un remediu, de a proceda la o reformă monetară, oricît de ingenioasă, era condamnată la insucces, atît timp cît o echilibrare a finanţelor statului nu era posibilă, iar aceasta atîrna în primul rînd dela suprimarea tuturor subvenţiilor pentru populaţia renană.

Paralel cu acest naufragiu financiar, inutilitatea politică a rezistenţii pasive devenea din ce în ce mai limpede. In momentul cînd guvernul englez se retrase din arenă, lăsînd din nou Germania în luptă directă cu Franţa, era evident că lupta trebuia să se termine printr'o victorie deplină a Franţei. Singura speranţă care mai rămînea Berlinului era că, prin menţinerea vremelnică a rezistenţii, se vor putea cumpăra anumite concesii din partea Franţei. Dar şi această speranţă trebui să cadă în faţa voinţii tenace a d-lui Poincaré de a nu sta de vorbă cu Germanii decît în urma renunţării reale la rezistenţa din regiunea Ruhr.

Guvernul Cuno, angajat până peste cap în lupta împotriva ocupaţiei franceze, fu răsturnat aproape automatic, în clipa cînd certitudinea înfrîngerii şi conştiinţa nevoii de a căuta o înţelegere cu Franţa prinse rădăcini în cugetul partidelor politice. Era nevoe de alt guvern, mai conciliant, mai flexibil şi mai stăpîn pe situaţia parlamentară. Lui îi revenea sarcina de a aplica remediile financiare eroice şi de a proceda la reforma monetară. Incredinţat de sprijinul celor patru partide democratice, adică de marea coaliţie care până atunci fusese zadarnic încercată, d-rul Gustav Stresemann, conducătorul partidului populist, primi sarcina ingrată a constituirii cabinetului. Alături de el, socialistul Hilferding era chemat să repare finanţele şi să oprească în loc prăvălirea mărcii. Guvernul acesta, compus din cîţiva oameni pricepuţi şi hotărîţi, reprezenta ultima rezervă a Germaniei republicane. Insuccesul şi căderea lui avea să însemne desechilibrarea totală a vieţii politice germane, dacă nu chiar desmembrarea efectivă a Reichului.

Cabinetul Stresemann se ciocni dela început de greutăţi interne care întîrziară hotărîrile decisive anunţate. Reforma monetară se dovedi a fi legată de dificultăţi tehnice de neînlăturat, atît timp cît lupta din Ruhr continua să absoarbă enorme contităţi de monedă. Numai reluarea lucrului pe toată linia, numai întreţinerea celor cîteva milioane de lucrători prin munca lor proprie, iar nu prin ajutoare din partea statului, putea să

dea acestuia răgazul pentru a-şi echilibra socotelile. In faţa acestei evidenţe căreia nu i se putea sustrage niciun partid politic, afară de extremiştii naţionali şi niciun cetăţean din teritoriul ocupat, guvernul Stresemann lua hotărîrea de a capitula. A fost o capitulare curagioasă, după o luptă plină de demnitate tragică şi de eroism cotidian şi colectiv.

Problema reparaţiilor intra prin aceasta într'o fază nouă. Era momentul cînd intenţiile Franţei, din nou biruitoare, trebuiau aduse cu toată sinceritatea la cunoştinţa lumii civilizate. Fireşte, situaţia de fapt permitea Franţei orice acţiune. Stăpînă pe destinele continetului, ea putea porni pe orice cale fără a avea nevoe s'o justifice. Dar aceasta numai în aparenţă. In realitate, Franţa nu putea trece peste declaraţiile ei anterioare, fără a-şi slăbi poziţia morală, fără a pierde consideraţia opiniei publice generale. In Ianuar ocupaţia bazinului Ruhr fusese motivată prin faptul că Germania nu prezentase propuneri. In Iulie cînd aceste propuneri sosiră, Franţa refuzase să le ia în consideraţie din cauza rezistenţii pasive. Normal era deci, ca îndată după părăsiraa reală a rezistenţii pasive să înceapă tratativele asupra reparaţiilor.

Momentul era, din acest punct de vedere hotărîtor. El avea să arate lumii dacă Franţa consideră prezenţa ei în bazinul Ruhr ca o simplă garanţie temporară pentru executarea tratatului, sau dacă înţelege să facă din această ocupaţie quasi permanentă un mijloc pentru a provoca prăbuşirea totală a vieţii de stat germane. In primul caz Franţa trebuia să facă totul spre a facilita tratativele; în celalalt caz ea avea să evite tratativele până cînd ele aveau să devină imposibile sau inutile. D. Poincaré trebuia să manifeste în mod public dacă urmăreşte reparaţiile sau „siguranţa".

Până acum această clarificare nu s'a produs. Fără a ţine samă de situaţia critică în care se pusese guvernul Stresemann prin renunţarea la rezistenţă, d. Poincaré continua să amîne discuţia şi să privească imperturbabil agravarea catastrofei interne germane. In timp ce reprezentanţii Reichului băteau zadarnic la uşile dela Quai d'Orsay şi ale Comandamentelor din Düseldorf şi Maynz, reprezentanţii Franţei tratau cu magnaţii industriei şi susţineau fără prea multă jenă dubioasa agitaţie separatistă. Singurul rezultat obţinut prin această politică dilatorie a fost o întărire a reacţiunii şi o slăbire a autorităţii centrale. Era firesc ca un guvern ce nu izbutise nici prin capitularea deplină să înduplece pe ocupanţi, să fie duşmănit de toate elementele reacţionare. Mişcările din Bavaria, toate ostile guvernului condus de „marxiştii" dela Berlin, toate puse în slujba ideii naţionaliste şi revanşarde, fie că era vorba de separatismul „albalbastru" al comisarului von Kahr, locotenent ipocrit al lui Rupprecht de Wittelsbach, fie că ne aflam în faţa isteriei şovine „negru-alb-roşu" pangermanistă a demagogului Hittler şi a gro-

tescului general Ludendorf își aveau, în ultimă analiză, originea în slăbirea autorității guvernului Stresemann, care nu adusese niciun remediu. Ce putea face acesta decît să plece sau să evolueze spre dreapta? Imputernicit printr'o lege de circumstanță, D-rul Streseman procedă militărește contra guvernului socialisto-comunist din Saxonia. A doua zi, socialiștii se retrăgeau din guvernul central, îngăduind acestuia un nou viraj spre dreapta, care nu-i putea adăuga nicio autoritate. Anarhia era acum generală.

Anglia, care până atunci se ținuse în rezervă, crezu nimerit să amintească Franței angajamentul de a accepta o discuție generală a problemei financiare. Statele-Unite aderau la ideia unei conferințe internaționale de experți pentru cercetarea capacității de plată a Germaniei și stabilirea unei soluții practice. Dar și acest proect fu zădărnicit de Franța. America, abia convinsă, după atîtea ezitări, să se intereseze din nou de marea problemă europeană, era silită iarăși să se izoleze descurajată. D. Poincaré, invocînd textul tratatului, revendică pentru Comisia Reparațiilor dreptul de a numi pe experți și pretindea ca discuția să se mărginească la stabilirea capacității de plată *actuale*, fără cercetarea cauzelor, fără vre-o apreciere asupra utilității și legitimității ocupației bazinului Ruhr, fără vre-o obligație pentru viitor. Bine-înțeles proectul căzu în apă.

In interval, guvernul german făcu un demers care nu mai putea fi respins sau trecut cu vederea, indiferent de urmarea pe care avea s'o primească mai tîrziu. El ceru prin Kriegslastenkomission comisiei reparațiilor să asculte pe delegații germani. In ședința din 13 Noembre, Franța se decise în fine să accepte cererea. Prin delegatul ei, ea merse chiar mai departe propunînd și delegarea unui comitet de experți, care examinînd situația financiară, să fixeze pentru un interval de trei ani plățile germane, fără, bineînțeles, a modifica ceva din suma totală fixată la 1 Mai 1921. Anglia, prin delegatul ei Sir John Bradbury primi această propunere ca un *pis aller* în urma eșuării proectului anglo-american. Rezoluția luată în unanimitate stabilește: 1) Că reprezentanții guvernului german vor fi ascultați cît mai curînd. 2) Că propunerea constituirii unei comisiuni de experți va fi reluată după ce această ascultare va fi avut loc.

De sigur, hotărîrea aceasta nu e decît o promisiune destul de imprecisă. Și totuși ea putea da impresia că guvernul francez a înțeles *in extremis*, în ajunul redeschiderii Reichstagului care va decide de soarta guvernului Stresemann să-i întindă acestuia o mînă de ajutor, sau că furia reținută dar greu de ascuns a Angliei a reușit să impresioneze cerbicia primului ministru francez. Și totuși politica Franței este încă înconjurată de mister. Căci în timp ce apare această rază de speranță într'o înțeleaptă cercetare a situației tragice de pe con-

tinent, d. Poincaré propune, în conferința ambasadorilor, noi sancțiuni fantastice. E suficient ca umbra unei deslegări a chestiei reparațiilor să se estompeze, pentruca problema cealaltă, a dezavuării, să fie scoasă cu promptitudine la suprafață.

Și astfel haosul dintre Rin și Vistula devine tot mai amenințător pentru întregul continent.

La spatele Franței implacabile și oarbe, Anglia din ce în ce mai unanimă în păreri, așteaptă încruntată dar liniștită desfășurarea.

17 Noembre, 1923

Eugen Filotti

BIBLIOTECA UNIVERSITĂȚII IAȘI

Cronica economică

Dispariţia industriei de ziare

Chestiunea de o însemnătate covîrşitoare astăzi e criza pe care o străbate acea industrie foarte specială şi interesantă între toate : *Industria Culturii.*

Căci există ateliere unde se fabrică această marfă. Prin „Cultură" se înţelege un complex variat de ştiri de tot soiul, literare, ştiinţifice, artistice, politice, economice, la care se adaogă şi o îndrumare a părerilor, în sensul cel mai util, sau cel mai moral... Intr'un cuvînt, acest amestec de noutăţi şi poveţe,— iată ce însamnă cuvîntul „cultură".

Iar uzina unde se lucrează un asemenea produs, se chiamă *Presa.*

Ori, presa este ameninţată astăzi să dispară pur şi simplu, sau, în cel mai bun caz, să-şi schimbe radical destinaţia (celace nu e „cel mai bun caz", şi celace tot „dispariţie" se numeşte).

Presa nu este în nici-o ţară o întreprindere foarte remuneratorie comercialmente. Se poate totuşi menţine la o rentabilitate care să-i permită existenţa mai departe. La noi însă, scoaterea unei gazete însamnă deadreptul un bilanţ deficitar.

Ca să dăm o idee despre această situaţie, vom face o socoteală simplă, care ne va duce la încheerea că un ziar romînesc ar trebui să se vîndă cu 9 lei exemplarul, ca să fie în condiţiuni de rentabilitate identice cu cele din alte ţări.

Intr'adevăr, la Praga bunăoară kilogramul de hîrtie se vinde cu 17 lei, iar exemplarul de ziar cu circa 4—5 lei. La Viena kilogramul costă 13 lei, iar exemplarul costă variabil între 4 şi 7 lei, după gazetă, în timp ce la noi hîrtia costă 20,50 lei kilogramul, iar exemplarul se vinde cu 1 leu şi 75 bani.

Căci nu e corect a spune că un ziar romînesc costă 2 lei. La noi numai 20°/$_{0}$ se trimite abonaţilor, iar restul de 80°/$_{0}$ se desface prin sistemul colportajului, care reţine 25°/$_{0}$ din preţul de vînzare. Dacă puneţi 10 bani costul mărcii poştale şi 5 bani de ziar lipirea benzii şi scrierea adresei, veţi ajunge la cifra chiar de 1 leu 65.

Dar mai sînt şi alte consideraţiuni care oglindesc deosebirea dintre gazetăria romînească şi aceia din străinătate.

Producţia hîrtiei austriace (care costă numai 13 lei kilogramul) se face în condiţiuni mai puţin avantajoase ca la noi. Austriacii care nu au combustibil, trebue, cu mari cheltueli, să şi-l procure din afară. Pe cînd noi întrebuinţăm petrol, pe care îl avem.

Afară de aceasta, gazetele vieneze au un serviciu de informaţiuni cum se cade, care costă foarte scump. Acest serviciu constă fie din reprezentanţi speciali, din „corespondenţi particulari" pentru fiecare ţară şi pentru fiecare specialitate,—fie din participare ca membru la un trust sau *Konzern* telegrafic sistematic şi internaţional.

Am făcut socoteală că acest ultim procedeu (care e cu mult mai eftin decît cel dintâiu) ar costa pe gazeta abonată o sumă de circa 3—4 milioane pe an !

Ori, această sarcină nu grevează bugetul gazetelor noastre. Celace însamnă că deficitul este înghiţit de scumpetea hîrtiei într'o măsură încă şi mai mare decît ar părea la prima vedere.

Dar aceasta mai însamnă că informaţiunile cu care trebue să se mulţumească redacţiile romîneşti—şi indirect publicul—sînt de o calitate mult inferioară, *în timp şi în spaţiu,* celor ale presei străine.

In timp, pentrucă marile evenimente ne vin întotdeauna mult prea tîrziu.

In spaţiu, pentrucă minusculele telegrame ale minusculelor noastre agenţii telegrafice, nu samănă de loc cu acele telegrame-articole, identice în dimensiuni cu articolele propriu zise, şi constituind azi baza esenţială a oricărui cotidian civilizat.

Noi nu avem toate acestea. Trebue să ne mulţumim cu telegramele oficiale, succinte, neclare, şi, în cel mai bun caz, numai pe jumătate adevărate. Căci nu e un secret pentru nimeni că informaţiunile oficiale sînt cele mai imperfecte şi mai superficiale.

Alt post din bilanţul ziarelor, inexistent la noi : plata colaboratorilor. Numai două-trei gazete au scriitori mai onorabili, fiindcă numai două-trei pot consimţi să-i plătească omeneşte. In colo, nu avem decît pleava societăţii, retribuiţi cu salarii de

foamete. Scrisul a ajuns să fie la noi sau un apostolat, sau un *„pis-aller"*. Ori, apostolatele sînt rare, accidentale şi nesigure. Cît despre a doua eventualitate,—ea nu e o soluţie.

Iată deci o sumă de *economii* pe care ziarele sînt nevoite să le facă în paguba cetitorilor. Şi, cu toate aceste economii, ziarele lucrează în pagubă!

Bun înţeles, nu e vorba aci de ziarele sprijinite de fondurile oculte ale guvernelor, nici cele care se transformă, văzînd cu ochii, în repertorii de vînzări, cumpărări, plasare de servitori, închirieri, etc. Acelea umplu pagina întâiu *pro forma* (dacă se poate vorbi de forma exterioară a articolelor din asemenea ziare!) In curînd, trebue să ne aşteptăm a le vedea licenţiind pe acei cîţiva mediocrii colaboratori, pentru a deveni pe faţă ceiace sînt în realitate. In tot cazul nu de acolo ne poate veni soluţia. Aceste aşa zise ziare au interese potrivnice înfloririi artei şi ştiinţei gazetăreşti propriu zise.

Dar soluţia nu poate veni nici dela o bruscă urcare a preţului ziarelor. Căci dacă luăm proporţia dintre costul hîrtiei şi preţul ziarului de pildă din Austria (13 lei faţă de 4—7 lei), ar însemna ca o gazetă romînească să se ridice la cel puţin 9 lei. Ceiace nu ar fi o soluţie, pentru bunul motiv că atunci ...n'ar mai cumpăra nimeni gazete. Deja ridicarea preţului dela 1 leu la 2 lei (adică, corect, 1,75) a redus tirajul cu 30 la sută. Ne putem închipui ce ar fi dacă l-am ridica la un nivel egal cu cele din alte ţări!

Soluţia nu poate veni decît după ce vom răspunde la această poruncitoare întrebare:

Cum se face că industria romînească a hîrtiei nu poate produce pe un preţ mai mic decît 20 lei şi 50 bani kilogramul? Această industrie funcţionează la adăpostul unor taxe vamale propriu zis prohibitive. Afară de aceasta, ea nu e nevoită, ca industria austriacă, să-şi procure combustibilul din afară. Mîna de lucru e şi ea mai eftină. Atunci pentru ce această prăpastie paradoxală între preţul hîrtiei austriace (13 lei) şi a acelei romîneşti?

Dacă sîntem hotărîţi să ne folosim mai departe de calapoadele mintale pe care ni le oferă Logica, sîntem siliţi să ne îndoim de necesitatea acestor preţuri ridicate. Este infinit de probabil că fabricele noastre de hîrtie pot vinde şi cu 13 lei kilogramul (poate chiar cu mai puţin) dar preferă să nu o facă, pentrucă nu există concurenţa care să le împiedice de a realiza beneficii disproporţionate.

Şi în cazul acesta, Statul e dator să-şi amintească înţelesul adevărat al cuvîntului *protecţionism*. A proteja o industrie naţională însamnă a-i asigura un minimum de existenţă, foarte uşor superior faţă de industria respectivă străină. Protecţionism nu însamnă însă asigurarea, la adăpostul decretelor, a unor beneficii exagerate.

Şi se mai complică chestia cu încă o consideraţie. Pe lîngă dezavantajul de ordin moral provocat de protecţia unei industrii care nu are nevoe de protecţie,—se mai adaogă prejudiţiul naţional ce rezultă din nimicirea presei libere, a celui mai de frunte dintre izvoarele de cultură ale unei ţări.

Chiar dacă s'ar pune problema—şi nu se pune—de a se alege între pericolul unei producţii deficitare a fabricilor de hîrtie şi primejdia dispariţiei presei independente,—nu este permis, pentru orice guvernant patriot,—să aleagă decît în favoarea celei de a doua ipoteze.

Dar, cum spuneam, nu e aci cazul unei asemenea dileme. Criza culturii romîneşti îşi are leacul în retezarea beneficiilor ascunse ale trusturilor noastre de hîrtie.

Aceasta bun înţeles, dacă interesele susziselor trusturi şi interesele conducătorilor prepuşi la luarea unor asemenea măsuri—nu coincid. Şi nădăjduim că nu acesta este cazul.

Să se suprime orice taxă de import pentru hîrtie. Este matematic imposibil ca aceasta să aducă ruina fabricilor noastre. Va fi numai o înfrînare a cîştigurilor ilicite.

Ne închipuim obiecţia ce s'ar putea aduce: *insuficienţa transporturilor*. Prin aceasta—vor spune fabricile de hîrtie, aprovizionarea cu petrol se face în mod neregulat, intermitent şi aneconomic.

Dar obiecţia nu există. De pe o zi pe alta, Statul ar putea asigura o aprovizionare continuă a fabricilor de hîrtie, chiar dacă această favorizare s'ar face în dauna celorlaţi negustori. Căci nici-o industrie nu egalează *în* importanţă pe aceia care dă populaţiei hrana indispensabilă care se numeşte: *cultură*.

Ce poate fi mai lesne în ţara romînească ca un decret. Şi nici nu e nevoe de decret. Este suficientă buna-voinţa Direcţiei Căilor Ferate, care să se angajeze moralmente să alimenteze fabricile de hîrtie cu vagoane, înaintea celorlalţi particulari.

E lesne însă de priceput că o asemenea „favorizare" nu convine acestor fabrici. Căci ele sînt, depe acum, favorizate, dar în aşa fel, încît restul publicului să n'o ştie. Astfel, ele cumulează beneficiul protecţiei, şi beneficiul lamentărilor din pricina lipsei de protecţie. Este o situaţie ideală, la care sus-zisele societăţi cu greu vor renunţa. Căci e vorba să renunţe totdeodată la singurul pretext în numele căruia vînd kilogramul de hîrtie 20,50 lei în loc de 13 lei sau chiar mai puţin.

Dar e vorba aci de interese mai mari decît acele ale cîtorva puternice consilii de administraţie. La aceasta trebue să se gîndească Statul, care, dintr'o ştersătură de condeiu, are putinţa de a ne da, de pe o zi pe alta, o presă viabilă, o presă care foarte repede s'ar ridica la înălţimea celei din alte ţări.

Să ne gîndim numai la ziare ca „L'Oeuvre" sau „Le Quotidien". Cîtă ştiinţă şi cîtă artă găsim în coloanele lor variate şi de un meşteşug pedagogic desăvîrşit. Şi dacă ne mai gîndim

că școala nu e încă azi un loc pentru toată lumea, și că odaia de lucru a intelectualului e un privilegiu și o raritate încă și mai mare—trebue să recunoaștem că, dintre cele trei soiuri de fabrici de cultură: școala, cartea și presa,—cea din urmă e, cu mult, cea mai însemnată.

Deaceia, gravitatea primejdiei unei dispariții a presei romînești, necesitatea de a o îmbunătăți, și simplitatea „soluției" se impun în primul rînd economistului și, în genere, oricărui bun patriot.

D. I. Suchianu

Scrisori bucureștene

Lipsa de numerar.—Intelectualii în criză.—D. Vintilă Brătianu și femeile deflaționiste.—Puțintică politică.—N'avem Partide!—Tristeța cărților romînești.—Salonul de Toamnă.—Doi actori mari: Brezeanu, Maximilian.

28 Octombre

Subiectul zilei este, fără îndoială, așa zisa „lipsă de numerar". Nu este gazetă care să nu-i consacre două-trei articole în fiecare pagină, așa că niciodată, pentru cetitor, contactul presei cu Piața n'a fost mai senzibil.

S'au făcut anchete în toate centrele industrioase și comerciale ale țării, și dacă peste tot lipsa de bani ține în loc orice activitate, își poate ușor închipui cetitorul nebucureștean cît și cum se resimte această lipsă în Capitala țării.

Bucureștii n'au strălucit niciodată prin viața lor intelectuală, sau artistică. Deși mult din ce e mai ales în Romînia noastră, ca artă sau ca producție intelectuală, se află în București, nu aceasta dă caracteristica orașului. Artiștii și intelectualii sînt pur și simplu tolerați, în această urbe de lux și de afaceri, care între o masă copioasă și o întreprindere rentabilă consumă uneori, pentru digestie, și cîte un op artistic sau literar.

Că între intelectuali sînt și profesioniștii liberi—avocați, medici, ingineri, arhitecți și ceilalți—nici o îndoială. Dar aceștia sînt într'adevăr „utili" vieții bucureștene, și intelectul—cînd îl au—li se iartă pentru însușirile lor pozitive și folositoare.

Acestea sînt foarte căutate bineînțeles, și putem spune că profesioniștii liberi lucrează astăzi pentru negustori și pentru ceilalți speculatori îmbogățiți, cum lucrau acum o sută de ani pentru boerii chiaburi cei mai de soiu dintre meșteșugari.

Ce poate însemna lipsa banului pentru astfel de lume, e ușor de priceput. În Iașul dumneavoastră înțelept, care privește viața tolănit pe dealuri, Leul—chiar așa „devaluat" cum e—o fi avînd desigur prețul lui. Dar nu mișcă tot, nu apleacă tot subt laba sa neînduplecată. Afaceri or fi, dar o mai fi poate și altceva. Și chiar cele care

BCU IASI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

sint—permise ori nepermise, decente ori indecente—n'or fi călcind aşa ţanţoşe pe stradă, in văzul tuturor, admirate de toţi, dispreţuind pe toţi.

Astăzi se simte că vor pleca fruntea—erte-ni-se cuvintul nepotrivit—şi la noi. N'o pleacă încă—banul strins, şi mai ales cel proaspăt, e mai insolent decît oricind—dar vor putea s'o plece. Şi aceasta, din pricina lipsei de numerar. Vă închipuiţi acum proporţiile primejdiei.

Toată negustorimea onestă care vinde de cinci ani pe preţul Londrei marfă de Timişoara, sau surogate berlineze pentru plata cărora se cere moratoriu, toţi intermediarii deprinşi să vămuiască de şapte ori această marfă înainte de a o „dărui" consumatorului, toţi cumpărătorii de imobile revindute a treia zi cu profituri „frumuşele", toţi subscriitorii de acţiuni adesea „nevărsate" dar cedate peste noapte cu „prime" meritorii, toţi cavalerii speculei, toţi prietenii de inimă ai Leului de hîrtie, nobleţa indiscutabilă a zilei, toţi aceştia încep a căpăta sentimentul că hîrtia poate fi şi ea rară şi scumpă, că Bancnota chiar depreciată poate recăpăta o umbră de demnitate... Cînd ar fi atît de uşor să tipărim mereu.

Ce mizerie !... Şi ce ţară păcătoasă, care nu ştie să-şi ia miniştrii de finanţe la Bercovici, la Blank, sau altă Bancă cu renume.

Numerar mai este totuşi în Bucureşti. „Oamenii politici" nu sufăr încă în prosperitatea lor, iar femeile sînt mai „bine puse" decît oricînd.

Prăvăliile par mai mult goale, e drept. Dar sînt prăvălii şi prăvălii. Cele ale oamenilor cu trecere sînt mai pline decît oricînd, şi tot aşa cele cu articole feminine. Modele şi intervenţiile nu vor da niciodată faliment în Bucureşti.

E minunată agerimea cu care ştiu femeile—sex atît de slab—să se urce deasupra vremii. Pentru dînsele, politica parcimonioasă a d-lui Vintilă Brătianu e caşi cum n'ar fi. Putem spune chiar, fără teamă de desminţire, că „deflaţionismul" n'are în Bucureşti partizani mai stăruitori decît bucureştencele. Oroarea lor de inflaţiune a ajuns aproape clasică; şi aviditatea cu care absorb numerarul face din ele demne emule ale Fiscului. Dacă d. Vintilă Brătianu ar avea asupra femeilor puterea pe care o are asupra percepţiilor, leul aur ar fi de mult o realitate.

Din nefericire pentru ţară, ministrul de finanţe iubeşte prea mult percepţiile şi prea puţin femeile. Ceiace poate fi o virtute casnică, dar este hotărît o mare scădere politică.

Nepăsarea d-lui Vintilă Brătianu pentru jumătatea gingaşă a locuitorilor Romîniei este o greşală anti-economică, şi o greşală care îl va împiedica să ia vreodată conducerea celui mai puternic dintre partide. Nu vrem să afirmăm că în buna noastră ţară nu se ajunge sus decît prin femei, ci numai că indiferenţa semeaţă care poate fi permisă primilor miniştri, nu se iartă unui simplu ministru de finanţe.

Şi cu aceasta, iată-ne în politică.

O scrisoare din Bucureşti, fără puţină politică, n'ar avea senz. În Bucureşti se fac doar şi se desfac nu numai destinele ţării, dar şi cele ale postulanţilor puterii, ceiace e mult mai important.

Marea noutate a epocii e că nu mai avem partide.

Avem o sumedenie de formaţii, cu şefi, comitete executive, cu

oratori şi programe, dar nu mai avem partide—decînd au încetat să fie două.

Conservatori şi Liberali,—unde e vremea fericită cînd vă aveam numai pe voi, cum avem frigul şi căldura, ziua şi noaptea, binele şi răul.

Ziua nu era totdeauna zi, nici noaptea noapte, dar nu le aveam decît pe ele, şi cînd o greşeam cu una, ştiam că e bine cu cealaltă.

Azi plutim în negură.

Liberali—ce liberali sînt, Doamne, acei care nu mai veştejesc Reacţiunea,—averescani, ţărănişti, socialişti de două feluri, progresişti, democraţi-naţionali şi naţionalişti-democraţi,—ce este acest desgustător ghiveciu, în care toată lumea miroase la fel şi strigă deopotrivă: „Staţi fraţilor! Aici e libertatea! Aici Democraţia! Aici prietinii Ţăranilor"!

Dar unde-o fi puţintică chibzuială, un strop de dragoste de ţară, o singură dorinţă de mai bine, asta nu poate afla de nicăeri bietul cetăţean fără busolă şi cu capul ameţit, care-i schimbă la rînd pe toţi, fără să-i mai recunoască decum i-a luat la purtare.

În asemenea încurcătură, nu e de mirat că interesul pentru politică scade. Ideile generoase şi-au tocit aripile, iar puţin belşug nu-i în stare s'aducă nimeni. Întrunirile dela Dacia—sala cea mai sceptică din lume—sînt deaceia mai fără duh decît oricînd, şi toată gingăşia retorică a d-lui Iuliu Maniu nu poate mişca nici unul din scaunele care tremurau altădată subt cuvîntul unui Delavrancea sau Nicu Filipescu.

Singurul partid care ar putea însufleţi masele, cel ţărănesc, şi care ar putea impune o politică agricolă salvatoare, ezită încă asupra metodelor de acţiune şi nu ştie' să-şi asigure prestigiul pe care mulţimile nu-i pot da ci numai consfinţi. Cu enunţări de probleme, văzute de toată lumea, nu se cîştigă autoritatea, şi nici cu activitatea verbală, oricît de energică.

Democraţia faptelor, care pleacă temeinic de jos, pregătind şi organizînd, mai are de aşteptat probabil până se va ridica şi la noi prima generaţie a ţăranului ştiutor de carte care rămîne ţăran. Până atunci, nu vedem altă politică decît aceia care s'a numit foarte frumos „politica culturală eroică" şi care va trebui să facă din fiecare romîn un ştiutor de carte.

Şi pentrucă am ajuns la carte, putem spune că biata carte romînească trece prin grele timpuri.

Ca una care e chemată să trezească lumea noastră la priceperea intereselor sale, guvernele văd întrînsa un mare duşman şi-i închid toate uşile. Tot ce-ar putea-o face să trăiască i se refuză sistematic; şi şcolile, care se clădesc mai mult din banii locuitorilor decît dintr'ai statului, vor putea fi într'adevăr şcoli numai cînd învăţătorii de mîne vor avea pe ce să înveţe.

Literatura şi artele pot fi, într'un stat politic ca al nostru, funcţiuni sociale cu totul nebăgate în samă; este de netăgăduit totuşi că aiurea ele au ridicat generaţii de inteligenţe generoase, iubitoare de oameni şi de pămîntul strămoşilor, pe care poate înflori şi altceva decît un Eldorado al politicienilor bărbaţi de afaceri.

În fiecare cuvînt al nostru vom cere deaceia cărţi eftine şi multe, la îndămîna tuturor: eftine, ca să poată intra peste tot,—multe, ca să putem alege,—la îndămîna tuturor, spre a fi înţelese de oricine.

Şi pentru a sfirşi scrisoarea aceasta cu lucruri din Bucureşti, cîteva cuvinte despre arte şi despre teatru.

Sezonul expoziţiilor a început destul de anost, cu acel aşa zis *Salon de Toamnă*, care a fost de data asta atît de palid şi de tern pecît e toamna de strălucitoare şi de caldă.

Să fie şi aici criza de numerar?

Se poate.

O salutăm ca binevenită, şi aşteptăm să izgonească din artă producţia din cale-afară mediocră.

Spunînd o vorbă şi despre teatru, nu vom împrumuta cituşi de puţin din atribuţiile cronicarului d-stră special.

Voiu nota din viaţa teatrală, numai intenţia noului director general de a curăţi grajdurile pe care le avea Augias la Naţionalul nostru—de ce nu s'o mai fi auzind nimic în privinţa asta?—şi cele două evenimente actoriceşti care ies din obişnuit: *Brezeanu* în „Ţăranul baron" şi *Maximilian* în „Magnificul încornorat".

Brezeanu este cel din urmă reprezentant al marii noastre generaţii de comedieni. Şi este în fiecare rol, o întrupare de minunată artă care trebue neapărat văzută, revăzută.

Tot ce spune acest sculptor al cuvîntului capătă accent şi amploare. Fraza sa este ca un baso-relief, din care viaţa se desprinde fără greş, străină uneori de intenţiile autorului, dar izbitoare, unică.

Schima lui Brezeanu, rîsul său—cît rîde de rar!—nu deşteaptă în noi nimic meschin. Şi nu este ciudăţenie, nu este cusur omenesc, care prin glasul său cald şi grav, răsucit asupră-şi ca o conştiinţă nemulţămită, să nu frămînte ce e mai curat în noi.

Datoresc acestui cuvînt generos multe din cele mai frumoase emoţii de copil, şi nu pot auzi niciodată sunetele comice în care se munceşte o suferinţă, fără să regret marele actor molierist, de care teatrul nostru n'a ştiut să se folosească îndestul.

Mizantropul, Şcoala Femeilor, Şcoala Bărbaţilor, Tartuffe, admirabilul Don Juan şi cîte, cîte altele, sînt lucruri aproape necunoscute la noi, şi care-ar putea însemna mult mai mult pentru valoarea omenească a tineretului decît cutare piesişoară istorică, în care domnii trecutului debitează insanităţi prin vocea molfăită a vre-unui societar de clasa întăia.

Maximilian este din aceiaşi mare viţă.

Este una din ruşinile Bucureştilor, că acest rar actor a putut încezi 15 ani în operetă, dînd viaţă tuturor inepţiilor vieneze importate aici pentru fetiţele de băcani, sau publicul şi mai ales al varieteurilor de duzină.

Temperament deosebit care face din fiecare rol o creaţie de artă, cu înţeles propriu şi cu formă aproape perfectă, Maximilian a trebuit să ajungă în puterea vîrstei, cunoscut aproape numai ca ghiduş de bîlciu. Nu e păcat, neertat păcat?

Şi dintr'odată, lumea care nu-l ştia altfel descopere pe acelaşi Maximilian în piesa lui Cromelinck, cald, uman, plin de prestigiu în fiecare glumă, dînd viaţă unei închipuiri ciudate, unei aberaţii—de talent, dar aberaţie.

Sînt surprizele Bucureştilor, sînt inegalităţile vieţii noastre romîneşti, ajunsă după războiu mai mult decît oricînd un fel de tobogan halucinant şi nesfîrşit.

Eugen Crăciun

Scrisori din Paris

In preajma alegerilor generale

Parlamentul francez s'a întrunit la 13 Noembre în o scurtă sesiune extraordinară. După vacanţele Crăciunului, a treia parte din Senat se va prezenta în faţa alegătorilor, iar Camera va avea încă o sesiune de două luni, înainte de alegerile generale care vor avea loc în Mai 1924. Opera Parlamentului din 16 Noembre 1919 poate fi considerată deci ca terminată. Programul ce-i mai rămîne de realizat e de puţină însemnătate, mai ales că la propunerea ministrului de finanţe, Camerele au admis astăprimăvară ca bugetul votat pe anul 1923 să fie aplicat şi pe 1924.

Preocuparea care domină situaţia politică actuală, e, prin urmare, pregătirea noilor alegeri. Dela eşecul loviturii de stat din 16 Mai 1877, cînd preşedintele Mac Mahon a revocat guvernul Jules Simon şi a dizolvat Camerele pentru a asigura o majoritate partidelor din dreapta, indisolubilitatea Camerelor a devenit, în practica constituţională, o normă dela care niciun preşedinte n'a mai îndrăznit să se abată şi care va rămînea probabil o achiziţie inatacabilă a regimului republican francez. De aici rolul covîrşitor pe care-l joacă Parlamentul în ruajul constituţional şi importanţa capitală pe care o au alegerile în Franţa. Cîtă vreme în Anglia polul fix al acţiunii politice e guvernul, care, în caz de conflict cu Parlamentul, poate obţine oricînd dizolvarea şi decreta alegeri noi, în Franţa, raportul factorilor constituţionali e invers: printr'un vot de neîncredere produs în urma unei interpelaţii pe care o grupare o poate provoca cînd vrea, Parlamentul răstoarnă un guvern şi-i impune un succesor orideciteori politica acestuia n'are asentimentul majorităţii. Orice conflict între guvern şi cameră se videază între aceşti doi factori fără ca preşedintele Republicei să poată face, în mod practic, uz de dreptul de dizolvare pe care i-l dă constituţia.

La aceste condiţii, ţinînd totuşi samă de influenţa modificatoare pe care evenimente grave şi neaşteptate, sau prestigiul intelectual al vreunei personalităţi o pot exercita asupra opiniei publice, tendinţele generale ale politicii franceze sînt marcate prin alegerile generale, prin compoziţia Camerelor şi e mai mult ca sigur că ele vor fi observate în cursul întregii legislaturi. Nemţii au ştiut aşa de bine acest lucru, încît n'au făcut în cursul actualei legislaturi nicio încercare serioasă de-a ajunge la un acord direct cu Franţa asupra problemei reparaţiilor. Tactica lor s'a mărginit la o politică de diviziune între Aliaţi, deci la o politică de constringere exterioară, iar acum singura lor nădejde de aplanare a conflictului cu Franţa e prevalenţa în viitoarele alegeri a elementelor mai conciliante.

E justificată această speranţă, şi în ce măsură se poate considera ca probabilă o modificare în compoziţia viitoarelor Camere şi, în consecinţă, în politica Franţei? Răspunsul la această întrebare care primează orice altă problemă, nu ni-l poate da decît examinarea diferitelor curente care se manifestă în opinia publică şi determinarea *rezultantei probabile* prin care complexul acestor forţe se va exprima.

Pentru a prinde sensul în care se orientează actualmente diferitele categorii sociale, e necesar să aruncăm o privire înapoi şi să precizăm condiţiile în care s'au făcut alegerile din 1919 şi în ce măsură Camerele alese au fost expresia opiniei publice franceze.

Prin realizarea „uniunei sacre" căreia toate partidele, chiar şi cele mai turbulente, şi toate temperamentele i-au jertfit gustul lor de critică şi de acţiune, Franţa a putut desfăşura în timpul războiului o activitate colectivă care ar fi părut în multe privinţi supraumană. După terminarea războiului, mulţi s'au întrebat: dacă experienţa aceasta a dat rezultate aşa de strălucite, de ce n'am reînoi-o pentru refacerea daunelor pricinuite de războiu şi pentru readaptarea mijloacelor de producţie la noile condiţii internaţionale? Programul acesta de concentrare naţională părea cu atît mai imperios cu cît contagiunea maselor muncitoreşti de ideile bolşevice ameninţa însăşi ordinea existentă a societăţii şi deschidea astfel perspectiva unei noi epoci de frămîntări şi de nesiguranţă.

Discursul d-lui Millerand la Paris şi al d-lui Clemenceau la Strasburg, schiţînd un program de raliere pentru garantarea ordinei, executarea tratatelor şi respectarea instituţiilor republicane, n'a făcut decît să traducă dorinţa generală de pace. Prin reacţiune contra primejdiei din stînga, naţiunea a votat de preferinţă candidaţii partidelor „ordinei". Camerele care au rezultat din această consultare nu conţineau decît 50 socialişti revoluţionari şi 17 comunişti. In schimb şi-au făcut apariţia o mînă de regalişti, fără importanţă ca număr, însă foarte activi şi foarte turbulenţi. Evident, Camerele din 1919 au dat Franţei o înfăţişare care nu era tocmai exactă—opinia publică fiind mult mai în stînga decît ar fi putut s'o deducă cineva din compoziţia Camerelor. Ele prezentau însă asupra unor chestiuni importante: chestiunea reparaţiilor, a raporturilor franco-germane, de exemplu, o mare coeziune şi unitate de vederi. Această împrejurare dădea ministerului care a ştiut să se servească de ea, o mare autoritate şi prestigiu—cum s'a întîmplat în cazul d-lui Poincaré.

In adevăr, asupra tuturor problemelor de politică externă, Parlamentul a fost aproape în unanimitate la spatele guvernului.

In politica internă, acordul a fost mai greu de realizat, fiindcă în realitate, „Uniunea republicană", sau „Blocul Naţional", cum i s'a zis de preferinţă majorităţii, s'a constituit pe baza unui echivoc. Diferitele grupări care compuneau Blocul sau votau cu el asupra problemelor de politică externă, se deosebeau în mod radical asupra problemelor economice, fiscale, până şi asupra noţiunii libertăţilor publice. Pentruca angajamentul de acord luat la alegeri să poată fi respectat, trebuia ca înaintea Camerelor să nu se ridice nici una din aceste probleme—ceiace era, evident, imposibil. Dezacordul a izbucnit la discuţia noilor impozite, s'a agravat în chestiunea ambasadei pe lîngă Vatican, a reformei învăţămîntului secundar, a legilor laice, cu ocazia turburărilor elementelor regaliste. Ecoul opoziţiei în cursul acestor divergenţe asupra unor probleme de politică internă s'a făcut partidul radical şi radical-socialist care numără vre-o optzeci de deputaţi în actuala Cameră. Prin alegerile parţiale care au avut loc în cursul actualei legislaturi, opinia publică a marcat o preferinţă semnificativă pentru candidaţii partidului radical. Pe de altă parte, defecţiuni numeroase vădeau un proces serios de desagregare a „Inţelegerii republicane", grupare care formează centrul (cu 180 deputaţi) Blocului Naţional.

Un fapt însă, care ţine atît de originea şi compoziţia Camerelor, cît şi de împrejurările externe, a împiedecat ca aceste tendinţe generale să ajungă la o fază de cristalizare precisă: soarta tuturor ministerelor care s'au perindat dela 1919 încoace a fost legată exclusiv de peripeţiile politicei externe. Nici un preşedinte de consiliu n'a avut ocazia să angajeze în faţa Camerelor o discuţie „à fond" asupra politicei interne, independent de politica externă, şi să permită astfel diferenţiarea netă a diferitelor curente. De aici confuzia care a împiedicat până acum diferitele grupări să se regăsească şi să se alieze după afinităţile lor profunde şi naturale.

La aceste împrejurări s'au produs două fapte, care vor avea asupra clarificării situaţiei politice o influenţă hotăritoare: discursul d-lui Millerand din 14 şi congresul partidului radical şi radical-socialist din 18—20 Octombre. Opinia publică a fost pusă în faţa a două declaraţii de principiu şi programe de luptă atît de categorice, încît pe baza lor se ve putea angaja o luptă electorală în deplină cunoştinţă a problemelor. Alegătorul va avea să se pronunţe între două doctrine distincte: una a Blocului Naţional, care a găsit în d. Millerand ceiace îi lipsea mai mult: un

şef energic şi capabil de-a impune disciplină unui cartel electoral, alta a Blocului de stinga pe care partidul radical şi-a asumat sarcina să-l organizeze.

Cu o remarcabilă franchetă, preşedintele Republicei a trasat lineamentele generale ale unei politici „naţionale". A expus opera îndeplinită de Camerele din 1919: restabilirea ordinei, echilibrarea bugetului, potolirea certurilor religioase, reforma armatei, a învăţămîntului secundar, îmbunătăţirea vieţii economice, şi a conclus cu o legitimă mulţumire că Franţa e ţara „unde se suferă mai puţin". Politica aceasta care a dat în atîtea privinţe rezultate excelente, trebue continuată, spune el. Millerand, trecînd la schiţarea unui program de acţiune viitoare, *Recuperarea reparaţiilor* dela Nemţi, trebue să rămînă şi mai departe baza politicii externe şi financiare a oricărui guvern francez. Cere o *politică de economii* realizabilă prin o comprimare a cheltuelilor şi o reducere progresivă a numărului funcţionarilor (se prevede congedierea în 3 ani a aproape 150000 de funcţionari). Această operaţie nu se va putea realiza decît prin o radicală *reformă a administraţiei*. Guvernul actual a cerut diferitelor consilii de stat elaborarea unui proect de reformă administrativă, care să substitueaseă vechei diviziuni pe judeţe o diviziune *în regiuni economice*, fondată pe comunitatea de interese a locuitorilor unei regiuni. Se crede că în cadrul acestei organizaţii s'ar putea da o importanţă mai mare intereselor de caracter economic şi s'ar putea în acelaşi timp tenta o experienţă care găseşte din ce în ce mai mulţi adepţi: *reprezentarea profesională*. Aceste regiuni—mai mari decît judeţele actuale, delimitate după ocupaţia majorităţii locuitorilor—ar fi guvernate de un fel de Parlament sau Consiliu local, în care ar fi reprezentate toate interesele economiei prin *specialişti*.

In materie fiscală, declară d. Millerand, „ora scăderii impozitelor n'a sunat încă, şi nici nu e aproape. Obligaţia fiscală rămîne datoria patriotică prin excelenţă" şi denunţă ca răi Francezi pe cei ce vorbesc de o „degrevare a maselor în dauna unei minorităţi". Fraza din urmă e un atac abia deghizat împotriva radicalilor, care au cerut, pentru remedierea situaţiei financiare, impozitul pe capital.—Blocul naţional, votînd în 1920 impozite nouă de peste zece miliarde, şi-a însuşit meritul „curajului fiscal", căruia preşedintele Republicei i-a adus omagiul cuvenit. In ciuda acestor măsuri, bugetul ordinar se închee anual cu un deficit de circa 4 miliarde franci, acoperite prin împrumuturi care continuă prin sporul datoriei publice să agraveze situaţia financiară.

Care e în această materie politica Blocului? De noi impozite nu poate fi vorba: contribuabilul căruia i s'a adresat până acum fiscul e deja suprataxat. De altfel ministrul de finanţe însuşi a declarat că nu se va putea crea „nici un impozit de mare rendement care, fără să compromită restaurarea economică a

Franţei, să fie în stare să procure tezaurului o reţetă anuală de patru miliarde". *

Limitată la aceste resurse: perceperea mai riguroasă a impozitelor *existente*, comprimarea cheltuelilor prin o politică de stricte economii, împrumuturile; neîndrăznind să proclame şi să aplice impunerea în măsură egală a tuturor claselor**, menajarea excesivă a agricultorilor care au realizat şi realizează beneficii enorme şi plătesc aproape aceleaşi impozite ca înainte de războiu,—politica financiară a Blocului Naţional se revelă injustă în principiu, timidă în aplicaţie şi săracă în invenţie. Această parte e cea mai slabă din programul formulat de d. Millerand.

In materie socială „un vast proect de asigurare socială, inspirat de statutul alsacian-loren, impregnat de spiritul şi tradiţiile mutualiste". De semnalat în această declaraţie abţinerea de a se pronunţa asupra legii „opt ore de lucru" pe care dreapta o denunţă ca nefastă şi din a cărei menţinere partidul radical face mare caz.

Foarte discutată a fost declaraţia d-lui Millerand asupra raporturilor dintre Biserică şi stat, în care preconizează o politică mai amplă. In concesiile pe care statul le-ar consimţi în favoarea Bisericii: desvoltarea învăţămîntului confesional, autorizarea congregaţiilor şi adunărilor diecezane—radicalii au denunţat o atingere a legilor „laice" din 1901 şi 1905. Partizanii Blocului Naţional spun că ele ar constitui din contra, aplicarea acestor legi. Motivul adevărat—dar nemărturisit—al politicei de reconciliere cu Vaticanul pe care Blocul Naţional l-a inaugurat, trebue căutat în avantajele de politică externă pe care ea le comportă. D. Millerand s'a convins, cît a fost comisar general al Republicei în Alsacia şi Lorena, că o politică antireligioasă sau anticlericală ar aduce Franţei cel mai mare prejudiciu, că o politică de atracţie în Renania, de asimilare în Alsacia şi Lorena nu poate fi preconizată fără sprijinul Vaticanului.

Deasemenea d. Millerand a văzut profitul mare pe care Franţa l-ar trage din controlul direct asupra diferitelor misiuni religioase în Orient şi Africa — misiuni care au fost totdeauna un preţios instrument de expansiune colonială şi culturală. Aşa se explică crearea ambasadei pe lîngă Vatican şi politica de reconciliere religioasă în lăuntru. Rezultatele obţinute au confirmat de altfel aceste prevederi: Clerul catolic din Maroc, dependent şi în zona franceză de autorităţile religioase spaniole, a fost pus subt jurisdicţia unui episcop francez. In Renania şi Sarre, Vaticanul a numit în fruntea afacerilor bisericeşti pe cardinalul Rémond (fran-

* Citat după H. de Tarde et R. de Jouvenel: La politique d'aujourd'hui, pag. 151.

** Marile întreprinderi industriale nu numai n'au fost impuse în proporţia celorlalte întreprinderi zise mijlocii, dar au beneficiat de un sprijin larg din partea statului. O anchetă a ziarului *Oeuvre* a stabilit că 75 la sută din cele 60 miliarde alocate de stat, în contul reparaţiilor regiunilor devastate, au fost acordate marilor întreprinderi industriale pentru reînoirea utilajului lor.

cez), a cărui autoritate a fost substituită jurisdicţiei episcopilor germani, ostili Franţei. In Orient, papa a consimţit pentru misiunile şi stabilimentele religioase franceze avantagii de tot felul, care le pun în o situaţie de superioritate faţă de alte misiuni similare.

In materie de politică externă, formula care rezumă ideile Blocului Naţional e: *executarea integrală a tratatelor*. Aplicată cu o foarte mare abilitate politică, această formulă a permis ocuparea Ruhrului „en bonne et due forme". Prin aceasta Germania e la discreţia Franţei.

S'a spus că această politică a dus la desfacerea „Marei Inţelegeri" şi a împiedecat reconstrucţia Europei—şi că vina ar fi a Franţei. Se uită însă că atît Statele-Unite cît şi Anglia au refuzat să ratifice în 1919 tratatul de garanţie contra unei noi agresiuni din partea Germaniei. Se poate face în cazul acesta o învinuire Franţei de-a fi căutat prin propriile ei mijloace asigurarea frontierelor sale dela Est? De altfel politica continentală a Angliei implicînd pentru activarea comerţului ei o Germanie bogată şi prosperă, o Rusie refăcută, e inconciliabilă cu politica franceză pentru care o Germanie prosperă e cu drept cuvînt, o primejdie ameninţătoare. Pe de altă parte nici politica independentă întreprinsă de Franţa în Germania nu e fără primejdie. O dezagregare a imperiului german, o extindere, subt o formă sau alta, a Franţei până la Rin, ar da acesteia maximul de siguranţă. Dar mişcarea aceasta poate lua şi alte întorsături. E necesar deci pentru Franţa să găsească, în o nouă grupare de forţe, o garanţie contra acestei primejdii. Unde ar putea-o găsi mai repede decît în Statele direct ameninţate de o reînoire a imperialismului german: Italia, Mica Antantă şi Polonia? Atitudinea guvernului francez în conflictul italo-grec şi impresia produsă de această atitudine asupra opiniei publice italiene, vizitele unor oameni politici ca dd. H de Jouvenel şi Bérenger, a generalului Le Rond prin Statele Micei Antante, intenţia guvernului francez de-a contribui prin credite importante la refacerea şi complectarea mijloacelor de apărare a acestor State, sînt probe suficiente şi semnificative despre încrederea şi nădejdea pe care Franţa le pune în aceste State. Discursul d lui Millerand conţine la adresa Micei Antante şi a Poloniei pasagii pe care nu le puteam dori mai categorice şi mai explicite: „Grija de căpetenie a noilor state e de a se stabiliza, de a-şi crea cadrele şi instituţiile indispensabile consolidării lor. Siguranţa exterioară e întâia trebuinţă a lor". Pentru conservarea ei, ele pot conta asupra Franţei „care nu va permite să fie turburată ordinea creată prin victorie". „Imperiul rusesc pe care unii teoreticiani visau să-l conserve, s'a descompus. *El era condamnat să dispară*". „*Prăbuşirea Austro-Ungariei era în logica lucrurilor*".

Acestea sînt ideile esenţiale care au călăuzit politica externă a Blocului Naţional şi pe care d. Millerand le prescrie ca directive pentru noile alegeri. Din ele se desprinde limpede o constatare: Subordonarea complectă a politicei interne unui mare ideal de politică externă: cucerirea pentru Franţa a unei situaţii preponderente în politica europeană.

Foarte criticat, impopular, aspru combătut pentru politica sa internă, Blocul Naţional a făcut o politică externă pentru care a putut ralia aproape unanimitatea opiniei publice. Forţa şi nădejdea lui de izbîndă în viitoarele alegeri consistă în claritatea, precizia şi superioritatea politicei lui externe şi în energia cu care a aplicat-o.

Dimpotrivă, partidul radical, foarte şovăitor în materie de politică externă, a schiţat în congresul din 18—20 Octombre un program mult mai coerent şi mai precis în materie de politică internă. El a arătat că ştie nu numai să canalizeze, în avantajul său, nemulţumirile provocate de politica Blocului Naţional, dar că are idei ferme asupra multor probleme pe care acesta le-a evitat sau le-a rezolvit incomplect.

Programul partidului radical s'ar putea defini printr'o opoziţie sistematică faţă de politica internă a Blocului Naţional. Dezechilibrul economic nu poate fi restabilit decît printr'o complectă reorganizare a mijloacelor de producţie. „Menţinera salariatului ar fi o risipă vinovată. Evoluţia trebue să se facă repede prin sindicalism, prin asociaţia muncitorilor, prin creditul naţional, substituind capitalismului cooperaţia de producţie, participarea la beneficii şi la gestiune". Apărarea consumatorului contra speculei marilor consorţii care, „subt cuvînt de-a combate marile monopoluri ale statului, vrea să impună monopolurile lor private"—e unul din principiile prin care partidul radical susţine necesitatea „naţionalizării" unor servicii de utilitate publică, de ex. căile ferate. Blocul naţional a reclamat, dimpotrivă, transformarea monopolurilor de Stat în întreprinderi private, pentru a fi mai bine şi mai eftin girate. „Radical-socialiştii răspund că cele mai multe monopoluri se justifică nu prin rendementul lor industrial, ci prin necesitatea de-a servi interesul general. Căile ferate sînt în deficit, dar preţurile scăzute de transport sînt o condiţie a prosperităţii economice a ţării întregi". * Din aceleaşi motive, partidul radical nu înţelege să se facă economii prin transformarea unor servicii publice în întreprinderi particulare.

In materie fiscală d. Herriot cere aplicarea riguroasă a impozitului pe venit, abandonarea politicei de împrumuturi care „a contribuit la scumpirea vieţii, a stînjenit industria (absorbind capitalurile de care aceasta avea nevoe) şi a sporit în măsură excesivă datoria Franţei". Pentru anularea datoriei interioare, care absoarbe, prin plata intereselor, 13 miliarde pe an, partidul radical reclamă impozitul pe capital, singurul remediu posibil.

In materie de învăţămînt: anularea decretului Bérard şi restabilirea învăţămîntului modern. Acesta va trebui să favori-

* A de Tarde etc., op. cit., p. 20.

zeze accesiunea copiilor la toate gradele de învăţămînt nu după avere, ci după aptitudinile lor.

In politica externă, partidul radical se mărgineşte să formuleze cîteva principii generale, fără ca din ele să se poată deduce vre-o directivă precisă şi fără să indice mijloacele practice de realizare. El pare a nesocoti experienţa din ultimii ani şi starea de spirit din diferitele ţări ale Europei, cînd proclamă ca norme ale politicei sale externe: politică de reconciliare şi de colaborare cu Germania; ajutorarea democraţiei germane de a se substitui elementelor imperialiste; restabilirea alianţelor printr'un contact intim cu democraţia engleză şi americană, o încredere exagerată în eficacitatea Societăţii Naţiunilor. Politica externă a partidului radical pare inspirată mai mult din o generoasă ideologie, decît din studiul realităţii internaţionale. De aceia rămîne vagă şi de o aplicaţie contestabilă. In privinţa ocupaţiei Ruhrului, partidul radical observă o atitudine de expectativă, fără să jeneze acţiunea guvernului. „Aşteptăm rezultatele unei politici care nu e a noastră". Acest fel de-a vedea e fără'ndoială incompatibil cu rolul unui mare partid de guvernămînt ca partidul radical.

Alături de un program, congresul radical socialist a ţinut să-şi fixeze şi o tactică. Pentru a lupta contra Blocului Naţional d. Herriot a prevăzut necesitatea unei coaliţii sau Bloc de stînga şi i-a determinat limitele, stabilind următoarele norme de „barrage": 1. Respectul legilor sociale, în special al zilei de 8 ore de lucru; 2. acceptarea impozitului pe venit; 3. acceptarea Societăţii Naţiunilor; 4. Suprimarea ambasadei pe lîngă Vatican şi aplicarea legilor separării între Biserică şi Stat.

Coaliţia preconizată de partidul radical s'ar opune deci atît Blocului Naţional cît şi comuniştilor. Ea ar cuprinde, la stînga, partidele care ar accepta o politică republicană „în cadrul patriei pe calea legalităţii", la dreapta, pe toţi cei ce ar pune în afară de discuţie cele 4 puncte de mai sus.

Grupările socialiste au primit cu bucurie iniţiativa partidului radical şi în unele circumscripţii s'a încheiat cartelul cu acest partid. E deci probabil că în jurul programului minim formulat de congresul partidului radical, „Blocul stîngei" să se formeze. In cazul acesta, lupta electorală va fi aprigă. Căci, dacă Blocul Naţional dispune de resurse materiale superioare, de şefi cu mare prestigiu, partidul radical are pentru el majoritatea republicană, proletariatul oraşelor, „burghezimea intelectuală" (funcţionari, profesiuni libere, savanţi, artişti, profesori) încărcaţi de impozite şi neliniştiţi de tendinţele reacţionare ale Blocului.

In aceste condiţii, care din cele două Blocuri, are mai multe şanse de izbîndă? D. Herriot a afirmat la o întrunire că nici un partid nu va putea întruni singur o majoritate. Acelaşi lucru se poate spune de cele două coaliţii care se vor măsura în viitoarele alegeri: nici una n'are sorţi de-a înfrînge complet pe cealaltă. Dacă Blocul din stînga pare a fi mai tare la oraşe,

e probabil că Blocul naţional îl va birui la sate. Agricultorii mari şi mici au fost prea favorizaţi de politica economică şi fiscală a Blocului Naţional pentruca să nu-i dorească izbînda. Un ţăran breton pe care l-am întrebat cum se face că judeţul lui, în întregime clerical, a trimes în cameră deputaţi republicani, mi-a răspuns: „Mais nous aimons la Republique! C'est elle qui a fait la guerre, et la guerre a fait notre bonheur!" E deci problematic ca programul fiscal şi social al partidului radical să ispitească pe aceşti „îmbogăţiţi de războiu". Populaţia rurală va fi şi în 1924 ceiace a fost în 1919: instrumentul cel mai puternic al unei politici „de ordine", adică de dictatură înlăuntru, de expansiune în afară. Chestiunea e cum va răspunde la această tendinţă populaţia oraşelor, conservatoare a tradiţiei Revoluţiei şi atît de ataşată ideilor de progres, de libertate şi de echitate? Aici stă tot interesul noilor alegeri.

Andrei Oţetea

Miscellanea

Pentru cetitori

De citeva luni V. R. apare cu intirzieri şi, celace e mai rău, e servită intermitent şi cu lacune atit depozitarilor cit şi d-lor abonaţi. Dacă până la un anumit punct, de prima vină e responzabilă şi redacţia, de cea de a doua sint vinovate succesivele administraţii pe care revista, din nenorocire, a trebuit să le suporte şi în a căror perindare nu are nici un amestec. Mai adăugăm la aceasta şi lipsa excesivă de bună voinţă a administraţiei poştale, pe care o rugăm şi in acest loc, să aibă mai multă grijă de o publicaţie, oricum utilă culturii naţionale şi care cere jertfe imense materiale şi redacţionale. Intervenind o nouă organizare în administraţie, făgăduim că pe viitor revista va fi servită cetitorilor săi în mod normal.

Pentru a aduce revista la curent, sintem siliţi, contrar obiceiului nostru, să scoatem şi de data aceasta un număr dublu, urmînd ca din luna Decembre înainte să dăm în fiecare lună N-rul respectiv.

Pentru toate neplăcerile cauzate cetitorilor noştri, de care noi sintem prea puţin vinovaţi, le cerem scuze *noi*, asigurîndu-i că vom face tot posibilul ca astfel de neglijenţe să nu se mai repete.

Aiurea...

In oraşul meu natal, modestă urbe moldovenească cu podgorii renumite şi cu paşnici cetăţeni, s'a întîmplat astă-vară un scandal. Un grup de „haimanale", geloşi de avutul cinstit al oamenilor, cirtitori împotriva soartei din lenevie şi necuviinţă, au anunţat un congres comunist. Zis şi făcut, că doar aceşti duş-

mani ai societăţii sint de o aprigă vigilenţă cind e vorba de incendii, violuri, sau furturi în dauna colectivităţii. Au pus la cale, într'o modestă şi sumbră sală, un uriaş-teoretic furt social. Oratorii, în majoritate tineri rătăciţi, au mers cu neruşinarea până acolo încit au putut vorbi numai într'un sfert de oră despre următoarele grozăvii: plus valoare, concentrarea capitalului, socializare etc. Poliţaiul oraşului, conştient de misiunea sa apărătoare a Societăţei, dar şi animat de un înalt spirit obiectiv, aşezat cuminte într'un colţ, a suportat cu o angelică răbdare toate aceste „măgării". La un moment dat însă, oratorul antrenat de ardoarea sa bătăioasă a pronunţat cuvintul „*oligarhie*". La această banditească impertinenţă, poliţaiul n'a mai putut rezista. Grav, marţial s'a ridicat în picioare, cu mina dreaptă întinsă către orator, ţintuindu-l în tăcerea generală la stilpul infamiei, cu aceste lapidare cuvinte:

—„Precizează, pezevenchiule"!

Printr'o asociaţie firească, m'am întors cu gindul la fizionomia şi moravurile politice ale Franţei, şi nu ale Franţei clasice revoluţionare, ţara lui Blanqui, Babeuf ori Barbès, ci la Franţa reacţionară de după războiu, pe care toate gazetele noastre democratice o denunţă în fiecare zi ca absolutistă, militaristă şi asasină. In aceste momente de eretism naţional, am văzut acolo cum se huiduiau de către toată sala reprezentaţii de cinematograf, care fotografiau ocupaţia in *Ruhr*. Ocupaţiile mele ştiinţifice m'au apropiat în ultimii ani de „*Ecole normale supérieure*", instituţia care formează fruntaşii intelectuali ai Franţei: şaizeci la sută din universitari, presa, viitorii miniştri. Pe masa de lucru a fiecărui elev, printre portretele de familie, tronează, mai centrală şi mai luminoasă decit toate, figura lui Jaurès. Trei sferturi din elevi sint înscrişi oficial ca militanţi în partidul socialist, iar din aceştia un sfert figurează chiar la comunişti. Gindiţi-vă bine: un stat care întreţine bursieri înscrişi într'un partid, care cere tocmai dizolvarea Statului! Şi totuşi nici o dispoziţie ministerială, nici măcar un regulament interior nu interzice astfel de conduite.

Blocul naţional care domină Franţa de patru ani e un parlament recoltat adouazi după armistiţiu, din elemente care au arătat pe front bravură ori care sau şi-au făcut un renume de bunătate printre soldaţi. Cu aceasta structură, el a continuat mentalitatea războinică mult după încheerea păcii. Totuşi, în toate alegerile parţiale care au avut loc de atunci, candidaţii radicali şi radicali socialişti au ieşit aproape regulat. Motivul nu stă într'o modificare a opiniei publice către stinga. Adevăratul motiv e că prefecţii de judeţe care sint inamovibili, în majoritate radical-socialişti, numiţi încă de acum 20 ani de guvernul înaintat al lui Combes, au făcut propagandă pe faţă în favoarea candidaţilor de stinga. Şi totuşi chiar într'un parlament aşa de reacţionar ca acela al blocului naţional, nimeni nu s'a gindit să ceară ridicarea inamovibilităţii prefecţilor pentru astfel de imputări.

Asemenea acte de obiectivitate și de cavalerism politic pot părea la noi utopice. Acolo sînt de o cotidiană banalitate, fiindcă sînt intrate în mentalitatea poporului. Cine ar îndrăzni să propue și la noi asemenea „banalități" de modest drept constituțional, fără să fie gratificat, chiar și de personalități mai ilustre, cu candidele cuvinte ale polițaiului ?—*M. R.*

„Originea Romînilor"

„Originea Romînilor", opera d-lui A. Philippide în curs de tipărire, este o parte din contribuția d-sale la lămurirea istoriei limbii și a poporului romîn, studii cărora și-a consacrat, cu încăpățînare s'ar putea zice, întreaga-i viață de muncă.

„Originea Romînilor" este un fragment din cursul profesat de d-sa cîteva decenii la Universitatea din Iași, adăogat însă, îmbogățit, epuizînd problema și izvoarele—și redactat în curs de mai mulți ani, în tăcerea singurătății, în care s'a zidit acest om extraordinar pentru orice vreme, dar mai ales pentru vremurile noastre de înjosire morală și intelectuală.

Opera d-lui Philippide cuprinde trei părți. D-sa și-a pus trei întrebări, la care răspunde în cele trei părți ale cărții sale: Ce spun izvoarele istorice cu privire la originea Romînilor, ce spune limba romînă cu privire la același chestie și ce spune limba albaneză.

Cartea va avea aproximativ 2000 de pagini, împărțite în trei volume în 8°.

Noi așteptăm cu emoție apariția acestei opere fundamentale, și pentru fondul ei și pentru a ne desfăta încă odată—dealungul atîtor pagini—cu logica severă și cu stilul inciziv al d-lui Philippide.

O nouă Academie: S. A. D. R.

Nicăeri nu se simte autorul dramatic romîn mai autor, decît, în societate.

Deaceia s'a și constituit *în.*

Dacă evenimentul ar prezenta un caracter strict profesional, el nu s'ar preta la nici un fel de comentarii publice.

E logic ca toate breslele să-și apere interesele cît mai bine și să se organizeze cum cred în vederea aceasta. Autorii dramatici romîni au, din acest punct de vedere, nici mai multe, nici mai puține drepturi ca birjarii sau chelnerii. Privită așa, „Societatea autorilor dramatici romîni" ar fi la adăpostul oricărei ironii. Elementul „*talent*" s'ar hotărî aiurea. În societate nu s'ar alătura decît *interese comune.* Caragiale și Ronetti-Roman ar sta alături de Victor Eftimiu sau Radu Cosmin, fără ca nimeni să aibă dreptul a lua faptul în deridere. Complicațiile vieții sociale duc de multe ori la rezultate de felul acesta.

Dar spre deosebire de „Societatea scriitorilor romîni" unde tot Romînul care-a scris o carte are un locușor, „Societatea autorilor dramatici" vrea să fie altceva. Președintele ei, ales pe motive de vechime, domnul Caton (Tu-Than ?) Theodorian, mă asigura într'o zi că membrii societății sînt „*aleși* ,*pe sprinceană unu și unu!*"

Serios ?—zic. Și cîți ați găsit ?

Cetitorul va fi desigur uluit aflînd că ei sînt în număr de 42, cifră înfricoșătoare, amintind calibrul tunului german îndreptat asupra Parisului cam cu același efect pe care îl produc și autorii noștrii asupra publicului.

O academie de 42 de autori dramatici romîni!

Patruzeci și doi de autori dramatici romîni „aleși pe sprinceană, unu și unu !"

Patruzeci și doi de autori dramatici romîni, toți de talent, subt același acoperemînt, de-odată!

Asta ar însemna că pronia cerească a miluit Romînia Mare în anul 1923 cu mai mulți autori dramatici de talent, decît poate număra întreg pămîntul, de cînd există (e ceva!).

E loc să ne veselim. Sîntem convinși că numărul singur va face lumea să rîdă cu hohote. Dacă am putea da și numele fericiților, hazul ar fi deplin. L-am uitat.

Dar această onor. Societate a fost recunoscută persoană morală. Cei cîțiva inși care au aflat secretul s'au întrebat uimiți: în ce scop? Oricum, autorii dramatici romîni și-au întocmit statute și-au votat comitet, într'un cuvînt, după cum spunea unul din ei, „*s'a organizatără*", sărbătorind isprava cu șprițuri și cîrnați.

Nu ne-au căzut în mînă acele statute, nu știm din cine e compus acel comitet. Știm însă (printr'o indiscreție) că el există de mai bine de un an. Ne întrebăm:

Intervenit-a acest comitet în vre-o chestie privitoare la profesia, *și acum* suspectă, de autor dramatic romîn ?

Amestecatu-s'a ei, fie și de formă, în discuțiile privitoare la anacronica lege a teatrelor, venind dacă nu c'un proect, măcar cu „niscaiva deziderate", pentru a dovedi că autorul dramatic romîn, pus să judece asupra soartei lui are ceva de spus ?

Interesatu-s'au membrii acestui comitet cine și cum traduce piesele care se reprezintă pe primele noastre scene ? (Prilej să se manifeste *buni colegi* față de Shakespeare, Goethe, Molière —să nu uităm că toți sînt „unu și unu", aleși, vorba d-lui Caton Tehaș, „pe sprinceană").

Ridicat-a măcar vre-unul glasul, cînd într'o publicație periodică, un aventurier al scrisului semna „Făclia de Paști" alături de Caragiale ?

Priveghiat-a ea măcar ca marii noștri Carageale, Anghel și Iosif să fie jucați cum trebue și tipăriți cuviincios ?

Mister.

Iată totuși cîteva chestiuni a cărora împlinire ar face ca ridicolul acestei comice academii să cadă pe planul al doilea (cum zic autorii).—*Al. O. T.*

Scrisoare d-lui Artur Gorovei, cu privire la: *Din alte Vremuri* (V. G. Moțun)*

Cu mult drag, am luat să cetesc bucata: „Din alte vremuri", care vorbește despre V. G. Morțun. Căci dus dintre noi de aproape patru ani, e dat uitării parcă în chip voit de toți și mai ales de acei, alături de care a luptat pentru înfăptuirea celor două mari reforme ale timpului—votul universal și exproprierea—a căror realizare a fost zorită, prin alipirea grupului socialist la partidul liberal.

Mă bucuram să văd că se desprinde din amintirile d-tale figura tatălui meu, așa cum era în adevăr. Am avut însă mare decepție, căci prea puțin l-ai cunoscut. Așa după cum singur mărturisești, din copilărie nu-ți amintești; iar pe urmă—reesă din cele ce spui—că fără voia d-tale, te lega o simpatie de V. G. M., însă întrevederile cu dînsul erau foarte rari.

Fiindcă nu l-ai cunoscut, ai tălmăcit greșit, sfatul ce ți-a dat și ai crezut că te îndemna numai să frunzărești cărțile, cînd ți-a zis să lași examenele și să-ți faci o cultură generală cetind, fiindcă te jăluiseși că de vre-o doi ani te căznești să treci examenul de cl. VI-a fără rezultat.

Cu uimire am văzut că nu știi, că V. G. Morțun a terminat liceul la St. Barbe, în Paris, la vrîsta de 19 ani. Apoi a trecut la Bruxelles, urmînd literile și filozofia, unde mai erau și alți Romîni. Punea însă mai mult preț pe cultura ce și-o poate cineva face cetind—dacă pricepe ce cetește—decît pe formalitatea unui examen. Dovadă, frumoasa și bogata lui bibliotecă —de care și d-ta pomenești—toată adnotată de mîna lui. Pe lîngă literatură, ea cuprindea cărți de sociologie, istorie, filozofie, economie politică, chiar și „Capitalul" lui Karl Marx, care puteau interesa un om politic militant, un teoretician.

Iar discuțiile selecte, cu analiza teoriilor sociale și politice, care aveau loc în cercul ales din care făcea parte Ioan Nădejde și Gherea, n'au fost publicate nicăeri, încît puțini le cunosc.

Cît privește închinarea socialiștilor către liberali, apoi alipirea lor la aceștia, din felul cum le redai, se vede că d-ta ești cu desăvîrșire străin de întreg mersul mișcării socialiste, căci nu le cunoști deloc.

V. G. Morțun s'a instalat la Iași, în anul 1885, unde gruparea socialistă exista deja.

Această grupare s'a afirmat în politica militantă, încă în anul 1887, propovăduind liniștea între muncitorimea din Iași, stingherind astfel o manifestație violentă organizată de conservatori.

* D-na Cornelia Sassu, invocînd dreptul de a răspunde, ne-a trimes mai demult această întîmpinare pe care, din diferite motive, o publicăm abia acum.

V. G. M. a candidat și reușit, prima dată, la Roman în 1888 la colegiul al II-lea, deci reclama demagogică cu strămoșii în opinci, era de prisos.

Cluburile la sate au fost tocmai în anul 1898. Deși au dat rezultatele pe care Morțun le prevăzuse, el a susținut în Cameră punctul de vedere al partidului socialist, ținînd un discurs splendid.

În urmă s'a ivit întrebarea, care a provocat nesfîrșite discuții: Socialiștii, neputînd ajunge în acea vreme un partid de guvernămînt, ce trebuiau să facă: să rămînă grupare intransigentă, însemnînd mereu ținta către care organizația socială trebue să tindă; sau, oamenii de valoare, în stare să înfăptuiască ceva în folosul neamului, să treacă la partidul liberal—cel mai avansat ca program și prin urmare cel care și-ar putea însuși puncte din programul socialist—tocmai ca să poată înfăptui măcar parte din programul socialist, pe cale evolutivă.

Eram destul de mare atunci, auzeam toate discuțiile ce aveau loc în casă în jurul acestei chestiuni și știu bine că propunerea intrării grupării socialiste în partidul liberal, n'a fost nici făcută, nici susținută de V. G. Morțun. Cei mai stăruitori în aceasta, au fost G. Diamandi, Al. Radovici și alții.

Cît privește—je fais de l'argent!—iarăși se vede că nu l-ai cunoscut.

Tatăl meu era un om activ, care știa să muncească, dovadă frumoasa gospodărie ce a organizat la Broșteni în jud. Roman, pe care singur o conducea.

Știa să facă bani muncind, dar nu-i capitaliza.

El a cheltuit cea mai mare parte din avere în politică, susținînd aproape numai el, bănește, mișcarea socialistă la Iași, cu publicații și ajutoare celor lipsiți.

Cînd te leagă de cineva amintiri atît de reduse, zi și d-ta, ce valoare prezintă ele? Iar cînd vrai să le faci interesante, amplificîndu-le în chip fantezist, ai cel puțin grijă să alegi personajele d-tale între acei care nu mai au urmași, pentru restabilirea adevărului.—*Cornelie M. Sassu, născută V. G. Morțun*

„Oblomov"

Cu numărul acesta, începem traducerea marelui roman al lui Gonciarov.

Ivan Gonciarov face parte din marea generație de scriitori ruși, care a dat literaturii universale pe un Turghenef, pe un Dostoevschi, etc.. Dacă numele lui e mai puțin ilustru decît al emulilor săi, aceasta nu se explică prin vre-un deficit de talent, ci prin natura operei sale, eminamente de observație și de creație, și lipsită de „filozofia" ori „tendința" celorlalți, care, în deosebire de scriitorul acesta, au *răspuns* la unele întrebări ale sufletului contemporan.

Am ales cu mult simț de răspundere această operă, pentru a o da cetitorilor noștri.

Critica literară apuseană, și chiar a noastră, a vorbit mereu de nehotărîrea, de lipsa de voință, de abulia sufletului slav, ca de un caracter cu totul național al Rușilor, care ar explica o bună parte din viața socială și sufletească a acestui popor.

Critica a observat că mai ales bărbații sufăr de acest deficit moral. Și în adevăr, în romanele rusești, mai puțin în Tolstoi, mai mult în Dostoievschi și mai ales în Turghenev, voința, inițiativa se găsesc la femei, așa încît, în raporturile dintre sexe, în conflictele de sentimente, etc. *sexus sequior* pare că ar fi bărbatul.

Oblomov, eroul lui Gonciarov din romanul cu același nume, este *tipul* „omului rus" lipsit de voință. Dar acest tip este general omenesc, pentrucă oriunde și oricînd există și au existat oameni care „deliberează" cu ei înșiși, au veleități de acțiune, dar nu pot acționa. In Oblomov al lui Gonciarov, cetitorul de orice nație va descoperi pe unii din semenii săi și poate chiar pe sine însuși, sau unele momente ale vieții sale.

Dar motivul pentru care dăm publicului acest roman este mai cu samă faptul că el poate arunca o lumină puternică, clarificatoare, asupra întregii literaturi rusești, plină de Oblomovi.

In Rusia, eroul lui Gonciarov a ajuns popular, ca Tartuffe în literatura franceză și apoi în cea universală.

In Rusia nu numai că se zice „un Oblomov", cum s'ar zice aiurea „un Tartuffe" sau la noi „un Cațavencu", dar ceva mai mult, numele acestui erou a dat naștere unei întregi familii de cuvinte: substantivul *oblomovscina* (tembelism), adjectivul *oblomovschii* (tembel), adverbiul *po-oblomovschi* (ca Oblomov), verbul *oblomniciati* (a trăi ca Oblomov) și numele colectiv *Oblomovca* (satul lui Oblomov).

Dar romanul lui Gonciarov nu are numai această însemnătate,—că ne dă tipul rusesc cel mai specific și cel mai răspîndit în romanul rusesc. El are și o valoare eminent literară. Gonciarov este un mare scriitor, un observator plin de humor—din familia lui Gogol, al cărui urmaș autentic e, mai ales în acest roman—și un artist desăvîrșit al stilului.

Firește, o *așa* operă e greu de tradus, dar avem impresia că d. Frunză și-a făcut datoria întreagă, în marginile posibilului.

Lupta de clasă

Se discută de astă vară încoace, cu o neobișnuită pasiune, problema luptei de clasă. Se fac incriminări și se acordă merite cu aceiași generozitate positivă ori negativă caracteristică discuțiilor noastre politice. Dar lupta de clasă nu e o noutate nici chiar la noi. Ea există, n'are nevoe să fie creiată. Ceiace e nou,

e faptul că un partid a îndrăznit să o divulge. Ca și actul sexual, asemenea fenomene le practică fiecare, dar nimeni nu le răcnește prin piețile publice.

Și totuși există doar și la noi un capitalism care lucrează de vre'o 70 ani și care dă o luptă de clasă în toată regula, fiindcă luptă de clasă nu înseamnă nici baricade, nici mormane de cadavre, nici conspirații, nici lovituri de stat. Insamnă pur și simplu apărare de clasă prin luptă economică.

Diverse congrese socialiste mai recente au înscris la rubrica „luptă de clasă" : cooperatismul și sindicalismul. Dar nimeni nu va spune că aceste două pașnice moduri de luptă conțin în ele ceva revoluționar.

Există astfel și la noi partide care dau luptă de clasă, dar acestea nu vor să fie demascate. Cum se întîmplă de obiceiu, partidele care duc lupta în fapt, neagă cu ipocrizie principiul, iar cele care-l declară se mulțumesc cu bătăioase declarații ocazionale și cu un fel de revoluționarism gratuit ori de paradă.

Numai că vechile partide nu admit ca cineva să se apere cînd e atacat, nu admit ca la o veche luptă de clasă, să apară, ca reacțiune, o apărare de clasă. Nu vă aduceți aminte de versul lui Lafontaine?

„Cet animal est très méchant :
„Quand on l'attaque il se défend.

Intr'o piesă de Labiche, un burghez înșelat, provocă imediat la duel pe amantul vinovat, fiindcă un amic îi spusese, că în asemenea lupte numai soțul atacă. Amantul, cînd e cavaler, nu ripostează. Se lasă străpuns, cu stoicism, de floreta virtuții. Cînd în urmă, barbatul află că amantul are de gînd să se apere, nu numai că îl consideră ca ultimul dintre oameni, dar, indignat, renunță la duel.

Dar să fim serioși și să revenim la principii. S'a spus, că dacă lupta de clasă are un fundament în conflictul dintre capitaliști și uvrieri, unde o grea problemă de repartiție, aceia a plus-valorii percepută pe nedrept de patroni, îi desparte principial, într'un regim țărănesc, ca al nostru, o asemenea luptă n'are ce căuta. Exproprierea, care a trecut în mîna țărănimii toate instrumentele de muncă, a pus capăt oricărui conflict posibil. Lupta nu mai are senz fiindcă obiectul ei s'a realizat.

Lucrurile nu sînt însă așa de simple cum s'ar crede la prima aparență. Dacă conflictul între marele și micul capital agrar a încetat, conflictul între capitalul agrar țărănesc și cel financiar, e departe de a fi înlăturat. Intre producătorul agricol actual și străinătate, trebue să existe un intermediar care să centralizeze un stoc de cereale mai mare. Țăranii, lipsiți de educația cooperativă, nu se vor asocia între ei într'un mare sindicat de export. Acest oficiu îl va face o bancă ori un sindicat de bănci, care

fatal va tinde să perceapă un comision, adică să cumpere cît mai eftin şi să vîndă cît mai scump. Producătorul agricol va fi frustat cu diferenţa între preţul mondial al grîului şi cel intern. In urma acestei exploatări, vor urma fatal conflicte.

Dacă într'un regim socialist lupta de clasă e o problemă de *repartiţie* a avuţiilor, într'un regim ţărănesc ea e o problemă de *circulaţie*. Acelaşi lucru s'a întîmplat în Franţa în sec. XVIII, pe vremea cînd fiziocraţii considerau că orice capital în afară de cel agricol e „capital steril", sau în Anglia în sec. XIX pe timpul luptelor în jurul lui „corn-law". Tot aşa, clasa rurală din Romînia va trebui să găsească mijloacele de organizaţie care s'o poată apăra de exploatare. Cooperatismul şi Sindicalismul agricol sînt desigur printre cele cîteva soluţii. Dar cînd e vorba de cooperatism şi de sindicalism e deja vorba de apărare de clasă, adică de ceiace trebue să se înţeleagă cu adevărat, prin specietoarea „luptă de clasă".—*X. Y.*

Pe marginea unei note la comemorarea lui Renan

Caşi studiul său despre Maupassant, paginile d-lui Zarifopol scrise asupra lui Renan cu ocazia comemorărll, au darul de a tulbura, dacă nu pe acel de a convinge.

Scriitorul pe care atîtea spirite eminente ca şi admiraţia obştească îl consacrase ca pe unul din cei mai perfecţi şi seducători prozatori ai secolului, e executat nu fără eleganţă, dar cu o crudă şi rece pasiune, de un estet cu gustul rafinat şi sigur, de un psiholog subtil şi fin, de un om de ştiinţă erudit şi stăpîn pe o vastă informaţie.

Mi se pare, însă, că în cazul de faţă, d. Zarifopol a mers prea departe şi în acest „jeu du massacre" a nimerit alături de ţintă.

Concepţia sobră, rigidă şi desigur înaltă dar unilaterală pe care d-sa o are asupra artei şi vieţii l-a făcut să insiste cu o vizibilă parţialitate numai asupra unora din aspectele personalităţii lui Renan şi omiţînd involuntar sau intenţionat pe altele, să simplifice în mod arbitrar, o figură din cele mai complexe.

Nu mă voiu opri asupra lui Renan istoric. Deşi în acest domeniu, intuiţia pe care el o avea în grad neobişnuit nu e totdeauna de nesocotit şi rămîne în anumite margini indispensabilă, e adevărat că specialiştii sînt de părere că Renan a făcut o parte prea mare imaginaţiei. In acelaşi timp cu gravul Schérer pe care-l citează d. Zarifopol, Amiel observa că Renan sacrifică uneori ştiinţa frumuseţii.

Mă voiu opri numai asupra scriitorului. Laturea gasconă a personalităţii lui, vanitatea literară şi dorinţa de a plăcea, au fost fără îndoială scoase în relief de d. Zarifopol cu o superioară abilitate. Că Renan a fost adesea un discipol prea fidel al retoricii clasice, paginile citate de d-sa o dovedesc până la evidenţă.

Sînt însă aceste citaţii suficiente pentru a îndreptăţi o complectă şi definitivă caracterizare a unei personalităţi atît de bogate şi multiforme?

Şi mă întreb care dintre marii scriitori din literatura franceză şi din toate literaturile ar putea să reziste armelor critice întrebuinţate de d. Zarifopol? Arta adevărată, scrie d-sa, cere o comunicare intensă şi continuă între temperament şi procedeele de expresie. Nimic mai adevărat, dar poate fi într'o operă vastă, această comunicare intensă şi continuă?

De cîte ori, la scriitori care sînt departe de a fi cei din urmă, elementul profund şi spontan al personalităţii e invizibil şi copleşit aproape, de crusta tiparelor convenţionale şi a clişeelor impuse de tradiţia literară şi de gustul dominant al epocii lor?

Ar fi oare o caracterizare complectă şi justă a lui Shakespeare aceia care ar ţinea samă numai de elementul preţios sau vulgar ce abundă în opera lui?

Şi poate fi apreciat Molière numai după farsele lui prelucrate după cele italiene sau improvizate pentru a distra curtea după capriciile marelui rege?

Insufleţit de un juvenil şi naiv entuziasm, generosul Guyau recomandase odinioară istoricilor literari critica fecundă a frumuseţilor. Punctul său de vedere era desigur parţial şi incomplect.

A insista însă numai asupra micimilor artistice şi sufleteşti ale unei personalităţi superioare, mi se pare însă a zugrăvi o icoană a ei dacă nu convenţională, cel puţin infidelă.

„La prière sur l'Acropole" e pentru d. Zarifopol o simplă zaharica didactico-mondenă. Nu-l voiu contrazice. Cu toate frumuseţile de detaliu, preocuparea retorică mi s'a părut in ea de multă vreme vizibilă. Dar mă gîndesc la atîtea pagini din „Ma soeur Henriette", „Souvenirs d'enfance et de jeunesse", „Feuilles détachées", ce sînt vii în toate amintirile, la pasajul privitor la peştii din lacul Baical sau la acel cu clopotele catedralei scufundate din Is.

Emoţia ce se degajează din ele e oare pomădată şi regulat ondulată, avem aface cu „febra lirică după şistem", lirismul „à froid" şi erupţia oratorică a unui Dupanloup sau Cousin?

Sînt spiritele atît de diferite ce le-au admirat, începînd cu Sainte Beuve care a cetit măcar pe unele şi sfîrşind cu Remy de Gourmont şi Thibaudet, subt imperiul unei suggestii ce constitue o problemă naţională a vieţii franceze?

Puterea tradiţiei clasice e fără îndoială în literatura franceză tiranică şi covîrşitoare, dar în imaginele şi ritmul ce leagănă aceste pagini nu recunosc aproape nimic din ea. Farmecul lor pătrunzător, dela care numai unele spirite refractare la anumite nuanţe ale vieţii afective se pot cu totul sustrage, mi se pare dimpotrivă exteriorizarea unei simţiri profund personale,

ce prin poezia, graţia, delicateţa, elanul ei mistic nu are nimic comun cu sarbedele flori ale retorismului clasic.

Izvorul acestei sensibilităţi, trebue căutat în altă regiune. Renan a vorbit adesea de strămoşii lui bretoni şi una din puţinele însuşiri pe care d. Zarifopol nu i le contestă e luciditatea.

Impresionat însă de laturea gasconă a personalităţii scriitorului, acest aspect al lui d. Zarifopol îl ignorează sau îl lasă cu intenţie în umbră.

Oprindu-se asupra influenţii nefaste ce clasicismul a avut-o asupra lui Renan, d-sa îi opune pe Taine care şi-a asimilat după părerea sa numai partea cea bună a clasicismului.

Ca om şi gînditor, Taine, sfînt laic şi filozof stoic, rătăcit într'o lume ce descinde din lubrică gorilă, e desigur o figură ce impune respectul şi înţeleg ca cineva să prefere severul şi rigidul lui dogmatism, şovăelilor adesea frivole ale lui Renan, ce are după cum spune d. Zarifopol „chicul special al nehotărîrii şi al elocvenţei înflorite".

Cînd e vorba de scriitor e însă altceva. Voiu cita în această privinţă pe subtilul Amiel, ale cărui rînduri, mai cu samă în ultima frază, aduc mi se pare oarecare lumină asupra atitudinii d-lui Zarifopol.

„J'éprouve une sensation pénible avec cet écrivain, comme un grincement de poulies, un cliquettement de machine, une odeur de laboratoire. Ce style tient de la chimie, de la technologie. La science y devient inexorable. C'est rigoureux et sec, c'est pénétrant et dur, c'est fort et âpre; mais cela manque de charme, d'humanité, de noblesse, de grâce".

In repetate rînduri d. Zarifopol vorbeşte deasemeni despre cofetăria stilistică a lui Renan.

Un om de spirit de la care ne-a rămas o corespondenţă preţioasă, Ximénès Doudan, l-a precedat din acest punct de vedere.

Scriind despre Renan, el spunea într'un loc: „Le voilà encore qui confectionne à l'usage du public des bonbons" adăogînd însă „qui sentent l'infini".

Caracterizare semnificativă ce complectează pe acea a d-lui Zarifopol şi corespunde—îmi place să cred—mai bine realităţii.—*O. B.*

Criza cărţii

De la un capăt la celalalt al ţării, acelaşi lamentare comună. Marile Societăţi de editură, zdruncinate în afacerile lor, au suspendat, pentru moment orice lucrare de editură. Pe la depozitarii de provincie, rafturile cu cărţi se ofilesc prăfuite subt ochii indiferenţi ai celor cîţiva cetitori. Revistele, au reapărut, în toamnă, timide, clorotice, fără vlagă, ca după o grea boală. Probabil că în curînd, noua urcare a preţului hîrtiei va da lovitura de graţie

tiparului şi societatea romînească îşi va recăpăta calmul patriarhal.

Toate aceste neajunsuri au o cauză trecătoare şi una ceva mai stabilă. Cea trecătoare se prezintă subt toate aspectele unei crize de *supraproducţie* literară. S'a svîrlit pe piaţă, la un moment dat,—cam pe la apariţia casei de editură a „Culturii Naţionale",—în mod brusc, o cantitate enormă de volume. Celelalte edituri au vrut să fie la înălţime şi emulaţia a durat cîteva luni. Rezultatul a fost că librăriile gîfîie şi acum subt povara cărţilor. Stomahul intelectual naţional nu le mai poate digera. Cu aceasta însă, atingem şi cea de a doua cauză: *subconsumaţia* literară. Nu ştim dacă s'a făcut o statistică a oamenilor care cetesc. Ştim însă că Saşii, Ungurii şi o bună parte din Romînii din Ardeal cetesc ungureşte şi nemţeşte, Basarabenii ruseşte,—iar cei din regat franţuzeşte.

La aceasta se mai adaugă şi indiferenţa generală pentru bunurile intelectuale. O bucată literară sau un articol de mîna întăiu trece neobservat. Nici o curiozitate, nici o pasiune pentru idei ori pentru frumos. Cu primejdia de a fi acuzaţi de nedelicateţă şi patenta lipsă de modestie, dar neputînd renunţa la exemplele elocvente care ne trebuesc, trebue să spunem, că în coloanele revistei noastre, în decursul anului trecut, s'au publicat articole de pildă ca „Criza mondială" de C. Stere ori „Renan" de P. Zarifopol, ca să amintim numai cîteva, care nici măcar n'au fost menţionate, cu atît mai puţin discutate. In alte părţi discuţia ar fi durat luni de zile. O bucată de M. Sadoveanu, ori Lucia Mantu trece tot aşa de neobservată ca acela a unui X sau Y.

Rămîne ca aceşti scriitori să se poată consola cu opinia—probabilă—a posterităţii... cu un alt moment istoric, care va trebui să vie după acesta şi care, acela măcar, va fi poate ceva mai înţelegător în cele sufleteşti.—*X. Y.*

P. Nicanor & Co.

Recenzii

I. Pillat, *Pe Argeş în sus* (versuri), Ed. „Cultura Naţională", 1923, Bucureşti.

Dintre marii poeţi ai epocii noastre de formaţiune literară, V. Alecsandri, tratat astăzi cu zimbete de subtilă ironie, a rămas, în alcătuirea posterităţii, fără nici o rezonanţă. Dacă manualele de istorie literară îl pomenesc şi astăzi ca pe o respectabilă mostră de cinstită artă, cu condiţia însă să fie încadrată într'un anume moment istoric, marele public care citeşte poezie azi, a uitat demult această venerabilă figură. Eminescu a creiat curent. Alecsandri a dispărut fără urme, stingându-se odată cu candizii şi cuvioşii boernaşi din clasa sa. Plasat în istoria literaturii într'o clipă de dizolvare a clasei din care făcea parte, a rămas un poet fără public.

Cu toate rezervele necesare, cu toate corectivele pe care le-a adus perfecţia meşteşugului poetic de atunci şi până astăzi, d. I. Pillat trebue considerat ca singurul urmaş de talent al lui Vasile Alecsandri.

Mai întâiu aceeaşi psihologie: fire clasică, echilibrată, ferită de turmentările inutile ale neurasteniei romantice. Calm, amator de aspecte fugitive, doar dacă o sentimentalitate uşoară,—aceia, firească la toţi oamenii normali, regretul după trecut,—îl animă.

Inclinarea şi admiraţia către Alecsandri o mărturiseşte însuşi poetul:

"La lampă, şi cind ziua cu totul s'o umbri,
Voi reciti „Pasteluri" de V. Alecsandri".

Ca Virgil lui Dante, Alecsandri îi apare poetului, îi ia de mână şi îl primblă prin „luncă":

„Şopti: Siretul nu e, sînt eu - dar cind vorbeşti,
Zăvoiul din Florica e lunca din Mirceşti".

D. I. Pillat scrie şi el „Pasteluri" şi încă cu aceleaşi teme. In primul rând bine înţeles „lunca" (p. 23), pe urmă „iarna" (p. 25) „morminiul" (p. 14).

Caşi maestrul său, d-sa e animat de tradiţionalism. Trecutul i se pare mai frumos ca prezentul; e singura melancolie pe care şi-o permite temperamentul său satisfăcut. Consecvent, cântă fiinţele dispărute, copilăria, bunica, Florica, Goleştii.

„Ce mă îndeamnă 'n seara tihnită de Crăciun,
Să iau în mână lampa, să dau înlături uşa?
In faţa mea stă calul de lemn şi stă păpuşa
Cu suflet de tărâţe, nevinovat şi bun....

Sau:

Văd rochia bunicei cu şal şi malakov,
Văd uniforma veche de „ofiţer" la modă
Pe cind era el Junker—de mult—subt Ghica Vodă
Cind mai mergeau boerii în butcă la Braşov.

Acelaşi sentiment îl face să închine tuturor poeţilor naţionali câte-o odă recunoscătoare. Mureşanu, Enăchiţă Văcărescu, Anton Pann, Bolintineanu sînt trecuţi în revistă, într'un fel de elegie „à la manière de", în care aceşti venerabili scriitori sînt puşi în conversaţie cu d. Pillat, conversaţie plină de sfaturi cuminţi şi de înalte gândiri patriotice. E caracteristic că numai Mihail Eminescu lipseşte din această galerie.

Alte dăţi, d. I. Pillat cântă atmosfera tihnită a camerilor vechi, (odaia bunicului, p. 30) a gospodăriilor patriarhale dispărute, cămara cu fructe toamna, în care se răsfăţa mirosul gutâilor şi al merelor domneşti:

Deschid cu teamă uşa cămării de-altădată
Cu cheia ruginie a raiului oprit,
Trezind în taina mare a poamelor, amerit,
Mireazma şi răcoarea şi umbra lor uitată.

Mă prinde amintirea în vinătul ei fum,
Prin care cresc pe poliţi şi rafturi, ca pe ruguri
Arzind în umbră piersici de jar şi-albaştrii struguri
Şi pere de aur roşu cu flăcări de parfum.

*

Inspirat de trecut, d. I. Pillat întrebuinţează o limbă arhaică, cronicărească, adesea afectată şi neadaptată tuturor temelor poetice pe care le mânueşte.

In general însă forma sa e perfectă, de o perfecţiune formală desăvârşită, care devine adesea supărătoare. Poetul, mai aproape de literaturism decât de literatură, ajunge un virtuoz enervant, un meşteşugar care-şi depăşeşte inspiraţia şi conţinutul emotiv, cu atât mai mult cu cât versul d-lui Pillat e abstract, rece, fără imagini, întrebuinţând doar rar comparaţia.

Câteodată însă această ştiinţă a tehnicei poetice îi ajută să mânuiască spiritual o picantă fantezie. Cutare versuri galante, (amintim în această privinţă şi poezia de altă natură intitulată „Timpul", p. 111) aduc aminte de bucăţile cele mai spirituale ale lui E. Rostand ori Théodore de Banville. Iată o mostră:

La casa amintirii cu-obloane și pridvor,
Păinjeni zăbreliră și poartă și zăvor.

Iar hornul nu mai trage alene din ciubuc
De cînd luptară 'n codru și poteri și haiduc.

În drumul lor spre zare îmbătrîniră plopii
Aci sosi pe vremuri bunica-mi Calyopi.

Nerăbdător bunicul pîndise dela scară
Berlina legănată prin lanuri de secară.

Pe atunci nu erau trenuri ca azi, și din berlină
Sări, subțire-o fată în largă crinolină.

Privind cu ea subt lună cîmpia ca un lac
Bunicul meu desigur i-a recitat „Le lac".

Iar cînd asupra casei ca umbre berze cad,
Îi spuse „Sburătorul" de-un tînăr Eliad.

Ea-i asculta tăcută, cu ochi de peruzea
Și totul ce romantic ca'n basme se urzea.

Și cum ședeau... departe un clopot a sunat
De nuntă sau de moarte în turnul vechi din sat.

Dacă la adăpostul perfecțiunii formale, d. I. Pillat și-ar adînci puțin și calitatea emoției, desigur că poezia sa ar cîștiga netăgăduit în valoare. Să fim însă înțeleși: formulăm doar un regret; în nici un caz nu dăm un sfat. Căci cine-și face iluzii asupra eficacității rețetelor critice? Se poate obține oare un „homunculus" viu printr'un artificiu de alchimie?

M. Ralea

* * *

Michel Ralea, *L'Idée de Révolution dans les doctrines socialistes. Etude sur l'évolution de la tactique révolutionnaire,* Bibliothèque générale d'économie politique, Paris, Marcel Rivière, 1923.

Niciodată poate, în istoria omenirii, ideia de revoluție nu a fost mai actuală ca în vremea în care trăim. Constatarea că în orice domeniu și la orice pas ne întîlnim cu dînsa, începe a deveni banală.

Pentru a lămuri însă înțelesul acestei noțiuni, al cărui nume deșteaptă în suflete rezonanțe afective atît de intense și de opuse, istoria ei, așa cum s'a desfășurat în opera cugetătorilor socialiști ai secolului trecut, e o contribuție de o incontestabilă utilitate.

Sarcina aceasta și-a propus-o d. Ralea, un cugetător romîn, ale cărui studii atît filozofice cît și literare îl desemnează deja ca pe una din cele mai originale și subtile inteligențe ale tinerii generații.

Introducerea operei se ocupă cu definiția ideii de revoluție. Discutînd părerea lui Taine și Gustave Le Bon, care văd în revoluție un caz al psihologiei mulțimii, cît și aceia ce opune revoluția evoluției sau revoluția politică aceleia sociale, d-sa socoate aceste definiții, unele alături de realitate, altele ca îmbrățișînd numai un aspect al ei.

O adevărată revoluție presupune trei elemente, simple și ireductibile: a) Un corp social sau un organ conștient de forța

sa dar și de interesele totului, cum a fost odinioară burghezia și astăzi proletariatul.

b) Un ideal, un program de valori care să ofere unei societăți în criză de disoluție a sentimentului social, un nou principiu de coesiune.

c) Un transfert de putere, adică cucerirea forței guvernamentale, ceiace nu implică însă ideia de violență.

Definiția completă ar fi următoarea: revoluția e cucerirea puterii politice de o clasă care nu a avut-o încă, cu scopul de a impune grupului întreg un nou etalon de valori.

Definiție desigur discutabilă, după cum observă sociologul Bouglé în interesanta prefață a lucrării, dar ingenioasă și suggestivă, definiție ce trădează pe un adept al metodei preconizate de Durkheim și reprezintă în acelaș timp, într'o complexă și dificilă materie, un considerabil efort sintetic. In partea istorică ce urmează și în care, fiind dată definiția citată, caracterul schematic nu e totdeauna evitat, noțiunea de revoluție e îmbrățișată subt trei aspecte diferite: revoluția ca program, fiica filozofiei istoriei, mai ales a progresului și a dreptului natural, revoluția ca mijloc, corespunzînd tacticei de partid, isvorîtă din ideia de conspirație și continuînd mai tîrziu, prin aceia de cucerire a puterii politice, în fine revoluția organ, corespunzînd ideii de clasă și formării proletariatului în clasă revoluționeră. Aceste tipuri aparțin însă, unor epoci diferite și fiecare din ele e determinat de o anumită structură a mediului politic și de o anumită filozofie socială.

Revoluția program apare cea dintâiu. In fața dificultăților momentului, un alt gen de viață, un alt ideal seduce spiritele. Dar a trece la acțiune, a realiza transformarea societății într'o vreme de despotism politic atotputernic era o imposibilitate. Filozofia politică se refugiază în ideile sociale și revoluția program are un caracter platonic, e un fel de preistorie a revoluției. Un Condorcet, un Saint Simon sînt considerați în acest senz ca precursori indirecți ai concepțiilor ulterioare. Un Proudhon chiar, lucru mai greu de admis la prima vedere, e socotit de d. Ralea ca aparținînd aceluiaș tip și d-sa caută să dovedească că aprigul polemist nu a avut o idee clără asupra noțiunii de clasă, că el a fost mai mult un revoltat, decît un revoluționar și în tactica lui socialistă, nu e decît un discipol întîrziat al filozofiei utopiste a secolului al XVIII.

Dar naivitatea teoreticienilor revoluției program, ce făceau să graviteze toate transformările în jurul domeniului economic, într'o epocă în care economia era subordonată politicii, a apărut în curînd la iveală. Inaintea ineficacității tactice a concepțiilor de acest gen, cîțiva agitatori energici, fii sau nepoți ai vechilor iacobini încurajați de marea revoluție, se îndreaptă spre politică. Programele încetează de a avea acelaș însămnătate. Ceiace importă, pentru moment, e distrugerea puterii despotice și cucerirea statului. Revoluția mijloc este astfel creată. După exemplul lui Babeuf, a cărui tactică e cu amănunțime analizată de d. Ralea, un Blanqui, un Barbès sau Raspail cași societățile secrete numeroase subt Ludovic Filip, încearcă să cucerească puterea prin conspirație, revolte sau insurecții. Acelaș scop a fost urmărit în Anglia de un Occonor sau Bronterre d'Obrièn în revoluția chartistă și pornind dela concepții analoage, anarhismul a ajuns la exagerarea și decadența acestei idei.

Dar insuccesul practic al revoluției mijloc, ce avea înainte de toate un caracter politic, a scos în lumină viciul organic al acestei concepții.

Gînditorul genial, care a construit toată tactica modernă a socialismului, Karl Marx, a pus în evidență insuficiența revoluției mijloc. El a demonstrat că o revoluție socială, nu poate avea loc, dacă unele condiții obiective nu sînt îndeplinite. Ori, prima din aceste condiții e formarea clasei proletare, rezultat al concentrării capitalurilor și al

proletarizării crescînde. Revoluţia nu poate fi făcută decît de clasa muncitoare, ajunsă la un anumit grad de organizare şi conştiinţă de clasă. K. Marx a legat destinele revoluţiei de revendicarea clasei muncitoare, creînd astfel revoluţia organ.

Formarea caşi caracterizarea conţinutului teoretic al ideii de revoluţie în opera marelui cugetător socialist caşi în a discipolilor lui ortodoxi Engels şi Kautzky sau reformiştii, Bernstein şi Jaurès, e făcută de d. Ralea cu pătrundere şi pe baza unei solide şi ample informaţii. Cu toate corectivele aduse de unii dintre elevi doctrinei maestrului, ei au ramas după părerea sa, fideli revoluţiei organ, care devine astfel revoluţia socialistă tipică.

Deşi la sfîrşitul secolului, sindicalismul revoluţionar, căruia d. Ralea îi consacră citeva substanţiale pagini, a reacţionat împotriva determinismului prea mecanist al marxismului, împrumutînd unele din elementele socialismului libertar al lui Proudhon, revoluţia organ a rămas concepţia revoluţionară oficială. Concluzia lucrării cuprinde unele consideraţii generale, de un viu interes.

Examinată în raport cu sistemul intelectual după care a fost construită, ideia de revoluţie şi concepţia de transformare a societăţii, a gînditorilor utopişti, Saint Simon sau Proudhon, apare ca raţionalistă. Aceia a unui Babeuf sau Blanqui, politiciani militanţi ce compiau pe posibilitatea imediată şi necesitatea momentului e dimpotrivă realistă.

Marx caută să depăşească oportunismul, printr'o generalizare, ce nu nesocoteşte însă realitatea socială. In doctrina marxistă, socialismul revoluţionar e înlocuit prin sociologia revoluţiei, care dovedeşte existenţa sau necesitatea ei, după fapte istorice sau statistică. Ideia revoluţiei devine astfel ştiinţifică. O altă curbă poate fi desenată din punctul de vedere al determinismului revoluţiei. Până la Marx, socialiştii adepţi ai libertăţii şi autonomiei voinţei, au crezut în posibilitatea de a crea revoluţia. Teoria romantică a omnipotenţii eroilor revoluţionari, a dominat în prima jumătatea secolului al XIX-lea. Subt influenţa difuziunii ştiinţelor pozitive, Marx a arătat însă că societatea e stăpinită de factori neschimbaţi, ce depăşesc forţele omului. Iniţiativa şi temeritatea deveneau astfel imposibile şi concepţia revoluţiei mecaniste înlocueşte pe aceia a revoluţiei voluntariste. O renaştere a voluntarismului se afirmă însă la reformiştii Jaurès şi Bernstein, caşi la sindicaliştii revoluţionari.

Din simplu mijloc, trist dar necesar, pentru a remedia unele rele ale societăţii, revoluţia a devenit la aceştia din urmă un scop, menit să întreţină energia, nevoia de schimbare şi de luptă a omenirii. Nervozitatea contemporană, pare a avea nevoe de noutate şi originalitate. Graba e una din aspectele epocii noastre. Un sistem filozofic, o operă artistică, o invenţie ştiinţifică, o modă, un sentiment nu ne ating, decît în măsura în care conţin ceva personal neprevăzut, neaşteptat. Diferitele manifestări ale ordinei spirituale, contribue în a arăta mentalitatea revoluţionară, nu numai în politică, dar subt toate formele ei, ca o caracteristică a epocii noastre, o metodă şi o trăsătură psihologică a conştiinţei moderne. Faptul că filozofia contemporană e atît de preocupată de ideia de timp şi de aprecierea ei, de relativism, simultaneitate, durată, nu e un simplu hazard. Aceste idei se impun în mod necesar unei conştiinţe pe care o atrage mobilitatea. Importanţa actuală a istoriei, aria individualistă în căutarea unor noi mijloace de expresie, relaţiile sociale în care sancţiunile penale scad la număr în faţa celor premiale şi succesul tinde să ia locul responsabilităţii, totul contribue la formarea mentalităţii revoluţionare. Revoluţia devine parcă o categorie a conştiinţei şi această tendinţă nu e poate decît un simptom al aspiraţiei obscure, dar profunde a umanităţii, în mersul ei spre progres.

Consideraţii filozofice în care se întrevede influenţa unui Bergson sau Simmel, desigur cam sumare şi vagi, dar suggestive, în-

drăzneţe, de o largă perspectivă... Dezvoltarea lor necesita însă o altă operă. Nu ne îndoim că ea va fi cîndva scrisă şi spiritul bogat în multiple şi variate resurse al d-lui Ralea, nu ne va rămînea, din acest punct de vedere, dator.

Octav Botez

* * *

G. G. Antonescu, *Din problemele pedagogiei moderne*, Edit. „Cartea Rominească", Bucureşti, 1923.

După cum o indică titlul, şi după cum ni-o spune autorul în prefaţă,—această lucrare este o antologie de probleme. Capitolele nu alcătuesc toate, ci numai principalele răspîntii ale gîndirii pedagogice.

Astfel, cartea începe cu o introducere în care autorul veştejeşte urmările totdeauna nenorocite ale *Modei* în Pedagogie. Apoi, şase studii de Istorie Pedagogică, dintre care cel dintăiu pune: „Pedagogia Trecutului faţă în faţă cu Pedagogia nouă". Din aceste două capitole se desprinde bine atitudinea autorului faţă de problemele pe care le studiază. Profesorul dela Universitatea din Bucureşti este *conservator*. Preferinţele sale merg mai degrabă cătră marii gînditori clasici, decît cătră inovatorii contemporani—cărora, de altfel, le recunoaşte toate meritele reale.

Alte cinci studii sînt consacrate chestiilor în legătură cu educaţia morală; un al şaselea: educaţiei estetice, şi însfîrşit, ultimele cinci: chestiilor de organizare şcolară.

Ne vom opri puţin la aceia care se bucură azi de actualitatea cea mai mare: *reforma învăţămîntului secundar*.

Elevii de liceu sînt slab pregătiţi—spune d. Antonescu—„nu atît *cantitativ*, cît *calitativ*: răul nu e că ştiu puţin, dar că aceia ce ştiu, nu ştiu bine" principiul sănătos: *non multa sed multum* pare a fi înlocuit cu contrariul său: *non multum, sed multa*. „Unii profesori văd remedierea răului într'un al treilea principiu *multa et multum*", şi de aceia—păstrînd actualul program supra încărcat—cer sporirea numărului de ore la obiectele respective, pentru ca astfel toate chestiile, dela cele mai importante pănăla cele mai mărunte, să poată fi bine aprofundate".

Desigur, foarte uşor îi e oricui (şi încă şi mai uşor d-lui Antonescu) să combată o asemenea reformă. Argumentele de ordin fizic şi intelectual nu lipsesc. Dar nici soluţia d-sale (revenirea la adagiul latin şi descărcarea, simplificarea programelor) nu-mi pare mai fericită.

In primul rînd, nu cunosc vorbă mai falşă ca faimosul adagiu latin: *non multa sed multum* (cel puţin cînd e vorba de pedagogie); cu alte cuvinte că poate exista întotdeauna *rivalitate* între numărul lucrurilor învăţate şi soliditatea acestei învăţături.

In realitate, la unii oameni cantitatea distruge calitatea, sau calitatea exclude cantitatea. La alţii, dimpotrivă multiplicitatea de lucruri diverse face ca fiecare în parte să cîştige în adîncime. Invăţătura noastră nu ni se varsă—cum vroia Mademoiselle Jeanseigne a lui Anatole France—în călimările izolate, ci în vase comunicante. Ce primeşte unul din ele, ridică nivelul tuturora. La aceşti oameni, cunoştinţele se razimă una pe alta şi o creştere în numărul pilonilor, înseamnă şi o sporire a solidităţii fiecăruia.

Şi este infinit probabil că acest ultim fel de oameni alcătuesc tabăra cea mare, pe cînd „Teilmensch"-ul nu e decît un produs recent şi relativ artificial al societăţii moderne.

In tot cazul, *rivalitatea* între cantitate şi calitate nu e o regulă mai generală decît armonia dintre aceste două atribute ale lucrurilor. Aşa încît „*et*" este tot atît de justificat caşi „*sed*", cînd e vorba de a lega pe *multa* de *multum*.

Şi dacă vrem cu orice preţ să făurim din cele două cuvinte la-
tineşti un ideal de valoare generală, am putea spune, la rigoare, că
pedagogul trebue să urmărească *multum per multa*. Cu alte cuvinte,
să întrebuinţeze o cit mai mare diversitate de căi pentru a face pe
şcolar cit mai apt de a juca un rol determinat şi unic în societate.
Dar aceasta ne-a cam depărtat de dilema noastră: Reîncarcare
a programelor ?—cum vor unii profesori,—sau simplificare a programe-
lor ?—cum vrea d. Antonescu.

Intr'adevăr, avem a face chiar cu o dilemă, şi încă cu una nega-
tivă, asemănătoare cătării quadraturii cercului. Este o problemă cu
mai multe necunoscute de unde ne lipseşte una din ecuaţii. Şi va ră-
mîne astfel, până cind vor fi introduse datele suplimentare de care
este nevoe.

Aceste date suplimentare, am încercat să le indic într'un studiu
al meu din 1920 (v. „V. Rom.") Aci mă mărginesc a le constata lipsa şi
nu numai în cartea d-lui Antonescu, ci în toate cărţile noastre de pe-
dagogie, printre care, lucrarea recenzată aci este poate cea mai de
valoare.

D. I. Suchianu

* * *

I. Petrovici, *Pagini filozofice*, ed. Alcalay, Bucureşti.
Caracteristica fundamentală a filozofiilor tinere e pedantismul.
Ca şi adolescenţii intelectuali, care la optsprezece ani abordă cu te-
meritate şi satisfacţie problemele mari ale firii,—realitatea democraţiei,
existenţa lui Dumnezeu ori natura frumosului,—probleme pe care le re-
zolvă cu numeroase calificative în *ism*, culturile *filozofice* recente a-
rată o predilecţie puternică pentru terminologia barbară, pentru clasi-
ficări infinite, pentru distincţiuni şi subdistincţiuni sterile. Se crează
compartimente numeroase în care se închid ermetic bucăţi de reali-
tate mai dinainte etichetate. Existenţa numenală devine o farmacie cu
rafturi pline de borcane şi de tipice sattaraşe. Această atmosferă de
medievală alchimie îndepărtează speculaţia de la viaţă, o lasă în
marginea acestia.

Tînăra noastră mişcare filozofică, vorbim de cea mai recentă,
a fost, de cele mai multe ori, inspirată de o anumită filozofie germană.
Psihologia vristei noastre, ne-a făcut să selecţăm din uriaşul efort de
gîndire al Germaniei, mai ales osatura pedantă, terminologia barbară
şi confuziunea iremediabilă. Ce poate fi mai impresionant decit să
vorbeşti altfel decit toată lumea, mai ales cînd aceasta adaugă la vi-
teza reputaţiei, prestigiul necontestat pe care-l aduce misterul sau
imcomprehensibilul ? Ce poate fi mai uşor decit să rezolvi o dificultate
de fond, botezind-o cu un alt nume sau divizind-o în cinci categorii,
fiecare categorie fiind subdivizată prealabil în alte cinci sau mai
multe subdiviziuni.

Dintre cei puţini care se abat dela această regulă, d. I. Petro-
vici ocupă un loc de frunte. D-sa a înţeles că filozofia nu poate fi
separată de viaţă, că face parte integrantă din aceasta, răspunzînd la
întrebările pline de inchietudine pe care existenţa le pune la tot pasul.
Menirea ei e înainte de toate umană, esenţa ei ultimă, fiind, caşi
acela a religiei, *nevoia de consolare*. Nietzche, Schopenhauer sau
Bergson, vor rămîne totdeauna mai mari filozofi decit Christian Wolf,
sau Victor Cousin.

Nici-o umbră de dogmatism ori de pedantism la d I. Petrovici.
Un idealism energetic şi optimist, conştient însă de relativitatea lui
străbate tot ce a scris d-sa. Consequent tendinţei de *umanizare*
a filozofiei, d. Petrovici introduce în scrisul său un element emotiv:

entuziasm de cele mai multe ori, ironie pe alocuri. Inutil să mai adău-
găm că stilul d-sale e clar, figurat, adesea înaripat. Se vede că
autorul ţine să fie înţeles şi nu să-şi creeze în dosul obscurităţii un
fals renume plămădit tocmai din neînţelegere.

Cele mai multe din studiile reunite în volumul de faţă („Mai
multă filozofie", „O convorbire asupra filozofiei", „Filozofia piesei
Chantecler") corespund acestui caracter. O excepţie face studiul „Pro-
blema conştiinţii la H. Spencer", care e de o ţinută ştiinţifică mai
severă.

Calea pe care o deschide d. I. Petrovici culturii filozofice ro-
mîne e acela care trebue urmată: profesori de filozofie avem de
ajuns, gînditori însă, ceva mai puţin.

M. Ralea

* * *

Blasco Ibânez, *La femme nue de Goya*, Paris, Calmann-Lévy,
ed., 1925, pr. 6 fr. 75 c.

Prin traducerea aproape complectă în limba franceză, Blasco I-
banez a pătruns în literatura universală, în care ocupă liniştit şi ono-
rabil, un loc.

In „La femme nue de Goya" tradus anul acesta, un pictor ce-
lebru, o soţie ciudată şi maladivă, o femee de societate cochetă, un
pictor ratat, o fată ştearsă şi frivolă fără strălucire, un conte senin
până la imbecilitate, un sportsman ridicol şi modern, constituesc me-
diul activ. Acţiunea se petrece în Madrid, în elită. Elita e şi acolo
ca pretutindeni.

Pictorul Mariano Renovales, fiul unui fierar din provincie, prin
talentul lui excepţional ajunge să aibă un succes şi un nume mondial.
Căsătorit cu Dolores, o fată timidă şi originală din diplomaţia aristo-
cratică şi scăpătată, Renovales trăeşte la început o viaţă de tihnită şi
dulce satisfacţie, în care amorul propriu şi cel veritabil la olaltă satis-
făcute, duc la surmenarea de bine, la plictiseală de invariaţie, şi la
acea neliniştită şi amarnică dorinţă după libertatea aventuroasă şi
mult promiţătoare. Dolores, ca multe soţii fidele de artişti, şi poate
ca toate femeile în genere, complăcindu-se în luxul pe care i-l punea
la dispoziţie comercializarea talentului soţului, era puţin capabilă de a
pricepe nevoia lui de o libertate de inspiraţie şi mişcare, măcar a-
parentă.

Renovales se simte imediat împrejmuit în prejudecăţi şi concep-
ţii care-i încercuesc avinturile, închizindu-i-le ca pe nişte vulturi în
colivie. Dolores este o femee de o frumuseţă excepţională. Trupul
ei ispiteşte şi inspiraţia pictorului care 'ntr'un moment de transpor-
tare artistică, îl pictează, creind astfel cea mai luminoasă şi mai de
valoare operă. Dolores însă nu se poate tolera astfel expusă, preju-
decata pensionarei de „Sacré-Coeur" învinge, sgîriind întâiu neputin-
cios şi apoi sfîşiind triumfător pînza celebră.

Scena e simbolică şi marchează începutul prăpastiei între men-
talitatea pictorului şi acea a soţiei sale, prăpastie care se adînceşte
până la sfîrşit.

Renovales începe a fi ispitit de formele frumosului în afară de
celace i-a putut da Dolores, acum deformată de naştere şi de toată
batjocura şi ofensa adusă de viaţă trupului omenesc, iar Dolores nu-
treşte tăinuit, mistic şi resemnat, o gelozie tragică şi mută de iubirea
soţului pentru tot ce este frumos, pentru „Frumos" în genere

Renovales se simte tot mai încătuşat de viaţa soţiei lui, acum
bolnavă, şi prin aceasta deci mai supărătoare pentru elanurile şi do-
rinţele tinereşti ale pictorului cu suflet mobil de artist. Viaţa dintre

ei devine insuportabilă, apoi un chin și în fine duce la dorința soțului, organică și hidoasă, de a-și vedea odată soția dispărută, mai ales că existența ei încurca iremediabil și anost curtoasia și flirtul cu contesa cochetă și aristocratică, Conacha.

Dolores moare, nu însă fără a spune soțului că l-a iubit așa cum nu-l va iubi nimeni, și nu fără a mărturisi un regret înduioșător că el nu se va mai gîndi la dînsa niciodată.

In fața acestei naturale catastrofe, Renovales e cumplit de lucid, savurînd libertatea în perspectivă, și simulînd cu conștiință o teatrală afecțiune.

Odată liber însă, Renovales rămîne în fața libertății pierdut, consternat și inert, așa cum rămîne omul în fața tuturor libertăților cu perspective fericite de necunoscut și de nemărginit.

Succesul lui atita urmărit față de contesă îl desamăgește, așa cum desamăgesc toate succesele, și rămas deodată fără perspective sentimentale, Renovales începe abia acum a descoperi sufletul și existența soției lui dispărute. Ea îi populează atelierele și casa, iluminîndu-le din tablourile făcute odinioară, și-i începe a-i urmări gîndul și a-l obseda, metafizic dar sigur, ca o obsesie fizică, cum ar fi picurul unei streșine.

Ca întotdeauna în stabilirea unui contact cu celace mai rămîne din ființele trecute dincolo de viață, în Renovales se operează o prefacere care-l îndepărtează de înțelegerea celorlalți oameni, care-l închide în sine, nepăsător de tot ce se spune în jur, care-l apropie de nebunie.

El vrea să-și răscumpere ticăloșia nepăsării lui deodinioară, printr'o revenire imposibilă și docilă la iubirea pentru Dolores, zeificată acum cînd nu mai este. Renovales încearcă o apropiere de Dolores prin tot ceiace a mai rămas dela ea, prin îngenunchiarea pe morminiul prăfuit și rece, prin intrarea în parfumul pastrat straniu în rochiile ei, prin crearea unei iluzii de viață din tablourile nenumărate strînse în cerc in atelier, prin rechemarea tuturor amintirilor de junețe. La toate acestea Renovales vrea să adauge crearea unei iluzii desăvîrșite.

El caută o femee care să-i samene moartei, care să-i poată astfel poza în hainele lui Dolores pentru tabloul lui suprem, care să-l înlocuiască pe cel sfîșiat odinioară.

In cercetarea aceasta a unei femei cu o asemănare cît mai apropiată este ceva tragic și stupid, și comic și fantastic, însă nu poate impresiona fiindcă are ceva anormal și de artificiu care îndepărtează de iluzia vieții.

Dar însfîrșit, el crede că a găsit tipul asemănător într'o celebră cîntăreață de cuplete triviale, dar nici aceasta, cu tot costumul moartei, nu poate creia iluzia desăvîrșită. Gîndul concentrat al pictorului pentru crearea acestei iluzii sucombă surmenat inutil.

Romanul cu această acțiune principală nu are o semnificație generală. El însă afirmă un spirit de analiză și o psihologie justă și profundă, care reesă la fiecare pagină din observația de detaliu surprinzător de adevărată ca o indiscreție.

Romanul oscilează între un romantism calm, ca romantismul amestecat în peripețiile auto-biografice, și un naturalism în care intimplarea sigură și neiertătoare din viață pune capăt la tot sentimentalismul nostru.

Romanul însă, în ultima lui parte, dela revenirea lui Renovales la iubirea mistică pentru soția lui dispărută, tratează o psihologie excepțională, aproape patologică; un caz de conștiință rar, fiindcă și eroul este un om cu o psihologie excepțională și cu o sensibilitate neobișnuită.

Demostene Botez

* * *

Savel Rădulescu, *La politique financière de la Roumanie depuis 1914*, tome I, II, Paris, 1923.

Lucrarea d-lui Savel Rădulescu, asupra politicei financiare a Romîniei dela 1914, e o distinsă teză de doctorat în care întreaga înfățișare economică a țării noastre și în special latura financiară a războiului și a anilor de după războiu sînt analizate cu o rară pătrundere și mai ales cu o remarcabilă bogăție de informație ce o fac să depășească triumfător cadrul unei simple dizertații academice.

Dar înainte chiar de a păși la analiza succintă a acestei opere, se impune o întrebare preliminară, suggerată de însuși titlul lucrării și anume: avut-a Romînia o politică financiară, care să merite acest nume?

Este incontestabil că nu, dacă prin acești termeni se înțelege un program dinainte stabilit, fixat și executat apoi cu fidelitate.

Ori la noi se știe cu prisosință că nimeni din cei ce au trecut la cîrma țării n'au fost preocupați de astfel de lucruri.

In realitate politica financiară de războiu a Romîniei s'a confundat cu simplul fapt al furnizării de bani lichizi pentru întreținerea armatelor pe front și a serviciilor publice în care se concentra viața redusă a statului.

Astfel fiind, lucrarea d-lui S. Rădulescu ar putea să pară fără obiect unui cetitor superficial, cel puțin în celace privește partea I a lucrării sale.

Felul însă în care d-sa a știut să trateze problema financiară, menținîndu-se mereu în cadrul vieții politico-sociale romînești și neseparînd niciun moment dezvoltările de ordin financiar de domeniul cuprinzător al economiei politice, fac din lucrarea d-lui S. Rădulescu o carte vioaie, plină de realism, ce triumfă cu ușurință de această slăbiciune inițială cași de unele dezvoltări prea greoaie, ori citări de lucruri arhi cunoscute, intrate de multă vreme în patrimoniul cetitorilor de jurnale.

In așa zisa politică financiară dintre anii 1914—1922, d-sa distinge trei perioade mai însemnate: aceia a neutralității, a războiului și a reconstrucției ce începe cu anul 1919 și a cărui analiză autorul o urmărește până în pragul anului 1923.

In fiecare din aceste trei perioade, autorul cercetează cu multă sirguință și cu un lux de statistici compartimentele esențiale ale finanțelor de stat adică bugetul, impozitele și împrumuturile contractate. Bugetele Romîniei dinainte de războiu sînt caracterizate de o totală incoherență în așezarea veniturilor și cheltuelilor, fără nici o stabilire preliminară a echilibrului între aceste două posturi ale balanței naționale.

Fără îndoială, s'a vorbit adesea de excedentele bugetare continui dela 1902 încoace, ceiace ar părea un argument decisiv în favoarea metodelor financiare întrebuințate la noi. Dar, cum foarte bine observă d. Rădulescu, se uită îndeobște că rolul acestor excedente bugetare era să amortizeze consecințele recoltelor proaste. Dacă la această lipsă de orice unitate, adăugăm spiritul de clientelă și superficialitatea mai mult decît culpabilă a controlului parlamentar, avem caracterele specifice politicei bugetare a Romîniei dinainte de războiu.

In ceiace privește sistemul arhaic al impozitelor noastre, singurul lucru ce se poate spune despre el e că era nu numai profund injust, dar crîncen de reacționar. Un singur exemplu e edificator. Astfel din ancheta făcută în 1907, rezultă că numai țărănimea plătea un impozit de 70—80 lei la hectar pe cînd marea proprietate abia 30 lei. Principiul equității fiscale era nu un principiu nesocotit, ci pur și simplu inexistent în sistemul nostru fiscal.

Autorul judecă cu multă severitate întreaga politică financiară dinainte de războiu și mai ales din perioada neutralității.

In special d-sa impută guvernului de atunci lipsa creerii unui impozit asupra beneficiilor neutralității, sursa primă din care s'au alimentat cei mai mulți din îmbogățiții de războiu. Moralitatea publică, ca și tezaurul statului n'ar fi avut decît să cîștige de pe urma unui astfel de impozit.

Dar în privința aceasta, noi ne-am fi mulțumit măcar ca legea d-lui Titulescu asupra beneficiilor de războiu să devină o realitate și nu să rămînă literă moartă și sfidare scandaloasă a moralității publice.

Odată cu izbucnirea războiului mondial, Romînia intra într'o perioadă de imprumuturi din ce în ce mai considerabile atît în interior cît și pe piețele străine. Toate imprumuturile antebelice se caracterizau prin întrebuințarea aproape exclusivă a rentelor amortizabile, lucru cît se poate de recomandabil.

Plasamentul acestor rente fu aproape de 90 la sută în străinătate și numai de 10 la sută în țară. Datoria publică a Romîniei pe ziua de 1 Aprilie 1914 se ridica la suma de 1.731 milioane ce reprezinta o anuitate de peste 83 milioane.

In timpul neutralității, Romînia contractează noi imprumuturi în țară în sumă de 800 milioane iar în străinătate de 312, adăugînd la vechea datorie publică încă 1.112 milioane, adică un total de aproximativ 2.843 milioane.

Astfel, în afară de apelurile neîncetate la creditul interior și exterior, guvernul țării n'a făcut nici o sforțare spre a pregăti războiul din punct de vedere financiar, continuînd cu frenezie un dulce far-niente fiscal, aducător de popularitate ușoară și interesată.

Războiul ne găsește cu un sistem rigid de impozite, incapabil să aducă statului fondurile necesare, cu atît mai mult cu cît prin înrolarea subt drapele, aproape întreaga masă de contribuabili se bucurau de moratoriul fiscal.

In același timp, chiar din prima zi a războiului, guvernul a avut grijă să-și aroge puterile cele mai exorbitante în materie financiară, în disprețul oricărui control parlamentar. Niciodată poate în cursul vieții noastre de stat modern, minciuna constituțională nu s'a dovedit mai sfruntată și mai uricioasă.

Pentru acei care ar mai avea vre-o îndoială în această privință, autorul le amintește cu drept cuvînt că esența oricărui regim parlamentar și democratic rezidă tocmai în faptul că singur parlamentul are dreptul de a creia resurse fie prin impozite, fie prin imprumuturi. Democrația modernă n'a reușit încă să descopere un mijloc mai eficace spre a-și apăra libertățile publice și private, împotriva apetiturilor monarhice ori tiraniei guvernamentale, decît prin votul anual al bugetului de către un Parlament ales. Cum au fost respectate aceste principii constituționale de către diferitele guverne dela 1916 încoace, se știe cu prisosință. Romînia a trăit până anul trecut fără buget, pur și simplu.

Haosul și anarhia cea mai dezmățată au stăpînit finanțele țării ani de-arîndul, compromițînd nu numai refacerea economică și creditul țării, dar punînd în pericol însăși viața noastră publică.

Din cercetarea statisticilor oficiale, redate din belșug de autor, reesă clar calea urmată de guvernul țării pentru finanțarea războiului. Intre 1916—1918 cheltuelile s'au ridicat la peste 1.750 milioane lei iar veniturile abia la 570 milioane lei, deci un deficit net de 1.180 lei, care, adăugat la datoria publică anterioară, ne dă suma totală de 4.445 milioane lei. Guvernul și-a acoperit deficitele prin mijlocul comod al emisiunii de hîrtie monedă, formă ocultă de impozit cum o numește așa de bine Gaston Jèze.

D. Rădulescu condamnă cu tărie acest mod puțin recomandabil de finanțare, pentru motive ce ni se par perfect justificate.

Căci dacă e adevărat că imensele sarcini născute de războiu nu puteau fi în întregime plătite fără ajutorul imprumutului, este tot așa de adevărat că impozitul trebuia să participe într'o măsură mai largă la soldarea lor.

In afară de aceasta, cum foarte bine remarcă d. Rădulescu, a utiliza numai imprumutul și emisiunea de hîrtie monedă înseamnă de fapt că datoriile de războiu sînt plătite de trei ori.

Mai întâiu, consumatorul le plătește odată în urma ridicării prețurilor provenită prin emisiunile continui de bilete fără nici-o garanție.

Capitalistul le plătește pentru a II oară în urma reducerii tuturor valorilor mobiliare.

Capitalistul împreună cu consumatorul le vor plăti pentru a III-a oară, îndată ce datoria de războiu va deveni exigibilă la scadență.

Trebue să recunoaștem că majoritatea țărilor au practicat acest sistem condamnabil, afară de Englitera, care a împins curajul fiscal până la capăt chiar din primul an al războiului.

Politica financiară a Romîniei de după războiu este cercetată de autor cu aceiași pătrundere și cu aceleași calități reale de analiză. Totuși am fi fost bucuroși să vedem condamnată în special politica comerțului exterior cu mai multă energie. Această politică n'a fost numai „ezitantă și dezordonată", ea a fost de multe ori extrem de vinovată. Absența oricărei continuități în deciziile luate a aruncat asupra creditului țării o notă de bănuială și neîncredere, care se oglindește dureros în deprecierea valutară a leului.

In ce privește reformele fiscale ale d-lui Titulescu și Vintilă Brătianu, autorul nu aduce nimic nou decît doar o grijă lăudabilă de a le prezenta cît mai clar unui cetitor mai puțin informat de cele ce se petrec în țara noastră.

Prima grijă a politicei financiare de după războiu era natural să fie consolidarea enormei datorii flotante și găsirea de credite necesare refacerii unei țări devastate și sărăcite. Se știe că datoria flotantă a Romîniei fu contractată cu deosebire în bonuri de tezaur ce se ridicau la 1 Mart 1922 la suma formidabilă de 2.311 milioane lei (schimbul fiind la paritate).

Consolidarea săvîrșită subt guvernul actual, în valoare de 1.401 milioane, cu toate condițiile discutabile, era de o necesitate primordială pentru creditul național. Căci nu trebue să uităm că bonul de tezaur liberat în monede streine, cu ajutorul căruia statul și-a plătit mai toate furniturile de după războiu, fu unul din elementele cele mai active în deprecierea leului nostru, atît din pricina cantității considerabile zvîrlite pe piețele streine cît și din pricina unei identificări naturale săvîrșite între el și leu. Datoria publică de 1,731 milioane cu care Romînia intrase în războiu ajunge la suma impresionantă de 21 miliarde în pragul anului 1922 din care datoria consolidată internă de 4.800 milioane iar datoria consolidată externă abia de 500 milioane.

Datoria flotantă reprezentată de emisiunea de bilete a Băncii Naționale se ridică la 12.861 milioane, iar datoria flotantă externă de 3.076 milioane (schimbul la paritate).

Prin urmare, datoria externă a Romîniei la eșirea din războiu se ridică la aproape 35 miliarde franci (socotind 1 leu 10 ct. franceze în medie). Dacă adăugăm cele 17.6 miliarde datorie internă, ajungem la un total de 53,5 miliarde lei, ceiace ar reprezenta aproximativ 4 miliarde lei aur, adică a 12-a parte din averea publică a Romîniei, socotită de d. Titulescu la 50 miliarde lei aur—sarcină nu prea grea pentru umerii unei națiuni tinere și viguroase. Nu pot să încheiu această analiză fatal trunchiată, fără să amintesc încăodată calitățile remarcabile ale acestei cărți scrise clar, bogat informate și care constitue mai ales o sforțare meritorie în domeniul atît de sarac al literaturii noastre financiare.

George Strat

* * *

Gaston May, *Introduction à la science du droit (Leçons faites en 1919 aux étudiants américains)*, Giard & Brière, Paris, 1920.

Sînt o serie de prelegeri ținute în fața unui auditoriu recrutat din armata americană. Caracterul oarecum eterogen al ascultătorilor — tineri, oameni maturi, avocați, oameni de afaceri — precum și pretenția lecțiilor de a nu alcătui decît o introducere — o inițiere — în știința dreptului, explică tot ceiace acest curs cuprinde în chip fatal, sumar și superficial.

Primele pagini ale lucrării — prima lecțiune — precizează obiectul cursului și după ce anunță trei mari întrebări — cum s'a născut în om ideia de drept; unde se găsesc formulate regulile de drept; și în ce fel se asigură respectarea acestor reguli de drept — încearcă să prezinte întreaga disciplină ca pe un *produs al rațiunii*, impus de anumite considerente de *utilitate*. Făcută oriunde în altă parte, o asemenea afirmație — originea rațională a dreptului — ar părea cel puțin anacronică; în cadrul special însă pe care am încercat să-l delimităm mai sus, ea apare ca perfect legitimă și justificată.

Chestia surselor de drept dă prilej autorului să stabilească încă odată superioritatea dreptului scris asupra dreptului cutumar, să amintească de polemica Thibaut-Savigny și în același timp, să expue pe scurt evoluția dreptului francez, scris la sudul Loirei, obișnuelnic la nordul ei, variabil la început, fixat mai apoi — prin redactarea cutumelor — diferit la un moment dat și unificat mai tîrziu prin sforțările succesive ale regalității, ale Revoluției și ale lui Napoleon I.

În sfîrșit, pentru a răspunde și la ultima din cele trei întrebări pe care și le propusese, autorul se ocupă de sancțiunea dreptului, de puterea juridică și de forța publică, stabilește relația dintre drept și forță și, ținînd sama și de acest din urmă element, definește dreptul: „*Un ensemble de préceptes que tous les membres d'une association politique reconnaissent comme règles, de leurs rapports réciproques et dont le pouvoir social assume le respect par voie de sanction*”.

Procedînd, în linii generale, la o clasificare a științelor, Gaston May situează dreptul printre științele morale și îl consideră ca pe o parte a sociologiei. Raporturile acestea dintre drept și sociologie sînt un punct important și cîteva lămuriri în plus nu ar fi fost de prisos. Mai ales în ceiace privește deosebirile dintre una și alta, ar fi fost nevoe de precizări. Caracterul de „introducere” însă al prelegerilor justifică până la un punct această omisiune.

Dreptul ca știință, spune May, trebue să-și considere obiectul subt o întreită înfățișare: așa cum este acum, așa cum a fost în trecut și așa cum ar trebui să fie. Așa cum este acum, cu un anumit aspect și cu posibilitatea de a se impune membrilor unei anumite colectivități, dreptul poartă numele special de drept pozitiv. Din el fac parte dreptul privat, dreptul public și dreptul ginților, cu subdiviziunile pe care primele două le comportă. Dreptul ginților mai mult cutumar decît scris, prezintă particularitatea de a nu fi susceptibil de nici un fel de sancțiune.

În afară de domeniul special al dreptului ginților, pretutindeni aiurea legea a înlocuit cutuma. Dar legea nu se prezintă aproape niciodată izolat; ceiace o caracterizează de cele mai multe ori este organizarea în coduri. Presupunînd anumite principii și implicînd un anumit plan, o codificare este, într'o oarecare măsură, un corp de doctrină, sau mai exact o bază științifică solidă pe care ulterioare construcții juridice se vor putea ridica. Evidentele ei foloase au impus-o în toate țările Europei, cu excepția Angliei. În momentul actual ea înglobează aproape întregul domeniu al legii scrise.

Dar nu la coduri și nici la legea scrisă în general se reduce întreaga viață juridică. Necesitățile imediate ale existenței de toate zilele au impus pe lîngă activitatea juridică oficială și în marginea ei,

o alta, mai vastă poate și tot atît de importantă — interpretarea. Interpretarea poate fi extra-juridiciară, doctrinară sau jurisprudențială. Rolul ei, indiferent de aspectul subt care am considera-o, e adaptarea textului de lege, rigid prin definiție, la nevoile practice prin esență variabile, e realizarea continuă, de fiecare zi a principiului formulat de Portalis în discursul preliminar asupra proectului de Cod civil dar existent în conștiința tuturor adevăraților oameni de drept, anume că legile sînt făcute pentru oameni iar nu oamenii pentru drept.

Dreptul actualmente în vigoare e dreptul pozitiv. Știința dreptului îl studiază în primul rînd. Dar în afară de actualitatea juridică mai există și un trecut juridic. De el se ocupă istoria dreptului. Privită din punctul de vedere al expresiei pe care în diferite timpuri regula de drept a căpătat-o sau din acela al formelor deosebite pe care instituțiile juridice în decursul vremurilor le-a îmbrăcat, istoria dreptului poate fi externă și internă. Studiul ei prezintă în afară de plăcerea dezinteresată a îndrăgostitului de trecut și o utilitate imediată: în viața dreptului — ca în orice existență — diferitele momente de procesiune sînt momente de evoluție; legătura dintre prezent și trecut precum și aceia dintre prezent și viitor face imposibilă cunoașterea unui aspect sau determinarea aproximativă a celuilalt fără cunoașterea aspectului precedent. Din acest punct de vedere, studiul dreptului roman mai ales, e important. Asupra importanței dreptului roman, autorul — profesor de această specialitate la facultatea de drept din Paris — insistă pe larg. Sînt, în general, argumente cunoscute și demult considerate ca valabile. Inutile într'o lucrare destinată oamenilor de drept, ele sînt la locul lor într'una adresată studenților.

În afară de partea din știința dreptului care se ocupă cu dreptul pozitiv și în afară de istoria dreptului mai există și o *știință a legislației* care se îndeletnicește cu reforma dreptului. În opera aceasta de analizare a normelor juridice, legiuitorul trebue să se inspire din învățămintele experienții, din rezultatele interpretării, din exemplul legislațiilor străine și din regulele de economie politică. Dar mai presus poate decît toate aceste elemente mai e un altul de care legiuitorul trebue să ție neapărat sama, e *opinia publică* — expresie a idealului de drept existent la un moment dat. Pentru May, idealul acesta nu face decît să încerce un nou fel de *conciliere a libertăților individuale cu exigențele vieții sociale* — „eterna și unica problemă pe care și-o propune dreptul”.

A explica însă variațiile dreptului printr'o necesitate oarecum etică — salvgardarea libertății insului — și a nu arăta, nici măcar pe scurt, relațiile dintre idealul de drept al unei epoci și nevoile economice existente în aceiași vreme, e o aserțiune și e o omisiune pe care nici chiar caracterul special al lucrării nu cred să le mai poată justifica.

Eugen-Albert Barasch.

* * *

Gr. L. Trancu-Iași, *Colaborarea capitalului străin*, Fund. „Principele Carol” București- 1923.

Este editarea în broșură a unui discurs rostit la Chișinău în ziua de 15 August. Cu tot caracterul său de două ori ocazional (odată pentrucă e ținut cu ocazia unei întruniri de partid, și de două ori fiindcă e conceput cu prilejul crizei de numerar) — cuvîntarea fostului Ministru al muncii e plină de fapte și de interes general.

Autorul arată, mai întîiu, nevoia de capital străin pe care o are orice Stat ajuns în faza de dezvoltare capitalistă în care ne găsim. In-

treaga viaţă economică a Romîniei atîrnă de această întrebare: veni-vor banii străini să colaboreze cu noi?

Iar această întrebare atîrnă şi ea de multe altele. Iată cîteva pe care le semnalează d. Trancu-Iaşi:

Schimbarea mentalităţii guvernanţilor noştri; Stabilitatea legilor; modificarea legilor cu caracter economic, a legei minelor; modificarea art. 122 din Codul de Comerţ (privitor la Administratorii Societăţilor anonime) — şi, mai ales, o atitudine favorabilă faţă de capitalul străin, care va merge pănă la instituirea unui *regim fiscal preferenţial*.

Iată de sigur un act de mare curaj într'o ţară ca a noastră unde atmosfera generală este mai degrabă defavorabilă muncii şi banilor străini. Intrucît priveşte dreptatea concluziilor d-lui Trancu, orice discuţie este de prisos. De multe ori am avut prilejul să spun că la noi în ţară părerile sănătoase nu pot convinge decît pe cei deja convinşi. Aceştia vor găsi în cartea d-lui Trancu-Iaşi o nouă ocaziune de a-şi confirma opiniunile.

D. I. Suchianu

Revista Revistelor

Revista de filozofie, No. 2. — Această revistă vrea să grupeze, în jurul unei atitudini obiective, toate forţele disciplinilor filozofice romîneşti. Numărul acesta conţine articole de d-nii St. Zeletin, P. Andrei, Onicescu, N. Ionescu, M. Florian.

In „Problema autorităţii" d. P. Andrei, indică curba de evoluţie pe care acest fenomen social îl descrie dela clanurile primitive *pănă astăzi, distinge diferite forme* de autoritate şi arată relaţiunile între noţiunea de autoritate şi cea de libertate în societăţile moderne.

Articolul d-lui St. Zeletin despre „Religia naturii", e mai puţin reuşit decît cele de economie politică — cu tot sistematismul lor materialist, simplist şi obsedant, — pe care acelaşi autor le-a publicat în „Arhiva" d-lui Gusti. Acolo, cel puţin, ştiam mai dinainte ce vrea să demonstreze autorul şi asistam la argumentaţie, ca la un curios procedeu logic, care consta în a băga cu forţa realitatea într'o premisă preconcepută. In acest scop, d. Zeletin întrebuinţa o dialectică, cîteodată ascuţită, şi unsiil limpede. In „Religia naturii" d-sa şovăe între'o formă fluidă, între adevăruri de o antică naivitate şi confuze afirmaţiuni. Atitudinea sa pozitivistă, deterministă şi materialistă, se potriveşte mai bine la discuţia culărui punct marxist, decît la interpretarea unor fenomene subiective, mai înainte de toate sufleteşti şi încă de o delicată psihologie.

Intr'o încăerare de multiple definiţiuni luate din diverşi autori germani, d. Mircea Florian vrea să arate ce e „Filozofia ca disciplină teoretică". Dar pentru asemenea încercări de lămurire, cel mai indicat drum — care trebue să fie pedagogic înainte de toate, — e acela al unei atitudini personale îndelung rumegate, departe de citaţii şi note.

Gîndirea, No. 5 şi 6. — In No. 5 un articol de d. Nichifor Crainic: „Politică şi ortodoxie", în care se deplînge — cu dreptate — lipsa religiosităţii la poporul nostru şi se critică atitudinea partidelor noastre politice, care, în trecut n'au făcut nimic ca să îmbunătăţească această stare. Faptul e adevărat şi existenţa unei asemenea stări de lucruri nu e lipsită de grave inconveniente, care-şi exercită influenţa lor nefastă în toate aspectele vieţii noastre naţionale. D. Nichifor Crainic, crede însă că o rezultantă ca aceasta, care e desigur în strînsă legătură cu firea rasei noastre, cu structura socială şi cu toată istoria civilizaţiei noastre, e remediabilă prin cîteva reţete actuale. Dar „tout ce qui est réel est raisonnable" — ca să reluăm vechea butadă a lui Hegel. Dacă s'a întîmplat aşa, e că nu putea fi altfel: nu sînt vinovaţi de aceasta nici materialismul istoric pentru care autorul are nenumărate şi uşuratice sarcasme şi nici — poate, — partidele politice. Există un determinism social, faţă

de care, voința—pe care la zile mari ne place să o numim creatoare,—e mai puțin eficace decît s'ar putea crede.

In No. 6, observații interesante ale d-lui Lucian Blaga asupra „Silogismului slav". D. Cezar Petrescu, care pășește către primul rînd al novelisticii noastre, începe o nuvelă „Omul din vis". Așteptăm sfîrșitul ca s'o putem comenta mai bine.

Revista Vremii No. 14, 15, 16. Remarcăm articolele de o răbdătoare analiză, profunde și judicioase ale d-lui A. Corteanu: „Dezorganizarea Statului prin dezorganizarea vieții economice" (No. 14) și „Mirajul valutar" (No. 16) D-sa arată că actuala criză: inflațiune, criză de numerar, paralizarea tranzacțiilor cu străinătatea etc.,—va depăși, prin consecințele ei, domeniul strict economic și va ajunge la o dizolvare a instituțiilor de stat și a însăși existenței acestuia. Multiplele greve, printre care aceia a funcționarilor, demisia magistraților, fascismul în armată, sînt simptome care ne îndreaptă către acest deznodămînt.

Statele Unite nu mai cooperează

Intr'o democrație, politica internă primează totdeauna pe cea externă.

Pentru a înțelege bine refuzul cam brusc al Statelor Unite de a participa în comisiunea de studiu a capacității de plată actuală a Germaniei, trebue să ne întrebăm nu dacă simpatia Americanilor pentru Franța e în descreștere, ci care e situația politică internă în America.

Marea bătălie electorală pentru prezidenție și pentru dominația parlamentului e apropiată, până la ea nu mai e decît un an.

Dispoziția electorilor în fața marilor probleme de politică externă nu e cunoscută. La stînga, grupa partizanilor mărturisiți ai Societății Națiunilor se afirmă deși numericește e slabă. La dreapta, există încă banda ireconciliabililor naționaliști și absenționiști care se agită și strigă, de cîte ori guvernul face un pas pentru o cooperare oarecare cu puterile europene. Intre aceste două extreme, masele populației oscilează cînd într'un sens, cînd în altul.

Guvernul republican nu e lipsit de doctrină în ceiace privește problema reparațiilor. Doctrina lui se poate defini astfel: nu ne amestecăm în ceiace nu ne interesează, ne ocupăm însă de interesele noastre.

Intre datoria germană a reparațiilor și datoriile de războiu ale Aliaților nu e nici o conexiune practică: sînt două lucruri distincte ce trebue tratate separat. Problema reparațiilor e o problemă exclusiv europeană, a cărei soluție incumbă numai Europenilor. Totuși din cauza nerezolvirii ei, comerțul internațional și deci interesele economice americane sufăr.

Sintem gata să ajutăm reconstrucția economică a Europei, nu ne putem însă angaja în lupta politică dintre două puteri ce ne sînt amîndouă amice. Inainte de a acorda ajutorul nostru, am vrea ca Anglia și Franța să se înțăleagă în privința unui plan de reglementare general. Și fiindcă acest reglement întîrzia, America a oferit beneficiile unei expertize dezinteresate. In Octombre 1922, pe cale diplomatică, ea a suggerat lui Poincaré că raportul unei comisii de experți imparțiali ar fi oportun pentru a lumina opinia mondială și a aduce Germania la rațiune. Răspunsul lui Poincaré nu a fost însă favorabil și atunci ministrul Hughes s'a hotărît să propună singur, reunirea comisiunii de experți, într'un discurs ocazional. Era însă prea tîrziu. Trupele franceze intrase în Ruhr și Germanii înșiși refuzau acum intervenția americană. In timpul penibilului războiu al Ruhrului, simpatiile publicului american au rămas divizate. O minoritate era pentru Germani, un mare număr credeau că Franța a făcut un pas greșit și un număr egal susținea cauza Franței. Democrații criticau însă politica pasivă a guvernului și atunci cînd rezistența pasivă a Germanilor a încetat, Englezii reluînd ideia lui Hughes asupra comisiei de experți, ea a fost acceptată cu condiția că Franța va fi de acord în această privință.

Acceptarea proectului englez de către guvernul american a stîrnit însă o mare mișcare în rîndurile ireconciliabililor conduși de senatorii Johnson și Mac Cormick, ostili cooperației economice cu Europa. Prezidentul Coolidge risca astfel să-și divizeze partidul în ajunul alegerilor. De aceia rezervele făcute de Poincaré, în ceiace privește comisiunea de experți, au dat guvernului american ocazia de a se degaja de complicațiile interne și externe. El nu a acceptat rezervele franceze, întrerupînd, sine die, negocierile.

Dacă Franța și Anglia se vor putea pune de acord asupra unui plan general, guvernul american va fi probabil dispus să reia conversația. Cît timp însă relațiile franco-engleze vor rămînea aceleași, el nu va schimba desigur politica lui actuală.

(Paul Scott Mowrer, *L'Europe Nouvelle*, No. 46).

Sufletul japonez

Japonia nu este un cîmp de exploatare agricolă sau industrială ca alte țări din America și Europa, ci e un domeniu cu tradiție în care simți, de cum deschizi ochii, că mai presus de tihna celor de astăzi, plutește solemn și instructiv sufletul generațiilor trecute.

„Japonia, ca o grămadă de nouri împietriți, se odihnește pe un ocean fără margini. Pretutindeni sînt munți și văi tainice, păduri mai negre decît noaptea, tufișuri de trestie, ferige și bambus, peste care o ploae măruntă se coboară ca o perdea, aproape totdeauna; iar deasupra întregii țări — peste munți, peste insule și ocean se ridică vulcanul Fuji, ca un altar grandios pe care natura l'a înălțat Creatorului său."

Japonezul e înconjurat de poziții tăcute și solemne și călăuzit spre ele de cărări funebre printre copaci și stînci. Natura e un templu anume pregătit parcă pentru cult. Deaceia atitudinea specific japoneză în fața vieții este ceva complex, este acceptarea spontană a unei superiorități inaccesibile inteligenții umane, e comprimarea ființei omenești în fața tainelor înconjurătoare, senzația a ceva pentru care trebue ceremonie și prudență.

Japonezul, spre deosebire de Europeanul de azi care nu vede în celacel înconjoară decît un domeniu destinat plăcerii lui, simte în creațiune opera unui Dumnezeu cu puteri divine, iar templele japoneze par că au fost construite pentru a desăvîrși oarecum ofranda locului prin artă. Misterul și supranaturalul în Japonia nu sînt decît natura însăși.

Dar mai mult, această atitudine de reverență și ceremonie o are sufletul japonez față de toate ființele create, căci sînt opera aceluiași tată, a aceleiași voințe. Cîteva pilde tălmăcesc:

Am văzut la Kyoto, într'o grădină, un brad gata să cadă sprijinit de o propiea și am simțit că acest copac era o ființă vie, un fel de bunic al tîrgului, abătut de bătrînețe, — căruia Japonezii i-au pus un sprijin, cu multă evlavie; la Tokio asociația sculptorilor în lemn au făcut o ceremonie în cinstea cireșilor pe care îi întrebuințase în meseria lor; cînd moare un animal este condus ca un om la mormînt și i se citesc rugăciuni din cărțile sfinte.

Acest sentiment de evlavie și de contopire cu tot ce există dă și tonul artei japoneze; Omul în decorul lui familiar, cu ocupațiile lui zilnice, arătat în cîteva trăsături asemănătoare cu imobilitatea copacilor și a pietrelor.

Dar dacă Japonezul are atîta respect pentru un obiect din natură, cu atît mai mult are pentru un om.

In rezumat, caracterul tradițional al sufletului japonez este respectul, comprimarea personalității în prezența obiectului considerat.

Japonia e un frumos sanctuar în care viața, dela un capăt la celălalt al anului se desfășoară într'o ordine rituală de culoare și rodnicie.

(Paul Claudel. *Nouvelle Revue Française*).

Mişcarea intelectuală în străinătate

LITERATURĂ

André Gide, *Dostoïevsky,* Plon-Nourrit, Paris.

La originea oricărei mari reforme morale vom găsi întotdeauna „un mic mister fiziologic, o nesatisfacere a cărnii, o nelinişte, o anomalie".

Pentru un reformator, densităţile, poziţiile, valorile morale apar diferite şi el „lucrează să le acorde: aspiră la un nou echilibru; opera lui nu este decît o încercare de reorganizare după raţiunea şi logica sa, a dezordinei pe care o simte într'însul".

Toţi reformatorii care-au propus omenirii evaluări nouă, aveau o „ţară". Şi astfel, operele cele mai sănătoase, sînt operele unor bolnavi—reacţiune fiziologică. Toată literatura, poezia, arta nu-i în definitiv decît o reacţiune organică pentru a regăsi echilibrul vital.

Mahomet era epileptic, Socrate avea demonul lui, Pascal prăpastia, Nietzsche şi Rousseau nebunia. Dostoievski era epileptic şi această stare îi provoacă „optimismul său fără margini".

Pierre Varillon et Henri Rambaud, *Enquete sur les maîtres de la jeune littérature,* ed. Bloud et Gay, Paris.

Întemeiaţi pe teoria lui Bourget după care „stările sufleteşti particulare unei generaţii se găsesc în germene în teoriile şi visurile generaţiei precedente", d-nii P. Varillon şi H. Rambaud au întreprins o anchetă asupra a cincizeci din tinerii scriitori ajunşi la notorietate după războiu. La chestia către care maiştrii se simt îndatoraţi şi ce influenţe li se par că stăpînesc direcţiile literaturii contimporane, cei întrebaţi au dat răspunsuri din care se poate deduce că primele trei nume cu influenţă sînt Bourget, Maurras şi Barrès. Dintre cei morţi, Balzac şi Stendhal. La poeţi, Baudelaire şi Valery, la critici Jules Lemaitre.

Au răspuns şi scriitorii din grupul sting, deşi după rezultate s'ar părea că sînt mai mulţi cei din dreapta.

Ancheta aceasta are darul de a da o nouă clasificare a valorilor literare din Franţa şi de a arăta, încăodată, că adevăratul maestru al generaţiei tinere, este războiul.

Francesco Flora, *Dal Romanticismo al Futurismo,* casa ed. V. Porta, Piacenza.

Francesco Flora dovedeşte că futurismul—înţelegînd prin aceasta toată literatura contimporană—cu toate că aspiră să se libereze de romantism şi să exprime viaţa modernă, nu este decît un romantism decadent, plin de preocupări străine artei: producţiile lui sînt fragmentare, senzuale, practice; confundă viaţa artistică cu arta. Duşman al adevăratei culturi, fără o ideie lirică centrală, futurismul n'are în el o doctrină estetică sau o conştiinţă estetică prin care să poată întrece dualismul romantic. Refacerea absolută care preocupă epoca noastră nu se va putea realiza şi nu vom avea o nouă artă clasică, expresie adevărată a vieţii moderne, decît dacă, părăsind uşuraticul dispreţ pentru cultura istorică şi filozofică, artiştii vor căuta, în lumina idealismului lui Benedeto Croce, care rezolvă dualismul între spirit şi materie, să capete conştiinţa religioasă sau mai bine filozofică a realităţii: *ideia în act,* care este unitatea dinamică şi pe care spiritul trebue s'o cucerească în fiecare clipă şi'n fiecare clipă s'o întreacă.

Jean Louis Vaudoyer, *La Reine évanouie,* Plon Nourrit, Paris.

O femee cinstită, care face parte din înalta burghezie, află că un tînăr o iubeşte cu timiditate şi castitate, şi că în curînd va muri. Tînărul moare. Dar fantoma lui subsistă. Atunci urmează un şir de dialoguri şi confidenţe visate, de dorinţi şi de refuzuri fictive, până în ziua cînd însfîrşit această mamă de familie tulburată de imposibil, izbuteşte să alunge chipul fugar care o chinueşte.

Analiza acestei obsesii este făcută cu o artă sigură. Autorul a sacrificat toate efectele descriptive, redînd numai drama interioară.

E. Cummings, *The Enormous Room,* Boni and Liveright.

Cummings, soldat american, fiind închis pe front împreună cu un camarad al său pentru o corespondenţă suspectă, îşi povesteşte impresiile din zilele de captivitate. Două sentimente îl stăpînesc: dispreţul forţelor oarbe care au făcut din el un sclav, dispreţ care se'ntinde asupra tuturor gradelor organismului care-l striveşte: jos santinela, sus guvernul. Al doilea sentiment este simpatia plină de milă pentru tovarăşii de închisoare şi pentru viaţa lor în comun. Un fel de ameţeală a cuprins pe prizonierul nevinovat. Lumea s'a redus la cei patru păreţi ai închisorii, omenirea la cele douăsprezece fiinţe rău mirositoare şi aspre în vorbă.

Cuvintele „democraţie, libertate, soare, Dumnezeu" par o glumă. Instinctul, animalitatea se ridică din adîncurile conştiinţei.

Cummings are ascuţime de observaţie şi o artă foarte personală. În povestirea lui, viaţa apare viguroasă ca o plantă ale cărei rădăcini se hrănesc din gunoi.

A. L. Mencken, *A Book of Burlesques,* Jonathan Cape, London.

Autorul prezintă o culegere asupra slăbiciunilor profesionale şi prostiilor pe care le spun şi le comit oamenii de felurite îndeletniciri.

Cu un spirit de observaţie răutăcios, adună platitudinile pe care le pot schimba asupra morţii acei ce ţin cordoanele sicriului.

Însamnă aspectul grotesc al atitudinilor pe care şi le iau invitaţii la o nuntă. Îşi închipue şi scrie ce gîndesc în timpul unui concert publicul, executantul, criticii, fetele şi arată astfel cum procedează un ziarist pentru a-şi fabrica talent din ceiace ignorează, şi spirit din exploatarea propriilor lui greşeli. Pune pe doi Americani să vorbească în tren, şi îi arată preocupaţi de bani, considerînd Europa ca un vast bluff şi indignîndu-se că Franţa nu garantează străinilor pudicitatea spectacolelor dela Montmartre. Personajele d-lui L. Mencken sînt paiaţe pe care le mişcă cum vrea şi le face să vorbească un limbaj cu totul contrar aceluia pe care l-am aştepta.

C. F. Ramuz, *Présence de la mort*, Georg et C-ie, Genève.

„Présence de la mort" este un roman unanimist. In drama cosmică, indivizii se pierd în grupuri, omenirea se topește într'o singură apă.

Savanții, înștiințați prin telegrafia fără fir, vestesc că „pămîntul cade în soare pentru a se topi din nou". Secetă mare, de trei luni. Căldura crește. In fața băncilor stau agenții, autoritățile lansează proclamații, spaima crește. Se mobilizează trupe. Trenurile nu mai merg. Incetul cu încetul, se înțelege că vom muri cu toții. Pentru popor, asta înseamnă întâiu de toate că se poate bea, fără a plăti, tot vinul din crîșme. Intr'o zi, se aude zgomotul mitralierii. Incendii, jafuri, electricitatea se oprește. Intr'un „palace", bogații petrec la lumina luminărilor, în sunetele exasperate de jazz-band. Răscoale, lupte. E din ce în ce mai cald. Oamenii își duc viața în lac, apoi se refugiează la munte, mai sus, tot mai sus. Și cînd „totul a început să tacă", un aviator se înalță, cade, se îneacă.

Robert Boudry, *Humanités*, poèmes, ed. „Images de Paris".

Robert Boudry cîntă viața subt aspectele ei moderne, de oraș și de port, cu munca, oboseala și dezgustul, cu veșnicile avînturi ale curajului, cu zădărnicia iubirilor. Visul și meditația își întind aripile, adevărul etern și fundamental al vieții moderne se impune, solemn, cu o înfățișare definită. Suferința omenească nu declamă, nici nu pozează în martir și erou revoltat; ea se ghicește pretutindeni, o respirăm odată cu aerul.

In „Humanités" găsim un poet nou. Versul său liber are o întorsătură simplă și originală:

Tiède, l'eau de tes mains s'éparpille
Et court le long de mes vertèbres;
Ma bouche aspire ton souffle chaud;

Mais malgré notre désir
De nous confondre en un seul être,
Nous restons tous deux solitaires,
De part et d'autre d'un fossé !...

FILOZOFIE

Richard Müller-Freienfels, *Irrationalismus: Umrisse einer Erkenntnislehre*, ed. F. Meiner, Leipzig.

Autorul combate raționalismul pentrucă omoară „personalitatea vie" și are pretenția de a explica totul în natură și de a regula totul în viață prin concepte abstracte tinzînd la universalitate. In teoria sa, R. Müller-Freienfels opune viața mecanismului; creația calculului; personalitatea nivelării.

Teza aceasta, după cum se vede, se apropie de doctrina lui Bergson. Totuși autorul insistă asupra deosebirilor. El nu admite o diferență esențială de natură între instinct și inteligență ci crede că instinctul e la origina oricărei cunoștințe, că inteligența chiar este un fel de instinct raționalizat. De asemenea caută să facă o deosebire cît mai precisă între diferitele moduri de cunoaștere neraționalǎ (sau conceptuală): sentimentul (Einfühlung) intuiția creatoare, ale cărei efecte le studiază în cercetarea științifică, în artă, în viața morală și religioasă, cunoașterea de sine confundîndu-se cu viața adîncă a eului.

R. Bouvier, *La pensée d'Ernst Mach. Essai de biographie intellectuelle et de critique*, Paris.

Cercetările științifice ale lui Mach se ocupă mai ales cu chestiuni de fizică și fiziologia senzațiilor.

Deși savant original și inventiv, totuși reputația și influența lui Mach se datoresc mai cu samă operei sale filozofice și epistemologice. Cultura lui intinsă și profundă, disciplina de precizie la care l-au obișnuit din tinerețe cercetările speciale, dau reflecției lui personale o importanță considerabilă. In filozofia științelor, el aplică pentru întâia oară cu succes metoda istorico critică; din acest punct de vedere, istoria termodinamicei (Die Principien der Wärmelehre) este o capod'operă. In istoria mecanicei, Mach apare ca un precursor, presimțind ideile nouă asupra relativității, cum a recunoscut însuși Einstein.

Concepția științei ca „economie de gîndire" a avut un succes deosebit. Se știe că Ostwald, mai ales, a exploatat-o mult. O idee analoagă se găsește și la Kirchhoff și Avenarius, dar nu este enunțată limpede și pe larg. La Mach, dimpotrivă, este îndelung și clar dezvoltată. Tendința generală a acestei idei îl înrudește cu fenomenismul lui Hume și cu pozitivismul. Ea convine minunat atitudinii critice a istoricului științelor, care se întreabă asupra semnificației și valorii lor de ansamblu.

Ca teoretician al fizicei, Mach inclină către energetism și respinge explicațiile pur mecanice.

ISTORIE

C. H. St. L. Russell, *The tradition of the roman Empire, a sketch of european history*, Macmillan, London.

Ideia fundamentală a cărții este că vechiul Imperiu roman n'a încetat să exercite o influență asupra istoriei Europei, pentrucă tradiția Imperiului domină istoria de 1500 ani. Imperiul roman a fost distrus de invaziile germanice dela 400 la 550. Dar Francii, Wisigoții și Lombarzii au fost adînc influențați de instituțiile și civilizația romană.

Cu toate că Imperiul de Răsărit a durat până în secolul al XV-a, tradiția vechiului Imperiu roman s'a impus tot în Occident, între 800 și 1254, mai întâiu prin Imperiul carolingian, apoi prin cel german, creat de Otton în sec. X. Impărații germani, în luptă necontenită cu papa, sînt definitiv învinși în 1254. Pânăla 1437, în fruntea lumii creștine stă Franța; dar războiul de o sută de ani a împiedicat-o să exercite heghemonia. Data de 1437 e importantă pentrucă atunci Albert II a reunit coroanele Austriei, Bohemiei și Ungariei, întărind puterea Habsburgică.

Cu Ludovic XIV, monarhia franceză urmărește dominația europeană. Sfîntul imperiu roman — germanic dispare în 1806 și Imperiul francez al lui Napoleon pare, prin întinderea și puterea lui, că vrea să învie vechiul imperiu roman.

A treia încercare de reconstituire a vechiului Imperiu roman a făcut-o fără să izbutească, Prusia în secolul al XIX.

Se pare că orice tentativă de reconstituire a vechiului Imperiu roman în Europa, este condamnată. Totuși chestia imperialismului subsistă, căci marile puteri capitaliste sînt fatal împinse să lupte pentru dominația economică. Totuși Europa nu va mai fi cîmpul lor de luptă. Mediterana nu mai este centrul lumii...

CHESTIUNI SOCIALE

Piero Argentina, *Le Dottrine Solidariste, Saggio storico-critico*, ed. S. T. E. B., Bari.

Ideia de solidaritate s'a născut dintr'o reacțiune împotriva individualismului din secolul al XVIII. Această idee apare în toată amploarea la Auguste Comte, care face din ea temelia sociologiei și moralei sale.

In partea a doua a cărții, se expun diferitele forme ale solidarismului contemporan. Studiul lor arată trei „transformări adînci" ale conceptului de solidaritate. Dela solidaritatea ca fapt, se trece la ideia unei solidarități—obligație, a unei solidarități — datorie; înfirșit, se face un loc tot mai mare factorului individual; se recunoaște că solidaritatea presupune o conștiință individuală care s'o înțeleagă, s'o simtă, s'o vrea și s'o realizeze.

Autorul observă, în partea a treia a lucrării, destinată criticei, că solidarismul „nu conține în el un principiu moral și că este obligat să-l împrumute dela alte doctrine. Dar el servește cel puțin să pună în slujba lor o forță de cea mai mare importanță; el a afirmat și demonstrat egalitatea părților, dependența și dreptul lor comun de a profita de avantajele pe care le oferă întregul". Dar e o greșală a crede că este cu putință să se găsească

în viața colectivă principiul real al moralei.

POLITICĂ

J. Bardoux, *Lloyd George et la France*, Alcan, Paris.

D. Bardoux a însemnat cu precizie în această voluminoasă carte toate peripețiile luptei diplomatice dintre Franța și Anglia dela războiu încoace. Istoria acestei lupte se rezumă într'o serie de diferende. Pentru fiecare diferend, autorul consacră un capitol: dezacordul german, dezacordul financiar, dezacordul oriental, conferința dela Washington, conferința dela Genua.

Toată logica sa tinde să dovedească falimentul politicei Cezarului gal. și a „Noului Cronwell". Rezultatul ar fi fost cu totul altul dacă dictatorul ar fi avut destulă noblețǎ și statornicie ca să-și interzică amintirile napoleoneine, succesele personale, și prieteniile dubioase.

LEGISLAȚIE

Guerreau Maurice, *L'organisation permanente du travail*, Rousseau & Comp., Paris.

Un studiu cu caracter juridic. Prin partea a XIII-a a tratatului dela Versailles și Pactul Societății Națiunilor, s'a făcut un progres în istoria relațiilor internaționale, inaugurîndu-se în același timp o nouă îndrumare a dreptului internațional.

Lucrarea ne dă pentru întâia oară o expunere precisă a puterilor și atribuțiilor pe care le au organele componente ale organizației internaționale a muncii.

In introducere, autorul amintește drumul parcurs de ideia unei legislații internaționale a muncii, dela Robert Owen pânăla conferința Păcii și lucrările comisiei de legislație internaționale a muncii, care a elaborat partea privitoare la muncă din tratatele de pace.

Studiază apoi organizația din punct de vedere juridic, arătînd opera săvîrșită de ea, contestațiile ce s'au ridicat împotriva ei și soluția la care s'a ajuns.

In cele din urmă analizează articolele tratatului care arată autoritățile însărcinate să controleze felul cum statele își îndeplinesc obligațiile pe care le-au contractat devenind membrele Organizației și ratificînd convențiile elaborate de conferință.

Sub titlul „Opera îndeplinită de Organizația permanentă a muncii", autorul trece în revistă sesiunile conferinței internaționale a muncii din 1919 și 1922, descrie activitatea variată a Biuroului internațional al muncii, anchetele sale, misiunile, munca de împărțire a informațiilor prin diverse mijloace, și mai ales prin numeroase publicații.

Lucrarea e însoțită și de o colecție utilă de texte ca: Pactul Societății Națiunilor, Partea XIII a tratatului dela Versailles, relative la muncă și deciziile celor patru dintâiu ședințe ale conferinței.

ȘTIINȚĂ

Paul Lecène, *L'Evolution de la Chirurgie*, ed. Flammarion, Paris.

Lucrarea cuprinde istoricul complect al chirurgiei. Bazat pe lucrările d-lui Lévy-Bruhl, autorul arată originile rituale ale chirurgiei și operațiile instinctive, prelogice ale primitivilor. Sistematizarea științifică apare la Greci și Indieni.

Confundată cu exercițiul medicinei, chirurgia a atins în unele cazuri o perfecțiune adevărată, cum dovedesc intervențiile în cazuri de anevrism descrise de Hutylus. Limba medico-chirurgicală se stabilește aproape definitiv încă dela acea epocă. Vorba lui Nietzche după care la Greci se găseau toate condițiile prime și toate metodele științifice pentru o civilizație savantă, se adeverește încă odată.

P. Lecène arată oprirea bruscă a descoperirilor chirurgicale în secolul al III-lea după Christos, înainte chiar de decadența romană.

In evul mediu, cînd spiritul științific era întunecat de pompa dialectică, între medici și chirurgi s'au accentuat deosebiri. Progresele au fost realizate de liberii observatori ca Guy de Chaullac, A. Paré, P. Franco

Vesale, în numele experienții, a făcut ca anatomia galenică să fie părăsită. „E curios de constatat, spune P. Lecène, că spiritul critic s'a introdus mai întâiu în acea epocă pe calea ocolită a filologiei și a studiului direct al textelor vechi".

In secolul al XVIII-lea, odată cu avîntul tuturor științelor, se nasc: anatomia topografică, anatomia patologică și patologia chirurgicală.

In 1791, Desault întemeiază „Jurnalul de chirurgie". Curînd după aceia se fondează Academia de chirurgie.

Dar nimic nu făcea să se prevadă progresele chirurgiei moderne. Ele s'au înfăptuit între anii 1840 și 1880, în urma descoperirii anestezicelor realizată din întîmplare în America, și a noțiunilor de antisepsie și asepsie, fructe, dimpotrivă, ale unei lungi reflecții științifice.

COMPILATOR

BIBLIOTECA UNIVERSITĂȚII ... 1951

BIBLIOGRAFIE

C. I. Parhon et M. Goldstein, *Traité D'Endocrinologie* (La Glande Thyroide), „Viața Romînească", 1923, Iași Prețul 25 Fr. (200) lei.

Teodor Bucurescu, *Credința mea,* Tip. „Ștefan Kollonits", 1923, Sînicolaul-Mare, Prețul 25 lei.

Anuarul Școalei Normale „Andrei Șaguna" din Sibiu, Tip. Arhidiecezană, 1923, Sibiu.

Nicolai Leon, *Animalele noastre veninoase,* Edit. „Academiei Romîne", 1923, București.

I. Simionescu, *Lecturi geografice,* (Romînia), Edit. „Cartea Romînească", 1923, București, Prețul 8 lei.

I. Simionescu, *Din lumea păsărilor noastre,* Edit. „Cartea Romînească". 1923, București, Prețul 10 lei.

I. Simionescu, *Din tainele florilor,* Edit. „Cartea Romînească", 1923, București, Prețul 8.50 lei.

I. Simionescu, *Din viața pămîntului,* Edit. „Cartea Romînească", 1923, București, Prețul 6 lei.

Camil Baltazar, *Vecernii,* Edit., „Scrisul Romînesc", 1923, București.

Adolf Magder, *Marile erori,* (Evoluția și psihologia ereditară), Tip. „Triumful", 1923, București, Prețul 14 lei.

C. Giurescu, *Legiuirea lui Caragea,* 1923, București, fără preț.

G. Udrischi, *Calul,* (Cunoștinți folositoare), 1923, București.

Romain Rolland, *Viața lui Beethoven,* Edit. „I. Brănișteanu", București.

Pierre Louys, *Bilitis Ciala* trad. de Th. Solacolu, Ed. I. Brănișteanu, București.

Honoré de Balzac, *Crinul din vale,* trad. Mihail Oreur, Ed. I. Brănișteanu, București.

Revue internationale du travail, No. 4; *La Revue Mondiale,* No. 18—21; *Nouvelle Revue Française,* Oct. 1923; *Bulletin dela section scientifique* (Acad. Romînă), No. 7—8; *Analele Rîmnicului,* No. 4; *Ramuri,* No 19—21; *Țara noastră,* No. 40—44; *Arhiva C. F. R.* No. 5—7; *Democrația,* No. 10; *Revista Moldovei* No. 5; *Biserica ortodoxă romînă,* August 1923; *Furnica,* No. 18; *Revista Infanteriei,* No. 263; *Foaia Plugarilor* No. 10; *Viața Agricolă,* No. 18; *Pandectele Romîne,* caetul 8; *Gîndul Nostru* No. 8; *Oltenia* (Fascioarele V-VIII); *Ideia Europeană,* No. 128; *Licăriri,* No. 8 9; *Revista Societății Tinerimea Romînă,* No. 9—10; *Romînia Militară,* No 9; *Dreptatea socială* No. 16—17; *Analele Dobrogei,* No. 3; *Arhivele Olteniei,* No. 9; *Năzuința,* No. 4; *Arhiva,* Anul XXX, No. 3 și 4; *Noua revistă bisericească,* No. 9-12; *Convorbiri Literare,* No. 7—8; *Natura,* No. 11.

PENTRU AUTORI

Se aduce la cunoștința autorilor că manuscrisele primite la redacție, nu se înapoiază; în schimb, acei autori ale căror lucrări urmează să se publice în revistă, vor fi înștiințați, despre aceasta, cel mult într'o lună dela data primirii manuscrisului.

Redacția își rezervă dreptul să tipărească articolele cînd va crede de cuviință, conducîndu-se numai după considerații technice și editoriale.

Odată cu trimiterea manuscrisului, autorii sînt rugați să ne comunice și onorarul dorit; în caz contrar, acesta se va fixa de către Direcțiunea Revistei.

Autorilor care nu locuesc în Iași nu li se pot trimite corecturile și prin urmare sînt rugați să-și redacteze manuscrisele definitiv și citeț.

Pentru tot ceiace privește redacția: manuscrise, reviste ziare, cărți, etc., a se adresa la **Redacția Revistei „Viața Romînească", strada Alecsandri, Iași.**

Pentru cetitorii din București

Pentru tot ce privește Revista „Viața Romînească", ca: abonamente, anunciuri, și pentru toate editurile societății Viața Romînească din Iași, cetitorii din Capitală se pot adresa și sucursalelor din București:

Viața Romînească S. A.—librăria Alcalay—Calea Victoriei 37.

Viața Romînească S. A.—librăria Alcalay—Str. Lipscani 88.

Din editura „Viața Romînească":

BIBLIOTECA UNIVERSITĂȚII IAȘI

OTILIA CAZIMIR

LUMINI ȘI UMBRE

LUCIA MANTU

MINIATURI

G. IBRĂILEANU

SPIRITUL CRITIC ÎN CULTURA ROMÎNEASCĂ

OCTAV BOTEZ

Pe marginea cărților

Scriitori romîni și străini

PREȚUL 30 LEI

A Apărut:

BIBLIOTHÈQUE D'ÉCONOMIE POLITIQUE

MICHEL RALEA

Docteur en droit, docteur ès Lettres

L'Idée de révolution dans les doctrines socialistes

Préface de C. BOUGLÉ professeur à la Sorbonne

PARIS

Marcel Rivière — Rue Jacob 31

Prix 15 fr.

IONEL TEODOREANU

Ulița Copilăriei

Ed. „Cultura Națională" — Prețul 30 Lei

ȘALOM ALECHEM

Cartoforii

Trad. de C. Săteanu

A Apărut:

COLLECTION DU CENTRE DE DOCUMENTATION SOCIALE (ÉCOLE NORMALE SUPÉRIEURE)

MICHEL RALEA

Socialisme et révolution

Essai de bibliographie

PARIS

Presses Universitaires

Prix 6 fr.

DEMOSTENE BOTEZ

Povestea Omului

JEAN BART (EUGENIU P. BOTEZ)

Prințesa Bibița

1923 ANUL XV. DECEMBRE. No. 12

Viața Romînească

REVISTĂ LITERARĂ ȘI ȘTIINȚIFICĂ

ȘUMAR:

IAȘI

Redacția și Administrația: Strada Alecsandri No. 3

1923

VIAȚA ROMÎNEASCĂ apare lunar cu cel puțin 160 pagini...

VIAȚA ROMÎNEASCA

REVISTĂ LUNARĂ

Iași, Strada Alecsandri No. 10—12.

ANUL XIV

CONDIȚIILE DE ABONARE

Abonamentele sînt: semestriale și anuale.

Cele semestriale se socotesc dela No. 1 până la No. 6 inclusiv, sau dela No. 7 până la 12 inclusiv.

Cele anuale dela No. 1 până la No. 12 inclusiv.

Abonamentele se pot face la 1 Ianuarie pentru un an sau jumătate de an; dela 1 Iulie pentru o jumătate de an,—trimițînd suma *prin mandat poștal*.

Reînoirea se face cu o lună înainte de expirare, pentruca expedierea Revistei să nu sufere întrerupere

Prețul abonamentului pe anul 1923 este:

IN ȚARĂ:

Pentru Autorități, Instituțiuni, Societăți și Intreprinderi comerciale, financiare și industriale, pe an	400 lei
Pentru particulari:	
Pe un an	300 lei
Pe jumătate an	150 „
Un număr	30 „

IN STRĂINĂTATE:

Pe un an	500 lei
Pe jumătate an	250 „
Un număr	50 „

Abonaților li se acordă o reducere de 10 la sută din prețul volumelor editate.

Pentru siguranța primirii regulate a Revistei D-nii abonați sînt rugați a trimite odată cu abonamentul și 24 lei anual costul recomandării pentru țară și 65 lei pentru străinătate.

Colecții complecte pe anii 1920, 1921 și 1922 se găsesc în depozit la Administrația Revistei cu preț de:

100 lei colecția pe 1920
120 „ „ „ 1921
160 „ „ „ 1922
200 „ „ „ 1923
inclusiv spesele de porto.

Administrația.

BIBLIOTECA UNIVERSITĂȚII IAȘI

Din registrul ideilor gingașe

IV. Lucruri sfinte

„...Les liens de simple camaraderie de quartier disparaissent ou s'affermissent en de véritables pactes inexprimés de dévouement. Le ressort est plutôt l'égoïsme que le besoin d'affection. On sent la nécessité d'avoir tout près de soi un homme dont ou puisse toujours attendre du secours... On évalue, dans l'ami, sa valeur de sauveteur, son courage et aussi sa vigueur". (Paul Lintier: Avec une batterie de 75. Souvenirs d'un canonnier. Paris, 1916, pag. 46—7).

Iată o informație onestă și isteață,—o vorbă destul de neașteptată pentru cine cunoaște aerul bihlit de stupidități sentimentale și de mofturi patetice, care a clocit producția literară din anii de războiu. Această mărturie din experiența unui soldat deștept cuprinde, mi se pare, interpretarea complectă și cea mai cuminte a unui vechiu fenomen social: prietenia pe viață și moarte, frăția de cruce, perpetuată literar prin părechile legendare și istorice, dela autorii antici pân' la antologiile pedagogice de astăzi. Războiul a redeșteptat prietenia vremilor eroice. Prietenia subliniată în cărțile de morală, în toasturi și scrisori la zile mari, dar mai ales în groaznicul loc comun, cînd universalul Mitică se plînge, că nu mai este adevărată prietinie!

Cuvîntul acesta face parte din repertoriul bieg al substantivelor patetice, de care nu se poate lipsi prostimea de peste tot locul, decînd omenirea a început a se spoi cu dresurile moralismului. Moralism numesc eu acel sistem de ornamentație personală, făcut din vorbe, intonații și gesturi, prin care oamenii s'au învoit să schimbe între dînșii făgăduinți solemne de bună purtare. Aceste ornamente sociale, au, precum se știe,

destinaţia se dispenseze pe indivizii curenţi de gîndire proprie, de inventivitate morală. Se înţelege lesne că însăşi funcţionarea esenţial automatică a acestor eftene jucării sociale le prelungeşte inevitabil uzul, mult peste durata substraturilor sufleteşti din care s'au născut. Realitatea psihică este demult transformată, dar formula solemnă îşi urmează orbeşte cursul şi ajunge, pentru cei conştienţi, trivialitate anostă sau ridiculă. Aşa s-a întîmplat cu clasica prietenie, cu amorul, cu familia tradiţională şi cu alte... lucruri sfinte. Mulţimea cu mintea moale şi neutră le cîntă, regretîndu-le şi exaltîndu-le după canoane răsuflate, moştenite strîmb dela gînditori, ori mai adese: dela literaţi din alte vremuri. Părechea clasică de prieteni pân' la moarte se forma, natural, în sînul culturilor primitive, restrînse şi războinice, din însăşi frecvenţa primejdiei extreme; şi războiul a putut naşte din nou prietenia eroică, cum arată exact şi pătrunzător artileristul Lintier. Dar astfel de întovărăşiri încetează treptat de a fi autentice, în măsura în care se anulează viaţa războinică.

Să cauţi virtuţi ale căror condiţii de existenţă au pierit, nu-i decît o pioasă nerozie,—dacă nu-i cumva o grosolană strîmbătură. Cu cît societatea se pacifica şi se umaniza, cu atît legăturile de felul acela ajungeau inutile şi trebuiau să dispară. Iar dacă ne închipuim procesul de pacificare—dreptatea şi înţelegerea pentru persoana altuia duse mult mai departe decît au ajuns ele real vreodată,—vom simţi îndată acele întovărăşiri epice şi tragice ca depline anahronisme. Negreşit, aşa cum se găseşte astăzi viaţa europeană, pornită violent spre un trecut cine ştie cît de vechiu, s'ar putea ca amatorilor de sentimentalism arhaizant să li se deschidă perspective de vaste satisfacţii. Nouă acestoralalţi ne rămîne în orice caz mîngîerea gîndirii lucide.

*

Cu cît societatea, în total, ajunge să fie un adăpost mai sigur şi mai complex, cu atît legăturile restrînse şi locale de apărare ori întreprindere îşi pierd valoarea şi deci vitalitatea; iar, potrivit cu această degradare a lor, se modifică părerile şi simţirile noastre faţă de dînsele. La un grad mare de sociabilitate, prin urmare de siguranţă reciprocă, legătura îndărătnică până la fanatism mistic între doi indivizi pierde orice înţeles; dependenţa dureroasă, ori chiar delicioasă, care rezultă de aici, se anulează—omul s-a individualizat şi respiră intens un maximum de libertate; se apropie dar de binele care pare să fie cel mai scump fiinţei vii. Legarea şi desfacerea relaţiilor individuale îşi vor pierde astfel caracterul tiranic; barbaria viclean drapată în patos moralistic va fi demascată şi dată pieirii inevitabile. O revărsare bogată de adevăr între oameni ar fi atunci cu putinţă, fiindcă realitatea sufletească, în formele ei genuine

şi imediate ar sparge coaja de formule sarbede şi imbecile, în care ne-a încleiat constrîngerea socială primitivă. Iar energia imensă cîtă se distruge în înverşunările tragice ori comice, în care ne ţine robi tirania străveche şi animalică, ascunsă în dragostele noastre cele mai mîndre şi mai eroice, s'ar libera ca să sporească neasămănat binele palpabil şi frumuseţa, ca să învingă tot mai efectiv mizeria blestemată şi dobitocească, în care se zbate specia.

Acum destul. Ajunge vehemenţa, pot zice entuziasmul cu care am suggerat aici fericirile viitoare, pentru ca tinerii simţitori şi serioşi, căror în deosebi le vorbesc astăzi, să se înflăcăreze cît trebue. Ei doar sînt dela natură puşi să realizeze programul măreţ: tot omului să-i fie bine şi omenirea să prospere. Aşi vrea numai să-i ajut mai direct în lupta complicată pentru ideal, şi am să le dau cîteva analize şi concluzii teoretice, cu care ar putea să-şi justifice şi orneze, la ocazii de lux, neîndoelnica lor virtuozitate practică.

*

Sufletul omului vechiu se închina imobilităţii. Pentru dînsul fixitatea era fetiş, iar schimbarea răul, radical. Superstiţia *unităţii şi un cult copilăros* al eternului formează temelia moravurilor şi instituţiilor create de sufletul acela vechiu, adică foarte tînăr şi foarte simplu. Disciplina primitivă a societăţilor aşezate, mici, închise şi sărace, îl făcuse astfel. Omul de pe atunci se găsea ferecat de pămînt şi de grupul lui—era plantă. Strămutarea îi era spăimîntătoare; străinătatea, nenorocire absolută. In conştiinţa lui strîmtă, uniformitatea era lege; interesele şi pornirile lui erau puţine, excluzive şi tiranice. Pentru primitivul disciplinat, stăpînirea era o trebuinţă vitală, deci satisfacerea ei, o voluptate indispensabilă; fiindcă stăpînirea era condiţia şi forma fundamentală a vieţii sociale, prin ea mai ales societatea era posibilă ca adăpost unic şi durabil.

Bogăţia însă, creşterea şi concentrarea populaţiei, uşurinţa de strămutare, prefac sau distrug cadrele acele de viaţă simplă şi aspră. Imobilitatea îşi pierde prestigiul. Omul îşi ia voe să fie inteligent şi curios, pierde respectul stupid pentru valori pretinse eterne, se îndrăgosteşte de noutate. Lucrul s'a întîmplat în cetăţile greceşti de pela începutul veacului al V-lea înainte de Hristos, în împărăţia romană, în oraşele italiene care au pregătit Renaşterea; şi mişcarea a culminat în omul actual, care a moştenit, acumulat, avutul acelor civilizaţii revoluţionare.—Şi, regulat, flaşneta moraliştilor se înfiinţează ca să deplore pieirea virtuţilor străbune; iar romanţa lor, susţinută de corul neputincioşilor sau şarlatanilor diverşi, este totdeauna o invectivă împotriva bogăţiei, împotriva efectului ei celui mai specific: luxul în toate formele de viaţă. Această platitudine, agrementată cu strîmbături stoice sau creştine, a împiedecat deseori şi pe

cei limpezi la minte să vadă, că nu avuţia, ci tocmai insuficienţa şi, prin urmare, dezechilibrul în distribuţia bunurilor, sînt răul radical: nestabilitatea culturii şi riscul perpetuu de cădere în brutalitatea originară. Totuşi mulţimea oamenilor e sănătoasă destul, ca să nu dispreţuiască bogăţia decît doar ocazional, în predici şi satire—jocuri naive şi picante, esenţial inofensive pentru practica serioasă, care absoarbe zilnic puterile noastre cele mai bune.

Dacă în conştiinţa civilizată s'a lămurit tot mai adînc şi mai precis primatul ideii şi al faptei economice, asta-i un semn sigur de maturitatea viguroasă a speciei. Este o glorie din cele mai temeinice ale capitalismului modern, şi una din cele mai rodnice valori intelectuale pe care forma din urmă a culturii universale ni le va fi lăsat—această trezire maximă a conştiinţei economice şi ridicarea ei la treapta de interpretare filozofică.

Orice creaţie se realizează însă prin distrugeri; şi ponegritorii vieţii moderne se sclifosesc elegiac pe ruinile moravurilor de altădată. Flaşneta lor dogită porneşte inevitabilă, la cele mai trivializate răspîntii, dezvoltările ei răsuflate şi falşe pe temele ferăstrăioase: Prietenie-Amor-Familie. Şi aşa scirţîe tîmpit idila convenţională şi anostă a Lucrurilor Sfinte.

*

Inainte de toate mulţimea şi *diversitatea* impresiilor, prin urmare a intereselor care solicită sufletul omului modern, dau legăturilor individuale bazate numai pe afecte, inevitabil şi din capul locului, o nestabilitate fundamentală. Cuprinsul experienţei noastre e prea bogat, pentruca să se poată organiza simplu, monarhic şi cu lungă durată. Pe dinaintea noastră trec în scurtă vreme prea multe fenomene interesante, pentruca numai decît unul să ne fixeze, exclusiv şi gelos, capacităţile intelectuale şi pe cele afective. Sorţii de a ne putea lega durabil de un individ trebue să scadă prin însuşi faptul că viaţa modernă ne face să cunoaştem mult mai mulţi şi mai diverşi oameni decît era cu putinţă să se cunoască într'o comunitate veche, mică şi imobilizată. Acest spor curat numeric transformă fatal legăturile individuale, deopotrivă pe cele de prietenie caşi pe cele erotice. Fixitatea, credinţa pe viaţă, impuse unor asemene relaţii de moravurile vechi, devin tot mai irealizabile, iar obligaţia unei asemene fixităţi tot mai ineficace. Dogma legăturii pe viaţă desigur nu s'a putut naşte decît în comunităţi mici, sărace şi închise—în capul unor oameni cu o experienţă nevoiaşă, cu sufletul sperios şi gelos prin însăşi sărăcia lui. Iar pe lîngă frica excesivă a săracului pentru puţinul care-l are, omul vechiu avea mult mai tare în vedere forma şi principiul însuşi al legăturii solemne şi prelungi, decît pe individul de care se lega; asupra lui lucra încă puternic prestigiul aşezămîntului, al ordinei

BIBLIOTECA UNIVERSITĂŢII IAŞI

care-l stăpînea din afară, şi prin care el însuşi stăpînea puţinele lui bunuri. Abia diferenţiat sufleteşte, atenţia lui pentru calităţile individuale era încă obtuză; pentru dînsul persoana se confunda cu cadrul social, se topea în principiu şi în norma augustă. Deaceia el valorifica tovarăşul sau tovarăşa cu exces; dar nu pentru subtilele accente individuale, lui aproape imperceptibile, ci ca obiect de stăpînire şi folosinţă unic. Şi această iubire în abstract era o garanţie mai mult pentru stabilitatea legăturii.

Pe omul modern însă, tocmai individul îl atrage. Atenţia lui de fiinţă extrem diferenţiată urmăreşte pasionat valorile infinitezimale, din care-i compusă persoana. Şi această atenţie continuu treză, liberă şi nervoasă, îl obligă să critice fără încetare, fiindcă în sufletul lui mobil se oglindesc vibraţia complexă, şi sinuozităţile capricioase ale individului de care,s'a apropiat. Aşa încît pentru dînsul uniformitatea şi lunga durată a legăturilor sînt cu desăvîrşire compromise. Realităţile individuale sînt diverse şi nestabile; dragostele noastre sînt deci condamnate la un impresionism radical, de oarece realităţile individuale sînt pentru noi singurele valori din care se poate naşte farmecul legăturilor de pur afect.

Un tragic deosebit, enervant şi amar, ar părea că se iveşte pe *planul* acesta de subtilă exasperare a vieţii moderne. Dar acest tragic *ajunge*, probabil, foarte rar la *maturitate*; fiindcă sufletul nou îşi află uşor mîntuirea în elasticitatea şi concilianţa lui minunată. Şi apoi omul modern este avar de libertatea lui mai mult ca de orice; ştirbirea ei cît de uşoară—inevitabilă chiar în cel mai impresionist colaj—el nu o poate răbda mult, ci caută cu pasionată grabă să-i redea integritatea absolută. De altfel, în viaţa erotică ataşamentul îndărătnic şi excluziv este o prejudecată monogamică. Dela natură, orice creatură tînără este îndrăgostită laolaltă de o sumă de indivizi de celait sex, uneori şi de cîţiva din sexul propriu. Numai constrîngerea socială sau economică, şi apăsarea, adeseori subconştientă, exercitată de tradiţie, ne împiedică să ne dăm clar samă de această simultaneitate firească de îndrăgostiri egal autentice. Iar cei mai mulţi n'au putinţa nici curiozitatea să observe extrema diversitate calitativă a unor afecte, pe care le numim cu acelaşi cuvînt sec şi uzat: amor. Deaceia constatarea acestei pluralităţi a interesului erotic pare îndrăgostiţilor obişnuiţi un paradox ofensator.

Este doar bine cunoscut că în toate societăţile foarte prospere viaţa erotică devine, cum zic moraliştii, uşuratică: adevăratul Amor se pierde şi este înlocuit cu frivola galanterie. Fără formulă moralistică, fenomenul acesta înseamnă numai că, în asemenea epoce, se slăbesc pînă la anulare anume norme de constrîngere socială, şi viaţa sexuală apare în forma ei originară. Fiecare are atunci o duzină de iubite sau iubiţi, simultan,—o sumă de duzini, succesiv. Legarea de un singur individ

este un efect de constringere exterioară, economică şi morală. Iar alegerea fatală dictată de geniul Speciei, părechea unică, ursită de natură să procreeze un anume individ, e numai o copilărie teleologică a lui Schopenhauer, care astăzi nu mai poate impresiona, cred, decît doar pe nişte literaţi agiamii. Lăsată in voia ei, şi la adăpostul unei prosperităţi, prin urmare a unei libertăţi tot mai mari, dragostea sexuală se va face asemene celorlalte satisfacţii pur estetice. Şi „iubitul" se va turbura tot aşa de puţin că „iubita" este acum cu altul, întocmai cum era adineaori cu dînsul, cît de puţin ne turbură pe noi astăzi, dacă ne gndim că altul ascultă simfonia, priveşte tabloul, ceteşte cartea pe care o ceteam noi eri; ori mai general: că şi altul ceteşte, priveşte, ascultă, şi se bucură, prin urmare, în felul său, de acelaşi obiect de artă caşi mine. Dintr'un antic şi rău obiceiu de a da prioritate masculinului, am început fraza de mai sus cu „iubitul"; cetitorul modern va înţelege că nu-mi dă prin gînd să revendic pentru unul din sexe vre-un privilegiu de iniţiativă, nici să închid pe celălalt în pasivitate absurdă. Reciprocitatea, în asemene stare de lucruri, va fi naturală şi dela sine înţeleasă.

Este totuşi posibilă pentru omul modern îndrăgostire cu termen lung, exclusiv localizată asupra unei fiinţe. Aceasta se întîmplă, de sigur, tipilor cu o viaţă internă excesivă, a căror inteligenţă şi fantezie de neobişnuită intensitate pot scoate din obiectul dragostei lor o profuziune de *impresii*, care nu se pot seca decît într'o existenţă întreagă. Dar aceste nu sînt cazuri normale. La astfel de anomalii se gîndeşte La Rochefoucauld cînd zice că „adevărata dragoste" e ca strigoii: toţi vorbesc de dînsa, dar prea puţini au cunoscut-o. Şi ne explică această asemuire cu observaţia strălucită, că cei mai mulţi nu s'ar „îndrăgosti", dacă n'ar auzi vorbindu-se de dragoste. Perspicacităţii miraculoase a acestui om nu i-a scăpat nici această maimuţărie, cea mai deşănţată şi mai neprevăzută poate din cîte produce constringerea şi deformarea socială.

Eu am însă în vedere numai caractere istorice, prin urmare generalităţi umane. Din observarea acestora îndrăznesc a prezice că, de se va ajunge, în viaţa erotică civilizată, la un maximum de adevăr, realitatea acestei vieţi va fi foarte diversă, foarte mobilă şi totuşi paşnică, pentrucă se va strămuta cu totul în domeniul estetic. Dragostea va fi atunci desmierdare pură,—adică absolut nealterată de piezişe vanităţi moralistice, deci fără îndoială mai delicioasă decît a putut fi vre-odată.

Actualitatea, negreşit, e încă foarte amestecată din dulce şi amar. Dar e cel puţin interesantă, căci e plină de făgăduinţi. Altfel, profeţiile mele cum ar fi ele posibile?

*

Trubadurii ziceau femeii iubite: stăpînă; şi învăţaţii au găsit toată terminologia erarhiei feodale transpusă în lirica provensală. „Stăpina" trubadurilor a trecut la poeţii italieni din secolul al XIII-lea, şi aici a fost subt influenţa teologiei mistice, înălţată la gradul de *înger—Angela che par dal ciel venuta*. Mai pe urmă, prin reînoirea platonismului la începutul Renaşterii, a ajuns „îngerul" cu totul transcendental; şi sublimizarea „Stăpînei" a mers aşa de vertiginos încît Ercole Strozzi, de exemplu, îşi apostrofează dama—tocmai pe ilustra Lucrezia Borgia!—cu atributul superb: „Cauza Cauzelor". Omul, desperat probabil de epitetele confraţilor, a vrut să le pună vîrf la toate dintr'o lovitură, şi a ridicat, cum vedeţi, pe adorata până aproape de anulare. Dar platonismul literar a fost atunci o modă literară de scurtă durată. „Îngerul" însă a avut viaţă foarte lungă şi, destul de degradat (cum de obiceiu se întîmplă cu astfel de plăzmuiri literare) şi-a isprăvit cariera la mahala—*Angel radios!*

În poezia curţilor europene dela secolul al XVII-lea înainte, adorata a fost adusă pe pămînt, foarte aproape de nivelul adoratorului; s'înţelege, complimentată respectuos cu graţia şi cu eleganţa cea mai bine crescută. De epitete teologice sau metafizice, nici urmă. Romantismul apoi s'a năpustit asupra iubitei cu pasiune revoluţionară, a mîngîiat-o şi a maltratat-o cu ardoare egal de grozavă,—*Honte à toi, femme à l'oeil sombre*... Adică: ruşine să-ţi fie! E destul de tare; dar oricum tirada întreagă învederează că tînărul, deşi foarte supărat, se *ţine strict în marginile* bunelor maniere. Vre-o treizeci de ani după asta, un critic de mare temperament numeşte tocmai pe aceiaşi *femme à l'oeil sombre*—**vache!** Cu totul din alte motive decît acele pentru care o invectivase odinioară neobositul adorator Musset. Însă vorba-i vorbă, şi-i totdeauna simptomatică: evident, idolul era acum scos din slujbă cu batjocură. Şi să nu uităm că Barbey d'Aurévilly era altfel bărbat foarte galant. A mai trecut puţin şi am ajuns să cîntăm fără încunjur: Et je t'attends en ce café, Comme je le fis en tant d'autres... Et ce n'est plus un lapin Que tu me poses, sale rosse. C'est un civet, etc. Intimitate perfectă, prin urmare; şi fără pic de afectaţie. E desigur mai potrivit pentru noi cei de azi decît solemnitatea scrobită de altă dată. S'a creat însă, din altă parte, un nou prestigiu Amorului şi Stăpînei detronate. Anume, naturalismul a instaurat din proaspăt cultul sensualităţii: altarul s'a strămutat dela fruntea şi ochii iubitei la vale, către spinare şi pîntece şi mai jos. Cu un patos înfrigurat a început să se celebreze (documente caracteristice: versurile lui Maupassant, şi cunoscutele lirisme venerice şi obstetrice din romanele lui Zola)—să se celebreze şoldurile „Evei" fecunde ori în tot cazul adorabile. Poezie, teatru, roman, până la nuveletele din suplimentele cotidianelor, vibrează de fierbinţeala copulaţiunii. „Le grand geste d'Amour" a dat o nouă înflorire retorică, care a venit ce-i dreptul foarte potrivit, fiindcă toate celelalte se răsuflase din cale afară. Dar şi acest ingredient paletic al sensualităţii pure îmi pare ameninţat să se

piardă în misticismul creştino-budist, care a invadat acum în urmă halele literare de pretutindeni.

Aşadar, dela „Inger" şi „Cauza cauzelor" până la „sale rosse!" cariera e admirabil colorată şi, dacă o priveşti aşa în scurt, prăpăstioasă. Şi nu are aface că împrejurările istorice, în special influenţarea reciprocă a claselor sociale, au făcut ca stilul să fie cînd aşa, cînd altfel; hotărîtor este aici numai faptul că aceste forme psihologice şi literare atît de diverse sînt, pentru fiecare epocă, create tocmai de oamenii săi reprezentativi. Care-i dar înţelesul acestei evoluţii?

Superficial, se pare că avem în faţă o degradare nu se poate mai tristă şi brutală. Dar nu-i decît o aparenţă cu totul înşelătoare. Toate aceste transformări în stilul-şi metoda dragostei formează unul din aspectele creşterii continue a adevărului între relaţiile omeneşti... Ei da: „sale rosse!"—dar e cel puţin din toată inima. Supărarea serioasă vine de acolo că adevărul e încă prea puţin şi adesea impur. Prin inerţie istorică, din laşitate compact acumulată în cei mai mulţi prin milenii de aspră disciplină socială, forme şi norme vechi şi moarte pot să umble ca stafii şi să invenineze realitatea nouă şi vie.

Am arătat adineaori trezirea conştiinţei economice ca un semn deosebitor al omului actual. Aici cel puţin simţirea şi voinţa lui sînt incontestabil sănătoase. În sînul civilizaţiei capitaliste s'a deşteptat, pentru întâia oară cu o aşa deplină limpezime, gîndul profund că înălţarea fără preget a nivelului economic este condiţia hotărîtoare pentru realizarea efectivă a libertăţilor nebulos visate şi zădarnic urmărite prin copilăroasele idealismuri de pe vremuri. Posibilitatea luxului în toate formele vieţii,—ea singură va realiza emanciparea fundamentală. Fără dînsa autonomia persoanei, adică valoarea supremă spre care se îndreaptă conştiinţa civilizată, rămîne un deziderat naiv sau un moft pompos. Se poate zice dar, că lupta aprigă pentru îmbogăţire cuprinde în ea o virtute nouă, care va scoate omenirea din lunga ei nevristnicie plină de atîtea accidente dureroase şi ridicule.

Acum, fiindcă iarăşi am prezis lucruri frumoase, şi le-am spus iar cu silinţă elocventă, revin numaidecît, pedagogic, la încurcăturile adese puţin plăcute ale actualităţii.

*

Nu de mult o bucureşteană foarte încercată întreba cu fină intenţie pe un diplomat străin: care este tipul specific al Don Juanului actual? *C'est le banquier, madame.* Răspunsul se impunea oricărei minţi capabile de observaţie lucidă. Acest rol prestigios şi desfătător se impune bancherului norocos, chiar şi fără vocaţie naturală, fiindcă momentul istoric este eminent financiar. Dupăcum Monsieur Lacarelle, din povestea lui Anatole France, îndată ce rămîne singur cu o damă dă nelipsit busna s'o sărute,

BIBLIOTECA UNIVERSITĂŢII IAŞI

numai pentrucă, de dragul mustăţilor lui superbe, camarazii îi zisese *le Gaulois* şi-i crease prin anticipaţie reputaţia de curaj erotic popular consacrată acestui tip etnic, tot aşa financiarul trebue să reacţioneze oarecum profesional, cu grabnică tandreţe, către orice femee strict demnă de interes sexual, care pătrunde în biuroul lui. El atunci, oarecum din adîncul conştiinţei istorice a timpului, simte şi înţelege imediat cum stă chestia. Fiindcă chestia e unică, simplă şi luminoasă; greşala, imposibilă. Şi gîndiţi-vă cu cît mai anevoioasă, deci mai glorioasă, este azi funcţiunea galantă a omului de bani decît era acea a Don Juanului vechiu: acesta nicio altă treabă n'avea decît tocmai să fie galant, iar bancherul nu-şi vede capul de ocupaţii cu totul străine de galanterie. Aici stă şi superioritatea financiarului şi plăcerea deosebită de a avea aface cu dînsul. Fiindcă el este mult mai grăbit decît Don Juan Tenorio. Iar omagiile substanţiale, la care este obligat prin situaţia lui, sînt mult mai elementar, şi precis determinate decît ale cavalerului, care de multe ori n'avea decît inima şi spada. Şi aceste omagii actuale sînt prin excelenţă binefăcătoare: ele ajută să crească autonomia personală a persoanei care le-a agonisit prin graţia ei. Şi dacă ne amintim că bogăţia înseamnă libertate de mişcare, sporire considerabilă de impresii intense şi variate, înţelegem puternicul efect *civilizator al amorului financiar*, care preface individe simple *şi umile în persoane mîndre*, cu interese complexe şi satisfacţii intense de om cultivat.

În afară de acestea, omul de bani figurează, chiar în astfel de gingaşe relaţii, ca un principiu, ca o energie abstractă şi anonimă; celace face ca robia trecătoare către dînsul să fie uşoară şi liberă de umilinţele crude ale robiilor trecute. Este oarecum o sclăvie cu caracter moral, o supunere către o idee şi nu către un anume stăpîn. Deaceia sînt absurzi acei care se supără că femei adorabile şi adorate reacţionează cu graţiile lor întocmai ca fiscul în impozitul progresiv; în acest fel de a se purta strict după erarhia financiară se arată tocmai silinţa lor, mai mult sau mai puţin conştientă, înspre posibilităţi decisive de viaţă din ce în ce mai civilizată. Iar lupta în contra mizeriei şi barbariei trebue dusă acum, în împrejurări date; amînarea ei din aşa numite consideraţii morale, este un non-sens, căci actualitatea este factor ineluctabil.

Prin caracterul simpliu, expeditiv şi oarecum abstract, pe care omul de bani îl dă vieţii sexuale, acest tip se arată a fi fermentul principal de distrugere al amorului tradiţional, care desigur nu-i decît o pîată barbarie. Să luăm sama: această fixare stăruitoare şi hapsînă asupra unei fiinţe este numai o rămăşiţă din tirania animalică a primitivului, deghizată în tot felul de zdrenţe sentimentale moştenite dela poezia şi morala cavalerească. Luxul, lărgimea şi varietatea conştiinţei civilizate sapă fără milă existenţa acestui *survival* care se cheamă destul de pretenţios: dragoste pasională sau—adevărată. Omul vechiu

avea multă vreme de pierdut, impresiile lui exterioare erau puţine şi sărace; omul actual este absorbit la extrem de muncă şi de agremente. Varietatea şi savoarea acestor din urmă—călătorii, sporturi, desfătări artistice şi intelectuale de o complexitate excesivă—sint o corvadă delicioasă. Ele crelază o concurenţă formidabilă amorului vechiu, cu scrisori enorme, cu dispute şi împăcări ridicul repetate, ca nişte rituri puerile. In scurt, caşi religia, amorul şi-a pierdut condiţia esenţială de viaţă: nu mai e vreme de prisos. Rentierii singuri mai rămin vechi în aceste domenii; pentru dinşii se servesc acum reîncălzite nişte vechi ingrediente religioase; tot printre ei probabil se întilnesc mai des dragostele cele mai demodate. Dar rentierii sint clasa cea mai sigur şi irevocabil condamnată să piară.

Are să fie o distractivă surpriză pentru observatorii de azi şi de mine, să vază ce simplificări şi reduceri execută, în metoda şi stilul dragostei sentimentale—avionul, automobilul şi alte aparate de sport eroic şi pasionant, care se vor ivi de acum încolo. Restul îl va face egalizarea politică şi socială a femeei cu bărbatul, cînd idolul adică va deveni cu totul simplu cetăţean.

Fără îndoială o aşa venerabilă construcţie psihico-socială, cum e Amorul, are viaţa îndărătnică. Incă sint oameni care stau legaţi, prin natura lor veche, de această ciudată ruină, aci întunecată de posomorite desperări, aci luminată de bucurii copilăreşti, toate egal de primitive. Şi este natural ca tocmai femeile moderne să vineze bucuros *asemene tipuri rătăcite din alte vremuri*,—poate de *dragul unui pitoresc* cam teatral, care le amuză; poate şi din dorinţa crudă de a pedepsi pe vechiul stăpîn, care cu deosebită evidenţă se arată în bărbatul îndrăgostit după moda veche; desigur şi mai ales pentru puternica satisfacţie a vanităţii, pe care le-o dă adoraţia simplă şi oarbă. Aici, în adevăr, se poate prelungi în voe jocul tradiţional al rezistenţii pudice şi al geloziilor aţîţate şi stîmpărate cu un gest şi o jumătate de vorbă,—o delicioasă consolare şi răzbunare, de altfel, pentru micile sacrificii de vanitate impuse de erotica financiară, în care rezistenţa e curat dezastruoasă, iar pentru pudoare nu-i timp.

Trubadurilor iremediabili, care se încurcă aiuriţi în cazanul ameţitor al vieţii moderne, nu le găsesc decit un *refugiu*,—şi acela filozofic! Să-şi aducă aminte că totul e imagine, totul în perpetuă schimbare; că prin urmare iubita e numai în tine, şi nici măcar o milionime de secundă nu-i aceiaşi; cu atît mai puţin cînd a plecat dela tine la altul, celace iarăşi nu-i decit o aparenţă. Aşa ne învaţă idealismul teoretic, şi cu dinsul se potriveşte minunat vechea înţelepciune creştină, care ne predică să nu ne pierdem sufletul cu cele pămînteşti, căci sint numai amăgeli trecătoare, şi să nu ne închinăm creaturilor. Cu alte cuvinte, cînd te desparţi de Ea, gîndeşte-te la Teoria Cunoştinţei şi la Evanghelie.

Altă consolare? Inelul lui Hans Carvel. Dar un îndrăgostit nu-l poate purta atît cit ar trebui, ca să-i fie în adevăr de leac, şi cit ar vrea el să-l poarte. E numai o păcăleală diabolică.

*

Aceleaşi forţe care modernizează viaţa erotică, desfăcînd-o tot mai tare de greutăţile morale în care stă blocată, ca s'o transforme în pură desfătare estetică, surpă şi vechea Prietenie. Lupta economică şi individualizarea, tot mai accentuate, răpesc orice consistenţă camarederiilor inevitabile. Negreşit, ruperea lor nu mai e o catastrofă, fiindcă duşmănia universală e atenuată şi sorţii de nouă şi grabnică întovărăşire foarte numeroşi, potrivit mulţimii, concentrării şi strămutării uşoare a indivizilor în societatea de astăzi. Unicul este şi aici un non-sens; legătura cu termen lung inutilă, dacă-i cumva posibilă. Se formează atunci o normă de cordialitate prudentă, cu deosebire observabilă în societăţile nordice foarte modernizate economiceşte.

La întîlnirea dragostei sexuale cu prietenia şi economia stă familia, care pretindea să le lege pe toate trei prin autoritate. Ca unitate economică ea continuă să existe, galvanizată prin legi şi prin tehnica vieţii zilnice. Insă autoritatea părintească se surpă iute: societatea vrea să trateze cit mai degrabă şi mai direct cu indivizii liberi, şi-i zmulge tot mai devreme dela cămin. Publicitatea ocupaţiilor caşi a petrecerilor se face tot mai largă; şi o tristeţe nouă s'a născut: tristeţea sufocantă în jurul mesei, subt lampa familială. Lupta generaţiilor, fecundă dar înverşunată, se dă pe faţă şi este dusă uneori cu un cinism pe care l'au şi exploatat splendid, ca pe un nou element de pitoresc psihologic, literaţi ageri,—Wilde, Shaw, France.

Tinerii sint irevocabil convinşi de inferioritatea părinţilor. Paterfamilias moţăe rezignat în fotoliu: fiindcă nu mai inspiră frică, el pe toată linia n'are dreptate. Nerăbdarea de a nu-l mai vedea sau de a-l neutraliza complect de abia se mai ascunde. Interesele şi forma modernă a societăţii, împreună cu trebuinţa adînc naturală, deci legitimă, a copilului de a eşi în lumea care-l solicită din toate părţile, conspiră împotriva căminului venerabil şi inutil.

Insfîrşit, ideia hibridă, burghezo-romantică, a căsătoriilor din dragoste a introdus otrava finală în acest aşezămînt care, de la origini, n'a fost de provenienţă sexuală, ci economică.—Eros în „căminul conjugal", cu tumbele lui neprevăzute! Asta însemna să dărîmi soba şi s'o clădeşti aiurea de cîteva ori pe an, poate. Şi s'a arătat evident că dragostea s'a servit doar de căsătorie, ca să se adăpostească atît cit poate ea să stea la un loc,—ca să-şi bată joc, cu alte cuvinte, de formula solemnă că, ce s'a legat în cer nu se va deslega pe pămînt. Aceasta va fi fost aventura din urmă, şi destul de comică, a acestui lucru sfînt care a făcut nenorocita încercare să se modernizeze la aşa înaintată bătrîneţe.

Anton Gherman

Rugăciune de dimineață

(Dumnezeului meu)

O Doamne! dă-mi puterea să te-ajung:
Culeg în mine, iată, flori de soare,
Pe care la picioare ți le-arunc.
In fața ta sînt limpede și prunc,
Ca o pădure plină de izvoare...

Iar ca să am puterea să te cred,
O doamne! dă-mi încrederea în mine,
Izvoarele străpung vioiu prin stînci,
Pădurea-i curățită de jivine,
Copacii sînt puternici, ecourile-adînci...

E dimineață 'n mine—ca o boare
De vînt, desprinsă din pămîntul ud.
Mi-i drag pe față vîntul plin de soare
Și ca o ploae peste iarba nouă
Cum plouă 'n mine clipele aud...

Mi-i dragă iarba nouă s'o resfir
Prin degete. s'o mîngîi fir cu fir;
Mi-i drag să-mi treer gîndul în lumină,
Să suflu 'n lături pulbure și ceață
Și ca o boare albă de lumină
Să simt în ochi crescîndu-mi dimineață..

Mi-i drag să-mi cuget gîndul pin' la urmă,
Și nu mi-i frică să-l înfrunt și să-l supun
— Și să-l dobor, cînd ghiara lui mă scurmă
Cu crîncenă cruzime de nebun..

Să-mi lunec gîndurile, undiți clare,
In apa omenirii milenare
Și-apoi trudite 'n mine să le trag,
De glod și aur laolaltă pline...
Și glodul ca și aurul să-mi fie drag:
Să știu uri—ca să iubesc mai bine...

O Doamne! dă-mi puterea să te-ajung!
Culeg în mine, iată, flori de soare,
Pe care la picioare ți le-arunc.
In fața ta sînt limpede și prunc,
Ca o pădure plină de izvoare...

Al. A. Philippide

Cauzele şi perspectivele revoluţiei ruse

III*

Istoria unei săptămîni

(8—15 Martie 1917)

Ohrana, bine informată asupra agitaţiilor *opoziţiei liberale*, nu se prea impresiona de aerele ei *revoluţionare*, fiindcă îşi dădea samă că comploiştii „burghezi" nu se pot răzima pe mari mase populare.

Nici d. Gucicov, nici ceilalţi „conspiratori" ai opoziţiei liberale, după oarecare şovăiri, nu au fost dar supăraţi.**

Ca măsură de precauţie, în vederea deschiderii sesiunii Dumei imperiale, care urma să aibă loc la 27 Februar 1917 *(stil nou)*,*** a fost pregătit un decret imperial, cu data în alb, pentru dizolvarea Dumei şi a Consiliului Imperial, şi altul numai pentru închiderea sesiunii lor.

Cu atît mai multă grijă dădea guvernului şi Ohranei *muncitorimea*,—mai cu samă fiind dată lipsa catastrofală de făină şi pîine în capitală: spre sfîrşitul lui Februar s'a lămurit că făina din depozitele existente, întrebuinţată cu economie, abia dacă ar ajunge pentru vre-o zece zile,—iar starea transporturilor nu dădea nici o nădejde de îndreptare.

Unul din rapoartele citate ale Ohranei spune:

„Ca urmare a nouăi urcări a preţurilor şi a dispariţiei din „piaţă a obiectelor de primă necesitate, s'a produs o *explozie de*

* Vezi „Viaţa Romînească", 1923, No. 10—11.
** „*Arhiva r. r.*", v. IV, p. 19.
*** În expunerea ulterioară toate datele sînt notate după *stilul nou*, deşi bineînţeles în documentele ruseşti ele sînt indicate după stilul vechiu.

„*nemulţumire*, care a cuprins până şi straturile conservatoare ale „funcţionărimii".*

Guvernul a luat măsurile obişnuite ale regimurilor despotice pentru a îngrădi primejdia: arestări în masă ale agitatorilor din sînul claselor muncitoreşti şi ale altor elemente suspecte.

Între alţii, au fost arestaţi şi toţi reprezentanţii muncitorimii din Comitetul Industrial de Războiu, deşi, se înţelege, acolo nu a putut pătrunde decît oamenii „bine-intenţionaţi" *(blago-namiereni)*,—după terminologia dreptului poliţienesc rus,—fiind dat caracterul oficial al misiunii acestui comitet, şi importanţa lui atît pentru aprovizionarea oraşelor şi a fronturilor, cît şi pentru apărarea naţională.

Însă tocmai mulţumită funcţiei lor, aceşti reprezentanţi ai muncitorimii se aflau în contact constant cu membrii opoziţiei parlamentare din sînul Comitetului, care încercau să-i cîştige cauzei lor şi să se servească de dînşii ca de intermediari spre a determina o demonstraţie în masă pentru ziua de deschidere a sesiunii corpurilor legiuitoare.

După această fericită operaţie, un raport al Ohranei jubilează cu maliţiozitate:

„Perspectivele trandafirii ale unor demonstraţii muncitoreşti „în masă, iscusit combinate şi pregătite cu ajutorul grupului muncitorilor din Comitet, au pierdut mult din strălucirea lor; însă, „în orice caz, dacă multe inimi muncitoreşti au pierdut cu totul „nădejdea în posibilitatea realizării aspiraţiilor lor aprinse, cei mai „tenaci şi îndărătnici din vînătorii după putere (din opoziţia liberală) au putut numai să exclame cu ciudă: „*am dat greş*. „*Va trebui să începem totul dela capăt*".**

Şi în adevăr, se părea că „operaţia" reuşise.

Sesiunea Dumei Imperiale a fost deschisă în ziua fixată, 27 Februar (st. n.) în linişte, demonstraţia plănuită neavînd loc. Preşedintele ei, d. Rodzianco, a ţinut chiar să declare într'un interview acordat mai multor ziare, că el găseşte inutile, şi chiar dăunătoare demonstraţiile de stradă, şi a relevat „cu mulţumire" dispoziţiile patriotice ale muncitorilor.

În această zi n'au fost atinse de mişcarea grevistă decît vre-o douăzeci de întreprinderi cu 24.840 lucrători,—un număr care nu întrecea cu mult „norma" zilelor anterioare.

Numai la periferie, pe şoseaua Moscovei, apăruse, un moment, un steag roş, şi a trebuit să fie chemată poliţia la universitate, unde se adunase o întrunire studenţească, fără alte urmări mai grave.

În zilele următoare a continuat o agitaţie surdă în cartierele industriale; au fost semnalate cazuri sporadice de părăsire a lucrului, şi cîteva reclamaţii din partea muncitorilor din unele uzine, —dar fără incidente mai supărătoare.

* Ibid., p. 19.
** Ibid., p. 18.

In palatul Tauridei îşi urmau cursul lor obişnuit şedinţele Dumei, fără să atragă mare atenţie din partea publicului, deşi la 28 Februar d-nii Miliucov şi Kerenski au pronunţat discursuri violente.

Ohrana avea sentimentul că mişcarea merge spre potolire.

La 7 Martie 1917, Miercuri, ţarul şi-a putut chiar părăsi cu oarecare linişte familia în palatul Alexandru din Ţarscoe-Selo, plecînd la Cartierul general, în Mohilev, cu intenţiunea de a se întoarce peste o săptămînă,—adică la 14 Mart.*

Dar i-a fost sortit ca, ţar şi liber, să nu mai revină şi familia să nu şi-o mai revadă, decît pentrucă să împartă cu ea umilinţile şi amărăciunile captivităţii.

In adevăr, chiar adouazi după plecarea ţarului, Joi, 8 Mart, lucrurile au luat o întorsătură mai gravă, apoi chiar ameninţătoare:

Greva se întindea repede: demonstraţiile de stradă ale flăminzilor deveneau tot mai numeroase şi mai violente; muncitorii se îndreptau, în mase tot mai compacte, peste podurile Nevei şi direct pe ghiaţa ei, spre centrul capitalei, încercînd să răzbată pănă la Dumă; autorităţile se simţeau tot mai neputincioase să stăvilească invaziunea şi să menţină ordinea cu ajutorul poliţiei; trupele garnizoanei au început să şovăiască, şi apoi, regiment după regiment, să treacă la răsculaţi,—însfîrşit, pănă şi garda personală a împăratului din Ţarscoe-Selo şi *domesticitatea* palatului l-au părăsit...

Din Petrograd mişcarea s-a întins fulgerător asupra Imperiului întreg; după semnalul dat din palatul Tauridei, ocupat de gloata anonimă, comandanţii armatelor de pe front, în cap cu Marele Duce Nicolae Nicolaevici, s'au plecat în faţa faptului împlinit,—iar ceilalţi Mari Duci şi prinţi de sînge, fără nici o încercare serioasă de rezistenţă, s'au grăbit să se pună subt protecţia drapelului roş...

Numai în *şapte zile*, de Joi, 8 Mart pănă Joi, 15 Mart, 1917, potentatul tuturor Rusiilor,—de al cărui glas ascultau nenumăratele milioane şi care încă în Ianuar a putut spune ambasadorului englez că nu *el* are nevoe de încrederea poporului său, ci acest popor trebue *să merite* încrederea lui,—a rămas *singur* în faţa vulcanului de noroade răzvrătite şi înduşmănite, închis cu cîteva slugi, descompuse de spaimă, într'un vagon al trenului imperial, înfundat pe linia de garaj a unei staţii obscure...

Rusia Ţarilor trăise!

O groaznică împărăţie milenară, care de veacuri întuneca întregul orizont al lumii civilizate s-a dizolvat într'o singură săptămînă de zvîrcoliri dezordonate, s-a stins, de neputinţă, într'un ridicol tragic...

Desfăşurarea vertiginoasă a mişcării revoluţionare, în această

* Ibid., p. 24–25.

adevărată săptămînă a patimilor Rusiei ţariste, fără analogie în istoria mondială,—şi care a hotărît destinul popoarelor Imperiului, punînd hotarul unei epoci pentru întreaga omenire civilizată,—apare însă astăzi ca un rezultat fatal al deslănţuirii stihiilor care, comprimate atîta vreme numai prin forţa brutală, au pricinuit o explozie năprasnică, pe care nici o putere omenească nu o mai putea conteni, nici canaliza şi conduce.

Să urmărim dar înlănţuirea evenimentelor zi cu zi şi pas cu pas, după date şi documente oficiale.*

Prima zi: Joi 8 Mart 1917

Tulburările în Petrograd s'au început, cum am spus, Joi 8 Mart. In diferite cartiere ale oraşului mulţimea se îngrămădea cu strigăte de: *„Pîne!"* Au apărut şi mai multe drapele roşii cu inscripţii revoluţionare. Mişcarea de abţinere dela lucru a crescut brusc: în cursul zilei greva s'a întins dela 43 până la 50 de întreprinderi, adică şi-au părăsit uzinele dela 78.500 pănă la 87.500 de muncitori.

Ordinea a fost păzită încă de poliţie, însă au fost scoase în stradă şi însemnate patrule militare.

Ministrul de Interne, *Protopopov*, a rugat pe comandantul *circumscripţiei militare* a Petrogradului, generalul Habalov, însărcinat cu paza ordinei, să publice un manifest către populaţie, că „pînea va ajunge!" (Un evident plagiat din proclamaţia ilustrului comandant al portului Tarascon: „Usturoiul nu va lipsi" !).

In ciocnirile cu manifestanţii au fost răniţi doi subcomisari şi mai mulţi gardişti au fost crunt bătuţi.

Dar mulţimea a fost relativ uşor împrăştiată, şi ordinea menţinută.

La Mohilev, în cartierul Ţarului, ziua a trecut liniştit.

A douazi: Vineri 9 Mart 1917

Vineri 9 Mart, a fost afişată proclamaţia generalului Habalov, comandantul militar al Petrogradului, care a adus astfel la îndeplinire ordinul din ajun al Ministrului de Interne:

„In ultimele zile făina a fost furnizată brutăriilor în aceiaşi „cantitate ca şi înainte. *Lipsă de pîne în piaţă nu trebue să „fie*. Iar dacă la unele brutării nu a fost în deajuns pîne pen-

* In naraţia de mai jos voiu urma, de cele mai multe ori textual, expunerea oficială întocmită pe baza documentelor publicate de Comisia extraordinară de anchetă a guvernului provizoriu, de către d. *A. Bloc* în *Arhiva r. r.*, v. IV, p. 25–57. Alte izvoare utilizate vor fi indicate în notele ulterioare.

„tru toți, e pentrucă mulți au cumpărat-o de prisos pentru a face... „pesmeți de rezervă!.. Făină de săcară se află în Petrograd în „cantitate îndestulătoare,—ea se importă în oraş neîntrerupt".

Autoritățile socoteau, se pare, că rezervele bogătaşilor ar putea consola mulțimea, care nu avea ce mînca...

In capitală, numărul greviştilor, în comparație cu ajunul, creşte în această zi mai mult ca îndoit, şi ajunge la 197.000.

Toată ziua aglomerările au fost cu energie gonite de poliție şi de trupe de infanterie şi de cavalerie, care au împănat străzile. Pe poduri au fost postate pichete militare, care opreau trecerea,—mulțimea însă năvălea din cartierul Viborg peste Neva, direct pe ghiață. Beleaev, Ministrul de Războiu, a sfătuit pe comandantul militar Habalov să tragă în cei ce vor să treacă peste rîu, însă în aşa chip ca gloanțele să cadă înaintea lor, în zăpadă. Generalul Habalov însă n'a dat ordinul cerut, socotindu-l inutil.

Totuşi, în unele ciocniri, trupele au fost silite să recurgă şi la armele de foc. Un grup de manifestanți a pătruns până la perspectiva Nevski, dar a fost gonit; în multe părți au fost sparte geamurile la prăvălii şi la vagoanele de tramvai. La ora 3 după amează, o numeroasă ceată,—în fața cărcia înaintau vre-o cincizeci de cazaci, în formație împrăştiată,—a reuşit să răzbată până în piața Znamensca. Cincisprezece polițişti călări au fost puşi pe goană cu chiote, fluerături, aruncături de lemne, pietre şi bulgări de ghiață. Lîngă monumentul Impăratului Alexandru III, a fost improvizat subt cerul liber un „meeting". In mijlocul strigătelor de „Trăiască republica!" şi „Jos cu poliția!", au fost primiți cu urale cazacii, care *au răspuns salutînd poporul*. Deşi până în acest moment au fost maltratați de mulțime vre-o douăzeci şi opt de polițişti, trupele nu au primit totuşi încă ordinul să tragă.

Generalul Habalov a ordonat percheziții şi arestări în masă a elementelor „suspecte politiceşte", indicate de ohrană, şi a hotărît să aducă în oraş un nou detaşament al cavaleriei de rezervă, în ajutorul regimentului I al cazacilor de Don, care a împrăştiat mulțimea *fără chef*, fără să întrebuințeze măcar „nagaicele" lor...

La ora 1 după amează, primul Ministru Galițin a trecut spre Consiliul de Miniştri, ca întotdeauna, prin strada Caravannaia, şi n'a observat nimic deosebit în cale. In şedința consiliului au fost expediate afaceri curente; despre tulburări nu a amintit nimeni. Insă după şedință, la ora 6 sara, trăsura Primului Ministru nu s'a mai putut întoarce acasă pe acelaşi drum şi a trebuit să facă un încunjur.

In şedința Dumei din această zi, d-nii Rodicev („cadet"), Ciheidze (social-democrat) şi Kerenski („travailist") au ținut cuvîntări violente. Generalul Beleaev, Ministru de Războiu, a dat ordin ziarelor să nu reproducă aceste discursuri şi să nu publice nici o notiță despre ele, „fără a lăsa însă pagini albe".

In rezumat, dezordinele spre sară au fost curmate peste tot şi autoritățile s'au simțit stăpîne pe situație.

La Țarscoe-Selo, Impărăteasa, deşi cam îngrijită de sănătatea copiilor, bolnavi de variolă, acordă audiențe miniştrilor străini.

La Mohilev, în cartierul Țarului,—tot linişte. Un general din suita Impăratului notează în jurnalul său, la data de 9 Mart (24 Februar st. v.): „Aici a început viața liniştită. *Totul va merge ca şi înainte. Dela Țar nu va veni nici o schimbare...* S'a primit ştirea că Țareviciul Alexei şi Marele Ducese Olga şi Tatiana s'au îmbolnăvit de variolă. Țarul e preocupat numai de aprovizionarea frontului: în unele părți provizii nu mai sînt decît *pe trei zile (!)*. Pe de altă parte linia la Cazatin este astupată şi în momentul de față *e cu neputință să treacă trenurile*"..

A treia zi: Sîmbătă 10 Mart 1917

Sîmbătă 10 Mart, a apărut comunicatul comandantului militar, generalul Habalov, că dacă până Marți 13 Mart muncitorii grevişti nu vor începe lucrul, toți recruții amînați,—din contingentele chemate cu anticipație ale anilor 1917, 1918 şi 1919,—vor *fi imediat înrolați în armată*.

Numărul greviştilor s'a urcat la *240.000*. Multe ziare de dimineață n'au putut să apară, din cele desară n'a mai apărut nici unul. Greviştii recurg la violență pentru a împiedeca pe cei ce nu au aderat încă la grevă, să meargă la lucru.

In toate şcolile superioare au loc întruniri şi greve studențeşti.

Mari aglomerări în stradă şi manifestații foarte violente. In jandarmi au fost aruncate granate de mînă, petarde şi sticle. Trupele au manifestat oarecare *pasivitate*, iar pe alocuri chiar o impaciență față de acțiunile poliției.

Dimineață, în cartierul Viborg, „polițeimeisterul" circumscripției, colonelul Şalfeev, a fost dat de manifestanți jos de pe cal şi crunt bătut, pricinuindu-i-se răni serioase: capul spart şi o mînă ruptă. Poliția a tras în mulțime, care a răspuns prin focuri de revolvere. Dar încercarea muncitorilor de a năvăli în perspectiva Nevski a fost respinsă cu succes,—un grup, care reuşise să rupă cordonul, a fost gonit de cazaci.

Dezordinele mai serioase s'au produs mai tîrziu în piața Znamensca, unde a fost omorît un comisar de poliție. Demonstranții, cu steaguri roşii, au format o procesiune, care spărgea prăvăliile şi oprea circulația tramvaelor. Pentru represiune au trebuit să fie întrebuințate, pe lîngă trupele din garnizoana Petrogradului, cinci escadroane de cavalerie şi o sută de cazaci ai gărzii imperiale din Pavlovsc. Mulțimea a fost împrăştiată.

Lîngă catedrala Cazan, de asemeni, demonstrații zgomo-

toase au fost de mai multe ori împiedicate sau gonite prin şarje de cavalerie.

La ora 7 sara, lîngă capela din Gostini Dvor, muncitorii în mase compacte au purtat, în sunetul cîntecelor revoluţionare, steaguri roşii cu inscripţia „Jos războiul!". La somaţia de a se împrăştia, ei au aruncat granate în jandarmii călări şi au tras cu revolvere într'un detaşament de dragoni, care a fost silit să descalece şi să răspundă prin salve de carabine. Strada a fost „curăţită". Dintre muncitori au căzut mai mulţi morţi şi răniţi.

Ministrul de Interne, Protopopov, a telegrafiat la Mohilev: „Mişcarea are un caracter haotic, *fără nici o organizaţie;* alături de excese antiguvernamentale, răzvrătiţii primesc pe alocuri trupele cu manifestaţii de simpatie"...

Comandantul, deşi victorios pe toată linia, a dat ordinul ca să mai fie transportate la Petrograd cinci escadroane ale regimentului de cavalerie din garda imperială.

Spre sară, M. V. Rodzianco a alergat la Primul Ministru Galiţin să-i ceară demisia. Galiţin, în răspuns, i-a arătat numai decretul, cu data în alb, pentru dizolvarea Dumei.

Se simţea tare...

In cursul nopţii au fost arestaţi peste o sută din membrii mai însemnaţi ai organizaţiilor revoluţionare, printre care şi cinci fruntaşi din comitetul partidului social-democrat.

In cartierul Imperial din Mohilev, viaţa curgea monoton. Ca în totdeauna la ora 9.30 dimineaţă Ţarul s'a prezentat la Statul Major şi a lucrat până la 12.30 cu generalul Alexeiev; apoi o oră a stat la dejun cu suita obişnuită; apoi a făcut o plimbare în automobil; la 5 după-amează şi-a luat ceaiul şi a desfăcut poşta din Petrograd, cu care s'a ocupat până la masă—7.30 sara; în această zi a primit şi două telegrame dela Impărăteasă: în cea dintâiu se spunea, că „în oraş e deocamdată linişte", iar în cea de după-amează—că „lucrurile nu merg bine în oraş". Iar generalul Alexiev de două ori a „alergat" la ţar cu ştiri secrete din Petrograd.

Ţarul a expediat în consecinţă, în aceiaşi sară, o telegramă urgentă Comandantului militar al Petrogradului, cu înaltă poruncă ce nu suferea şovăire şi discuţie:

„Ordon de a curma, chiar de mine, orice dezordine în capitală, neadmisibilă în vremea grea a războiului cu Germania „şi Austria. Nicolae".

Jurnalul generalului Dubenski (din suita Ţarului) notează subt această dată:

„Din Petrograd—veşti îngrijitoare. Muncitorii flămînzi cer „pine, cazacii îi împrăştie; fabricele şi uzinele stau... Cu aprovizionarea stăm foarte prost... deacela se şi produc răscoalele „înfometaţilor. Merge foarte prost cu combustibilul... de aceia au „fost oprite până şi uzinele, care lucrează pentru apărare. Impă-

„ratul parcă-i îngrijorat, deşi astăzi se arată vesel. Zilele a- „cestea El poartă uniforma cazacilor din Caucazia; astă sară a „fost la biserică; s'a dus şi s'a întors fără manta"...

A patra zi: Duminică 11 Mart 1917

Ziua de 11 Mart fiind sărbătoare, nu se putea stabili numărul muncitorilor care au aderat la mişcarea grevistă. Dar de dimineaţă străzile din cartierele muncitoreşti gemeau de lume—dispusă foarte agresiv.

Trupele de asemeni din zori de ziuă au fost postate în punctele hotărîte de mai înainte, după „planul strategic".

Comandantul militar a anunţat prin afişe, că trupele au primit ordinul să reprime orice dezordine şi atrupamente fără cruţare.

Această proclamaţie parcă a îndîrjit şi mai mult mulţimea, care a luat peste tot o atitudine provocătoare faţă de trupă, aruncînd în soldaţi şi cazaci pietre şi bulgări de ghiaţă. Primele salve, trase cu cartuşe oarbe, n'au impresionat pe demonstranţi, care le primeau cu rîsete şi fluerături. Armata în multe părţi a fost silită să tragă mai multe rînduri de salve, cu cartuşe de războiu, *în grosul mulţimii*, ca să o poată împrăştia; dar în cele *mai multe cazuri*, demonstranţii se ascundeau prin curţile mai apropiate şi, după încetarea focului, năvăleau din nou în stradă, mai exasperaţi şi mai ameninţători ca înainte.

Circulaţia pe poduri fiind închisă, peste gheţurile Nevei curgea o masă neagră de muncitori, cu steaguri roşii, ca un curent de lavă aprinsă...

Trupele îşi făceau supus datoria. Din toate părţile oraşului se auzeau salve de puşti, ca pe un cîmp de bătălie.

După-amiază însă s'a produs un incident rău vestitor: compania a 4-a a regimentului *Pavlovsc* a eşit samavolnic din cazarmă în stradă, cu chiote şi focuri de puşcă trase în aer; ofiţerii lipseau, afară de vr'o doi, vădit neputincioşi; compania cerea ca toate trupele să înceteze de îndată focul şi să fie retrase în cazarmă; dar ea însăşi *a tras într'un pluton de gardişti-călări*......

M. V. Rodzianco, faţă de această stare de lucruri, s'a crezut dator, în calitate de Preşedinte al Dumei, să adreseze Ţarului la Mohilev telegrama:

„Situaţia e serioasă. In capitală e anarhie. Guvernul e paralizat. Transportul de provizii şi combustibil a căzut în desă- „vîrşită dezorganizare. Nemulţumirea obştească creşte. In străzi „se produc împuşcături dezordonate. Unităţi de trupa trag una „într'alta. E necesar să fie însărcinată a forma guvernul o per- „sonalitate care se bucură de încrederea ţării. Nu se mai poate „tărăgăni. Orice întîrziere seamănă cu moartea. Rog pe Dumnezeu,

„ca în ceasul acesta răspunderea să nu cadă asupra capului în-„coronat".

Dar comandantul Petrogradului, informat despre faptele companiei nedisciplinate, a ordonat imediat şefului batalionului respectiv şi preotului regimentului să ia măsurile cuvenite spre a aduce compania la supunere. La îndemnul acestora, soldaţii cu încetul şi-au venit în fire: şi-au predat puştile; atunci, au fost arestaţi, îndată — dar *21 de soldaţi cu puştile lor au dispărut*. Imediat a şi fost întrunită Curtea Marţială.

Acest incident supărător, urmînd să fie lichidat, în conformitate cu legile militare, Comandamentul putea să fie mulţumit. Peste tot trupele reuşise să înfringă furia populară şi să golească străzile.

Ministrul de Interne, Protopopov, a putut telegrafia triumfător la Mohilev:

„Astăzi până la ora 4 p. m. pe Perspectiva Nevski se a-„dunase mulţimea, nesupunîndu-se ordinelor... In acelaşi timp „mari aglomerări s'au format în strada Ligovsca, Piaţa Zna-„mensca, Perspectiva Vladimirsca şi strada Sadova... Peste tot „mulţimea a fost provocătoare... La cinci ore Perspectiva Nevski „a fost curăţită; dar demonstranţii izolaţi, ascunzîndu-se după „colţuri de casă, continuau să tragă în patrule... Trupele au fost „silite să recurgă la salve, cu cartuşe de războiu, în grosul mul-„ţimii, care însfîrşit peste tot s'a împrăştiat, *ridicînd şi ducînd* cu „sine pe morţii şi răniţii ei... *Trupele s'au purtat inimos* cu ex-„cepţia nesubordonării companiei a patra din regimentul Pavlovsc... „Ohrana a arestat în localul Comitetului Militar 50 persoane „străine, adunate într'o întrunire secretă şi 130 membri din dife-„rite partide, precum şi un colectiv revoluţionar din cinci persoane... „*Sper că va fi cu folos*. Avem informaţiuni că mine, 27 Febru-„ar *(12 Mart)*, o parte din muncitorii grevişti are intenţia să „reia lucrul"...

Guvernul, simţindu-se în urma acestui succes stăpîn pe situaţie şi spre a asigura reluarea lucrului în uzine şi a tăia scurt orice încercare de a mai tulbura ordinea publică, a hotărît să proclame de adouazi în Petrograd starea de asediu şi să închidă imediat sesiunea Dumei.

Sara, Preşedintele Dumei găseşte în adevăr *la el acasă* un decret imperial, care închide sesiunea Dumei, începînd chiar *din ziua curentă, 11 Mart* (care şi trecuse!), „până în April 1917 cel mai tîrziu, în vederea împrejurărilor extraordinare", — adică *fără să precizeze măcar data redeschiderii*...

Acest *„sans façon"* denotă prin sine, că guvernul se credea destul de tare, ca să-şi poată permite o procedare sumară.

Dar acelaşi sentiment îl aveau în acest moment şi cercurile opoziţiei. D. V. B. Stanchevici afirmă, în adevăr, în „Amintirile" sale, că în sara acestei zile „a avut loc consfătuirea reprezentanţilor tuturor partidelor de stînga; şi majoritatea a avut impresia că *mişcarea merge spre scădere şi că guvernul a biruit*"!... [1]

In Mohilev, Ţarul poate, cu inima uşoară, să comenteze astfel, faţă de contele Frederiks, Ministrul Curţii Imperiale, telegrama patetică a Preşedintelui Dumei din această zi:

„Iar bunducul cela de Rodzianco îmi scrie diferite fleacuri, „la care eu nici n'am să-i răspund"...

Dubenski îşi inscrie în jurnal reflexiunea: „In jurul Impăratului acelaşi lucru, — chiar cei care îşi dau sama de gravitatea situaţiei, cred că nu trebue *să supere* pe Ţar".

A cincea zi: Luni 12 Mart 1917

I.—Ceasurile de cumpănă: Până la amiază.

Dar adouazi, Luni 12 Mart, atmosfera se schimbă brusc. Impotriva aşteptărilor guvernului, lucrul nu s'a mai reînceput aproape în nici una din fabricile şi uzinele Petrogradului — şi mulţimea foarte agitată desdedimineaţă a năvălit în străzi.

In acelaşi timp, pe la ora 7 dimineaţă, comandantul batalionului de rezervă al regimentului *Volinsc* telefonează generalului Habalov, că s'a răzvrătit unitatea de instrucţie a acestui regiment şi refuză să plece la postul ei pentru serviciul de apărare a ordinei publice, iar şeful unităţii sau ar fi fost omorît sau s'ar fi împuşcat singur, în faţa frontului, — nu poate şti.

Habalov ordonă ca imediat această unitate să fie dezarmată şi întoarsă în cazarma ei.

Dar peste puţin timp i se raportează, că nu numai soldaţii regimentului *Volinsc* nu vor să-şi predea armele, dar că s'ar fi unit cu dînşii şi o companie a regimentului *Preobrajensc*, împreună cu o parte a regimentului... *Lituania*, — şi că toată această gloată înarmată, în care s'a amestecat şi o mulţime de muncitori, a pornit pe strada Chirocina, a devastat cazarmele divizionului de jandarmi şi acum devastează şcoala de sublocotenenţi de geniu.

Soldaţii au eşit în stradă, fără ofiţeri, şi au fraternizat cu muncitorimea. Ofiţerii au fost surprinşi şi dezarmaţi. Mai mulţi ofiţeri au şi dispărut: s'au ascuns ori s'au deghizat în haine civile; iar acei care au încercat să se opună mişcării, au fost masacraţi.

Pe de altă parte, tot în dimineaţa acestei zile, membrii Dumei Imperiale, veniţi în Palatul Tauridei, spre a lua parte la şedinţă, află cu uimire dela Preşedintele lor, că sesiunea este închisă prin decretul din ajun. In acelaşi timp, — cazarmele regimentelor Volinsc şi Lituania fiind în apropiere, — el au a-

1 *V. B. Stanchevici*, — „Amintiri", p. 77. Faptul este confirmat şi de fruntaşul „cadet", *Nabocov*, în *„Arhiva r. r."*, v. I. p. 12.

flat şi despre răzvrătirea acestor regimente, despre fraternizarea lor cu muncitorii, caşi de primele lor isprăvi.

Membrii Dumei Imperiale nici nu au încercat să se opună decretului de prorogare, ca predecesorii lor din Statele-Generale în ajunul revoluţiei franceze. Ei nu s'au considerat deci în drept să se constitue şi să deschidă în mod formal şedinţa—ci, părăsind incinta, s'au adunat ca simpli particulari, la o consfătuire intimă asupra situaţiei, într'o sală de alături, unde s'au înţeles să nu plece individual din Petrograd (*nu să continue sesiunea*, cum s'a spus în urmă greşit sau falşificîndu-se voit adevărul). *

Preşedintele Rodzianco telegrafiază încă odată Ţarului:

„Situaţia se agravează. Trebuesc imediat luate măsurile ne„cesare, fiindcă mine va fi prea tirziu. A sosit ultimul ceas, cînd „se hotărăşte soarta patriei şi a dinastiei".

In afară, generalul Habalov a organizat în grabă un corp de trupă, de vr'o mie de combatanţi,—cavalerie, infanterie şi mitraliere,—pe care l-a trimis, subt comanda colonelului Cutepov, împotriva răsculaţilor, cu ordine năstruşnice.

Dar acest corp de trupă în parte n'a putut rezista presiunii mulţimii înarmate, în parte înşişi soldaţii şovăiau, iar în parte treceau chiar la răsculaţi, omorînd sau gonind pe ofiţerii lor.

Cutepov n'a putut pătrunde nici în strada Chirocina, nici în strada Spasca şi cerea, prin patrule de cazaci, întăriri. Instrumentul de apărare a ordinei aluneca tot mai mult din mînile comandamentului sau se fărămiţa...

Răsculaţii au atacat şi au ocupat arsenalul, unde au găsit vr'o 40.000 de puşti, care au şi fost îndată împărţite între muncitori, punîndu-se astfel începutul batalionului *gărzii roşii*. **

Această „armată revoluţionară" fără cadre, fără ofiţeri şi fără şefi, a incendiat Tribunalul, Clădirea Ohranei, Castelul Lituan (închisoarea), şi s'a aruncat şi la alte închisori să libereze deţinuţii politici, şi chiar şi pe cei de drept comun.

Cînd pompierii au încercat să stingă incendiul Tribunalului, mulţimea i-a împedecat.

Perspectiva Sampsonievski a fost blocată de aglomeraţiuni enorme de popor şi toate străzile învecinate formau un ocean vijelios de capete.

Spre miezul zilei, această masă compactă a putut să pornească, ca un val irezistibil, spre Palatul Tauridei—reşedinţa Dumei Imperiale.

2.—*După amiază*

După miezul zilei, Palatul Tauridei a şi fost invadat de sol-

* *P. Miliucov*,—„Istoria revoluţiei ruse", partea I, p. 41.
** *Rodzianco*,—Loc. cit., în „Arhiva r. r.", v. VI, p.

daţi, muncitori înarmaţi şi de „un public foarte amestecat", *— iar toate împrejurimile Dumei împresurate de mulţimea entuziastă şi furioasă.

Gloata înarmată s'a îndesat în somptuoasa sală de şedinţe a Dumei Imperiale şi în toate încăperile Palatului, până la sufrageril şi bucătării,—şi nu le-a mai părăsit multă vreme nici ziua, nici noaptea... De voe de nevoe, a fost pus la dispoziţia cuceritorilor şi elegantul restaurant al Dumei, iar duduele restaurantului au fost silite să servească graţios—şi gratuit—pe sumbrii lor muşterii. Acest serviciu a fost chiar prima manifestare de organizare a revoluţiei, cînd personalului restaurantului au trebuit să-i vină în ajutor şi cuconiţele voluntare din societate.

Acesta a fost chiar *primul contact* între acţiunea politică a partidelor organizate şi mişcarea maselor de jos.

Un martor ocular descrie astfel aspectul „armatei revoluţionare", în ziua cînd ea, instalată în Palatul Tauridei, a luat pe această cale în stăpînire „forul politic" al vechilor partide:

„Aruncînd o privire în sufragerii, unde gratuit şi cu multă „bunăvoinţă au fost hrăniţi neîntrerupt ziua întreagă soldaţii, am „văzut că gentilele şi ospitalierele gazde parcă vroiau prin ser„viciile lor să captiveze şi să domesticească soldăţimea. Insă sim„ţeam zădărnicia sforţărilor lor, fiindcă soldaţii şedeau încruntaţi „şi mestecau, *fără să lase puştile din mînă*, fără măcar să vor„bească între ei şi fără să-şi comunice impresiile.—Dar ei, „vădit, printr'un fel de *instinct gregar*, aveau conştiinţa de ceva „comun care îi leagă între dînşii, şi îşi gîndeau pe tăcute *gîndurile „lor proprii—străine* pentru ceilalţi, *neînţelese* şi *neaccesibile „interpretării*"... **

Ca să înţelegem această atmosferă, trebue să notăm şi aici faptul asupra căruia vom fi siliţi să mai revenim: că *până în acest moment nici vorbă n'a fost despre vr'o organizare sau conducere a mişcării populare*. In special soldaţii au fost cu desăvîrşire străini de agitaţiile politice din capitală. Primele care s'au clătinat au fost, cum am văzut, *batalioanele de rezervă* şi *unităţile de instrucţie* ale regimentelor Pavlovsc, Volinsc, Preobrajensc şi Lituania,—adică, în majoritate covîrşitoare, ţărani în vrîstă, pe care numai războiul i-a despărţit de familiile şi ogoarele lor şi care, abia îmbrăcaţi în uniformă, nu s'au şi putut desbrăca de atmosfera de acasă. După strigătul de *„pîne"* al greviştilor, ei au prins îndată strigătul de *„Jos războiul!"*,—şi într'o clipă, am simţit că armele lor pot servi şi pentru alt scop, decît pentru a trage în flămînzi.

Şi din clipa aceasta comandamentul avea în faţa lui o masă opacă, inaccesibilă oricăror suggestiuni *străine*, oricăror ordine, ca şi oricăror consideraţii politice, care rupînd toate zăgazu-

* *P. Miliucov*,—loc. cit., p. 42.
** *V. B. Stancovici*,—„Amintiri", p. 71.

rile disciplinei şi ale organizaţiei militare, s'a vărsat în masa muncitorimii răsvrătite, fuzionînd în atmosfera incandescentă a Petrogradului din aceste zile,—cu adevărat într'un „curent de lavă aprinsă“, care a prefăcut în cenuşă tot ce i-a stat în cale.

Numai după ocuparea Dumei, în după-ameaza acestei zile de 12 Mart, constatăm prima încercare de a creia o organizaţie şi o conducere a mişcării.

Din „publicul amestecat“ care a învadat Palatul Tauridei, împreună cu soldaţii şi muncitorii armaţi, s'a improvizat, de către elemente revoluţionare necunoscute, un comitet de iniţiativă, care—în amintirea revoluţiunii din 1905—s'a intitulat „Comitetul *provizoriu* al Sovietului deputaţilor muncitorilor“, care a şi lansat, *fără nici o semnătură*, în numele „reprezentanţilor muncitorilor, soldaţilor şi ai populaţiei Petrogradului care sînt adunaţi în Dumă“, un apel prin care soldaţii şi muncitorii „din toate trupele, trecute de partea poporului, sînt invitaţi să-şi aleagă imediat reprezentanţii, cîte unul din fiecare companie, iar din fiecare fabrică sau uzină cîte un deputat la fiecare mie de muncitori“.

In acelaşi apel, comitetul anonim,—„fără nici o înţelegere prealabilă cu Presidenţia“, cum observă supărat d. P. Miliucov, convoacă pe deputaţii ce ar fi astfel aleşi, *pentru ora 7 sara a aceleiaşi zile de 12 Mart* în *sala de şedinţă a Dumei.* *

Dacă ţinem samă fie chiar numai de timpul material necesar pentru tipărirea şi răspîndirea apelului, intr'un moment cînd cea mai mare parte a capitalei se afla încă subt puterea trupelor guvernamentale şi luptele de stradă nu încetaseră, precum şi de faptul că fabricele şi uzinele erau închise, iar muncitorii lor amestecaţi în mulţimea răzvrătită în toate părţile oraşului—e clar că despre nici o alegere serioasă efectuată până la ora 7 sara nu se putea vorbi.

Nu e mai puţin adevărat, că după „năvălirea barbarilor“ în Palatul Tauridei, *şi numai după aceasta*, prin gestul comitetului anonim, cum recunoaşte şi d. Miliucov, s'a manifestat tendinţa partidelor revoluţionare de a lua asupra-şi direcţia mişcării populare (Cu ce succes vom vedea).

Acest fapt a îndemnat pe membrii Dumei Imperiale, rămaşi într'o cameră lăturalnică a Palatului, să însărcineze pe delegaţii fracţiunilor din Dumă („Senioren-Convent“, după terminologia germană, adoptată de statutul Dumei) de a alege şi ei un „Comitet provizoriu *al membrilor Dumei*“ (NB : *nu al Dumei*, ca un corp constituit, care după consideraţia lor nu putea funcţiona, sesiunea fiind închisă prin decretul din 11 Mart, ci numai al „membrilor Dumei“—organ improvizat şi de expedient). In acelaşi timp „Senioren-Convent“ a primit şi sarcina „de a determina rolul ulterior al Dumei Imperiale faţă de evenimentele începute“.**

* *P. Miliucov*, loc. cit., p. 42.
** Ibid., p. 41.

După ora 2 p. m. numitul „Senioren-Convent“ şi-a îndeplinit însărcinarea şi a desemnat ca membri în „comitetul provizoriu“ pe d-nii Preşedinte M. V. Rodzianco, V. V. Şulghin (naţionalist), V. N. Lvov („centru“), I. I. Dimitrucov (octobrist), S. I. Şidlovski (octobrist), M. A. Caraulov, A. I. Conovalov, Kjevski (progresişti), P. N. Miliucov, N. V. Necrasov („cadeţi“), A. V. Kerenski („travailist“) şi N. S. Ciheidze (social-democrat).

Cum vedem, comitetul a fost alcătuit în mare majoritate de elemente *hotărît conservatoare*,—mai cu samă că d. Ciheidze a refuzat din capul locului să facă parte din el, iar d. Kerenski, după oare care şovăire... nu a acceptat mai tîrziu decît cu rezerve.

Misiunea „Comitetului provizoriu al membrilor Dumei“ a fost precizată cu multă prudenţă (Guvernul dispunea încă de multă armată...): „de a contribui la restabilirea ordinei şi de a stabili contactul cu instituţiile şi persoanele care aveau vr'un raport cu mişcarea“.

Aşa dar membrii Dumei *în acest moment* erau încă departe de gîndul de a forma un guvern revoluţionar sau chiar de a lua direcţia mişcării revoluţionare.

Istoriograful Dumei ne spune anume:

„Toate propunerile, care mergeau mai departe (decît misi-„unea precizată mai sus),—precum: acea de a lua imediat pu-„terea în mînile proprii şi de a organiza ministerul din membrii „Dumei, sau chiar de a proclama Duma ca Adunare Constitu-„antă, au fost respinse parte ca *inoportune*, parte ca *principial incorecte*“—atît de însuşi pomenitul „Senioren-Convent“, cît şi de toate fracţiunile partidelor şi de o nouă consfătuire privată a membrilor Dumei, care au discutat şi au aprobat hotărîrea luată de reprezentanţii fracţiunilor din „Senioren-Convent“.*

Pe cînd astfel, în Palatul Tauridei, pe deoparte, se punea la cale constituirea „Sovietului“, iar pe de altă parte, „Comitetul provizor al membrilor Dumei“ se pregătea cu timiditate să vie „în contact cu instituţiunile şi persoanele în raport cu mişcarea“—pe străzile capitalei mişcarea maselor de soldaţi şi de muncitori se desfăşura cu acelaşi caracter de stihie.

Consiliul de miniştri adunat la ora 2 p. m. la primul ministru Galiţin, care a venit „palid, cu mînele tremurătoare şi cu echilibrul sufletesc sdruncinat“. Dar din raportul lui lămurindu-se că deocamdată răsculaţii nu sînt stăpîni decît pe circumscripţiile Viborg şi Liteini, Consiliul s'a despărţit după noi instrucţii date comandantului militar, şi a hotărît să se mai adune la ora 5 p. m., în palatul Mariei.

* *Ibid*, p. 42.—Trebue dar bine notat acest fapt, fiindcă în scrierile relative la primele zile ale revoluţiei se confundă adesea acest „*comitet* provizoriu al membrilor Dumei“, numit în după-ameaza zilei de *12 Mart* numai pentru „contactul“, „în vederea restabilirii ordinei“, cu „*guvernul* provizoriu“ al Revoluţiei, constituit şi în altă componere, numai în noaptea spre *15 Mart*.

Generalul Habalov a hotărît să-şi concentreze rezervele în piaţa palatină, din care să trimeată o întărire pentru colonelul Cutepov, iar un deteşament în circumscripţia Petersburg.

Dar el a fost silit în curînd să constate că o parte din trupele lui abia pot fi reţinute să nu treacă la răsculaţi, iar altele... n'au cartuşe! Negăsind cartuşe în oraş, generalul Habalov a cerut prin telefon comandantului cetăţii să-i trimeată din Kronstadt, dar acesta i-a răspuns că nici el nu este sigur de garnizoana cetăţii!

Unele detaşamente trimise ca întărire în punctele primejduite, au trecut la „inamic", atrăgînd după ele şi pe cei care până la sosirea lor mai rezistau...

Intăririle chemate din afară întîrziau, fiindcă răscoala a izbucnit şi în împrejurimile Petrogradului. Pe la ora 3 p.m. până şi garnizoana din Ţarscoe-Selo a pornit să prade prăvăliile şi circiumile, intîmpinînd escadroanele care se îndreptau spre capitală din Novgorod cu coşuri pline de alimente şi băuturi... Artileria din Peterhof a refuzat să se îmbarce şi să plece la Petrograd împotriva răsculaţilor...

La Petrograd zona stăpînită de răsculaţi se tot lărgea.

Dar spre sară încă nici una din părţile beligerante nu-şi putea da sama de situaţia reală: răsculaţii—fiindcă nu aveau nici o conducere, şi luptătorii dintr'o stradă nu puteau şti ce se petrece în cea de alături, iar guvernul—fiindcă nu mai putea fi sigur de nici o companie din trupele sale.

Cînd Consiliul de Miniştri s'a adunat din nou în Palatul Mariei, Primul Ministru la ora 6 p. m. a telegrafiat Ţarului la Mohilev, rugîndu-l să pue în fruntea trupelor rămase credincioase pe un general popular şi să încredinţeze ministerul unei personalităţi care s'ar bucura de încrederea generală, adică —formula d-lui Rodziano—mărturisind că guvernul nu mai poate stăpîni situaţia.

Ce se petrecea în acest moment în celalt lagăr ne descrie d. V. B. Stanchevici, care sara a reuşit să pătrundă în Palatul Tauridei.

„Am început să caut pe Kerenski, pe care l-am găsit în„tr'o cameră spaţioasă, unde în afară de el se afla numai Ci„heidze cu gulerul ridicat; amîndoi erau emoţionaţi. Ciheidze „alerga din colţ în colţ. Kerenski... mi-a comunicat că au fost „ocupate poşta şi telegraful, dar că ar trebui trimise întăriri. Eu „i-am răspuns, că nici o întărire nu se poate trimite, până ce „soldaţii nu vor fi aduşi în oarecare ordine. Ciheidze, grăbit, s'a „apropiat de mine, spunînd că aceasta este adevărat, că înainte „de toate e nevoe de ordine, că trebuesc organizate regimentele „sau aşa ceva. Am întrebat pe cineva dimprejur, unde sînt ceilalţi membri ai Dumei. Mi s'a răspuns, *că au fugit simţind că „treaba merge rău*... şi „treaba nu mergea rău", numai că nu „era în mîna celor din Palatul Tauridei, care numai ei singuri *îşi* „*inchipuiau* că sînt conducătorii răscoalei. In realitate însă „răscoala se desfăşura ca o stihie, în stradă. Tribunalul ardea „pe sfîrşite. Pe Liteini şi Nevski erau baricade şi, în fond, o„raşul nu mai era subt puterea guvernului..." *

In vremea aceasta d. Rodzianco mai încerca să se înţeleagă prin fir direct, cu cartierul general din Mohilev...

— Acolo, în jurul Ţarului, ziua de 12 Mart, s'a început şi s'a scris până în sară, după tipicul stabilit. Generalul Vocicov, aghiotantul Ţarului, „făcea giumbuşlucuri", îşi aranja apartamentul şi până la ora 5 după-amează „bătea perdele şi poze pe păreţi", dar în spre sară a înţeles şi el seriozitatea situaţiei şi „a început să rătăcească din loc în loc, roşu la faţă, cu ochii holbaţi".

Dar Ţarul încă nu-şi pierduse cumpătul. Ca răspuns la telegrama amintită mai sus a Primului Ministru, prin care îl rugase între altele să numească un nou guvern, după formula lui Rodzianco, i-a telegrafiat:

„Cu privire la Comandantul Petrogradului am dat ordinul în con„secinţă şefului Statului meu Major. Asemenea cu privire la trupe. „D-tale personal îţi încredinţez toate drepturile necesare pentru „guvernarea civilă. *In ce priveşte schimbări în compunerea „Ministerului le găsesc în actualele împrejurări inadmisibile. „Nicolae*"...

3.—*Noaptea*

După căderea nopţii, odată ce întunericul cuprinse capitala, cumpăna a început să se plece hotărît de partea răsculaţilor.

Trupele guvernamentale se topeau din minut în minut fără luptă, şi chiar fără nici un contact cu răsculaţii: se mistuiau în vălul nopţii. In fiecare moment venea cîte o ştire de o nouă parte a oraşului căzută subt stăpînirea mulţimii răzvrătite. Cea mai mare parte a oraşului era de fapt subt puterea acesteia.

Despre o ofensivă nu mai putea fi vorba. Cel mult, se mai putea spera de a se menţine în apărare în Piaţa Palatină, până la sosirea întăririlor—care însă tot nu soseau...

Miniştrii adunaţi în Palatul Mariei „umblau zăpăciţi, aşteptau arestul".

Despre starea lor sufletească în acest moment vorbeşte elocvent faptul povestit de d. Rodzianco:

„Venind ştirea că mulţimea se îndreaptă spre palatul Ma„riei, toate luminile au fost stinse şi au fost aduşi în grabă un „număr de soldaţi din trupele rămase credincioase guvernului,

* *V. B. Stanchevici*, —„Amintiri" p. 67-68.

„pentru apărare. Dar atacul așteptat nu s'a produs; și după „mărturisirea unuia din Miniștri, cînd luminile au fost re- „aprinse, el, spre mirarea lui, *s'a găsit subt masă*"...*

Primul Ministru, după o consfătuire cu Ministrul de Războiu Beleaev, s'a adresat d-lui Protopopov, Ministrul cel mai urît de mulțime, cu rugămintea de a declara oficial că este bolnav și de a se retrage. Protopopov s'a ridicat, a aruncat rușinat: „Ei, bine, mă supun"... și a plecat, cu cuvintele: „Nu-mi rămîne decît să mă împușc"...

După ora 8 sara, în cabinetul președintelui Consiliului de Miniștri s'au strîns într'un conciliabul, afară de însuși Primul Ministru Galițin, Marele Duce Mihail Alexandrovici, miniștrii Crijanovski și Beleaev, și *d. Rodzianco* (în acest moment—președintele „Comitetului provizoriu", care hotărîse, cum se arată mai jos, *„să ia puterea în mînile sale" !*), spre a se înțelege asupra textului telegramei, pe care Marele Duce urma să o trimeată Țarului. Mihail Alexandrovici comunica fratelui său despre „seriozitatea situației" și despre necesitatea de a numi un Prim-Ministru, care să fie în drept a-și alcătui un cabinet, după cerințele vremii; el întreba, dacă Țarul nu-l va împuternici să declare imediat despre aceasta, și din parte-i recomanda pe *prințul G. E. Lvov*, oferindu-se a primi Regența.

Indată ce textul definitiv al telegramei a fost primit de consfătuire, Marele Duce și generalul Beleaev au și plecat spre a o transmite prin fir direct la Mohilev.

In curînd după aceasta, generalul Zanchevici, care fusese alăturat Comandantului Habalov, cu desăvîrșire demoralizat, și-a pus uniforma regimentului Pavlovsc din garda Imperială și s'a dus spre trupele adunate în Piața Palatină, dar după ce a stat de vorbă cu soldații, a ajuns la convingerea că nu se mai poate pune multă nădejde în ei. Era clar că Piața Palatină nu mai putea fi apărată. Miniștrii au plecat din Palatul Mariei, iar trupele pe la ora 9 sara au fost mutate la Amiralitate,—apoi, mai tîrziu, pe la ora 11 de noapte, au fost aduse la Palatul de Iarnă; cu acest prilej s'a constatat că marinarii și o parte din infanterie s'au împrăștiat; guvernul nu mai dispunea decît de 1500—2000 de oameni...

— In celălalt lagăr, în Palatul Tauridei, odată cu căderea nopții și lămurirea proporțiilor luate de mișcarea revoluționară, temperatura, dimpotrivă, creștea.

Mai întăiu s'a constituit „Sovietul".

Drept vorbind, cum nu se putuse face alegeri serioase, tot așa nu se putea vorbi măcar de verificare de mandate, nici de „constituire" normală.

De fapt, totul se mărginise, atunci în sara zilei de 12 Mart, aproape numai la erijarea cu dela sine putere a celor vr'o 2000 de soldați, muncitori și „public amestecat" care după ora 12 s'au înghesuit în sala de ședință a Dumei, în „Sovietul deputaților soldaților și muncitorilor".

* „Arhiva r. r.", v. VI, p. 58.

Dar putea măcar porni, de aici, din acest moment o acțiune de reală *conducere* a mișcării revoluționare?

Incă multe zile acest Soviet nu a fost, cum ne spune un membru al lui, decît o adunare de soldați semi-agramați, care a apărut în rolul de „conducători", pentrucă nu cerea dela nimeni nimic, pentrucă el nu era decît o firmă, care serviabil acoperea *o totală lipsă de conducere*".*

Dar acolo totuși, din primul moment, au răsunat voci hotărîte,—și amestecul organizațiilor revoluționare constituia o vădită primejdie pentru „democrația burgheză".

In fața acestei primejdii, lămurindu-se și situația desperată a guvernului, „Comitetul provizoriu al membrilor Dumei", care nu era îndreptățit, pe temeiul hotărîrii luate cu puține ceasuri înainte, decît „de a stabili contactul cu instituțiile și persoanele în raport cu mișcarea, spre a contribui la restabilirea ordinei", în aceiași sară de 12 Mart, după consfătuirea „Sovietului", a hotărît să facă un pas mai departe și să ia în mînile lui puterea, care luneca din mînile guvernului".

Dar în realitate, el a hotărît deocamdată numai să se trimeată imediat după prințul Lvov, care lipsea din Petrograd, întrucît încă din era conspirațiilor opoziției liberale, acesta fusese desemnat să facă parte din guvern. Până atunci—„în așteptare să vie momentul pentru formarea gvernului, Comitetul provizoriu s'a mărginit să-și numească imediat comisarii, dintre membrii Dumii, pe lîngă toate instituțiile superioare de guvernămînt pentru a restabili fără întîrziere mersul normal al aparatului administrativ".**

Pentru moment, nici de aici stihia revoluționară, care își rostogolea mai departe valurile-i năprasnice pe străzile și piețele Capitalei, nu putea aștepta vre-o inițiativă de conducere.

— Trupele revoluționare, în cartierele care erau treptat ocupate de ele, făceau perchiziții dezordonate, în mijlocul impușcăturilor și altor excese, și arestau unde găseau pe miniștri și alți demnitari ai Imperiului.

Pe la miezul nopții, generalul Beleaev, Ministrul de Războiu, voind să vorbească la telefon cu Ministrul Comunicațiilor, pe care îl știa în Palatul Mariei, a auzit în receptor voci străine, și la cuvintele: „Am răsfoit acest pachet, la celelalte hîrtii", a depus receptorul și a dispus ca orice comunicații telefonice cu Palatul Mariei să înceteze.

* *V. B. Stanchevici*,—„Amintiri", p. 77.
** *P. Miliucov*,—„Istoria revoluției ruse", partea I, p. 43.

Pe la ora 1 de noapte, în Palatul de Iarnă, unde se instalase, cum am văzut, Comandamentul cu trupele rămase credincioase, s'a primit înştiinţarea, prin firul direct, dela cartierul general, că generalul Ivanov este numit „dictator cu depline puteri pentru a restabili ordinea desăvîrşită în Petrograd şi împrejurimile lui", şi că pleacă fără întîrziere la post, cu trupele necesare.

Dar faţă de ştirile primite asupra mişcării răsculaţilor, s'a ridicat chestia necesităţii pentru Comandament de a părăsi, cu trupele lui, Palatul de Iarnă. După o consfătuire între comandanţii Habalov şi Zanchevici cu Ministrul de Războiu Beleaev, sosit acolo pentru moment cu Marele Duce Mihail, care nu reuşise să plece la Gatcina unde locuia,—ei se gîndesc întîiu să treacă cu trupele în Cetatea Petru şi Pavel, dar comandantul Cetăţii, chemat la telefon, comunicînd că răsculaţii au postat în Piaţa Troiţei automobile blindate şi tunuri şi că podul Troiţii este baricadat, în zori de zi iau hotărîrea să mute trupele lor din nou la Amiralitate.

— La Mohilev, primindu-se telegrama Marelui Duce Mihail Alexandrovici, prin care acesta recomanda pe prinţul Lvov şi se oferea ca Regent, Ţarul, neclătinat, i-a răspuns pe loc, prin generalul Alexeev că —„Majestatea Sa mulţumeşte pentru atenţiune. Va pleca mîine la Ţarscoe-Selo şi singur va lua hotărîrea cuvenită"...

Plecarea era, în adevăr, hotărîtă în legătură cu ştirile primite din Ţarscoe-Selo, întrucît Împărăteasa avea de gînd să plece cu copiii întru întîmpinarea Ţarului.

Dubenski povesteşte în jurnalul său, că la 12 Mart a avut loc în cabinetul Ţarului o consfătuire intimă între Ţar, Alexeiev, Frederiks şi Voeicov. Alexeiev (probabil ca rezultat al convorbirilor prin fir direct cu neastîmpăratul Preşedinte al Dumei) sfătuia pe Ţar să accepte propunerile d-lui Rodzianco; Frederiks tăcea, iar Voeicov insista ca Ţarul să nu facă nici o concesiune şi-l îndemna să plece imediat la Ţarscoe-Selo.

După prînz, Ţarul a chemat la el în cabinet pe generalul Ivanov,—iar pe la ora 9 sara s'a aflat că generalul fiind numit *dictator*, porneşte adouazi cu un tren expres, în care vor fi îmbarcate şi trupe de elită, la Petrograd.

La ora 12 de noapte generalul Voeicov, aghiotantul Ţarului, a comunicat suitei ordinul Împăratului de plecare chiar în cursul nopţii. Astfel întoarcerea a fost avansată numai cu o zi, faţă de termenul fixat la plecare din Ţarscoe-Selo.

Trenul suitei a şi pornit din Mohilev la ora 4, iar cel imperial, la ora 5 de noapte.

Biblioteca Universitatii Iasi

A şasa zi: Marţi 13 Martie 1917

1.—*Sfîrşitul luptelor de stradă*

Marţi 13 **Mart**, puterea formidabilă a exploziei revoluţionare din Petrograd a fost vădită din zori de zi, pentru oricine.

„Pe străzi,—scrie un martor de încredere,—tot timpul, neîncetat, peste tot, în aparenţă fără cauză şi fără scop, se auzeau detunături de mitraliere, de puşti şi de revolvere. Se părea că puştile trag singure şi că depozitele imense de explozibile, îngrămădite împotriva adversarului, căpătaseră însuşirea de a exploda dela sine, în dosul frontului, omorînd şi rănind la întîmplare pe cine se nimerea. Acumulările de ură au izbucnit deodată şi ca un torent de apă mîloasă s'a revărsat pe străzile Petrogradului în formă de violenţe sălbatece împotriva gardiştilor, de goană după suspecţi, subt chipurile soldaţilor excitaţi, care alergau încolo şi încoace, cu viteză turbată în automobile...

„Era greu să mai răsbaţi până la Dumă,—soldaţi, marinari, muncitori se îndreptau în masă într'acolo..."*

Dar acum, subt presiunea evenimentelor din ajun, veneau şi *ofiţerii* şi chiar unităţi întregi de trupe, în complectul lor şi în deplină ordine, cu comandanţii lor în cap.

— Generalii Habalov, Zanchevici şi Beleaev (acesta se despărţise de Marele Duce Mihail Alexandrovici abia după ora 2 de noapte),—care s'au mutat cum am văzut, pe cînd încă nu se luminase bine de zi, cu o mînă de ofiţeri şi soldaţi, ce le mai dădeau ascultare, din Palatul de Iarnă în clădirea Amiralităţii,—au ocupat acolo faţadele îndreptate spre Perspectiva Nevski; artileria a fost postată în curte; infanteria a fost înşirată prin sălile etajului al doilea; în colţuri pentru a trage, în caz de atac, în flancul asediatorilor, au fost aşezate mitralierele. Muniţii ei aveau puţine, cartuşe de loc şi de mîncare nimic; cu greu au putut căpăta puţină pîine pentru soldaţi; caii escadronului de cazaci au rămas neadăpaţi şi nehrăniţi.

Din cînd în cînd din stradă şi din clădirile învecinate erau îndreptate focuri de puşcă în direcţia Amiralităţii; însă garnizoana ei nu răspundea.

Pe la ora 8 dimineaţă, după ordinul generalului Ivanov, noul „dictator", a fost chemat din Cartierul General la firul direct „Comandantul Petrogradului", generalul Habalov, şi atunci a avut loc schimbul impresionant al următorului şir de întrebări şi răspunsuri, care trebuiau să lumineze pe comandantul cruciadei antirevoluţionare asupra situaţiei din Petrograd şi să-i servească ca punct de plecare „pentru restabilirea desăvîrşită a or-

* *V. B. Stanchevici*,—„**Amintiri**", p. 68.

dinei în Capitală şi împrejurimi", cu care fusese însărcinat de Împărat (Trebue să notăm pentru înțelegerea convorbirii, că întrebările se făceau după o listă întocmită de „dictator" în lipsa acestuia dela aparat):

1. — Care din unitățile de trupă sînt în ordine şi care produc neorînduieli?

— Am subt ordinele mele în clădirea Amiralității patru companii de gardă, cinci escadroane de cavalerie şi două baterii de artilerie; celelalte trupe au trecut de partea revoluționarilor, sau în înțelegere cu dînşii rămîn neutrale; soldați izolați şi bande rătăcesc prin oraş, trăgînd în trecători, dezarmînd pe ofițeri.

2. — Care din gările Capitalei sînt păzite de trupele guvernului?

— Toate gările sînt în puterea revoluționarilor şi riguros păzite de ei.

3. — În care cartiere ale oraşului a fost menținută ordinea?

— Tot oraşul este în puterea revoluționarilor; telefonul nu funcționează şi nu avem legătură cu cartierele oraşului.

4. — Ce autorități diriguesc aceste cartiere?

— Nu pot răspunde.

5. — Ministerele pot funcționa normal?

— Miniştrii sînt arestați de revoluționari.

6. — Ce autorități polițieneşti aveți în momentul acesta la dispozițiile D-voastră?

— Nici una.

7. — Ce organizații tecnice şi economice ale administrației militare se află acum la dispoziția D-voastră?

— Nici una.

8. — Ce cantitate de provizie aveți la dispoziție?

— Provizie la dispoziția mea nu am; în oraş se găseau la 25 Februar (10 Mart) cinci milioane de puduri de făină în depozite.

9. — Multe arme, artilerie şi muniții au căzut în mîna răsculaților?

— Toate depozitele sînt în mîna răsculaților.

10. — Ce autorități militare şi care din Statele Majoare sînt încă subt ordinele D-voastră?

— La dispoziția mea personal am numai pe Şeful Statului Major al circumscripții mele; cu celelalte autorități din circumscripție nu am nicio legătură.

Dacă „dictatorul" ar fi stat el însuşi la aparat, după răspunsul la prima întrebare, nu mai avea nevoe să înşire pe celelalte, formulate, evident, în ipoteza unei alte situații...

Ceva mai tîrziu, generalul Beleaev, „Ministrul de Războiu" telegrafiază Țarului pe linie:

„Situația continuă a fi ca şi înainte, îngrijitoare (ce eufemism „delicios!): rebelii au pus mîna în toate părțile oraşului pe institu„țiile de guvernămînt; trupele trec de partea lor sau rămîn neu„trale; ofițerii peste tot sînt dezarmați; sosirea grabnică a tru„pelor de ajutor este extrem de dorită"...

Pe la miezul zilei la Amiralitate s'a prezentat aghiotantul Ministrului de Marină, care a cerut evacuarea edificiului, pentrucă răsculații în cazul contrar amenință să deschidă asupra lui focul de artilerie din cetatea Petru şi Paul, şi Ministerul, evident, se îngrijeşte de soarta edificiului, de care este răspunzător!

După o consfătuire s'a hotărît, că rezistența mai departe este inutilă. Artileria a fost trimisă în cazarmele ei, luînd însă închizătorile tunurilor, pentrucă acestea să nu mai poată servi; mitralierele şi puştile au rămas ascunse în clădirea Amiralității, iar toată infanteria concediată fără arme.

După aceasta, generalul Beleaev a trecut în localul Statului Major de unde la ora 2.20 p. m. a expediat şefului Marelui Stat Major, la Mohilev, următoarea *telegramă secretă:*

„Pe la ora 12, astăzi 28 Februar (13 Mart), rămăşițele „trupelor rămase credincioase, în număr de 4 companii, 1 esca„dron de cazaci, 2 baterii de artilerie şi o companie de mitra„liere au fost evacuate din Amiralitate, după cererea Ministerului „de Marină, pentru a nu expune edificiul bombardamentului. „Trecerea acestor trupe în altă parte n'am găsit că ar fi oportună „fiind dat că nu sînt prea sigure. Unitățele au fost trimise în „cazarmele lor, dar spre a evita căderea armamentului în mî„nile răsculaților, închizătorile dela tunuri au fost predate Ministerului de Marină"..

În acelaşi timp, toate trupele din Țarscoe-Selo de asemeni au trecut de partea răsculaților, şi dela ora 12 a acestei zile de 13 Mart familia imperială rămasă în Palatul Alexandru, a fost luată subt pază de către trupele revoluționare...

Astfel, la ora 12 din 13 Mart 1917, guvernul Țarului a fost lichidat în circumscripția Petrogradului. Miniştrii care mai rămăsese liberi, au fost vînați unul cîte unul, arestați şi închişi într'o cameră a Palatul Tauridei.

2. *Capitala fără guvern*

Vechiul guvern a fost lichidat în Petrograd.

Dar guvernul revoluționar?

Acesta în momentul arătat nu se născuse încă!

Mişcarea revoluționară, până la răsturnarea guvernului, *nici un moment nu a avut vre-un organ de conducere, care în ceasul victoriei să-şi fi putut asuma imediat acțiunea de guvernămînt* până la constituirea organelor normale de ocîrmuire.

Acesta este faptul capital al revoluției ruse, bogat în urmări.

In adevăr, Palatul Tauridei a fost un centru de pelerinaj pentru trupele trecute la revoluţie, un simbol al stăpînirii de către popor al *sediului legal al voinţii naţionale*.

Dar atîta! De acolo nu pornise, până la căderea guvernului ţarist, *nici o iniţiativă şi nici o directivă* pentru acţiunea revoluţionară, precum nu se ridicase, nici acolo, nici în altă parte, nici un centru de cristalizare a voinţii revoluţionare, nici un organ care să întrupeze, în conştiinţa mulţimii răsculate, aspiraţiile ei, şi care deci *să aibă dreptul*, ca însăşi expresiea revoluţiei, de a vorbi în numele poporului biruitor, şi *să fie acceptat de el* ca un factor de autoritate şi diriguire.

Dimpotrivă, în sălile spaţioase ale Palatului, ticsite de „soldaţi, muncitori înarmaţi şi public amestecat", printre care erau înăbuşiţi cîţiva membri ai Dumei, care se simţeau prizonieri ai acestei mulţimi heteroclite,—tocmai în ceasul acesta de cumpănă, cînd guvernul imperial zăcea ca o otreapă nemernică în una din încăperile lui,—se afirma un conflict ireductibil de interese şi aspiraţii, dînd naştere, dela început, la *două* focare rivale de acţiune revoluţionară şi întredeschizînd astfel sumbrele perspective ale viitorului.

„Sovietul deputaţilor muncitorilor şi soldaţilor", abia constituit,—am văzut cum, în cursul nopţii,—îşi ţine de atunci neîntrerupt, zi şi noapte, şedinţa, lansează însă imediat, în dimineaţa acestei zile de biruinţă, un manifest în care declară că— „lupta continuă; ea trebue dusă până la sfîrşit; vechea autoritate trebue distrusă până la capăt şi să cedeze locul guvernării poporului prin popor... Pentru desăvîrşirea luptei în interesul democraţiei *poporul trebue să creeze organizaţia propriilor lui puteri*". In vederea aceasta, Sovietul îşi asumă, ca *problemă fundamentală*, sarcina de a crea această organizare şi, în consecinţă, numeşte „comisari regionali pentru întronarea autorităţii populare în circumscripţiile Petrogradului" şi invită populaţia de a se strînge fără întîrziere în jurul Sovietului, de a organiza comitete locale pe regiuni şi de a lua în mînile ei cîrmuirea tuturor afacerilor locale".*

Dar discuţiile interminabile în sala de şedinţă a Dumei întrerupte mereu de incidente zgomotoase şi veşti senzaţionale, în mijlocul miilor de soldaţi şi muncitori obosiţi şi excitaţi, nu reuşiseră, până în acest moment, măcar să precizeze caracterul şi limitele revendicărilor, pentru care poporul era chemat să continue lupta.

Pe cînd, astfel, Sovietul nou născut îşi căuta cărarea şi solicita poporul, care a luptat *fără el* şi a biruit *fără el*, să se strîngă *numai în jurul lui* şi să-l recunoască de acum înainte ca singurul diriguitor şi conducător, până la desăvîrşirea victoriei, ignorînd cu totul „Comitetul provizoriu al membrilor Dumei",—

* *P. Miliucov*, „Istoria revoluţiei ruse", partea I, p. 44—45.

aceasta din urmă îşi lua, din parte-i, de asemeni aere de singurul organ *legitim*, dacă nu şi legal, de cîrmuire a statului, ca şi de singurul focar al mişcării revoluţionare.

Membrii „Comitetului provizoriu", în frunte cu solemnul lui Preşedinte, „stallmeisterul" Rodzianco, eşise în balconul Dumei să ţină discursuri de salutare trupelor, venite să aducă omagiu revoluţiei; Membrii Dumei cutreerau căzărmile ca să întreţină pe soldaţi asupra problemelor momentului; în calitate de „comisari" ei veneau în contact cu secretarii diferitelor ministere şi cu şefii de birou ai diferitelor cancelarii,—dar ei simţeau, în promiscuitatea Palatului invadat, că nu se pot rǎzima pe nimeni şi pe nimic, că stau în aer. Şi nu numai fiindcă soldaţii şi muncitorii au luptat şi au biruit *fără ei*, cum şi fără vecinul din sala de şedinţă a Dumei, dar pentrucă ei acum nu găseau măcar *o limbă comună* cu poporul răsculat, pe care năzuiau să-l conducă, şi nici nu puteau, prin toate antecedentele lor şi prin situaţia ce şi-au creat-o ca „opoziţia liberală" de pe vremuri, să accepte singurele lozinci, care aflau răsunet în sufletul mulţimii.

Un observator foarte fin,—care a fost în Palatul Tauridei, chiar în dimineaţa zilei de 12 Mart, şi a văzut pe membrii „Comitetului provizoriu" şi pe Preşedintele lui, d. Rodzianco, rătăcind *în inghesuiala* „poporului triumfător" prin sălile şi coridoarele *Dumei*,—descrie astfel atmosfera acestor cercuri în această zi de „victorie"... a lor:

„*Oficial*, cu toţii jubilau, glorificau revoluţia, strigau „*urale* în onoarea luptătorilor pentru libertate, se împodobeau cu „panglici roşii, se primblau subt cutele drapelului roşu... cu toţii „spuneau «noi», revoluţia «noastră», victoria «noastră» şi liber„tatea «noastră». Dar în inima lor, în conversaţii între patru „ochi—se inspăimîntau, se cutremurau şi se simţeau prizonieri „ai stihiei vrăjmaşe, care merge pe nişte căi necunoscute.. Nu „vom uita niciodată figura lui Rodzianco: acest *grand seigneur* „şi impozant demnitar al statului, păstrîndu-şi majestoasa dem„nitate, dar cu faţa palidă şi încremenită de adîncă suferinţă şi „desperare, se strecura printre gloatele de soldaţi descinşi şi „desmăţaţi prin coridoarele Palatului Tauridei. După terminolo„gia *oficială*—«soldaţii au venit să sprijine Duma în lupta ei „cu guvernul», dar de fapt—Duma s'a trezit *suprimată din* „*primele momente*...

„Şi aceiaşi expresie era scrisă pe feţele tuturor membrilor „Comitetului provizoriu al Dumei, şi ale celor din cercul lor. Mi „s'a spus, că reprezentanţii blocului progresist al Dumei, acasă „la ei, *plîngeau isteric de desperare neputincioasă*"...*

In această situaţie, Comitetul,—deşi hotărîse în ajun „de a lua puterea" şi de a forma un „guvern provizoriu" din membrii Dumei, desemnaţi încă în epoca conspiraţiilor opoziţiei libe-

* *V. B. Stanchevici*,—„Amintiri". p. 71.

rale,—acum, după „victorie", nu îndrăznea, nici nu putea să facă nici un pas hotărîtor în această direcție, pentrucă, după mărturisirea d-lui P. Miliucov, acum„ Problema *mai apropiată* a Comitetului provizoriu și a guvernului pe care urma să-l formeze, era: să-și lămurească raporturile față de *reprezentanța partidelor socialiste* care s'a constituit alături de el (în chiar „casa lui"!) și care din primul moment și-a manifestat *pretenția de a vorbi în numele claselor democratice ale populației*, lor a soldaților, a muncitorilor, iar apoi și a țărănimii".*

Fără această prealabilă „lămurire", evident—*cum* și *cu ce mijloace* ar guverna „guvernul" format de Comitetul Dumei,—strîns între trenul imperial, care se apropia (și pentru care „Comitetul provizoriu" era tot așa de criminal ca și Sovietul!) și acest Soviet, care discuta până la amețire în sala de alături, fără să vrea să știe de Comitet, și trimitea în toate părțile emisari și „comisari regionali" anume spre a-l izola?

Așa dar, situația „triumfătorilor" din Palatul Tauridei pe ziua de 13 Mart se poate rezuma în trei cuvinte,— ei „băteau apa în piuă": Sovietul discuta și vota rezoluții după rezoluție, care adesea se băteau cap în cap și de care nu ținea încă nimeni sama; Comitetul provizoriu „jubila" și „se înspăimînta"; d. Rodzianco ținea discursuri solemne trupelor revoluționare și alerga în fiecare ceas la firul direct ca să se înțeleagă cu Țarul și cu Cartierul General; d. P. Miliucov se *indigna* de „pretenția Sovietului de a *reprezenta democrația*" și se căznea să stabilească măsura de acceptabilitate a „lozincilor aruncate în popor, independent de Duma Imperială"...**

Ziua s'a sfîrșit, dar guvernul revoluționar nu s'a format.

Lupta împotriva puterilor Țarismului rămînea să o ducă și mai departe soldații răzvrătiți și muncitorii înarmați singuri, ca și până acum, cum pot și cum știu, fără conducere și fără plan de acțiune, — nu soldații și muncitorii Sovietului improvizat de eri, care—așezați în fotoliile Palatului Tauridei -- prea curînd s'au dovedit numai „o turmă serviabil și amical dispusă", bună „numai ca o firmă pentru a acoperi lipsa totală de directivă" ***, ci acei de pe străzile Petrogradului, care trăgeau necontenit din puști și mitraliere și „goneau cu o viteză turbată în automobile".

Și aceste puteri, pe care ei le aveau de înfruntat, în afară de Petrogradul cucerit, erau încă enorme —imensul aparat de stat, elaborat în cursul veacurilor de dominație absolută, cu armata de milioane de pe front, cu generalii ei, care încă se întreceau în asigurări de credință și de devotament.

* *P. Miliucov*,—„Istoria revoluției ruse", partea I, p. 44.
** *P. Miliucov*,- loc. cit., p. 45.
*** *V. B. Stanchevici*,—„Amintiri", p. 75 și 77.

3.—*Cruciada împotriva revoluției*

Țarul în adevăr a plecat spre Petrograd, lăsînd în urma lui la Cartierul General pe un „dictator" cu împuterniciri nemărginite de a organiza și de a conduce asupra capitalei răzvrătite o cruciadă de exterminare.

Acest „dictator", generalul Ivanov, chiar în dimineața acestei zile de 13 Mart a trimis spre Petrograd de pe frontul de Nord,—cel mai apropiat de capitală, — regimentul de Tarutinsc, regimentul de Borodinsc și două regimente de cavalerie, și a dispus să fie expediate de pe frontul de Vest de asemeni două regimente de infanterie, două de cavalerie și unitatea de mitraliere Colt, cu artileria necesară.

Comandantul din Țarscoe-Selo a primit dela el ordinul telegrafic: de a pregăti cartiere în oraș și împrejurimi pentru 13 batalioane, 16 escadroane și 4 baterii. Rezultatul comunicați-mi *mîne 1 (14) Mart în stația Țarscoe-Selo*".

În același timp, generalul Ivanov a luat măsuri ca să fie adus imediat la cunoștința tuturor atutorităților civile și militare următorul „pricaz" al Țarului: „Toți miniștrii sînt obligați să execute toate ordinele comandantului suprem al circumscripției Petrogradului, generalul Ivanov, *fără împotrivire și discuție*".

După ce a stabilit ordinea de bătae, după ce a desemnat pe colaboratorii săi principali și a dat ordinele necesare spre a putea concentra în fața Petrogradului trupe suficiente pentru a zdrobi pe răsculați,—generalul Ivanov la ora 1 după-amează a plecat și el din Mohilev, cu un tren special, spre *frontul revoluției* (Telegrama despre încetarea rezistenții la Petrograd l-a ajuns numai în drum).

Astfel în ziua aceasta, cînd străzile Petrogradului îmbătat de victorie, răsunau de detunături și de zgomotul motoarelor care purtau pe soldați „cu viteză turbată", iar Palatul Tauridei se frămînta „în lămurirea raporturilor",—de pe fronturi se îndreptau spre capitală după un plan strategic eșaloanele de infanterie, cavalerie,artilerie și mitraliere. Pe linia dela Mohilev înaintau trei trenuri speciale: cele două cu Împăratul și suita lui, mai încetișor, cu primiri solemne și entuziaste în gări, de către comandanții militari, guvernatori, ispravnici și jandarmi; iar după ele mîna cu viteză mare, spre a le întrece, trenul „dictatorului" care ducea cu el și o trupă de elită,—între altele un batalion al „cavalerilor Sf. Gheorge".

Generalul Ivanov a ajuns pe la ora 6—7 seara la Vitebsc, cu o mică întîrziere, și a purces mai departe.

În cursul zilei el a expediat mai multe telegrame urgente cu ordinele pentru formarea și transportul diferitelor unități de trupă, și s'a pus în contact cu generalii Danilov, Ruzski, Gulevici, prințul Trubețcoi, etc. Se părea că norii grei de vijelie se adună din toate părțile spre Nord.

La ora 3 după-amează, Țarul a ajuns la Veazma, de unde a expediat Țarinei (în englezeşte) telegrama :

„Am plecat astăzi dimineață la ora 5. Cu gîndul sînt în-„totdeauna împreună. *Timpul e splendid.* Sper că vă simțiți „bine şi liniştit. *Sînt trimese trupe multe de pe front.* Cu „multă dragoste. Niki"...

Dar după căderea nopții atmosfera s'a schimbat : s'a aflat telegrama membrului Dumei, d. Bublicov, expediată în numele „Comitetului provizoriu" pe toate liniile căilor ferate, *cu invitația de a nu transporta trupele guvernamentale împotriva Petrogradului.*

In stația Bologoe cei din trenul suitei au aflat că în Lubau sînt postate nişte trupe nesigure, care ar putea opri trenurile imperiale,—dar şi-au continuat drumul înainte. Insă în stația Visera s'au primit veşti şi mai neliniştitoare asupra atitudinii acestor trupe. Atunci s'au hotărît să aştepte sosirea trenului Țarului.

Acesta a sosit pe la ora 2 noaptea. Generalul Sablin s'a dus acolo şi a trezit din somn pe aghiotantul Țarului, generalul Voeicov, care a şi intrat în vagonul Țarului, l'a deşteptat şi i-a comunicat că marşruta prin Tosna (vr'o 50 kilometri de Petrograd) ar fi riscată, fiindcă stația ar fi fost ocupată de trupe revoluționare.

Țarul a poruncit: „Atunci, să *mergem spre cel mai apropiat* comandament de front".

Voeicov a eşit vesel, cu cuvintele: „Mergem în Pscov,—acum sînteți mulțumiți ?".

Astfel, planul călătoriei Țarului a fost schimbat,—cele două trenuri imperiale s'au întors în direcția Pscovului,—la o depărtare de vr'o 350 kilometri de punctul unde ajunsese.

Motivele bucuriei suitei sînt consemnate în jurnalul lui Dubenski: „Acolo e generalul Ruzski, om deştept şi cuminte. Răzimați pe frontul lui Ruzski, putem porni acțiunea împotriva Petrogradului. Din Pscov e mai uşor de a organiza o armată şi a o trimite spre Petrograd. Pscov e un vechiu oraş provincial, cu o populație liniştită. De acolo se poate mai uşor veni în ajutorul familiei imperiale."

Dar totuşi suita imperială începe a recunoaşte necesitatea de a se acorda „Constituția". Acelaşi jurnal notează mai departe :

„Toți intimii Țarului... vorbesc de introducerea Constituției... „Contele Frederiks, Nilov, Contele Grabbe, Fedorov, Dolgo-„ruki, Leuchtenberg, toți spun că trebue numai *căzut la tocmeală* cu Comitetul provizoriu"...

Trenul dictatorului Ivanov însă îşi urma neîntrerupt calea înainte, învăluit de noapte...

A şeptea zi : Mercuri 14 Mart 1917

Aşa dar Mercuri 14 Mart, dimineața, situația se înfățişa astfel :

Pe străzile Petrogradului toată noaptea au continuat excesele,—vînătoarea după vechii miniştri şi demnitari ai Imperiului, maltratarea polițiştilor şi a jandarmilor; împuşcături şi goana „cu viteză turbată" în automobile.

In Palatul Tauridei, discuțiunile Sovietului deasemeni, n'au contenit — cei mai mulți deputați, soldați şi muncitori mîncau şi chiar dormeau în sala de şedință — încît nu era nevoe de suspendare...

La nici o înțelegere cu Comitetul provizoriu al membrilor Dumei nu se ajunsese încă.

Guvernul provizoriu tot nu s'a format. Preşedintele Dumei cu multă stăruință întreținea convorbiri telegrafice cu comandanții fronturilor, şi prin ei, cu Țarul, despre necesitatea de a însărcina cu formarea guvernului, pe „un om, care se bucură de încrederea generală".

Țarul se îndrepta spre Pscov,— puțin-clătinat în intransigența lui de până acuma, gîndindu-se şi la oarecare concesiuni, dar hotărît, răzimat pe frontul comandat de generalul Ruzski, să continue lupta împotriva revoluției.

Generalul Ivanov înainta spre Țarscoe-Selo adunînd trupele de pe front şi organizînd războiul împotriva Petrogradului.

Să reluăm firul evenimentelor, pentru ziua de 14 Mart.

1.—*In Petrograd: între Soviet şi Comitet.*

In cursul zilei au fost arestați de soldați şi muncitori şi ultimii din vechii miniştri (cel de Războiu şi cel de Marină) şi locuințile lor devastate; în acelaşi timp unități nouă de trupă din împrejurimile capitalei s'au înfățişat să-şi mărturisească credință către revoluție.

Dar în Palatul Tauridei situația nu s'a limpezit până la sfîrşitul zilei.

Comitetul provizoriu al membrilor Dumei căuta cu multă energie să vie în contact cu diferitele autorități, mai cu seamă în provincie, cerîndu-le adeziunea la acțiunea lui.

D. P. Miliucov ne spune că în această zi au fost „desemnați" şi membrii guvernului provizoriu, căruia urma „să-i fie încredințată *de către comitet* puterea". Dar în realitate este vorba de cei desemnați încă din timpul conspirațiilor,— iar din cei solicitați acum de Comitet să accepte vr'un portofoliu, unii ca d. Ciheidze care nu a voit să facă parte nici din Comitetul provizoriu, au refuzat categoric, iar alții, ca d. Kerenski, încă nu şi-au dat consimțimîntul.

Intr'un cuvînt, guvernul provizoriu nu s'a putut constitui nici în ziua de 14 Mart.

Şi nu s'a putut constitui, — fiindcă încă tot nu s'a putut ajunge la „lămurirea raporturilor cu democrația revoluționară", stăpînă pe Sovietul din sala de ședință a Dumei.

Dar în cursul zilei au fost realizate totuşi în această direcție progrese însemnate... cu prețul unui echivoc!

Sara a avut loc o întrunire între Comitetul provizoriu al Dumei şi 5 reprezentanți ai Sovietului, cu d. Ciheidze în cap, spre a se înțelege asupra condițiilor în care „democrația revoluționară" ar putea sprijini un guvern „burghez".

D. Miliucov recunoaşte, că în deobşte reprezentanții Sovietului au fost concilianți, pentrucă în acest moment Sovietul se găsea subt influența hotăritoare a social-democraților ortodoxi. Iar „Dogma general recunoscută a marxismului era, că în timpul de față e cu putință numai o revoluție *burgheză*, nu socialistă,—şi deci partidele socialiste nu trebue să lupte atît pentru putere, cît să creeze condițiile pentru organizarea maselor în vederea luptei în viitor, iar până atunci numai să *controleze* guvernele burgheze." *

Prin urmare această doctrină conciliantă trece acum ca o directivă a democrației revoluționare subt „firma serviabilului *Soviet*".

Aşa de pildă:

„Delegații Sovietului, scrie istoriograful cadeților, au consimțit „să renunțe la punctul după care *chestia despre forma de „guvernămînt rămînea deschisă*. In acel moment numai în a„ceastă formă modestă se rezerva posibilitatea de a hotărî a„ceastă chestie în sensul *republicei*, pe cînd Comitetul provi„zoriu lua măsuri pentru asigurarea regenții Marelui Duce Mi„hail". **)

Dar chiar faptul, că delegații Sovietului au propus această „formă modestă" şi nu au cerut direct înființarea republicei, potrivit cu toate programele socialiste, dovedeşte spiritul lor conciliant! Dacă ei au renunțat şi la „formula modestă", cum ar putea manifesta ei mai multă bună voință pentru „guvernul burghez" ce se pregătea?

De acest spirit este animat şi proectul de declarație relativ la programul de guvernămînt, redactat pe baza înțelegerii între „burghezie" şi „democrația revoluționară", al cărui text ni l-a păstrat d. Miliucov şi în care subliniază cu vădită satisfacție punctul privitor la „libertatea cuvîntului, a tiparului, a asociațiilor, a întrunirilor şi a grevelor—cu extinderea drepturilor politice asupra militarilor, *în limitele admisibile de condițiile tecnice ale războiului*", precum şi punctul: „Desființarea tuturor mărginirilor pentru soldați în ce priveşte folosința drep-

* *P. Miliucov*,—„Istoria revoluției ruse", partea I, p. 73.
** *Ibid* p. 46.

turilor publice, asigurate celorlalți cetățeni, *cu condiția observării unei severe discipline pe front şi în timpul serviciului ostăşesc*".

Discuțiile au fost pe isprăvite tîrziu noaptea, cînd a venit la ședință şi d. Gucicov, care nu făcea parte din „Comitetul provizoriu", dar care era menit să intre în guvern, ca ministru de Războiu.

Cu sosirea d-lui Gucicov, totul a fost pus din nou în discuție, din cauza punctului, care prevedea că „unitățile de trupă, care au luat parte la mişcarea revoluționară, nu vor putea fi dezarmate şi duse în afară de Petrograd", precum şi a celui relativ la „înlocuirea poliției printr'o miliție populară pusă subt comanda şefilor electivi, subordonați organelor de autonomie locală".

D. Gucicov ne voind în ruptul capului să accepte aceste puncte, discuția a fost suspendată fără vr'un rezultat practic imediat.

2.—*Avaniile Dictatorului*

D. Gucicov întîrziase să vină la consfătuirea cu delegația Sovietului pentrucă era însărcinat să inspecteze gările capitalei, spre asigurarea —cum spune raportul citat—a ordinei în cazul *sosirii expediției generalului Ivanov*, aşteptată din moment în moment. Cu acest prilej, urmează raportul, au fost trase focuri de puşcă asupra automobilului d-lui Gucicov, şi însoțitorul lui, prințul Veazemski, a fost ucis".

Acesta a fost singurul rezultat al cruciadei de represiune, întreprinse împotriva Petrogradului revoluționar de către dictatorul Ivanov, ale cărui tribulații din ziua aceasta urmează să le povestim.

Din primul moment, deşteptîndu-se în ziua de 14 Mart pe la ora 6 dimineață, generalul Ivanov a avut o surpriză neplăcută, aflînd că trenul lui a ajuns abia în stația Dno, adică în loc de 500—550 kilometri, cum era stabilit de program, a parcurs numai 200. Comandantul stației i-a raportat că în trenurile plecate în ajun din Petrograd merg o mulțime de soldați, în uniformă şi în haine civile, că ei dezarmează pe ofițerii pe care îi întîlnesc, şi că şeful circumscripției de jandarmi nu poate face nimic şi cere ajutor. In acelaşi timp colonelul Lebedev, însărcinat special cu organizarea transportului trupelor cruciadei împotriva revoluției, a telegrafiat „dictatorului":

„Am onoarea a raporta că am primit înştiințarea, că în „trenul No. 3 vin soldați beți deghizați civil şi înarmați cu „săbii şi puşti, şi dezarmează în drum pe toți ofițerii şi jan„darmii. Cer ordinele D-voastră".

Stihia, tot fără nici o conducere, fără plan şi program de acțiune se revarsă astfel spontan din Petrograd asupra provinciei... Generalul Ivanov a dat ordinele cele mai severe, mai cu

samă în vederea faptului că trenul imperial în drum spre Pscov trebuia spre sară să treacă prin stația Dno.

Generalul Ivanov a inspectat personal mai multe trenuri sosite din Petrograd. Ele erau ticsite de soldați, din care unii erau în adevăr beți. Din povestirile călătorilor, el s'a convins că „ticăloșia este mare". El a reușit să aresteze vr'o 40—50 de indivizi, între care și niște polițiști deghizați, fugiți din Petrograd de urgia revoluționarilor.

Trenul generalului Ivanov a ajuns în stația Virița pe la ora 6 sara.

Sosind aici, dictatorul a aflat că la Petrograd toți miniștrii sînt arestați, că la Țarscoe-Selo încă din 12 Mart garnizoana s'a răsculat și că în stația Alexandrovsc a fost debarcat regimentul Tarutinsc,—primul sosit din cele trimese de pe front. Atunci el a hotărît să plece imediat în Țarscoe-Selo, unde convocase și pe toți comandanții trupelor de represiune și, ca să dea zor trenului său, a ordonat să se atașeze încă o locomotivă în urmă.

Insfîrșit, generalul Ivanov sosește în gara din Țarscoe-Selo sara tîrziu, în loc de dimineață, cum era prevăzut după program.

Aici l-au așteptat surprize nouă care se țineau lanț, una mai dezagreabilă decît alta: compania de gardă din Țarscoe-Selo plecase la Petrograd pentru o demonstrație de *simpatie* în fața Dumei; intrările în gară trebuesc păzite, pentrucă altfel garnizoana răsculată îmbată și desfrînează trupele ce trec prin gară; nici unul din regimentele puse la dispoziția sa nu sosise încă, dar, drept culme, comandantul batalionului de „cavaleri Sf. Gheorghe",—adus în trenul lui special tocmai din Mohilev, ca trupă de toată nădejdea,—raportează că soldații săi nu vor trage în răsculați și că cel mult vor rămînea „neutri"!

Apoi, o telegramă sosită dela Șeful Marelui Stat Major al Țarului, generalul Alexeiev l-a aruncat în mare perplexitate. Această telegramă (expediată încă din ajun, și singura care l-a parvenit, din cele nouă ce i-au fost trimise și... în acea zi, *sofisticate* în drum) suna:

„Informațiile *private* aduc vestea că în Petrograd e liniște „desăvîrșită, trupele trecute la Guvernul provizoriu, în completul „lor, se pun în ordine. Guvernul provizor de subt președinția lui „Rodzianco (o evidentă eroare, provocată cum vom vedea de „lăudăroșeniile d-lui Rodzianco: guvernul provizoriu nu se con- „stituise încă; iar cînd în urmă a fost constituit, Rodzianco nici „nu l-a prezidat, și nici n'a făcut „parte din el!), cu sediul „în Duma Imperială a invitat pe comandanții unităților în ve- „derea menținerii ordinei. Manifestul către populație, publicat de „guvernul provizoriu (—i. e.: de *comitetul* provizoriu) vorbește „de principiul neclintit al monarhiei în Rusia, de necesitatea „noilor îndrumări pentru numirea guvernului. Așteaptă cu toți „cu nerăbdare sosirea Majestății Sale, spre a-i prezenta cele „expuse, cu rugămintea de a primi această dorință a poporului. „Dacă aceste informații sînt exacte, *metodele* acțiunii d-tale se „schimbă, tratativele vor duce la *împăciuirea* necesară spre a „evita luptele intestine inutile, prielnice inamicului, spre a con- „serva instituțiile, uzinele, a reîncepe munca, transporturile... Ra- „portați Majestății Sale această convingere, că afacerea poate „fi dusă pașnic la un bun sfîrșit, care va întări misiunea!"...

Ce putea însemna această notă împăciuitoare, venită pe neașteptate dela șeful Statului Major al Țarului—fără nici-o legătură cu instrucțiile severe primite direct dela Țar, și în contrazicere cu tot ce știa el despre planurile Suveranului?

Din toate forțele militare așteptate, până în acest moment nu sosise decît... colonelul Domanevski, numit șef al Statului Major al cruciadei și acesta, intrînd în exercițiul funcției sale, face cunoscut în primul său raport că în Petrograd „nu a mai „rămas la dispoziția autorităților legiuite nici-o unitate de trupă, „și că dela ora 12 a zilei din ajun, 12 Mart, acolo a încetat „orice luptă cu partea răsculată a populației"; totodată spune că ofițerii și soldații s'au înfățișat cu toții la Duma Imperială, că poliția în parte e prinsă, în parte s'a ascuns și că ministerele nu pot funcționa decît „parcă recunoscînd Comitetul provizoriu al Dumei". In această situație, conchide șeful Statului Major al armatei de represiune,—după credința lui lupta armată e dificilă și eșirea n'ar fi trebuit căutată prin puterea armelor, ci... *prin înțelegerea* „cu partea mai moderată a Dumei", care ea însăși e amenințată să fie copleșită de extremiștii, *„care cer sfîrșitul războiului"*...

Debordat de aceste incidente și vești ametitoare, generalul Ivanov primește pe deasupra, după miezul nopții, o telegramă din Pscov în care Țarul îi spune enigmatic:

„Sper că ai ajuns cu bine. *Rog până la sosirea mea de a* „*nu lua nici-o hotărîre.* Nicolae".

Ce s'a întîmplat? Evident trebuesc așteptate lămuriri și ordine nouă.

Incă nu-și venise în fire bietul dictator de această lovitură de ciomag, cînd șeful stației din Țarscoe-Selo, singurul punct în împrejurările Petrogradului unde el se simțea în oarecare siguranță,— năvălește în biuroul lui și-i aduce vestea, că un divizion de artilerie grea și batalionul Regimentului I al vînătorilor din garda imperială, au pornit în ordine de bătae asupra gării!...

Știind din rapoartele primite că toți miniștrii și comandantul Petrogradului, Habalov, sînt arestați și că în Capitală „gospodăresc Rodzianco și Gucicov"; socotind, în același timp că apărarea sau, mai bine zis, recucerirea Palatului Alexandru, în care se află familia imperială subt paza gărzilor revoluționare, „nu intră în atribuțiile lui", și înțelegînd că „dacă vine

gloata, ar trebui să culce la pămînt mii de oameni",—superbul cuceritor al Petrogradului a hotărit... să se retragă în grabă „la poziţiile pregătite de mai înainte"...

Astfel, nu fără oarecare dificultăţi cu macagiii şi mecanicii, trenul dictatorial, cu batalionul „neutru" al „cavalerilor Sf. Gheorghe" cu tot, a „luat-o la sănătoasa",—şi s'a întors la staţia Viriţa.

Cincisprezece minute numai după plecarea lui şi gara Ţarscoe-Selo a fost ocupată de armatele revoluţionare.

Cu această fugă, puţin glorioasă, s'a încheiat prima zi a campaniei de recucerire a Petrogradului.

3.—*In trenul imperial*

Dar ce s'a întîmplat în jurul Ţarului în această zi? Ce a putut determina să se dea dictatorului ordinul de a suspenda ostilităţile împotriva rebelilor din Petrograd?

Să urmărim dar trenul imperial, pe care l-am lăsat în drumul lui spre cartierul „inteligentului şi cumintelui" general Ruzski din Pscov.

Până la staţia Dno,—unde generalul Ivanov luase dimineaţa măsuri energice,—Ţarul cu suita lui au călătorit în condiţii obişnuite, fără accidente.

După însemnările unui general din suita împăratului, cînd curtenii s'au înfăţişat dimineaţă Ţarului, „ei evitau să vorbească despre evenimentele în curs, fiindcă subiectul *nu era prea agreabil*. Dispoziţia generală era—spaima şi nădejdea, că vom sosi în Pscov şi totul se va lămuri". In timpul dejunului şi al prînzului s'a vorbit despre toate, afară de chestiile dela ordinea zilei, din cauza prezenţii servitorilor, şi fiindcă Ţarul parcă înadins se ferea să lege o conversaţie politică cu suita. Toată atmosfera era „îngheţată". După spusele generalului Dubenski, Ţarul—„om curajos şi admirator al destinului"—„dormea, mînca şi întreţinea în convorbiri indiferente, pe intimii săi din suită".

Ţarul totuşi pe tot parcursul trenului era ţinut telegrafic în curent de către şeful său de Stat Major din Mohilev, generalul Alexeiev, cu desfăşurarea evenimentelor, atît în ce priveşte acţiunea de represiune a Generalului Ivanov, cit şi mişcarea revoluţionară din Petrograd şi din Imperiu.

Aceste evenimente erau puţin mîngîietoare.

Rînd pe rînd, i s'a adus la cunoştinţă de către Marele Cartier General, că în cetatea Kronstadt au izbucnit neorînduelile. Unităţi întregi de trupă se primblă prin oraş cu muzica. Vice-amiralul Curoş raportează că nu găseşte cu putinţă, cu forţele de care dispune în garnizoană, să ia măsurile necesare pentru represiune, pentrucă nu poate garanta pentru nici una din unităţile ei.

Apoi comandantul Moscovei, Generalul Mrozovski, face cu-

noscut, că a doua capitală, Moscova tradiţiilor ţariste, e cuprinsă de mişcarea revoluţionară, şi că trupele ei trec de partea rebelilor.

In urmă, amiralul Nepenin telegrafiază, că el nu este în măsură să se opună apelului Comitetului provizoriu, şi că toată flota baltică s'a răzvrătit şi a aderat la revoluţie. *

Mai tîrziu în aceiaşi sară, Generalul Mrozovski, comandantul Moscovei, a expediat şi direct pe numele Ţarului o telegramă, în care spunea:

„Prea supus raportez Majestăţii Voastre Imperiale, că cea „mai mare parte a trupelor, cu artileria, au trecut la revoluţio-„nari, subt a căror putere se află întreg oraşul. Prefectul de „poliţie cu ajutorul său au fugit din Capitală. Am primit dela „Rodzianco propunerea de a recunoaşte Comitetul provizoriu al „Dumei. Situaţia este extrem de grea; în împrejurările actuale „nu pot influenţa asupra mersului evenimentelor; mă tem de în-„tărirea elementelor din extrema stîngă, care au format un co-„mitet executiv; întîrzierea cu fiecare ceas măreşte primejdia; „primesc din partea elementelor populaţiei *mai bine-cugetătoare* „(sic!) încredinţarea, că însărcinarea de către M. V. a unui nou „guvern ar restabili ordinea şi autoritatea. De urgenţă aştept or-„dinul Majestăţii Voastre",

Cu alte cuvinte, cere omul de „urgenţă" voe să treacă la revoluţie.

Dar vestea cea mai gravă venea din Luga—pe unde, după dispoziţiile dictatorului Ivanov, urmau să treacă toate trupele de represiune, transportate spre Ţarscoe-Selo şi Petrograd, şi anume că garnizoana acestui oraş a trecut la revoluţie.

In curînd s'a aflat, că primele eşeloane ale regimentelor, chemate de pe front, ajungînd la Luga, au căzut subt influenţa garnizoanei, s'au răsculat, au părăsit vagoanele, s'au declarat pentru revoluţie şi au hotărît chiar să dezarmeze toate trupele, care ar trece în direcţia Petrogradului, să împiedice circulaţia tuturor trenurilor, şi să oprească chiar şi trenul imperial...**

Aparatul extrem de centralizat al Imperiului, care de veacuri a concentrat la Petrograd toată acţiunea guvernamentală şi administrativă, după căderea capitalei subt puterea revolu-

* „*Documentele anexate la Memoriile generalului A. Lucomski*", în Arhiva r. r.", v, III, p. 252—253—Partea I a Memoriilor generalului A. Lucomski,—prin care trecea toată corespondenţa Marelui Cartier General,—trebue să cuprindă date extrem de importante, relativ la această perioadă a revoluţiei. Din nenorocire ea a fost publicată în vol. II al „Arhivei", oprită de cenzura noastră. In încercarea de a-l primi prin poştă, cu regret nu am reuşit. Presupun că aceste Memorii cuprind şi relaţii asupra raporturilor Marelui Cartier rus cu armata romînă, după intrarea Romîniei în războiu,—ceiace ar explica, dacă nu ar justifica rigorile cenzurii romîne. A trebuit să mă mulţumesc cu o parte din documente, anexată la vol. III al „Arhivei".

** „Documente", ibid., p. 255.

ţionarilor, vădit, nu mai putea funcţiona; serviciile publice din restul ţării, lipsite de contactul cu biurourile lor centrale, nu mai erau în stare să asigure nici transporturile sau comunicaţiile, nici supunerea legilor sau autorităţilor constituite, nici menţinerea ordinei sau a disciplinii militare.

Caşi acele organisme animale, al căror creer ar fi fost extirpat de cuţitul experimentatorului, Rusia, de îndată ce a fost izolată de Petrograd, nu mai părea capabilă de nici-o acţiune coordonată, şi — parcă dislocată din toate încheeturile printr'o singură lovitură în centrul ei vital — se pierdea în contorsiuni spasmotice ale tuturor organelor.

In aceste condiţii, Ţarul, care o sară întreagă opunea o rezistenţă îndărătnică tuturor îndemnurilor la conciliaţie, venite din partea unora din intimii lui, * nu mai putea trece cu uşurinţa asupra sfatului, ce i-a dat Şeful Marelui Stat Major al armatelor de pe front (în urma convorbirilor sale telegrafice cu Rodzianco) într'o telegramă, din această zi de 14 Marţ, — al cărei pasagiu esenţial cuprindea:

„Primejdia, — ce creşte cu fiecare minut, — a întinderii a-„narhiei în toată ţara, *a descompunerii mai complecte a ar-„matei* şi a imposibilităţii de a mai continua războiul în împre-„jurările date, cere săvîrşirea imediată a unui Inalt Act, care „poate încă linişti spiritele, celace nu este cu putinţă decît prin „chemarea unui minister responsabil şi încredinţarea formării „acestuia *Preşedintelui Dumei Imperiale* (Rodzianco)"...**

Totuşi, sosind în staţia Dno, la ora 6 sara, Nicolae II s'a mărginit să comunice, prin generalul Alexeiev, — acelui „bunduc", ale cărui telegrame din ajun le-a despreţuit atîta, — că Ţarul „consimte să-i acorde o audienţă".

A urmat răspunsul, că Rodzianco vine la staţia Dno. Aghiotantul Ţarului, generalul Voeicov a primit însă în urmă o altă înştiinţare telegrafică, că trenul pentru Preşedintele Dumei este pregătit, dar acesta nu a sosit încă în gară. Atunci Ţarul a hotărît să nu-l mai aştepte aici. Voeicov a telegrafiat lui Rodzianco, că va fi aşteptat în Pscov.

Jurnalul generalului din suită, Dubenski, notează:

„La 1(14) Mart Rodzianco vine în Pscov pentru nego-„cieri. Bătrînul Pscov din nou va înscrie în paginele istoriei „sale zilele mari, în care a adăpostit pe ultimul *autocrat* al Rusiei, „Nicolae II, şi în care acesta şi-a pierdut *autocraţia*".

Autorul jurnalului, vădit, era încă perfect convins, că stăpînul său nu va pierde decît *autocraţia*, îşi va conserva însă tronul, cu puteri însemnate dacă nu nemărginite.

Insă cu sosirea trenului imperial în Pscov, la ora 9 sara, s'au început, spune acelaşi jurnal, „evenimentele tot mai triste şi mai mari".

* *Ibid.*, p. 259.
** *Ibid.*, p. 253.

Chiar din primul moment al sosirii, călătorii au primit o neaşteptată şi dureroasă lovitură.

Imediat după intrarea trenului în gară, în vagonul împăratului s'au urcat Comandantul frontului de Nord, generalul Ruzski şi şeful Statului său Major, generalul Danilov. Dar vai, generalul Ruzski — acest „om înţelept şi cuminte", în care pusese atîta nădejde Ţarul cu toţi „intimii lui", că rîzimat pe armatele comandate de el va putea uşor recuceri şi supune Petrogradul, — departe de a cruţa aceste iluzii — a declarat fără şovăire şi fără înconjur că, după părerea lui, Ţarului „nu-i rămîne decît să facă toate concesiile, *să se predea la graţia biruitorului* şi să acorde *o constituţie complectă,* — altfel anarhia va creşte şi Rusia va pieri"...

Insă Ţarul, cînd Voeicov a primit chiar în acel moment vestea, că Rodzianco nu mai vine în Pscov, a hotărît să expedieze acestuia personal o telegramă al cărei cuprins arată limita extremă a concesiilor, pînă la care era dispus să meargă atunci, cu toate sfaturile şi chiar injoncţiunile generalilor Alexeev şi Ruzski, Autocratul tuturor Rusiilor. El era încă departe de „complecta constituţie", cum se vede din rezervele formulate mai jos:

„Pentru salvarea Rusiei şi fericirea poporului, îţi propun „să alcătueşti noul minister cu d-ta în frunte, *însă miniştrii de „Afaceri străine, de Războiu şi de Marină vor fi numiţi de mine*"...

Toată sara au urmat convorbirile prin firul direct cu Petrogradul, care s'au prelungit peste toată noaptea şi pînă în dimineaţa zilei următoare. Generalul Ruzski a fost silit, pînă foarte tîrziu în noapte, să alerge tot timpul între aparatul, care se afla în cartierul său din oraş, şi vagonul Ţarului, ca să-i ceară acestuia instrucţii şi să-l îndemne la concesii. Abia pe la ora 2 de noapte el reuşise să smulgă Ţarului consimţimîntul de a dărui constituţia „complectă" şi de a numi eventual un „minister parlamentar", pentru care a şi fost redactat, cu concursul generalului, un proect de manifest, telegrafiat imediat la Mohilev şi apoi comunicat lui Rodzianco, cu care Ruzski era însărcinat să se înţeleagă asupra condiţiilor nouei ordine.

Tocmai la începutul acestor negocieri (asupra cărora vom mai reveni) Ţarul şi crezuse de cuviinţă, tot după îndemnul lui Ruzski, să telegrafieze generalului Ivanov ordinul „să nu ia nici o hotărîre pînă la sosirea sa la Ţarscoe-Selo".

— Intre timp, curtenii neliniştiţi pentru familiile lor, rămase în Capitală, s'au gîndit să trimeată după informaţii pe un om de nădejde, „deghizat în huligan"...

In sfîrşit la încheerea acestei mult agitate zile, Ţarul cu suita lui, înainte de sfîrşitul negocierilor, s'au dispus spre odihnă în trenurile lor, trase în faţa gării din Pscov, plini de îngrijorare, dar păstrîndu-şi încă toată nădejdea, că pe această cale situaţia va putea fi, la urma urmelor, salvată — numai cu preţul oare cărei ştirbiri în autocraţia neprihănită de până acum...

Finalul săptămînii: Joi 15 Mart 1917

1.—*Sfîrşitul cruciadei*

Argonauții din trenul dictatorial se înămoliseră din ajun în stația *Virița*.

Intrucît interesul zilei e concentrat în Petrograd și în Pscov, voiu rezuma în puține cuvinte sfîrșitul acestei „jalnice tragodii".

In dimineața zilei de Joi 15 Mart, dictatorul a voit să cunoască personal dispoziția trupelor, pe care spera să le comande încă împotriva Petrogradului,—și pentru aceasta să inspecteze batalioanele de rezervă din vecinătate, cași regimentul Tarutinsc, singurul care reușise să răzbată prin Luga până la Stația Alexandrovsc, din regimentele trimise de pe front. Acest contact personal, dictatorul îl socotea cu atît mai necesar, cu cît informațiile lui și asupra acestor unități nu erau tocmai favorabile.

Plecat din Virița spre Alexandrovsc, trenul dictatorial, cu trupele lui de elită, s'a trezit fără veste înfundat în stația Susanino pe o linie de garaj!

La violentele lui injoncțiuni la adresa funcționarilor gării, autoritățile căilor ferate l-au prevenit, că „după informațiile lor, dacă va încerca să treacă mai departe, batalionul lui va fi bombardat de artileria trupelor populare". Iar la urma urmelor, „ceferiștii" l-au „rugat frumos" să stea liniștit pe linia de garaj din Susanino ori să se întoarcă, și mai cuminte, la Virița, căci...

Dictatorul a trebuit „să o înghită", a plecat îndărăt la Virița și de acolo, furios, a scris o telegramă cifrată generalului Alexeev, cu un protest indignat:

„Până în momentul de față n'am nici o informație, des„pre mișcarea trupelor puse subt comanda mea. Am numai *in„formații private* (adorabil!) *că și trenul meu este oprit*. „Rog luați măsuri urgente pentru restabilirea ordinei în mij„locul administrației căilor ferate, care necontestabil *primește „directivele din Petrograd!...*"

Dar cum să expedieze această telegramă Marelui Cartier din Mohilev, față de aroganțele biurourilor gării, care „primește directivele din Petrograd?".

Groaznicul dictator a găsit expedientul: A dat una din locomotivele sale colonelului Tilli din Statul lui Major, care trebuia să încerce transmiterea la Marele Cartier prin firul direct din Țarscoe Selo. Colonelul a și plecat spre Țarscoe Selo, dar a fost arestat în drum de „ceferiști".... Protestul furibund s'a mistificat....

Mai tîrziu pe la ora 2 după-amează nenorocitul comandant al cruciadei antirevoluționare a mai primit o copie de pe circulara Statului Major al frontului de Nord, în care se spunea că, „în vederea imposibilității de a transporta eșaloanele (armatei sale) dincolo de Luga și a inoportunității de a le îngrămădi pe linie, mai cu samă în Pscov,—comandanții unităților respective le vor întoarce în regiunea Dvinei, unde vor sta la dispoziția Comandantului armatei a cincea".

Şi după aceasta—o „splendidă izolare": de nicăeri, nici o veste!

După ce s'a mai zvîrcolit până în sară între obraznicii „care primeau directivele din Petrograd, șeful suprem al teribilei armate de represiune, (cu care nicăeri nu a reușit măcar să dea ochii!)—uitat de toată lumea—s'a hotărît, în urma unei noui somații bine simțite, să se întoarcă „la urma lui" la Marele Cartier General din Mohilev, unde a și ajuns cu bine după ce a peregrinat vr'o trei zile pe diferitele linii, pe care îl purtau malițiozitatea și aroganța vrăjmașilor din administrația căilor ferate.

Astfel formidabila cruciadă, pusă la cale în ziua de 12 Mart, pentru salvarea țarismului, a fost lichidată, ca o lamentabilă farsă, numai în trei zile, aproape exclusiv prin armele... telegrafiștilor, ale macagiilor și ale fochiștilor.

Pentruca să cadă hotărîrea definitivă, între Petrograd și Pscov, n'a mai fost nevoe de intervenția *altor* arme....

2.—*In capitală.—Constituirea Guvernului provizoriu*

In Petrograd, în ziua de 15 Mart, găsim același decor, pe străzi și în fața Dumei: o mulțime agitată, demostrații ale trupelor, discursuri solemne și jubilări, violențe și dezorientare obștească.

In însuși Palatul Tauridei, sforțările continuă să fie îndreptate, în același timp, în două direcții deosebite: pe deoparte, pentru „lămurirea raporturilor" cu democrația revoluționară și formarea, în legătură cu aceasta, a guvernului provizoriu,—iar pe de altă parte: încheerea unei înțelegeri, prin Cartierul General din Mohilev și prin comandamentul frontului de Nord, cu Țarul.

Vom vorbi, în primul rînd, despre cele dintâiu.

In cursul zilei, d. P. Miliucov a început să simtă, că centrul dificultăților nu se află în Sovietul, care necontenit „meetinguia" în sala de ședință.

După ora 3 p. m., el, a fost silit să vorbească,—în fața „publicului amestecat, care a invadat în Sala Ecaterinii" din Palat,—despre combinația ministerială propusă de Comitetul provizoriu al membrilor Dumei, și asupra căreia urmau încă tratative cu delegațiunea Sovietului, precum și despre aranjamentul plănuit cu familia imperială.

Iată cum povestește însuși oratorul primirea ce i s'a făcut:

„Printre strigătele zgomotoase de aprobare s'au auzit și no„tele de nemulțumire și chiar de protestare: «Cine v'a ales?»—

„întrebau pe orator. Răspunsul a fost *«Ne-a ales revoluția rusă;* „—dar noi nu vom păstra puterea nici un minut mai mult, după „ce reprezentanții, liberi aleși ai poporului, ne vor spune că ei „ar voi în locul nostru niște oameni care merită mai bine încre- „derea lor».... La cuvintele oratorului; «Noi punem în capul gu- „vernului pe un om care reprezintă opinia publică organizată, „care a fost cu atîta neîndurare prigonită de vechiul regim», — „aceleași voci de două ori au întrerupt cu strigăte: «Reprezen- „tanța *censitară*». P. N. Miliucov le-a răspuns: «Da, dar singura „organizată, care va da în urmă posibilitatea de a se organiza „și altor straturi ale națiunii ruse». In sfîrșit, la chestia esen- „țială—despre soarta dinastiei—oratorul a răspuns: «Știu de mai „înainte, că răspunsul meu nu vă va satisface pe toți. Dar îl voi „spune. Vechiul despot, care a adus Rusia până la desăvîrșită „destrămare, va renunța de bună voe la tron sau va fi detronat. „Puterea va trece la regent, Marele Duce Mihail Alexandrovici. „Moștenitor va fi Alexei (zgomot și strigăte: «E tot vechea di- „nastie!»). Da, d-lor, e vechea dinastie, pe care se poate că nu „o iubiți, și se poate că nu o iubesc nici eu. Dar... noi nu pu- „tem lăsa fără răspuns și fără soluție întrebarea despre forma „de guvernămînt. Noi ne-o reprezentăm ca o monarhie consti- „tuțională și parlamentară»...

„Spre sfîrșitul zilei, excitația provocată de comunicarea „lui P. N. Miliucov despre regența *Marelui Duce Mihail Alexan-* „*drovici* a crescut foarte mult. Sara tîrziu în clădirea Palatu- „lui Tauridei a pătruns o mare mulțime de ofițeri, extrem de excitați, „care au declarat că *nu se pot întoarce la unitățile lor, dacă* „*P. N. Miliucov nu-și va retrage cuvintele.* P. N. Miliucov... „a fost silit să afirme, că și-ar fi exprimat numai o părere „personală. Ceiace, desigur, *nu era exact*... Dar Comitetul pro- „vizoriu, speriat de valul crescînd al excitației, a abdicat *tacit* „dela părerea lui..." *

P. N. Miliucov a *atenuat* mult în narația aceasta incidentul, pe care în aceiași noapte, mai tîrziu, în conversația prin fir direct cu generalul Ruzski, d. Rodzianco l-a povestit mai scurt dar mai suggestiv:

„A izbucnit pe neașteptate pentru noi toți o revoltă sol- „dățească așa de violentă, cum încă nu a fost văzută. Acești „soldați, desigur nu sînt soldați, ci *simpli mujici luați dela* „*plug*, care găsesc acum potrivit să-și formuleze toate revendicările „lor țărănești. In mulțime se auzeau numai strigăte: „Pămînt „și libertate!", „Jos cu dinastia!", „Jos cu Romanovii!", „Jos cu o- „fițerii"! și au reînceput în multe locuri maltratările ofițerilor. „La aceasta s'au asociat și muncitorii,—și anarhia a ajuns la a- „pogeu. După multe tratări cu delegații muncitorilor, am reușit „numai în *noaptea aceasta* să ajungem la oarecare înțelegere **

* P. Miliucov, — „Istoria revoluției ruse", partea I, p. 51—52.
** Aceasta datează neîndoelnic momentul constituirii definitive a Guvernului provizoriu.

„ca să fie convocată peste cîtva vreme Adunarea Constituantă, „care *va decide* despre forma de guvernămînt. Numai atunci „Petrogradul a respirat mai ușurat, și noaptea a trecut relativ „mai liniștit..." *

Dar am anticipat.

In cursul acestei zile, d. Nabocov, desemnat ca secretar general al viitorului Guvern provizoriu, a avut prilejul să viziteze Palatul Tauridei și ne-a lăsat o descriere foarte vie atît a atmosferei dinăuntrul lui, cît și a aspectului străzilor învecinate. Ea are atîta interes pentru lămurirea situației din Petrograd în ziua de 15 Mart, încît îmi permit să o reproduc aci aproape integral:

„Dimineața 2 (15) Mart ofițerii puteau eși fără piedici „în stradă; m'am hotărît dar și eu să es (era ofițer de rezervă) „ca să-mi dau sama de situație....

„La ora 2 p. m., am încercat să răzbat până la Duma Im- „perială.

„In colțul străzilor Morscaia și Perspectiva Nevski, am dat „tocmai peste funcționarii de Stat Major care, aflînd despre for- „marea Guvernului provizoriu, mergeau *in corpore* spre Duma „Imperială, ca să-și declare supunerea. M'am alipit pe lîngă „dînșii și am pornit împreună pe Nevski, Liteina, Serghievsca, „Potemkin, Șpalerna (nume de străzi). Pe străzi erau mase de „popor. Peste tot se vedeau fețe emoționate, excitate. Pe case „atîrnau steaguri roșii. Pe cînd treceam pe lîngă Palatul Anicicov, „un domn bătrîn, care avea un aspect de intelectual și era binc „îmbrăcat, văzîndu-mă, s'a coborît iute de pe trotuar și, „venind fuga la mine, m'a apucat de mînă și, strîngînd-o „tare și scuturînd-o, îmi mulțumea „pentru tot ce ați făcut", — a- „dăugînd cu multă energie și hotărîre: „dar numai pe Romanovi „să nu ni-i mai lăsați,—nu ne trebue!" In strada Potemkin am „întîmpinat un număr destul de mare de gardiști de poliție a- „restați, duși subt escortă...

„In aceste 40—50 minute, cît mergeam spre Dumă, eu am „simțit o înălțare sufletească, care nu s'a mai repetat. Mi se „părea, că în adevăr s'a săvîrșit ceva mare și sfînt, că popo- „rul și-a aruncat lanțurile, că s'a prăbușit despotismul... Eu „nu-mi dădeam încă sama, că la obîrșia evenimentelor e *o re-* „*voltă militară*, izbucnită *ca o stihie* din cauza condițiilor „create de trei ani de războiu, și că în această obîrșie zace să- „mînța viitoarei anarhii și a perzaniei...

„Cînd ne-am apropiat de strada Șpalerna, ea era cu „desăvîrșire înghesuită de trupele care se îndreptau spre Dumă. „Am fost siliți de multe ori să ne oprim și să așteptăm destul „de mult. Mereu se tîrau anevoe pe lîngă noi automobilele, care „cu greu puteau să-și deschidă calea prin mulțime. Piața din

* „Documente", în „Arhiva r. r.", v. III. p. 267—267.

„fața Dumei era atît de plină de popor, încît nu avea unde să „cadă un măr; pe aleia care ducea spre întrare, era o înghe„suială neînînchipuită... se auzeau țipete; la poarta de intrare niște „juni, cu aspect *evreesc* (!?), interogau pe cei ce treceau; din „cînd în cînd se auzea un tunet de „urale." Un minut desperasem să mai pot ajunge până la intrarea Dumei și pierdusem „legătura cu tovarășii mei de drum. Insfîrșit, dînd din coate și „împingîndu-mă din răsputeri, am răzbătut pană la scara de in„trare. In acest moment pe o tribună din fața ușii sau pe un „automobil (dela mine nu se putea vedea) s'a urcat V. N. Lvov „(a nu se confunda cu prințul G. E. Lvov) și a adresat o scurtă „cuvîntare de salutare către unitățile de trupă, care se aflau în „piață. Nu se prea auzea ce spunea, și cuvîntarea lui *nu pro„ducea nici o impresie.* Cînd el a isprăvit și s'a coborît spre ușa „Dumei, mulțimea a dat buzna într'acolo; înghesuiala a ajuns și „mai mare.

„Nici nu-mi mai aduc aminte, cum m'am trezit în vestibul. „Interiorul Palatului Tauridei uimea prin aspectul lui neobișnuit; „peste tot *soldați, soldați, soldați*, cu fețe obosite, *obtuze*—rar; „bune sau mulțumite; peste tot urme de *lagăr improvizat*, gu„noiu, pae... aerul e greu, stă ca o ceață opacă; peste tot miros „de cisme soldățești și de sudoare; se auzeau nu știu de unde „voci isterice de oratori. care *meetinguiau* prin sălile vecine; „peste tot—înghesuială și zăpăceală *aferată.*

„Prin mîini circulau deja liste cu nume de membri ai Gu„vernului provizoriu (care însă în acest moment nu se constituise „încă definitiv, cum vom vedea)..:

„Un jurna list cunoscut, la rugămintea mea, s'a oferit să-mi „arăte drumul spre camerele în care se aflau Miliucov, Șingarev „și alți cinci ai mei. Noi am pornit prin niște coridoare și că„mărușe, peste tot întîlnind o mulțime de fețe cunoscute—în „drum am dat și peste prințul G. E. Lvov desemnat să fie prim„ministru. M'a uimit *aspectul lui sumbru și abătut și expresia „obosită a ochilor.* In ultima cameră din dos am găsit pe Mi„liucov; ședea cu condeiul în mînă, cu niște hîrtii în față; „cum am aflat, își corija discursul, pe care îl ținuse tocmai a„tunci—acel discurs, în care s'a pronunțat pentru conservarea „monarhiei (cel analizat mai sus, și care a dat loc la incidentul „amintit). Lîngă el ședea Anna Sergeavna (soția d-sale). Mi„liucov nu putea vorbi de loc; el își perduse cu desăvîrșire vo„cea, pe care fusese silit să o sforțeze în meetingurile soldă„țești de astă noapte. De asemeni vorbeau cu voci stinse și ră„gușite Șingarev și Necrasov.

„In cameră se afla un public amestecat. Nu știu pentru ce „se găsea acolo și prințul S. C. Beloselski (general), foarte ză„păcit, așteptând — cum spunea—pe Gucicov (care plecase însă „la Pscov). Peste cîtăva vreme a apărut nu știu de unde Kerenski,— „însoțit de contele Alexei Orlov-Davidov (eroul unui proces scan„dalos),—excitat, emoționat, cuprins de un acces isteric. Mi se „pare că venea din ședința Comitetului Sovietului deputaților mun„citorilor și soldaților, unde făcuse cunoscut că primește portofoliul „de Ministru de Justiție în Guvernul provizoriu—și a primit sancți„nea în forma de realegere ca vice-președinte al Comitetului... Ke„renski uimea prin lipsa de echilibru sufletesc. Imi aduc aminte de un „gest ciudat: era îmbrăcat ca întotdeauna (adică, până ce „își luase rolul de „ostatec al democrației" în Guvernul provizoriu) „—într'un „complect": cu un guler amidonat, cu colțurile în„doite; el deodată s'a apucat de aceste colțuri și le-a rupt, astfel „că în loc de aspectul elegant, pe care îl avusese, daodată a luat „nu știu cum un fason de *proletar.* Cît timp am stat acolo, el „era cît pe ce să leșine, încît Orlov-Davidov ba îi dădea ceva „să miroase, ba îi servea nu știu ce de băut".

„In camera de alături aveau loc nu știu ce consfătuiri de „militari; am văzut de departe pe generalii Mihnevici și Averianov".

„Mi se pare că se vorbea pe atunci și de călătoria lui Gu„cicov și Șulghin la Pscov,—și se vorbea cu un aer de deza„probare și scepticism.

„In Duma nu aveam nimic de făcut. Să duci vr'o „discuțiune sistematică cu oameni obosiți pânăla moarte—era „cu neputință. După ce am mai stat cîtăva vreme, aspirînd „această atmosferă,—febrilă, ca atmosfera unui azil de nebuni,— „m'am îndreptat spre eșire. In drum, într'o cămăruță, am în„tîlnit pe *P. B. Struwe*, deputat „cadet" care a stat tot timpul, „neîntrerupt, în Dumă, dacă nu mă înșel de Marți (13 Mart). „Dispoziția lui sufletească era extrem de sceptică".... *

Această descriere, care reînvie în fața noastră acelaşi aspect al sălilor și al coridoarelor Dumei, ce fusese zugrăvit și în „Amintirile" d-lui Stanchevici pentru cele dintâiu momente după biruința revoluției din 11 și 12 Mart,—** și care ne inspiră cu atît mai multă încredere, cucît ea este datorită unui om, *în acel moment,* încă plin de entuziasm și nădejde în viitorul revoluției,—ne arată ce atmosferă a dominat în Palatul Tauridei tot timpul în primele patru zile ale revoluției triumfătoare, până la formarea Guvernului provizoriu: Rodzianco, Președintele „Comitetului provizoriu", care „se strecoară solemn printre soldații desmățați și descinși, palid, cu fața încremenită de durere și desperare"; membrii Dumei, care se simt „prizonieri ai stihiei vrăjmașe" și plîng în hohote de desperare neputincioasă"; prințul Lvov, viitorul Prim Ministru, „sumbru, abătut, cu ochii obosiți". Kerenski, viitorul Șef al Guvernului și comandant suprem al armatei, „isteric, cu gulerul rupt pentru a avea un aer proletar"; Miliucov, Șingarev, Necrasov,—viitori miniștri, afară

*) *V. Nabocov*,—„Guvernul Provizoriu".—In „Arhiva r. r.", v. I, p. 14—16.

**) Vezi mai sus, p. 248-249, 252, și mai ales p. 261.

de discursurile în „meetinguri de noapte" în diferite săli, în „cămăruţe" şi coridoare, luau parte neîntrerupt la „meetingurile de soldaţi", la şedinţele Sovietului şi ale Comitetului provizoriu. Aveau loc consfătuiri de generali zăpăciţi... în faţa uşii şi jur împrejur, mulţimi îngrămădite, încît „nu are unde să cadă un măr"... strigăte, urale şi salutări oficiale... peste tot „înghesuială şi zăpăceală aferată"... peste tot—soldaţi, soldaţi, soldaţi, obosiţi, cu feţe întunecate şi *obtuze*, care „mestecă" în tăcere, rumegîndu-şi „gîndurile neînţelese şi neaccesibile", izbucnind din cînd în cînd în protestări violente şi „răzvrătiri înspăimîntătoare"...

In această atmosferă de „lagăr improvizat" şi de „azil de nebuni" îşi urmau cursul lor, tot timpul, şi desbaterile pentru „lămurirea raporturilor" şi pentru constituirea unui Guvern provizoriu, între Comitetul provizoriu al membrilor Dumei şi delegaţia Sovietului care, avînd credinţa că timpul a venit numai pentru o „revoluţie burgheză", refuza să facă parte dintr'un guvern numit de Comitetul provizoriu şi se adresa direct maselor pentru „organizarea forţelor revoluţionare", dar nu vroia să recunoască acest guvern şi să sancţioneze intrarea în el a unui „ostatec" în persoana d-lui Kerenski (care de altfel până la revoluţie nu făcea parte din nici o organizaţie socialistă şi în Duma Imperială era numai leaderul grupului „travailist" şi a primit portofoliul fără să ceară expres autorizarea Sovietului), decît cu condiţia ca programul de guvernămînt să fie aprobat de Sovietul muncitorilor şi soldaţilor, şi Guvernul provizoriu să se supună „controlului" acestui Soviet.

Discuţiile, întrerupte în ajun, cum am văzut, din cauza protestării d-lui Gucicov împotriva unor puncte introduse în program de către delegaţie, au fost reluate în sara de 15 Mart, în urma incidentelor descrise, în condiţii mult mai prielnice revendicărilor „democraţiei revoluţionare".

Delegaţia Sovietului nu numai că a reuşit să menţină punctele contestate de Gucicov, dar a mai impus introducerea în declaraţia ce urma să o publice la intrarea în funcţiune noul guvern, a frazei că—„Guvernul provizoriu socoate de datorie să adaoge, că el nici într'un caz nu are intenţia să profite de împrejurările vremei de războiu pentru a întîrzia cîtuşi de puţin reformele şi măsurile arătate mai sus".

Iar în ce priveşte declaraţia, prin care Sovietul, din partea-i, trebuia să promită sprijin Guvernului, delegaţia lui a silit Comitetul provizoriu să accepte introducerea următorului pasagiu iniţial:

„Tovarăşi şi Cetăţeni!

„Noul Guvern, format *din straturile moderate* ale societăţii, „a făcut declaraţie astăzi asupra reformelor pe care *se obligă* să „le realizeze, în parte în cursul luptei cu vechiul regim, în parte—„după sfîrşitul acestei lupte. Dintre aceste reforme, *unele* tre„buesc salutate de cercurile democratice cele mai largi: ca „amnistia politică, obligaţia de a pregăti convocarea Adu„nării Constituante, realizarea libertăţilor cetăţeneşti şi abro„garea mărginirilor naţionale. Şi noi socotim că—*în măsura* „*în care* Guvernul ce se naşte acum va lucra în direcţia reali„zării acestor obligaţii şi a luptei hotărîte cu vechiul regim—„democraţia trebue să-i acorde sprijinul ei"...

„Aici, cum observă cu acest prilej, cu drept cuvînt, d. P. „Miliucov,—s'a răsfrînt nu numai faptul, că textul «obligaţiilor» „guvernului *a fost în fond redactat de înşişi delegaţii So„vietului*, iar declaraţia lor—dinainte acceptată de Comitetul pro„vizoriu al Dumei, cînd a fost şi primită pentru prima oară „acea faimoasă formulă «*pe atita—pe cît*»,—micşora din capul „locului autoritatea primului Guvern revoluţionar în faţa popu„laţiei". *

Mai mult, chiar în dimineaţa acestei zile de 15 Mart fusese publicat, în numele Sovietului muncitorilor şi soldaţilor, celebrul „Decret No. 1" către armată, prin care se desfiinţa de fapt orice disciplină militară, se abrogau semnele distinctive de grad, salutul militar, pedeapsa cu moartea etc., iar soldaţii erau invitaţi să formeze imediat comitetele lor, pentru controlul şefilor.

Dar împotriva tuturor insistenţelor, chiar după încheerea înţelegerii cu Comitetul provizoriu, Sovietul nu a consimţit nici să abroge acest „Decret", nici să renunţe în principiu, din momentul constituirii noului Guvern, la dreptul său de a „decreta", ci a consimţit numai să declare, tot printr'un „decret",— nu mai puţin vestitul „Decret No. 2",— că „Decretul No. 1" priveşte numai garnizoana Petrogradului...

Numai după încheerea înţelegerii cu delegaţia Sovietului, tîrziu *în noaptea de 15 pe 16 Mart*, noul guvern poate fi considerat ca definitiv constituit, cum a şi anunţat în acelaşi noapte d. Rodzianco, prin firul direct la Pscov, generalului Ruzski, iar manifestul către popor pentru constituirea lui a putut fi afişat numai în dimineaţa de adouazi, 16 Mart.

Noul guvern a fost dar, în sfîrşit, compus astfel:

Prinţul *G. E. Lvov* (fost preşedinte al „Uniunii zemstvelor",—Prim-Ministru şi Ministru de Interne;

P. N. Miliucov,—Ministru de Afaceri străine;

A. I. Gucicov,—Ministru de Războiu;

N. V. Necrasov,—Ministru al Comunicaţiilor;

M. I. Tereşcenco,—Ministru de Finanţe;

A. I. Şingarev,—Ministru al Agriculturii;

A. I. Conovalov,—Ministru al Comerţului;

V. N. Lvov,— Ober-Procuror al Sinodului (Ministru al Cultelor);

I. V. Godnev,—Controlor General;

* *P. Miliucov*,—„Istoria revoluţiei ruse", partea I, p. 48–49.

A. A. Manuilov,—Ministru de Instrucţie publică; şi
A. F. Kerenski,—Ministru de Justiţie.

Din comparaţia cu lista membrilor Comitetului provizoriu al Dumei,* vedem că şase din membrii acestui comitet n'au intrat în Guvernul provizoriu: chiar preşedintele lui, Rodzianco, d-nii Şulghin Dimitrucov, Şidlovski, Caraulov şi Rjevski (fără să mai vorbim de N. S. Ciheidze, care n'a primit să lucreze în Comitet); în locul lor au fost numiţi în Guvernul provizoriu alţi şase, şi anume: însuşi primul-ministru G. E. Lvov şi d-nii Gucicov, Tereşcenco, Şingarev, Manuilov şi Godnev; în sfîrşit numai cinci din miniştri au făcut parte şi din Comitet: d-nii Miliucov, Necrasov, Conovalov, V. N. Lvov şi Kerenski, din care numai doi—Miliucov şi Kerenski—au jucat un rol mai însemnat în el. Coloraţia noului Guvern a rămas însă foarte moderată, tot cu preponderenţa elementelor din dreapta ale vechei „opoziţii liberale" din Dumă.

3.—*Negocierile telegrafice.*

Inainte de constituirea Guvernului provizor, şi chiar înainte de întrunirea membrilor Comitetului provizoriu cu delegaţia Sovietului, pentru consfătuirea din această sară—aşa dar fără a şti rezultatele la care a ajuns consfătuirea—la ora 3 după amează, erau plecaţi spre Pscov, unde se afla încă cu *trenul lui Ţarul*, d-nii Gucicov şi Şulghin, ambii din extrema dreaptă a „opoziţiei liberale" (cel dintâiu - „Octobrist", al doilea—naţionalist ortodox); ei urmau să se prezinte Ţarului ca simpli deputaţi delegaţi ai Comitetului provizoriu pentruca în numele acestui Comitet *să-i recomande să numească numai pe preşedintele consiliului de miniştri (sic!)*, şi în acelaşi timp să-l convingă de a abdica „benevol" în favoarea Ţareviciului; ei prin urmare nu veneau la Pscov, în calitate de organe ai unui Guvern revoluţionar, să execute hotăririle acelui guvern (Dealtfel Şulghin nici n'a făcut parte din Guvernul care s'a constituit după plecarea lor, în noaptea de 10 Mart).

Pentruca să înţelegem rostul acestei misiuni, trebue să revenim asupra negocierilor telegrafice ale d-lui Rodzianco cu Marele Cartier General şi cu comandanţii armatelor de pe front, care n'au fost întrerupte un moment în cursul „zilelor revoluţionare" din Petrograd, dar despre care n'am vorbit până acum mai pe larg, spre a evita o prea mare fragmentare a naraţiei şi ca să poată fi „estompată" figura acestui personagiu, care căuta să-şi dea o mare importanţă în această fază a revoluţiei şi al cărui rol a fost cel puţin îndoelnic.

După ce în dimineaţa zilei de 12 Mart, d. Rodzianco şi-a trimis ultima telegramă, adresată direct Ţarului, în care îl ruga

* *Vezi* mai sus p. 251.

„să salveze patria şi dinastia", numind ca Prim-Ministru şi „pe un om care se bucură de încrederea Ţării", tenacele preşedinte al Dumei expediază mai tîrziu, în acelaşi zi de 12 Mart,—în care să nu uităm că de fapt revoluţia şi triumfase în Petrograd, adică în ziua în care a fost format „Sovietul", atunci s'a şi ales „Comitetul provizoriu al membrilor Dumei": şi acesta a hotărît apoi şi „de a lua în mînile sale puterea", —următoarea telegramă generalului Ruzski, pe care o reproducem mai jos, aproape în întegime, fiindcă ea e interesantă nu numai din punctul de vedere al aspiraţiilor ilustrului „Stallmeister" al Ţarului, dar şi prin explicarea pe care o dă asupra cauzelor mişcării revoluţiei.

„Tulburările, care au început în Petrograd, iau un caracter de stihie şi proporţii ameninţătoare. Temeiul lor este „lipsa de pîne şi aprovizionarea neîndestulătoare pe căile ferate cu făină, care răspîndesc panica în populaţie; însă mai „cu samă — neîncrederea desăvîrşită în guvernul incapabil de a „scoate ţara din situaţia ei grea... Mişcarea poate cuprinde căile „ferate, şi viaţa ţării astfel va amorţi în cel mai greu ceas. „Uzinele, care lucrează în Petrograd pentru apărare, se opresc „din cauza lipsei de combustibil şi de materii prime; muncitorii „rămîn fără lucru şi mulţimea, flămîndă şi neocupată, păşeşte, „irezistibil ca o stihie, pe calea anarhiei. Comunicaţia pe căile ferate e complect dezorganizată în toată Rusia. In Sudul ţării din „63 de uzine metalurgice nu lucrează decît 28, din lipsă de „combustibil şi de material necesar. In Ural, din 92 mari uzine „metalurgice au fost închise 44, şi producţia de fontă, scăzînd „din zi în zi, ameninţă cu o enormă reducere a fabricaţiei de „muniţii...

„Puterea guvernamentală se află în complectă paralizie şi „e neputincioasă de a restabili ordinea zdruncinată. Rusia e ameninţată de înjosire şi ruşine, fiindcă în aceste condiţii războiul nu poate fi sfîrşit victorios. Socot ca unică şi necesară „eşire din situaţia creată—chemarea neîntîrziată (de către Ţar) a „unui bărbat, *în care ţara întreagă ar avea încredere*, şi acesta să „fie însărcinat cu formarea unui guvern, care să se bucure de încrederea populaţiei întregi. Un asemenea guvern va fi urmat de „toată Rusia, care-şi va recăpăta deplina încredere în sine şi în conducătorii săi. In ceasul acesta groaznic şi fără seamăn, după „urmările-i înspăimîntătoare, altă eşire pe o cale luminoasă nu „e, şi eu stărui înaintea Excelenţei Voastre să-mi sprijine această a mea convingere înaintea Majestăţii Sale, pentruca „să fie înlăturată catastrofa. A tărăgăna nu se poate, întîrzierea seamănă cu moartea!" (Ultima frază e cu stăruinţă repetată aproape în toate producţiile telegrafo-literare ale Prezidentului Dumei din aceste zile).*

* „*Documente*", în „Arhiva r. r.", v. III, p. 247—248.

Telegrame analoge * a primit şi generalul Alexeev, şeful Statului Major al Ţarului, iar generalii au înţeles foarte bine, cine este „omul în care are încredere toată ţara", menit să salveze Rusia şi dinastia.

Aceste telegrame au şi avut de rezultat imediat atît telegrama generalului Alexeev din 13 Martie către „dictatorul" Ivanov (singura din cele ce i-au fost expediate, care a ajuns la el), prin care îl sfătueşte la conciliaţie, şi atitudinea neaşteptată a generalului Ruzski, cînd Ţarul sosise la 14 Mart în gara din Pscov, cît şi telegrama pornită de Ţar în acelaşi zi, din partea generalului Alexeev, prin care acesta îi recomandă cu insistenţă şi expres să însărcineze pe d. Rodzianco să formeze guvernul.**

Toate acestea, cum se ştie, au contribuit să determine pe Ţar întâiu să-l cheme pe „Stallmeisterul" său in staţia Dno, iar apoi—în sfirşit—să-l însărcineze chiar cu formarea guvernului, rezervîndu-şi însă Ministerele de Afaceri străine, de Războiu şi de Marină. ***

Din acest moment neastîmpăratul telegrafist prezidenţial desfăşoară, de astă dată în calitate de preşedinte al Comitetului provizoriu, o adevărată orgie de negocieri prin fire directe şi indirecte, apeluri şi comunicări la adresa autorităţilor civile şi militare, pe front şi în provincie.

Pentru a influenţa pe corespondenţii săi, acest bărbat de stat recurge la „trucuri" puţin recomandabile: *In momentul cînd la Petrograd încă nimeni nu vrea să ştie de fostul comitet* (şi chiar Sovietul îl expropriase „fără înţelegere prealabilă" de sala de şedinţă a Dumei!) el afirmă că înaltul Comitet provizoriu posedă deplină putere guvernamentală; asigură că în special el, marele Rodzianco, „în care crede ţara intreagă", se bucură de o imensă autoritate, („până acum lumea nu are încredere decît în mine şi nu execută decît ordinele mele",) atunci cînd l-am văzut printe „soldaţi desmăţaţi şi descinşi", „palid cu faţa încremenită de durere şi desperare" (şi era tot odată, cum s'a dovedit, suspect şi membrilor Comitetului provizoriu!). Iar cînd dela celalt capăt al firului direct i se adresează vr'o cerere incomodă, revine îndată şi declară că nu poate nimic în faţa grozăviei anarhice, pentrucă el însuşi „atîrnă de un fir de păr" şi „aşteaptă să fie închis în cetatea Petru şi Paul". In acelaşi timp pentru ca să-şi cîştige simpatia şi sprijinul generalilor, îi încredinţează că toată nenorocirea vine din cauza urii poporului împotriva dinastiei, dar „*întreg poporul*, ori cu cine am vorbit, *cînd mă adresam mulţimilor şi trupelor*, într'un glas *hotărau ferm*—

* Printre „Documentele", publicate în vol. III al „Arhivei r. r.", nu se găsesc din nenorocire toate aceste exerciţii de stil telegrafic, dar cuprinsul altora poate, în parte, fi dedus din citaţiile şi aluziile strecurate în cele ce stau la dispoziţia noastră.

** *Vezi* mai sus, p. 268, 272, şi 273.

*** *Vezi* mai sus, p. 272 şi 273.

de a duce războiul până la sfîrşitul lui victorios şi de a nu se da în mînile Nemţilor" (pe cînd revoluţia a fost săvîrşită în strigăte de „Jos războiul!") etc. *

In ciuda acestor „machiavelîcuri", negocierile lui au fost urmărite de o stranie şi nenorocită soartă; propunerile d-lui Rodzianco erau întotdeauna prea întîrziate faţă de situaţia obiectivă, şi neacceptabile în acel moment pentru cei în al căror nume vorbea; iar Ţarul îşi mai întîrzia încă consimţimîntul,—aşa încît, cînd acesta sosea, însuşi d. Rodzianco îl găsea neîndestulător şi formula o nouă propunere, iarăşi tardivă, şi aşa mai departe.

Cînd Ţarul consimţi după o îndărătnică rezistenţă să încredinţeze guvernul „omului în care are încrederea ţara întreagă",—era deja nevoe de un guvern parlamentar şi de o „complectă constituţie"; iar cînd şi acestea erau acordate,—numai abdicarea Ţarului putea salva dinastia;—dar şi aceasta s'a dovedit că a fost prea tardivă.

Cu deosebire în lunga conversaţie cu generalul Ruzski, în noaptea de 14 şi 15 Mart cînd acesta, în urma ordinului Ţarului, l-a chemat la aparat, Preşedintele Comitetului provizoriu a dezvoltat toate resorturile artei sale diplomatice.

La întrebarea asupra cauzei care l-a determinat să renunţe la călătoria în Pscov, d. Rodzianco a invocat „imposibilitatea de a lăsa *fără prezenţa personală* pasiunile populare deslănţuite, pentrucă nimeni altul nu este ascultat" (în realitate el n'a fost lăsat să plece de Comitetul provizoriu, care a încredinţat misiunea pentru tratative cu Ţarul nu lui, ci domnilor Gucicov şi Şulghin, ** precum în urmă, după spusele defunctului Nabocov,*** n'a voit să-l numească pe el ca Prim-Ministru, deşi situaţia şi temperamentul îl indicau mai curînd pentru aceste funcţii, decît pe prinţul Lvov; apoi, ca să justifice prezenţa sa—a „Stallmeisterului"!—în capul unui comitet „revoluţionar", el asigura că „anarhia a fost atît de groaznică, încît Dumei Imperiale în genere, *şi mie în special*, nu ne rămîne decît *să luăm mişcarea în mînile noastre* şi să ne punem *în capul ei*, pentru a împiedica pieirea statului" (—de fapt erau întotdeauna numai în *coada mişcării*).

Cînd generalul Ruzski l-a comunicat proectul manifestului imperial, prin care Ţarul „dăruia" guvernul parlamentar şi „complecta constituţie",—preşedintele Comitetului îi răspunde „cu durere în inimă", că „ura împotriva împărătesei a ajuns până la limitele extreme; am fost silit, spre a evita vărsarea de singe, *să arestez* pe miniştri şi *să-i închid* în cetatea Petru şi Pavel Miniştrii au fost însă arestaţi de soldaţii şi muncitorii răsvrătiţi, fără nici un ordin, sau chiar împotriva ordinelor date Mă tem

* „Documente", *ibid*, p. 252, 255, 256, 257.

** „Arhiva r. r.", v. IV, 48.

*** „Arhiva r. r." v. I, p. 40.

foarte mult, că acelaşi soartă mă ameninţă şi pe mine... chestia dinastică fiind pusă ritos".

Generalul îl asigură de bună voinţa Impăratului, şi-l roagă să se mai răsgîndească dacă cu oarecare schimbări, şi prin recunoaşterea sinceră a principiilor constituţionale de către Ţar, nu-l poate cruţa de detronare; şi-i atrage atenţia că orice transformare violentă, în împrejurările date, poate avea urmări fatale.

Răspunsul: „Mi-aţi sfişiat inima şi fără de aceasta însîngerată... pe umerii mei apasă o muncă enormă,... puterea poate *să-mi* lunece din mîni... spre a stăvili anarhia *am fost silit să numesc astănoapte Guvernul provizoriu* (care în acest moment nici nu fusese încă constituit, şi în orice caz, n'a fost „numit" de el)... Un lucru pot spune: nici vărsare de sînge, nici jertfe inutile nu vor fi. Aceasta *eu n'o voiu tolera*" !!..

Intr'un cuvînt, el, marele Rodzianco, pune ultimatul: „*Cu Duma Imperială* s'au unit garnizoanele întregi din Petrograd şi Ţarscoe-Selo; acelaşi lucru se repetă în toate oraşele; *nicăeri nu se produce nici o divergenţă*; peste tot *trupele trec de partea Dumei şi a poporului*, şi cererea imperativă de abdicare în favoarea fiului, subt regenţa lui Mihail Alexandrovici, devine o necesitate de neînlăturat" (Am văzut cum a fost primită declaraţia în acest senz a d-lui Miliucov, încît „ofiţerii nu mai îndrăzneau să se prezinte în faţa trupelor lor" !)...*

Toate aceste manevre urmăreau însă un scop bine determinat: scăparea de urmările revoluţiei prin tangenţă, trecerea puterii în mînile foastei „opoziţii liberale" nu în numele revoluţiei, —celace ar putea avea consecinţi indezirabile pentru ea,—ci în temeiul principiilor de *legitimism* şi al *continuităţii de drept*.

Pentru aceasta era nevoe de abdicarea Ţarului în favoarea Ţareviciului şi de regenţa Marelui Duce Mihail Alexandrovici, care de fapt în timpul minorităţii noului Ţar devenea prizonierul cercurilor politice, cărora le datorea înălţarea.

Pentru aceasta, în acelaşi moment cînd în Palatul Tauridei parcă se discuta cu delegaţia „Sovietului" punctele de program şi condiţiile de constituire ale unui guvern *revoluţionar*, d-nii Gucicov şi Şulghin primeau misiunea *de a cere Ţarului să semneze, ca ultimul său act înainte de abdicare, numirea ca Prim-Ministru a aceluiaşi prinţ G. E. Lvov*, care fusese „desemnat" de comitetul provizoriu, în numele revoluţiei!

Pentru aceasta, mai cu samă, era necesar sprijinul generalilor, atît împotriva rezistenţelor din dreapta, cît şi împotriva ameninţărilor din stînga.

Pănă unde mergea echivocul în această privinţă, se poate vedea dintr'un incident, în aparenţă neînsemnat, dar foarte semnificativ.

In urma arestării generalului Habalov, pentru Comitetul

* „Documente", în vol. III, din „Arhiva r. r.", p. 255-258.

provizor, şi în special pentru d. Rodzianco, era de dorit, din diferite consideraţii, să vadă în capul comandamentului din Petrograd pe generalul Cornilov. Atunci d. Rodzianco, chiar în dimineaţa zilei de 15 Mart, cînd, după afirmaţia dată generalului Ruzski, el ar fi şi *numit* de cu noapte un *Guvern provizoriu*, telegrafiază generalului Alexeev cu multă emfază:

„E necesar pentru restabilirea ordinei depline, pentru salvarea capitalei de anarhie, de a numi în funcţiunea de comandant al circumscripţiei de Petrograd pe un general glorios, al cărui nume să fie popular şi cu autoritate în ochii populaţiei. „*Comitetul Dumei Imperiale* recunoaşte ca atare pe gloriosul „erou, cunoscut Rusiei întregi, Comandantul Corpului XXV, ge„neral Cornilov. In numele salvării Patriei, în numele victoriei „asupra inamicului, în numele jertfelor nenumărate ale acestui „războiu, care nu trebuesc pierdute în zădar în ajunul victoriei, „e necesar să numeşti de urgenţă pe generalul Cornilov coman„dant al Petrogradului. Binevoiţi să vă puneţi în legătură cu el „şi să telegrafiaţi ziua sosirii generalului Cornilov în Petrograd. „Preşedintele *Comitetului provizoriu al Dumei Imperiale*, M. „Rodzianco"...*

Alexeiev în acelaşi dimineaţă telegrafiază raportul de recomandare Ţarului în Pscov, care îşi pune imediat rezoluţia de aprobare.

Astfel încît comandantul dorit de comitetul provizoriu revoluţionar care pretinde că are „plenitudinea puterii guvernamentale", *este numit de Ţar!*...

De asemeni d. Rodzianco intervine la generalul Alexeiev să recheme la Mohiliev pe nenorocitul „dictator" Ivanov, care a fost doar trimes să reprime revoluţia, „în capul" căreia ar fi stat el, Rodzianco! Generalul Alexeiev se execută, tot cu aprobarea Ţarului, dar bietul argonaut, care în acest moment se zbătea în viesparul telegrafisto-ceferist din staţia Viriţa, nici n'a putut afla despre rechemarea lui decît tot prin Rodzianco!...**

Iar încă din noaptea de 14 spre 15 Mart comandamentul militar a dispus ca să nu mai fie impedicate comunicaţiile Comitetului provizoriu! ***

De altfel concursul generalilor a fost cîştigat nu atît prin arta diplomatică a preşedintelui Comitetului provizoriu, cît mulţumită efectului produs asupra armatelor de pe front de mişcarea revoluţionară din Petrograd, şi în special de „Decretul No. 1" al Sovietului lansat chiar în dimineaţa acestei zile.

După aceste negocieri şi subt impresia stării de spirit din armată, generalul Alexeiev a crezut de cuvinţă să expedieze, la ora 10 dimineaţă, o circulară urgentă comandanţilor tuturor fronturilor:

* „Documente", *ibid*, p. 264.
** „Arhiva r. r.", v. IV, p. 53.
*** „Documente", în „Arhiva r. r.", v. III, p. 259.

„Majestatea sa,—le telegrafiază el,—se află în Pscov, unde „și-a exprimat consimțimîntul de a declara printr'un manifest „că, spre a satisface dorința poporului, a hotărît a numi un „minister responsabil în fața camerelor, însărcinînd pe președin-„tele Dumei, Rodzianco, de a forma cabinetul.

„După comunicarea hotărîrii de către comandantul frontu-„lui de Nord (Ruzski) președintelui Dumei Imperiale, acesta din „urmă, în convorbirea la aparat la ora 3½ a. m. în acest 2 (15) „Mart, a răspuns că... în momentul de față actul acesta ar „fi tardiv; că acum a venit una din groaznicele revoluții; că „pasiunile populare pot fi stăvilite cu greu. *Trupele sînt de-„moralizate*... Președintele Dumei se teme că va fi cu neputință „de a reprima pasiunile poporului; că acum chestia dinas-„tică este pusă ritos și că *războiul nu poate fi dus* până la „sfîrșitul lui victorios, decît în caz de realizare a cerințelor for-„mulate relativ la abdicarea în favoarea fiului subt regența lui „Mihail Alexandrovici. Împrejurările nu admit, pe cît se vede, „altă soluție; și fiecare minut de șovăire numai va urca revendi-„cările, întemeiate pe aceia că *existența armatei* și funcționarea „căilor ferate se află de fapt în mînile Guvernului provizoriu din „Petrograd. E necesar *să salvăm armata activă de descompu-„nere;* trebue continuat războiul până la sfîrșit cu inamicul ex-„tern, — salvate independența Rusiei și soarta Dinastiei... Dacă „împărtășiți această părere, nu veți binevoi oare să telegrafiați „extra-urgent prea supusă rugăminte Majestății Sale prin coman-„dantul frontului de Nord, aducîndu-mi la cunoștință?

„Repet, că pierderea oricărui minut poate fi fatală pentru „existența Rusiei și că între șefii superiori ai armatei active tre-„bue stabilită unitatea de gîndire și de scopuri și armata scă-„pată de șovăiri și de eventuala trădare a datoriei. Armata e „datoare să lupte din răsputeri cu inamicul din afară, iar hotă-„rîrea relativă la afacerile interne trebue să o izbăvească de *is-„pita de a lua parte la revoluție, schimbarea săvîrșindu-se „fără durere în caz de o hotărîre luată de sus*..." *

4.—*Abdicarea.*

Pe cînd astfel se țes toate aceste negocieri, iar delegații Comitetului provizoriu înaintează în spre Pscov, să vedem ce se petrece azi în jurul Țarului, în fața gării Pscov.

Joi, 15 Mart, dimineața, Țarul a aflat rezultatele convor-birilor generalului Ruzski cu Rodzianco. La întrebarea aghiotan-tului imperial, Voeicov, Ruzski a răspuns: „Ceiace i-s'a trimis (manifestul cu acordarea „constituției complecte" și a ministeru-lui parlamentar) nu mai ajunge; va trebui să mergem mai de-parte".

* *„Documente"*,—în „Arhiva r. r", p. 260.

Aceste rezultate, natural, au părut „puțin mîngîietoare".

Sondat asupra eventualei acțiuni militare împotriva „rebe-lilor", Ruzski a declarat categoric că „nu se poate trimete trupe împotriva Petrogradului, fiindcă aceasta ar înrăutăți numai si-tuația, întrucît *ele ar trece la rebeli*"...

Țarul se informa cu anxietate asupra desfășurării evenimen-telor; el află în cursul dimineții despre întinderea agitațiunilor în ar-mată, despre defecțiunea trupelor trimise împotriva Petrogradului și prăbușirea desăvîrșită a acțiunii generalului Ivanov,—în sfîrșit îi vine vestea cea mai dureroasă pentru el, că *„membrii familiei imperiale, care se găsesc la Petrograd*, ca și toate straturile populației, *au recunoscut autoritatea revoluționară!*"... *

Dar printre acești membri ai familiei imperiale se afla și însuși fratele său, Marele Duce Mihail Alexandrovici, *Regentul de drept*, în caz de abdicare, în timpul minorității succesorului sau pe tron !...

Curtenii toată dimineața se agitau în deșert, alergau zăpă-ciți și „colindau din vagon în vagon". Evenimentele se desfășu-rau „tot mai groznice și mai neașteptate" pentru ei.

Pe la ora 2 p. m., după dejun, a venit a doua oară gene-ralul Ruzski și, intrînd îndată în vagonul Țarului, „i-a raportat prea supus și prea plecat" o avalanșă de telegrame dela toți co-*mandanții fronturilor*, cu Marele Duce Nicolae Nicolaevici în cap; —afară de acesta din urmă mai telegrafiau, „extra-urgent" și „secret", generalii Alexeiev, Saharov, Brusilov, Evert, amiralul Nepenin;—generalul Ruzski, acest „om înțelept și cu minte rece, de toată nădejdea" și-a alăturat și o declarație scrisă proprie.

Toate aceste telegrame și declarații, — efectul concentrat al circulării citate mai sus a șefului Marelui Stat Major, generalul Alexeiev,—aveau, cu toate variațiile de stil, același înțeles:

Generalii, abundînd în declarații de dragoste ferbinte, de devotament nemărginit și de credință neclintită către Țar, îl „im-plorau în genunchi" și „cu lacrămi în ochi" „să salveze patria și dinastia"... abdicînd fără întîrziere în favoarea țarevicîului Alexei, subt Regența Marelui Duce Mihail Alexandrovici!

Și toții, aduceau același argument de căpitenie: „Deocam-dată reușim să apărăm armata de *boala* ce a cuprins Petrogra-dul, Moscova, Kronstadtul și alte orașe, însă *nu putem garanta păstrarea disciplinei militare mai departe*".

Apoi (după Alexeiev), — *implicarea armatei în chestiile de politică internă* (—aceasta însemna aici: *lupta pentru sal-varea Țarului și a vechiului regim!*) ar duce la un sfîrșit fa-tal al războiului, la rușinea Rusiei și desmembrarea ei"... **

Generalul Alexeev, ca o slugă plecată și credincioasă, are serviabilitatea de a alătura și un proect al manifestului de ab-dicare...

* *„Documente"*, ibid., p. 264.
** *Ibid*, p. 261–262.

Din toate aceste telegrame vom reproduce aici in parte numai pe cea *datată din Iaşi*, a generalului Saharov, comandantul frontului rus din Romînia, al cărei stil poartă influenţa vădită a mediului academic şi literar al capitalei Moldovei din acel timp:

„Generalul Alexeiev,—telegrafiază acest literat al comandamentului din Moldova, la adresa generalului Ruzski,—mi-a transmis răspunsul *criminal* şi *revoltător* al Preşedintelui Dumei Imperiale, care a fost dat la prea-milostiva hotărîre a Ţarului-Impărat de a dărui ţării un minister responsabil... Dragostea mea fierbinte către Majestatea Sa nu îngădue sufletului meu să se împace cu mirşava propunere a Preşedintelui Dumei. Sînt convins, că nu poporul rus, care nici cînd nu s'a atins de Ţarul său, a pus la cale această *odioasă crimă şi nelegiuire*, ci numai *banda de tâlhari*, care îşi dă numele de Duma Imperială, a profitat *tâlhăreşte* de momentul oportun pentru realizarea scopurilor lor *criminale*. Sînt convins că armatele de pe front s'ar ridica neclintite pentru Autocratul lor stăpîn, dacă... ele nu ar fi fost în mînile aceloraşi *criminali*, care au pus mîna pe izvoarele de viaţă ale armatei"...

Aţi crede că urmează cererea de a spînzura pe aceşti mirşavi tâlhari şi criminali, care îşi dau numele de Duma Imperială?

Nu! Nobilul cavaler, fără prihană şi frică, din Iaşi, conchide, ca şi ceilalţi, dar în termenii mai vibranţi de credinţă siluită:

„*Trecînd la logica raţiunii*, eu, neclintit credinciosul supus al Majestăţii Sale, *plîngînd în hohote*, sînt silit să spun... să fie acceptate condiţiile propuse (de tâlhari!) pentruca întîrzierea să nu dea hrană pentru ridicarea mai în urmă a unor pretenţii şi mai mirşave"... *

Finita la comedia...

Faţă de atîtea *flagrante* manifestări de credinţă şi devotament, sărmanul *autocrat* nu putea decît să se plece — era doar, de fapt, prizonier la discreţia „omului de nădejde, înţelept şi cu minte rece", comandantul frontului de Nord, unde furtuna aruncase epava trenului imperial...

Totuşi Ţarul încă parcă şovăia. La ora 3 p. m., îndată după cetirea acestor „apeluri de a salva Rusia şi tronul", el semnează două telegrame,—către Rodzianco şi către generalul Alexeiev, prin care îi vestea:

„Sînt gata să abdic dela tron în favoarea fiului meu, cu condiţia să rămînă pe lîngă mine până la majoritate, sub regenţa fratelui meu, Marele Duce Mihail Alexandrovici". **

Dar aflînd, peste puţin timp, despre plecarea spre Pscov a delegaţilor Comitetului provizoriu, d-nii Gucicov şi Şulghin, a dat ordin ca telegrama la adresa Preşedintelui Dumei să fie reţinută, până la sosirea delegaţilor, iar pe cea la adresa generalului Alexeiev a luat-o îndărăt; dar mai tîrziu, peste trei sferturi de ceas, la ora 3.45, a cerut să i se restitue şi telegrama adresată d-lui Rodzianco. *

* *Ibid.* p. 262.
** *Ibid*, 262.

Îi licări oare încă vr'o rază de speranţă? Nimeni nu poate şti.

In orice caz, ambele telegrame n'au mai fost expediate.

După aceasta, Ţarul s'a primblat multă vreme între trenuri, liniştit în aparenţă. Dubenski stătea la fereastra vagonului şi plîngea. Trecînd pe lîngă el, cu prinţul de Reuchtenberg, Ţarul s'a uitat „vesel" la el, i-a făcut un semn cu capul şi l-a salutat milităreşte.

„Aici,—şi-a trecut în jurnal Dubenski,—e cu putinţă stăpînirea de sine sau indiferenţa pentru toate", „faţa lui părea înlemnită, el saluta pe toată lumea, mie mi-a întins mîna, eu i-am sărutat-o. Eu totuşi mă miram, — Doamne, de unde găseşte el atîta puterei,—el putea doar nici să nu lasă la noi".

Dar, desigur, sentimentul de bun părinte de familie era tare în el, şi boala incurabilă a fiului apăsa asupra hotărîrilor sale mai mult ca oricare altă consideraţie.

Curtenii umblau însă „fierţi" şi nu se resemnau. Voeicov, după insistenţele lui Dubenski, s'a dus să convingă pe Ţar că nu are dreptul să renunţe la tron, în felul acesta „sumar",—„*numai* după cheful Comitetului provizoriu şi al comandanţilor frontului". Ţarul, spune Dubenski, renunţa la tron „ca şi cum ar fi fost vorba să predea comanda unui escadron"!

Desigur, Ţarului îi lipseau numai sfatul şi energia curtenilor săi, ca să poată trece peste comandanţii fronturilor, peste Comitetul provizoriu şi Sovietul din Petrograd, spre a birui revoluţia şi a-şi păstra coroana...

La ora 9 sara au venit, în sfîrşit, în Pscov delegaţii Comitetului provizoriu. Gucicov ar fi voit să vadă întâiu pe generalul Ruzski, spre a se informa despre „dispoziţia sufletească". Insă un colonel, care i-a întîmpinat la sosirea în gară, a condus îndată pe cei doi delegaţi direct în vagonul Ţarului, unde ei l-au găsit pe Frederiks şi Narişchin; apoi a venit şi generalul Ruzski.

Ţarul, intrat peste puţine minute, s'a aşezat la o măsuţă şi i-a invitat, printr'un gest, să-şi ia locul alături. Ceilalţi s'au aşezat dealungul păreţilor.

Ţarul nu şi-a manifestat nimic din vechea lui antipatie pentru Gucicov, dar nici vr'o căldură. El vorbea într'un ton liniştit, corect şi oficial. Narişchin şi-a scos carnetul spre a nota conversaţiile.

Gucicov declară, că el „a venit *în numele Comitetului provizoriu* al Dumei, *spre a da sfaturile necesare*, pentru a scoate ţara din situaţia ei grea; Petrogradul întreg e cuprins de mişcarea revoluţionară; încercările frontului n'au să ducă la nici un re-

* *Ibid*, p. 263.

zultat, de vreme ce orice unitate de trupă va trece de partea revoluției, îndată ce va respira aerul Petrogradului".

„Omul de nădejde" Ruzski a confirmat spusele delegatului, adăugind că el „n'ar putea trimite nici o parte din trupele sale împotriva Petrogradului".

„Pentru aceste motive, — urmă Gucicov, — orice luptă este „inutilă; sfatul nostru dar este să abdicați dela tron".

Țarul a ascultat toate liniștit; și apoi a răspuns, „fără a manifesta vr'o emoție, cu aerul lui obișnuit de *impenetrabilitate politicoasă*".

„Ieri și astăzi m'am gîndit ziua întreagă și am luat hotă- „rîrea de a renunța la tron. *Până la ora 3 după-amiază am „fost gata să abdic în favoarea fiului meu* (subliniat de d. P. „Miliucov). Insă în urmă am înțeles, că nu sînt în stare să mă „despart de fiul meu. Sper că mă veți înțelege. Pentru aceasta „am hotărît să abdic în favoarea fratelui meu". *

Gucicov, — care nu știa nimic din cele petrecute în cursul zilei, — a fost uimit că abdicarea a fost căpătată atît de ușor. Scena a produs asupra lui o impresie foarte grea prin banalitatea ei; și i-a venit gîndul că are a face „cu un om nenormal, cu sensibilitatea redusă și conștiința întunecată". Țarul, — după impresia delegatului Comitetului, — „era cu desăvârșire lipsit de înțelesul tragic al evenimentului; și cu cea mai de fier stăpînire de sine, n'ar fi putut să se țină astfel, dar vocea lui parcă îl trăda puțin numai cînd vorbea de despărțirea de fiul său".

Delegații au înmînat Țarului un proect de manifest, *pregătit de ei de mai înainte*, în care a fost numai înlocuit numele Țareviciului cu acel al Marelui Duce Mihail Alexandrovici, și bine-înțeles s'au șters dispozițiile relative la regență.

D-nii Gucicov și Șulghin, după spusele defunctului Nabocov, au fost așa de surprinși de neașteptata substituire de moștenitor — încît, zăpăciți, n'au mai făcut nici o obiecție în această privință, nedîndu-și samă de toate urmările juridice și politice ale acestei înlocuiri. *

Țarul a acceptat textul, introducînd *numai* o singură corectură de cuvînt, care prezintă un oarecare interes, mai mult psihologic.

Reproducem din manifest numai pasagiul esențial, care trădează planurile politicianilor Comitetului provizoriu:

„In aceste zile hotărîtoare în viața Rusiei am crezut ca o „datorie de conștiință să ușurăm poporului Nostru unirea și con- „centrarea tuturor forțelor naționale pentru asigurarea biruinții „grabnice și, *de acord cu Duma Imperială*, am găsit nemerit „a renunța la tronul Imperiului Rus și de a depune Autoritatea „Supremă".

„Nedorind să Ne despărțim de fiul Nostru iubit, *Noi tre-*

* P. Miliucov, — „Istoria revoluției ruse", partea I, p. 59.
** „Arhiva r. r., v. I, p. 18.

„cem moștenirea Noastră Fratelui Nostru, Marelui Duce Mihail „Alexandrovici, și-L bine-cuvîntăm pentru urcarea pe tronul „Imperiului Rus. *Poruncim Fratelui Nostru de a cîrmui trebu- „rile Statului în unire desăvîrșită și nestrămutată cu reprezen- „tanții poporului în corpurile legiuitoare, pe temeiurile de ei sta- „bilite, aducînd într'u aceasta un nestrămutat jurămînt*"... *

La ora 11.50 p. m. manifestul a fost semnat.

Apoi Țarul a consimțit *să însărcineze pe prințul Lvov cu formarea guvernului* și a propus să numească în locul său, ca Suprem Comandant al armatelor de războiu, pe Marele Duce Nicolae Nicolaevici — ceiace a fost acceptat de delegați.

Manifestul și ambele decrete de numiri au fost însă antidatate, — subt manifest era arătată *ora 3 p. m.*, iar sub decrete *ora 2 p. m.*, — pentrucă Țarul pretindea că el de fapt abdicase încă de la ora 3, din momentul cînd semnase cele două telegrame, rămase neexpediate, către Rodzianco și generalul Alexeiev;** „el nu vroia să aibă aerul că a cedat presiunilor delegaților Comitetului provizoriu.

După ce toate s'au sfîrșit, fostul Țar a întrebat pe Gucicov, — unde să meargă el, — la Țarscoe Selo sau la Marele Cartier General. *Gucicov n'a știut ce să-i răspundă*.

„Nicolae Romanov" a hotărît să plece la Mohilev. El a spus numai: „Imi va fi rușine să văd pe reprezentanții străini la Marele Cartier, — și ei se vor jena să mă vadă"... și cu aceste cuvinte a dispărut de pe arena politică...

5. — *Ruina „legitimismului"*.

Delegații au pornit și ei îndată spre Petrograd, foarte mulțumiți de isprava lor, după ce au telegrafiat *„Președintelui Dumei Rodzianco"*:

„Impăratul a dat consimțimîntul la abdicarea dela tron" (— i. e. la *textul* manifestului propus pentru abdicare) în favoarea „Marelui Duce Mihail Alexandrovici, cu *obligația pentru a- „cesta să presteze jurămînt constituției*. Insărcinarea de a „forma noul guvern *este dată prințului Lvov*. In același timp, „comandant suprem al armatei este numit Marele Duce Nicolae „Nicolaevici. Care e situația la Petrograd? Gucicov. Șulghin.***

Delegații, desigur, nu-și închipuiau efectul produs de vestea

* „Documente", în „Arhiva r. r." v. III, p. 265. Cuvîntul repetat de „*nestrămutat*" a rezultat din corectura Țarului, căruia nu i-a plăcut cel scris în textul primitiv, care în rusește însemna că jurămîntul trebuia prestat „*înaintea poporului întreg*" (vsenarodnaia)"; — desigur ne a putut deodată uita că „poporul trebue să merite încrederea Țarului, nu Țarul pe cea a poporului"...
** „Documente", *Ibid.*, p. 265.
*** *Ibid.*, p. 266.

lor, cînd a fost primită, la ora 3 de noapte, în Consiliul de Miniștri!

Guvernul provizoriu, care la ora asta tîrzie era încă adunat în Palatul Tauridei, a rămas „trăsnit": Toată „combinația", așa de bine plăsmuită, cum răsare din textul pasagiului din manifestul de abdicare, reprodus mai sus, s'a risipit!

După „combinație", în adevăr, Țarul—abdicînd benevol „de acord cu Duma Imperială"—„trecea *moștenirea* lui", coroana, succesorului său legitim minorului Alexei. Ca ultimul act de autocrat suveran, el putea, desemnînd până la majoratul noului Țar pe Regentul Imperiului (dar și după lege, chiar fără desemnare expresă, ca Regent este chemat cel mai apropiat în grad membru al familiei imperiale, vrîstnic), să-i *poruncească* acestuia, de a guverna „în unire cu reprezentanții poporului, pe temeiurile de ei stabilite" și „să-l oblige" să presteze jurămînt „înaintea poporului întreg" (cuvînt înlocuit de Nicolae prin „nestrămutat"). Regentul de altfel găsea în funcție și un guvern *legal* numit și format *prin decretul datat înainte de abdicare*; Marele Duce Mihail Alexandrovici era, și de fapt, prizonierul Guvernului provizoriu, a cărui autoritate o recunoscuse înainte de abdicarea fratelui său.

Incit, *din dreapta*—o îngrădire perfectă.

Dar și *față de stînga* poziția era „tare": Guvernul prezidat de prințul Lvov nu mai apărea ca un guvern *provizoriu* format în înțelegere cu Sovietul, și a cărui autoritate să fi *izvorît din revoluția populară*, ci numai ca un simplu guvern *nou*, numit *în conformitate cu „legile fundamentale ale Imperiului"*, printr'un *decret al Țarului*, înregistrat de înaltul Senat; el putea deci invoca principiile de *legitimitate* și de *continuitate de drept* față de toată lumea, trecîndu-și totuși la activ introducerea regimului parlamentar,—ceiace avea mai cu samă importanță pentru asigurarea concursului generalilor, comandanți ai armatelor de pe front.

Dar gestul lui Nicolae II a dărâmat acest frumos „castel de Spania".

Țarul *nu avea dreptul* să-și dăruiască coroana oricui ar voi. Abdicarea, ca și moartea lui, deschidea pur și simplu succesiunea la tron. Această „moștenire" nici într'un caz nu putea „trece" *legalmente* la Mihail Alexandrovici, cîtă vreme trăia țarevicîul Alexei,—care, singur, *era de drept Țar* din momentul abdicării. Dar țareviciul n'a abdicat și nici n'a fost întrebat; și de ar fi fost întrebat, tot nu putea abdica, fiind încă minor.

Urcarea pe tron al Marelui Duce Mihail nu putea fi, în cazul cel mai bun, decît rezultatul unei *lovituri de stat, săvîrșită de acord cu Țarul Nicolae.*

Dar *ce autoritate* și *față de cine* mai putea avea o asemenea lovitură de stat,—ea însăși o negație a Dreptului,—pentru a putea stavili stihia revoluționară?

BIBLIOTECA UNIVERSITĂ...

Consiliul de Miniștri a hotărît imediat să „oprească publicarea actului de abdicare *până la soluția definitivă a chestiei*", probabil prin încercarea de a convinge pe Nicolae să revină, înainte de răspîndirea veștilor despre abdicare, asupra „trecerii moștenirii" fratelui său.

Mai ales a fost furios marele Rodzianco care, neintrînd în guvern, schița o mică „combinație" proprie *(publicarea manifestului neputînd fi oprită, el mai cu deosebire, în vederea acestei „combinații" a hotărît adouazi pe Marele Duce Mihail, împotriva insistențelor energice ale d-lor Miliucov și Gucicov, să refuze coroana dăruită).

El a alergat îndată la firul direct cu generalul Ruzski (guvernul a trimes și pe prințul Lvov, dar acesta n'a vorbit); și, după descrierea obișnuită a furiilor revoluționare,—pentru cazul dacă s'ar afla că Marele Duce nu e Regent ci Împărat (furiile populare nu vroiau să știe de el, cum am văzut, nici ca Regent, precum nu mai vroiau să știe de nici un Împărat),—stăruia ca manifestul să nu fie publicat sau, cel puțin,—întrucît în multe părți manifestul și fusese comunicat telegrafic,—trupele să nu fie chemate să presteze jurămînt noului țar.

Ruzski voind să știe cum ar funcționa aparatul guvernamental, dacă s'ar reuși de a dosi manifestul,—d. Rodzianco a comis inadvertența de a-și demasca prea timpuriu „combinația":

„*Totul rămîne astfel*,—a răspuns d-sa: *Consiliu suprem; minister responsabil; funcționarea corpurilor legiuitoare*, până la „deslegarea chestiei constituționale de către Adunarea Constituantă".

Dar după întrebarea ce este acel „Consiliu suprem" și cine e în capul lui, s'a lămurit că d. Rodzianco înțelege același Comitet provizoriu, subt „președinția mea".

Generalul a priceput: în loc de Împărat, marele Rodzianco în capul Comitetului sau a „Consiliului Suprem", care numește „guvernul responsabil"* și lucrează cu vechea Dumă, prezidată tot de el, ca putere legiuitoare,—„până la deslegarea chestiei constituționale de către Adunarea Constituantă"—adică? (Se pare că aceste mașinațiuni au determinat atitudinea rezervată a Guvernului provizoriu față de Președintele Dumei).

Totuși, în primul moment, generalii erau dispuși să încerce de a împiedica publicarea manifestului**, dar imediat s'au răsgîndit și o circulară a generalului Alexeiev către comandanții fronturilor ne arată, că și acesta a descoperit în sfîrșit resorturile tainice ale agitațiilor impetuosului Președinte al Dumei, cum rezultă din pasagiul ce urmează:

„Informațiunile primite arată, că manifestul a și fost răspîndit și pe alocurea chiar publicat; în genere nu e cu putință

* *Documente*, ibid., p. 266–268.

** *Ibid.*, p. 268.

„de a păstra secretul asupra unui act de o aşa inaltă insămnă-„tate, destinat cunoştinţei obşteşti, cu atît mai mult că între sem-„narea actului şi momentul cînd Rodzianco s'a adresat *către* „*mine*, a trecut o noapte întreagă.

„Din complexul convorbirilor Preşedintelui Dumei cu coman-„dantul frontului de Nord şi *cu mine*,* putem deduce următoa-„rele concluzii:

„1.—In Duma Imperială şi in Comitetul ei provizoriu *nu e în-„ţelegere şi unire*; partidele din stinga, intărite de Sovietul de-„putaţilor muncitorilor, au căpătat o mare inriurire;

„2.—Partidele din stinga şi deputaţii muncitorilor exercită „asupra Prezidentului Dumei şi a Comitetului provizoriu o pu-ternică presiune (Bietul d. Rodzianco cu laudele lui!), şi *în co-„municările lui Rodzianco nu găsim franchetă şi sinceritate*;

„3.—Scopurile partidelor care domină pe Preşedinte, *s'au „precizat lămurit din dorinţele lui Rodzianco mai sus arătate* „(citate de noi mai sus);

„4.—Trupele garnizoanei din Petrograd sînt definitiv ciştl-„gate de propaganda deputaţilor muncitorilor, şi sînt dăunătoare „şi primejdioase pentru toţi, fără a excepta elementele moderate „ale Comitetului provizoriu".

In consecinţă, Şeful Marelui Stat Major al armatei reco-mandă noului Comandant Suprem, Marele Duce Nicolae Ni-colaevici:

„Esenţa acestor concluzii de a comunica Preşedintelui „Dumei şi *de a impune realizarea manifestului*, în numele Pa-„triei şi *al Armatei active*".

După ce a înminat această circulară Generalului Lucomski, spre expediare, generalul Alexeiev, trecînd in camera sa de lucru, i-a spus:

„Nu-mi voiu erta nici odată, că am crezut in sinceritatea „*unor oameni* (bietul d. Rodzianco!), i-am ascultat şi am tri-„mis Comandanţilor circulara pentru abdicarea Impăratului"..**

Manifestul a fost publicat,—legitimismul a primit o lovi-„tură de moarte; şi din punctul de ved r formal au fost justi-„ficate „pretenţiunile mai mirşave ale intrasigenţilor".

In realitate, toată zarva ridicată de acest incident a fost o furtună intr'un pahar cu apă; oricum, şi in favoarea lui, şi-dacă nu ar fi abdicat de loc Nicolae II, în *situaţia obiectivă* nu mai avea nici o importanţă. Valul revoluţionar, cum a do-vedit realitatea, a trecut peste toate „principiile de legitimitate" şi de „continuitate de drept", şi nu mai putea fi stăvilit de „com-binaţiile" mici sau mari ale meşterilor din Comitetul sau din Guvernul provizoriu.

* Din nenorocire, printre „Documentele" publicate în vol. III al „Arhivei" nu se găsesc convorbirile menţionate cu generalul Alexeiev. Din ele, probabil, rezultă şi mai bine jocul îndoelnic al d-lui Rodzianco în această împrejurare.

** „*Documente*", ibid., p. 269.

Aceştia nu mai aveau puterea de a hotărî destinul Statu-lui rus,—puterea reală a fost concentrată în minile celor *care au înfăptuit revoluţia*.

Nu mai puţin e adevărat, că gestul săvîrşit în vagonul din Pscov, cu zece minute înainte de miezul nopţii de 15 Mart, care a încheiat „săptămîna patimilor Ţarismului", a pus, şi *în mod formal*, hotarul între vechiul regim şi era revoluţionară, menită să împrăştie toate principiile „legitimităţii" şi ale „conti-nuităţii de drept", ca frunzele veştede de toamnă.

Poarta istoriei înspre trecutul Rusiei ţariste a fost defini-tiv închisă,—întoarcere nu mai poate fi.—

Aşa dar, povestirea *faptelor* acestei mari săptămîni,—cea mai mare, poate în istoria lumii,—ne duce de la sine la între-barea: *cine a săvîrşit revoluţia rusă?*

Atunci vom şti şi *pentruce* şi *pentru cine*.

Altă dată.

C. Stere

Peştera Ialomicioarei

Un sol palid al trecutului: o amintire care începe să fie veche. Excursie prin munţii Prahovei; apoi la peştera Ialomicioarei. După ce urcăm Caraimanul în soare şi Omul pe negură şi sloată, coborîm pela Colţii Babei, în trei ceasuri, spre minunatele obîrşii ale Ialomiţei. Coborîm, dar rămînem tot sus, între păreţi de munţi cu faţa marmurei, subt zbor de *pajuri şi 'n* zvon de valuri limpezi în care fulgeră păstrăvi. Brazii stau în cer, deasupra strîmtorii uriaşe: acolo-i soare; iar pe cărăruşa noastră umbră de amurg. Trecem print'o năprasnică frămîntare de stînci. Clătinat din temelii în negre vremuri, muntele parcă s'a spintecat aici; iar în fund, în păretele din dreapta, a deschis porţi de peşteri. Izvoare nouă au izbucnit din aceste lăcaşuri subpămîntene şi şi-au căutat calea spre văi. Prin cheile lor înguste înaintăm noi. Şi la un scurt popas auzim, sfioasă şi melodică, toaca unei chinovii.

— E ceas de rugăciune la mănăstioara din gura peşterii... lămureşte călăuza.

Aşteaptă să contenească toaca şi pune cornul la gură. Cheile bubue. Sunete dulci plutesc îngînîndu-se prin văi cotite. Şi deodată am ajuns. Clădiri şubrede şi urîte de bîrne ne închid priveliştea. Le ocolim; şi dăm la intrarea peşterii: o boltă uriaşă, lucie şi afumată.

Mă aşteptam la ceva măreţ şi singuratic. Omul însă a micşorat ş'a veştezit frumuseţa locului. Parcă n'ar fi fost îndeajuns chiliile ticăloase din faţa intrării. O miniatură de bisericuţă a fost clădită chiar

subt boltă. E cam strîmbă, e neartistică, îi ajungem cu capetele la streşină. Şi la urma urmei cu această naivă ctitorie ne-am putea împăca: a clădit-o din lemn, lucrînd-o cu două braţe şi c'un topor, în vremuri tulburi, un schivnic cu plete zbîrlite; era poate un pribeag tainic, un haiduc pocăit, şi şi-a săpat alăturea chilie în stîncă, pentru pocăinţă şi mormînt. Dar între şandramale şi bisericuţă ne întîmpină un om urît, încruntat şi neprietinos, într'o rantie care ar fi putut fi mai curată. Ne priveşte pieziş, ne răspunde răguşit şi hursuz. Aflăm îndată că loc de găzduire nu-i,—şi înserarea se apropie.

„Cît despre hrană, vai de capul nostru! noi trăim aici mai mult flămînzi.

— Mîncare avem, îl asigură călăuza.

— Da? îngîna bănuitor omul cel urît şi hursuz. Atunci bine. Eu sînt superiorul schitului: umilitul întru Hristos Ieronim. Trăesc foarte rău aici, în mizerie. N'avem nici de unele. Şi ne necăjesc feluriţi domni de pe la *Bucureşti*, care vin să vadă peşterile şi să se iscălească pe păreţi. Ce să vadă? la nişte hrube. Vine din ele o răceală ş'o umezeală de te pătrunde până la os. Eu sînt un om care pătimesc de *ramatism*. Am astupat cu bolovani intrarea la peşteră. Dar a venit ordin să se deschidă. Facă cum poftesc. Eu m'oiu duce aiurea să-mi caut de sănătate. Vra să zică, aveţi de mîncare, că de dormit n'aveţi unde dormi.

— Om găsi noi un colţ unde să punem capul... zice unul din noi; doar sîntem oameni şi creştini".

Cuviosul Ieronim clipeşte din ochi şi fuge cu privirile în lături. Din magherniţele de bîrne observ că ne spionează, de după uşi, capete zbîrlite şi spăriete. Fără voie, îmi număr din ochi tovarăşii şi fac socoteala armelor, cumpănind dacă am putea să ne apărăm în caz de atac.

Uşile s'au închis. Ieronim ne-a lăsat unde ne găseam şi s'a dus să-şi vadă de treburi. Ne uităm unii la alţii nedumeriţi. Tovarăşul guraliv rîde: „Iată tainele peşterii. Iată frumuseţa şi sălbătăciunea Carpaţilor".

Dar din umbra stîncii, pe neaşteptate, răsare schivnicul care se armonizează cu decorul. E un schivnic

fără îndoială. Bătrîn: cu barba și pletele cărunte. Nu e încovoiat, dar poartă toiag alb. Haina roșcată de pănură și-a strîns-o pe el cu cingătoare de tei. E subțire și subt, cu ochii adînci subt frunte. Totu-i uscat și slab la el. Numai comanacul e gras și lustruit și „ține minte dedemult", cum observă călăuza.

De data asta tăcem și așteptăm, căci cuviosul Ieronim ne-a înfricoșat. Bătrînul însă ne zîmbește cu blîndețe și cu prietinie.

„Eu sînt umilitul Ioil și duc pe oaspeți în peșteri", ne lămurește el.

Glasul i-i simpatic și blajin. Insfîrșit am găsit un om. „Eu viețuiesc de mult aicea,—răspunde el la o întrebare a noastră. A vrut Dumnezeu să prăpădesc numărul anilor. Și sînt în peșteri ca 'n locurile mele. Pe cele din lume le-am uitat. Decînd am poposit aici, în văi nu m'am mai coborît. Dacă poftiți să intrați, grăbiți-vă, căci vremea-i tîrzie".

De subt pănură, dela piept, scoate cîteva luminărele de ceară și le împarte. Ocolim pe după bisericuță. Dintr'un cotlon, bătrînul scoate și două facle de rîșină. Apoi intrăm în întunericul de înserare al celei dintăiu grote. „A lui Mihnea,—zice bătrînul. Am auzit că se povestesc niște întîmplări despre dînsa; dar eu nu le-am apucat..."

Aprindem făclioarele. Rișinele fumegă din urmă, cu palpitări roșcate și cu umbre de aripi pe păreți. Bătrînul trece răpede înainte cu luminița lui. Apoi se oprește și ne-așteaptă. Ne zice rîzînd:

„Aici, domnilor, trebue să vă umiliți..."

Din peștera întăia intrăm într'a doua printr'o deschizătură îngustă și scundă, tîrîndu-ne pe brînci, ca urșii. E locul pe unde vine cuviosului Ieronim răceala, umezeala și *ramatismul*. Un întuneric opac ne împresoară îndată. Ici-colo, la lucirile faclelor, scînteie zidurile peșterii, lucii și alburii pe-alocuri. Glasul părintelui Ioil răsună înainte, c'o intonație ciudată, ca departe, prelung:

„Capetele plecate!"

Trecem pe sub colți de stîncă. Ne încovoiem în mers. Simt păretele umed și aud susurul apelor care

se scurg fremătînd prin colți de cremene la picioarele noastre. Ne cumpănim pe podețe de scînduri și înaintăm din peșteră în peșteră. Ici apa se iezește în juru ne; dincolo vuiește în adîncime; coborîm strîmb, urcăm un povîrniș scurt. Dela făclioara dinainte, glasul depărtat îngînă: „Aici e peștera Sfîntului Gheorghe... Peștera Sfînta Maria... Capetele plecate!"

Deodată încep să vîjîie vînturi și un pod șubred se clatină deasupra unei prăpăstii nevăzute.

„Aici sînt căderile de ape"...

Numele celelalte erau arbitrare. Acuma valurile singure spun numele peșterii, înbulzindu-se zbuciumate pe trepte de stînci. O jilăveală aspră mă înfășoară.

Prin zvon, cotim la dreapta, coborînd,—intrăm în altă încăpere, lăturalnică. Vuietele se stîng deodată. Un lac de-o neagră limpeziciune și luciu ca un cristal se conturează pe sub stînci cu forme bizare. Faclele, umblînd, descopăr unghiuri adînci și stalactite uriașe: „lapte de *stîncă*" înmărmurit, curat ca sloiul de ceară. Apa *răsfrînge* cîteva clipe frumusețile acestea ale întunericului; apoi umbra rece și liniștea rămîn singure. Ne întoarcem, urcînd pe sub zvonul cascadelor; și'ntr' un tîrziu, după ce urcăm încet optzeci de trepte tremurătoare și umede, cea mai uriașă biserică a adîncului se boltește deasupra noastră: Peșterea Urșilor. Stînci au căzut de sus și zac informe pretutindeni. Luminile nu pot ajunge toți păreții întortochiați și ciudat dăltuiți. Cîte un fulger fugar numai ne face să gîcim unghere înalte care tind spre creștetul muntelui. Tovarășii mei tac, luminile stau neclintite. Ș'o primă adiere de neliniște îmi străbate sufletul. Ceva tulbure și nedeslușit; cașicum m'ași afla într'un palat împietrit din veacuri negre.

Pornesc înainte după făclioarele mișcătoare, ca'ntr' un vis, pe un drum lung de întuneric, prin umezeală și frig, prin alte peșteri cu clădiri fantastice, pline de siluete de animale vrăjite și moarte... Apoi, după o punte putredă, răzbim într'o galerie de unde pornesc izvoarele de cleștar, care vîjîie mai jos, la cascade. Din cînd în cînd mă plec la glasul părintelui Ioil; obrajii mi se ating de luciul moale al stalacitelor, picioa-

rele îmi alunecă pe cornurile stalagmitelor; lumina pustnicului se apropie; ne-am oprit. Am ajuns în fund,— la locul care se chiamă *altar*.

Simţirea de nelinişte nu mă părăseşte nici după ce-am eşit din peşteri, la bisericuţa piticilor. E noapte deplină şi munţii tac în jur, măreţi şi pustii. Şandramalele de bîrne stau la pîndă întunecate şi ameninţătoare. Am umblat aproape două ceasuri prin minunatele palate ale întunericului. Tovarăşii mei se plîng de foame şi frig; iar blajinul părinte Ioil ne îndeamnă să ne aciuăm într'un covru de stîncă şi aţîtă din găteje şi cetini uscate un foc cu bună mireazmă de rişină. Ne aduce din săraca-i chilioară un ceaun ş'un grătar şi ne ajută, cu vorbe prieteneşti, să ne gătim cina.

Intr'un tîrziu, după ce toţi s'au potolit, îl ascult povestind. Anii de tinereţe şi i-a petrecut „dincolo", în Ardeal. Şi s'a tras dela lume cînd a înţeles deşertăciunea vieţii. Ocoleşte zîmbind întrebările tovarăşilor mei despre îndeletnicirile-i de schivnic, căci destăinuirile lui ar fi păcat şi vorbe de laudă.

„Noi aici trăim cum dă Dumnezeu. Ne miluesc creştinii. Stringem din roadele pădurii. Şi aşteptăm să murim"...

Fără indoială, nu-i vorba despre oamenii cei urîţi care ne pîndesc din cocioabele de bîrne. Aceia se coboară în sate; cuviosul Ieronim se duce la Bucureşti şi la Sinaia. Toţi sînt trecători şi nu fac mulţi purici în acele locuri grele.

„Toţi trec şi se duc, căci nu li-i dragă peştera. Eu demult aici mi-am ales mormîntul"...

Ascultam pe gînduri vorba puţină a bătrînului Ioil. Sta cinchit, hrănind focul, şi flăcările îi luminau profitul palid. Şi aveam viziunea biruinţii acestui suflet. Il vedeam mîhnit, lîngă schitul pitic, într'o toamnă aspră, cînd urlă vînturile în munţi şi cei dintăiu fulgi prevestesc troiene. In chilioară, la lumina unei opaiţe, plecat pe cartea de rugăciuni, tăinueşte cu Dumnezeu şi cu sufletul său, pecînd afară bîntuie vifornițele iernii. Şi tot cu aceiaşi faţă visătoare îl vedeam într'o primă-

vară, cînd se rostogolesc şivoaiele în prăpastii, cînd se strecoară o rază blîndă din înalt, cînd adie cel dintăiu vînt dulce, şi cînd înfloresc cele dintăiu viorele. Ese pe o culme şi soarbe încă odată cu ochii cerul albastru al unei nouă primăveri. Apoi ia făclia şi intră să-şi vadă iar palatele subpămîntene...

Prin ce ciudată asociaţie de idei, tulburarea din peşteră mă cuprinde iar şi-mi aduce în amintire un basm din copilărie? O frîntură de basm, neînsemnată şi stranie in acelaşi timp. Un glas necunoscut, care seamănă cu al părintelui Ioil, parcă şopteşte amintirii mele. Un copil rătăcit, cu trei cîni năzdrăvani... „A adormit şi i s'a stîns focul... Ş'atuncea s'a înfricoşat şi s'a suit pe-o culme, să vadă undeva o zare de lumină"...

... I s'a stîns focul şi s'a înfricoşat... Da, fără îndoială basmul acesta vine din vremuri adînci, din vremuri cînd în peşterile acestea trăiau cei dintăiu oameni ai lumii, sărmani şi goi, priveghindu-şi focul... Căci încă nu ştiau să-l nască. Şi cînd îl pierd trebuie să-l caute ca pe un Dumnezeu al vieţii. Simţirea mea de tulbure nelinişte acuma se lămurea, c'o înduioşare nespusă. Trecusem prin sălaşul negru al strămoşilor şi-mi bătuse inima. Şi Ioil era o prelungire a suferinţilor şi a visurilor lor. Şi ce era curat şi înalt în sufletul lor, se eternizează în natura îndiferentă.

Mihail Sadoveanu

Despre stilul perfect

Am greşit.—Dăunăzi, vorbind de stilul lui Renan, am spus, după mărturia lui Emile Gebhart, că *la Prière sur l'Acropole* giuvaerul etern inevitabil în toate panegiricele închinate maistrului delicios, a fost scrisă în biblioteca Şcoalei Franceze sau la Hôtel d'Angleterre în Atena. Tîrziu după Gebhart, Albert Thibaudet venise cu ideia că *Rugăciunea* a fost, probabil, scrisă în insula Ischia. Nici aşa nu-i. — Acum de curînd, d. Jean Pommier, profesor, a publicat în *Revue de Paris*, un studiu despre originile bucăţii, şi acolo ne informează că ea a fost scrisă, cîteva luni mai tîrziu, acasă, la Paris. Şi d. Pommier, care face lucrurile serios, a cercetat carnete inedite de călătorie ale lui Renan, şi a găsit că în *la Prière*.. sînt utilizate note dintr'o plimbare în Norvegia.

Renaniştii au strigat că-i profanare, şi-i ridicul să cercetezi izvoarele (!) unui scriitor aşa de mare. D. Souday, mai ales, s'a iritat peste măsură şi a vorbit, foarte veninos, despre le *Pommier sur l'Acropole*.. şi bietul profesor Pommier crezuse că a luat toate măsurile de cuvenit respect către idolul de care se apropia, scriind cu sfială mare: Arrêtons ici cette analyse impie.— Ce naiv! Nu s'a gîndit că nu era vorba să se *oprească;* sacrilegiul era că *a început* o asemenea cercetare.. Dar adoratorii nu înţeleg; deaceia doar sînt adoratori.

Ce însemnează, în cazul de faţă, asemenea cercetare asupra metodei de lucru a unui literat?—Renan zice: les heures que je passais sur la colline sacrée étaient des heures de prière. Aceasta, evident, ca să ne prepare pentru lirismul care urmează îndată—cinci pagini de apostrofări şi invocaţii neobosite—şi foarte elegante.

După drepturile elementare ale interpretării literare, îmi era permis—vreau să zic: eram obligat!—să pun alături de informaţia din *Souvenirs de jeunesse* (pe care Renan singur le taxează

de *verité et poésie*, şi adaogă: bien des choses y ont été mises, afin qu'on sourie) observaţiile unui învăţat serios şi cinstit ca Gebhart, care tocmai în acele „ceasuri" era acolo cu dînsul.

Şi ?!

Şi prin urmare Renan, care însuşi semnalase repetat, că genurile literare îşi au vremea lor, sînt născute din necesităţi istorice şi rămîn supuse lor, că încercarea de a reînvia genuri moarte este o greşală copilăroasă, o idee învechită de retor,—Renan compune acasă, în biurou, cu note luate în biblioteci filologice şi în călătorii prin Grecia şi Norvegia,—un fel de psalm—el, profesorul de gramatică comparată şi critică biblică din secolul XIX, flegmaticul blajin şi ironic—un imn parc'ar fi un preot ori un adept delirant de acum mii de ani. Şi rezultatul este un anohronism literar: amestec pestriţ şi comic de exclamaţii tipicare, de ornamente erudite colecţionate din manuale savante, şi de—note critice judicioase şi interesante! Aceste materiale, atît de eterogene, puse atît de fără jenă la un loc, dau impresia unei glume la un banchet de profesori.—Pentru febrilii renanişti romîni va fi binefăcătoare, poate, o apreciere *franceză*, pe care, fără îndoială, o vor ceti cel puţin cu respectuoasa atenţie datorită absolut spiritului latin: on exhumera la sempiternelle *Prière sur l'Acropole*... Entre nous, cette pièce sent un peu la parodie (Jean Jacques Brousson, în *les Nouvelles litéraires*, din 24 Februarie 1923).

Pentru stil, o asemene întreprindere trece cu totul peste marginile virtuozităţii acceptabile—este curat joc acrobatic.

Despre scrisul lui Renan a zis odată Jules Lemaître: on ne voit pas comment c'est fait.—Apoi, pentru infinit citata *Rugăciune*, cum vedem acum, fraza lui Lamaître este cel puţin exagerată: Se *vede* prea bine... comment c'est fait!... Dar sonoritatea frazei?—A cercetat cineva riguros ritmele poeziei lui Renan, ca să vadă dacă, prin varietatea ori noutatea lor, pot să stea alături, ori mai sus chiar,—nu ?!—decît ale lui Chateaubriand, ale lui Bollanche, ale lui Maurice de Guérin; ori, fiindcă mulţimea cetitorilor de azi îi frequentează rar ori deloc pe aceştia—decît ritmele lui Flaubert şi France, ale lui Huysmans, ale lui Lemaître el însuşi? Până la o asemenea cercetare, dece atîta vorbă de muzicalitatea lui Renan?—Fraza lui Lemaître a fost, probabil, o graţiozitate curentă,—cine ştie ce compliment evaziv, din fuga condeiului.

Cred că proza lui Renan e făcută din ingredientele ritmice şi retorice cele mai consacrate printr'un uz şcolar foarte vechiu şi general, acumulate şi aplicate cu intenţia stăruitoare de a le da un maximum de evidenţă. Proza aceasta este un muzeu complect al frumuseţilor, pe care le au în urechi şi în memorie milioane de avocaţi, ziarişti, profesori, şi alţi cetăţeni care întreţin relaţii fragede cu—„literatura."

Lui Marcel Proust stilul lui Renan i se pare „gazetăresc." S'înţelege—Şi de multe ori: „perfect". Neapărat. Stilul „perfect" nu-i posibil decît în acea metodă literară care-i a lui Renan.

„Perfect", „perfecție"—sînt cuvinte favorite în estetica clasicistă a secolului al XVII, care se întemeia pe credința fermă că există o excelență unică în artă, simplu și clar de terminabilă. La asemenea excelență se putea și se cerea să ajungă orice intenție artistică, absolut indiferent de orientarea firească a talentului și de structura psihologică a momentului creației. Perfecția era determinată prin reguli,—și sigur realizabilă tot prin ele,—Renan a fost un tip „perfect" de epigon al clasicismului. Stilul lui este „adeseori"—*perfect*. Nici vorbă. Din vina mea ori a domniei-sale, d. Mihai Ralea mă acuză—pe nedrept!—că nu recunosc această *perfecție*—Negreșit sînt călduros recunoscător domnului Ralea pentrucă semnalează acordul între Proust și mine asupra stilului „gazetăresc"—recunoscător pentru mulțumirea intensă pe de care mi-o dă această potrivire, și de dragul obiectului...

Jurnaliștii și profesorii laolaltă au consacrat demult pe France discipol al lui Renan. In momentele sale literare ubiquul Mitică, după ce constată că France e sceptic—adaogă cu finețe. cași Renan, maistrul lui.

In călătoria lui literară prin America de Sud, deputațiile de literați și studenți îl salutau regulat și credincios ca „școlar al lui Renan—pân'într'atît că placidul Anatole și-a pierdut răbdarea și a vorbit astfel unui ziarist: Qu' y a-t-il de commun, je vous demande, entre l'auteur de la *Vie de Jésus* et moi ?... Il a appris à écrire dans les eucologes, et moi dans Voltaire. Son style a la fausse simplicité, cet art sacré des enfants de Marie et des enfants de choeur... Le mien est ce qu'il est, mais il ne sent pas la bigotterie. Et puis je suis émancipé, tandis que votre Renan demeurera sous-diacre, *in aeternum!* Il prêche. Il se croit incrédule parce qu'il ne récite plus son bréviaire, mais il est opprimé sous toutes sortes de fidélités, de professions, de confessions, de symboles! Il est dénué de tout esprit critique. Il n'a aucun sens de l'histoire..." Și France dezvoltă această judecată, înșirînd comparațiile istorice, de o foarte îndoelnică savoare, atît de întrebuințate de Renan—regii merovingieni asimilați cu fermierii actuali din Beauce ori Brie, Saul cu un șeic arab, David cu Abdel-Kader—și arătînd inconsistența criticei biblice a profesorului literat, care interpretează cărțile sfinte, cînd raționalist, cînd romantic.—Și Jean-Jacques Brousson, relatînd conversația lui France, observă că sarcasmele aceste cuprind o părticică de adevăr.

Mie nu-mi trebue aici decît caracterizarea stilului cu vorbele: „fausse simplicité". In ele se rezumă înțelesul întregei *Note* în care am arătat izvoarele istorice și psihologice ale artei lui Renan, punîndu-l mai ales pe dînsul însuși să se explice și să se descrie în fața cetitorului. Cînd am scris-o, nu știam că France îi găsise o atît de clară concluzie. Cred că nici încheierea textului meu nu era obscură; ci numai ceva mai energică în ton.

Mă găsesc dar în tovărășie bună, și mă pot dezinteresa liniștit de rest.

Paul Zarifopol

Interior

Rămii!...
Pe la ferestre a trecut un fulg: e cel dintîiu...

— Tu știi că, dacă pleci, mi-e frică.
Aș vrea să'mi spue cineva pe nume...
Mă simt așa de singură și mică
De parcă numai noi am fi pe lume.

Prin geamul aburit și transparent,
Se uită — afară florile din glastre
Cu gîtu'ntins spre soarele absent.
Se'ntunecă. Și focul, prin unghere
Invălmășește pîlpîiri albastre
Cu umbre nestatornice și moi.

— Ascultă... oare ce s'aude ?...
— Cu haina ruptă, plină de noroi,
Cu plete ude,
Se uită Toamna în odae
Și bate'n geam cu degete de ploae.
I-e frig Și a simțit, de-afară,
Că'n suflete — am păstrat un colț de vară...

Oglinda a cuprins odaia toată
In apa — i plumbarie și'nghețată.
— Rămîi !...
Afară ninge cu petale
De micșunele artificiale,
Și numai trece nimenea pe stradă...

In mîna mea întinsă las'să cadă
Risipa albă — a gîndurilor tale.
Și ne-om privi, cînd tu vei fi tăcut,
Surprinși că încă ne iubim ca la 'nceput.

Otilia Cazimir.

Problema inconștientului

II

Teoriile actuale despre natura inconștientului

Inainte de a încerca o interpretare proprie a faptelor descrise până acum, să trecem în revistă diferitele teorii, care au încercat să le dea o explicație unitară. Intr'un domeniu așa de variat și de difuz, în care analiza directă e de cele mai multe ori imposibilă și în care singur raționamentul prin analogie e la largul său, multiplicitatea părerilor și contradicția între ele e firească.

In general, teoriile actuale relative la natura inconștientului sufăr de un inconvenient comun: consideră un singur grup de fapte, pe care-i ridică la rangul de unică realitate. Explicațiile astfel căpătate se prezintă fatal unilaterale, privind o singură față a problemei.

Unii psihologi au recurs la un procedeu mult mai comod încă. Pentru a nu se angaja în nici-o părere determinată, ajunși la concluzia că într'o materie așa de controversată discuția se poate eterniza, au alergat la subterfugiul următor: fără să dea nici o explicație naturei inconștientului, l'au admis totuși ca o ipoteză necesară metodologiei științifice, ca o ipoteză, fără de care determinismul psihic devenea imposibil.

Exemplul altor științe—acestea mult mai riguroase încă—cum era fizica ori chimia îi întărea în această procedură. Fizicianul ori chimistul admite ipoteza gratuită, dar comodă a atomului, fără să-i explice natura, fără ca măcar să-i constate empiric: supoziție indispensabilă dacă nu apodictică, fără de care edificiul atitor aplicațiuni de detaliu s'ar dărîma de la sine.

De ce nu i-ar fi permisă și psihologului o metodă analogă?

Intre faza luminoasă a conștiinței și absența somnului nu se interpune doar un neant de vid sufletesc. Viața sufletească e continuă și dela conștiința luminoasă și până la leșin există o intreagă serie de stări intermediare, care se leagă în mod necesar între ele. Dar chiar în timpul somnului activitatea psihică nu încetează. Cum s'ar explica astfel perzistența memoriei și unitatea eului? Determinismul psihic ne îndeamnă să adoptăm în mod absolut necesar ipoteza unui inconștient.

A judeca astfel, nu înseamnă însă a explica viața psihică inconștientă. Inseamnă pur și simplu a înlătura o dificultate printr'un artificiu metodologic, a închide ochii asupra realității, mascată de un provizorat, de un fel de compromis intelectual care nu scuzează în nici un caz o lipsă de aprofundare a problemei. Cercetătorii mai conștiincioși, nemulțumiți de expediente științifice, au mers atunci mai departe, cercînd să intre chiar în natura fenomenului.

Explicația de fond, care se găsea mai la îndemînă și care se oferea mai simplu și de o mai aparentă simplicitate a fost *teoria fiziologică*.

A fost o vreme cînd fiziologia părea că închide într'însai toate misterele vieții sufletești. Entuziasmul materialist, care concepea sufletul ca un „epifenomen", găsea în disocierea neuronilor, în localizarea centrelor ori în observarea irigației sanguine, baza sigură pe care se putea așeza fluiditatea mobil-insezisabilă, a actelor psihice.

Cel puțin așa subiectivismul introspecțiunii era înlăturat e, psihologia devenea o știință naturală reductibilă la surorile ș mai serioase anatomia, fiziologia și biologia.

Cam în același timp psihologii englezi—Maudsley printră primii—apoi Taine și fiziologiștii francezi au făcut o interesantă descoperire. Ei au demonstrat existența unui sentiment vital, colecție comprehensivă a tuturor funcțiunilor viscerale și a ecourilor pe care acestea le trimiteau în conștiință.

Cenestezia,—așa s'a numit științificește noua descoperire—a pasionat pe toți psihologii timp de o jumătate de veac. Ea trebuia să rezolve toate punctele de întrebare, toate lacunele. toate misterele. Th. Ribot a băgat-o în toate fenomenele sufletești, în care măcar un rol secundar îi era întotdeauna asigurat.

Conștiința cu elementele ei atențiunea și raționamentul, se închegau deasupra unei alte realități mai obscure, mai confuze: cenestezia.

Din totalitatea funcțiunilor viscerale—circulațiune, secrețiuni interne, digestie, oxidare, ardere etc.—se desprindea o tonalitate vitală, o armonie fiziologică specifică care trimetea diferite influențe, în etajul de sus, dacă se poate spune, în organizarea vieței conștiente. Sub acest aspect, se considera cenestezia ca un *isvor de energie* care trimite vieții mentale superioare aportul și ajutorul său. Altădată, aceiași cenestezie trebuia să devină rezervoriul în care se stringeau imaginile și senzațiile dispărute, *substanța* care servește de acumulator al elementelor sufletești, cînd conștiința le îndepărtează din sfera ei. In fine, pentru alții, tonusul vital mai avea rolul de a asigura *identitatea eului* și unitatea conștiinței. Cenestezia fiind specifică unui individ, formează canavaua pe care se brodează toate manifestările personalității.

Concepută în același timp sub aspectul unui izvor de energie, al unui acumulator de senzațiuni dispărute și al unui suport al identității eului, cenestezia ne apare ca un fel de entitate metafizică „bonne à tout faire". Explicînd prea mult ea nu explică nimic. Dacă e adevărat că sentimentul vital, organic formează ambianța comună în care se desfășoară toată conștiința, nu e mai puțin adevărat că „e greu de înțeles reviviscența memoriei și influența cerebrației latente asupra activității conștiente, plecînd dela un zero, dela un neant psihic"[1].

Fiziologia redusă la propriile ei puteri nu va putea explica niciodată activitatea psihică.

Cu toate acestea e imposibil de trecut peste influența inconștientă a cenestezei în formarea stărilor de conștiință. In cazurile de idioție ori demență, în care imaginația ori interesul sînt cu totul atrofiate, actele sufletești cași acțiunile sînt determinate de sentimentele organice. O mulțime de ticuri care obsedează bolnavul zile dearîndul, nu pot să aibă alt motiv de cît nevoia de a satisface ori de a ține trează cutare senzație, pe care un subiect normal, distrat de activitatea exterioară, o ignorează cu desăvîrșire [2]. Alți bolnavi dau dovadă, în alegerea alimentelor de un discernămînt, care trebue să traducă aptitudinile lor digestive. Dacă sînt vegetarieni vor respinge orice mîncare de carne [3].

Rolul cenesteziei e limitat însă numai la unele forme de inconștient. Ea explică inconștientul funcțional și o parte din inconștientul afectiv, acel legat de constituția noastră organică internă. Incoștientul afectiv provocat de lumea exterioară cosmică ori socială ca și automatismul psihologic, rămîn în ori ce caz neexplicate de ipoteza cenestezică.

Cu atît mai puțin satisfăcătoare sînt explicațiunile fiziologice, bazate pe funcțiunea centrelor nervoase. Un fiziologist german *Schleich* [4] a încercat o teorie asupra faptelor inconștiente luînd un punct de plecare anatomo-fiziologic—După dînsul, conștiința se explică printr'un fel de rezistență, inhibiție (Hem-

1. *H. Wallon*. Le conscience et la vie subconsciente — Journal de psychologie, 1920 p. 119; *Hesnard* op. cit. p. 227.

2 *H. Wallon*: Le problème biologique de la conscience în „Traité de psychologie" de *G. Dumas*, vol. I, p. 224—225.

3 Ibid.

4 *Schleich*: Von der Seele, Berlin 1920.

mung) a unor căi nervoase care, întîrziind reacțiunea motrice consecutivă unei excitații oarecare, nu permite funcționarea decît a unui grup restrîns de centre cerebrale. „Puterea aceasta de inhibiție crește cu vrîsta sistemelor anatomice pe care le oprimă: încercînd prin experiență, care căi coordonate sînt mai avantajoase pentru economia totală, ea menține automatizate solid activitățile vegetative și nu ezită decît față de achizițiunile recente ale individului. In timp ce anumite tendințe ancestrale sînt definitiv inhibiționate și în afară de puterea asociativă a centrelor superioare, funcțiunea recentă și plastică a inhibiției (Hemmung) întinde tentacule nesigure care exploatează timid prezentul și noutatea, neștiind ce trebue să reție. Dar în adîncimile sufletești ale individului, orientat astfel către realitate de cele mai recente activități, se exercită încă forțele atavice, ca un testament nelămurit al sufletului strămoșilor. Acestea nu cer altceva decît să învingă inhibiția care-și slăbește acțiunea în somn, în oboseală, în stările de nevroză. Toxinele amorțesc munca despotică a maselor celulare corticale de inhibiție... Inhibiția care comandă rezistența căilor nervoase e subt dependența echilibrului humoral și endocrinian... Inconștientul e activitatea ancestrală fixată în masa cerebrală centrală, activitate puternică și solid menținută în geniu, imposibilă de conținut în nebunie, dar totdeauna mai mult sau mai puțin automatizată în vederea conservării individului" 1.

După cum se poate vedea *explicația anatomo-fiziologică* a lui Schleich nu e decît o *ipoteză gratuită*. Funcționarea normală a celulelor nervoase și procesul intim care se degajă din ele scapă oricărei observațiuni directe. Explicările fiziologice de acest fel nu sînt decît supozițiuni imaginare mai mult sau mai puțin în concordanță cu un grup de fapte. De o constatare empirică, experimentală nu poate fi vorba. De aceia ipoteza aceasta se lovește de aceleași obiecțiuni ca și teoria cenestezică de mai sus.

Utilizînd cea ce apare evident din influența cenesteziei asupra conștiinței, alt grup de teorii, pe care le-am numi *sintetiste*, au oferit o explicație, rămasă, timp de cîteva decenii, clasică. In primul său volum „Automatisme psychologique", apoi în cele următoare „Nevroses et idées fixes" și „Les obsessions et la psychasthenie", Pierre Janet a lansat o serie de formule pe cît de ingenioase pe atît de elegante, care au impus atenției psihologilor faimoasa sa teorie a sintezei mentale. Cu puține deosebiri A. Binet și Jastrow 2 s'au raliat la aceleași puncte de vedere. După acești autori, în special după Janet, cel mai profund și mai original dintre ei, conștiința e o sinteză activă a tuturor elementelor psihice grupate într'o individualitate. Funcțiunea ei, e de

1 *Schleich* op. cit. passim.; *Hesnard* op. cit. 230–231.
2 *A. Binet*: Les altérations de la personalité Paris 1892; *Jastrow* La subconscience, Paris, Alcan, 1908.

a strînge într'un mănunchiu bine închegat toată pluralitatea fenomenelor sufletești. Ea asimilează în sînul ei totalitatea percepțiunilor venite din afară, pe care le complectează într'o perpetuă devenire cu ideile, tendințele și amintirile anterioare. Acest grup sintetic înglobînd toate sistemele psihice parțiale, formează unitatea sufletului nostru.

Cîteodată însă, din diferite cauze, neprecizate încă, această activitate unificătoare își restrînge cîmpul activității. Ea nu se mai aplică, decît asupra unui grup restrîns de fenomene sufletești și, fatal, ca corolar, o categorie întreagă de sentimente, reprezentări „rămîn în afară de orbita ei de acțiune, ca un fel de „sisteme emancipate". Acestea, printr'un proces de autonomizare, de desrobire, continuă să se desvolte independent de sfera centrală de atracție, constituind, dacă se poate spune, o serie de conștiințe particulare, simultane conștiinței principale. Aceste elemente „emancipate", pe care funcțiunea sintetică nu le poate îngloba, rămîn în afară de cunoștința noastră, străine, nebănuite, exercitînd doar influențe obscure și confuze. Ele constitue lumea subconștientului cu tainele ei necunoscute. Se poate vedea foarte bine efectuarea acestui proces, în cazurile de anestezie isterică ori de depersonalizare. Un subiect atins de aceste afecțiuni mintale devine străin mișcărilor sale proprii, gesturilor pe care le face el însuși; n'aude cuvintele unuia din interlocutorii săi, dar le aude pe ale celorlalți; percepe obiectele de pe o masă, dar nu percepe masa pe care sînt așezate 1 Diminuarea, acel „retrecissement du champ de la conscience", lasă în afară de ea, o mulțime de elemente de care nu-și mai poate da seama. Din sinteza centrală activă s'au despărțit elemente psihice, constituind inconștientul, parte sufletească obscură inanalizabilă de către mijloacele normale de reprezentare și atenție.

Ce trebue să credem de această teorie? Care e valoarea ei în problema care ne preocupă?

Inainte de toate spiritul în care e formulată trebue să ne impue diferite rezerve. Noțiunea aceasta de sinteză e o reminiscență a psihologiei asociaționiste 2. Ca și psihologii englezi, care au fundat asociaționismul, Pierre Janet concepe psihismul sub punctul de vedere al unui atomism, al unei pulberi de elemente, care, adiționate între ele, după o erarhie dată și o gradație ascendentă, ar constitui un conglomerat, un agregat principal, reprezentat de conștiință. Elementele mai simple s'ar grupa între ele după legea asociației ca să dea naștere la

1 *P. Janet*: L'automatisme psychologique 1889; L'état mental des hysteriques, 2 vol. 1894; Nevroses et idées fixes, 1898; cf. H. Wallon; La conscience et la vie subconsciente în Journal de Psychologie 1921, p. 101 și urm.
2. Aceleași concepții asupra inconștientului cu mici modificări le găsim și în: *Höffding*: Psychologie p. 85-100; *Paulhan*: L'activité mentale et les lois de l'ésprit 1889 passim și Dwelshauvers op. cit p. 73-105.

elemente complexe, acestea la rîndul lor s'ar reuni după acelaşi principiu ca să constitue elemente şi mai complicate şi aşa mai departe până la funcţiunea cea mai superioară în ordinea erarhică, conştiinţa, care s'ar înfăţişa ca maximul de sinteză activă.

După cum remarcă, Peirce, subconştiinţa e tot o conştiinţă ceva mai inferioară, una din multiplele conştiinţe particulare, care ar trebui să coexiste simultan cu cea centrală. [1] Dar care e relaţiunea care leagă între ele într'un mediu aşa de anarhic, diferitele conştiinţe? Aşa cum le concepe Janet, ele apar ca complect autonome, detaşate de cîmpul sintetic central. Influenţa subconştientului asupra conştientului devine astfel imposibilă— observaţia cotidiană însă, ne indică tocmai contrariul". Să remarcăm, ne atrage atenţia Peirce, că materialul vieţei noastre psihice, intră mult mai des decît o credem în conştiinţa noastră... Prezenţele de spirit, felul nou de a privi lucrurile, sfîrşitul frazelor noastre care are un aspect pe care începutul aceleiaşi fraze nu ni-l indica de loc, toate acestea, plus o infinitate de experienţe zilnice, probează abundenţa activităţii verbale, care lucrează undeva dincolo de limitele conştiinţei...

Nu numai că fuziunea „conştient-subconştient" e aşa de intimă, încît influenţele reciproce se exercită încontinuu ca un fel de osmoză psihică, dar e imposibil, după cum a arătat W. James, de a despărţi elementele sufleteşti între ele, psihicul nostru formînd o totalitate dată, care reacţionează *integral şi unitar*, reflectînd specificitatea eului, în orice act sufletesc. A opera o sciziune a diverselor elemente, înseamnă a urma o procedură arbitrară. Funcţiunea aperceptivă, acea „attitude du moi" e prezentă chiar şi în cea mai infimă percepţie, realizînd unitatea indivizibilă a personalităţii noastre. Dar cum se poate împăca cu o asemenea concepţie, pluralitatea conştiinţelor indicată de Janet? Dar nu numai atît. Metoda pe care e fundată teoria sintetistă e viciată. Cum a observat Janet, pluralitatea conştiinţelor şi realitatea unor elemente emancipate prin diminuarea funcţiunei centrale de sinteză? Prin mărturiile pe care i le-au făcut bolnavii despre ceeace simt ei. Mulţi din ei sufăr în momentele de criză de un sentiment de „incompletitudine". Ceva pare că le lipseşte, ceva care a scăpat din cîmpul observaţiei lor directe. Alţii simt că se formează în ei fiinţe străine, conştiinţe stranii pe care nu le pot înţelege. Pe confesiunile unor astfel de bolnavi îşi întemeiază Pierre Janet teoria. Dar e legitimă oare această metodă? Introspecţiunea subiectivă a bolnavilor poate ea constitui un document sigur? Credem din contra că afirmaţiile bolnavilor n'au decît o existenţă subiectivă, valabile numai pentru ei. Ele nu pot avea o realitate obiectivă pentru un cercetător. De cele mai multe ori, cînd nevropatul ori psichastenicul, declară că îi lipseşte ceva, aceasta nu e decît o iluzie. Pe astfel de date însă, nu se poate constitui o explicaţiune valabil ştiinţifică.

1. *Peirce:* An appeal from the prevalent doctrine of detached subconsciousness, New-York 1906 citat de Ribot: Les mouvements et l'activité inconsciente. Revue philos. 1912 Iulie, p. 73.

In plus, o mulţime de forme inconştiente, rămîn inexplicate în cadrul unei astfel de teorii. Cu toată partea pe care o face cenesteziei, luată mai mult în accepţia ei fiziologică, explicaţia sintetistă e mai ales de natură intelectualistă. Şi privită sub acest unghiu, ea se prezintă ca un fel de petiţie de principiu. In orice caz, ea se reduce la afirmaţia următoare: tot ce nu e înglobat în sinteza activă e subconştient, adică tot ce nu e conştient e inconştient. Dar o astfel de explicaţie, ori cine poate constata că nu e prea satisfăcătoare.

* * *

In faţa acestor teorii s'au ridicat altele, care trebuiau să remedieze mai ales această din urmă lacună. Oprimată multă vreme de intelectualismul steril al psihologiei franceze din sec. XVIII, al unui Condillac sau Lamettrie, sau de acela al asociaţionismului englez, către sfîrşitul secolului trecut, sub influenţa unui Ribot, James ori Wundt, ştiinţa sufletului, recunoscînd nepărtinirea făcută sentimentului, şi-a îndreptat toate instrumentele de observaţie către acest domeniu. Am avut atunci o fază, în care psihologia era numai afectivă. Se neutraliza exagerarea intelectualistă printr'o alta sentimentală. Judecăţile de valoare, logica afectivă, alterarea implicită chiar a constatării obiective de către legile afectului, fură preocupările de frunte ale oamenilor de ştiinţă. Ribot a scris o „logică" afectivă ca s'o opue aceleia intelectuale, ca o rivală ameninţătoare şi periculoasă.

In asemenea ambianţă ştiinţifică, era greu ca teoriile asupra inconştientului său a intermediarului dintre acesta şi conştiinţă, subconştientul [1], să nu devie pur afective.

S'au făcut multe tentative de explicaţiuni în acest fel. Cea mai tipică dintre toate e aceia legată de numele lui Bazaillas [2]. Bazat pe o subtilă analiză a emoţiei muzicale, el arată că inconştientul nu e altceva decît „afectiv pur", degajat de suportu reprezentărilor şi al ideilor; o tonalitate vagă şi difuză inexprimabilă prin substanţa elementelor intelectuale. Iată propriile sale cuvinte: „Inconştientul nu e decît o conştiinţă în stare pură, o conştiinţă din care elementul reprezentativ s'a retras... Condiţia sa e vegetativă şi ireductibilă la intelectualitate... Rămine atunci o conştiinţă afectivă degajată de orice schemă mo-

1. Pentru mulţi psihologi, subconştientul nu e decît un grad mai diluat, mai confuz de conştiinţă, intermediar între aceasta şi starea totală de inconştiinţă. Pentru alţii subconştient şi conştient sînt sinonime.
2 *Bazaillas:* Musique et inconscience. Paris. Alcan 1909.

trice, care nu e decît viaţa tendinţelor surprinsă în starea ei originară. [1]

Sau mai departe: „Trebue ca, pe deasupra conceptualismului conştiinţei distincte să admitem un dinamism fundamental... Formaţiile logicii inconştiente nu se organizează după logica raţională, ci, din contra în afară de ea. Logica e o rarefacţie a energiilor, a dinamismului vital inconştient". [2]

Infine: „Inconştientul e ireprezentabil; e o conştiinţă afectivă liberă". [3]

Formele subt care se prezintă acest dinamism afectiv sînt reveria, senzualitatea visătoare, fără obiect, în fine muzica, care, e, pentru Bazaillas, realizarea afectivităţii pure.

Estetismul mistic din această bizară teorie, se precizează cu o noţiune mai clară, în lucrările lui Abramowski. [4] Intâiu, metoda e mai ştiinţifică: procedeul experimental e în primul rang. Pe urmă analiza e mai precisă fiindcă e stabilită pe observaţii controlabile, nu pe supoziţii sentimentale ori intuitive.

Abramowski e şi el de părere că natura subconştientului e afectivă. Se poate zice că e un caz de memorie afectivă. Toate sentimentele sau emoţiile care trec prin viaţa noastră sufletească numai o clipă şi pe urmă sînt uitate, nu dispar cu desăvîrşire din structura psihică. Din contra, ele se adună încetul cu încetul subt conştiinţă şi formează un bloc de reziduuri emoţionale.

Personalitatea noastră, cu caracterele ei specifice, e ecoul acestei coaliţii de afecte uitate, trecute odată ca o scînteie prin conştiinţă şi pe urmă imagazinate în rezervorul de subt ea. Caşi Bazaillas, Abramowski e convins că inconştientul e „forma afectivă, a—intelectuală a conştiinţei. Stările cenestezice n'ar fi decît fuziunea unor anumite grupuri de fapte emoţionale uitate". [5] Aceastâ „masse de l'oublié"—cum o numeşte el,—creşte veşnic devenind „une acumulation de tous les oubliés". Amintirile uitate nu se grămădesc însă pasiv în subteranele conştiinţei noastre. Ele au un rol activ, influenţînd toate actele mentale formînd, ceiace autorul numeşte *„la résistance des oubliés"*.

Noţiunea aceasta de „rezistenţă", de răzbunare, timidă încă în teoria lui Abramowski, capătă o extenziune extraordinară în una din cele mai celebre, mai discutate şi mai fecunde teorii psihologice ale timpului, în psiho-analiza lui Freud. Ideia că orice inhibiţie a unui sentiment nu reuşeşte să-l distrugă, ci din contra îl suprimă doar provizor din conştiinţă, ca să-l treacă în

1 *Bazaillas* Musique et Inconscience p. 191–192.
2 Ibid., p. 192 şi 197.
3 Ibid., p. 139, vezi în senz contrar *Ribot*: Les mouvements et l'activité inconsciente. Revue philosophique 1912, p. 69.
4 *Abramowski*; Dissociation et transformation du Subconscient. Revue philosophique, 1900; de acelaşi autor: Le subconscient normal. Paris 1914.
5 *Abramowski*: La resistance de l'oublié et les sentiments génériques. Journal de Psychologie, 1910

subtconştient, unde, complicat cu alte inhibiţii anterioare, se răzbună, transformînd întreaga directivă a spiritului omenesc, devine explicaţia centrală a inconştientului afectiv în şcoala psihoanalitică vieneză.

Primele volume ale lui Freud au un senz pur medical. Adept al lui Breuer, care înaintea sa întrebuinţa analiza emoţiunilor refuzate ca o cauză a isteriei, Freud pleacă din acelaşi domeniu caşi maestrul său, ca să sfîrşească printr'o metafizică generală aplicabilă în toate ramurile vieţii sufleteşti. Am arătat mai sus, cînd am enumerat cîteva fapte inconştiente, felul cum înfăţişează inconştientul afectiv, celebrul psihiatru austriac. Vom relua raţionamentul său, ca să evidenţiem mai bine valoarea teoriei sale.

Freud e şi el un adept al psihologiei afective. Subt conştiinţa noastră, făcută din concepte şi reprezentări există o structură sufletească confuză, adesea inanalizabilă, compusă din tendinţe puternice, din instincte ancestrale, din emoţii fundamentale. Studiul anomaliilor psihice de tot felul, dela simple visuri până la nevroze complicate, ne arată existenţa unui inconştient. In el rezidă sentimente puternice, pastrate cu aceiaşi vigoare încă din epoca infantilismului nostru. Totuşi aceste afecte fundamentale, deşi puternic înrădăcinate în noi, adesea nici nu le bănuim existenţa.

Aceasta nu înseamnă că vitalitatea lor e scăzută. Din contra, ele conţin o forţă fundamentală elementară, care se grupează în jurul lor într'un fel de *constelaţiuni*, complexe, compuse din alte imagini, sentimente ori tendinţe mai secundare. Motivul pentru care, forţele sufleteşti inconştiente nu pătrund până la lumina conştiinţei e altul. Creerul nostru se poate asemăna cu un sistem de lentile dintr'un aparat optic. Numai unele din raze, sînt refractate de acest aparat, astfel ca să ajungă până la organul nostru perceptiv. Tot aşa funcţiile noastre superioare nu permit intrarea liberă a oricărui element sufletesc până în sferele conştiinţei. Dedesubtul aceasteia rezidă o întreagă lume necunoscută. Oricît de puţin sondabil ar fi acest domeniu se poate deosebi în el două etape, două faze. Una e compusă din *inconştientul propriu zis* (Bewusst), Acolo se găsesc instinctele fundamentale, cele mai demult achiziţionate, a căror vrîstă e ancestrală. Mai sus, în a doua etapă, în aceia a *preconştientului* (Vorbewusst) (egală cu aceia a subconştientului la alţi psihologi) se găsesc fenomene mai recente, gata a păşi pragul conştiinţei: visuri, momente de distracţie, inspiraţie etc. şi care ne aduc dovada existenţei unui mediu psihic mai profund, necunoscut de sferele sufleteşti superioare.

Conştiinţa însă nu e veşnic deschisă acestor intruşi. Ea nu e dispusă să primească oricum şi oricînd în sinul ei elementele preconştiente. Din contra, din diferite motive morale ori sociale, ea exercită o severă *cenzură* (Censur), filtrînd tendinţele obs-

cure, instinctive, printr'un fel de carantină morală, printr'o serie de *instanțe* (Instanzen), care au ca scop, să transforme, brutalitatea aptitudinilor acenstrale, în sentimente convenabile. Cutare instinct dispărut din moravurile actuale ale societății civilizate va fi supus unor elaborări, care pot merge dela o simplă condamnare sau *inhibiție* (Hemmung, refoulement) a actului, dânăla o *canalizare* a lui. Alte dăți chiar tendința primitivă e transformată printr'un proces pe care Freud îl numește *sublimație*,[1] operație care are drept rezultat subtstituirea unui sentiment moral sau social acceptabil, altuia de o natură mai primitivă. Rușinea, pudoarea, superstiția religioasă, mila, impun conștiinței o veșnică cenzură care refuză toate elementele venite din inconștient și trecute prin preconștient și prin *instanțele* mai sus pomenite.[2]

Elementele inconștiente sublimate ori pur și simplu refuzate, nu se resemnează să dispară cu totul din organizația noastră sufletească ori cel puțin să se mulțumească cu un rol pasiv. Forța lor e elementară, fiindcă ceiace e profund animalic în noi e conținut în ele. In primul rînd tendințele sexuale și în general tendința către desfătare și plăcere sub orice formă *(Libido)*. Ele se grupează în puternice complexe și domină despotic directivele noastre mentale. Inconștientul reprimînd toate elementele refuzate de conștiință, lucrează asupra acesteia în mod indirect. El provoacă toate speciile de „lapsus-uri". *(Fehlleistung)*: erorile de scris, de lectură ori de *vorbit*, uitarea de nume, proecte, impresii, perderile neașteptate de obiecte. Toate acestea nu se fac la întîmplare. Fiecare din ele are o semnificație precisă. Cînd o femee autoritară zice de pildă, din greșală, despre barbatul său: „Poate să mănînce și să bea tot ce *vreau*". voind să spue „poate să mănînce și să bea tot ce *vrea*", aceasta are un senz inconștient precis. Cînd unei doamne, astăzi divorțată, i se întîmplase mai înaintea divorțului să semneze un act cu numele ei de domnișoară, aceasta înseamnă, după Freud, că avea încă mai demult inhibiționată, fără s'o declare, intenția de divors și că acest lapsus o trăda inconștient. „Cunosc cazul altor femei, scrie Freud, care, în timpul călătoriei de nuntă și-au pierdut veriga, accident, căruia evenimentele ulterioare i-au dat o anumită semnificație."[3]. „Se povestește, de asemeni, cazul unui celebru chimist german, a cărui nuntă nu a putut avea loc fiindcă uitase ceasul ceremoniei și fiindcă în loc să se ducă la biserică, s'a dus la laborator. Era însă destul de conștient ca să rămîe la această primă tentativă și a murit celibatar la adînci bătrînețe"[4]. Cînd

1. *S. Freud:* Introduction à la psychanalyse. Trad. Jankelevitch. Paris 1922 p. 372 vezi și Die Traumdeutung. 1911.
2. *S. Freud:* Einige Bemerkungen über den Begriff des Unbewussten in Internaționale Zeitschrift für ärztliche Psychoanalyse. 1919.
3. *S. Freud:* Introduction à la psychanalyse p. 69.
4. ibid aceiași pagină.

o doamnă, de altfel foarte cinstită, pune în gemandanul său, din greșală, un obiect de artă al unui cumnat al său, se întîmplă că obiectul îi plăcea mult; că plăcerea era inhibiționată, și că se răzbuna inconștient[1]. Cînd un gazetar scrie „Kornprinz", în loc de „Kronprinz", aceasta înseamnă, după Freud, că gazetarul își refuzase în acel moment o dorință în legătură cu greșala făcută[2]. „Dacă cineva uită o întîlnire pe care a acceptat-o și la care e decis să se ducă, motivul cel mai probabil pentru care l'a uitat trebue căutat adeseori în antipatia pe care o nutrește contra persoanei cu care trebue să se întîlnească. Dar analiza ar putea să arăte că tendința perturbatoare se raportează nu la persoana pe care vrea s'o evite, ci la locul unde trebue să aibă loc întîlnirea, loc care îi trezește o penibilă amintire"[3].

Iată atîtea cazuri de „lapsus"-verbal, de acțiune ori de scris și în care găsim același element comun: o tendință oarecare reprimată — „Cum persoana care vorbește (lucrează ori scrie) s'a hotărît să nu lase să se întrevadă acea tendință în discurs, ea comite un „lapsus", adică, tendința reprimată se manifestă chiar contra voinței persoanei, fie modificînd intenția declarată, fie confundîndu-se cu ea, fie luîndu-i pur și simplu locul"[4].

In ultimele sale scrieri, Freud a ajuns la concluzia că tendința fundamentală din noi și care se găsește veșnic reprimată, e cea sexuală. Din această comprimare a sexualității, din motive sociale ori morale, rees toate complicațiile psihice și în primul rînd nevrozele: neurastenia sau isteria. Dînd o importanță capitală și aproape exclusivă acestor tendințe pe care le găsește pretutindeni, chiar și în acte foarte îndepărtate de o astfel de natură, psihiatrul vienez depășește cu mult concluziunile legitime ale unei investigațiuni pozitive. De-aci exagerările cunoscute care au transformat fecundele sale observațiuni clinice ori psihologice, într'un pansexualism metafizic și universalist.

Elevii săi însă au căutat să înlăture această exagerare a maestrului. Printre primii, Adler, după un studiu amănunțit al mentalității nevropaților, ajunge la concluzii puțin deosibite decît acelea ale șefului școlii. Tendințele fundamentale care constituesc lumea inconștientului nu sînt cele sexuale. Ele trebuesc căutate în altă parte și trebuesc grupate în *instinctul eului* (Ichtrieb)[5].

Conflictul dintre conștient și inconștient, între tendință dinamică și cenzură reprimată, nu e decît conflictul între aspira-

1. Ibid p. 67.
2. Ibid. p. 41.
3. Ibid. p. 85.
4. *S. Freud.* ibid p. 77.
5. *Adler:* Der Agressionstrieb im Leben und die Neurose in Fortschritt der med. 1908; Uber neurotische Dispositionen in Jahrbuch für Psychoanalyse und psychische Forschung 1909; Uber den nervösen Charakter. Wiesbaden 1912.

țiile personalității, pe de o parte și mediul social, pe dealta. Fiecare din noi, animat de un fel de „voință către putere", caută să desfășure în afară un instinct de dominație, de liberă expansiune a forțelor sale, care e imcompatibilă cu viața în mediul social. Cum realizarea tuturor tendințelor individuale are o margine, ambiția se transpune în lumi ideale unde expanziunea liberă, afirmarea deplină a tendințelor eului își închipue o iluzorie libertate. De aici crearea simbolismului, a artei, a povestirii, menită să satisfacă artificial, ca un derivativ consolator, ceiace realitatea practică refuză. Reprimarea inconștientului, conceput sub această prismă, duce într'o primă etapă la ascetism. Dacă reprimarea instinctelor personale e mai puternică încă, ea poate să ducă la diferite nevroze. După acest psihoanalist nietzchеian, nevropatul nu caută să satisfacă atît instinctul sexual, cît nevoia de afirmare, putere și dominație. Dacă devine un pervers sexual, „aceasta nu se întîmplă decît din frica de a nu găsi în sexualitate un copărtaș de care îi e frică să nu fie dominat" 1.

Conciliind sexualismul lui Fred cu instictul de opresiune și dominație al lui Adler, un alt discipol al școalei psihoanalitice, Jung, a ajuns la o sinteză-compromis între aceste două opinii extreme. Pentru el, nu există decît un singur instinct, o singură tendință care anima inconștientul: un fel de elan vital. Acest instinct vital, își îndreaptă cursul către *două curente: unul se îndreaptă către eu (introversiune), celalt către realitatea exterioară (Extroversiune). Exagerarea* unui curent într'o direcție ori într'alta aduce nevroza. In cazul cînd subiectul e preocupat exclusiv de forul său interior, de un fel de egotism exagerat, indiferent la adaptarea socială, el cade în neurasthenie, psychasthenie ori demență precoce. Din contra, dacă realitatea exterioară îl atrage peste măsură, așa încît își uită personalitatea ei poate ajunge la isterie. Nevroza și într'un caz și în celalt, „ne apare ca o insuficiență evolutivă a instinctului" 2.

Inconștientul, nu e format, dealtfel, după Jung, numai din tendințe individuale. Pe deasupra acestora, domină un fel de inconștient colectiv și ancestral. Dorm în noi toate achizițiunile strămoșilor și ai societăților care ne-au precedat. Un fel de strigoi necunoscuți ne terorizează din noaptea timpurilor. Toate evoluțiile succesive ale speței, toate achizițiile umanității în mersul ei istoric sînt înregistrate și reținute. Ele formează deasupra inconștientului personal, un supra-conștient (Uberbewusst)

1. Pentru o impunerea mai largă a teoriei lui Adler vezi: *Hesnard* op. cit. 215; *Regis et Hesnard:* La psychoanalyse des Nevroses et Psychoses. Paris Alcan 1922.

2. *Jung:* Zur Psychologie un Pathologie sogennanter okkulter Phänomene. Lespzig 1902; Psychoanalyse und Associations experiment in Jahrbuch für Psychoanalyse 1906; Sur la psychologie des processus inconscients Zürich 1919; La structure de l'inconsciént in Archives de Psychologie 1916.

colectiv. Nevrozele răscolesc în noi vechile simboluri ale limbajului, ale artei primitive etc. sub forma acelor imagini arhaice (Urtümliche Bilder). In orice individ zac astfel, în mod latent imagini religioase, magice, imaginile strămoșilor, ale eroilor, reziduuri parazitare ale unei vieți sociale dispărute. In subiectele atinse de boli mentale, aceste elemente ancestrale dau năvală în conștiință, și se substituesc conținutului ei actual. 1

Un fiziologist englez W. H. Rivers a încercat o adaptare biologică a principiilor lui Freud 2. Cîmpul său de cercetare a fost războiul. In momentele de teroare ca și în viața sufletească a soldaților atinși de răni ori de lovituri craniene, se putea observa mai bine ca oriunde întinderea, natura și funcționarea inconștientului. Natura acestuia, după Rivers e tot ancestrală. Insă el nu o apropie de achizițiile sociale ale societăților primitive, ci, mai ales, de instinct. Freud e unilateral cînd indică ca singur mobil al inconștientului impulsia sexuală. Rivers arată că acesta e format din toate instinctele, constitue un fel de închisoare, în care e păstrat tot ce nu e primit de conștiință. Căci aceasta din urmă, după fiziologul englez, e tot o funcțiune de supresiune, de cenzură. Care sînt instinctele primordiale conținute de inconștient? Rivers distinge următoarele trei categorii: a) instincte de conservațiune (self preservation) cu subdiviziunile sale: instincte de nutriție, repulsive și de protecție în fața pericolului; b) instincte de perpetuarea speței: sexuale și familiare; c) instincte gregare ori sociale, menite să păstreze coheziunea grupului social. Toate aceste tendințe constituesc structura inconștientului. Ele nu pot intra liber în conștiință: Rivers dă o serie de exemple după care funcțiunea de supresiune există chiar la animalele cele mai inferioare, studiind și modificările pe care această funcțiune inhibitivă le exercită asupra celor trei instincte, în lumea animală. Ea devine din ce în ce mai accentuată în scara evoluției și atinge maximum de dezvoltare la om, mai ales în ceiace privește conflictul între tendințele individuale și sociale.

Copilăria reprezintă conflictul cel mai acut între ființa individuală și cea socială. Omul matur reușește să echilibreze în el cele două instincte. La indivizii atinși de nevroză însă, conflictul reapare cu preponderența instinctelor ancestrale și individuale.

1. *Jung:* op cit. vezi de asemenea păreri asemănătoare la *Maeder:* Contribution à la psychopathologie de la vie quotidienne. Archives de Psychologie, Génève, Iulie, August 1906; Uber das teleologische im Unbewussten. An. Congrès intern. de Psychoth. Zürich 1912.

2. *W. H. Rivers:* Instinct and Unconscious. A contribution to a biological theory ofthe Psycho-neuroses 252 p Cambridge 1920 — vezi și studiul critic: H. Pieron: L'instinct et l'inconscient de Rivers. Journal de Psychologie Ianuarie 1921 p. 65.

Care e valoarea explicațiilor afective ale inconștientului? Trebue să recunoaștem încă dela început, că teoriile care pun baza explicației inconștientului în caracterul afectiv al acestuia, sînt mai aproape de adevăr decît toate celelalte. Dacă chiar și în cazul acestei ipoteze, rămîn încă o mulțime de forme de inconștient neexplicate, sîntem siliți să constatăm că numărul faptelor rămase înafară, e mult mai mic.

Ipoteza afectivă e mai generală decît toate. Ajutat de o metafizică unviversalistă, Freud a putut indetifica toate formele de subtconștient, ca forme afective. Acest procedeu însă nu e cel curat științific. Dacă rămînem în limitele investigației pozitive, trebue să recunoaștem că automatismele psihice cași inconștientul funcțional nu pot fi clarificate de teoria afectivă.

In ce privește „afectivul pur" al lui Bazaillas ori Abramowski el rămîne o simplă abstracție. E greu, dacă nu imposibil de găsit vre'un act sufletesc care să fie exclusiv afectiv. Dacă cortejul reprezentărilor, al conceptilor ori măcar al limbajului nu-l întovărășesc, atunci, în orice caz, el se dezvoltă simultan cu o serie de mișcări sau măcar de imagini chinestezice. Intr'o mentalitate perfect mistică, am pricepe un subconștient, în care elementul intelectual al reprezentărilor să lipsească; e imposibil de închipuit însă, ca o astfel de stare să nu se dezvolte întovărășită de mișcări. Fuziunea elementelor sufletești e așa de intimă, încît o disociare complectă a uneia de celelalte rămîne în domeniul abstracțiunii. Nu mai repetăm aici critica pe care orice articol ori manual asupra psiho-analizei îi aduce teoriilor lui Freud. Se știu exagerările nelegitime pe care le-a adus el principiului lui „Libido", principiului hedonist și sexual. Se cunosc deasemenea, pornirile sale metafizice, care au depășit cu mult faptele observabile în ce privește inhibiția și cenzura conștiinței. Le vom relua mai departe cu altă ocazie. Pentru moment să trecem la un ultim grup de teorii asupra inconștientului, la acelea care-l reduc la aspectul motor sau kinestezic.

* * *

H. Bergson, pentru care acțiunea e fundamentul biologic al vieții, e înclinat să explice mecanismul psihic, mai ales subt aspectul său motor.

Deosebirea între memorie și percepție, între trecut și prezent, vine din faptul că ce e trecut e mai puțin interesant decît ceiace e prezent. Prezentul cere o actualizare a interesului prin acțiune, trecutul e mort fiincă nu prezintă nici un interes către aceste. [1] Dar această observație e iluzorie. Nicio amintire nu se pierde. Totul e conservat în noi subt formă de predispoziție cerebrală către acțiune. Conștiința fiind intim legată de realizarea

[1] *H. Bergson*: Matière et mémoire, Paris Alcan.

prezentului, inconștientul *e virtualitatea* care tinde *să se realizeze prin* acțiune.

Mai pozitiv, mai puțin filozofic decît Bergson, Ribot, luînd o atitudine asemănătoare cu aceia a lui Bazaillas, nu prezintă inconștientul ca un element motor pur. Dacă fiecare act psihic e întovărășit de mișcări, mai mult sau mai puțin senzibile, care-l realizează, se poate închipui o stare, în care numai simpla tendință să subtsiste. Inconștientul e format din elemente care au fost altă dată conștiente, care s'au pastrat însă subt cimpul conștiinței numai ca tendință, fără element reprezentativ sau emoțional. Ribot consideră inconștientul din două puncte de vedere: din acela al *funcțiunii* sale și din acela al *structurii* sale. Funcția subt care se prezintă aceste stări psihice e dezordonată și inchoherentă. Ele sint lipsite de unitatea și claritatea conștiinței. In ce privește structura cerebrală inconștientă din residuri psihice, ea e compusă din elemente izolate sau asociate care au fost altă dată stări de conștiință: astfel obiceiurile căpătate, supraviețuirea vieții noastre trecute etc. Ea e o activitate de ordinul al doilea, repetiția fără conștiință a ceiace a trebuit să fie altădată întovărășit de conștiință... *C'est de la conscience èteinte, figée, cristalisée dans ses éléments* moteurs [1] Cum se exprimă și în altă parte, inconștientul nu e decît *scheletul* motor al stărilor intelectuale. [2]

Acest fel de a privi lucrurile, trunchiază realitatea psihică ca și teoria lui Bazaillas. După cum nu exista „afectiv pur", tot așa nu există nici „motor pur".

Aceste disociațiuni rămîn ipoteze abstracte care nu pot satisface interpretarea integrală. Ele sint doar reprezentative pentru concepția psihologică a autorului, punct de vedere a priori, care caută să subordoneze toate manifestările psihice la o doctrină prea sistematică.

E inutil să trecem în revistă ipotezele metafizice, formulate în vederea explicării inconștientului de E. Hartmann de pildă. Deasemeni pe cele metapsihice ale unui Myers, Ch. Richet sau Geley. [3] Ele depășesc prea mult caracterul pozitiv al acestei cercetări.

Iată starea actuală a cunoștințelor și a teoriilor despre inconștient. Numai după analiza lor rapidă, putem trece mai departe, arătînd care trebue să fie interpretarea satisfăcătoare și explicația comprehensivă a acestor fapte sufletești.

Mihai D. Ralea

(Va urma)

[1] *Th. Ribot*: „Les mouvemenis et l'activité inconsciente. Revue philosophique, Iulie 1912, p. 78.
[2] Ibid., p. 67.
[3] *Geley*, De l'Inconscient au conscient, Paris, Alcan, 1918.

Părăsire

Iubita mea, a venit toamna şi vîntul a'nceput să sufle tare şi-a scuturat frunzele teiului dela fereastra casei în care ne-am iubit,—de s'au luminat galben şi palid păreţii, de parcă-ar fi dat cineva 'ntr-o parte perdelele să se vadă pe fereastră înăuntru umbrele noastre: două icoane şterse care-au mai rămas,—iubirea noastră moartă şi diafană ca o fecioară ce s'a sinucis...

Parcă-a venit soarele galben să se uite pe fereastră, s'aprindă făclii muribunde şi lungi...

Parcă-a deschis cineva geamurile pe care nu le-a mai deschis nimeni de cînd n'ai mai venit, şi-a presărat cineva prin odae flori galbene şi delicate pe care soarele le mută şi le-aşază până ce se sting ca o amintire.

De cînd a venit toamna şi s'au scuturat frunzele teiului dela fereastra casei în care ne-am iubit, parcă-au murit vecinii de-acolo, şi noi am plecat ducîndu-ne cu toate amintirile ca nişte păsări care-şi duc puii dintr'un cuib devastat,—

parcă nu ne mai cunoaştem locul dragostei noastre, şi ne temem să intrăm înăuntru de cineva ascuns care ne aşteaptă acolo,—

parcă-am rămas singuri pe pămînt,
parcă suntem slabi şi prigoniţi,
parcă numai pe noi ne alungă vîntul şi ne bate ploaia,
parcă ne temem şi de noi,
parcă ne temem de tot,

de cînd a venit toamna şi s'au scuturat frunzele teiului dela fereastra casei în care ne-am iubit.

După amiază de Toamnă

Mamă,
E-o zi de toamnă galbenă, frumoasă,
Şi soarele-i mai blînd ca niciodată.
In zări e-o ceaţă fină de mătasă
Şi parcă azi e bună lumea toată...

Mamă,
Să ştii că'i prea frumoasă ziua asta
Şi că mă tem de palida'i splendoare.
Mi-i frică parcă să deschid fereasta,
Că trebue să treacă-o'nmormîntare.

La marginea pădurii e-o fecioară
Pe-un pat de frunze galbene şi moarte;
La Asfinţit va trebui să moară,
Şi asfinţitul nu'i aşa departe.

Pe culme plopii au şi—aprins făclii;
Copacii ard sfios o luminare
In parcuri, în pădure şi prin vii
Cu orice frunză galbenă în soare.

Lumina cade printre frunze, bună,
In linişte sonoră şi fragilă
Din soarele cu zîmbet blînd de lună,
Ce ne priveşte pe noi toţi cu milă.

Demostene Botez.

Documente omenești

DIMITRI IVANOVICI

Am un prietin bun prin aceste părți. Acesta e Dimitri Ivanovici Severin sau mai pe scurt: Dimitri Ivanovici. Eu așa îi zic: Dimitri Ivanovici, fiindcă sîntem prea buni prietini ca să-i zic *domnu Severin*. Afară de aceasta prietinii lui din Chișinău precum și răzeșii mai cu vază din satul *lui îi zic tot* așa: Dimitri Ivanovici, sdraste *Dimitri Ivanovici!*

Dimitri Ivanovici este cel mai curat tip de romîn basarabean din cîți cunosc eu. Inalt, voinic, frumos și smolit, cu o alunică în obraz, care trebue să-i fi prins bine cînd a fost flăcău. Dimitri Ivanovici poate amăgi pe ori cine că este originar din ori ce parte a Romîniei de azi. Deși ochii lui negri și strălucitori sînt umbriți de sprincene groase și îmbinate, de pe fața lui se desprinde câteodată un zîmbet blînd și binevoitor cu care își acopere și veselia și tristețea, și respectul și disprețul și toate stările lui sufletești, nu atît de puține. Pentru cine nu-l cunoaște, Dimitri Ivanovici pare fericitul a cărui cămeșă o căuta prințul din povestea orientală. Pe mine însă zîmbetul lui nu mă poate înșela fiindcă am avut prilej să-i cunosc multe din tainele sufletului său. L'am văzut odată cum zîmbea cînd cei trei băeți care învață la liceul nostru au trecut în clasele următoare la sfîrșitul anului școlar. Dar altfel zîmbea el cînd un băet—și tocmai cel mai mare din copiii lui—se îmbolnăvi de febră tifoidă. Și chipul zîmbitor al lui Dimitri Ivanovici arăta o sfîșietoare durere atunci cînd mergeam amîndoi în urma sicriului celui mai iubit copil al lui.

Dar Dimitri Ivanovici mai are și altă umbră. Se silește întotdeauna să nu „obijduiască" pe nimeni. Și în adevăr el nu numai că nu jignește pe nimeni nici cu vorba nici cu fapta, dar e în stare să fie pe plac în același timp și unui Romîn și unui Rus, și unui țăran și unui jandarm. Și cu toate aceste Dimitri Ivanovici își are părerile lui și despre oameni și despre lucruri.

Nu odată, ba chiar ași putea spune că de multe ori m'a poftit Dimitri Ivanovici „pe ospețe" la dînsul în satul Răchitna. Și tare doream să mă duc, mai ales că nu e departe de orașul nostru, dar n'am putut până vara în Iunie, la sfîrșitul anului școlar. Atunci abia am plecat fiindcă a venit chiar el cu trăsura să mă ia la dînsul, la cireșe. Ce bine mi-a părut! Și lui Dimitri Ivanovici i-a părut bine; ba cred că i-a părut bine și lui Ionel, băetului cel mai mic, elevul meu, căci îl vedeam mereu pe lîngă mine căutînd să-l întreb și pe dînsul cîte ceva.

Era într'o Duminecă dimineață cînd am ajuns în Răchitna după un drum de un ceas. Ne aștepta Lisaveta Ivanovna, soția lui Dimitri Ivanovici, cu samovarul înfierbîntat care gîfîia și pufnea ca un dușman. Am băut ceai cu miere din prisaca prietinului meu. Și cred că băutura aceasta a meritat laudele și ale lui și ale mele.

„Eu cînd mărg în tîrg (în Chișinău)—îmi zicea el sorbind din pahar—nu beau niciodată ceaiu. Nu pot bea ceaiu dela oricine. Mai degrabă mînînc cevai. M'am deprins cu ceaiu care să amiroase frumos, ia ca aista".

Ceaiul l'am luat în cerdacul casei, larg și încăpător de servea și de odae de dormit pe timp de vară. Până să frigă niște pui Lisaveta Ivanovna, eu cu Dimitri Ivanovici ne-am dus să vedem prisaca din dosul casei.

Subt niște perji încărcați de fructe verzi care atîrnau printre crengi și frunze ca niște cercei domnești, ședeau frumos rînduite și văpsite albastru știubeele în formă de căsuțe. Albinele se întreceau în zbor spre urdinișuri și se opreau scurt ca niște stropi de ploae aruncați de vînt. Nefiind deprins cu albinele eram neliniștit cînd vreuna din ele se rotea în jurul capului meu cași cum ar fi vrut să mă înțepe cu acul.

„Vezi mata, albinele estea,—îmi zise Dimitri Ivanovici—iaca pe mata nu te cunosc și de atîta și ele te tot cearcă. Să nu cumva să dai din mîni c'apoi le mînii rău! Pe mine mă cunosc și de atîta nici nu mă bagă în samă." Și Dimitri Ivanovici mi-a povestit o mulțime de lucruri pline de interes din viața și obiceiurile acestor albine, multe din ele nouă și necunoscute pentru mine.

Ne-am întors apoi iarăși acasă „ca să luăm cevai în gură" adică să mîncăm pui fripți la frigare și castraveți murați din anul trecut.

„Da, da!—zicea Dimitri Ivanovici, văzînd mirarea mea că pot să dureze un an de zile castraveții murați și să păstreze totuși un gust atît de minunat — „Fumeia me Liza știe să facă și cochii dar și murături bune".

— „Ian'auzi cum mă laudă *hazainu* meu—făcu Lisaveta Ivanovna, rîzînd din toată inima.—Apoi dacă o fumee nu știe nici cum să puie niște murături, degeaba se mai mărită!"

Cu vinul lui Dimitri Ivanovici nu e de glumit.

— Vezi mata vinu ista? îmi zise el ridicînd în sus o sticlă

de vre-un sfert de vadră—ai să vezi mata: îi gustos, amiroase frumos, îi dulce, dacă mie nu-mi place, nu-i *vinos*. Nu-i vinos şi pace!—făcu Dimitri Ivanovici dînd din cap cu oarecare părere de rău. Şi ca să mă facă să înţăleg ce înseamnă un vin *vinos* aduse o sticlă de vin de poamă plăvaie, *sort moldovinesc*. După ce mă silì să golesc până în fund paharul cu vin care nu era vinos, mi-a turnat cu o deosebită îndeminare un pahar plin de un vin care într'adevăr era vinos. Avea un parfum puternic de floare de răuruscă şi lăsa pe limbă o dulceaţă de abia simţită.

Băgînd de samă la vreme primejdia din partea vinului cel vinos al lui Dimitri Ivanovici am căutat să-l conving să umble mai încet cu paharele şi să ne ducem mai bine la cireşe. Noroc că şi el dorea să-mi arate livada lui de cireşi, că altfel cu greu am fi putut liniştì pe Lisaveta Ivanovna care îmi alesese şi îmi pusese dinainte nişte bucăţele foarte bune şi pe care trebuia numai decît să le mînînc „ca să n'o obijduesc". Şi ne-am pornit la livada de cireşi.

Am străbătut mai întâiu nişte uliţe strîmpte, mărginite de garduri înalte de nuele. Pe la porţi întîlneam grupuri de răzeşi în jiletci, cu cămeşi de diferite culori, cu şepci ruseşti în cap, care răspundeau foarte încet la saluturile lui Dimitri Ivanovici şi se uitau chiondoriş la mine, ca la un „romîn". Prietinul meu simţind răceala cu care mă întîmpinau consătenii lui, căuta să mă ţie atent cu fel de fel de glume deşi îşi dădea samă că nu-i mergea. Dar el e om bun şi nu vrea să mă vadă „obijduit".

Dela o vreme dădurăm într'o uliţă care urca la deal, iar casele se răreau mereu şi cu greu se vedeau din desişul pomilor. O poartă împletită ne tăia drumul şi Dimitri Ivanovici o aruncă într'o parte făcîndu-mi loc să trec. Chiar de lingă poartă începeau livezi întrerupte din loc în loc de cîte un petec de vie ori de vre-un ogoraş de popuşoi nălţuţi care par că fugeau alungaţi de un vîntişor cald, răspîndind o mirozná de verdeaţă dulce. Ne oprirăm dinaintea unor şiruri drepte de cireşi tineri ale căror frunze şi fructe prezentau privirilor noastre simbolul tinereţii sănătoase şi a verei bogate, în acelaşi timp. Dimitri Ivanovici îmi aplecă o creangă cu nişte cireşe maşcate, roze şi frumoase ca dintr'o pictură flamandă.

— Ia mînîncă de ici... Sortu ista nu cred să-l aveţi nevoastră în Romînia.

N'am apucat să gust vre-o zece cireşe şi el mă chemă la cîţi va paşi mai departe să-mi dee cireşe de alt soiu, nişte cireşe gălbii, dulci-acrişoare.

— Lasă Dimitri Ivanovici, că eu unul nu ştiu care soiu de cireşe să-l laud mai tare. Toate 's bune, toate-s frumoase.

— Hei!—oftă Dimitri Ivanovici. Cireşe de aeste găsiau Ruşii numai la noi în Basarabia... Bune *capice* făceam eu pe ele... Veneau negustori tocmai de pe la Herson şi Nicolaev şi chiar mai de departe... Nici o grijă nu aveam: luam capice şi mă culcam la umbră. Negustorii aduceau cu dînşii culegători de acolo din

Rosia: le culegeau singuri şi le cărau la trin: nici o grijă n'aveam... Dar amu...—Şi Dimitri Ivanovici oftă iar.

— Dimitri Ivanovici — zic eu — la noi în Chişinău cireşele sînt foarte scumpe anul acesta: trei şi chiar patru lei funtul. Dumneta ai putea să cîştigi bune parale pe cireşe la Chişinău.

— Hei!—oftă iarăşi Dimitri Ivanovici—şi zîmbindu-mi cu bunătate frăţească zise făcînd un gest larg cu o mînă în care chinuia un fir de sulcină—Vezi 'mneta copacii iştia? I-am crescut de miţiţei aşa cum ai creşte un cochil. Ia uită-te la dînşii! Toţi îs tot una de înalţi şi tăieţi în fiştecare an, aşa cum m'au învăţat la şcoala din Cricova, unde am stat mai un an de zile. Nici acolo la şcoala ceia nu cred să aibă azi copaci ca ai mei. Aici pămîntul e mai bun... Drept că mai au şi alţii din satul nostru livezi tare frumoase, dar s'au scîrbit de-amu toţi. Au început a-i tăia şi a-i pune pe foc, tot îs lemnele scumpe prin părţile noastre...

— Rău fac—l-am întrerupt eu. Un copac creşte greu şi e păcat.

— Dar ce să facem?... Nu vezi 'mneta cum stau încărcaţi de cireşe? Şi măcar că la Chişinău cireşele sînt aşa de scumpe, dar nouă nu ni se vine nici un cîştig. Culesul şi drumul la tîrg ţine mai mult decît luăm în *bazar* la Chişinău. Numai degeaba ne mai trudim. Inainte stam sub copac şi număram capice, aveam folos, da amu cireşele putrezesc pe sub copaci şi nici păsările nu le pot dovedi cu mîncatul...

Dimitri Ivanovici zîmbea, dar se vedea că sufere. El se păzea ca de foc să facă vre-o aluzie care să mă supere cumva cîtuşi de puţin. Dimitri Ivanovici nu vrea să obijduiască niciodată pe nimeni şi mai ales pe mine.

Dimitri Ivanovici—zic eu,—dibuind prin ascunzişurile sufletului său—să zicem că acum s'ar deschide graniţa Nistrului şi că negustorii ceia, de care spuneai, ar putea iarăşi veni în sat la dumneavoastră. Oare s'ar mai putea *acum*, aşa cum stau lucrurile azi peste Nistru să vindeţi cireşele aşa cum le-vindeaţi odată?

El cătă spre vîrful unui cireş şi chinuind nervos firul de sulcină între degete răspunse zîmbind ca de obiceiu,

— Ştiu bine că astăzi nu se poate face nimic. Şi apoi eu nici nu am vre-o nădejde dincolo de Nistru. Chiar de mi s'ar usca toţi cireşii şi tot n'aşi mai dori să mai văd pe Ruşi trăgînd cu puşca în poloboacele mele. Dar dela Romînii noştri, iaca de la cine am tras nădejde... Eu am umblat prin Romînia şi am văzut şosele bune şi dese şi drumuri de fier, de ce nu fac şi pe la noi? De ce nu se gîndesc şi la cireşele, la merele, la poama noastră? De ce n'au milă de munca noastră? Doară şi statul are folos nu numai noi. Mneta mă ştii bine că eu n'am nici de fel dor de Ruşi şi dacă am dat băeţii la şcoala mnevoastră, de atîta i-am şi dat—să fie Romîni, iaca de ce... Eu înţeleg vremea asta, multe le văd şi am chip să le înţeleg şi din încurcătură es eu întotdeauna. Dar mai sînt şi altfel de oameni... Iaca mai eri un

jandarm de iştia de a 'mnevoastră o tras două palme unui gospodar bun din satul nostru, chiar din măhala mea. Că a fi greşit cu ceva ori că nu, nu ţi-oi putea spune, dar Ruşii niciodată nu l-au bătut şi de atita el era aşa de obijduit de mai nu plîngea cînd o venit la mine şi mi-o spus. Măi Mitea m'o bătut şi pe mine Romînii, am trăit să port şi ruşinea asta să mînînc bătae ca un catorjnic. Şi el, obijduit şi năcăjit cum era o prins a spune tot felul de vorbe proaste în pilda Romînilor. Da' eu i-am zis: la taci bre Colia şi nu mai judeca şi tu pe Romîni după nişte proşti care nu ştiu ce fac şi îs de capul lor aice. Eu cunosc şi Romîni buni, da, sînt şi Romîni buni.. Da, domnule,— îmi zise el sincer—eu cunosc şi Romîni buni, eu am avut chip să umblu prin Romînia şi am întîlnit mulţi oameni buni pe acolo. Numai că, dă, mulţi dela noi îi cunosc numai pe cei răi, care bat, sudue urît, obijduesc cu vorba: moscali, jandarmi, poliţeischie...

Eu ascultam pe Dimitri Ivanovici şi nu puteam să zic nimic. Ştiam că tot ce spune el spune din inimă bună şi curată şi el nu vrea să mă supere. El mă cunoaşte bine şi ştie cum să vorbească ca să nu mă supere.

In timpul acesta eu am mai ciugulit de pe cîteva crengi cireşele cele mai frumoase şi apoi am pornit la vale după Dimitri Ivanovici care voia să mă ducă acasă pe un alt drum. Până să sărim un pîrlaz tăcurăm amîndoi iar cînd o luam pe şleaul cel mare care duce în sat, Dimitri Ivanovici zvîrli într'o tufă de cătină firul stîlcit de sulcină dintre degete şi continuă după oare care gîndire.

— Noi sîntem Romîni! D'apoi ce sîntem altă? Ştiut că sîntem Romîni, mai zise el accentuînd mai tare ca şi cum ar fi voit să-mi spulbere vre-o îndoială ce aşi fi avut-o asupra sincerităţii lui.—Mulţi işi dau samă de asta; puţini, cred, că nu şi-ar fi dînd samă. Mult nu ne-ar trebui ca să strigăm în gura mare şi să ne fie cinste cu numele ista. De cochii nu mai vorbesc! Numai să-l auzi mneta pe Ionel al meu cum grăeşte—taman ca Romînii! El nu'zice ***chicior*** da ***picior***, nu ***chele*** da, ***piele***. Dacă îl rîdem ***el*** se mînie şi spune că noi nu ştim nimica, că sîntem Moldoveni ***cap de bou***.

Da' eu socot că şi bătrînii s'ar fuduli că sînt Romîni. Da' vezi, iaca ce: aşteaptă ceva bun dela Romîni, aşteaptă cevai care să fie şi bun şi să se şi vadă. Hei!—oftă el—iaca ce ar trebui cevai bun şi să se şi vadă... taman cum am zis eu, adăogă el înseninat la faţă că a nimerit o expresie potrivită gîndului său.

— Păi, eu cred că dacă e ceva bun apoi să şi vede—adăugai eu prefăcîndu-mă că nu înţeleg ce vrea el să spuie.

— Ba nu—zise el zîmbindu-mi cu prietinie. Iaca de—o vorbă, cînd eram mitităel ia aşa (şi el scobori palma dreaptă la o şchioapă dela pămînt) multe bătăi mîncam dela tata—Dumnezeu să-l ierte! Mă bătea de atita că eram rău. Mult bine mi se trage poate de pe urma bătăilor care le-am luat dela tata. Dar eu te

aşi întreba: ziceam eu atunci că bătaia e bună? Binele nu se vedea. Şi apoi eu unul nu cred în bătae şi de atita nici azi nu-mi vine a crede că numai bătaia tatei m'a făcut om... Dacă aşi spune de-o vorbă că multe slăbăciuni îmi vin dela bătăile tatei, — mulţi mi-ar da crezare.. Da, domnule, cevai bun şi să se şi vadă: iaca ce aşteptăm noi dela Romîni, făcu el sentenţios, ferindu-se cu grijă să intre în explicări mai limpezi.

Tăceam amîndoi, gîndindu-ne amîndoi, fiecare în felul lui, la aceleaşi probleme care ne chinuesc şi în faţa cărora şi eu şi prietinul meu Dimitri Ivanovici stam neputincioşi. Ne apropiem de poartă şi amîndoi tresărim de bucurie că în curînd mîncarea bună şi vinul cel vinos ne vor petrece în sferele senine ale prietiniei dintre om şi om.

T. Hotnog

Nota.—**Din eroare, nuvela „Vrăbiolul alb" din Nr. trecut, a fost semnată *I.* Hotnog în loc de T. Hotnog.**

Oblomov

III

— Acasă ?—întrebă cineva cu o voce tare şi grosolană în antreu.

— Unde să iasă pe aşa vreme?—răspunse *Zachar* şi mai grosolan.

Intră un om de vre-o patruzeci de ani,—un tip zdravăn, înalt, larg în umeri şi ,în tot trupul, cu trăsăturile feţei mari, cu un cap mare, cu grumazul puternic şi scurt, cu ochii mari daţi peste cap. O privire scurtă asupra acestui om, deştepta ideia de ceva grosolan şi neplăcut. Se cunoştea că nu umblă după eleganţă. Rareori se întîmpla să-l vezi ras bine. Dar pentru dînsul, pe cît se vede, era tot una: nu se sinchisea de costum şi-l purta cu un fel de demnitate cinică.

Era Mihei Andreevici Tarantiev, *zemliac*, adică din aceiaşi gubernie cu Oblomov.

Tarantiev privea totul posomorît, cu un fel de dispreţ, cu o rea voinţă vădită faţă de tot ce-l înconjura, gata să înjure pe toţi şi toate pe lumea asta, ca unul care ar fi fost oropsit de nedreptăţi sau respins din vre-o demnitate, în sfîrşit ca un om gonit de soartă,—un caracter puternic, care se supune fără voe, dar şi fără să se umilească.

Avea mişcări îndrăzneţe şi largi, vorbea tare, cu un ton îndrăzneţ, aproape întotdeauna supărat; dacă-l ascultai dela oarecare depărtare,—parcă auzeai vre-o două-trei căruţe mergînd pe un pod. Nu se jena niciodată de prezenţa nimănui, n'alegea cuvintele şi în purtarea cu lumea, chiar între prietini, parcă dădea a înţelege că stînd de vorbă cu omul, chiar prînzind sau cinînd la el, îi face o mare cinste.

Tarantiev avea o minte sprintenă şi şireată; nimeni nu ştia să descurce mai bine o afacere obişnuită de interes particular sau o chestie juridică încurcată: îndată înfăţişa situaţia cu iscusinţă, aducea dovezi, iar ca încheere adăuga aproape întotdeauna o grosolănie pentru cel care l-a consultat.

Pe de altă parte însă, omul acesta, după ce a intrat în nu ştiu care biurou, în calitate de copist, acolo a rămas până la cărunţeală. Nici lui însuşi, nici altuia nu i-a trecut prin minte că ar fi putut să înainteze.

Adevărat că Tarantiev era meşter numai la vorbe; cu vorba le regula toate, lămurit şi lesne, mai ales cînd era vorba de alţii; dar de îndată ce era nevoe să mişte dintr'un deget, să se clintească din loc,—într'un cuvînt să aplice propria lui teorie şi să-i dea o formă practică, să arate energie, îndămînare—era cu totul alt om: nu mai era bun la nimic; îndată îi venea şi greu, se şi îmbolnăvea; ba nu-i venea la îndămînă, ba se întîmpla altă treabă, pe care tot n'o făcea; sau dacă se apuca, numai Dumnezeu ştie ce eşea. Ca un copil: ici scapă din vedere ceva, colo n'a ştiut vre-un fleac, dincolo a întîrziat,—şi sfîrşeşte lăsînd treaba pe jumătate, sau o ia dela sfîrşit, şi aşa le încurcă pe toate, că n'o mai descurci. Apoi tot el mai face şi gură.

Tatăl lui, *podiacii* de provincie depe vremuri, lăsase fiului ca moştenire arta şi experienţa de a umbla după afacerile altora, şi propria sa carieră, încheiată cu iscusinţă într'un tribunal. Ca om cu puţină învăţătură, nu vroia să vază pe fiu-său rămas în urmă cu vremea şi voise să-l înveţe ceva, înafară de greaua ştiinţă de a umbla după afaceri. Vre-o trei ani de zile l-a tot trimis la un preot să înveţe puţină latinească.

Capabil din fire, copilul învăţă în trei ani etimologia latină şi sintaxa, şi începuse să rupă din Corneliu Nepos; dar tatăl găsi că-i destul şi atîta cît ştie, că şi aceste cunoştinţi îi dau o superioritate enormă asupra generaţiei vechi şi că însfîrşit nişte studii mai înaintate ar putea chiar să-i strice în slujbele statului.

La şaisprezece ani Mihei, neavînd ce să facă cu latineasca lui, începu s'o uite încă fiind în casa părintească; în schimb, în aşteptarea cinstei de a asista deocamdată la judecătoria *zemstvei* sau *uezdului*, a asistat aproape la toate chefurile tatălui său, şi în această şcoală, în mijlocul conversaţiilor deschise, mintea tînărului se dezvoltă de minune.

Cu impresionabilitatea tinereţii, a ascultat el multe povestiri de ale tatălui şi tovarăşilor lui despre fel de fel de procese civile şi penale, despre cazuri curioase, care treceau prin mînile tuturor acestor podiacii din vremea veche.

Dar toate astea au fost fără folos. Din Mihei n'a eşit nici om de afaceri, nici cîrciobar, deşi toate stăruinţele tatălui tindeau către aceasta; ar fi avut desigur vre-un succes, dacă soarta n'ar fi dărâmat planurile bătrînului. Mihei îşi însuşi, înadevăr, întreaga învăţătură părintească; rămînea numai s'o pue în practică; dar

după moartea bătrînului, n'apucă să intre la tribunal, şi fu luat la Petersburg de către un binefăcător, care-i găsi loc de copist într'un departament, apoi îl uită cu totul.

Astfel Tarantiev rămase numai teoretician pentru toată viaţa. In slujba dela Petersburg n'avea ce să facă nici cu latineasca, nici cu teoria meşteşugului de a hotărî procese drepte sau nedrepte, după plac; cu toate acestea simţea o putere care dormita în fundul sufletului, dar era închisă acolo de împrejurări totdeauna vitrege, fără nădejde de a le arăta vreodată,—cum erau închise, în poveşti, între ziduri înguste şi fermecate, duhurile răului împiedecate de a face vre-un rău. Poate din pricină că avea conştiinţa acestei puteri inutile, Tarantiev era grosolan în purtare, răutăcios, nemulţumit şi totdeauna grobian la vorbă.

Privea cu amărăciune şi dispreţ îndeletnicirile sale din prezent: copiarea hîrtiilor, cusutul dosarelor şi celelalte. Ii surîdea din depărtare o singură nădejde: să treacă la accize. Numai la accise vedea el o înlocuire potrivită a îndeletnicirii moştenite dela tată, dar neizbutită. Iar în aşteptarea ei, teoria activităţii şi vieţii plănuite şi pregătite de tată, teoria mituirilor şi şmecheriilor,—lipsită de un cîmp de activitate principală şi cuvenită în provincie, se aplica la toate mărunţişurile existenţei lui neprocopsite din Petersburg, se furişa în toate raporturile lui de prietinie, în lipsa celor oficiale.

Om educat în atmosfera *mituirii*, Tarantiev găsea mijlocul de a lua mită, în lipsă de afaceri şi clienţi,—dela colegii de slujbă, dela prietini; Dumnezeu ştie cum şi pentruce, punea, pe care cum îl putea prinde,—cînd prin şiretenie, cînd prin obrăznicie,— să-l cinstească, pretindea respect tuturora, căuta ciartă tuturora. Niciodată nu-l jena îmbrăcămintea-i ponosită, dar era îngrijat cînd în perspectiva zilei n'avea un dejun zdravăn, cu cantitatea potrivită de vin şi rachiu...

Deaceia în cercul prietinilor juca rolul unui cîne mare de pază, care se aruncă asupra tuturora, latră pe toţi, nu lasă pe nimeni să se mişte, care însă în acelaşi timp înhaţă numaidecît o bucată de carne,—ori de unde ar pîndi sau ori incotro s'ar arunca.

Aceştia erau cei doi vizitatori mai statornici ai lui Ilia Iliici.

De ce se duceau la el aceşti doi proletari ruşi? Ştiau foarte bine, dece se duceau: să bea, să mînînce, să fumeze havane bune. Găseau un adăpost cald, liniştit, şi întotdeauna o primire, dacă nu bucuroasă, dar indiferentă.

De ce-i lăsa Oblomov să vie,—cu greu şi-ar fi putut da samă şi el. Probabil din acelaşi motiv, din care până azi prin Oblomovcele noastre îndepărtate se înghesue în fiecare casă bogată cîte un roiu întreg de asemenea persoane din amîndouă sexurile, fără pîne, fără meserie, fără braţe pentru a produce, şi numai cu stomah pentru a consuma,—dar mai întotdeauna cu vre-un rang şi titlu.

Se mai găsesc încă sibariţi care au nevoe de asemenea comlectări: acestora li-i urît fără un prisos în viaţă. Cine să le caute tabacherea rătăcită cine ştie unde, cine să ridice o batistă căzută? Cui să te plîngi de o durere de cap, cu drept de compătimire; cui să-i povesteşti un vis urît şi să-i ceri tălmăcirea? Cine îţi va citi o carte, înainte de a te culca, şi te va ajuta să adormi? Uneori un asemenea proletar e trimis în oraşul din apropiere după cumpărături, te ajută în gospodărie—n'ai să te chinueşti doar singur!

Tarantiev făcea mult zgomot, trezea pe Oblomov din nemişcare şi plictis. Striga, discuta şi ţinea loc de spectacol, scăpînd pe leneşul boer de nevoia de a vorbi şi de a se mişca. In odaia unde domneau somnul şi liniştea, Tarantiev aducea viaţă, mişcare, iar uneori şi noutăţi din afară: Oblomov putea să asculte, putea, fără să dea din deget, să privească ceva vioiu, ceva care se mişcă şi vorbeşte înaintea lui. Afară de asta, avea naivitatea să creadă că Tarantiev e capabil de, bună seamă, să-i dea vr'un sfat la nevoie.

Vizitele lui Alexeev, Oblomov le suferea din altă pricină, nu mai puţin importantă. Dacă vroia să trăiască cum îi plăcea lui, adică să stea culcat în tăcere, să dormiteze, sau să umble prin odae, Alexeev parcă nici nu era de faţă: stătea lungit şi el, dormita sau se uita în vr'o carte, privea cu un ochiu leneş pănă la lacrimi, tablourile şi bibelourile. Putea să petreacă aşa şi trei zile întregi. Iar dacă Oblomov se plictisea în singurătate şi simţea nevoie de societate, nevoie să vorbească, să citească, să discute, să manifesteze o emoţie—avea subt mînă un ascultător şi supus tovarăş, gata să împartă cu el deopotrivă şi tăcerea lui, şi conversaţia, şi emoţia şi felul de a gîndi, oricare ar fi acesta.

Alţi musafiri veneau rar, pentru un minut, cum fuseseră cei trei dintâiu; cu toţi aceştia legăturile vii se slăbeau tot mai mult. Oblomov se interesa uneori de vr'o noutate într'o conversaţie de cinci minute; apoi odată satisfăcut, tăcea. Acestora trebuia să le răspundă, să ia parte la ceiace-i interesa. Aceştia se scăldau în mulţimea oamenilor; fiecare înţelegea viaţa în felul lui, cum nu vroia s'o înţeleagă Oblomov; aceştia îl încurcau, îl supărau, îi turburau şi nu-i erau după plac.

Era şi unul care-i plăcea: nici acesta nu-l lăsa în pace; îi plăceau şi acestuia şi noutăţile, şi lumea, şi ştiinţa, şi viaţa în întregime,—dar nu ştiu cum, mai adînc, mai sincer; şi Oblomov, deşi era politicos cu toţi, dar îl iubea sincer numai pe acesta,—poate fiindcă crescuse, învăţase şi trăise împreună. Era Andrei Carlovici Stoltz.

Era dus undeva, dar Oblomov îl aştepta din clipă în clipă.

IV

— Buna ziua, zemleac,—zise Tarantiev, întinzînd lui Oblomov o mînă păroasă.—Dar ce stai tot întins, ca un buştean?

— Nu te apropia, nu te apropia, vii dela frig!—zise Oblomov, învălindu-se cu plapoma.

— Ce-a mai născocit: dela frig:—începu Tarantiev cu vocea lui zgomotoasă.—Hai, hai, ia mîna, cînd ţi-o dau! Ceasul douăsprezece, şi el stă lungit!

Voi să ridice pe Oblomov din aşternut, dar Ilia Iliici îl preveni, coborînd repede picioarele, şi nemeri deodată în amîndoi pantofii.

— Voiam acuma să mă scol,—zise el căscînd.

— Ştiu eu, cum te scoli tu! Ai fi stat lungit până la masă: ei, Zachar! Unde eşti, dobitoc bătrîn? Dă boerului mai iute să se îmbrace.

— Dumneata să-ţi dobîndeşti mai întâiu un Zachar al dumitale, şi apoi să latri!—rosti Zachar, intrînd în odaie şi uitîndu-se furios la Tarantiev.—Uite cum a călcat peste tot,—curat ca un coropcar,—adăugă el.

— Mai fă gură, mutră uricioasă!—răspunse Tarantiev şi ridică un picior ca să izbească pe Zachar, care-i trecea pela spate; dar Zachar se opri, se întoarse către el şi se răţoi.

— Numai să mă atingeţi!—hîrîi el turbat.—Dar ce-i asta, mă rog? Eu... plec,—zise el întorcîndu-se spre uşă.

— Astîmpără-te, Mihei Andreevici! Ce nesuferit mai eşti şi tu. Dece nu-l laşi în pace?—zise Oblomov.—Zachar, adu ce trebue!

Zachar se înturnă şi, înghiondorîndu-se la Tarantiev, se strecură iute pelîngă dînsul.

Oblomov răzămîndu-se pe Zachar, se ridică alene depe pat, ca un om foarte obosit, şi tot alene trecu la un fotoliu mare, se lăsă în el şi rămase nemişcat.

Zachar luă depe mesuţă pomadă, pieptenul şi periile, îi unse capul cu pomadă, îi făcu cărarea şi-i netezi părul cu peria.

Vreţi să vă spălaţi?—întrebă el.

— Mai stau puţin,—răspunse Oblomov: du-te deocamdată.

— A? Şi dumneata eşti aici?—zise Tarantiev, întorcîndu-se către Alexeev, pecînd Zachar pieptăna pe Oblomov.—Nici nu te-am văzut. Ce cauţi aici?.. Dar de ce e aşa de porc ruda dumitale? Tot vroiam să-ţi spun..

— Ce rudă? N'am nici o rudă,—răspunse Alexeev, intimidat şi holbînd ochii la Tarantiev.

— D'apoi ăsta care slujeşte colo—cum îi zice?.. Afanasiev. Cum nu ţi-i rudă? Rudă!

— Dar eu nu sînt Afanasiev,—sînt Alexeev,—zise Alexeev;—eu n'am rude.

— Cum nu ţi-i rudă! Pipernicit, tot aşa ca dumneata... Şi-i zic tot Vasilii Nicolaevici.

— Zău nu mi-i rudă; pe mine mă cheamă Ivan Alexeevici.

— Tot una-i; seamănă cu dumneata. Numai că-i porc; să-i spui cînd l-îi vedea.

— Nu-l cunosc, nu l-am văzut niciodată,—zise Alexeev, deschizînd tabacherea.

— Ia dă tabacherea!—zise Tarantiev.—Dar e de cel sim-

plu, nu franţuzesc! Aşa-i,—zise, dupăce mirosi;—dece nu-i franţuzesc? adăugă el sever.—Da, aşa porc, ca ruda dumitale, încă n'am văzut. Am luat dela el odată cu împrumut, încă acum vr'o doi ani, cincizeci de ruble. Mare sumă, cincizeci de ruble! Mare treabă parcă să le uite! Ţine minte al dracului! Peste o lună, unde te o întîlni: „dar cum rămîne, zice, cu datoria"? M'a plictisit! Mai mult, vine eri la departament. „Cred că ai primit leafa, zice, poţi acum să-mi dai". I-am dat o leafă!.. Cînd l-am luat faţă de toţi, deabea a găsit uşa! „Sînt om sărac, îmi trebuie". Parcă mie nu-mi trebuie! Dar ce, bancher sînt eu să-ţi torn cîte cincizeci de ruble? Ia dă o havană, zemliac!

— Havanele-s colo, în cutie,—răspunse Oblomov, arătînd spre etajeră.

Oblomov şedea înfundat în fotoliu, în poziţia lui elegantă şi leneşă, fără să observe ce se petrece în juru-i, fără să audă ce se vorbeşte. Işi privea cu drag mînile mici şi albe.

— E-e, d'apoi sînt tot alea!—zise Tarantiev sever, scoţînd o havană şi uitîndu-se la Oblomov.

— Da, aceleaşi,—zise Oblomov distrat.

— Nu ţi-am spus eu, să cumperi altele, de cele din străinătate? Iată cum ţii tu minte! Caută, sîmbăta viitoare să fie numai decît, altfel nu viu curînd! Nu vezi ce prostătură?—continuă Tarantiev, aprinzînd o havană şi lăsînd un nour de fum în aer, iar alt nour trăgîndu-l în piept.

— Ai venit prea de vreme azi, Mihei Andreici,—zise Oblomov căscînd.

— Ce, te plictisesc?

— Nu, am observat numai; vii de obiceiu tocmai la masă, şi acuma ceasul e abia unul.

— Inadins am venit mai devreme, că să aflu ce fel de dejun are să fie. Mă hrăneşti numai cu prostături, încît vreau să ştiu, ce-ai comandat pe ziua de azi.

— Intreabă la bucătărie,—zise Oblomov.

Tarantiev eşi.

— Cum se poate? zise el întorcîndu-se. Carne de vacă şi carne de viţel! E, bre Oblomov, tu nu ştii să trăeşti; şi încă proprietar! Ce fel de boer eşti tu? Trăeşti ca un mahalagiu, nu ştii să cinsteşti un prieten! Maderă s'a cumpărat?

— Nu ştiu, întreabă pe Zachar,—zise Oblomov, aproape să-l asculte;—trebuie să fie acolo.

— Tot de cea veche—dela Neamţ? Nu, te poftesc să cumperi dela magazinul englezesc.

— Ajunge şi asta,—zise Oblomov;—să mai trimit!..

— Stai, dă parale: trec eu peacolo şi aduc. Trebuie să mă mai duc undeva.

Oblomov scotoci în saltar şi scoase o hîrtie roşă de zece ruble.

— Madera costă şapte ruble,—zise Oblomov: aici sînt zece.

— Dă-le încoace: îţi dă restul, n'ai grijă!

Inhăţă hîrtia de bancă din mîna lui Oblomov şi o băgă îndată în buzunar.

— Apoi, mă duc,—zise Tarantiev, punîndu-şi pălăria: pela cinci viu; am treabă undeva: mi-au făgăduit un loc în biuroul accizelor, mi-au spus să dau pe-acolo. Dar iată ce, Ilie Iliici: nu tocmeşti pe ziua de azi o trăsură pentru Ecaterinhof? M'ai lua şi pe mine.

Oblomov făcu din cap în semn de negaţie.

— Ţi-i lene, sau nu-ţi place să cheltueşti? Mare babalîc! Ei, deocamdată la revedere.

— Mai stăi, Mihei Andreici,—îl întrerupse Oblomov,—vreau să mă sfătuesc cu tine.

— Ce s'a mai întîmplat? Vorbeşte mai iute: n'am cînd.

— Două nenorociri m'au năpădit dintr'odată. Mă scot din casă....

— Se vede că nu plăteşti: aşa-ţi trebue!—zise Tarantiev şi vru să iasă.

— Eu totdeauna plătesc înainte. Nu, vor să facă alt apartament... Mai stăi, încotro te grăbeşti? Invaţă-mă, ce să fac: îmi dau zor să plec peste o săptămînă.

— Sînt sfetnicul tău? Degeaba îţi închipui...

— Nu-mi închipui deloc,—zise Oblomov,—nu mai face gură, nu striga, mai bine gîndeşte-te, ce-i de făcut? Tu eşti om practic...

Tarantiev nici nu-l mai asculta şi se gîndea la ceva.

— Fie. Să-mi mulţumeşti! — zise Tarantiev, scoţîndu-şi pălăria şi aşezîndu-se pe scaun;—şi porunceşte şampanie pentru masă; treaba s'a făcut.

— Cum?—zise Oblomov.

— Vine şampania?

— Da, dacă sfatul merită...

— Nu, nu meriţi sfat... Degeaba am să-ţi dau sfaturi? Iaca, întreabă-l pe ăsta,—adăugă el arătînd pe Alexeev, sau pe ruda lui.

— Ei, hai, ajunge, vorbeşte,—zise Oblomov.

— Iată ce e: mîne să pofteşti să te muţi la...

— Na-ţi-o bună! Asta o ştiam şi eu.

— Stai, nu mă întrerupe,—strigă Tarantiev.—Mîne mută-te la cumătra mea, în cartierul Vîborgului...

— De unde ai mai luat-o şi asta? In cartierul Vîborgului!... Pe acolo iarna vin şi lupii!..

— Se întîmplă, vin din insule. Dar ţie ce-ţi pasă?

— Urît, pustietate, nu-i nimeni..

— Mofturi! Acolo stă cumătra mea. Are casa ei, cu grădină mare. O femee distinsă, văduvă, cu doi copii; împreună cu ea, fratele ei, becher. Un cap, nu ca ăsta din colţ,—zise Tarantiev, arătînd pe Alexeev. Cu de-al de mine şi de-al de tine se joacă!..

— Ce mă privesc toate astea!—zise Oblomov nerăbdător.— Nu mă mut acolo.

— O să vedem noi, cum n'ai să te muţi! Dacă ai cerut sfat, apoi ascultă ce-ţi vorbesc.

— Nu mă mut,—zise Oblomov hotărît.

— Atunci să te ia dracu!—răspunse Tarantiev, îndesîndu-şi pălăria, şi o luă spre uşă.

— Caraghios om mai eşti şi tu!—adăugă Tarantiev, întorcîndu-se.—Ce ţi-a plăcut aici până la atîta?

— Cum ce? Toate-s aproape,—zise Oblomov:—şi magazine, şi teatru, şi cunoştinţele... centrul oraşului, totul.

— Ce-e?—îl întrerupse Tarantiev.—Dar cînd ai eşit tu din casă? Te rog să-mi spui! Decînd n'ai fost la teatru? La cine te duci? La ce-ţi trebue ţie centru,—te rog să-mi spui!

— Cum la ce? Puţine interese?

— Vezi, nici singur nu ştii. Pe cînd acolo, ia gîndeşte-te: eşti la cumătra mea, o femee nobilă; stai liniştit, tihnit; nimeni nu te sîcîie; nici zgomot, nici zarvă, curat, frumos. Ia priveşte: aici stai ca la un han. Şi cică-i boer, proprietar! Acolo—curăţenie, linişte; ai cu cine să schimbi o vorbă, cînd ţi s'a urît. Afară de mine, nici n'are să vie nimeni. Doi copilaşi—joacă-te cu ei cît pofteşti. Ce-ţi mai trebue? Şi ce avantagii, ce avantagii! Aici cît plăteşti?

— O mie cinci sute.

— Acolo o mie de ruble aproape pe tot anul! Şi ce odăi luminoase, nostime! Femeia demult caută un chiriaş liniştit. Iaca, te-am şi *aranjat*...

Oblomov făcu din cap distrat, în semn de negaţie.

— Prostii, te muţi! zise Tarantiev;—are să te coste de două ori mai eftin. Numai cu locuinţa economiseşti cinci sute de ruble. Masa ai s'o ai de două ori mai bună şi mai curată; nici bucătăreasa, nici chiar Zachar n'au să te fure...

In antreu se auzi bombăneală.

— Şi regulă mai multă,—continuă Tarantiev,—ţi-i silă să te aşezi la masa ta! Te uiţi: lipseşte piperul, oţet nu s'a cumpărat; cuţitele murdare; lingeria mai că se pierde. Praf pretutindeni; mă rog—o mizerie! Acolo are să facă gospodărie o femee: nici ţie, nici dobitocului tău de Zachar...

Bombăneala din antreu se auzi mai tare.

— Cînele ăsta bătrîn,—urmă Tarantiev,—n'are să aibă nici o grijă: toate are să le aibă de-a gata. Ce mai stai la îndoială? Mută-te şi sfîrşeşte...

— Dar cum aşa de odată, ni tam, ni sam, în cartierul Vîborgului.

— Poftim de vorbeşte cu dînsul!—zise Tarantiev, ştergîndu-şi sudoarea de pe faţă.—Acuma e vară, caşi cum te-ai muta la vilă... Ce să putrezeşti aici, vara, pe strada Gorochovaia? Acolo-i grădina lui Bezborodco. Subt mînă Ohta, la doi paşi— Neva; grădiniţă, nici praf, nici căldură. Ce te mai gîndeşti? Acuş, până la masă, dau fuga la ea. Dă-mi pentru birjă, şi mîne mută-te...

— Ce om!...—zise Oblomov.—Ii trăzneşte aşa, deodată... In

cartierul Viborgului... Aşa nu-i greu... Tu născoceşte ceva, ca să pot rămînea aici. De opt ani stau şi nu-mi vine să mă mut...

— S'a isprăvit: te muţi! Acuş plec la cumătra; în privinţa slujbei—pe altă dată...

Era să iasă.

— Stăi, stăi, încotro!—îl opri Oblomov. Am altă afacere şi mai gravă. Ia priveşte ce scrisoare am primit dela staroste; vezi, ce-i de făcut.

— Vezi cît eşti de păcătos! — întîmpină Tarantiev;—nimic nu ştii să faci singur. Tot eu şi eu! La ce eşti tu bun? Om eşti tu? O matahală de pae!

— Dar unde o fi scrisoarea?... Zachar, Zachar! Iar a rătăcit-o undeva,—zise Ilia Iliici.

— Iată scrisoarea starostelui,—zise Alexeev, dînd peste o scrisoare mototolită.

— A, iat-o, — repetă Oblomov, şi începu s'o citească cu voce tare.

— Ei, ce zici? Ce mă fac acuma?—întrebă Ilia Iliici, după ce citi scrisoarea. Secetă, rămăşiţi...

— Un om pierdut, pierdut cu desăvîrşire! — zise Tarantiev.

— De ce pierdut?

— Se poate mai pierdut?

— Dacă-s pierdut, atunci spune, ce-i de făcut?

— Ce dai?...

— Ţi-am spus: vine şampania. Ce mai vrei?

— Şampania pentru căutarea locuinţei. Ţi-am făcut doar un bine. Nu simţi. Mai discuţi!.. Un ingrat. Du-te de-ţi caută locuinţă singur. Şi dacă ar fi numai locuinţa... Dar ce linişte ai să ai; ca la o soră! Doi copilaşi mici, un frate neînsurat, eu vin în toate zilele...

— Bun, bun,—îl opri Oblomov:—spune-mi mai bine acuma, ce să fac cu starostele?

— Nu, adaogă un Porter la masă. Atunci îţi spun.

— Acuma Porter! Nu-ţi ajunge...

— Atunci la revedere,—zise Tarantiev, punîndu-şi din nou pălăria.

— O, Dumnezeule! Starostele scrie că veniturile au să fie „ca cu două mii mai puţin", şi el mai adaogă şi Porter! Bine, cumpără şi Porter.

— Mai dă bani!—zise Tarantiev.

— Iţi rămîne restul de la hîrtia cea roşă...

— Dar birjarului până la cartierul Viborgului?—răspunse Tarantiev.

Oblomov mai scoase o rublă şi i-o înmînă necăjit.

— Starostele tău e un hoţ! Iată ce-am să-ţi spun,—începu Tarantiev, punînd rubla în buzunar;—şi tu îl crezi ca un prost... Auzi ce cîntă! Secetă, uscăciune, rămăşiţi; au fugit mujicii... Minciună totul, minte! Am auzit că prin părţile noastre, pe la moşia lui Şumilov, din recolta trecută s'au plătit toate datoriile; şi la tine—deodată—secetă, uscăciune! Moşia lui Şumilov e numai la cincizeci de verste dela tine: dece acolo nu s'a uscat recolta?.. A mai născocit şi rămăşiţi! Dar el ce păzeşte? Dece le lasă? De unde aceste rămăşiţi? Nu-i de lucru, mă rog, sau nu-i vînzare prin părţile noastre? Vezi tîlharul? L-aşi învăţa eu! Şi mujicii s'au împrăştiat, fiindcă tot el i-o fi prădat şi apoi le-a dat drumul; şi ispravnicului nici nu s'a gîndit să se plîngă.

— Cu neputinţă,—zise Oblomov;—dă chiar răspunsul ispravnicului în scrisoare: aşa de firesc, încît...

— Vai de capul tău! Nu înţelegi nimic. D'apoi toţi pungaşii scriu „firesc"—crede-mă ce-ţi spun! Iaca de pildă,—urmă el, arătînd pe Alexeev: stă ca o oaie, dar e în stare, crezi, să scrie natural? Cît lumea! Pe cînd ruda lui, cu toate că-i porc şi bestie, are să scrie! Nici tu n'ai să scrii simplu! Prin urmare starostele tău numai prin atîta se cunoaşte că-i bestie, că scrie meşter şi firesc! Priveşte, cum le potriveşte, cuvînt cu cuvînt: „la vatra lor".

— Ce-i pot face?—întrebă Oblomov.

— Schimbă-l îndată.

— Dar pe cine să pun? De unde cunosc eu mujicii? Altul o fi poate şi mai rău. N'am fost pe acolo de doisprezece ani.

— Du-te singur la ţară. Altfel nu se poate. Stai acolo o vară, iar la toamnă vino la noua locuinţă. Am să stărui eu să fie gata.

— La noua locuinţă, la ţară, singur!—zise Oblomov necăjit.— Ce măsuri desperate propui tu mereu! Nu, pentru a evita extremităţile şi pentru a lua calea mijlocie...

— E, frate Ilia Iliici, ai să te prăpădeşti cu totul! In locul tău eu demult aşi fi amanetat moşia şi aşi fi cumpărat alta, sau o casă aici, într'un loc potrivit: face cît toată moşia ta! Apoi aşi amaneta şi casa şi aşi cumpăra alta... Dă-mi mie moşia ta,—ai să auzi de mine!...

— Nu te mai lăuda; mai bine vezi ce-i de făcut, ca să n'am nici nevoe să mă mut, nici să plec la ţară, şi treaba să iasă tot bună...,—observă Oblomov.

— D'apoi te mai urneşti tu vr'odată din loc?—zise Tarantiev.—Priveşte-te numai, la ce eşti tu bun? Ce folos are patria dela tine? Nu poate să plece la ţară!

— Acuma e şi devreme să plec,—răspunse Ilia Iliici,—lasă-mă să sfîrşesc întâiu planul reformelor pe care am de gînd să le introduc la moşie... Ştii ce, Mihei Andreici?—zise deodată Oblomov.—Du-te tu. Tu eşti om priceput, locurile le cunoşti. Eu n'aşi cruţa cheltuiala!

— Dar ce-s eu, administratorul tău?—răspunse Tarantiev cu trufie;—apoi am şi uitat să mă port cu ţăranii...

— Ce-i de făcut?—zise Oblomov pe gînduri,—zău nu ştiu.

— Atunci scrie ispravnicului: întreabă-l, vorbitu-i-a starostele despre ţăranii vagabonzi?—sfătuia Tarantiev,—şi roagă-l să

treacă pela moşie; apoi scrie gubernatorului ca să ordone ispravnicului să raporteze despre staroste. „Luaţi adică, excelenţa voastră, în consideraţie, ca un bun părinte, şi aruncaţi un ochiu milostiv asupra nenorocirii fatale ce se revarsă asupra-mi, pricinuită de purtările răzvrătitoare ale unui staroste, şi extrema ruină, căreia sînt fatal expus, împreună cu soţia şi doisprezece copilaşi, lăsaţi fără ocrotire şi bucăţica de pîne..."

Oblomov începu să rîdă.

— De unde să iau eu atîţia copii, dacă mi-ar cere să-i arăt copiii?

— Prostii, scrie: cu „doisprezece copii". Are să treacă numai pe lîngă urechi, informaţii n'au să adune, în schimb are să fie „natural"... Gubernatorul are să transmită scrisoarea secretarului, iar tu îi scrii, se înţelege, şi acestuia, punînd în plic ce se cuvine. Şi are să facă treaba. Mai roagă şi pe vecini. Pe cine ai acolo?

— Dobrînin e prin apropiere,—zise Oblomov:—m'am văzut doar cu el aici adeseori; acuma e acolo.

— Scrie-i şi lui, roagă-l frumos: „ai să mă obligi ca un frate de sînge, ca creştin, ca prietin şi ca vecin". Adaogă la scrisoare şi vr'un mic cadou dela Petersburg... Havane, de pildă. Iată cum ar trebui să procedezi, dacă te-ai pricepe. Un om pierdut! L-aşi juca eu pe staroste! I-aşi da eu! Cînd e poştă?

— Poimîne,—zise Oblomov.

— Atunci aşează-te şi scrie îndată.

— E doar poimîne; dece îndată? observă Oblomov;—se poate şi mîne. Ascultă, Mihei Andreici,—adăugă el: du-le pănă la sfîrşit încaltea, „binefacerile" tale. Mai adaog la masă peşte, sau vr'o pasere: treacă!

— Ce mai vrei?—întrebă Tarantiev.

— Şezi şi scrie. Parcă ţi-i greu să faci trei scrisori? Tu povesteşti aşa de natural...,—adăugă el, căutînd să ascunză un zîmbet; iar Ivan Alexeevici le-ar copia...

— E, ce mofturi mai sînt şi astea!—răspunse Tarantiev;—să scriu eu! Nici la slujba mea nu scriu de trei zile: cum mă aşez,—cum începe să-mi lăcrămeze ochiul sting. M'a atins vr'un curent, se vede; şi apoi şi capul se îngreue, cînd mă aplec... Leneş, mare leneş! Ai să te prăpădeşti fără zile, frate Ilia Iliici!

— Ah, de-ar veni măcar Andrei mai degrabă!—zise Oblomov; ar aranja el totul...

— Ţi-ai găsit binefăcătorul!—îl întrerupse Tarantiev; afurisitul ăla de neamţ, pehlivanul...

Tarantiev avea pentru străini un fel de aversiune instinctivă. In ochii lui un francez, un neamţ, un englez erau sinonimi cu pungaş, şarlatan, pehlivan, sau hoţ. Nici nu făcea deosebiri între naţii, toate în ochii lui erau la fel.

— Ascultă, Mihei Andreici,—începu Oblomov cu severitate. Te-am rugat să fii mai stăpîn pe vorbă, mai ales în privinţa unui prietin al meu.

— Unui prietin!—întîmpină Tarantiev cu ură.—Ce fel de rudă e cu tine? Un neamţ. Se ştie.

— Imi e mai aproape decît orice rudă: am crescut şi am învăţat împreună cu el, şi nu permit insulte...

De mînie Tarantiev se făcu stacojiu.

— A! Dacă tu mă dai pe un neamţ, apoi nici nu mai calc pela tine.

Işi puse pălăria şi o luă spre uşă. Oblomov se muie îndată.

— Tu ar trebui să respecţi în el pe prietinul meu şi să te exprimi mai cu rezervă în privinţa lui—iată tot ce-ţi cer! Mi se pare, nu-i un serviciu aşa de mare,—zise Oblomov.

— Să respect un neamţ!—zise Tarantiev cu cel mai mare dispreţ.—Pentru ce?

— Ţi-am spus, măcar pentru atîta, că a crescut şi a învăţat împreună cu mine.

— Grozav lucru! Puţini au învăţat împreună!

— Iaca, dacă ar fi aici, demult m'ar fi scăpat de toate bucluclurile, fără să ceară nici Porter, nici Şampanie...—zise Oblomov.

—A, îmi reproşezi. Atunci dracu să te ia cu Porter, cu Şampanie cu tot! Poftim, ia-ţi banii... Dar unde i-am pus? Am uitat cu totul, unde i-am pus, afurisiţii!

Scoase o fiţuică scrisă şi slinoasă.

— Nu-s ei,—zise Tarantiev.—Oare unde i-am pus?... Şi tot căuta prin buzunare.

— Nu te osteni, nu-i căuta,—zise Oblomov,—nu-ţi reproşez; te rog numai să vorbeşti mai cuviincios despre un om, care mi-i prietin şi care a făcut atît de mult pentru mine.

— Mult! întrerupse Tarantiev mînios.—Aşteaptă, are să-ţi facă el şi mai mult—ascultă-l numai!

— La ce le spui toate astea...—începu Oblomov.

— Le spun ca să ştii, cum are să te pîrlească neamţul tău; atunci ai să ştii, cum să schimbi un zemleac, un rus adevărat, pe un vagabond...

— Ascultă, Mihei Andreici,—începu Oblomov.

— N'am ce asculta; am ascultat multe, am tras multe necazuri dela tine. Ştie Dumnezeu, cîte necazuri am îndurat... Eu cred că acolo în Saxonia tată-său n'a văzut în ochi o bucată de pîne, şi aici a venit să ridice nasul!

— Dece te atingi de cei morţi? Ce-i de vină tată-său?

— Sînt vinovaţi amîndoi, şi tatăl şi fiul,—zise Tarantiev întunecat, dînd din mînă. — Nu degeaba spunea tatăl meu, să se păzească lumea de Nemţi; şi dacă n'a mai văzut lume nici tată-meu...

— Dar bine, cu ce a greşit tatăl lui, de pildă?

— A greşit că a venit în gubernia noastră într'un singur surtuc şi în papuci, în Septembre; cînd colo—lasă lui fiu-său moştenire! Asta ce înseamnă?

— I-a lăsat în totul vro patruzeci de mii. Ceva a avut ca

zestre de la nevastă. Restul l-a dobîndit, învățînd copii și administrînd o moșie: avea o leafă bună. Vezi că tată-său n'are nici o vină. Acuma, ce vină are fiul?

— Bun băiat! Din cele patruzeci de mii dela tată-său, deodată a făcut trei sute de mii, și în slujbă a ajuns consilier de curte! Și învățat... Acuma, uite-l, călătorește!... In toate a reușit isteţul! Parcă un rus adevărat și cum se cade le-ar face toate astea! Un rus adevărat ar alege una, ar merge cu încetul, pe îndelete, abia-abia... Pe cînd ăsta—privește-l. Dacă ai zice măcar că a intrat la accise, s'ar înțelege cum s'a îmbogățit; dar—de unde!... Nu-i lucru curat. De-al de ăștia—i-aș da în judecată! Acuma bate drumurile prin străinătăți! Ce cată prin țări străine?

— Vrea să învețe, să vază de toate, să știe.

— Să învețe! Puține a învățat? Ce să învețe? Minte, nu-l crede: te înșeală din ochi ca pe un copil mic. Parcă cei mari învață? Auzi, are să învețe carte un *nadvornîi sovietnic!* Asta,— arătă el pe Alexeev,—învață? Dar ruda lui, învață? Și unde învață, mă rog, prin școlile nemțești? Stă și învață!... Minte! Am auzit că a plecat să învețe o mașină! Ca s'o cumpere apoi: trebue să fie vr'o mașină de făcut bani de ai noștri! La pușcărie l-aș trimite!... Niște „acțiuni"... Oh, acțiile astea... îmi stau pe suflet!

Oblomov începu să rîză cu hohot.

— Ce arăți dinții? Nu-i adevărat ce vorbesc?—zise Tarantiev.

— Să le lăsăm toate astea!—îl întrerupse Ilia Iliici.—Du-te cu Dumnezeu unde vroiai să te duci; eu cu Ivan Alexeevici o să facem scrisorile alea, și mă pun să-mi schițez tot odată și planul: încaltea să înceapă odată...

Tarantiev eși în antreu, dar se întoarse deodată.

— Am uitat cu totul! Venisem cu treabă la tine, de dimineață,—începu el cu un ton cu totul moale.—Sînt poftit mîne la o nuntă: se însoară Rocotov. Zemliac, dă-mi fracul tău; al meu s'a cam uzat puțin...

— Cum se poate!—zise Oblomov, încrețindu-se la această nouă cerere.—Fracul meu nu-ți vine ție.

— Imi vine! Cum să nu-mi vină!—îl întrerupse Tarantiev.— Nu-ți aduci aminte, am încercat un surtuc al tău: parcă-i turnat pe mine! Zachar. Zachar! Ia vino încoace, dobitoc bătrîn!—strigă Tarantiev.

Zachar mormăi ca un urs, dar nu se arătă.

— Chiamă-l, Ilia Iliici... Ce umblă așa?... se plînse Tarantiev.

— Zachar!—îl chemă Oblomov.

— Lua-v'ar!...—se auzi din antreu odată cu săritura de pe cuptor.

— El, ce-i?—întrebă el, adresîndu-se către Tarantiev.

— Dă încoace fracul meu cel negru,—porunci Oblomov.—Vrea să vadă Mihei Andreici, nu i s'ar potrivi: mîne se duce la o nuntă...

— Nu dau fracul!—zise Zachar, hotărît.

— Cum îndrăznești, cînd îți poruncește boerul?—strigă Tarantiev.—Ce nu-l dai, Ilia Iliici, într'o casă de corecție?

— Atîta mai lipsea: pe un bătrîn la casa de corecție!—zise Oblomov.—Dă fracul, Zachar, nu te încăpățina.

—Nu dau!—răspunse Zachar, rece.—Intâiu să aducă dumnealui vesta noastră și cămașa: de cinci luni sînt la dumnealui. Tot așa le-a luat, pentru o zi onomastică—și nu le-am mai văzut! Vesta de catifea, cămașa fină, de olandă, costă douăzeci și cinci de ruble. Nu dau fracul!

— Bine, la revedere. Dracu să vă ia deocamdată,—închee Tarantiev la plecare, supărat și amenințînd pe Zachar cu pumnul.

— Bagă de seamă, Ilia Iliici, îți tocmesc locuința,—auzi?—adăugă el.

— Bine, bine!—zise Oblomov, nerăbdător, bucuros că a scăpat de Tarantiev.

— Iar tu scrie ce trebue,—urmă Tarantiev,—și nu uita să scrii gubernatorului, că ai doisprezece copii, „unul mai mic decît altul". Iar la ceasul cinci supa să fie pe masă! Dar prăjituri de ce n'ai comandat?

Oblomov tăcea; demult nu-l mai asculta și, închizînd ochii, se gîndea la altceva.

După plecarea lui Tarantiev, în odae se urmă o liniște netulburată timp de vr'o zece minute. Oblomov era indispus și din cauza scrisorii starostelui, și din cauza mutării; era destul de obosit și de gura lui Tarantiev. Insfîrșit oftă.

— De ce nu scrii?—îl întrebă încet Alexeev.—Ți-aș drege o peniță.

— Fă-o, și poți să te duci cu Dumnezeu unde vrei, iar după masă le copiezi dumneata.

— Foarte bine,—răspunse Alexeev.—Adevărat, te pot deranja... Iar deocamdată mă duc să le spun, să nu te aștepte pentru Ecaterinhof. La revedere, Ilia Iliici.

Oblomov nu-l asculta: strîngînd picioarele subt el, Ilia Iliici se adînci în fotoliu și, plictisit, se cufundă într'un fel de aromeală: nici somn, nici gînduri.

(Traducere din rusește de A. Frunză)

I. Gonciarov

Cronica filozofică

Un manual rominesc de psihologie

Apariţia cursului de psihologie al D-lui C. Rădulescu-Motru, trebue privită ca un important eveniment cultural. Toţi cei care l-au ascultat, timp de două zeci de ani, cursurile, informate, adincite, de o personală atitudine şi de o rară obiectivitate ştiinţifică, vor găsi in acest volum, condensată esenţa lor, nutrită bine inţeles în răstimp, cu o erudiţie în adevăr remarcabilă.

Trebue atras atenţia dela început că *acest manual nu e* — celace se oferă la noi, deobicei sub *acest titlu*: — o compilaţie pripită de tinereţă. El are semnificaţia de care se bucură în occident, unde un „tratat" e deobiceiu o încoronare de carieră, sfirşitul unui efort ştiinţific de o viaţă întreagă. Numai în acest caz, o astfel de lucrare păstrează unitatea aceia de atitudine, care echivalează, de multe ori, cu un sistem filozofic. Din acest punct de vedere, apariţia unui manual astfel conceput, e o dovadă de civilizaţie şi de cultură înaintată căci sinteza unui domeniu de cunoştinţe realizată la lumina unei concepţii unitare, întrece desigur în greutate şi în valoare o serie disparată de minuţioase monografii. D. Rădulescu-Motru, a avut în plus fericita idee de a face la tot pasul psihologie aplicată (selecţiuni profesionale, economie, drept, ceace Münsterberg numeşte Psycho-technik) şi mai ales pedagogie.

Nu mai vorbim de utilitatea practică a manualului. Se poate zice că până acum nu există nici unul. Studenţii care nu citesc nici franţuzeşte, nici nemţeşte, trebuiau să se rezume la notele luate la cursuri. Acest „curs" va fi însă de o preţioasă utilitate şi specialiştilor; indicaţiile bibliografice copioase, pe care le conţine fiecare sfirşit de capitol, vor servi ca un indispensabil instrument de lucru.

* * *

Concepţia filozofică generală a D-lui Rădulescu-Motru e dublă. Un prim aspect e cel biologist. D-sa e înclinat să explice majoritatea fenomenelor sufleteşti fie prin fiziologia nervoasă, fie prin evoluţia biologică a organismelor şi a funcţiunilor. Dar D-sa nu se opreşte aici şi epitetul de materialist ori biologist nu i-ar conveni de loc. Una din

ramurile psihologiei americane actuale „behaviorismul", studiază conştiinţa obiectiv, aşa cum apare din studiul comparat al psihismelor animale. D. C. Rădulescu-Motru, îl completează cu introspecţiunea indispensabilă oricărei cercetări psihice. Mai mult decit atit, metoda D-sale introspectivă e influenţată de neo-kantism. De la percepţie şi până la actul voluntar superior, conştiinţa reflectă în fiecare act un fenomen sufletesc, o perfectă unitate, (în această privinţă D-sa e alături de voluntarişti, contra asociaţionismului) impunîndu-şi caracterul ei specific, în ultimă instanţă, funcţiunea ei activă, deci deformantă, subiectivă. Prin atenţie, conştiinţa impune fenomenelor exterioare o ordine, o organizare, dar o organizare anumită, specifică, reflectind înclinaţiile şi tendinţele personalităţei.

„Behaviorism", completat cu fiziologism şi voluntarism sau integralism psihic, bazat pe introrpecţiune: iată cei doi poli ai metodei d-lui Rădulescu-Motru. Aceasta nu înseamnă că metodologia d-sale nu e mai largă, mai eclectică încă. Patologia mentală, şi metoda diferenţială (W. Stern), etnografia comparată, psihologia comparată (sex, vrista, rasă etc.) psiho-analiza, psihologia genetică, sînt utilizate după meritul şi importanţa fiecăreia.

Poate s'ar fi putut extinde şi mai mult punctul de vedere sociologic în psihologie. Individul a fost privit prea multă vreme ca un Robinson, uitîndu-se că majoritatea achiziţiilor sale psihice au fost plămădite în grupul social şi sub influenţa acestuia. In primul rind, cercetările asupra primitivilor, şi a mentalităţei lor, întreprinse de un Frazer, Spencer şi Gillen, Levy-Bruhl sau Durkheim, sînt edificatoare şi se poate spune, că rezultatele lor au fost revoluţionare pentru ştiinţă. Dar explicaţia sociologică în psihologie (vezi studiul lui Davy: L'explication sociologique en psychologie, Journal de psychologie iunie-iulie 1920) poate aduce explicaţii şi mai fecunde. In adevăr, e aproape imposibil de priceput natura limbajului, a personalităţei, a conştiinţei, expresia emoţiunilor, contagiunea mentală, sugestia, voinţa, risul, etc., fără să se degage contribuţia societăţei în formarea lor.

Metoda psiho-patologică ar fi trebuit extinsă şi ea mai mult, chiar în studiul fenomenelor normale. Ni se pare astăzi cea mai fecundă experimentare, condiţiile metodologice ale inducţiunii pe această cale fiind în acelaş timp naturale, simple şi mai evidente ca în orice alt mod de investigaţie. Ultimile cercetări în această privinţă, ne dau voe, cu legitimitate, să credem că bolnavul e un subiect retrogradat în scara evoluţiei psihice, asimilabil primitivului. Conştient de criza pe care o suportă în acest moment psihologia experimentală (testuri, psihometrie etc), dl. Rădulescu-Motru îi dă o atenţie mult mai scăzută, cea ce ni se pare perfect legitim.

D-sa nu pomeneşte de psihologia pragmatistă a lui Pierre Janet, care consideră această disciplină ca o ştiinţă a conduitelor, studiate obiectiv, exterior, în gradul lor de complicaţie şi nici „teoria tenziunilor" a acestui autor, teoria de o remarcabilă fecunditate, după care viaţa sufletească e în funcţie de oscilaţiuni cantitative şi energetice, provocate de excitante exterioare şi de stenismul intern.

Caracterul condensat al volumului, faptul că aceste studii sînt prea recente şi că au fost disparat şi puţin publicate până acum, l'au oprit probabil de a le mai menţiona ori aplica. Ne permitem aici, să formulăm dorinţa, ca la viitoarea ediţie, care sperăm va veni foarte iute, aceste cercetări, (care vor apare în curind în volum separat) să fie analizate.

* * *

Dacă trecem de la metodă la conţinutul tratatului, trebue să re-

marcăm, că deşi intr'o formă extrem de condensată — pentru un tratat de psihologie ar trebui azi cel puţin trei volume—,toate actele sufleteşti sînt tratate în întregimea lor şi forma lor succintă nu le răpeşte nimic din esenţialul fiecarui capitol. Observaţiunile de mai sus, asupra metodei capătă un înţeles concret.

Conştiinţa e explicată mai ales biologiceşte. Nu se evidenţiază însă, că semnificaţia ei e mai ales socială. Cum a arătat-o Ch. Blondel, intr'o remarcabilă lucrare „La conscience morbide", conştiinţa înseamnă obiectivarea unor stări interne confuze intr'un sistem de reprezentări şi mai ales de cuvinte valabile exterior. Dar aceste reprezentări şi mai ales limbajul sînt opera mediului social.

Atenţia e prezentată de autor, ca un proces de clarificare, de ordonare obiectivă a intuiţiei. Desigur că acesta e rolul ei. D. Rădulescu-Motru, utilizînd o ipoteză a lui Ebbinghaus, îi adaugă şi un fundament fiziologic. Trebue de precizat însă că această operaţie de clasificare e înainte de toate o *selecţie* (choix Auswahl) iar această selecţie se face după un criteriu anumit. In primul rînd unui intelectual, celace W. James n meşte o *prepercepţie*. Ca să fim atenţi la un obiect trebue să-l cunoaştem, să-l avem mai dinainte în minte. Există o imagine aprioricǎ care determină intenţia. La aceasta trebue de adăugat şi schematismul, tratat de Revault d'Allonnes. Această „prepercepţie" e deobicei o „schemă" rezumativă, un cadru sumar, pe care-l avem în minte şi pe care-l precizăm în momentul atenţiei (*Revault d'Allonnses*) : „Le schematisme" în Revue philosophique, 1915) Experienţele de „Umhüllung" analizate de d. *Rădulescu* dovedesc şi ele acest lucru. Nu înţelegem de ce n'a complectat d. profesor acest capitol cu o clasificare a formelor de atenţie şi cîteva cuvinte asupra patologiei atenţiei (*distracţia*, obsesiunea etc.) Relativ la formele intuitive de spaţiu şi timp, autorul introduce discuţia filozofică între nativişti şi genetici, foarte utilă pentru educaţia filozofică a studenţilor, care trebue să încoroneze problemele de psihologie în mentalitatea general filozofică.

Spaţiul e prezentat ca o adaptare kinestezică, aşa cum e adevărat în mare parte. Nu trebue de neglijat însă ultimile cercetări asupra contribuţiei vizuale a adîncimii şi distanţei (vezi Bourdon ; La perception visuelle de l'espace 1904 şi Lavelle : La perception visuelle de la profondeur Paris 1921). In ce priveşte intuiţia formei, trebue avut în vedere, observaţia lui James că toate simţurile conţin un fel de „*voluminozitate*", egal de importantă în formaţia acestei percepţiuni. Timpul e prezentat ca un efect al ritmului cenestezic. El are însă şi o semnificaţie biologică care trebue căutată în psihologia aşteptării (attente)· Cînd animalul îşi pîndeşte o pradă pe care o aşteaptă, cînd aşteptăm o veste importantă, calculăm implicit sosirea rezultatului. Tot aşa distincţiunea psihologică a prezentului, trecutului şi viitorului, aşa de importante în formaţia noţiunei de timp, se explică prin interesul biologic al acţiunilor noastre. Prezentul e celace ne excită la acţiune, la adaptarea la o situaţie dată, trecutul e celace nu prezintă interes, absenţa, moartea unor sentimente neactuale. Un moralist mizantrop a spus că serviciile trecute sînt mult mai puţin importante ca cele prezente. Se uită foarte uşor serviciul trecut, căruia i se scade importanţa. In schimb se dă o însemnătate mult mai mare celui prezent. Viitorul de asemeni e un domeniu de mai puţin interes, El nu e acţiune imediată şi nu e nici memorie. E operă de imaginaţie, de utopie şi ca atare mai gratuită şi mai dezinteresată.

Capitolul despre inteligenţă, dintre cele mai remarcabile, apasă asupra noţiunii de *abilitate*. Ideia de adaptare la prezentul cel mai imediat, găsirea de soluţii la o problemă actuală, e punctul caracteristic al acestei facultăţi. Această definiţie trebue apropiată de aceia a lui W. James, care găseşte că „qualité maîtresse" a inteligenţei e *sagacitatea*, facultatea de găsi mai repede cît mai multe şi mai variate asociaţii între două noţiuni. Această sagacitate e mai ales opera sentimentului, aşa de neglijat de obiceiu în psihologia gîndirii (E. Rignano, Psyhologie du raisonement, Paris, 1920).

In capitolul referitor la emoţie, se analizează teoria James-Lange cu corectivele necesare şi se aminteşte legătura între instinct şi emoţie, după W. James. Mai mult decît aceste din urmă psihologii americani Stanley-Halle şi Dewly au încercat să explice manifestările emoţiei—congestiune, tremurat, „chair de poule"—prin utilitatea biologică dispărută acestora. Sînt reziduuri altă dată utile, azi inutile ale unor conduite necesare. Cea mai adevărată teorie relativă la emoţie, ni se pare însă aceia, foarte recentă a lui Pierre Janet (vom consacra un studiu special acestei chestiuni.) Emoţia trebue privită ca o insuficienţă de adaptare. Un om perfect sănătos n'are sau are prea puţine emoţii. Altul, al cărui sistem nervos e mai slăbit, nu va putea găsi cele mai utile mijloace de apărare, intr'o situaţie surprinzătoare, la care va trebui să se adapteze imediat. In faţa surprizei, el va cade intr'o confuziune mentală întovărăşită de o derivaţie de acţiuni inutile şi chiar primejdioase (la ce serveşte tremuratul, „chair de poule", împietrirea etc.)? Janet găseşte că e o strînsă apropiere între boilie mentale şi emoţie : toţi neurastenicii sînt emotivi, în schimb indivizii perfect sănătoşi sînt prea puţin.

La expresia emoţiunilor se analizează principiile psihologice a descărcărei restrînse, al asociaţiei senzaţiilor analoage, al raporturilor dintre mişcări şi reprezentări formulate de Darwin, Spencer ori Wundt. Nu trebuia trecut cu vederea şi principiul social în expresia emoţiilor formulat de G. Dumas în analiza surîsului.

Terminăm aceste rapide observaţiuni indicînd cîte-va, daca se poate spune, lacune, care, desigur nu au putut fi evitate, dat fiind spaţiul restrîns al volumului. Lipsesc din el analiza sentimentelor superioare (religios, estetic, moral etc), distincţia formelor de inconştient (automatism, inconştient fiziologic, afectiv etc), în fine o psihologie a credinţei (în senz general) care ne apare ca un fenomen psihic capital.

* * *

In ultimile capitole autorul îşi arată încă odată punctul său de vedere filosofic, acela care leagă între ele, intr'o strînsă unitate diversele aspecte ale materiei tratate. Ideia filozofică care se degajă e aceia a unui evoluţionism progresist şi idealist. Ceeace impresionează, mai ales, e intelectualitatea superioară care anima toată lucrarea şi care face din ea o operă filozofică remarcabilă, intr'o literatură aşa de săracă ca aceia a noastră. D-l Prof. C. Rădulescu-Motru are pasiunea ideilor pentru idei, independent de aplicarea lor la vre-o atitudine militantă oarecare ; D-sa are mai ales supleţea de a-şi înoi veşnic cunoştinţele şi sinceritatea intelectuală de a-şi modifica, atunci cînd trebue, convingerile în raport cu evidenţa faptelor. Nici îndărătnicie osificată, nici dezorientare lipsită de credinţe ; virtuţi care fac din D sa, un gînditor occidental intr'o ţară de politică, de afaceri şi de arivism, Dar acestea sînt alături de subiect. Rezumînd, ne permitem profeţia şi dorinţa de a anunţa că „manualul" D-sale, va deveni „Ebbinghaus"-ul nostru, catehism indispensabil de iniţiare în problemele psihologiei.

Mihai D. Ralea.

Cronica teatrală

— IAŞI —

Leonid Andreev : „Gîndul" (Ion Manolescu).—Agata Bîrsescu.— Stagiunea trupei eşene.

D. *Ion Manolescu* a dat cîteva reprezentaţii la Iaşi. Printre altele, d-sa a jucat şi *„Gîndul"*, dramă în cinci acte de *Leonid Andreev*. In deobşte d. Manolescu are predilecţie pentru autorii, care apelează puţin la atelierele de confecţiuni ale teatrului, caşi la maşinile de fulgere, de trăsnete şi de ploae... Leonid Andreev — acest om „tăiat parcă dintr'un bloc de marmură neagră"— sfredeleşte, cu ochi neliniştiţi şi întunecaţi, sufletele variate ale spectatorilor. Taina din ochii lui tulbură. „Groaza de moarte şi de viaţă", care trece — ca o fantomă neagră—de-alungul operei lui Andreev, ridică părul de pe capul spectatorilor, atenţi şi pricepuţi. Ceva misterios şi tragic, ceva de dincolo de viaţă şi de moarte, pluteşte nelămurit peste opera lui Andreev—ca un blestem, aruncat de spiritul rău al altor lumi. Neliniştea nopţilor de insomnie... meditaţiile lui cînd, „trist şi singuratic", se primbla pe malurile Nevei... încercările de a-şi curma viaţa,—toate peripeţiile acestei existenţe aparte, în perpetuă febră, veşnic în căutarea unui sens al vieţii, trudindu-se parcă să explice o enigmă fugară... totul se desprinde, implacabil şi straniu, din paginile lui Andreev, îngrozind—aproape fizic—pe cetitorii şi pe spectatorii în panică.

Personagiile lui Andreev trăesc aievea—dar toate-s hirsute, cu ochii eşiţi din orbite, scăpate parcă dintr'un incendiu de corabie... şi aşteptînd, din clipă în clipă, naufragiul scîndurei salvatoare.

Fiecare personagiu are un rost în viaţă, un scop—o nouă alcătuire a lucrurilor omeneşti. Gîndul îi torturează pe toţi. Gîndul care dărîmă, piatră cu piatră, construcţia credinţilor de eri... gîndul care clădeşte edificii nouă: care uneori le pune numai temelia, alteori le ridică până la ferestre—pentruca să înceapă, din nou, opera de dărîmare.

„Gîndul" nu-i numai subiectul dramei cu acest titlu, ci — cum

spune publicistul rus Petr Pilski—subiectul întregei opere a lui Andreev. In plus: „aceasta-i unica bucată în care Andreev şi-a deschis sufletul—s'a uitat în sufletul lui".

— Mi-i dragă,—spune dr. Kerjenţev, eroul principal al dramei „Gîndul",—„mi-i dragă forţa gîndului meu, clar şi precis"... „Nici o privire curioasă n'a pătruns în adîncul sufletului meu, cu rîpile-i întunecate şi cu bezna lui".

Şi 'n altă parte: „Numai aici, în capul meu, după aceşti păreţi cranieni, pot fi complect liber. Liber. Singuratic şi liber".

Şi mai departe: „Gîndul mi-i supus, ca o sabie—tăişul căreia se îndreaptă conform voinţii mele. Ce? Eşti orb? Nu-i vezi strălucirea? Eşti orb? Nu cunoşti acest entuziasm: să cuprinzi aici, în cap, o lume întreagă... să dispui de dînsa... să domini... să scalzi totul în lumina divină a cugetării! Ce-mi pasă de maşinile, care duduie acolo, undeva: uite aici, într'o tăcere solemnă şi severă, lucrează gîndul meu. Puterea lui e egală cu forţa tuturor maşinilor din lume. Adesea ţi-ai bătut joc de dragostea mea pentru cărţi. Dar ştii tu că atunci cînd omul se va transforma 'n divinitate—piedestalul lui va fi... cartea! Gîndul!".

Dr. Kerjenţev mînueşte, cu depline puteri, gîndul. Intr'o zi, conştient şi liniştit, eroul ia hotărîrea să-l omoare pe Alexei Savelov, un prieten al său, însurat cu Tatiana Nicolaevna, pe care şi el o iubise, şi o iubeşte încă—dar care îl preferase pe celălalt. Dr. Kerjenţev, din gelozie, pronunţă—după o judecată rece—sentinţa de moarte a rivalului de odinioară. Inainte de omor, el simulează chiar un surmenaj, avînd şi o purtare ciudată, care îi face pe prietini să-l creadă bolnav mintal. De-aceia, cînd dr. Kerjenţev îl loveşte pe Savelov, cu un presse-papier, drept în creştet şi-l ucide,—nimeni nu-i în dubiu. Toţi pun acest act pe seama boalei. După omor însă, îndoelile încep să-l chinuiască. Simulantul e internat într'o casă de sănătate, unde specialiştii îl ţin subt observaţie — pentru stabilirea gradului de responzabilitate penală. Aproape toţi doctorii îl socot nebun. Dr. Kerjenţev îşi pune, şi el, o întrebare chinuitoare. O pune şi altora. Şi cînd Tatiana care-l vizitează la sanatoriu, îi răspunde cu cruzime—că-i nebun... că întotdeauna a fost nebun,—dr. Kerjenţev scapă din stăpînire frîna gîndului... haosul i se deschide în minte... nebunia adevărată se deslănţue, cu furie...

D. Manolescu, plăpînd, fragil parcă, s'a spiritualizat complect, interpretînd rolul d-rului Kerjenţev. Asistai parcă la contorsiunile unei cugetări—nu la o exhibiţie de mijloace fizice de expresie a rolului. Cu o naturaleţă desăvîrşită, cu un fin simţ al nuanţelor şi al proporţiilor,—d. Manolescu, fără urlete ca la o vivisecţie, a redat uneori în şoaptă cele mai puternice explozii sufleteşti.—Publicul mare s'a cam plictisit; nu prea înţelegea bine nici cuvintele lui Andreev, nici calmul asasin al d-lui Manolescu. Iar cum o parte dintre spectatori nu-şi imobilizaseră trupul graţie „gîndului" lui Andreev, într'o atenţie profundă şi tăcută,—sala se umplu de un vacarm surd: un foşnet de trupuri, cu picioare cu tot, şi de haine... Fiecare căuta o poziţie comodă fizică pentru a aştepta, odihnit, sfîrşitul actului. Din pricina aceasta, jumătate din rolul d-lui Manolescu a fost călcat în picioare de publicul foşnitor. Noi am complectat adouazi rolul, cetind piesa. Alţii — s'au mulţumit cu programul.

După eterica apariţie a d-lui *Manolescu*, a făcut irupţie pe scena eşeană exuberanta personalitate a d-nei *Agata Bîrsescu*. D-sa a e-

vocat, cu prestanță și vervă, vechea Eladă... marea limpede sau răzvrătită, care—cu podoabe de smarald—intră parcă, prin golfuri, în inima pămîntului elin. Vocea clară a d-nei Bîrsescu... o voce cu rezonanțe de aparat muzical... o voce care conturează fiecare cuvînt, cu linii aproape vizibile, dîndu-i relief și umbre... o voce amplă, care cuprinde nu numai un cuvînt sau o propoziție, ci fraze și perioade întregi—într'un vast și comprehensiv sistem de dicție și de melodie...vocea aceasta a răsunat și acum, ca și altădată, cu același vigoare și cu același farmec, rezistînd cu o îndărătnicie divină ignobilei injurii a anilor. D-na Agata Bîrsescu a jucat *„Sapho“* și *„Medeia“*. Aceste piese au ceva din vagul aspirațiilor lui *Grillparzer*, modest slujbaș într'o cancelarie vieneză, spre un ideal limpede și depărtat. Tablouri de basm apar și dispar înaintea spectatorilor—în care viața de toate zilele a sădit același dor de alte lumi, cu țărmuri aurii, pe unde se primblă eroine cu harfa în mînă...

*
* *

Dar uitasem stagiunea oficială a Teatrului Național din Iași. Această stagiune a început cu *„Slivina Doamna“*... o afacere istorică, cu o mulțime de acte și tablouri, în care actorii au recitat—crunți și fioroși—niște discursuri fără sfîrșit, sentimentale și puțin patriotice. Actorii s'au trudit să dea un sens acestei opere fără noimă, pusă parcă înadins de direcție în repertoriu, ca o lecție de probă a forței fizice a actorilor și ca o încercare a răbdării publicului. *Rezistența* s'a dovedit bună de ambele părți.

Direcția Teatrului a *reluat repertoriul* vechiu. Cum directorii de odinioară *făceau* adesea „alegeri fericite“, piesele jucate în anul acesta au fost, în parte, interesante. Despre ele însă s'au ocupat la timp cronicarii revistei—încă înainte de războiul balcanic, cași de conflagrația mondială.

Trupa eșană a jucat *„Plicul“* de d. *Liviu Rebreanu*. Această comedie redă, cu cruzime, moravurile actuale. Personagiile din „Plicul“ sînt aceleași ca'n „Scrisoarea Pierdută“—mai viciate numai. Conducătorii politici ai unui oraș de provincie, care își fac afacerile printre discursuri de înalt patriotism, apar—vii și veritabili—pe scenă... așa cum îi cunoaștem din ziare și din viața reală. D. Rebreanu, cu un cumpănit simț al realităților, ne-a dat un bun tablou al vieții noastre politice, șarjînd ușor pe unele locuri, dar menținîndu-se de cele mai multe ori în limitele adevărului artistic. D-sa a reușit să fie aplaudat și de tizii personagiilor din piesă—care fac trafic de vagoane și-și trimit nevasta pentru aranjarea situațiilor complicate.

Succesul stagiunii însă a fost asigurat de *„Sinziana și Pepelea“*,—„feerie națională în patru acte și un tablou, cu cîntece executate de orchestra Reg. 13 Inf.“... cum anunță afișul oficial.

Teatrul Național a cheltuit vre-o două sute de mii de lei pentru decoruri: o pădure, un castel, o grădină... Costume: lăcuste cu aripi și cu pantaloni... capete de broască, de lupi și de măgar... tricouri, pe pulpă... haine roșii, verzi, portocalii, albastre... Aparatele electrice au funcționat cu precizie. Lacul din actul întăiu a fost feeric luminat de de-desupt, iar zînele de apă—de deasupra. Orchestra a cîntat... au cîntat și actrițele, și actorii... A cîntat toată lumea—și nu numai pe scenă, dar și între culise—și nu numai din gură, dar și din instrumente: din fluer, de pildă. S'a și dansat; d. Vernescu Vîlcea a jucat „ca la ușa cortului“ în actul al doilea, neștiind pe semne că-l aștepta, în actul al treilea, un cap de buhaiu de baltă, a cărui partitură era doar: uuu... uuu... uuu... S'a petrecut de minune.

Plecînd dela teatru, am făcut pe drum—pe unde răsunau încă refrenele „Sinzienii“, fredonate de liceeni și negustori—o reflecție foarte serioasă:—Înfîrșit.. și-a găsit și Teatrul Național calea artistică... pentru publicul actual. Dacă circul și opereta produc rețete mari—să facem încaltea circ și operetă! Așa și-a spus, desigur, noul director. Avem însă noroc că d. Penescu este o persoană serioasă și așezată; un alt director, mai jovial,—antrenat de astfel de succese morale și materiale,—ar fi putut transforma radical Teatrul într'o instituție cu dans și cu cîntec...

Actorii, și'n cursul acestei stagiuni, și-au făcut datoria—bineînțeles acei, cărora li s'au distribuit roluri. D-ra *Sorana Țopa* aproape n'a jucat. Direcția vrea, poate, să-i menajeze temperamentul artistic—pentru stagiunea viitoare. Cum artiștii tineri au fost cruțați, povoara stagiunii au purtat-o artiștii în vrîstă: în primul rînd—d. *Vernescu Vîlcea* care—cu o forță de cavaler medieval—a asaltat toate rolurile, cucerindu-le în triumf. D. Vernescu a creat tipul lui Fiancu din „Plicul“, și alte tipuri din piesele vechi—fixîndu-le precis și punîndu-le în funcțiune cu un fin meșteșug de teatru. Păcat numai că nu l-am putut admira mimica în act. III din „Sinziana și Pepelea“, în care regizorul l-a îmbrăcat peste cap coaja verde și rigidă a unui buhaiu de baltă...

Notăm, cu regret, plecarea din teatru a d-lui Antoniu, care încă n'a putut fi înlocuit de vre-un element nou de același valoare. Naturalismul d-sale, subt imperiul unui spirit ascuțit și viu, lipsește din multe roluri.

Am ajuns la mijlocul stagiunii. Așteptăm, cu curiozitate, sfîrșitul.

M. Sevastos

Miscellanea

Maurice Barrès

Viața acestui om a fost, după cuvintul lui Spinoza, o meditație a morții. A cochetat cu ea, din senzualitate, fiindcă punea la baza vieții exaltarea și fiindcă cea mai voluptuoasă exaltare e aceia care se joacă cu fiorul neantului in plină și clocotitoare viață. Iubea agonia amurgurilor sfișietoare intre pietrele afumate ale cetăților moarte, Toledo și Veneția, ca să trăiască mai bine existența, care, lipsită de sentimentul sfirșitului e absurdă și oarecare. Cind moartea i-a bătut la ușă, zilele trecute, a primit-o „en connaisseur", zimbitor, fără curiozitate, poate numai cu surprindere. Acest snob al morții, trebue să fi fost un practic înțelept, care pricepuse demult, că nu există durere pentru cei inițiați.

Pășise in viață, zidind la hotarele eului său, contra tuturor „barbarilor" ziduri nepătrunse. Transpusese acel „cultivons notre jardin" a lui Candide, in ingrijirea unei alte grădini, aceleia a lui Berenice, pe care o plantase in el, numai pentru el, cu gelozie și avariție, departe de încălcări și tentații străine. Iși ingrijea sufletul ca pe o amantă, cu misticism de călugăr și cu rafinării de sadic. In această ultimă ipostază ii administra din cind in cind autoflagelări senzuale, compuse din meditații: a morții, a singurătății și a dragostei. Nimeni n'a descris mai bine ca el varianta legendei regelui din Tule, care aruncă in apă celace prețuia mai mult, numai: „pour voir l'eau se rider et pour soupirer". Amestec, savant dozat, de metafizică nordică și de ardoare meridională, se amuza să însorească negurile septentrionale sau să înoureze azurul sudului. Temperament dublu și contradictoriu prin compoziție și definiție, înțelegea contrariile și disprețuia mijlocul.

Această goană după divers și contradictoriu nu e in fond decit simptomul unui profund egotism. Avea in gradul cel mai inalt celace Nietzsche numea „l'instinct de connaissance", curiozitatea glacială și lacomă care transformă universul in materie de experiență, sufletele, in laborator de vivisecțiune. A spus'o el insuși: „sentir le plus possible pour analyser le plus possible". Eul se extinde pe sine oglindind, inglobind in el, cit mai multe imagini din spectacolul exterior: „C'est

en m'aimant infiniment, c'est en m'embrassant que j'embrasserai les choses et les redresserai selon mon rêve". Atunci se indreaptă către izvoarele cele mai heteroclite de inspirație: Iesuitul Loyola e maestrul său de psihologie, apoi B. Constant „diletant și fanatic", Sainte Beuve, inteligent și voluptuos.— Umanitatea, mila, cruzimea ii fortifică eul. Locurile melancolice il exaltă: „Tolède est moins une ville pliée sur les comodités de la vie qu'un lieu significatif par l'âme... Parme, tout impregnée de Stendhal, est l'endroit du monde où s'abandonner au culte des sensations de l'âme". Cultul eului, datoria imperioasă de a se găsi, iată înțelepciunea. Ințelegindu-se pe el, singurul criteriu al cunoașterei, eul, ireductibil altora, reușește să cunoască și lumea.

Această curiozitate individualistă se aliază, in primele sale scrieri, — Sous l'oeil des barbares, Un homme libre, Jardin de Berenice,—cum e și fatal, cu un diletantism relativist și sceptic. Combătind pe Renan cu mijloace renaniene, acest „Renan mai repenti", supără pe maestru, către sfirșitul carierii sale, tocmai fiindcă ii seamănă așa de mult. Un Renan, mai senzibil, mai iritabil, mai femenin, „Mademoiselle Renan", cum i s'a spus, iată care e prima fază a senzibilității lui Barrès. Incetul cu încetul insă, simte nevoia de fixitate, de adevăr, de etern. Ii devine necesară o valoare care să-l depășească și să-l conție „Ayant longuement creusé l'idée du „moi" avec la seule méthode des poétes et des mystiques, par l'observation interieure, je descendis parmi des sables sans résistance jusqu'à trouver au fond et pour support la collectivité". Astfel amatorul pasionat din „Du sang, de la volupté et de la mort" ori din „Amori et dolori sacrum" devine un credincios. Lărgindu-și eul, așa ca să încapă in el tot sufletul unui popor, el pricepe natura și menirea rasei sale. Prin acest proces bizar, de naționalizare individualistă, Barrès devine un patriot. Din ziua aceia el scrie „romanele energiei naționale": „Les déracinés", „Colette Baudoche", „Leurs figures", din ziua aceia devine campionul politic neobosit al naționalismului, boulangistul infocat, președintele „ligii patrioților" după moartea lui Déroulède, antidreifusardul neinduplecat, cronicarul amar și entuziast al efortului francez intre 1914—1918. Fără să fie regalist sau reacționar ca Maurras, Barrès era unul din stilpii pe care se sprijinea tradiționalismul și naționalismul francez. Stimind in el mai mult pe cetățeanul plin de afinități pentru momentul istoric al Franței naționaliste de azi, decit pe artistul de o stranie finețǎ, camera, „blocului național", i-a acordat funerarii, care s'au desfășurat ca o ușoară ofensă pentru toți acei care preferă să prețuiască cazurile complicate de senzibilitate estetică, decit o coincidență de succes cu o politică dată.

Istoria morală și literară va reține insă fizionomia cea mai tipică, a unui efort eroic de a depăși printr'un calm filozofic penibil căpătat, otrava complicației anarhice, pe care civilizațiile noastre cu gust de perversitate, se amuză să o verse in suflete. — *M. R.*

Poetul surdo-muților: Camil Baltazar

Flaute de matasă, Editura Ancora.

E totuși un (dacă vreți) poet melodic. Mai modest ca Horațiu, el nu aspiră să-și dureze din ale sale (să zicem) versuri, monument „aere perennius". El cintă din flaut de matasă, după cum probabil își suflă nasul in batiste de abanos. Volumul e de-abia un volumaș;

mai degrabă o broşură : o broşurică. In paginile lui (sau ei) găsim versuri mici, mici de tot, sau chiar de loc.

Versurile inserate înăuntru încap bine pe-o pagină de revistă, lăsînd loc suficient pentru desene explicative. O copertă galbenă ca învelişul cutiilor de chibrituri suedeze sau ca îngheţata de vanilie. La sud-est, un dreptunghiu tras cu negru şi în chip de inscripţie tombală (era preferabil pe latineşte): „flaute de matasă, de camil baltazar". Camil Baltazar e scris cu literă mică, parcă ar mai fi fost nevoe să se sublinieze că substantivul e comun. S'ar putea forma un verb nou: a baltariza=a o lăsa baltă, celace şi face autorul în zece pagini, cu deplin succes. Aceste pagini, incontestabil infinit superioare celorlalte, sînt nescrise. In mijlocul unui dreptunghiu ceva mai mare ca cel de pe copertă şi de data asta vişiniu, ca o vipuşcă de curs superior dela şcoalele comerciale, o floricică mitităică, de un minunat efect grafic. Nu se specifică nicăeri dacă execuţia floricicăi aparţine tot domnului camil baltazar (ideia e cu siguranţă a domnielsale). Nicăeri versul lui Vigny: „seul le silence est grand, tout le reste est faiblesse" nu şi-a găsit o aplicaţie mai practică. Aceste zece pagini, au fără îndoială, semnificaţia lor. Ele ar putea reprezenta timpul necesar pregătirii cetitorului sau, ca să ne slujim de stilul metaforic al autorului, acordării flautului. Cetitorul superficial va obiecta că un flaut de matase nu are nevoe de acordare. Dar cine ne poate asigura că domnul camil Baltazar nu-l curăţă cu peria de dinţi îmbibată în cea mai pură esenţă de terebentină.

Oricum, aceste zece pagini imaculate dovedesc ezitare (şi asta e bine), modestie (asta e şi mai bine), *ba chiar un început de autocritică* (şi asta e aproape admirabil).

Tenorul invitat să cînte într'un salon îşi şterge fruntea cu batista, zice că-i răguşit şi în orice caz tuşeşte. Nu va nega nimeni că e cu neputinţă să realizezi acestea pe hîrtie. La pagina 11 însă autorul se decide, scriind negru pe galbăn:

„Taci lin"

Invitaţia la tăcere revine obsedantă, dar fără multe versiuni şi în alte bucăţi (nici una nu are titlu special: „flaute de matase" spune tot):

„Taci molcom"

Pe urmă iar:

„Taci lin"

Apoi din nou:

„Taci molcom"

Cunoaştem şi alte variante ale imperativului acestui verb: taci mîlc, taci chitic, taci peşte, etc..

* * *

E drept că hotărîrea autorului se dovedeşte timidă la pag. 11. Deabea nouă versuri. Total: 28 de cuvinte. Cu 7 sonuri Wagner a

scris Parcifal, Tristan şi Isolda, Lohengrin. In 28 cuvinte domnul Camil Baltazar nu obţine decît celace am putea numi, în terminii cei mai proprii, a scrie bîlbîit.

Şi nu e nevoe să ne gîndim la alte arte. In literatură, în literatura romînească, lui Eminescu tot 9 versuri i-au trebuit, ba i-au fost de-ajuns 27 de cuvinte ca să scrie:

Rugămu-ne 'ndurărilor
Luceafărului mărilor,
Din valul ce ne bîntue
Inalţă-ne, ne mîntue,
Privirea adorată
Asupră-ne coboară,
O, maică prea curată
Şi pururea fecioară
Marie.

Dar iată cum domnul Camil Baltazar care începuse atît de bine (îi citasem titlul) îşi dă în petic dela prima bucată:

Taci lin,
Ingerii serii vin
Sara vine
Şi a căzut zăpadă.
Melodii albe
Au să urce
Şi-au să cadă
Şi vor poposi
Lîngă sufletul tău de seară şi zăpadă.

Asta nu e însă decît o simplă dovadă de paupertate literară. Celace e mai grav e că domnul Camil Baltazar nu cunoaşte măcar limba în care cîntă (din flaut). Tocul său se buimăceşte înăuntrul ei ca un bondar între două geamuri. In adevăr, la pag. 17 găsim:

„A venit noapte"

A venit noapte, s'a dus tinereţe, a trecut procuror, a sucombat cumnată dela Tanti, nu e romîneşte.

Şi dacă e, e tot atît cît şi:

„Găina mea-i deja cochetă"

aparţinînd unui al domnului Camil Baltazar confrate.

Autorul nu se opreşte aici. Perzistă:

(Pag. 27) Cînd luna a trimes *de-acum* (O! Domnule Baltazar!)
Atît de mulţi îngeri.

Sîntem convinşi că cetitorul e complect edificat *de-acum*.

* * *

Cînd ignorarea limbei ne permite să alegem exemple ca cele citate, evident e, că ea se răsfrînge asupra totului. Scoase din pămîntul lor şi lipite în pisla domnului Baltazar, cuvintele vor avea,

fireşte, o valoare foarte relativă. Faptul acesta ne-ar dispensa cu prisosinţă să ne mai ocupăm de restul opuşorului. Ştim însă că au existat cronicari francezi care să scrie că Emile Verhaeren nu ştie franţuzeşte (fără a-i contesta talentul). Beletriştii romîni s'au grăbit (se putea altfel ?) să-i taxeze de imbecili. Nu ne îndoim că nu poate exista Romîn de bună credinţă care să susţie că d. Camil Baltazar ştie romîneşte. Dar nu-i exclus să apară vre-un filolog străin din Leipzig sau poate din Tübingen, căruia romîneasca dumnului Camil Baltazar să-i pară fermecătoare. De aceia şi, ca să fim sinceri mai ales pentrucă simţim o perversă desfătare scormonind, vom duce mai departe cercetările începute. E oportun totuşi să amintim înainte că talentul acestui scriitor (unanim recunoscut de onor. critică) a evoluat sub binevoitoarea şi statornica privighere a unui ilustru critic din Bucureşti. De ce nu şi-a tradus pe acolyt în romîneşte ? Nu i s'ar fi deschis desigur (adică, cine ştie ?) porţile Academiei, precum i s'au deschis lui Homer, votat de curînd de secţia literară a înaltului aşezămînt în persoana domnului Murnu, meşterul tălmaci al Odiseei ? Ar fi făcut în schimb faptă, dacă nu naţională, cel puţin prietinească.

* * *

Dat fiind că se adresează surdo-muţilor (hypotesa e în avantajul domnieisale) domnul Camil Baltazar se slujeşte de terminii muzicali caşi de limba romînă. Sufletul său alb pluteşte ca un puf de gîscă (poatecă şi el sonor) între tăcere şi armonii de cea mai stranie provenienţă. Totul : soarele, anotimpurile, mînele proprii şi chiar ubita (vai ! vai !) îi apar, cînd nu melodii, măcar melodioase şi mai cu samă melodice.

„Nu auzi melodia
melodiilor tăcute ?" (pag. 14)

„Toamna melodic apunea
Pe ziduri şi pe tapete de suflet.
Toamna melodic apunea în suflete (fără tapete) (pag 36

„Să culegem mimoze cu surîsul galben
Şi să le îngropăm melodic" (adică cum ? Cu muzica militară ?) (pag. 42)

„În sicriul de melodie şi de aur al sufletului. (pag. 42)

„Mimozele (iar !) spun în melodii galbene (sic) că ai să vii. (pag. 43)

„Melodios ca o primavară tristă" (pag. 44)

Trist ca o primavară melodioasă. (Asta-i dele mine)

„Sara ; fluture melodic şi alb de os." (pag. 46).

„Talangă (asta mai merge !) melodică." (pag. 56).

...„fruntea ei

palidă şi melodică melancolie. (pag. 58). etc. etc.

* * *

Ceeace jigneşte mai mult pe cetitorul delicat în scrisul domnului Camil Baltazar e desigur exibiţia unor sentimente, pe care până acum poezia lirică nu le cunoştea. E trist că tocmai aceasta să constitue singura parte originală a autorului. Poeţii, de obicei în imposibilitate materială de a oferi iubitei daruri de preţ, sînt de o prodigalitate unică în ceeace priveşte suspinele, sărutările şi la rigoare lacrimile (pentru specia elegiacă). Acest adevăr nu e valabil numai pentru literatura populară şi cea cultă. Până şi literatura de mahala abundă în pilde convergînd în sensul afirmaţiei noastre.

De-ar fi cerul o hîrtie
Şi oceanul călimări,
N-aşi putea copilă dragă,
Scri atîtea sărutări.

Harpagonismul domnului Camil Baltazar e fără îndoială prima încercare de a compromite dărnicia genului iritabil. La pagina 22 d-sa scrie :

„Să mîngîi lacrimile mele (dacă s'a mai auzit ?
Să le umezesc cu lacrimi noi

Pentruca la pagina 23 să-şi ia măsuri :

„Am să vin să ţi le cer înapoi—cîndva
Cu mîni de frate trist şi sărac"

Voyons Baltazar !

* * *

Ca să exprime un maximum de durere, Romînul zice să vede stele verzi. Domnul Camil Baltazar se află la celălalt pol psyho-physiologic. Domniasa vede stele albe.

Ulcioare albe
Stele albe
Melodii albe etc. (Pag. 14).

Această stare de linişte monocromă nu-şi are echivalent plastic decît într'un celebru monolog hazliu al d-lui doctor Ureche mi se pare). Actorul prezintă publicului o coală albă de hîrtie, atrăgînd atenţia că ea reprezintă o regiune polară şi că un ochi avizat poate uşor distinge doi Laponi acoperiţi de zăpadă, mîncînd lapte acru sau halviţă la uşa unui cort acoperit cu blăni de urs alb.

Dar monologul are o valoare humoristică.

* * *

Pe măsură ce înaintăm cu lectura, versurile ocupă mai mult loc în pagină (o primă scădere), conţinutul devine din ce în ce mai surprinzător.

firește, o valoare foarte relativă. Faptul acesta ne-ar dispensa cu prisosință să ne mai ocupăm de restul opușorului. Știm însă că au existat cronicari francezi care să scrie că Emile Verhaeren nu știe franțuzește (fără a-l contesta talentul). Beletriștii romîni s'au grăbit (se putea altfel ?) să-l taxeze de imbecil. Nu ne îndoim că nu poate exista Romîn de bună credință care să susție că d. Camil Baltazar știe romînește. Dar nu-i exclus să apară vre-un filolog străin din Leipzig sau poate din Tübingen, căruia romîneasca dumnului Camil Baltazar să-i pară fermecătoare. De aceia și, ca să fim sinceri mai ales pentrucă simțim o perversă desfătare scormonind, vom duce mai departe cercetările începute. E oportun totuși să amintim înainte că talentul acestui scriitor (unanim recunoscut de onor. critică) a evoluat sub binevoitoarea și statornica privighere a unui ilustru critic din București. De ce nu și-a tradus pe acolyt în romînește ? Nu i s'ar fi deschis desigur (adică, cine știe ?) porțile Academiei, precum i s'au deschis lui Homer, votat de curînd de secția literară a înaltului așezămînt în persoana domnului Murnu, meșterul tălmaci al Odiseei ? Ar fi făcut în schimb faptă, dacă nu națională, cel puțin prietinească.

* * *

Dat fiind că se adresează surdo-muților (hypotesa e în avantajul domnieisale) domnul Camil Baltazar se slujește de termenii muzicali cași de limba romînă. Sufletul său alb plutește ca un puf de gîscă (poatecă și el sonor) între tăcere și armonii de cea mai stranie proveniență. Totul : soarele, anotimpurile, mînele proprii și chiar ubita (vai ! vai !) îi apar, cînd nu melodii, măcar melodioase și mai cu samă melodice.

„Nu auzi melodia
melodiilor tăcute ?" (pag. 14)

„Toamna melodic apunea
Pe ziduri și pe tapete de suflet.
Toamna melodic apunea în suflete (fără tapete) (pag 36

„Să culegem mimoze cu surîsul galben
Și să le îngropăm melodic" (adică cum ? Cu muzica militară ?) (pag. 42)

„În sicriul de melodie și de aur al sufletului. (pag. 42)

„Mimozele (iar !) spun în melodii galbene (sic) că ai să vii. (pag. 43)

„Melodios ca o primavară tristă" (pag. 44)

Trist ca o primavară melodioasă. (Asta-i dele mine)

„Sara ; fluture melodic și alb de os." (pag. 46).

„Talangă (asta mai merge !) melodică." (pag. 56).

...„fruntea ei

palidă și melodică melancolie. (pag. 58). etc. etc.

BIBLIOTECA UNIVERSITĂȚII

* * *

Ceeace jignește mai mult pe cetitorul delicat în scrisul domnului Camil Baltazar e desigur exibiția unor sentimente, pe care până acum poezia lirică nu le cunoștea. E trist că tocmai aceasta să constitue singura parte originală a autorului. Poeții, de obicei în imposibilitate materială de a oferi iubitei daruri de preț, sînt de o prodigalitate unică în ceeace privește suspinele, sărutările și la rigoare lacrimile (pentru specia elegiacă). Acest adevăr nu e valabil numai pentru literatura populară și cea cultă. Până și literatura de mahala abundă în pilde convergînd în sensul afirmației noastre.

De-ar fi cerul o hîrtie
Și oceanul călimări,
N-ași putea copilă dragă,
Scri atîtea sărutări.

Harpagonismul domnului Camil Baltazar e fără îndoială prima încercare de a compromite dărnicia genului iritabil. La pagina 22 d-sa scrie ;

„Să mîngîi lacrimile mele (dacă s'a mai auzit ?
Să le umezesc cu lacrimi noi

Pentruca la pagina 23 să-și ia măsuri ;

„Am să vin să ți le cer înapoi—cîndva
Cu mîni de frate trist și sărac"

Voyons Baltazar !

* * *

Ca să exprime un maximum de durere, Romînul zice să vede stele verzi. Domnul Camil Baltazar se află la celălalt pol psyho-physiologic. Domniasa vede stele albe.

Ulcioare albe
Stele albe
Melodii albe etc. (Pag. 14).

Această stare de liniște monocromă nu-și are echivalent plastic decît într'un celebru monolog hazliu al d-lui doctor Ureche mi se pare). Actorul prezintă publicului o coală albă de hîrtie, atrăgînd atenția că ea reprezintă o regiune polară și că un ochi avizat poate ușor distinge doi Laponi acoperiți de zăpadă, mîncînd lapte acru sau halviță la ușa unui cort acoperit cu blăni de urs alb.

Dar monologul are o valoare humoristică.

* * *

Pe măsură ce înaintăm cu lectura, versurile ocupă mai mult loc în pagină (o primă scădere), conținutul devine din ce în ce mai surprinzător.

„Lingă somnul tău s'au oprit viţeluşe
Mugetul lor mic (sic) spune vecernii:
Prelungeşte frumuseţea serii in care dormim,
Cum poţi să taci aşa de frumos?
(Pag. 27)

(Cum poţi să scrii aşa de absurd?).

Stinge lumina din cintecul minelor tale.
(Pag. 31).

Clopotele de inviere au putrezit *de-acum*
Clopotele de lumină fragedă
Clopotele ochilor tăi.
(Pag. 33).

Ne luam de mini şi plingeam
Cind amurgul picura din violine galbene
Tirziu—tăceam şi adăstam.
(Pag. 55).

Tu insă nu mai vrei să ne ingemănăm sufletele
In singele curs (ascultaţaţi domnilor!) din darabane singeroase.
Tu nu mai plingi şi iţi mai fâlfâi
Pleoapele in rugăciuni pripite.

* * *

Domnul Camil Baltazar face iubitei propuneri extravagante:

„Inchide pleoapa minelor
Trage zăbrelele degetelor
Apleacă-te peste grilajul cerului
Sărută urmele paşilor de căprioară
Coboară-te Myriam,
Cu minile; tăinşuri intomnate
Cu ochii grei de coşuleţe de viorele.

Asta depăşeşte pretenţia pe care ar fi putut-o avea autorul, pretinzind iubitei să se apropie umblind in mini, pe cind el, din capul scărilor, să-i cinte din al său de mătasă flaut, sau chiar din ocarină de catifea. Dar acest Camil Baltazar e pornograf.

Iată:

„Minele tale au scincit melodii stingace"
(Pag. 17).

Credem că şi cel mai tolerant cetitor se va scandaliza in faţa acestui vers porcos. Ştim cu toţii că unii şcolari rău crescuţi, printr'un truc de cea mai vulgară categorie ajung să evoace cu ajutorul minelor sunete inomabile, reprezentind oribile onomatopee. N'am putea spune că cuvintul *scincit* n'ar fi suggestiv. Dar nu putem califica de bun gust, atitudinea poetului care atribue acestor sunete calităţi de melodie (fie şi stingace). Dacă „asta-i muzica ce-i place" nu inţălegem de ce recurge la contrafaceri.

Inclinaţiunea poetului pentru scabros, culminează insă in versul:

„Trupul tău işi susură limpezimile".

Din restul poeziei aflăm că e intuneric şi din chiar cuprinsul versului relese că poetul culege impresia *auditiv*. Prin urmare limpiditatea elementului cintat nu o putea cunoaşte decit pe cale de informaţie (rezultatul unei analize chimice de ex.) sau dintr'o contemplare anterioară. Orcum, indiscreţiunea ne pare odioasă.

Credem că e destul.

Recunoaştem totuşi că muiat in sirop otrăvit, sau tipărit dea-dreptul pe hirtie de muşte, volumul domnului Baltazar şi-ar afla un rost pe lume.—*Al. O. Teodoreanu*

Mişcarea corpului didactic

Corpul didactic de toate gradele, incepind cu invăţătorii şi sfirşind cu universitarii se agită, cerind sporirea unui salar de mizerie. In congresul ţinut de curind la Bucureşti s'au luat de către invăţători şi profesorii secundari cel puţin, hotăriri fără indoială grave: suspendarea cursurilor, demisia in masă...

Guvernul ce in cursul acestui an a sporit in oarecare măsură lefile militarior şi ale magistraţilor, creind astfel unele categorii privilegiate, nu pare a se lăsa impresionat de data aceasta.

Sintem in stare de războiu, răspunde dinsul, printr'unul din organele lui autorizate, tezaurul e sărac, ţara impovorată de sarcini are nevoie de sacrificiul tuturor şi apoi „noblesse oblige", mai mult decit celelalte categorii de funcţionari, dascălii conştienţi de nobila lor misiune sint ţinuţi să dea exemplul apostolatului.

Minimumul de revendicări ale corpului didactic, ridicarea de zece ori a lefii din 1916 pentru toţi funcţionarii, atunci cind indicele de scumpete arată 34, e considerat mai ales de guvern ca o cerere absurdă in condiţiile de faţă. In ceiace priveşte hotăririle cu care ameninţă dascălii, statutul funcţionarilor e categoric, executarea lor va fi considerată ca un delict şi recalcitranţii vor suferi rigorile legii.

Nu vom cerceta intrucit invăţătorul cu un salar mai mic decit acel al factorului postal sau al jandarmului, profesorul secundar cu unul mai mic decit al sublocotenentului şi cel universitar cu al maiorului, pot face faţă greutăţilor vieţii, nici dacă măsurile preconizate de dascălii sint potrivite sau eficace.

Nu ne vom opri, nici asupra argumentelor guvernului ce vorbind de sacrificiile inerente stării de războiu intinde vălul tăcerii asupra formidabilelor beneficii pe care le-a procurat şi le procură incă unora, aceiaşi situaţie, nici asupra faptului dacă apostolatul pe care-l cere dascălilor e compatibil cu presiunea inchisorii şi a jandarmului.

Vom considera insă problema din alt punct de vedere. Un fapt ce nu poate fi răsturnat de nici o afirmaţie e lipsa de

învățători și de profesori de care cu deosebire în provinciile alipite, sufere statul.

In ceiace privește profesorii secundari, numărul candidaților ce se prezintă la numeroasele examene de capacitate atît de ușoare și de puțin serioase față de cele de odinioară, e ridicol față de numărul locurilor. (La Matematici, pentru aproape 100 de locuri, nu s'au prezentat mai mult de trei candidați!...)

Facultățile de științi sau de litere spre care se îndreptau odinioară cele mai bune elemente ale tinerimii se despopulează...

Locurile vacante în învățămînt fiind ocupate de elemente nechemate, cu o pregătire insuficientă și adesea culese la întîmplare iar cei mai mulți profesori încărcați cu un număr excesiv de ore suplementare, ne mai avînd răgazul necesar de a fi în acelaș pas cu mersul culturii și chiar cu acel al specialității lor, nivelul învățămîntului arată din punctul de vedere al calității lui, o profundă scădere.

Raporturile președinților comisiunilor de absolvire a liceului ca și observațiile profesorilor universitari sînt unanime în a constata și deplînge ignoranța, orizonul îngust, lipsa aproape totală de preocupări intelectuale ale unui tineret care va forma totuși mîni, pătura noastră conducătoare.

Și criza netăgăduită a învățămîntului secundar apare într'o lumină mai gravă cînd ne gîndim la minoritățile germane și ungare, ce posedă forțe didactice, și tradiții culturale atît de superioare nouă!

Căutînd o explicație a inerției sau pasivității guvernului în această vitală chestie, un prietin cam mizantrop și educat în credința marxistă îmi spunea: scăderea nivelului intelectual al păturei conducătoare ca și a massei în genere, departe de a îngriji pe cei ce ne stăpînesc e în interesul lor, contrarul le-ar îngreuia și primejdui dimpotrivă situația.

Deși faptul că partea din budget consacrată instrucției a scăzut dela cifra de 13%, cît era înainte de război la acea de 7% ne poate da de gîndit, nu cred capabili de acest machiavelism pe stăpînitorii noștri.

Dacă nu cheltuește deajuns pentru înzestrarea universităților, ministerul de instrucție clădește mereu școli rurale (e drept că și țăranii contribue într'o largă măsură la aceasta), înființează școli normale și licee, în orașele și centrele rurale.

Cine predă și cum se predă în aceste școli, care e mentalitatea și sufletul ce dăinuește în ele, iată ceia ce nu pare a intra, în sfera preocupărilor lui actuale.

Una din marele consecinți ale războiului e fără îndoială deprecierea muncii intelectuale ca și a valorilor create de dînsa. Considerațiile privitoare la tot ce e nu e tangibil și se ridică mai presus de ziua ce trece, sînt sacrificate altor nevoi,—acea a apărării naționale sau a refacerii materiale socotite ca mult mai urgente.

In fața acestei situații de fapt, lamentațiile acelor pe care-i alarmează viitorul culturei noastre apar deocamdată zădarnice și avem tot dreptul să ne îndoim dacă revendicările corpului didactic ori care ar fi legitimitatea lor, își vor găsi așa de curînd ascultarea.

Ceasul în care importanța și rostul lui în stat va fi recunoscut e încă departe...

El va veni poate atunci cînd în fața catedrelor părăsite, statul va face fără de succes apel la militari și poate la salahori.

Ceasul acela nu e încă apropiat și până atunci ne e teamă că în fața minorităților și sub ochii Europei, vom fi avut destulă vreme pentru a face deplina dovadă a capacității noastre intelectuale.—*O. B.*

Credem că nu e fără interes să transcriem scrisoarea unui învățător,—una din multele pe care le primim. Am ales'o pentrucă ne-a venit, chiar în momentul cînd făceam corectura în șpalturi a notiței de mai sus (N. R.)

Onor. redacției revistei „Viața Romînească" Iași

Zilele acestea am primit numerele 8—9, 10—11. din „Viața Romînească". Imi lipsește No. 7 care poate n'a fost trimes sau s'a rătăcit. Credeam că am fost scos din abonați, căci pînă astăzi n'am trimes încă abonamentul. Imi părea rău de acest lucru, căci sunt abonat din 1907 și nu l-am întrerupt nici odată, dar situația financiară a unui învățător care vrea să facă școală și mai vrea să-și învețe și copiii carte, este acum din cele mai nenorocite. Nu voiu mai repeta nimic din ce se știe asupra soartei noastre, dar cred că nu exagerez de loc, dacă voiu spune că în țara romînească, țăranul plugar și învățătorul lui, au fost și sînt priviți de conducători ca niște animale bune de muncă și la unele serbări bune de decor.

Am fost numiți cu cele mai pompoase epitete, căci acestea nu costă bani; ni s'a stimulat munca, prin vorbe, pînă la epuizare dar că sîntem și noi oameni cu dorinți și cu nevoi nu s'a crezut nici un moment. Chiar cel mai mare ministru, cu care se mîndresc toți democrații, în tot lungul ministeriatului său n'a găsit nici un cinci pentru dascalul rural; ba „o curbă, o mică curbușoară" a găsit și el pentru noi.

Am văzut și de multe ori am auzit, că învățătorii tineri sînt lipsiți de entuziasm; cred și eu. E greu să zbori cînd aripile îți sînt tăiate.

Dar astăzi se mai găsesc pe ici pe colo dintre nebunii bătrîni, care vor să intre la timp în clas și vor să și muncească, influențînd și pe tinerii cu care conlucrează, dar nu știu ce va fi cînd și aceștia se vor duce. Guvernul precupețește mult gologanul cu care trebue să ne acoperim nevoile, dar împrejurările și mediul arată și alte căi păgubitoare școalei dar folositoare individului. Cînd învățătorul vede că salarul nu-i ajunge, își ia și el o cărucioară și o mai face pe negustorul ambulant; mai un porc, mai o nucă și ce găsește. Imvățătoarea se mai apucă și ea dé croitorie și îndeplinește lipsa. Dar cel ce face negustorie, cînd e în clas e cu gîndul la afaceri și cînd iese, zorit se înțelege, se duce ca din pușcă și nu mai are vreme și de suflet. E greu pînă vor pleca pe calea arătată, că apoi poate să le mărească salariile la infinit și nu știu de-i va mai putea aduce pe calea ce bună. Nu mai vorbesc de cei care își vor lua rămas bun pentru todeauna dela școala, care vrea să-i țină fără haine și cele necesare. Descurajarea este un rău sfătuitor și tare s'a mai încuibat între învățători.

Termin această prea lungă scrisoare, și vă rog să mă iertați pentru timpul ce v'am luat; zilele acestea vă trimet și abonamentul.

Vă mai rog, dacă se poate, să-mi trimeteți No. 7, căci ași voi să am colecțiile complecte, deși din anii dinnainte de războiu îmi mai lipsesc cîteva numere șterpelite de cîțiva, sau unul, în timpul războiului.

„Unchiul din America"

O publicație periodică a descoperit că nuvela d-lui Cezar Petrescu „Unchiul din America", tipărită acum două luni în „V. R.", e plagiată după o nuvelă a lui Maupassant. Ce mai bucurie pe „confrații" în litere și gazetărie ai d-lui Cezar Petrescu! E doar atît de dulce să sfâșii pe un scriitor de talent, pe un adversar politic și, cînd ești modern și emancipat de orice prejudecăți înapoiate, pe un „tradiționalist" retrograd!

Dar *furia,* cu care s'au aruncat „confrații" d-lui Cezar Petrescu să-l omoare și mai multe nu, dovedește o știință cam sumară în strategia literară.

Dacă domnii aceștia ar avea sentimente mai creștinești, ar fi trebuit să compătimească, și nu să crucifice pe un scriitor care plagiază pe Maupassant, adică pe un nuvelist francez tot atît de cunoscut în lumea noastră cultă ca și d. Sadoveanu ori d. Brătescu-Voinești.

Cei mai interesați în cauză sîntem poate noi, care am publicat nuvela d-lui Cezar Petrescu. Altădată, cînd am *tipărit* în această revistă o bucată în adevăr plagiată, am denunțat plagiatul înfierîndu-l și dînd *denunțului* nostru o publicitate răspîndită, ca să reparăm cît mai bine greșala de a fi amăgit, involuntar, publicul și să pedepsim impertinența autorului plagiator față de noi.

Frumoasa nuvelă a d-lui Cezar Petrescu *nu* este plagiată. *Nu poate fi* plagiată, — *apriori.* După ce a apărut n-rul revistei noastre, în care era tipărită, un prieten al redacției ne-a spus că „Unchiul din America" parcă-i aduce aminte de ceva, de o bucată citită cîndva. Noi nu ne-am emoționat deloc. In literatura romînă, pe care, prin meseria noastră de scribi, o cunoaștem destul de bine, știam că nu există nimic, care să semene cu „Unchiul din America", iar în vre-o literatură străină era *imposibil* să fi găsit d. Cezar Petrescu mica *noastră* burghezie, cu felul ei de viață *particular,* sărăcia noastră și tribulațiile noastre în sărăcie, dăscălimea *noastră* și psihologia ei *specială,* tabloul unic al iarmaroacelor noastre, cu indiciile speciale celui dela Roman, de unde e d. Cezar Petrescu, — în sfîrșit viața, atmosfera și *stilul* atît de naționale, atît de *moldovenești* din „Unchiul din America".

Pagini de viață atît de în tradiția prozei moldovenești *nu puteau fi* decît originale.

Subiectul? Ah, „subiectul"! Ce soartă mai are și el în discuțiile noastre literare! „Artiștii" îi neagă orice importanță — căci totul e „arta" (d'aia sînt ei „artiști"), afară de cazul cînd poți

„da la cap" adversarului. Atunci subiectul capătă o importanță colosală — ca la „proști", ca la *illettrés.* Noi, care nu sîntem atît de suprafini, nu disprețuim subiectul. E și el ceva. Dar numai ceva. Căci nu-l confundăm cu „invenția". Altfel, Anna Karenin ar fi „plagiată" după... după toate romanele anterioare cu același subiect, și toate romanele posterioare cu același subiect — după toate romanele anterioare cu același subiect, inclusiv Anna Karenin.

Aceasta nu e o pledoarie în favoarea d-lui Cezar Petrescu, căci subiectul nuvelei sale, dacă seamănă, *la un moment dat,* cu subiectul nuvelei lui Maupassant, e totuși *altul.* In nuvela d-lui Cezar Petrescu e un „unchiu din America", dar rolul lui intervine tîrziu și secundar, și „unchiul din America" e juxtapus. — Viața bogată și variată, ca personagii, medii și situații din nuvela d-lui Cezar Petrescu, *rămîne* și dacă scoți pe „unchiul din America". Dar dacă scoți pe „unchiul din America" din nuvela lui Maupassant, nu mai rămîne *absolut nimic.* — D. Cezar Petrescu utilizează pe unchiu, numai ca o resursă, ca ceva care ar putea *îmbunătăți, la un moment dat,* starea căsniciei nouă a fetei lui Mogrea. Decepția tinerei căsnicii proectate putea să vină perfect, și cu efect asămănător în economia nuvelei, din *oricare* alt *désappointement.* La Maupassant *toată nuvela e „unchiul"* și, fără el, nu puteau rămînea nici două rînduri din nuvelă. — La Maupassant, dela 'nceput și până la sfîrșit e *așteptarea* unchiului din America. La d. Cezar Petrescu, tîrziu de tot, la urmă, cînd sărăcia post-războinică amenință căsnicia proectată, îi vine tatălui în gînd că ar fi bine ca fiică-sa să scrie unchiului din America s'o ajute. — La Maupassant, toate cele douăsprezece pagini mici sînt „unchiul din America". La d. Cezar Petrescu, din cele douăzeci și trei pagini mari de revistă (deci de trei ori mai mult decît la Maupassant) numai în trei e vorba de unchiu, dar și în ele nu numai de el. (Adversarii, „rezumînd" nuvela d-lui Cezar Petrescu, au stăruit copios și disproporțional asupra „unchiului" și au trecut, — tăcînd sau la unele pasagii rîcanind, — asupra restului, adică asupra însăși *creației* d-lui Cezar Petrescu — bună sau rea, liber oricine să creadă cum îl tae capul).

Dacă ar fi numai un unchiu bogat în America, n'ar putea fi vorba nici măcar despre vre-o influență inconștientă asupra d-lui Cezar Petrescu. Ce Dumnezeu, cine nu știe de „unchii din America"?

Dar „desnodămîntul" asemănător (deși în alte condiții) — întîlnirea unchiului pe neașteptate, sărac, scăpătat din prosperitatea care făgăduise mult, și ciuda împotriva lui că a înșelat speranțele — dovedesc că d. Cezar Petrescu a citit cîndva, ori a auzit dela cineva istoria cu unchiul și, printr'un fenomen atît de cunoscut și frecvent de „memorie falsă", istoria asta s'a amestecat în procesul de concepere a nuvelei sale. De aici și caracterul de juxtapunere al episodului cu „unchiul". Așa dar, dacă e ceva în clădirea d-lui Cezar Petrescu luat de aiurea, nu e nici materialul, nici stilul, nici dimensiunile, nici destinația edificiului. E numai un detaliu, o coloratură senzațională — care pe noi, s'o spunem drept

nici nu ne încîntă superlativ, căci dă unei bucăți profund umane și de o tonalitate estetic ternă, nu știm ce notă anecdotică. Fără influența inconștientă a istoriei cetită în Maupassant ori auzită dela cineva—și cu o decepție a familiei Mogrea provenită din ceva mai obișnuit în viață,—nuvela d-lui Cezar Petrescu și-ar fi păstrat mai bine caracterul ei umil-tragic.

Ne pare rău că cruciata pornită împotriva d-lui Cezar Petrescu producîndu-se cînd numărul de față al revistei era aproape gata, n'am avut putința să traducem nuvela lui Maupassant, pentruca cititorul să facă el însuși comparația,—ceiace ne-ar fi dispensat pe noi de discuția de mai sus.

Cititorul ar fi văzut puținul spațiu ocupat de „unchiul din America" și caracterul de juxtapunere al acestui unchiu—juxtapunere la micul roman din viața noastră de provincie, care e în realitate nuvela d-lui Cezar Petrescu. Cititorul ar fi văzut că, pentru deznodămînt care, într'o nuvelă, trebuie să fie, în adevăr, senzațional într'o măsură oarecare, d. Cezar Petrescu ar fi putut întrebuința orice altă speranță înșelată, de pildă o rudă îndepărtată, bogată și bolnavă, un bilet la o loterie care avea să se tragă atunci, sau mai știm ce. Dacă redacția ar fi băgat de seamă asemănarea acestui desnodămînt cu nuvela lui Maupasant, ar fi propus d-lui Cezar Petrescu să-și sacrifice din timp și, lăsînd nuvela,—adică tipurile și scenele din viață,—neschimbată, să introducă o *altă* speranță înșelată (Dacă autorul *acestor rînduri n'ar fi lipsit din Iași*, cînd s'a tipărit această nuvelă, poate ar fi propus această schimbare d-lui Cezar Petrescu).

Știm bine că dușmanii literari și politici ai d-lui Cezar Petrescu vor continua... La noi, se întrebuințează mijloace foarte ieftine în „discuțiile" literare. Învinuirea de plagiat e cea mai ieftină. L'a prins! L'a prinseră! Atîta știe cititorul vulgar—și criticii, siguri că acest cititor formează majoritatea publicului, cultivă cu ardoare această stare de suflet. Cine n'a fost la noi învinuit de plagiat? Și Caragiale, și Sadoveanu, și Brătescu-Voinești, și însuși Eminescu (Eminescu a fost plagiatorul lui Platen, Lenau, Heine. Un rege al plagiatului!)

Molière, marele „plagiator" spunea: „Je prends mon bien où je le trouve". In Franța, unde a rămas ceva din psihologia asta, se striga mai greu: plagiat! Un adversar literar și de idei al lui Anatole France, Michaut, a scris un volum despre împrumuturile marelui scriitor, dar nu a îndrăznit să-l facă hoț.

D. Cezar Petrescu, care a reușit prin talentul său remarcabil să-și facă un loc de frunte și deci invidiat în literatură; care, ca ziarist, atacă în dreapta și în stînga, iar ca „tradiționalist" în literatură ofensează multă lume necăjită—să fie sigur că nu va fi cruțat.

Dar cum Dumnezeu n'au simțit adversarii săi că nuvela, pentru care îl sfîrtică, conține pagini din cele mai prestigioase din literatura noastră în proză? Ei se laudă că au mai „descoperit" și alte delicte ale d-lui Cezar Petrescu. De ce n'au început campania cu unul din ele? Ori n'au avut încredere în caracterul delictuos al acelor delicte?

P. Nicanor & Co.

Recenzii

Ovid Densușianu, *Viața păstorească în Poesia noastră populară*, II, București, Casa Școalelor, 1923.

Intr'un număr anterior al acestei reviste am arătat noutatea pe care o aducea în mica noastră literatură de studii, asupra folklorului romînesc primul volum al lucrării d-lui Densușianu. Volumul de față întregește concluziile celui anterior, cercetînd poezia păstorească în raport cu cea haiducească și analizînd două dintre cele mai fericite inspirații ale păstorilor noștri, poeziile *Ciobănașul* și *Miorița*.

În timp ce în primul volum deosebirea dintre poezia păstorească și cea plugărească se făcea după unele criterii care, deși juste, sînt totuși—după cum am mai spus—foarte puțin sigure, de astă dată, autorul vorbind de împrumuturile pe care poezia haiducească le-a făcut dela cea păstorească este mai puțin hotărît (p. 16: „astăzi nu putem recunoaște totdeauna ce este împrumut de ce este autentic").

Interpretarea pe care o dă d. Densușianu *Mioriței*, sprijinită pe toate variantele cunoscute și cu ajutorul unei bogate documentații din poezia noastră populară ori a izvoarelvr istorice, cu toate că asupra unor detalii rămân mici îndoeli, este deplin convingătoare. După autor, *Miorița* a luat naștere în legătură cu transhumanța păstorilor din Ardeal în sudul Moldovei, de unde s'a răspîndit înspre nord în Moldova, Bucovina și Maramureș și înspre sud în Muntenia. In poezia aceasta în care predomină nota epică în prima jumătate iar în cealaltă notă lirică, se pot stabili mai multe straturi folklorice: peste tema inițială s'au suprapus elemente comune, cunoscute în literatura populară romînească și străină (de ex, episodul despre maica bătrînă). Modul în care se prezintă *Miorița* în variantele care au fost adunate în apendicele acestui volum (p. 123-161) ar arăta că nu poate avea o prea mare vechime. Autorul pune geneza baladei prin secolul XVI sau XVII. Trebue să admitem totuși—după cum crede și d. Densușianu—că motivul poeziei este mult mai vechiu decît aceste date.

Un mic capitol relevă imaginile păstorești în poezia populară, care dovedesc și ele viața păstorească din trecut.

Cîteva mici observații sînt necesare: să însemne oare *ortoman* numai „viteaz, puternic"? In Alecsandri, *Poesii populare*, în balada „Balaurul", *ortoman* se găsește alăturat de cuvîntul *viteaz* („cel viteaz de ortoman") iar într'un cîntec din colecția mea inedită, este alăturat de *voinic* („dragu-mi-i calul balan | și voinicul ortoman"). In *Miorița* este alăturat de versul „s'are oi mai multe".—Explicarea dată cuvîntului de Șăineanu (*Romania*, XXX (1901), p. 549 nota), că la început *ortoman* ori *tortoman* însemna = riche en troupeaux („dela turc. tori „troupeau)"

și că „din sfera pastorală termenul a trecut la haiduci, cu senzul de „vaillant, puissant" invers lui *chiorbur* la origină însemnînd „puissant" apoi „très riche", este puțin sigură, ca și acea dată de Hasdeu în *Istoria critică*, ed. 2-a, p. 260-1, dintr'un presupus cuvînt dac *artaman*. Senzurile însemnate de Hesychius la cuvîntul persian *arta*: „mare, luminos și viteaz", ne-ar duce mai degrabă la un etymon iranic. — Trebuesc rectificate: versurile citate din balada *Costea* (p. 28: „bolovani — pentru cîrlani | și opinci | pentru voinici", nu iarăși pentru cîrlani) și versul citat din Virgil, *Ecloga* X, 16 (p. 82: „Stant et oves circum (nostri nec poenitet illas), „în loc de „sunt et oves...").

Forma aleasă și elegantă, dă studiilor d-lui Densușianu un aspect mai puțin arid decît acel obișnuit în astfel de cercetări.

I. Șiadbei

* * *

Const. Graur, *Libertatea Presei*, București, ed. Adevărul 1923

Dl. C. Graur invitat, anul trecut să ție o conferință la cercul de studii al partidului țărănesc, despre libertatea presei, i-a publicat, conținutul în broșura de față. D-sa, unul din puținii noștri gazetari (în senzul occidental) remarcabili, a criticat cu o logică impecabilă, dezavantagele democratice pe care le-ar aduce un proect de lege, care ar înăspri sancțiunea delictelor de presă, deferind-o tribunalelor ordinare. Cu exemple copioase din istoria politică recentă a țării noastre și a altora străine, D-sa a arătat marele rol democratic al presei, contradicțiile la care se supune regimul actual restrîngîndu-i libertatea, necesitatea publicului de a-și formula doleanțele prin coloanele ziarelor — mijloc platonic de a protesta contra ilegalității. D-sa a arătat și de ce presa noastră e inferioară celei din străinătate sau inferioară pur și simplu. Întregim și noi cu cîteva observații cele spuse de d. C. Graur. Parafrazînd un dicton banal am putea spune că „fiecare țară are presa pe care o merită". Dacă artistul ori savantul, așa de independenți de sancțiunea succesului, tot sînt ținuți să facă concesii unui public oare care, închipuiți-vă ce-ar deveni gazetarul care ar ignora ce trebue să ofere publicului său.

Se scrie pentru un public dat și pentru o anumită mentalitate. Se poate obiecta că gazetarul, așa cum se întîmplă în marile țări democratice, — trebue să facă educația cetățenilor, să caute să-i ridice pînă la ei, nu să se scoboare pînă la dînșii. De acord. Dar cine să facă această educație? Gazetarii obișnuiți se recrutează, nu știu de ce, — de cîtva vreme sistemul s'a mai ameliorat, — din elementele cele mai mediocre ale societății. Cînd un elev nu mai poate trece clasa VI secundară, și dacă n'are însușiri practice, mai rămîne un refugiu: conservatorul ori gazetăria. Lumea se mefiază de jurnaliști — fiindcă gazetar e demult sinonim cu aventurier ori samsar, — și autoritatea morală a presei e nulă. Se exagerează atît în presă, dela evenimentele pasionale și pînă la cele politice, încît doza de credulitate a cetățenilor e demult secătuită. La noi se citesc gazetele din curiozitate mahalagească ori din plictiseală, în nici un caz din nevoe de orientare morală. Dar de acest lucru nu e vinovată presa, cum crede proectul de lege în chestie, ci moravurile. Dacă nu putem produce gazetari buni, aceasta înseamnă că debitul nostru de personalități inteligente și corecte e limitat și că alte cariere mai seducătoare atrag pe cei puțini buni. Dar, încăodată, de aceasta nu e vinovată presa. Se poate vedea atunci, cît de nesociologică e măsura, care crede că o să remedieze o astfel de stare de lucruri, prin trecerea jurisdicției delictelor de presă de la jurați la tribunalele ordinare. Se știe doar cît valorează măsurile

juridice care contrazic moravuri ori stări de opinie publică. Remediul e „poate" în altă parte, dar aceasta ne-ar duce prea departe.

Acestea și încă altele sînt reflecțiile pe care broșura bine gîndită a d-lui C. Graur — căreia i-am dori o răspîndire cît mai largă, le suggerează criticul.

M. Ralea

* * *

A. Poidebard, *Au Carrefour des Routes de Perse*, Paris, 1923.

Aceste amintiri de călătorie războinică pe podișul Iranului nu prezintă numai interesul unor note zilnice de campanie în Orientul depărtat; importanța lor informativă e mult mai mare decît pitorescul descrierii. Autorul, trimis cu o misiune specială în Caucaz de Marele Cartier francez, la începutul anului 1918, e nevoit, din cauza războiului din Balcani, să ocolească prin Marea Roșie, golful Persic și Mesopotamia. Ajuns la cartierul armatei engleze din Persia, află că nu poate trece mai departe: germanii, profitînd de încercuirea Romîniei și de prăbușirea frontului rusesc, au și ocupat Caucazul și se pregătesc să împingă pe Turci — aripa lor orientală, — pe drumul Indiilor. Urmează descrierea luptelor din Persia în vara și toamna lui 1918; înaintarea turco-germană a armatelor lui Von Kress și Nuri Pașa e oprită de dezastrul Împărățiilor Centrale. În primele luni ale anului 1919, Anglia e stăpînă pe porțile Orientului. Trimis din nou la Tiflis în Noemvrie 1920, D. Poidebard asistă la încercarea disperată de împotrivire a guvernului național georgian împotriva atacului sovietic dela Miază-Noapte și a presiunii kemaliste dela Miază-zi. Fără nici un sprijin din partea aliaților nehotărîți, Georgienii sînt lăsați pradă ofensivei bolșeviste: armata XI-a sovietică năvălește în Caucaz. Tratatul din Moscova (16 Martie 1921) și cel din Kars (21 Octomvrie 1921) statornicesc împărțirea teritoriului cucerit între Rusia lui Lenin și Turcia lui Mustafa Kemal. Aliații care s'au opus în 1920 la desființarea Poloniei n'au avut aceleași scrupule față de micile națiuni ale regiunii caucaziene: și totuși, fără împotrivirea Armenilor din 1918, ocuparea mai din vreme de Germani a regiunii petrolifere din Baku ar fi avut consecințe incalculabile.

Capitole de o bogată informațiune geografică arată însemnătatea hotărîtoare a regiunii de Nord-Vest a Persiei și a masivului caucazian pentru stăpînirea drumului Indiilor. Planul sovietic din 1921 a fost același ca și cel german din 1918; dar Turcia chemată la o viață nouă, va opune ofensivei aziatice a Rușilor idealul panturanismului — al unirei sub steagul *național turcesc* (care nu mai e al Islamului întreg) a celor 26 milioane de Turci din Asia Anterioară și Centrală. Prin bogățiile lor petrolifere (Mosul) importanța economică a acestor ținuturi nu e inferioară celei strategice. Pentru direcțiunile viitoare ale negoțului și ale politicei mondiale încrucișarea drumurilor Iranului rămîne un nod important de comunicații. Cetatea muntoasă a Caucazului, astăzi cași în trecut, străjuește porțile Asiei; lupta ce se va duce pentru stăpînirea ei va fi tot atît de crîncenă cași rivalitățile de veacuri pentru stăpînirea Bosforului și a Dardanelelor.

Nu știm în ce măsură e orientată lumea oficială din Romînia asupra problemei aziatice ce se deschide astăzi în toată amploarea ei pe țărmul opus al Mării Negre. Pentru marele public însă citirea cărții D-lui Poidebard poate aduce neprețuite foloase. Orizontul politic al țării nu-l îngrădesc numai Nistrul și Tisa; nimic din ce se întîmplă în Răsăritul apropiat nu ne poate fi străin. O cunoaștere mai serioasă, mai amănunțită ale celor ce se petrec în pragul Asiei Centrale ne va da pregătirea pe care o cer împrejurările nesigure ale viitorului și însemnătatea crescîndă ale vechilor drumuri de negoț chemate la o nouă viață.

G. I. Brătianu.

* * *

Domenico Russo, *Mussolini et le Fascisme*, Plon, Paris, 5 frs.

Mussolini a ajuns un tip legendar. Figura sa metalică, împrăștiată cu profusiune, a devenit ornament popular. Biografia dictatorului, desvelită indiscret până la ultimele detalii, face subiect inepuisabil de cronici și conversațiuni. Mișcarea fascistă, stăpână de cîteva vreme a Italiei și-a mărturisit toate scopurile. Lumea cunoaște că afară de o atmosferă mai sobră și activă, ea nu a adus alta decît orientarea fermă a năzuințelor populare spre șovinism și expansiune. Iată dece n'am priceput nici odată dece izvorește o întreagă literatură din frămîntarea italiană, fără însemnătate pentru organizarea lumii. Volumele apar unul după altul și se aseamănă ca rezumatele impersonale ale aceleași opere. Până cînd și metoda este identică, căci nu poate fi bună decît aceea care, oprindu-se asupra situației italiene, se cantonează în studiul exclusiv al istoriei locale. Fascismul a fost determinat fără șovăială de turburările din Italia și își datorește, mai ales, rapida biruință virtuților de șef ale conducătorului său. El este deaceia italian și putea fi botezat și altfel sau putea să nu fie botezat deloc căci ar fi existat ori cum s'ar fi chemat, lung și inelegant: Rezistența burgheziei vii și încă puternice la atacurile dezorientate ale comunismului importat.

Lucrarea, de care ne ocupăm, face parte din colecția „Les problèmes d'aujourd'hui" publicată sub direcția lui A. de Tarde și din care au apărut până acum cîteva volume cu interes real pentru preocupările politicei franceze. Ea este o înregistrare obiectivă și vioaie a evenimentelor din Italia. Pulsul mișcărilor violente din peninsula latină a fost prea febril ca să nu poată da oricărei cărți un ritm activ și antrenant. La început este înfățișată starea dubioasă în care se găsea Italia în ziua intrării în război, căci pregătirea ascunsă a războiului și declararea conflictului cu Austria, după un șir întreg de tentative cu aceasta deșteptase nădejdile pacifice ale populației; deasemenea influența personală a oamenilor politici partizani ai neutralității au contribuit nemăsurat la nemulțumirea adîncă a țărei față de rezultatele războiului și la dezorientarea demoralizată a națiunii

Formarea partidului populist și succesul său considerabil formează obiectul altui capitol. Autorul crede că deși această puternică formațiune ar fi eliminat echivocul pe care era fundat din punct de vedere național ar fi putut schimba hotărîrilor situația politică a Italiei. Apoi, vin turburările roșii, sfărîmarea autorității guvernelor, criza industrială și economică și o biografie a lui Mussolini. E poate de reținut, ca o notă permanentă în psihologia oricărui șef cu relief, preocuparea cabotină pentru efectele publice a lui Mussolini. Două anecdote: Intr'o zi Mussolini socialist vorbi greviștilor din Forli. Discursul său masiv și tunător sfîrși cu dilema: „Să reintrăm în uzine sau să realizăm imediat revoluția". Sînt sigur că Mussolini a fost surprins; dar a răspuns: „foarte bine" și a dat întîlnire pentru a doua zi la 4 într'o grădină publică. Greviștii înveninați și cu arme așteptau a doua zi în grup compact comanda agitatorului.

Pășind în fruntea lor, rece și cadențat, Mussolini porni spre gară dar în drum se auziră ropote de cai apoi strigăte multe și disperate; „Cavaleria"! Mulțimea se împrăștie fără urmă, numai Mussolini, tînăr dar oțelit, încremenit sfidător dominînd piața publică. Trecuse o trăsură. Am o drăcească înclinare să cred că vizitiul a făcut șagalnic cu ochiul dictatorului.

In preajma războiului, Mussolini era șeful autoritar al oficiosului socialist; dar convertit subit, el publică cîteva articole entuziaste pentru intrarea în acțiune. In vinele sale clocotea sînge garibaldian. Fiind chemat la o judecată sumară care avea să ducă la excluderea din

partid, Mussolini fu întîmpinat de o invincibilă ostilitate. Exasperat de
dese întreruperi, lovi cu pumnul în masă și cioburile unei sticle îi în-
sîngerară mîna, Dar n'a clintit. Ridicînd brațul peste mulțime, rosti a-
menințător și profetic: „Mă izgoniți, dar peste 4 ani veți fi supușii mei"
și din degetul arătător îi picurau broboane mari de sînge.

Cartea înregistrează apoi, fidel și incolor, faptele de conducere
ale guvernului fascist. Ca material informativ lucrarea e apreciabilă,
păcat că nu adaugă o părere critică și o cercetare cu orientări so-
ciologice.

Const. Vișoianu.

* * *

René Lalou: *Histoire dela litterature française contemporaine* (1870 à nos jours). Crès, ed., Paris 1922.

E cunoscută vilva pe care un critic francez, F. Vanderem, a stîr-
nit-o în jurul chestiunei manualelor de istorie literară. Acest autor,
reproșa tratatelor clasice – Brunetière, Faguet, Lanson, – că omiteau o
bună parte din autorii contemporani, iar din cei mai vechi, pe toți acei
care se îndepărtau – prin vre'un libertinaj oarecare, dela regulele aca-
demice consacrate. Dintre cei mai vechi Baudelaire, Verlaine, Gerard
de Nerval, Rimbaud, dacă nu erau ignorați cu desăvîrșire, atunci abia
erau menționați. Din cei mai noui lipsesc: Villiers de l'Isle Adam, O.
Mirbeau, Barbey D'Aurevilly, Romain Rolland, Jules Renard etc. etc.
Vrînd să umple această lacună, D-l R. Lalou a scris o istorie a lite-
raturei franceze celei mai noui, dela 1870 până astăzi. Concepută în-
tr'o metodă liberă, departe de pedantism profesoral ori de ex-
clusivism universitar, scrisă cu talent și cu gust, această lucrare nu e
numai un minunat repertoriu de informație, care cuprinde și analizează
tot ce s'a scris în Franța dela Zola pânăla Marcel Proust, Jean Coc-
teau ori Paul Morand, dar prezintă și pătrunzătoare pagini de critică
literară. Ceeace aduce însă mai nou și mai remarcabil în judecarea
literaturii, e un punct nou de vedere, acela pe care-l conține „la cri-
tique du métier" Autorul e în curent cu opiniile cenaclurilor și cu
judecata pe care o au artiștii înșuși despre camarazii lor: punct de
vedere reflectînd cîte-odată o exagerată subiectivitate, de cele mai
multe ori însă prețios.

Volumul se termină cu o tablă bibliografică și cu un util index.

M. Ralea.

* * *

Lubor Niederle. *Manuel de l'antiquité slave*, Tome I-er: L'histoire, Paris, Champion, 1923.

Lucrările autorului publicate în limba cehă „Antichități slave" (3 volume) și „Viața vechilor slavi" (4 volume) erau pentru toți acei care nu cunosc această limbă, literă moartă. Din această cauză, rezumatul concluziilor din ultimele două decenii privitoare la istoria Slavilor pe care autorul il dă în acest manual este mai mult decît binevenit, istoria Slavilor până în secolul X, fiind istoria jumătății orientale a Europei unde destinul a format și poporul romînesc.

Prima parte din acest manual, care va avea și un al doilea volum, pe lîngă rezumarea lucrării despre „Antichități slave" cuprinde și materia volumului inedit despre „Slavii orientali". Autorul declară tot odată că importante părți au fost refăcute, iar materialul a fost sporit sau corectat.

Vom releva aici numai chestiunile care ating istoria noastră or acele asupra cărora sînt controverse.

Autorul crede că primele înaintări ale Slavilor spre Dunăre, din patria lor primitivă de la nord de Carpați, s'au făcut în grupe mici înainte de al V-lea secol. Argumentele sale sînt aproape identice cu acele aduse de Schafarik în *Slov. star.*, cu un secol în urmă. Unele sînt numai deducții *a priori*, altele argumente de natură istorică (pentru sec. III; căci pentru timpul anterior insuși autorul spune la p. 55-56: „aucune de ces relations ne fournit une preuve sûre de la présence des Slaves sur le Danube aux II-e et I-er siècles."); iar altele sînt furnizate de toponimie (pentru sec. I și II). Aceste argumente din urmă, ca și cele apriorice ori istorice, sînt însă aproape toate contestabile.

Stabilind împotriva partizanilor autochtonismului Slavilor la Dunăre că Illyrii, Thracii, Romanii, Sarmații, Galii și celelalte popoare care au locuit regiunile dunărene și balcanice, n'au nimic comun cu Slavii, autorul a spus că și limbile vorbite de aceste popoare erau „tout à fait differentes de la leur" (p. 17). Iar acele nume care se apropie de o formă slavă, de exemplu în Banat, dovedesc cu siguranță că provin numai dela Slavii care ființau în secolii I–IV p. Chr. în acele locuri.—In afară de faptul că autochtonii țărilor dunărene făceau și ei parte din grupul *satem*, este demult stabilit raportul strîns dintre limbile thracă, slavă și irană (cf. P. Kretschmer, *Einleitung in die Geschichte der griech. Sprache*, 1896, p. 229). Insuși d. Niederle recunoaște în alt loc (contrazicîndu-se) despre Thraci, în special despre Daci, următoarele: „D'autres raisons d'ailleurs nous obligent à chercher l'habitat primitif des Thraces bien au nord de leur résidence historique, à savoir sur la rive gauche du Danube, dans le large entonnoir qu'entourent les Carpathes et sur les Carpathes mêmes, dont les chaines et les sommets n'ont pas en général des noms slaves (Carpathes, Beskides, Fatra, Matra, Tatra, Magura), et où il habitait encore du temps des Romains une population appelée les Daces qui a été la voisine préhistorique des Slaves. Ce voisinage ressort de quelques concordances frappantes dans les langues des deux peuples, comme, par exemple, la terminaison *ava*, commune aux noms des fleuves tant en territoire slave qu'en territoire dacien", (p. 172). In acest caz, cele cîteva nume topice, care după autor „au vizibil caracterul slav", mai pot proba indiscutabil prezența slavilor? Intreaga chestiune ar merita să fie reluată și lămurită cu ajutorul datelor mărunte, însă sigure, pe care le-a dobîndit știința în ultimii ani. Ar fi de dorit ca investigațiile toponimice, altădată simple chestiuni de apreciere, să nu se mai conformeze vorbelor ironice ale lui Miklosich: cu bună voință poate cineva fără multă pătrundere să slavizeze chiar Mekka și Medina" (*Die slav. Ortsnamen aus Appellativen*, în Denkschrift der Wien. Akad., XXI, 1872, p. 77).

Printre triburile slave din Macedonia autorul pune pe *Sagoudatoi* (p. 106: „de qui le nom est d'origine inconnue" și pe *Rynchinoi* (p. 106: „sur la rivière Rynchios, que l'on n'a pas encore réussi à identifier") dela vestul Salonicului, deși numele din urmă apare compus și sub forma *Vlachorechinoi* (cf. Tomaschek, *Zur Kunde der Haemus Halbinsel*, p. 43).

Asupra trecerii Slavilor la sudul Dunării, autorul dă acum mai puțină importanță mărturiei geografului Moise de Khorene (p. 59–60), decît acea pe care i-o acordase altădată (cf. *Archiv f. slav. Phil.*, XXV, p. 307).—Toate teoriile lui J. Peisker, atît acea privitoare la patria primitivă a Slavilor precum și cea asupra raporturilor vechi dintre Slavi și Turco-Tatari, sînt înlăturate—și cu multă dreptate—în diferite locuri ale acestui volum. Deasemenea și recenta teorie a lui Peisker despre origina turco-tatară a păstorilor romîni, nu-i după d. Niederle decît

„une thèse évidemment outrancière" (p. 70). Părerea sa asupra formării poporului romîn este foarte apropiată de teoria lui D. Onciul (cf. p. 69–70).

Pe lîngă reveniri cerute de divizarea materiei în trei capitole speciale asupra Slavilor meridionali, vestici și orientali, sînt unele totuși care se puteau evita (de ex., despre *Cronica de Kiev*, p. 2: „une sorte d'acte de baptême de la nation slave"; despre scrisorile lui Alexandru, p. 3 și 45; Sf. Pavel și creștinarea Croaților, p. 17 și 44, etc., etc.). Observăm apoi că s'a păstrat și în limba franceză genetivul ceh al numelui Onciul (p. 70) și s'a tipărit greșit numele lui Hehn, autorul cărții *Kulturpflanzen und Haustiere* (p. 185).

Ca introducere în slavistică și orientare asupra chestiunilor desbătute cu aprindere și astăzi de specialiști, credem că lucrarea aceasta este cea mai indicată.

Ioan Șiadbei

* * *

G. Dumas: *Traité de Psychologie*, tome I, 964 p., Alcan, Paris 1923.

Munca științifică franceză se deosebea, înainte de războiu, de cea germană, mai ales prin lipsa ei de organizare colectivă. In timp ce peste Rin, instituțiile publice, centrele de documentație și asociațiile științifice, grupau toate forțele naționale într'o colaborare care asigura continuitatea efortului, în Franța individualistă până și în cercetarea științifică, și poate mai ales acolo, investigațiile se produceau izolat și contradictoriu.

Se făcea prea multă polemică între cele cîteva monografii care apăreau, dispărau, ici și colo, de cîteva ori pe an. De cele mai multe ori autorii se suspectau sau se ignorau. Nici o colaborare, nici o continuitate. „L'union sacrée" a războiului, care a produs solidaritatea națională în fața inamicului, pare să se fi perpetuat și după încheerea păcii. Au apărut în epoca post-belică, la Paris o mulțime de biblioteci, de centre de documentație, de colecții științifice care știu să unească într'o strînsă cooperație eforturile izolate.

Din aceiași stare de spirit face parte și monumentalul „Traité" întreprins de profesorul dela Sorbona G. Dumas, cu ajutorul tuturor psihologilor francezi. Mai înainte, Franța era patria monografiilor—acelea ale lui Ribot sînt o dovadă—, în timp ce Germania era patria manualelor de ansamblu, al „Grundriss"-urilor de tot felul.

In acest manual fiecare specialist a scris capitolul în care e mai familiarizat, utilizînd toată bibliografia și tratînd toate curentele naționale și străine cu o perfectă obiectivitate.

Logicianul A. Lalande epuizează—se poate zice—, într'un capitol introductiv problema „metodelor psihologiei". Se analizează acolo toate metodele, dela „behaviorismul" american, pânăla metoda neo-introspecționistă dela Würzbrig. Biologii și fiziologii Rabaud, Lapicque, Langlois, Wallon, tratează fiziologia nervoasă și evoluția biologică a conștiinței. Senzațiile ocupă un capitol scris de B. Bourdon, cunoscut prin cercetările sale asupra percepției vizuale a spațiului. Stările afective formează preocupărele unor G. Dumas și Dugas. Primul mai scrie și capitole despre asociații, expresia emoțiunilor, orientația și echilibrul, risul. In fine H. Pieron tratează memoria, iar Revault d'Allonnes atenția. Volumul se închee cu articolul lui P. Janet asupra „tensiunei psihologice și oscilațiilor sale", în care ilustrul psiholog și psihiatru, își expune teoriile sale ingenioase, subtile și profund originale, care au format obiectul cercetărilor sale în ultimii zece ani și care n'au fost publicate nicăeri, până acum.

Așa cum se prezintă acest prim tom,—al doilea trebue să apară în cursul acestei toamne—, constitue un excelent instrument de muncă științifică. El poate fi comparat tratatului colectiv de istorie a lui Lavisse et Rambaud ori minunatei colecții „Année Sociologique". I s'ar putea obiecta, până la un punct, lipsa de unitate, materialul fiind prelucrat după diferite concepții și diferite metode. Acest inconvenient e compensat însă prin avantajul pe care-l prezintă diversitatea și pluralitatea punctelor de vedere, mai instructive decît uniformitatea unilaterală a unui spirit prea sistematic.

M. Ralea.

* * *

Almanahul ziarelor „Adevărul" și „Dimineața" pe anul 1924, București, Prețul 20 lei.

Almanahul e o carte tristă. Intr'însul găsești o dare-de-samă aproape zi cu zi a evenimentelor din anul care a trecut,—o trecere în revistă a timpului pierdut pentru totdeauna. Dar almanahul aduce și toi cu lunile anului viitor—luni care vor veni și vor trece, cași cele din anul trecut, cași cele din alți ani, cam cu aceleași dureri și bucurii, sau și mai rău—intr'o monotonă uniformitate. Almanahul are în dreptul fiecărei luni o pagină albă. Ce vom nota pe dînsa? In zădar autorii almanahurilor pun pe fiecare filă cîte-o glumă sau o caricatură veselă. Tristețea înaintea timpului irosit în zădar și în fața zilelor, pline de strania enigmă a viitorului—ne cuprinde și 'n anul acesta, răsfoind paginile calendarului ziarelor „Adevărul" și „Dimineața".

Acest almanah, după primele momente de sentimentalism, ne pune la îndămînă o mulțime de date foarte necesare în *clipele* de realism practic. Găsim informații asupra țării noastre, cași asupra țărilor străine—refăcute după războiu din temelii. Apoi almanahul ne oferă un bogat material călăuzitor în viața de afaceri,—pe lîngă articole bune asupra evenimentelor, care au preocupat lumea în anul trecut și care o preocupă încă. Remarcăm, în această privință, articolele d-lor Eug. Filotti și Dem. Teodorescu. Almanahul mai cuprinde remarcabile bucăți literare, semnate de d. M. Sadoveanu, G. Galaction, etc..

Almanahul vorbește și despre „Adevărul artistic și literar" și, în această chestie, ne vom permite o remarcă. In jurul acestui ziar, —spun autorii almanahului,—„s'au grupat toți ce are intelectualitatea mai de samă, începînd cu savantul istoric Iorga, ale cărui pagini sînt cu lăcomie gustate de toți cei care înțeleg să unească frumosul cu utilul. Apoi vin: I. Slavici, Mihail Sadoveanu, I. Agîrbiceanu, G. Galaction", etc.. Urmează vre-o douăzeci de nume. Direcția almanahului îi imparte deci pe colaboratorii „Adevărului literar" în două grupe: 1) deoparte „savantul istoric Iorga, ale cărui pagini sînt cu lăcomie gustate"... și 2) de cealaltă parte sau „apoi", cum se exprimă autorii, ceilalți scriitori care colaborează la „Adevărul literar". E prea-prea! Același entuziasm deplasat se observă și la cronicarul dramatic al almanahului, înlemnit de admirație în fața operelor... teatrale ale d-lui Iorga, care—în „Doamna lui Eremia" (nume predestinat)—„crează tipuri minunate și are pagini de un tragic ...shakespearian"... ca să nu mai vorbim de „omul care *ni* trebue". E și mai și..

Altfel, almanahul instruește și distrează. Il recomandăm cu căldură cetitorilor noștri.

M. Sevastos

Revista Revistelor

Transilvania (Oct.—Dec. 1923 No. 10-12) conține o încercare remarcabilă despre *Influența lui Schopenhauer asupra lui Eminescu* datorită d-lui Dr. Vasile Gherasim, care în anul trecut a publicat în *Convorbiri Literare* tabloul genealogic al familiei Eminovici. Autorului i-au lipsit multe date biografice aflate după lucrarea lui I. Scurtu și n'a utilizat scrierile d-lor *I. Negruzzi, Rădulescu-Pogoneanu, Sanielevici* și *Ibrăileanu* atingătoare de subiectul pe care-l tratează. Adjectivul *schopenhaurian* care abundă pe toate paginile nu este deloc justificat, ca derivat dela numele marelui filozof.

Revista vremii, No. 17, Dec. Dl. Camil Petrescu, care se întîmplă să fie în acelaș timp poet și critic literar, luptă de obicei pe două fronturi. Cu o față a talentului său, d-sa își face drum, netezind concurențele și punîndu-se în valoare, cu cealaltă crează. Irod ucisese, intr'o noapte de teroare, nu știu cîte mii de copii, ca să suprime un rival prezumat, care nu avea nici măcar defectul de a fi candidat la vre'un premiu academic. Dl. Camil Petrescu, ținînd seamă—c'est à lui rendre justice—de toată îndulcirea pe care civilizația a adus-o moravurilor, nu face decît să-și suprime camarazii întru literatură. Anul trecut d-sa a pornit o strașnică filipică contra poetului A. Philippide.

Pornind ca dela o axiomă dela constatarea că poezia n'are nimic comun cu frumusețea imaginilor, cu o ștersătură de condei d-sa a suprimat pe Philippide din literatura romînească. Comod și simplu. In Nr. acesta, ocupîndu-se de dl. Demostene Botez, poet de o natură complect deosebită de aceia a lui Philippide, d-sa îi reproșează, știți ce? Tot frumusețea imaginilor. Trebue să recunoaștem că „qualité maîtresse" a criticei d-lui C. Petrescu nu e imaginația. D-sa mai reproșează d-lui Demostene Botez contradicția și lipsa de unitate în imagini. Auzisem de contradicție în știință și în logică; în poezie e întîia oară cînd auzim. Cu acest comod criteriu, d. C. Petrescu poate da afară din literatură nu numai poeții romîni dar și pe Hugo, Leopardi, Verlaine, într'un cuvînt, pe toată lumea. „Enfin seul!" Recomandăm, criticului, lectura cărții lui Ribot „Logique affective", din care va învăța că în logica afectivă nu poate exista contradicție. Dar ceiace produce în adevăr desfătare, e afirmația d-lui Petrescu că Demostene Botez n'are emoție. Sinceritate candidă sau o *anumită* comprehensiune (atențiune: e vorba de un eufemism)? Dacă era abil în strategia sa, dl. C. Petrescu ar fi putut reproșa orice lui Dem. Botez decît lipsa de emoție. Dacă ceva e necontestat în talentul acestui poet, e apoi tocmai abundența emoției.

Dar la urma urmei care e utilitatea discuției cu o *astfel* de critică? Nu prea credem nici noi în ea. O facem cîteodată din impulziuni altruiste: știm că face mare plăcere oamenilor să se vorbească din cînd în cînd de ei.

Chaosul German

Celace se petrece în Germania e greu de lămurit, nu numai pentru străini dar chiar pentru Germani. Faţada încă solidă a Reichului, armatura aproape intactă a instituţiilor, persistenţa obiceiurilor, gesturile învăţate, continuarea într'o naţie disciplinată a unei vieţi cotidiane quasi normale şi în fine instinctul conservării care opreşte în anumite limite hotăririle primejdioase, au darul de a produce iluzie.

Maşinăria funcţionează încă. Germania învinsă menţine, cum poate, puternica administraţie prusiană, organizaţia ingenioasă şi complexă a industriei sale, rusajele instituţiilor munciloreşti şi sociale; dar administraţia mişună de paraziţi, industria devine un stat în stat şi organizaţia muncii, protecţia braţelor ce nu au de lucru.

Germania are o constituţie ce supravieţueşte unor violări în fiecare zi mai grave, un Reichstag ce nu se reuneşte decît pentru a-şi constata neputinţa, partide ce se agită şi se combat în vid, un sistem federal reunind două zeci de state, din care unul e rebel imperiului şi altul ocupat ca o provincie cucerită, în fine o armată a cărei şefi nu se ştie de cine vor asculta.

Trenurile circulă în număr redus, dar sosesc şi pornesc la timp, băncile sînt deschise trei ceasuri pe zi, magazinele nu vînd aproape nimic dar sînt pline de marfă, ţăranii ung cu unt roţile căruţelor, consimţind totuşi să vină din cînd în cînd pe pieţele marelor oraşe, dintre trei muncitori doi şomează pe cînd unul se duce încă la fabrică, teatrele şi localurile de plăcere sînt pline de o clientelă instanecată şi avidă, ce caută să transforme în plăceri imediate miliardele în hîrtie, care nu vor valora nimic mîni.

Starea de spirit a Germanilor e simplă de definit. Pentru orăşenii ce nu au mîncat e foamea, mînia surdă şi frica. Pentru cei care au mîncat azi, dar nu vor mînca mîni, e numai frica. Pentru cei ce au prea mult de mîncat e încă frica, ce cîteodată devine panică. Aceştia îngrămădesc în fiecare zi în limuzină pachete, titluri, bijuterii şi trec pe furiş frontiera daneză sau poloneză.

Frica, foamea, rancuna fără obiect precis, descurajarea, apatia: iată starea de spirit a marelor oraşe. Dincolo de ele, se întind pădurile de brad şi cîmpiile cu cartofi, satele înarmate cu mitraliere şi ţăranii. Aceştia sînt treizeci de milioane. Ei nu fac politică şi sînt hotărîţi să-şi apere avutul.

Uniunea sacră contra străinului, mişcare separatistă, elanul masselor spre revoluţie, toate acestea sînt de eri, ele presupun forţă, credinţă, cohesiune şi acestea nu mai există. Să nu ne lăsăm înşelaţi de tonul presei naţionaliste. Dacă în toate clasele ura împotriva Franţei e vie, pentru moment ea nu e raţională nici activă.

Credinţa caşi conştiinţa scopului apropiat, lipsesc. Separatismul Bavariei nu e decît o tactică provizorie, pentru a obţinea heghemonia în Reich. Comunismul politic e neputincios, socialismul discreditat. Organizaţiile sindicale sînt divizate şi Germania e fără îndoială, naţia cea mai puţin revoluţionară din lume.

Spiritul german e individualist-non conformist, anarhist adică contrar spiritului revoluţionar. Germania a inventat protestantismul, kantismul, atîtea secte religioase şi filozofice, ea a făcut din marxismul evreesc o organizaţie de mici burghezi. Ea ştie să tulbure şi să strice unirea conştiinţelor, dar nu să grupeze mulţimile, să răstoarne tronurile şi să transfigureze instituţiile.

Intre anarhismul congenital al poporului german şi acceptarea militarismului şi etatismului prusian, nu e contradicţie, ci legătură dela cauză la efect. Fiindcă Germanii nu au legătură morală şi credinţi comune, ei au nevoe de o disciplină impusă şi de un corset de fer. Indată ce această constringere lipseşte, naţia se dizolvă în concurenţa intereselor, până ce apare un „om à poigne" care impune din nou ordinea materialului omenesc.

Nouă zeci la sută dintre Germani sînt de pe acum gata să se încline în faţa oricui ar avea îndrăzneala să ia puterea, oricare ar fi dictatorul şi ori de unde ar veni el. Dar candidaţii la dictatură hezită.

Ei au teamă de ziua de mîni şi nu au credinţă în ei înşişi, de aceia poporul nu crede în ei.

Dacă Germanii, luaţi colectiv, acceptă ca o evanghelie doctrina oficială a politicianilor, istoricilor şi propagandiştilor lor, în particular, cînd nu sînt politiciani de meserie sau militari, vorbesc astfel: „Nu mai credem în niciun guvern german. Am fost înşelaţi de toate cîte s'au succedat dela 1914. Dacă acceptăm pe acel care va veni, nu vom plăti un pfenig impozite, decît constrînşi. Şi d. Cuno ne-a învăţat chiar, cum cineva se poate sustrage constringerii. Germania nu poate fi salvată, decît printr'un guvern pur subt controlul internaţional".

Cea mai mare parte din Germani acceptă dinainte chiar cele mai riguroase condiţii, ocupaţia prelungită a Ruhrului, predominanţa controlului francez, necerînd altceva decît siguranţa, reluarea schimbului şi cu orice preţ, ordinea.

(Marcel Ray. *L'Europe nouvelle*, No. 45).

Eventualităţi franco-germane

Criza deschisă în ziua de 23 Noembrie prin votul Reichstagului se prelungeşte, fără ca să fie posibil de prevăzut cine va lua locul lui Stresemann. Ideia de a face apel la Albert a fost înlăturată şi azi se vorbeşte de leaderul sindicatelor creştine Stegerwald, mîni poate de un nou guvern Stresemann. In orice caz, după o săptămînă de tratative, două rezultate sînt cîştigate: 1) guvernul care va lua puterea va trebui să-şi asigure neutralitatea binevoitoare a partidelor de extrema dreaptă; 2) îndărătul cancelarului, oricare ar fi el, adevăratul stăpîn al Reichului va fi generalul von Seekt, şeful Reichswerului şi prin legea de asediu, al întregii administraţii germane. Aceasta înseamnă, pentru Francezi, o accentuare a rezistenţii faţă de tratat, căci ceasul oamenilor, care ar fi putut face onoare angajamentelor contractate de cătră Germania, a trecut. După eliminarea socialiştilor, urmează acum acea a democraţilor. Centrul, în adevăr, a înştiinţat pe prezidentul Ebert că ar accepta să facă parte numai dintr'un minister în care democraţii vor fi excluşi, unde ar figura însă populiştii bavarezi. Politica lui von Kahr triumfă şi cuvîntul ei de ordine e de a şterge orice urmă din opera, a cărei bază s'a pus la Weimar, prin restaurarea Reichului bismarckian.

In celace priveşte controlul cerut de aliaţi, el va fi desigur refuzat de viitorul guvern ca imposibil şi inutil, iar consemnul dat industriaşilor din Essen şi bancherilor din Colonia nu va fi fără îndoială invitaţia de a colabora loial cu Francezii. In locul rezistenţii pasive, aceştia vor întîmpina o opoziţie discretă, ce va avea ca rezultat diminuarea valorii economice a gajului rhenan. Mişcarea spre dreapta care se observă în Germania, Franţa nu o poate opri şi nici o ripostă nu apare posibilă. Instalată în Rhenania şi în Ruhr, ea nu are dece să se teamă, dar orice ar încerca pentru a-şi ameliora poziţia sau a-şi dezvolta avantajele, ar necesita eforturi, pe care situaţia ei financiară nu le permite. In starea de echilibru instabil în care se află, cea mai mică criză ar antrena francul pe o pantă, unde el ar fi greu de reţinut.

Franţa pare a urmări, lucru nu poate fi pus la îndoială, separarea integrală a Rhenaniei şi a Reichului ca preludiu al unei mai complexe desmembrări. Ameninţarea e destul de serioasă pentru a da de reflectat la Berlin şi la München, ea însă se va ciocni de opoziţia hotărîtă a Angliei şi Italiei, dacă scopurile Franţei precizîndu-se, ar face să apară unele posibilităţi de succes.

Riscul e în acest caz prea mare pentru dînsa şi scopul pe care ea trebue în primul rînd să caute să-l

atingă, e un aranjament cu aliaţii. Nimic nu dovedeşte însă, că acesta e realizabil şi că ocazia supremă pentru înfăptuirea lui nu a trecut; e posibil dimpotrivă, ca a doua zi după alegerile engleze dezacordul între aliaţi să se afirme cu mai multă tărie. E o raţiune mai mult ca guvernul francez să prepare un program adoptat realităţilor germane de astăzi.

(L. Weis. *Revue mondiale*, Dec.)

Paul Bourget critic.

La începutul unei cariere ce poate fi în adevăr numită surprinzătoare, Bourget nu avea certitudinile la care a parvenit astăzi. Totuşi „Les essais de psychologie contemporaine" proclamau deja, dacă nu prin textul şi litera dar desigur prin spiritul lor, acea neliniște a gîndirii, care e dovada unei inteligenţi ce rămîne pururi nesatisfăcută.

„Les essais" constitue poate aportul cel mai decisiv pe care critica literară l'a făcut de la Sainte Beuve încoace. Fără îndoială, Barbey d'Aurevilly e adesea strălucitor ca spirit şi elan combativ, saloanele lui Baudelaire au o subtilitate ascuţită, Anatole France e de o graţie suplă şi perfidă, Lemaître e luminos şi felin, Charles Morice sacerdotal şi nobil. Dar nici o operă nu ne procură într'un grad egal, cu a lui Bourget analize exacte, definiţii perfecte şi decisive indicaţii terapeutice.

Dictată de instinctul moral, ea împrumută ştiinţei ceia ce e esenţial în metodele sale şi e completă, findcă nu numai face constatarea unei maladii, dar ne dă indicaţii şi asupra remediului. Deterministă la bază, nu importă dacă această operă sfârşeşte prin voluntarism, căci acestui determinism ea datoreşte mîndria sigură şi acea înaltă justeţă, care o fac să semene în acelaşi timp cu un buletin critic şi cu discursul unui predicator.

Societatea franceză suferea după războiul din 1870 de diferite rele sau mai bine spus de nu ştiu ce neputinţă, ce rezultă dintr'un dezechilibru profund între voinţa secretă şi actele sale.

Neputinţă de a iubi la Baudelaire, neputinţă de a se abandona adevărului la Renan, neputinţă de a trăi la Flaubert, pretutindeni deficienţi ale inimii, gîndirii sau voinţii.

„Le essais de psychologie contemporaine" au avut ambiţia de a defini această tulburare instilată contemporanilor de operele unui Amiel, Stendhal, Baudelaire sau Renan.

Bourget a pus în analizele lui o probitate solidă şi o sinceritate care a mers uneori până la complezenţă. El a ascultat mult timp ecoul timpului său, după cum un intern ascultă în nopţile de insomnie suspinele bolnavilor în sala unui spital. Observînd apoi cîţiva pacienţi mai grav atinşi, el s'a apropiat de ei, făcînd diagnosticul suferinţei secolului. Auguste Comte şi Taine îi transmiseseră metodele lor şi cu armele acestea el a putut pătrunde în ruina reuşită a unei epoci.

*Fără a avea nimic din graţiile frivole ale impresionismului, nici din temerităţile dogmatismului, opera lui Bourget aparţine criticei filozofice. In „Les Essais" ea împrumută psihologiei şi mai ales logicei. Mai tîrziu în „Pages de critique et de doctrine" şi în „Nouvelles pages" ea va cere metafizicei, eticei şi teologiei directive mai ferme şi o lumină mai aspră.

Totuşi metoda s'a modificat puţin. Bourget a rămas totodeauna un clinician şi numai odată cu vrista acesta a fost dublat de un terapeut.

(Gustave Louis Tautain. *Le Monde Nouveau*, Noembre).

Chimia în ştiinţa lecuirii

Timp îndelungat, arta de a vindeca nu utiliza decît produse minerale, vegetale şi animale. Chimia, destul de rudimentară nu făcuse decît să transforme acestea minerale în săruri. Şi nu a mers mai departe. Se făceau diverse amestecuri şi se bănuiau în ele virtuţile curative. Caracterul terapeutic al fiecărei unităţi dispărea.

Prima operă a chimiei — cu care s'a deschis o nouă cale — a fost extracţia alcaloizilor din produse naturale, studiindu-le tot odată proprietăţile terapeutice.

Mai tîrziu chimia sintetică intră în joc. Würtz descoperă prima dintre amine şi realizează sinteza primului alcaloid: *cholina*.

Cercetările şi odată cu ele descoperirile se înmulţesc. Dintre acestea din urmă puţine au fost cărora să li se atribue aplicaţii terapeutice pentrucă singură experimentarea fiziologică putea să lumineze problema. Şi această experimentare a fost făcută puţin metodic.

Un pas înainte s'a făcut totuşi. S'a ajuns să se cunoască oarecari noţiuni asupra relaţiei existente între constituţia corpurilor şi acţiunea lor terapeutică, — mulţumită concursului fiziologiei; aşa de pildă chloroformul n'a fost întrebuinţat ca anestezic decît 30 ani după descoperirea lui şi antipyrinei nu i s'au cunoscut proprietăţile analgesice decît mult mai tîrziu.

Apoi, sînt grupuri întregi care nu există nici în regimul vegetal, nici în cel animal, depildă pyrazolonii, sulfonii, etc., s'ar putea deci studia acţiunea lor.

Odată grupul activ pus în lumină, s'a putut prin adjoncţiuni şi suprimări de restul moleculelor diverse, să se obţină, în acelaşi serie, compuşii cei mai activi şi mai puţin toxici. (Se impune deci cercetarea constituţiei moleculare a acestor compuşi activi.)

Cînd într'un amestec, acţiunea fiziologică a unui corp necunoscut e determinată, chimistul îl poate izola, apoi să stabilească, desigur, constituţia şi să reproducă prin sinteza sau să nu reproducă decît o parte din corp, căreia îi bănueşte posesia grupurilor active. Astfel, cunoscînd constituţia cafeinei Fourneau a putut să prepare sintetic stovaina, mai puţin toxică.

Deci fiziologul trebue să servească drept guid chimistului; soluţia atîtor probleme nu poate fi găsită decît prin asocierea muncii fiziologilor şi chimiştilor, primii avînd atribuţia de a arăta drumul în extragerea produşilor activi.

(A. Béhal. *Revue scientifique*, No, 2, 1923).

Mişcarea intelectuală în străinătate

LITERATURĂ

E. Touuciat, *Histoire dela Littérature allemande des origines au XVII siècle*, Payot, Paris.

Intr'o formă concisă ni se dă tabloul literaturii germane dela fondarea Imperiului sfînt până la Războiul de treizeci de ani. Activitatea intelectuală a fost foarte mare în această epocă oglindind condiţiile istorice şi sociale în care s'a manifestat. Autorul arată mai ales cauzele generale care au favorizat sau au împiedicat desvoltarea principalelor genuri literare.

Richard Dupierreux, *La certitude amoureuse*, ed. Renaissance du Livre, Paris.

Un tînăr fără experienţă este dus la Roma de un vechiu prieten filosof şi aristocrat. In acest oraş toată lumea trebue să aibă cîte o aventură. Nu trece mult şi tînărul Lucien Augier face cunoştinţa unei femei autoritare, Gabriela. Aceasta îl cîştigă pe Lucien cu trup şi suflet. Tînărul se întreabă mereu dacă ea îl iubeşte cu adevărat şi dacă e sinceră cînd îi dezvălue trecutul. El bănueşte că un prieten a sedus pe Gabriela înaintea lui. Prietenul însă îl asigură că nu. Atunci Lucien se convinge că amorul lui e împărtăşit şi se hotărăşte să-şi facă din Gabriela tovarăşa vieţii sale. Dar această femeie enigmatică se sinucide pentrucă ea în adevăr se dăduse altuia şi nu putea suferi ca acela s'o părăsească iar minciuna ei să nu-i aducă decît un bărbat.

Hélène du Taillis. *Enterrons l'adultère*, ed. Flammarion Paris.

Această carte este prima lucrare a D-nei Hélène du Taillis:

O femeie tînără dar săracă îşi înşeală bărbatul cu un om bogat. Amantul era sgircit şi ea nu avea de pe urma acestui lucru decît necazuri. In cele din urmă termină prin a avea oroare de adulter şi mărturiseşte: „Din prima zi, a trebuit să-mi tulbur complect existenţa. Să mă scol mai dimineaţă Duminică, să ies pe orice fel de vreme, să-mi văd prietenele din fugă, să nu privesc pe nimeni de frica unei scene de gelozie; să suport nu numai amorul, dar şi observaţiile, sfaturile şi figurile unui domn şi să mă îmbrac după gustul lui!... O! Sînt oameni care îşi îngroapă viaţa lor de burlac, ei bine eu, îmi îngrop viaţa mea de adulter pentru totdeauna".

Raymond Escholier, *La nuit*, ed. Ferenczi, Paris.

Este vorba de o fetiţă orfană. Părinţii ei au fost un doctor din provincie stricat şi o femee de moravuri uşoare. Fetiţa este primită şi crescută de bunicii ei. Aceşti bătrîni miloşi sufăr dispreţul familiei şi a prietenilor, care nu admit ca o fiinţă murdară să fie

introdusă într'o societate cinstită. Dealtfel aceşti apărători ai moralei burgheze şi provinciale au dreptate, căci mai tîrziu cînd fetiţa devine domnişoară deprinde cele mai rele obiceiuri. Din cauza unei boli congenitale ea orbeşte. Totuşi acest accident n'o împiedică de a se deda stricăciunii sub ochii bunicii ei bătrîne care nu pricepe nimic.

Paul Souchon, *Les chants du stade*, ed. Monde Nouveau, Paris.

Paul Souchon este unul din cei dintâiu poeţi lirici contemporani care a simţit emoţia divină, contemplînd viaţa sportivă. D-sa prinde în versuri sufletul unei viguroase tinereţi şi exaltarea interioară pe care o încearcă o rasă sănătoasă cînd îşi exprimă sănătatea şi forţa muşchilor ei. Poetul este pătruns de aticism:

„Les Arts qu'on croyait morts revivent aujourd'hui.
Et nous respirons l'air de l'éternelle Hellade..
Notre sang brûle au fond de nous comme du feu.
Abandonnons la route ou le passé s'embourbe,
Pour aller vers les bois et vers l'espace bleu,
Où l'arène doreé en couronne se courbe"...

Poetul consideră *stadul* ca o şcoală de energie, de clasic şi de armonie. El şi-a făurit poemele cu pasiune ca sculptorii antici care au făcut să trăească în marmoră forţa elegantă a atleţilor din Olimp.

Pierre Lyautey, *Le drame oriental et le rôle de la France*.

Autorul expune întreaga chestiune a orientului. Studiază cruciadele, opera economică şi politică săvîrşită de Franţa în orient în sec. XVI, XVII şi XVIII, politica de alianţă tradiţională cu Turcia contra casei de Austria, hegemonia germană în orient, şi imperialismul britanic între Egipt şi India.

„Dacă Franţa, conclude autorul, vrea să-şi menţie influenţa preponderentă în orient ea trebue să se conducă după principiile naţionaliştilor".

Gustave Cassel, *La monnaie et le change après 1914*, trad. ed. Marcel Giard, Paris.

Cartea profesorului de economie politică şi finanţe dela universitatea din Stockholm este desvoltarea a două memorii pe care le-a adresat Societăţii Naţiunilor, în calitate de expert financiar.

Vechile teorii de schimb se bazau toate pe moneda metalică. Războiul însă a înlocuit pretutindeni moneda metalică prin cea de hîrtie. Demult se explicau variaţiile cursului de schimb prin oscilaţiile balanţei comerciale; cînd balanţa comercială era favorabilă schimbul era favorabil şi vice versa.

Autorul opune o teorie nouă. Variaţiile cursului de schimb se explică prin variaţiile cursului monedei pe piaţa internă. Aşa că ele sînt direct determinate de politica de inflaţie şi de deflaţie monetară şi singurul leac pentru criza generală a schimbului este *stabilizarea* valorii monedei pe toate pieţele naţionale. Orice politică, inflaţie şi deflaţie este nefastă căci strică echilibrul economic general.

Tabla de Materie

a

VOLUMULUI LVI

(Anul XV, Numerele 10, 11 şi 12)

I. Literatură.

II. Studii.—Articole.—Scrisori din ţară şi din străinătate.

III. Documente omeneşti.

IV. Cronici

V. Miscellanea.

VI. Recenzii

Biblioteca UNIVERSITĂŢII IAŞI

PENTRU AUTORI

Se aduce la cunoştinţa autorilor că manuscrisele primite la redacţie, nu se înapoiază ; în schimb, acei autori ale căror lucrări urmează să se publice în revistă, vor fi înştiinţaţi, despre aceasta, cel mult într'o lună dela data primirii manuscrisului.

Redacţia îşi rezervă dreptul să tipărească articolele cînd va crede de cuviinţă, conducîndu-se numai după consideraţii technice şi editoriale.

Odată cu trimiterea manuscrisului, autorii sînt rugaţi să ne comunice şi onorarul dorit ; în caz contrar, acesta se va fixa de către Direcţiunea Revistei.

Autorilor care nu locuesc în Iaşi nu li se pot trimite corecturile şi prin urmare sînt rugaţi să-şi redacteze manuscrisele definitiv şi citeţ.

Pentru tot celace priveşte redacţia: manuscrise, reviste ziare, cărţi, etc., a se adresa la **Redacţia Revistei „Viaţa Romînească", strada Alecsandri, Iaşi.**

Din editura „Viața Romînească":

OTILIA CAZIMIR
LUMINI ȘI UMBRE

LUCIA MANTU
MINIATURI

G. IBRĂILEANU
SPIRITUL CRITIC IN CULTURA ROMÎNEASCĂ

OCTAV BOTEZ
Pe marginea cărților
Scriitori romîni și străini

PRETUL 30 LEI

A Apărut:

BIBLIOTHÈQUE D'ÉCONOMIE POLITIQUE
MICHEL RALEA
Docteur en droit, docteur ès Lettres
L'Idée de révolution dans les doctrines socialistes
Préface de C. BOUGLÉ
professeur à la Sorbonne
PARIS
Marcel Rivière Rue Jacob 31
Prix 15 fr.

A Apărut:

COLLECTION DU CENTRE DE DOCUMENTATION SOCIALE (ÉCOLE NORMALE SUPÉRIEURE)
MICHEL RALEA
Socialisme et révolution
Essai de bibliographie
PARIS
Presses Universitaires
Prix 6 fr.

IONEL TEODOREANU
Ulița Copilăriei
Ed. „Cultura Națională" Prețul 30 Lei

AL. A. PHILIPPIDE
Aur Sterp

DEMOSTENE BOTEZ
Povestea Omului

JEAN BART
(EUGENIU P. BOTEZ)
Prințesa Bibița

BIBLIOTECA UNIVERSITĂȚII IAȘI